

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

TUHFETÜ'L-MÜLÛK
(TUHFE-Yİ ŞÂHİDÎ ŞERHİ)
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN-SÖZLÜK-TIPKIBASIM)

Hazırlayan
Şeyma Nur ZARARSIZ

Danışman
Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Yüksek Lisans Tezi

Haziran 2015
KAYSERİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

TUHFETÜ'L-MÜLÜK
(TUHFE-Yİ ŞÂHİDÎ ŞERHİ)
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN-SÖZLÜK-TIPKIBASIM)

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Şeyma Nur ZARARSIZ

Danışman
Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi
Tarafından SYL-2013-4743 kodlu projeyle desteklenmiştir.

Haziran 2015
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyân ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Şeyma Nur ZARARSIZ

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

Şeyma Nur Zararsız tarafından hazırlanan “**Tuhfetü’l-Mülûk (Tuhfe-yi Şâhidî Şerhi) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Şeyma Nur ZARARSIZ

Danışman

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Türk Dili ve Edebiyatı ABD Başkanı

Prof. Dr. Atabey Kılıç

Prof. Dr. Atabey KILIÇ danışmanlığında Şeyma Nur ZARARSIZ tarafından hazırlanan “Tuhfetü’l-Mülûk (Tuhfe-yi Şâhidî Şerhi İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkı Basım)” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Türk Dili ve Edebiyatı** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

06.../07.../2015
(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Üye :Yard. Doç. Dr. Turgut KOÇOĞLU

Üye : Yard. Doç. Dr. Kezban PAKSOY

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 31.../07.../2015 tarih ve/16... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bir çiftçinin tarlaya bıraktığı bir tohum gibidir insan. Yalnız başına büyüyemez. Toprağa sıkı sıkı sarılması gerekir, su gerekir, hava lâzım gelir ve en önemlisi de sahibinin bir çift bakışıdır. Muharrem Ergin, “*Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabîî bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimaî bir müessesedir.*” sözleriyle dili tanımlarken, insana ait özellikleri, dile hasretmiştir. Dil denilen bu canlı varlık çok yönlü ve çok sağlam bir yapıya sahiptir. Büyümesi esnasında meydana gelen parçalanmaları, işlenmeleri, doğumları ve ölümleri bünyesinde barındırır. Bu sağlam ve heybetli varlığın ölümü, ancak onu kullanan toplumların ortadan kalkmasıyla çok zor bir şekilde mümkün olmuştur.

Dilin bu büyük ve canlı yapısı kültürleri ve toplumları ayakta tutan bir iskelet görevi görmüş, bu sebeple her dönemde, zerreden kürreye araştırmacılar için çok yönlü çalışma alanları oluşturmıştır. Diller kullanıldıkları toplumlarda iskelet görevi görürken farklı karakterdeki ilmî disiplinlerin beyânı, insanların isteklerinin belirtilmesi ve en önemlisi de iletişim görevini üstlenmişlerdir. Bu bağlamda meselenin ilmî ayağında ortaya çıkan bu disiplinler dil ile vücut bulurken aynı zamanda tedricî bir tekâmül seyretmişlerdir. Sözlü ve yazılı olarak ortaya çıkan bu kullanımlar önemlerine binâen dallanmış ve çoğalmıştır. Çeşitli ilmî disiplinlerde mevcut bulunan bu tekâmülün her aşamasında dil, bağlayıcı, sağlam bir zemin olmuş; aktarıcı, açıklayıcı ehil bir müderris gibi hareket etmiştir.

Dilin aktarma ve açıklama görevi sonucunda bir takım çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlileri bir metni başkalarından daha iyi ve kapsamlı anladığına inanılan biri tarafından açıklanmaya ve anlatılmaya çalışma çabası olarak tarif edilebilecek olan şerh meselesidir. Bir diğeri ise eskiler tarafından bilgiye ulaşmada kullanılacak olan alet ilimlerinden sayılan, anlatılan bilgilerin -bunlar dinî, ilmî yazılı metinler olabileceği gibi edebî metinler ve şifâhî geleneğe mensup ürünler de olabilir- oluşmasında kullanılan sözcükler, deyimler, atasözleri, tamlamalar ve sair leksikografik kullanımların manalarının verilmesiyle oluşturulan sözlükler meselesidir. Birbirine taban tabana bağlı olan bu iki meselenin filoloji ile de yolları sürekli kesişmektedir.

Şerh ve sözlük verimlerinin ortaya çıkmasında temel sebep Batı ve Doğu toplumlarında dînî metinlerin anlaşılabilmesinin sağlanmaya çalışılmasıdır. Bu bağlamda farklı dillerde birçok eser ortaya konmuştur. Zamanla nesiller arasındaki etkileşim ve iletişimin sürekli değişkenlik göstermesi de bu metinleri açıklanmaya muhtaç kılmış, anlaşılmalari için sözlüklerin oluşturulması neredeyse mecbûriyet hâlini almıştır.

Klâsik Türk edebiyatında bu konularla ilgili birçok verim ortaya konmuştur. Son zamanlarda geçmişten kalan bu metinlerin tenkitli metin neşirleri ortaya konulmaya başlanmıştır. Böylece şerh meselesi ile ilgili Ali Nihad Tarlan ile ortaya konulmaya başlanılan şerhin teorik açıklamaları, metinlerin art arda gelen neşirleri ile birlikte pratiğe dökülmeye başlanmıştır.

Bahsi geçen sözlükler meselesi ise hitap ettiği kesime göre şekillenmiştir. Osmanlı Devleti döneminde, sıbyan mekteplerinde çocukların ilk eğitimleri, ilerde Kur'ân-ı Kerîm'i ve Dînî metinleri daha iyi ve kolay anlamaları üzerine kurulmuştur. Bu sebeple manzum metinlerin aruz kalıbıyla birleşerek meydana getirdiği ahenk sonucunda özellikle akılda kalmasının ve ezberlenmesinin kolaylığı sebebiyle, çocuklar için ortaya konulan sözlük metinleri de manzum şekilde oluşturulmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasını kolaylaştıracak kelimeler için Türkçe-Arapça ve Mesnevî'de geçen garîp kelimeler için oluşturulan Türkçe-Farsça manzum sözlükler ve üç dilli oluşturulan Türkçe-Arapça-Farsça manzum sözlükler Eski Türk edebiyatında büyük bir yekûn oluşturmaktadır. Ayrıca manzum sözlüklerin dil öğretimi vazifesi sebebiyle de Türkçe-Fransızca, Türkçe-Ermenice, Türkçe-Rumca, Türkçe-Boşnakça gibi sözlükler de eski edebiyatımızda yer teşkil etmiştir. Bu verimlerin ortaya çıkmasının ardından, manzum sözlüklere kapsamalarının ve işlevlerinin geliştirilmesi ve daha iyi bir şekilde faaliyet göstermeleri gibi amaçlarla şerhler kaleme alınmıştır.

Şerh konusuna çekilen meşhur ve malum dikkatler sonucunda bilhassa hocam Prof. Dr. Atabey Kılıç danışmanlığında, İslâmî Türk edebiyatının temel verimlerinden olan “Mesnevî-yi Ma'neviyye” üzerine yapılmış şerhlerden Şem'î Şem'ullâh ve İsmâil Rusûhî-yi Ankarâvî'nin eserleri bir ekip çalışmasıyla ortaya çıkarılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada Şem'î Şem'ullâh'ın eseri üzerine Dr. Abdülkadir Dağlar, Yrd. Doç. Dr. Turgut Koçoğlu ve Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan Şahin tarafından doktora tezleri hazırlanmış; Ankarâvî'nin eseri üzerine ise Doç. Dr. Ahmet Tanyıldız doktora tezi hazırlamıştır. Ardından Yrd. Doç. Dr. Kezban Paksoy tarafından İsmâil Hakkı Bursevî'nin Pend-nâme

şerhi doktora tezi olarak çalışılmıştır. Manzum sözlük şerhleri alanında ise Okt. Zehra Gümüş “Tuhfe-yi Şâhidî” isimli Türkçe-Farsça manzum sözlüğün bir şerhi olan “Tuhfe-yi Mîr” üzerine, Serap Yavaş aynı sözlüğün bir başka “Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî” isimli şerhine, Arş. Gör. Elif Karasioğlu ise “Sübha-yı Sıbyân” isimli Türkçe-Arapça manzum sözlüğün “Şerh-i Sübha-yı Sıbyân” isimli şerhi üzerine çalışmıştır. Yine Prof. Dr. Atabey Kılıç danışmanlığında Özlem Şahin tarafından “Ahmed-i Hayâtî-yi Elbistânî’nin “Şerh-i Tuhfe-yi Vehbî”si doktora tezi olarak hazırlanmaktadır.

Bu tez çalışmasında şerh ve sözlük meselelerinin iç içe geçtiği manzum sözlük şerhlerinden, 1514 yılında kaleme alınmış olan “Tuhfe-yi Şâhidî” isimli Türkçe-Farsça manzum sözlüğe 1652 yılında, Abdurrahmân bin Abdullâh-ı Kuddûsî tarafından yapılmış olan “Tufetü’l-Mülûk” isimli şerh çalışmasının tenkitli metin neşri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böyle bir konunun tercih edilmesinde muhterem Atabey Kılıç hocamın manzum sözlükler ve şerhleri üzerine yaptığı çalışmalar ve danışmanlıklarda, bu alanın çalışılmaya müsait, bakir bir alan olduğunu sık sık belirtmesi etkili olmuştur.

Bilimsel Araştırmalar Proje Birimi tarafından da destek alarak oluşturulan bu çalışmada genel anlamda dillerin, özel anlamda Türkçe’nin yazılı verimlerinin anlaşılmasına çalışılması sonucu ortaya çıkmış -yazılan ve konuşulan her şeyin anlaşılmasına dair olduğu malum bir hakîkattir- sözlüklerin nasıl oluşturulduğu, hangi amaçlara hizmet ettiği, kısa bir tarihçesi anlatılmaya çalışılacak, bilhassa manzum sözlüklere değinilecektir. Bu anlaşılma sürecinde, edebiyatımızda meydana gelen şerh çalışmalarının nasıl bir önemi hâiz olduğunun anımsanması açısından öncelikli olarak “Mânâ’nın Kalbine Giden Yol; Seyâhat-i Şerh-i Mütûn” olarak adlandırılan Giriş bölümünde şerh meselesinin açığa çıkarılmasında ortaya konulmuş temel çalışmaların değerlendirilmesi söz konusu olmuştur. Ardından gelen ilk bölümde “Manzum Sözlükler ve Edebiyatımızdaki Yeri” başlığıyla giriş bölümünde yaptığımız seyahatin yönünü manzum sözlükler husûsuna çevirdik. Son bölümde ümmü’l-tez olan “Tuhfetü’l-Mülûk” isimli eserin yazarı ve edebiyatımızdaki yeri ve önemi, şerh metodu, nüsha tavsifleri ve şeceresi hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Metinde kullanılan imlâ ve şekil özellikleri de bu bölümün ardına eklenmiştir. “Tuhfetü’l-Mülûk” isimli eserin tenkitli metin neşri ortaya konulduktan sonra metnin anlaşılmasının kolaylaştırılması ve metinde geçen unutulmuş kelimelerin bilim dünyasına tekrar kazandırılması amacıyla bir şerh sözlüğü bölümü eklenmiştir. Bu sözlüğün nasıl oluşturulduğuna dair bilgi ise sözlüğe başlanmadan verilmiştir. Son olarak ise

çalışmamızda temel nüsha olarak kullandığımız Manisa nüshasının tıpkıbasımı tez çalışmasına eklenmiştir.

Tez çalışmamızda çevremizde bulunup da adını zikredemeyeceğimiz neredeyse kimse yoktur. Bilimsel anlamda bizim için ilk adım mesabesinde olan bu çalışmada yakınlarımızın dualarını her daim üzerimizde hissettiğimizi, çıkmazların bu dualarla aşıldığını fark ettiğimizi belirtmek isteriz.

Bu çalışmada zorlandığım her aşamada beni destekleriyle, yanımda olduklarını hissettirmeleriyle, sevgileriyle yalnız bırakmayan sevgili aileme, bilhassa çeşitli vesilelerle emeği geçen kız kardeşim Beyzanur Daşkun'a, bu süreçte yardımlarıyla ve sabrıyla yanımda olan eşime ve bu aşamaya gelmemde her türlü manevî, ilmî ve fikrî yardımları olan büyüğüm Yılmaz Yolcu'ya, Kırıkkale'de beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan dostum sevgili Merve Sarı'ya, bilhassa tüm zorluklara rağmen yine de beni evine kabul eden, yardımlarını esirgemeyen Betül Can'a teşekkürü bir borç bilirim. Tez çalışmamızın özellikle Arapça kısımlarında yardımını, emeğini esirgemeyen, bizimle zamanını paylaşan Öğr. Gör. Mehmet Çetinkaya'ya, ayrıca çalışmamın ilk zamanlarında yardımlarını aldığım Celaleddin Sipahioğlu'na şükranlarımı sunuyorum.

Tezin hemen her aşamasında bir rehber olarak gördüğüm, çalışmalarından faydalandığım ve zorlandığım her aşamada fikirlerini ve yardımlarını aldığım hocalarım Dr. Abdülkadir Dağlar, Doç. Dr. Ahmet Tanyıldız, Yrd. Doç. Dr. Kezban Paksoy ve Yrd. Doç. Dr. Turgut Koçoğlu'na, yine türlü vesilelerle yardımını aldığım Arş. Gör. Muhammed Kaya'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

Lisans dönemimizden beri ilmî disiplinine hayran olduğumuz, müşfik tavırlarıyla, her daim gülen yüzüyle, sabrıyla, sevgisiyle bu âleme adım atmamıza cesaret veren, bizi yetiştiren ve yapılan işlerin kıymetini hissettiren kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Atabey Kılıç'a şükranlarımı sunuyorum.

Asıl şükran, lütfun ve keremin hükümdârına, sahip çıkanların en yücesinedir...

Elimizden geldiğince doğru ve muhkem oluşturmaya gayret gösterdiğimiz bu çalışmada eksikliklerin ve hataların varlığının söz konusu olması beşer oluşumuzdandır. Bu aşamada işin erbabı olan hocalarımızın eksikliklerimizi hoş göreceğine inanıyor ve tenkitlerinin bizim için çok kıymetli olduğunu belirtmek istiyoruz.

Şeyma Nur ZARARSIZ

KIRIKKALE, Haziran 2015

**“TUHFETÜ’L-MÜLÛK (TUHFE-Yİ ŞÂHİDÎ ŞERHİ)
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN-SÖZLÜK-TIPKIBASIM)**

Şeyma Nur ZARARSIZ

**Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2014
Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Atabey KILIÇ**

ÖZET

Manzum sözlükler edebiyatımızda genellikle çocukların aruz eğitimine katkıda bulunmak, Arapça-Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarını akıllarında tutmalarını sağlamak, onların dil bilgisi kurallarını öğrenmelerini kolaylaştırmak amacıyla kaleme alınmışlardır. Çalışmamıza konu olan manzum sözlük genelde bu amaçlara bağlı olmak üzere özelde Mesnevî’de geçen bazı kelimelerin anlamlarını vermiştir. XV. yüzyılın başında Konyalı Hüsâm b. Hasan tarafından “Tuhfe-i Hüsâm” adı ile yazılan ilk manzum Türkçe-Farsça sözlüğe nazire olarak yazılan “Tuhfe-i Şâhidî”, Muğlalı İbrâhim Şâhidî Dede tarafından 1515 yılında oluşturulmuştur. Çalışmamızın içeriğini Şâhidî Dede tarafından oluşturulan bu esere 1652 yılında Kuddûsî Abdurrahmân b. Abdullâh tarafından yapılan şerh olan “Tuhfetü’l-Mülûk” oluşturmaktadır.

“Tuhfe-i Şâhidî” isimli manzum sözlük kendisine yapılan 60’a yakın şerh ile Klâsik Türk Edebiyatında değerli bir yere sahip olmakla birlikte, özellikle XIX. yüzyılda yapılan baskılarıyla en fazla nüshaya sahip manzum sözlükler arasında başta gelmektedir. Bu şerhlerden birisi de Kuddûsî Abdurrahmân b. Abdullâh’ın Tuhfetü’l-Mülûk’ıdır.

İncelenen eser için gerekli çalışmaların yapılmasının ardından tezin giriş bölümünde şerh meselesine dair yapılan temel çalışmalar anımsanmış, birinci bölümde, Klâsik Türk edebiyatımızda manzum sözlükler, manzum sözlük şerhleri ve “Tuhfe-i Şâhidî” ve şerhleri incelenmiştir. İkinci bölüm ise “Tuhfetü’l-Mülûk” ve şârihine ayrılmıştır. Üçüncü bölümde tenkitli metin oluşturulmuş, son bölümde şerh sözlüğü meydana getirilmiş ve sözlüğün nasıl oluşturulduğuna değinilmiştir. Sonuç bölümüyle eser nihayete erdirilmiştir. Araştırmacılara faydalı olacağı düşünülerek eserin tıpkıbasımını da son kısma eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tuhfetü’l-Mülûk, Şerh, Manzum Sözlük Şerhi, Manzum Sözlük.

**“TUHFETÜ’L-MÜLÛK (THE COMMENTARY OF TUHFE-Yİ ŞÂHİDÎ)
(INVESTIGATION-CRITICAL TEXT-DICTIONARY-FACSIMILE)**

Şeyma Nur ZARARSIZ

Erciyes University, Institute of Social Sciences

Dissertation of Master, JUNE 2015

Turkish Language and Literature Department, Old Turkish Literature

Instructor: Prof. DrAtabey KILIÇ

ABSTRACT

Poetical dictionaries were generally written on the purpose of contributing children’s prosody education, helping them to keep in mind Arabic and Farsi words’ Turkish equivalents, and enable learning grammatical rules. The poetical dictionary, that subject to this study, mainly aims these points. Besides, privately it contains some words from Mesnevî, “Tuhfe-yi Şâhidî”, which is written paralel to the first poetical Turkish-Farsi dictionary named “Tuhfe-yi Hüsam” –written by Konyalı Hüsam b. Hasan at the beginning of the 15th century- was formed by Muğlalı İbrâhim Şâhidî Dede in 1515. Content of this study is formed by the “Tuhfetü’l-Mülûk” –the commentary of the “Tuhfe-yi Şâhidî”- written by Kuddûsî Abdurrahmân b. Abdullâh in 1652.

The poetical dictionary named “Tuhfe-yi Şâhidî”, with approximately 60 commentaries, not only has a precious place in “ Classical Turkish Literature”, but also it is in the lead of the poetical dictionaries that have the maximum copies printed especially in the 19th century. Kuddûsî Abdurrahmân b. Abdullâh’s “Tuhfetü’l-Mülûk” is one of these commentaries.

In the beginning part of the thesis, the basic studies are recollected about the paraphrasing matter after the required studies are done fort his work. In the first part, poetical dictionaries, commentaries of poetical dictionaries in our Classical Turkish literature, and “Tuhfe-yi Şâhidî” and its commentaries are studied. Second part is reserved for “Tuhfetü’l-Mülûk” and its commentary. In the third part a critical text is organised. In the last part a paraphrasing dictionary is formed and how it’s formed is mentioned. In conclusion part, the thesis is completed. A facsimile is added at the last part of the study thinking it would be beneficial for researchers.

Key Words: Tuhfetü’l-Mülûk, Commentary, Poetical Dictionary Commentary, Poetical dictionary.

İÇİNDEKİLER

“TUHFETÜ’L-MÜLÛK (TUHFE-Yİ ŞÂHİDÎ ŞERHİ) (İNCELEME-TENKİTLİ METİN-SÖZLÜK-TIPKIBASIM)

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	x
KISALTMALAR.....	xii
Transkripsiyon Alfabesi.....	xiii
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: MANZUM SÖZLÜKLER VE ESKİ TÜRK EDEBİYATINDAKİ YERİ.....	9
1.1. Manzum Sözlükler ve Üzerine Yapılan Çalışmalar	16
1.2. Tuhfe-yi Şâhidî ve Şerhleri.....	24
II. BÖLÜM: ABDURRAHMÂN BİN ABDULLÂH-I KUDDÛSÎ VE TUHFETÜ’L-MÜLÛK.....	29
2.1. Abdurrahmân bin Abdullâh-ı Kuddûsî	29
2.2. Tuhfetü’l-Mülûk.....	31
2.2.1. Muhtevâsı ve Şerh Metodu.....	31
2.2.2. Tuhfetü’l-Mülûk’un Nüshaları ve Temin Süreci	36
2.2.2.1. Nüshaları	38
2.2.2.2. Nüsha Tavsifleri	39
2.2.2.3. Nüsha Şeceresi.....	50
2.2.3. Metni Yazılı Hâle Getirmede Dikkat Edilen Hususlar	61
2.2.4. Metnin Şekillendirilmesi ve Yazım Kuralları.....	64
III. BÖLÜM: TENKİTLİ METİN	67
IV. BÖLÜM: ŞERH SÖZLÜĞÜ HAKKINDA.....	286

4.1.Şerh Sözlüğü	288
SONUÇ.....	414
KAYNAKÇA.....	416
TIPKIBASIM.....	440
ÖZGEÇMİŞ.....	552

KISALTMALAR

AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
Ar.	: Arapça
A.�.	: Atatürk Üniversitesi
Haz.	: Hazırlayan
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
�ev.	: Çeviren
D�B	: Diyanet �şleri Başkanlığı
Fak.	: Fakültesi
Far.	: Farsça
Haz.	: Hazırlayan
�BB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
�LESAM	: Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği
�SAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
��EF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Nr.	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
�ni.	: �niversitesi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
T�r.	: Türkçe
�ni.	: �niversitesi
Vr.	: Varak
Vkf.	: Vakfı
Y.	: Yıl
Yay.	: Yayınları
YKY	: Yapı Kredi Yayınlar

Transkripsiyon Alfabeti

Sesliler :

a) kısa : ا : a, e, ı, i, u, ü

َ, َہ : a, e

ِ, ِی : ı, i ,

و, ُو : u, ü, o, ö

b) uzun : اِ, ِی : ā, ā

ی : ī و : ū, ō

Sessizler :

ء د

ب b, p

پ p

ت t

ٹ s

ج c, ç

چ ç

ح ħ

خ ħ

د d

ذ z

ر r

ز z

ژ j

س s

ش ş

ص ş

ض d, z

ط t

ظ z

ع ʿ

غ ğ

ف f

ق k

ك k, g, ñ

گ g

ل l

م m

ن n

ه h

و v

ی y

GİRİŞ

MÂNÂ'NIN KALBİNE GİDEN YOL: SEYÂHAT-İ ŞERH-İ MÛTÛN¹

Okunan her metin, onu okuyan herkese tam anlamıyla malum olmaz. Şerh sistemi asıl malumâtın kişilere ulaştırılması amacıyla oluşturulmuş bir sistemdir. Şerh kelimesi ilk olarak Kur'ân-ı Kerîm'de İnşirah Sûresinin ilk ayetinde “*Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi*” meâliyle geçer. Aynı zamanda bir tıp terimi olarak organları incelemek için cesedi kesip parçalara ayırmak anlamında “*ilmü't-teşrîfi*” şeklinde kullanılmıştır.² Şerh kelimesi Türkçe edebî metinlerde, genellikle “*yarmak*” lügat anlamının yanında, “*söylemek, genişçe anlatmak, açıklamak, izah etmek*” gibi anlamlarda sıkça kullanılmaktadır.³ Sözlüklerde “açma, yarma, genişletme, izah etme” şekillerinde tarif edilmişse de bir terim olarak şerh, “*Bir metnin sırlarını, ince dikkatler gerektiren ifade ve nüktelerini açıklama ve yorumlama; muhtelif ilim dallarında incelenen bir eser hakkında yazılan açıklayıcı eser*”⁴ olarak verilmiştir. Ancak kelime hakkında birçok tanım mevcuttur. Tüm tanımların özünde anlama ve anlatma vardır. Fakat bu işlem şerh edilen metnin asıl anlatmak istediği meseleyi anlamaya adım atmaya yöneliktir.

Şerh konusunda metinlerin ve kitapların anlaşılmasına çalışılması söz konusu olduğunda karşımıza ilk olarak dînî metinler çıkar. Batı'da İncil'i anlamaya çalışma çabaları sonucunda gelişen şerh; doğu kültür ve edebiyatlarında ise Kur'ân-ı Kerîm'i anlama çabaları sonucunda oluşmuş ve gelişmiştir. Ahmet Tanyıldız bu konuda “*İslâm medeniyetinin önemli yapı taşlarından olan şerh kavramı Kur'ân-ı Kerîm'in ve Hz. Peygamber'e ait hadîs külliyâtının daha iyi anlaşılmasına vesile olmak için yapılan*

¹ Şerh-i mûtûn kelimesine dair bkz. Abdülkadir Dağlar, Şem'i Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî, C.1. (İnceleme-tenkitli metin-sözlük), (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü,(yayımlanmamış doktora tezi), Kayseri, 2009, s. 2.

² Salih Karacabey, “Hattâbî'nin Hadis İlmindeki Yeri ve Şerh Metodu”, (Danışman: Doç Dr. Selman Başaran), Uludağ Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi), Bursa, 1990.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şevkiye Kazan, “Celîlî'nin Gazellerinde Şerh Kavramının Kullanımı Ve Şerh Redifli Gazelinin Şerhi”, Turkish Studies/Türkoloji Çalışmaları, Volume 4/6, 2009, s. 291-325

⁴ Tekin Arslan, Edebiyatımızda İsimler ve Terimler, Bilgeoguz Yay. İstanbul 2010, s. 1047

*tefsîr ve şerh çalışmalarından sonra oluşmuş mürekkep bir yorumlama sistemidir.”*⁵ diyerek, şerhin ilk kaynaklarına değinmiştir. Bu şerhler anlaşılmayı sağlamaya yönelik açıklamalardan ibarettir ve daha sonraları tefsir adıyla değerlendirilmiş, ilk yol gösterici çalışmalar olmuştur. Atabey Kılıç ise “*Tefsirlerde çoğunlukla sûrelerde, ayetlerde geçen ve ancak erbâbının iyi bildiği, umumun tam olarak haberdar olmadığı mühim noktalar izah edilmeye çalışılır. Böylelikle zâhirî mânânın altındaki bâtinî mânâ ve asıl maksat ortaya çıkarılmaya çalışılır.*”⁶ ifadesiyle tefsirin şerhe nasıl kaynaklık ettiğini anlatmıştır. Şerhin mahiyeti ve nasıl yapılacağı bu tefsirler temelinde şekillenmiştir. Öncelikle Kur’ân-ı Kerîm ve hadîs konusunda dîni-tasavvufî konularda daha sonraları meslekler ve çeşitli ilimlerle ilgili konulardaki eserleri hakkıyla anlama ve anlatma çabaları şerh kültürünü oluşturmuştur. Böylece edebiyatımızda, doğru ve yerinde anlama, ilmi muhafaza etme, devamlılığı sağlama ve mâlumâtı kaydetme amaçları güdülerek konu ile ilgili eserler yüzyıllarca müteselsilen verilmiştir. Bu bağlamda batıda, oryantalistler ve müsteşrikler tarafından şerhin muğlak ve menfî bir alanmış gibi yansıtılmasına en büyük cevap, şerhlerin tadrîcî bir tekâmüle sahip olmasının keşfidir.

Türk şerh edebiyatı XV. asırdan itibaren gelişmeye başlamış, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda en zengin dönemini yaşamıştır.⁷ Eski Türk edebiyatında şerh sistemi etrafında oluşturulan eserler ve bu eserlerde takip edilen sistem günümüz Türkiye’inde dikkatleri çekmiş, özellikle 2000’li yıllarla birlikte şerhle ilgili çalışmalar çoğalmıştır.

Şerh üzerine dikkatleri çekerek “*Metinler Şerhi*” isimli yazıyı kaleme alan Ali Nihad Tarlan, konu hakkında çeşitli bakış açılarını ve ele alış tarzlarını değerlendirmiştir. Asıl olarak Tarlan’ın bu yazısında *metinler şerhini* ilmî bir disiplin olarak ortaya koyma çabasıyla karşılaşırız. Eski *metinlerimize* ve edebiyat tarihimize değinen Tarlan, edebî eserleri öncelikle kendisi için “*îç bakımdan*” ve “*dış bakımdan*” tetkik etmek gerektiğinden bahsetmiştir. Tarlan, tenkit ve şerhin birbirinden ayrılan noktalarını münekkidin enfüsî, şârihin âfâkî yaklaşım tarzıyla temellendirmiştir. Bu konuda “*Münekkîd edebî eser üzerinde ikinci bir eser yaratan bir ediptir ve onun yüksek kültürü eseri daha ayrı, daha ince görür... Hükümlerini hiçbir zaman âfâkî hâle*

⁵ Ahmet Tanyıldız, İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî (Mecmû’atü’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif), C.1., (İnceleme-Metin-Sözlük), (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi), Kayseri, 2010, s. ii

⁶ Atabey Kılıç, “Dağılan İncileri Toplamak: Bir Şerh Tasnifi Denemesi”, Klâsik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler, Turkish Studies Publication, Ankara, 2007, s. 416.

⁷ Bkz. Mustafa Erdoğan, “Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış”, Celal Bayar Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 1, 1996.

koymaz.”⁸ diyerek edebî tenkidin subjektifliğine değinir. Tarlan’ın metinler şerhini bir operatör şeffaflığıyla değerlendirmesi eleştirilmiştir. Metin şerhinin, incelenen metinler ışığında tamamen objektif yapılamadığı, şarihin şerh edilen metinle ilgili ilmî, fikrî ve dilbilgisel anlamda eleştiriler yaptığı, kendi beğenisini ya da olumsuz fikrini metne dâhil ettiği ortaya çıkmıştır. Tarlan’ın metinler şerhini, anlamaya yönelik bir faaliyet olarak değerlendirirken aynı zamanda bir beytin ancak şairinin kafasındaki hayal dünyasının kavranmasıyla anlaşılacağını ileri sürmesi objektiflik mihenginde verilen şerh meselesini çetrefil bir hâle koymuştur. Bir beyit incelenirken ona atfedilen dekor bugünün değil, muhakkak ki yazıldığı zamanın dekoru olmalıdır. Şerh temelinde kurulu metinler de elbette bu bakış açısıyla incelenmelidir. Tarlan’ın yazısı şerh üzerine dikkatlerin çekilmesinde önemli bir temel taş olmuştur.

Cem Dilçin tarafından kaleme alınan “*Fuzûlî’nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi*”⁹ adlı makale, geleneksel şerh metodunun yanına yapısalci yaklaşımı getirmiştir. Dilçin’in Fuzûlî’nin gazelini, hem geleneksel şerh metoduyla hem de yapısal yönden incelemesi ile yazının sonunda dikkatleri çekmek istediği nokta Divan edebiyatının birbirinden ilgisiz beyitlerin bir araya getirildiği “*yamalı bohça*” olmadığı, mevsuk ve muhkem sistemlere sahip olduğudur. Şerhler bunun açık ve alenî kanıtlarıdır.

Tunca Kortantamer, “*Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi*” isimli makalesiyle konuyu biraz daha netleştirmeye çalışmış, somut birkaç örnekle şerhin hayatımızın iletişim söz konusu olan her alanında aslında var olduğunu ileri sürmüştür. Şerhi, bir metnin daha iyi anlaşılması için o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler -en azından ithaf ettiği, sunduğu kitleye göre daha iyi anlayan ve açıklayan biri- tarafından açıklanması olarak ifade etmiştir.¹⁰ Kortantamer’e göre metin şerhinin ulaştığı ustalığın tam bir planını Kur’ân-ı Kerîm tefsirleri arasında bulmak mümkündür. Kortantamer ideal şerh metodunun ortaya çıkışında bunların rolünün büyük olduğunu düşünür. Makalede metin üzerine yapılan şerhlerin sadece metnin ses ve anlam ile alâkalı unsurlarının incelenmesinin, şerhi bir sözlük çalışması niteliğinde bırakacağına değinilmiş; şerhin metin içerisindeki anlam ve fonksiyonlarla bağlantılı

⁸ Ali Nihad Tarlan, Edebiyat Meseleleri, “Metinler Şerhi”, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1981, s. 192.

⁹ Cem Dilçin, “Fuzûlî’nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi”, *Türkoloji Dergisi*, C.9, 1991, s. 43-98.

¹⁰ Tunca Kortantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu, Ankara 17-18 Ocak 1992; Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S. 8, 1994, s.1-10.

olduğu ve biraz tahlil ve eleştiri unsurları barındırdığı belirtilmiştir. Daha sonraki araştırmalarda Ahmet Tanyıldız tarafından şerhlerin bu fonksiyonu “*Şârihin ilmî ve edebî birikimine, kişiliğine, içinde bulunduğu çevreye ve metnin yapısına göre farklılık ve zenginlik arz eden şerhler, asla tekdüze bir anlatım içermeyip mantık, felsefe, filoloji ve genel kültür öğelerini barındırmaları yönüyle her biri başvuru kaynağı olacak değerde eserlerdir. Bu eserler aynı zamanda bir ansiklopedi, lügat ve gramer kitaplarıdır.*”¹¹ ifadeleriyle çok yönlü bir şekilde açıklanmıştır. Tarlan’ın şerhin objektif olduğunu ileri sürmesi fikrine binâen Kortantamer, şerhin objektif olamayacağını, daha şerh edilen metnin seçiminden itibaren ortaya çıktığını söyler.¹²

Kortantamer’in makalesiyle aynı zamanlarda kaleme alınan Emine Yeniterzi’nin “*Metin Şerhiyle ilgili Görüşler*” adlı makalesinde öncelikle bir metni incelerken dikkat edilecek hususlara değinilmiştir. Yeniterzi, metin şerhinde karşılaşılan güçlüklerle ve ele alınan konulara çözüm arayışı olarak, eserlerdeki ilmî konuların, terimlerin ve özel isimlerin tespitinin gerekliliği, metinlerdeki söz sanatlarının ve folklorik malzemenin tespit ve değerlendirilmesinin önemi, mazmun, âyet ve hadislerin tespiti gibi konulara dikkat edilmesi gerektiğini söylemiştir.¹³ Şerh meselesinde uygulanacak analiz ve sentezin konuyla ilgili bilgileri sistemleştireceği ve pratikleştireceği malum bir husustur. Nitekim Atabey Kılıç tarafından kaleme alınan “Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi”¹⁴ isimli makalenin sonunda, M. A. Yekta Saraç’ın danışmanlığında hazırlanan “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”¹⁵ isimli doktora tezinde, Ömür Ceylan tarafından hazırlanan “Tasavvufi Şiir Şerhleri”¹⁶ isimli çalışmada konuyla ilgili analiz ve sentezin uygulanmaya başladığını görmekteyiz.

M. Nur Doğan şerhi, dilin geçmişten günümüze seyrinin çağdaş insanın istifadesine sunulması ve geçmiş hayatın bütün boyutları ile tanınmasının sosyal açıdan taşıdığı değerın günümüze yansıtılması açısından pratik hedef sahibi bulur.¹⁷ Cündioğlu ise bu bağlamda şerhi, bir milletin bilgi edinme, bilgi aktarma ve bilgiyi sürekli kılma

¹¹ Tanyıldız, “Mecmu’âtü’l-Letâyif...”, s. ii.

¹² Kortantamer, “Teori Zemininde...”, s. 4-5.

¹³ Emine Yeniterzi, “Metin Şerhi İle İlgili Görüşler” I. Eski Türk Edebiyatı Kolloquumu, Ankara, 17-18 Ocak, 1992.

¹⁴ Kılıç, “Dağılmış İncileri Toplamak...”, s. 416.

¹⁵ Sadık Yazar, “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”, (Danışman: Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç), İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul, 2011.

¹⁶ Ömür Ceylan, Tasavvufi Şiir Şerhleri, Kitabevi Yay., İstanbul, 2000.

¹⁷ Muhammet N. Doğan, “Metin Şerhi Üzerine”, Yedi İklim 9, S.63 Haziran 1995, s.70-74.

yöntemi olduğunu, şerh geleneğinin kültür ve mirasın geliştirilip aktarılmasında muhkem bir role sahip olduğunu belirtir.¹⁸ Şerh geleneği medrese, müderris ve tedris üçgeni açısından düşünüldüğünde, kültürümüzde önemsenecek bir yere sahiptir.

Mustafa Erdoğan tarafından kaleme alınan “*Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış*” adlı makalede şerhlerin yazılış sebepleri, anlaşılması müşkil eserlerin daha kolay anlaşılmasını sağlamak ve şârihin kendi bildiği ve anladığı şeyleri diğer insanlarla paylaşmak isteği olarak açıklanmıştır. Şerhlerde genellikle iki metodun takip edildiğini ileri süren Erdoğan, ilk olarak şerh edilecek metindeki kelimelerin sözlük anlamları ve gramer yapılarının verilmesinin ardından ikinci olarak açıklamalara gidilmesi yönünde bir usûlden söz ederken; metnin ardından hemen açıklamaya geçen bir usûlden de söz eder.¹⁹ Çalışmalar çoğaldıkça bu mesele de esasında dallanıp budaklanmıştır.²⁰

Hakan Yekbaş şerh metinlerini şarih açısından ele aldığı makalesinde, şarihin bir hoca bir vaiz gibi davrandığını dile getirmiştir.²¹ Buna ek olarak Abdülkadir Dağlar ise “*Kökeninde şifahî bir karakter gösteren metin şerhi geleneği, aynı zamanda şârih de olabilen âlim ve sûfilerin talebelerine, müritlerine ve dinleyicilerine ilmî, dinî, tasavvufî, felsefî ve edebî metinleri doğru okuyabilme ve onlardan anlam/anlamlar çıkarabilme hususunda anlattıklarını zamanla yazıya geçirmeleri (veya anlatılanların ikinci şahıslarca yazıya geçirilmesi) bazen de bu kitleler için aynı amaçla meşrûh metinlere doğrudan şerh yazmaları -ki bu durumda da pek çok şerh metninde konuşma, sözlü anlatma, gerçek muhabata seslenme havası vardır- yoluyla ortaya çıkmış, bu minval üzere gelişme göstermiştir.*”²² diyerek yukarıda bahsettiğimiz medrese, tedris müderris

¹⁸ Düccane Cündioğlu, “Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası; Osmanlı Tefsir Mirası”, İslâmiyât, II/4, Ekim-Aralık, 1999, s. 51-73

¹⁹ Mustafa Erdoğan, “Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış”, Celal Bayar Üni. Sosyal Bilimler Dergisi, S. 1, Manisa, 1997, s. 286-293.

²⁰ Konu hakkında bkz. İsmail Güleç, “Klâsik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli?”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. 42, S. 42, 2010, s.83-112; Ozan Yılmaz, “Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü”, Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi, C.5, S. 9, 2007, s. 271-304; Abdülkadir Dağlar, “Ahmet Cevdet Paşa’nın Belâgat-ı Osmâniyye’sine Hacı İbrâhim Efendi’nin Şerhi: Şerh-i Belâgat”, II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Bilgi Şöleni, Kayseri, 10-12 Nisan 2006; Abdülkadir, Dağlar, “Klâsik Türk Edebiyatı Şerh Geleneği ve Hacı İbrâhim Efendi’nin Şerh-i Belâgat’ına Dâir”, Turkish Studies/Türkoloji Çalışmaları, Volume.2/2, 2007, s.161-167; Turgut Koçoğlu, “Koçoğlu Turgut, “Mesnevî Şârihi Şem’i Şem’ullah’ın Şerh Yöntemi İle Walter G. Andrews’un Sözdizimsel Metin Yorumlama Yöntemi Arasındaki Benzerlik”, Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 7/4-II, 2012, s.2249-2258.

²¹ Hakan Yekbaş, “Metin Şerhi Geleneği Çerçevesinde Şârihlerin Divan Şiirine Yaklaşımları”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 23, 2008, s.189-217.

²² Abdülkadir Dağlar, “Bilim, Düşünce ve Edebiyatın Filolojik Kavşağı: Türkçe Şerh Geleneği”, III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, İzmir, 16-18 Aralık 2010.

üçlüsünü şerhler açısından ele almıştır. Böylece şerhler, şarihlerin, birikimlerini ortaya koyma ve aktarma imkânı buldukları bir düzlem de olmuştur.²³

Şerh konusunda ter döken bir başka bilim insanı ise Mine Mengi'dir. Mengi şerh meselesini tenkit ve tahlille birlikte değerlendirmiştir. Mengi, tahlili şerhin devamı ve tamamlayıcısı olarak düşünmüştür.

Atabey Kılıç tarafından şerh tasnifi üzerine kaleme alınan “*Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi*” adlı makale son dönemde birçok makalenin kaynakçasında bulunan ve yeni bakış açıları için yeni yollar oluşturan bir makale olmuştur. Geleneksel şerh ve modern şerhin ayrımının bir an önce yapılması gerektiğini belirten Kılıç, bu anlamda ciddî bir karışıklığın söz konusu olduğunu belirtmiştir. Kılıç’a göre ikinci bir mesele olarak da Osmanlı döneminden kalan şerh ve şerhle ilgili eserlerin genel bir tasnifinin yapılmasıdır. Kılıç, bu mânâda bir tasnife gitmiş, şerh ve şerh ile ilgili eserleri şerh metoduna göre, şerh edilen eserin manzum ya da mensur oluşuna göre, şerh edilen eserin diline göre ve şerh edilen eserin muhtevasına göre tasnif etmiştir.²⁴

Atabey Kılıç, “*Geleneksel Şerh ve Modern Metin İncelemelerine Eleştirel Bir Bakış: Metotlar, Çalışmalar, Beklentiler*” makalesinde şerhin tanımına dair herkesin ittifak ettiği bir tarifi olmadığını söyler. Bir tanımın kemiyet, keyfiyet ve muhtevâ bakımından tam olması gerektiği malumdur. Fakat şerhin böyle bir tanımdan yoksun olması vücûdunun büyüklüğüne bağlanmıştır.²⁵ Atabey Kılıç, şerh için, bir metni başkalarından daha iyi anladığı iddiasında olan bir kişinin ele alıp incelemesi, anlatmaya ve açıklamaya çalışması tarifini, takvim ve muamma şerhleri için yeterli bulmaz. Şerh meselesini eski ve yeni olarak kabaca ikiye ayırabileceğimizi söyleyen Kılıç, eski anlamda şerh metinlerinin tespit edilmesi gerektiğini ileri sürerek, Mustafa Erdoğan ve Emine Yeniterzi’nin de makalelerinde ipucu verdiği gibi bu bağlamda ciddi bir bibliyografya çalışmasının yapılmasını gerekli bulur. Bilimsel anlamda metin neşirlerinin artması ve yeni malzemelerin değerlendirilmesi de yeni şerh meselesinin bir boyutudur. Tasnifin, eldeki malzemenin bilimsel mânâda nasıl eleneceğinin tespiti olduğunu ileri süren Kılıç, metin tespitinin bittiği noktada tasnifin de tamamlanacağını

²³ Gülçiçek Akçay, “Pend-nâme Şerhleri Üzerinden Klâsik Şerh Yöntemlerine Karşılaştırmalı Bir Bakış” IX. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Hasibe Mazioğlu Hatırasına), Kayseri Erciyes Üni., 15-16 Mayıs 2014.

²⁴ Kılıç, “Dağılmış İncileri Toplamak...” s. 416

²⁵ Dücane Cündioğlu, “Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası; Osmanlı Tefsir Mirası”, İslâmiyât, II/4, Ekim-Aralık, 1999, s. 51-73

belirtir. Kılıç ayrıca metinle ilgili doğrudan çalışmaların metin neşri ile doğrudan alâkalı olduğunu ve bu çalışmaların maksat bakımından, metot bakımından, kaynaklar bakımından ve elde edilen şerhten hâsıl olacak fayda bakımından değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürer. Sözlüklerin şerh metinleri için değerlendirilmesi hususunda ise Kılıç, şerh sözlüklerinin oluşturulması gerektiğini, belâgat sözlüklerinin oluşturulması gerektiğini ve fert fert sözlüklerin oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Son olarak Kılıç, şerhlerin kendi aralarında mukâyesesinin yapılması gerektiğini söyler ve geleneksel şerhle modern şerhin ünsiyetinin noktalarının belirtilmesi gerektiğini ifade eder²⁶

Konu ile ilgili oryantalistlerin yaptığı çalışmalar da dilimize çevrilmiştir. Victoria R. Holbrook “*Aşkın Okunmaz Kıyıları*” adlı eserinde şerhten “*tek tek yapıtların zengin anlamları üzerine kurulan felsefî söylem*”²⁷ olarak bahseder. Bu kitapta şerhin tenkit ve filoloji açısından değerlendirildiğini görürüz. Yine bu çalışmalarda Walter G. Andrews tarafından kaleme alınan “*Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*”²⁸ isimli eserde ise yazarın anlattığı her bölümün ardına konuyla ilgili bir şiir şerhi eklemesi dikkat çekicidir. Bu sistemle teori ve pratiği muhkem bir şekilde ortaya koyma çabasıyla karşılaşırız.

Şerhle ilgili burada mezkur olan ve kaynakçaya aldığımız pek çok makale ve kitabın varlığı konuyla ilgili yeterli tanıtım, tanım ve analizlerin yapıldığını ve yapılmakta olduğunu göstermektedir. İsmail Kara’nın ifadesiyle “*Metin ve kitap kendinden bir otoriteye, toplumsal/insanî diyebileceğimiz ilavelerle büyüyen, yükselen mühim bir değere ve kurucu, sürdürücü bir iksire sahiptir.*”²⁹ Şerh konusunda bu iksirin nasıl bir şey olduğu, nasıl kullanıldığı gibi soruların cevapları peyderpey verilirken, artık bu iksiri içene ne gibi etki göstereceği, neden yapıldığı, tekrar aynı iksirden oluşturulup oluşturulamayacağı gibi hususlar değerlendirilmeli, araştırılmalıdır.

Kara’ya göre “*Kadim dünyada şerh ve haşiye yazmak meşru ve muteber bir ilmî-talimî faaliyet ve telif tarzı değil, aynı zamanda ilim yolcusu olmanın bir gereği, hoca-talebe münasebetlerinin tabîî ve hattâ zarurî bir uzantısıdır; bu yüzden*

²⁶ Atabey, Kılıç, “Geleneksel Şerh ve Modern Metin İncelemelerine Eleştirel Bir Bakış: Metotlar, Çalışmalar, Beklentiler”, Turkish Studies/Türkoloji Çalışmaları, Volume 4/6, 2009, 326-334.

²⁷ Victoria R. Holbrook; *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 33.

²⁸ Walter G. Andrews; *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*, İletişim Yay., İstanbul 2008.

²⁹ İsmail Kara, “Unuttuklarını Hatırla!” Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not, Dîvân, Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, C. 15, S. 23, s. 9.

*günümüzden çok farklı olarak felsefeden dil bilimlerine, matematikten musikîye, ilmi halden lügatlere kadar hemen her alanda hükmünü yürütmektedir.”*³⁰

Tuhfetü’l-Mülûk adlı şerhin tenkitli metin neşrini ortaya koymaya çalışmak bu ilim yolculuğuna başlamaya ve talimin öneminin ortaya konmasına vesile olmuştur. Bu bağlamda Atabey Kılıç’ın tasnif denemesinde bahsettiği kategorilerden Şerh Metoduna göre “Geleneksel şerh” içerisinde, şerh edilen eserin manzum ya da mensur oluşuna göre “Manzum Eser Şerhleri” içerisinde, şerh edilen eserin diline göre “Türkçe-Farsça” eser şerhleri içerisinde, şerh edilen eserin muhtevasına göre “Edebi şerhler” içerisinde yer alan, “Tuhfe-yi Şâhidî”³¹ isimli Türkçe-Farsça manzum sözlüğün bir şerhi olan “Tuhfetü’l-Mülûk” isimli eserin tenkitli metin neşri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

³⁰ Kara, “Unuttuklarını Hatırla...”, s. 10.

³¹ Atabey Kılıç, “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-yi Şâhidî”, Turkish Studies/Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/4, 2007, s. 516-548.

1. BÖLÜM: MANZUM SÖZLÜKLER VE ESKİ TÜRK EDEBİYATINDAKİ YERİ

“Kim demiş ki çocuk

Küçük bir şeydir

Bir çocuk belki

En büyük şeydir.”

A.Hamit TARHAN

İslâmiyetin ortaya çıkması sonucu ilâhî vahyin ilk emri olan “İkra!”³² ile Hazreti Peygamberin söz ve fiiliyatında sürekli üzerinde durduğu ilim meselesi sayesinde ilk olarak Arap toplumlarında, daha sonra islâmiyetin fert fert ulaştığı tüm ülke ve toplumlarda ilmî çalışmalar önemli bir yekun oluşturmaya başlamıştır. Bu çalışmaların temelinde Kur’ân-ı Kerîm’i ve onun ilk canlı uygulayıcısı olan Hazreti Peygamberi anlama çabaları söz konusu olmuş, ilk şerh ve sözlük çalışmaları bu dönemde vücut bulmaya başlamıştır. “İslâm kültüründe sözlük mahiyetinde derleme ve telif eserlerin ilk örnekleri Kur’an-ı Kerim ve hadisleri anlama ve çözüme çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Kur’an-ı Kerim ile hadislerde geçen garîb kelimelerin anlaşılabilmesi için bedevî kabileler arasında yapılan derleme faaliyetleri, İslâm kültüründeki ilk sözlük çalışmalarının da başlangıcını teşkil etmiştir. Derlemelerden elde edilen kelimelerin kaydedildiği bu çalışmalar daha sonra büyük Kur’an ve hadis sözlüklerine dönüşmüş, ilerleyen dönemlerde çeşitli unsurlara dair hazırlanmış sistemli sözlüklere kapı aralamıştır.”³³ Bu konuda Hıfzırrahman Raşit Öymen, “Dinin hayat şekillerini -hiç değilse muayyen çağlarda- kapsayan bir kuvvet merkezi olduğu göz

³² “Oku...!” Alak 1.

³³ Mesud Lutfi Efendi, Tuhfe-yi Lutfî Türkçe-Farsça Manzum Sözlük, Haz. Ahmet Tanyıldız, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2012, s. 9.

önüne alınırsa eğitim ve öğretim faaliyetlerinin bu kaynaktan mülhem olmaması düşünülemez.”³⁴ tespitiyle dikkat çeker.

Sözlüğe olan ihtiyaç, toplumların gelişmesiyle, nesillerin çoğalmasıyla daha da kat’ileşmiş ve çeşit çeşit sözlükler oluşturulmaya başlanmıştır. Bu ihtiyacın durumu ve şekillenmesi Cemal Muhtar tarafından “*Her dil, zamanla o kadar değişir ve gelişir ki, aynı soya mensup kişilerin torunları veya aynı soyun kolları, atalarının kullandığı birçok kelimeyi anlayamaz hâle gelir. Onları anlamak için sözlüklere başvurulur. Çoğu zaman bir soyun kolları arasında kelime veya şive farkları bulunur. Hele başka bir dilde araştırma gerekiyorsa sözlüğe olan ihtiyaç kat kat artar. Günümüzde bir İngilizin, Şekspir’i, bir Arabin, câhiliyye devri şiirini veya Kur’ân-ı Kerîm’i anlayabilmesi için mutlaka bir sözlüğe başvurması gerekir. Aynı şekilde Türk toplumu da Fuzûlî’yi, Ahmet Hâşim’i, Nef’î’yi, hattâ Yahyâ Kemal’i sözlük yardımı olmaksızın anlamakta zorluk çeker. Medeniyet ilerledikçe sözlüğe olan ihtiyaç daha da artmaktadır...”³⁵* sözleriyle ifade edilmiştir. Toplumlarda zaman zaman tek bir nesnenin farklı kelimelerle izâh edilebileceğine değinen Muhtar, bu durumu örneklemesi açısından Hazreti Peygamberle Ebû Hureyre arasında geçen bir hâdiseyi nakletmiştir. Hâdiseye göre Hz. Peygamber Ebû Hureyre’den bıçağı kendisine uzatmasını istemiştir. Fakat Ebû Hureyre Hz. Peygamberin bıçak için kullandığı “sikkîn” kelimesini tanımamaktadır. Ebû Hureyre’nin lügatinde bıçak “midye” kelimesiyle karşılık bulan bir kelime olduğundan Hz. Peygamberi anlayamayan Ebû Hureyre eliyle göstererek bıçağın kastedildiğini anlamıştır.³⁶ Bu hâdisede anlaşıldığı gibi sözlük ihtiyacının zarûreti tartışma götürmez bir gerçektir.

Tarihte sözlük çalışmaları Çin, Asur, eski Yunan gibi toplumlarda ilk örneklerini bulmuştur.³⁷ Sözlükler bir toplumun kültürel aynalarıdır. Yazıldıkları devrelerde toplumların neleri bildiklerini, ilgilerinin nelere yönelik olduğunu, değerlerinin, anlam inceliklerinin neler olduğunu yansıtırlar.³⁸ Sözlüklerin oluşturulmasıyla birlikte işlevselliği de önem kazanmaya başlayınca, sözlük ilminde ne tür bir yol takip edileceği husûsu ortaya çıkmıştır. Özellikle dil öğreniminde kullanılan

³⁴ Hıfzırrahman Raşit Öymen, “İslâmiyette Öğretim ve Eğitim Hareketleri”, Ankara Üni. İlahiyat Fak. Dergisi, C. XI, s. 61.

³⁵ Cemal Muhtar, “İslâmda Sözlük Çalışmaları”, Marmara Üni. İlahiyat Fak. Dergisi, S. 3, İstanbul, 1985, s. 363.

³⁶ Muhtar, “İslâmda...”, s. 364.

³⁷ Muhtar, “İslâmda...”, s. 364-365.

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Durmuş, Tahsin Yazıcı, Ahmet Topaloğlu, Mustafa S. Kaçalın, “Sözlük”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, C. 37, İstanbul, 2009, s. 398-414.

iki dilli sözlükler, üç dilli sözlükler, bir dilin içerisindeki kelimelerin kullanım alanlarından oluşan sözlükler, gramer için kullanılan sözlükler gibi çeşitli alanlarda kullanım için sözlükler oluşturulmuştur. “İslâmî bilimler çoğunlukla nakle dayalı olduğundan bilginin olduğu gibi korunması ve daha sonraki kuşaklara bozulmadan aktarılması son derece önemli idi. Tabîî bunun en sağlam yollarından biri de eserlerin âlimlerce yazıldığı gibi aynen ezberlenmesi idi. Bir kitabı ezberlemenin en kolay yolu ise, oradaki bilgileri manzum hâle getirmektir. Bu sebeple, sadece belli konular üzerindeki ders kitapları değil, bu kalemden olmak üzere Arapça ve Farsça sözlükler de manzum olarak yazılmıştır.”³⁹ Bu manâda tarihte hazırlanan el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî’nin “Kitâbü’l-‘Ayn” adlı eseri Arap ve İslam âleminin ilk sistematik sözlüğü sayılmaktadır.⁴⁰ “Osmanlı coğrafyasında mensur sözlüklerden çok manzum sözlük nüshalarına rastlarız. Türkler manzum sözlük geleneğini ilk defa Araplardan öğrenmişlerdir. Manzum sözlükler Arap dilcileri tarafından kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Bu anlamda Bedrüddîn Ebû Nasr Mes’ûd b. Ebî Bekr el-Ferâhî’nin Nisâbü’s-Sıbyân adlı 200 beyitlik Arapça-Farsça lügati manzum sözlük yazma geleneğinin ilk örneğidir. Çok ün kazanan ve yaygınlaşan bu sözlük üzerine birçok şerhler yazılmıştır.”⁴¹

Türk toplumunda başlayan sözlük çalışmaları da yukarıda saydığımız amaçlar etrafında oluşturulmuştur. “Türk sözlük biliminin gelişimi büyük Türk dilcisi Kaşgarlı Mahmud’un ‘Dîvân-ı Lügâti’t-Türk’ ile başlamaktadır. Kaşgarlı ile başlayan Türk sözlükçülüğü ‘Türk boylarının geniş ülkelere yayılma ve yerleşik medeniyet kuruculuğunu benimsemeleriyle yeni yeni gelişme devreleri geçirmeğe mecbur olmuştur.’ (Caferoğlu, 1984: 187) Kaşgarlı Mahmud’dan sonra Türk sözlükçülüğünün gelişmesinin üç sahada devam ettiğini görüyoruz. Bunlar: Kıpçak, Çağatay ve Osmanlı edebî Türkçesi sahalarıdır.”⁴² Bu bağlamda Osmanlı edebî sahası özellikle de manzum sözlükler ele alındığında hayli kabarık bir tarihî veri ve değerlendirilmesi son zamanlarda yapılmaya başlanılan bir alanla karşılaşılacaktır.

³⁹ Atabey Kılıç, “Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyân -1- (İnceleme)”, Turkish Studies/Türkoloji Çalışmaları, Volume1/2, Fall, 2006, s. 90.

⁴⁰ Muhtar, “İslâmî...”, s. 370.

⁴¹ Mehmet Dursun Erdem, “Manzum Sözlükler ve Tuhfe-i Âsım”, International Journal of Central Asian Study, Volume 10/1, 2005, s. 197.

⁴² Yılmaz İnce, “Manzum Sözlükler ve ‘Şemsî’nin Cevâhirü’l-Kelîmât’ı Üzerine Bir Dil İncelemesi”, Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi, C. 12, S. 2, Elazığ, 2002, s. 176.

“*Şiirin kullanılışı tabiatına bağlıdır: Her nesne veya nesneler sınıfı, en verimli ve rasyonel olarak neyse veya esasen neyse o yönde kullanılır. Ancak esas işlevin hükmü kalmadığında ikinci bir kullanılış ön plana çıkar.*”⁴³ Manzum sözlükler şiirvârî yapılarıyla dikkat çekmişlerdir. Ancak mevzun anlatımın görünüm ve ses özelliğinden faydalanmışlar, edebî gâyeyi arka planda bırakmışlardır. Tarihte bilinen ilk manzum sözlük İranlı Reşidüddin Vatvat’a aittir.⁴⁴ “*Bilindiği gibi vezinli ve kafiyeli yazma geleneği klâsik edebiyatımızın temelini oluşturmuş, öğretici olma gayesi taşıyan sözlükler de bu geleneğin önemli bir parçasını teşkil etmiştir. Böylece etkili bir dil öğretim yöntemi tercih edilmiştir, zevkli bir okuma; sözcükleri kolayca ve uzun süre hafızada tutabilme sağlanmıştır.*”⁴⁵ Edebiyatımızda aruz vezni kullanılarak övgüler, yergiler, aşklar, hüznler gibi lirik husûsiyetler anlatıldığı gibi, hadîs öğretimi, Kur’ân tefsirleri, tıp, astronomi gibi ilimlerin anlatımı için de aruz vezni tercih edilmiştir. Bu tercih edilmiş mevzun bir metnin kişilerin aklında daha kolay yer ettiğinin fark edilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Hatta mevzun şekilde yazılan metinlerin kafiye gibi özellikleri mensur metinlere de aktarılmış böylece “seci” denilen mensur metinlere has iç uyak husûsu ortaya çıkmıştır. Öğreticiliği ön plana çıkmış birkaç manzum örneği verilecek olursa: Fuzûlî’nin “Hadîs-i Erba’în Tercemesi”nden “İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olandır.” Hadîs-i Şerîfi:

“*Hayru’n-nâsi men enfe‘ahüm li’n-nâs*”

1. *Cehdin oldukça halka nef’ yitür*
2. *Halkı it iltifâtına memnûn*
3. *Ahsen-i halk-ı âlem odur kim*
4. *Halkdan halka ola nef’i füzûn*⁴⁶

Şeklinde manzum olarak ifade edilmiştir. İhlâs Sûresi’nin “Allâh sameddir.” meâliyle verilen 2. âyeti Subhî tarafından:

“*Âdemi hem ol Mevlâ*

Vâkıf-ı ‘ilm-i ‘alleme’l-esmâ”⁴⁷

⁴³ René Wellek, Austin Warren, Edebiyat Teorisi, Çev. Ömer Faruk Huyugüzel, Akademi Kitabevi, İzmir, 2001, s. 15.

⁴⁴ İnce, “Manzum Sözlükler ve...”, s. 177.

⁴⁵ Perihan Ölker, “Klâsik Edebiyatımızda Manzum Lügat Geleneği ve Mahmûdiyye”, Turkish Studies/Türkoloji Çalışmaları, Volume 4/4, 2009, s. 874.

⁴⁶ Neclâ Pekolcay, Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı, Mustafa Uzun, M. Husrev Subaşı, İslâmî Türk Edebiyatı Giriş, “Fuzûlî Hadîs-i Erbaîn Tercemesi (Süleymaniye Kütüphanesi, HekimoğluAli Paşa bölümü., nr. 168’den)”, Dergâh yay. İstanbul, 1981, s. 224,225.

Şeklinde manzum olarak verilmiştir. Sözlüklerden manzum olarak düzenlenen: Türkçe-Arapça “Sübha-yı Sıbyân” isimli sözlükte:

“289 *Hazîre ağıl muhteşir şâhibi*
Vesak kaplamakdır hîvâyet gibi”⁴⁸

Türkçe-Farsça “Tuhfe-yi Şâhidî” isimli sözlükte:

“252 *Mîve yemiş bîve tûl harbüze kavun*
Pâtîle tava vü reym hem ola tavan”⁴⁹

Yine Türkçe-Farsça “Tuhfe-yi Vehbî” isimli sözlükte:

“218 *Şayıda on beş olur gerçi se-penc*
‘Âriyet dahı müsâfirdür sipenc”⁵⁰

Türkçe-Arapça-Farsça hazırlanmış “Manzûme-yi Keskin”de:

“274 *Kākā vü kişi ne merdüm oldı insân*
Ārām u dülenmek oldı hem iţmînân”⁵¹

Türkçe-Arapça “Cevâhirü’l-Kelimât” isimli sözlükte:

“*Ta’âzum ululamakdur tekâdüm ilerü geçmek*
Tokuşmak yüz yüze gelmek telâtümdür tekâbüldür”⁵²

Türkçe-Arapça “Lugat-i Yûsuf” isimli sözlükte:

“3 *Vech yüzdür ‘ayn göz şefe dudak*
Sem‘ işitmek burun enf üzün kulak”⁵³

Fransızca-Türkçe “Miftâh-ı Lisân” isimli sözlükte:

“7 *Nokta puen uç, liny13 satr; imlâya ortograf denir*

⁴⁷ Pekolcay v.d., İslâmî Türk Edebiyatı Giriş, s. 139.

⁴⁸ Atabey Kılıç, Manzum Sözlük Mecmuası (Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 4026), Tuhfe-i Vehbî – Tuhfe-i Şâhidî – Sübha-i Şıbyân, (İnceleme-Metin), Laçın yay., Kayseri, 2007, s. 215.

⁴⁹ Kılıç, Manzum Sözlük Mecmuası, s. 158.

⁵⁰ Kılıç, Manzum Sözlük Mecmuası, s. 51.

⁵¹ Atabey Kılıç, “Denizlili Mustafa b. Osman Keskin ve Eseri Manzûme-i Keskin”, Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/3 Summer 2007, s. 347.

⁵² İnce, “Manzum Sözlükler ve...”, s. 179.

⁵³ Nurettin Ceviz, Soner Gündüzöz, “Osmanlı Medrese Kültüründe Manzum İlmî Eser Geleneğinin Güzel Bir Örneği: Lûgat-i Yûsuf”, Ekev Akademi Dergisi, Y.10., S. 29, Güz 2006, s. 223.

(point) (ligne), (orthographe)

Konstrüksiyon inşâ, binâ; kullanma, hizmet anplua

(construction) (emploi)⁵⁴

Edebî bilgiler ve aruz öğretimi ile ilgili olarak yazılmış olan “Manzûme-yi Arûz” adlı eserde:

“Şi’r bilmekdür lüğatde ıstılâhîsi tamâm

Ber-mukaffâ vü muhayyel kasd ile mevzûn kelâm

Dahî bil mısra’ lüğatde kapu kanadı durur

Nısf-ı beytün ıstılâhâtında lîk adı durur

Beyt iki mısra’a dirler hem eyâ ruhsâr-ı gül

İkisi dahî mukaffâ olması lâzım degül

Mesnevî dirler mukaffâ olsa hep mısra’ları

Hem rubâ’î çâr mısra’dur mukaffâ her biri⁵⁵

Nidâî’nin manzum olarak kaleme aldığı tıpla ilgili eserinde mesanede oluşan taş ve kuma karşı ne yapılması gerektiğini anlatırken:

“Taş olursa mesânede cânâ

Bu yiter ana itme gayrı devâ

‘Irku’s-süs defne yemişi fülful

Kerefis ü kakunec birer cüz kıl

Hem kebûter necâsetinden al

Bu üç eczâca kıl musaffâ bâl

İki miskâl yeye kavî âdem

Gayrıya hâline göre vire hem

⁵⁴Mehmet Kırbıyık, “Miftâh-ı Lisân adlı Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük Üzerine”, Türkiyât Araştırmaları Dergisi, S.11, 2002, s. 195.

⁵⁵Mehmet Kırbıyık, “Klâsik Türk Edebiyatı Öğretici Manzum Eserleri Üzerine Bazı Düşünceler”, International Symposium on Changes and New Trends in Education, s. 3.

Eridüp taşı kum idüp gidere

*Bu devâıla ol murada ire*⁵⁶

Örneklerden de anlaşıldığı gibi nazım, edebî kaygıdan ziyâde ilmî kaygıların da bir anlatım şekli olmuştur. “*Âhenk unsurlarına sahip bu tür manzum metinlere, okunması zevkli olduğu ve kolayca hafızada kalabildiği için çokça rağbet gösterilmiştir.*”⁵⁷ “*Birçok törelerimizin değiştiği; bilgi yurtlarımızın öğrenmek ve öğretmek biçimlerinin yenilendiği şu sırada vezinli lügat yazmayı geriye dönmek sananlar, boş bir düşünce sayanlar bulunacaktır. Bense başka düşünüyorum: ‘Ecdâd-ı izâm, eslâf-ı kirâm’ dediğimiz büyük dedelerimiz, ulularımız, insanları pek güzel anlamışlar, bir çocuğu bilgili, uslu bir adam etmek için ne gerekliyse ona göre davranmışlardır. Gençlik ve kocalık çağlarında vezinli, makamlı herhangi bir ses işiten Ademoğulları kulak veriyorlar, istekle dinliyorlar. Çocuk beşikte ninni istiyor. O uygun sesi dinleye dinleye mışıl mışıl uyuyor. Ninniden uzaklaşacak bir çocuğa öğretilecek şeyleri kolaylıkla okutmak ve unutturmamak için ninniye benzeyen sözlerle öğretmeyi bulmuşlar ve pek faydasını görmüşlerdir.*”⁵⁸ Mehmet Kırbıyık’ın ve Adnan Karaismailoğlu’nun bu tespitleriyle birlikte manzum sözlük çalışmalarının ciddiyeti bir nebze olsun anlaşılabilir.

“*...Hristiyanlık ilk devrelerde hatta orta çağ boyunca ruhban sınıfının yetiştirilmesine inhisar ettirilen öğretim kuruluşlarına ehemmiyet verdiği hâlde İslamiyet cami, mescit gibi yerlerden başka çölde, sokaklarda ve kısa zamanda meydana gelen Küttab okullarında türlü vesilelerden ve fırsatlardan faydalanarak bütün halka kapılarını açan bir öğrenme ve öğretme seferberliğine girmiş, camiler ve umumi öğretim müesseseleri hâlini almış, kısacası Hristiyanlıkta rahiplere ait olan manastır içinde yatılı, dünya ile irtibatı kesili müesseseler yerine İslam’da halka şamil ve dünyaya sırtını çevirmeyen bir istikamette yetişme yolları hareket hâlinde tutulmuştur.*”⁵⁹ Bu kurumlardan birisi de “Sıbyan Mektepleri”dir. Manzum sözlükler edebiyatımızda Fatih Sultan Mehmed döneminde ciddiyet kazanan eğitim işlerinde ayrı bir önem arz eden “Sıbyan Mektepleri”⁶⁰ nin ders kitabı olarak karşımıza çıkmaktadır. “*Osmanlıların,*

⁵⁶ Kırbıyık, “...Öğretici Manzum Eserleri...”, s. 4,5.

⁵⁷ Kırbıyık, “...Öğretici Manzum Eserleri...”, s. 6.

⁵⁸ Adnan Karaismailoğlu, “Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Remzî”, Milli Kültür, S. 74, Temmuz 1990, s. 60-61.

⁵⁹ Öymen, “İslâmiyette Öğretim...”, s. 64.

⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Ergin, Türk Maarif Tarihi, Eser Matbaası, C.1, İstanbul, 1977; Şadiye Yılmaz, “Osmanlıdan Cumhuriyete Sıbyan Mekteplerinde Yenilik ve Gelişmeler”, (yayımlanmamış

*Selçuklulardan ve İslam ülkelerindeki eğitim kurumlarından aldıkları ilköğretim seviyesindeki okullara ‘sıbyan mektebi’ adı verilmektedir.”*⁶¹ “*Sabi denilen beş altı yaşındaki kız ve erkek çocukları okutmak için açılmış olan ilk tahsil müesseselerine bu ad verilir.”*⁶² Bu mektepler, Cumhuriyetten sonra araştırmaların çoğalmasıyla, arşiv belgelerinin ortaya çıkması ve latin harflerine aktarılmasıyla değeri anlaşılmaya başlanılan ve bu süreçte eksik ve hatalı tespitlerle karşılaşan mekteplerdir. Öyle ki bu mekteplerde “*Türkçe’ye hiçbir değer verilmediği*”ni ortaya koyan “Türk Maarif Tarihi” bize o dönem için yapılan çalışmaların yeterli olmadığını göstermektedir.⁶³ Bu mektepler öyle yerlerdi ki örneğine başka edebiyatlarda rastlanılmayan “manzum sözlükler” gibi bir verime sahipti.⁶⁴

Sıbyan mekteplerinde okutulan bu sözlükler, çocukluklarında sözlük meselesiyle iç içe büyümüş, hattâ bir ya da birkaç manzum sözlük ezberlemiş olan kişiler tarafından kaleme alınmışlardır. İlk anlamda Kur’ân’ı Kerîm’in daha iyi öğrenilmesini ve anlaşılmasını sağlamak amacıyla oluşturulan bu sözlükler, daha sonraları dil öğretimi amacına da alenen hizmet etmeye başlamıştır. Böylece ilk örneklerine Türkçe-Arapça ve Mesnevî’nin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla Türkçe-Farsça ve üç dilli oluşturulmuş, Türkçe-Arapça-Farsça manzum sözlüklere sonraları Türkçe-Fransızca, Türkçe-Ermenice, Türkçe-Rumca gibi örnekler de eklenmiştir. Bu sözlükler sıbyan mekteplerinde okutulurken ders hocalarının aruz konusunda yeterli bilgiye sahip olmasına dikkat edilmesi bu sözlüklerin aruz ile oluşturulmasının önemi açısından oldukça önemlidir. Öyle ki bu sözlüklerin yazılış amaçlarından birisi de çocuklara aruz eğitimi vermek, bahirleri öğrenmelerini sağlamaktır.⁶⁵

1.1. Manzum Sözlükler ve Üzerine Yapılan Çalışmalar

Atabey Kılıç tarafından, “*Sözlükler bilhassa çocuklarımızın hem aruz eğitimine katkıda bulunmak hem de Arapça Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarını ezberde tutabilecekleri hacimdeki bir eser vasıtasıyla öğrenmelerini sağlamak*

yüksek lisans tezi), (Danışman: Prof. Dr. Süleyman Büyükkaracı), Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009.

⁶¹ Yılmaz, “Osmanlıdan Cumhuriyete...”, s. 7.

⁶² Ergin, “Türk Maarif Tarihi...”, s. 86.

⁶³ Ergin, “Türk Maarif Tarihi...”, s. 86.

⁶⁴ Kılıç, “...Sübha-i Sıbyân -I-“, s.85.

⁶⁵ Atabey Kılıç, Manzum Sözlük Mecmuası, (Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 4026), Tuḥfe-i Vehbî Tuḥfe-i Şâhidî-Sübḥa-i Sıbyân, (İnceleme-Metin), Laçın Yay., Kayseri, 2007.

bakımından bir hayli dikkat çekicidir. Pek çok manzum sözlüğün mukaddime kısmında “lugat ilmi”nin insanı zeki edeceğinden bahsedilmesi ve hatta müelliflerinin de çocukluklarında en azından bir manzum sözlük ezberlediğini beyan etmesi, üzerinde durulması gereken önemli bir ayrıntıdır.”⁶⁶ sözleriyle ifade edilen manzum sözlüklerin oluşturulmalarının temel nedenleri belirtilmiştir. Kılıç’ın belirttiği gibi lugat ilminin kıymeti çoğu manzum sözlüğün mukaddime kısmında değinilen bir husustur. İnsanı zeki edeceğine inanılan lugat ilminin, bu inanç sayesinde cazibesi de artmıştır. “Temelde dil öğretmek amacıyla kaleme alınmış eserler olan manzum sözlüklerle sıbyân mektebi seviyesindeki çocuklara ve eğitime yeni başlayanlara vezin ve ritim tekrarlarından istifade edilerek, ezber yoluyla Türkçe kelimelerin farklı dillerdeki karşılıklarının ve bir kısım gramer kurallarının öğretilmesi hedeflenmiştir. Kültür, edebiyat ve aruzla ilgili bilgiler ihtiva etmeleri açısından önem taşıyan manzum sözlükler bu yolla, şiire ve şairliğe meyilli olanların bu kabiliyetlerini ortaya çıkarıp geliştirme amacını da gütmektedir.”⁶⁷

Manzum sözlüklerin oluşturulmasında klâsikleşmiş bir usûl takip edilmiştir. “Manzum sözlüklerin hemen hepsinde genellikle mesnevi nazım şekliyle yazılmış esasen hamdele ve salvele görevini icra eden bir mukaddime, sebab-i telif kısmı, asıl sözlük ve yine mesnevi şeklinde yazılmış bir hâtime bulunur. Asıl sözlük kısmı çoğunlukla “kıt’a” ya da “bahir”lere ayrılmıştır. Kıt’a ve bahir isimlerinin hemen tamamının Arapça olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kıt’aların başlarına eklenen başlıklandırmalar aynı zamanda o bölümde kullanılan vezin hakkında da bilgi verecek mahiyettedir. Farsça başlıklandırmaların ise genellikle asıl sözlük kısmı dışında kalan bölümlendirmeler için kullanıldığını görüyoruz.”⁶⁸ Bu sözlüklere Anadolu sahasında yazılmış ilk sözlük olan “Tuhfe-yi Hüsâmî”de olduğu gibi -genellikle küçük çocuklar için kaleme alınmış olmaları sebebiyle- “tuhfe” yani “hediye, armağan” denilmiştir. Daha başka ifade şekli olarak nazım, manzûme, lugat kelimeleri de kullanılmıştır.⁶⁹

Atabey Kılıç, manzum sözlüklerin tasnifini özellikle Kur’ân-ı Kerîm’in öğrenilmesinin kolaylaşması, doğru anlaşılması için oluşturulan ve yine Mesnevî’nin

⁶⁶Atabey Kılıç, “Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sûbha-i Sıbyan”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 20, Kayseri, 2006/1, s. 65.

⁶⁷Serap Yavaş, “Nâdîde Ahmed Efendi Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî”, (İnceleme-metin-sözlük-tıpkıbasım), (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç.), Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kayseri, 2013, s. 1.

⁶⁸Kılıç, “Klâsik Türk edebiyatında...”, s. 67.

⁶⁹Kılıç, “Denizlili Mustafa b. Osman Keskin...”, s. 341.

anlaşılması için oluşturulan sözlükler temelinde üç ayrı tasnifle değerlendirmiştir. Bu tasnife göre “Türkçe-Arapça”, “Türkçe-Farsça”, “Türkçe-Arapça-Farsça” temelinde bir dağılım söz konusudur.⁷⁰ Atabey Kılıç’ın oluşturduğu bu tasnif temelinde manzum sözlüklerimize bakacak olursak “Türkçe-Rumca”, “Türkçe-Ermenice” gibi sözlüklerin sıbyan mekteplerinde ders olarak okutulmak amaçlı değil, daha çok dil öğretimi amaçlı oluşturulduğunu ve bu sebeple üzerlerine şerh çalışmaları yapılmadığını söylemek mümkündür. Osmanlı coğrafyasında temelde dil öğretimi amaçlı yüz civarında manzum sözlük kaleme alınmıştır.⁷¹ Bu bağlamda Manzum sözlüklerimizin bir kısmına ve üzerine yapılan çalışmalara bakacak olursak:

Türkçe-Arapça;

“Türkçe-Arapça manzum sözlüklerin ilki ve en meşhuru, Ferišteoğlu diye şöhret bulmuş olan Abdüllatif ibn Melek tarafından 1392 yılında kaleme alındığı tahmin edilen “Lugat-ı Ferišteoğlu”⁷² adlı eserdir.”⁷³

1505 yılında te’lif edilen Şeyh Bedreddin el-Kadı Mahmûd b. Eş-Şeyh Mehmet bin Tanrıvermiş’in “Mahmûdiyye”⁷⁴ isimli sözlüğü, “Lugat-ı Ferišteoğlu”na nazire olarak yazılmış, Sultan Bayezid’e sunulmuştur.⁷⁵

Arapça-Türkçe manzum sözlüklerimizden meşhur olan bir başka eser ise Ebu’l-Fazl Muhammed bin Ahmed er-Rûmî tarafından 1652-53 yılında kaleme alınan “Sübha-i Sıbyân”⁷⁶ isimli sözlüktür. Türkiye kütüphanelerinde 60’tan fazla nüshasının mevcûdiyeti göz önüne alındığında eserin büyük bir şöhrete kavuştuğunu söylemek

⁷⁰ Kılıç, “Klâsik Türk edebiyatında...”, s. 67, 68.

⁷¹ Atabey Kılıç, Mustafa Bin Osman Keskin, Manzume-i Keskin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 13-18.

⁷² Lugat-ı Ferišteoğlu için bkz. Cemal, Muhtar, İki Kur’an Sözlüğü, Luğat-ı Ferišteoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî, Marmara Üni. İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul, 1993; Önder, Çağırın “Ferišteoğlu Sözlüğü Hakkında”, Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt8, No: 2, Kastamonu 2000; Çağırın, Ferišteoğlu Sözlüğü Üzerine Bir Dil İncelemesi, Bizim Gençlik Yay., Ankara, 2000.

⁷³ Kılıç, “...Sübha-i Sıbyân -1-“, s.88.

⁷⁴ Perihan Akkuş (Ölker), Mahmûdiyye Adıyla Bilinen Manzum Lügat (Metin-Sözlük), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans semineri), Konya 2004.

⁷⁵ Ölker, Perihan, “Klâsik Edebiyatımızda Manzum Lügat Geleneği ve Mahmûdiyye”, Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 4/4, Summer 2009, s. 877.

⁷⁶ Sübha-i Sıbyân için bkz. Atabey Kılıç, “Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân”, Prof. Dr. Abdülkadir Karahan’a Armağan Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu 6-7 Mayıs 2005 Urfa, (haz. Eyüp Azlal, Necmi Karadağ, M. Emin Karahan), Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa 2006, s. 186-189; Atabey Kılıç, “Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân -1- (İnceleme)”, Turkish Studies-Türkoloji Araştırmaları, Volume 1/2, Fall 2006, s. 81-100; Atabey Kılıç, “Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân Şerhi Hediyyetü’l İhvân”, Celal Bayar Üni. II. Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi, 11-12-13 Kasım 2005, Manisa; Atabey Kılıç, Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân -2- (Metin)”, Turkish Studies-Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/1, Winter 2007, s. 29-71.

mümkündür.⁷⁷ Esere bilinen iki şerh çalışması yapılmıştır. Bunlardan ilki Mehmed Necîb'in "Hediyetü'l-İhvân fî Şerh-i Sübhati's-Sıbyân" adlı eseridir. 1840-1903 yılları arasında 6 kez basılan⁷⁸ H. 1310/ M. 1893-94 tarihli baskıya dayanan bu eseri Atabey Kılıç incelemiştir.⁷⁹ Sübha-yı Sıbyân'a yapılan bir diğer şerh ise Hâcî İsmâ'il Zühdi b. Ömer'in H. 1254/ M. 1838-39 da yapmış olduğu "Şerh-i Sübha-yı Sıbyân" isimli eserdir. Eser üzerine Prof Dr. Atabey Kılıç danışmanlığında, Elif Karasioğlu Doğaner tarafından 2011 yılında yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.⁸⁰

Ne zaman yazıldığı belli olmayan bir diğer Türkçe-Arapça manzum sözlük ise Şemsî tarafından oluşturulan "Cevâhirü'l-Kelimât"⁸¹ dır.

Trablusşam Mevlevîhânesi'nin postnişinliğini yapan Mehmed Fedâî tarafından 1634 yılında kaleme alınan "Tuhfe-yi Fedâî"⁸² bir başka Türkçe-Arapça manzum sözlüğümüzdür.

1641 yılında Şeyh Ahmed tarafından kaleme alınan "inci dizisi" ya da "incilerden oluşmuş" anlamına gelen "Nazmü'l-Le'âl"⁸³ XVII. yy.da oluşturulan Türkçe-Arapça sözlüklerimizdendir.

1697-98 yılında kaleme alınan Ayıntâbî Abdülmecîd-zâde Hâfız Efendi'nin "Nazm-ı Ferâid"⁸⁴ i de bu gruptandır.

1798 yılında Ayıntâbî Ahmed Âsım tarafından oluşturulan "Tuhfe-yi Âsım"⁸⁵ Türkçe-Arapça manzum sözlüklerimizden bir başkasıdır.

⁷⁷ Kılıç, "...Sübha-i Sıbyân -1-", s. 88.

⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sadi Çöğenli, "Eski Harflerle Basılmış Türkçe Sözlükler Kataloğu", Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl 2, S. 7-8, Kasım 2000-Nisan 2001, s. 99-134.

⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Atabey Kılıç, "Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân Şerh-i Hediyetü'l-İhvân", Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 1/1, Summer 2006, s.13-23.

⁸⁰ Elif Karasioğlu Doğaner, "Hâcî İsmâ'il zühdi b. Ömer Şerh-i Sübha-yı Sıbyân", (İnceleme-metin-sözlük-tıpkıbasım), (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kayseri, 2011.

⁸¹ Cevâhirü'l-Kelimât için bkz. Seyfettin İlhan, "Şemsî Cevâhirü'l-Kelimât" (Mukayeseli İnceleme), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zülfü Güler), Fırat Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Elazığ 1997; Zehra Gümüş, "Şemsî'nin Cevâhirü'l-Kelimât'ı", (Danışman: Doç. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üni., (lisans tezi), Kayseri 2003; Yılmaz İnce, "Manzum Sözlükler ve 'Şemî'nin Cevâhirü'l-Kelimât'ı Üzerine Bir Dil İncelemesi", Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi, C. 12, S. 2, Elazığ, 2002, s. 175-182.

⁸² Halil İbrahim Yakar, "Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Fedâî", Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/4, Fall 2007, s. 1015-1025.

⁸³ Nazmü'l-Le'âl için bkz. Ömer Asım Aksoy, "Nazmü'l-Le'âl'i Buldum", Gaziantep Kültür Dergisi, C 1, s. 248; Ömer Asım Aksoy, "Şeyh Ahmed ve Nazmü'l-Le'âl", TDAY Belleten 1959, Ankara 1988, s. 205-248; Ömer Asım Aksoy, "Şeyh Ahmet ve Nazmü'l-Le'âl Üzerine Tamamlayıcı Bilgiler", Gaziantep Kültür Dergisi, Broşür Yay., Gaziantep 1961; Abdülkerim Gülhan, "Manzum Sözlük Nazmü'l-Le'âl'in Dil ve Üslup Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme", Celal Bayar Üni. II. Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi, 11-12-13 Kasım 2005, Manisa.

⁸⁴ Halil İbrahim Yakar, "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Nazm-ı Ferâ'id", Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 4/4, Summer 2009, s.995-1024.

Bozoklu Osman Şâkir Efendi'nin “Şehdü Elfâz”⁸⁶ isimli sözlüğü de bu gruba dahildir.

Kitâb-ı Lugat-ı İbn Kalender ve Lebîb Mehmed bin Mustafa tarafından yazılan “Tuhfe-yi Lebîb” diğer Türkçe-Arapça sözlüklerimizdendir. Ayrıca Yahyâ Efendi tarafından oluşturulan “Lugat-i Yûsuf”⁸⁷ da bu gruba dâhildir.

Türkçe-Farsça;

Anadolu sahasında bilinen Türkçe-Farsça manzum sözlüklerin ilki 1400 yılında kaleme alınmış olan “Tuhfe-yi Hüsâm”dır. Konyalı Hüsâm b. Hasan tarafından yazılmış olan sözlüğe daha sonraları nazireler yapılmıştır.

1446 yılında Lutfullâh Halîmî bin Ebî Yûsuf tarafından yazılmış olan “Bahru'l-Garâyib” bu gruptadır.

1484 yılında Mehmed bin Yahyâ-yı Konevî tarafından oluşturulan “Şâdiyye” isimli manzum sözlük de bu gruba dâhildir.

Muğlalı İbrahim Şâhidî Dede tarafından kaleme alınan “Tuhfe-yi Şâhidî”⁸⁸ 1514-15 yılında yazılmıştır. Türkçe-Farsça sözlüklerin en meşhurlarındandır. 60'a yakın şerhinin yapıldığı ve sayının daha da artabileceği düşünülmektedir.⁸⁹

1538 ya da 1583 yılında te'lif edildiği düşünülen “Lugat-ı Manzûme”, Osmân bin Hüseyin el-Bosnevî tarafından oluşturulmuştur.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında oluşturulduğu düşünülen “Nazmu'l-Esâmî”nin Alî isimli bir zât tarafından kaleme alındığı şüpheli olarak ortaya konulmuştur.

1671 yılında kaleme alınan “Kân-ı Me'ânî” Hasan Rızâyî tarafından oluşturulmuştur.

Lâmi'î Çelebi tarafından 1527 yılından önce kaleme alındığı düşünülen “Tuhfetü'l-Lâmi'î (Lugat-ı Manzûme)”⁹⁰ Türkçe-Farsça sözlüklerimizdendir.

⁸⁵ Dursun Ali Türkmen, “Mütercim Âsım Efendi ve Tuhfe-i Âsım”, Ondokuz Mayıs Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Danışman: Doç. Dr. Hüseyin Elmalı), (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Samsun 1995.

⁸⁶ Ferudun Hakan Özkan, “Bozoklu Osman Şâkir ve Şehdü Elfâz'ı”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 6, S. 26, Volume 6/26, Bahar, 2013.

⁸⁷ Nurettin Ceviz, Soner Gündüzöz, “Osmanlı Medrese Kültüründe Manzum İlmî Eser Geleneğinin Güzel Bir Örneği: Lügat-ı Yûsuf”, Ekev Akademi Dergisi, Y. 10, S. 29, 2006.

⁸⁸ Tuhfe-yi Şâhidî için bkz. Yusuf Öz, Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri, Selçuk Üni. Yay., Konya 1999; Ahmet Hilmi İmamoğlu, Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede Tuhfe-i Şâhidî Farsça-Türkçe Manzum Sözlük, Muğla Üni. Yay., Muğla 2006; Atabey Kılıç, “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî (Metin)”, Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/4, Fall, 2007, s. 516-548.

⁸⁹ IX. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu Hatırasına) Prof. Dr. Atabey Kılıç'ın, “Manzum Lugatlerin Sebeb-i Te'lif Kısımları Üzerine Bir Mukâyese Denemesi” isimli tebliğinden alınan birkaç not.

⁹⁰ İbrahim İmran Öztahtalı, Lâmi'î Çelebi ve Lügat-ı Manzumu (Tuhfe-i Lâmi'î), Gaye Kitabevi, Bursa 2004.

1714 yılında Kusûrî Ömer Efendi tarafından oluşturulan “Tuhfe-yi Kusûrî”⁹¹ de bu gruptadır.

İmâd-zâde Velî bin Yûsuf-ı İmâdî’nin “İlm-i Lugat”ı; Hâfız Abdullâh bin Halîl bin Alî’nin 1761’de oluşturduğu “Tuhfetü’l-Hâfız”ı; Şemsî tarafından kaleme alınan “Tuhfe-yi Şemsî”; İlmî Alî Efendi’nin 1809’da oluşturduğu “Nazm-ı Bedî” isimli lugati; Süleymân Dürri’nin 1847’de kaleme aldığı “Güher-rîz”i; Osmân’ın 1852’de oluşturduğu “Tuhfetü’l-Ma’nâ”sı; Sun’î-yi Malatyavî’nin 1599’da kaleme aldığı “Fethu’l-fettâh” isimli eseri; Hasan Rızâyî’nin 1671 tarihli “Kân-ı Me’ânî” isimli eseri ve yazarı bilinmeyen 1511 yılında te’lîf edilen “Lehçetü’t-Türk” Türkçe-Farsça manzum sözlüklerimizdendir. Üzerlerinde ayrıntılı çalışmalar yapılmamıştır.

Mes’ûd Lutfî Efendi tarafından oluşturulan “Tuhfe-yi Lutfî”⁹² tek nüshalı bir Türkçe-Farsça manzum sözlük metnidir.

1798 yılında Sünbülzâde Vehbî tarafından oluşturulan “Tuhfe-yi Vehbî”⁹³ “Tuhfe-yi Şâhidî” gibi meşhur Türkçe-Farsça sözlüklerimizdendir. Birden çok şerh yazılan esere, nazîreler de kaleme alınmıştır.

1924 yılında Ahmet Remzi Akyürek tarafından yazılan “Tuhfe-yi Remzî”⁹⁴ ise günümüze en yakın Türkçe-Farsça manzum sözlüktür.

Türkçe-Arapça-Farsça

Mustafa b. Osmân Keskin tarafından 1758 yılında oluşturulan sözlük “Manzume-i Keskin”⁹⁵ olarak isimlendirilmiş, Türkçe-Arapça-Farsça olarak üç dilli kaleme alınmıştır.

⁹¹ Kudret Altun, Tuhfe-i Kusûrî, Tazmîn-i Şahidî (İnceleme-Metin-Sözlük), Laçın Yayınları, Kayseri 2002.

⁹² Mesud Lutfî Efendi, Tuhfe-yi Lutfî Türkçe-Farsça Manzum Sözlük, Haz. Ahmet Tanyıldız, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2012.

⁹³ Tuhfe-yi Vehbî için bkz. Ali, Alparslan, “Manzum Lûgatler ve Tuhfe-i Vehbî’nin Alfabetik Tertibi”, (mezuniyet tezi), İstanbul 1946-1947; Turgut Karabey; Numan Külekçi, Sünbülzâde Vehbî, Tuhfe (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük), Erzurum 1990; Yusuf Öz, “Tuhfe-i Vehbî Şerhleri”, İlmî Araştırmalar, S. 5, İstanbul 1997, s.219-232; Atabey Kılıç, “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Vehbî”, Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/2., Bahar, 2007, s. 410-475

⁹⁴ Tuhfe-yi Remzî için bkz. Adnan Karaismailoğlu, “Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Remzî”, Milli Kültür, Sayı: 74, Temmuz 1990, s. 60-61; Ahmet Kartal, Tuhfe-i Remzî, Akçağ Yayınları, Ankara 2003; Ahmet Kartal, “Ahmet Remzî’nin Tuhfe-i Remzî İsimli Eseri”, Bilge, S. 28, Ankara, s. 159-161.

⁹⁵ Manzûme-yi Keskin için bkz. Atabey Kılıç, “Manzum Sözlüklerimizden Manzume-i Keskin”, Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni (12-13 Nisan 2001) Bildiriler, C. I, s. 441-447; Eski Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar, Laçın Yay., Kayseri 2001, s. 13-22; Atabey Kılıç, Mustafa bin Osmân Keskin, Manzume-i Keskin, Laçın Yay., Kayseri 2001; Atabey Kılıç, Mustafa bin Osman Keskin, Manzume-i Keskin, TDK Yay., Ankara 2009; Atabey Kılıç, “Denizlili Mustafa b. Osman Keskin ve Eseri Manzûme-i Keskin”, Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume2/3, Summer 2007.

Yine bu grupta olabilecek Arapça-Farsça-Türkçe olarak üç dilli oluşturulan Hasan Aynî tarafından 1811 yılında kaleme alınan eser “Nazmü’l-cevâhir”⁹⁶ olarak isimlendirilmiştir.

Behâ’üddîn İbn Abdurrahmân-ı Magalkaravî tarafından 1424 yılında Arapça-Farsça-Türkçe olarak üç dilli oluşturulmuş “U’cûbetü’l Garâyib fi Nazmi’l-Cevâhiri’l-‘Acâyib” isimli eserde çok dilli manzum lugatlerimizdendir.

Gencî Pîr Mehmed tarafından 1631 yılında te’lif edilen “Genc-i Leâl” Türkçe-Arapça/ Türkçe-Farsça olarak kaleme alınan değişik yapıda oluşturulmuş çok dilli bir sözlük olması hasebiyle dikkat çekmektedir ve bu grupta yer alabilir.

Şeyhülharemzâde Şeyh Abdulkerîm-zâde tarafından 1594 yılında kaleme alınan “Lügat-i Abdülkerîm” Arapça-Farsça-Türkçe olmak üzere üç dilli oluşturulmuştur.

Hâkî Mustafâ-yı Üsküdârî’nin ortaya koyduğu Arapça-Farsça-Türkçe lugatin adı “Menâzimü’l-cevâhir”dir.

Abdurrahmân Zâhidî-yi Konevî tarafından 1721 yılında oluşturulan “Tevfiye” de Arapça-Farsça-Türkçe olarak üç dilli kaleme alınmıştır.

Antakyalı Şeyh Ahmed’in 1723 yılında yazdığı “Se Zebân” yine Arapça-Farsça-Türkçe olarak üç dilli oluşturulmuştur.

Eşref Feyzî’nin 1736 yılında ortaya koyduğu “Lugat-i Feyzî/Hoş-edâ” isimli eser de Arapça-Farsça-Türkçe oluşturulmuş manzum sözlükler grubundadır.

Ahmed Resmî b. İbrâhîm Giridî’nin 1740 tarihli “Nazm-ı Giridî”si; Mustafâ İlmî b. İbrâhîm’in 1772’de kaleme aldığı “Tuhfetü’l-ihvân ve Hediyyetü’s-sibyân”ı; Osmân Şâkir b. Mustafâ-yı Bozokî’nin “Müselles-nâme-i Şâkir” ismiyle 1795-6’da oluşturduğu sözlük; Hayret Mehmed Efendi’nin 1819 tarihli “Tuhfe-yi Zibâ”sı; Çemişkezekli Nasûh Efendi’nin 1880’de Ahmet Hikmet tarafından neşredilen “Tuhfe-yi Nushî”si ve Süleyman Hayrî’nin “Hayrî’l-Lügat”ı Arapça-Farsça-Türkçe olarak oluşturulmuş üç dilli, üzerinde ayrıntılı çalışmaların yapılmadığı sözlüklerdir.⁹⁷

⁹⁶ Nazmü’l-Cevâhir için bkz., Ömer Asım Aksoy, Hasan Aynî ve Nazmu’l-Cevâhir, Gaziantep 1959; Ömer Asım Aksoy, “Dürrü’n-Nizâm ve Nazmu’l-Cevâhir”, TDAY Belleten 1960, s. 144-171.

⁹⁷ Bu bölümün oluşturulmasında Ahmet Tanyıldız tarafından hazırlanan “Tuhfe-yi Lutfî”nin giriş bölümünden yararlanılmıştır; Mesud Lutfî Efendi, *Tuhfe-yi Lutfî Türkçe-Farsça Manzum Sözlük*, (Haz. Ahmet Tanyıldız), Akademik Kitaplar Yay., İstanbul, 2012., Ahmet Tanyıldız tarafından hazırlanan “Tuhfe-yi Lutfî”nin giriş bölümünden yararlanılmıştır. s.10-16

Türkçe-Fransızca;

Günümüzde tespit edilebilen tek örneği mevcuttur. 1849 yılında Yûsuf Hâlis Efendi tarafından oluşturulan eser “Miftâh-ı Lisân”⁹⁸ olarak isimlendirilmiştir.

Türkçe-Rumca;

Ahmed Feyzî Kîsedâr-zâde tarafından 1815-16 yılında kaleme alınan Türkçe-Rumca manzum sözlük “Tuhfetü’l-Uşşâk”⁹⁹ olarak isimlendirilmiştir.

Yusufyan Han tarafından 1783’de kaleme alınan “Tuhfe-yi Rûmî”; Hanyalı Nûrî tarafından 1797’de oluşturulan “Lugat-ı Manzûme-i Nûriye”; ve yine Hanyalı Nûrî tarafından 1809 yılında kaleme alınan kendi eserinin zeyli olan “Zeyl-i Lugat-ı Manzûme-i Nûriye” de üzerinde ayrıntılı araştırma yapılmamış olan Türkçe-Rumca manzum sözlüklerimizdendir.

Türkçe-Bulgarca;

Mustafa Sabrî tarafından oluşturulan sözlük “Tuhfe-yi Sabrî Anlisâni Bulgarî” şeklinde isimlendirilmiştir. Şimdiye kadar ulaşılabilen tek Türkçe-Bulgarca manzum sözlüktür.

Türkçe-Ermenice;

Ref’i Kâlâyî tarafından kaleme alınan sözlük, şimdiye kadar ulaşılabilen tek Türkçe-Ermenice manzum sözlüktür ve “Lugat-ı Ermeniyye” olarak isimlendirilmiştir.

Türkçe-Boşnakça;

Bosnalı Üsküfî tarafından 1630 yılında oluşturulan sözlük, bilinen tek Türkçe-Boşnakça sözlüktür ve “Makbûl-ı Ârif” olarak adlandırılmıştır.

Türkçe-Urduca-Farsça-Arapça

Sirâcuddîn Ali Han-ı Ekberânî tarafından Urduca-Farsça-Arapça-Türkçe olarak oluşturulan eser “Garâibü’l-Lugât” olarak isimlendirilmiş, dört dilli bir manzum sözlüktür.

⁹⁸ Miftâh-ı Lisân için bkz. Mehmet Kırbıyık, “Miftâh-ı Lisân Adlı Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük Üzerine”, Selçuk Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 11, 2002, s. 184-200; Mehmet Kırbıyık, Miftâh-ı Lisân-Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük, Beşir Kitabevi, İstanbul 2007; Bekir Çınar, Miftâh-ı Lisân, Manzum Türkçe-Fransızca Sözlük, Akçağ Yayınları, Ankara 2007; Bekir Çınar, “Manzum Sözlüklerimizden Miftâh-ı Lisân’ın Şekil, Dil ve Üslup Özellikleri” 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu C.1, Ankara, 2007, s. 457-479; H. Harun Duman, “Tuhaf Bir Lügat: Miftâh-ı Lisân”, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 54, 1998, s. 82-88.

⁹⁹ Tuhfetü’l-Uşşâk için bkz. Gökhan Ölker, “Rumca-Türkçe Manzum Sözlük Tuhfetü’l-Uşşâk”, Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume4/4, Summer 2009, s. 856-872; Gökhan Ölker, “Tuhfetü’l-Uşşâk (Metin-Sözlük)”, Selçuk Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans semineri), Konya 2004.

Türkçe-Arapça-Farsça-Afganca-Hintçe

Yûsuf'un Türkçe-Arapça-Farsça-Afganca-Hintçe olarak 1833'den önce te'lîf ettiği "Nisâb-ı Şeş Zebân" isimli sözlüğü beş dilli olması hasebiyle dikkate değerdir.

1.2.Tuhfe-yi Şâhidî ve Şerhleri

"Tuhfe-yi Şâhidî" mevlevî şeyhlerinden olan Muğla'lı Şâhidî İbrâhim Dede'nin 921/1515'de kaleme aldığı Türkçe-Farsça meşhur, manzum sözlüklerimizdendir. 1470 tarihinde dünyaya gelen Şâhidî Dede'nin küçük yaştan itibaren bazı fevkalâdelikler taşıdığı babası tarafından gözlemlenmiştir. Büyüdükçe İstanbul'da ve Bursa'da eğitimlerini tamamlamış olan Şâhidî Dede, tekrar Muğla'ya dönerek burada Şeyh Bedreddin'e intisap etmiştir. Kaynaklarda ilme yönelmiş iki evladı olduğundan bahsedilir.¹⁰⁰ Şâhidî Dede 1550 yılında vefat etmiştir. Tespit edilen on eserinin üçü Farça kaleme alınmıştır.¹⁰¹ Bunlardan birisi Üzerinde çalışılan şerhin asıl metni olan "Tuhfe-yi Şâhidî" isimli Türkçe-Farsça manzum sözlüktür.

Bu hisâb üzr'it bu mısra'dan şumâr

"Kaldı senden Şâhidî nev-yâdgâr"

Beytindeki tarih mısra'nın işâret ettiği üzere, H. 921/M. 1514 yılında kaleme alınmıştır. Eser Anadolu'da ilk Türkçe-Farsça sözlük kabul edilen Tuhfe-yi Hüsâm'a nazire olarak yazılmıştır. Eser asıl sözlük kısmından önce gelen besmele, hamdele, salve ve sebeb-i te'lîf kısımlarına sahiptir. 61 beyitten oluşan bu kısımdan sonra gelen asıl sözlük kısmı 451 beyitten oluşmaktadır.¹⁰²

Şâhidî, kendisine babasının Tuhfe-i Hüsâm adlı manzum sözlüğü çocuk yaşta iken okuttuğunu ve eserini ona nazire olarak yazdığını söyler¹⁰³:

Dağı ma'sûm iken cehdile merhûm

Oğutmuşdı lügatler baña manzûm

Oğıdum evvelâ Tuhfe-Hüsâmı

¹⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz, Mustafa Çıpan; Muğlalı Şâhidî Dede (Hayatı-Sanatı-Eserleri), Nur Basımevi, Konya, tarihsiz.

¹⁰¹ Zehra Gümüş; "Pîrî Paşa-zâde Cemâlî b. Abdalbâkî Tuhfe-yi Mîr (Tuhfe-yi Şâhidî Şerhi)", (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), (Danışman: Doç. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Kayseri 2006, s. 11

¹⁰² Kılıç, "...Tuhfe-i Şâhidî (Metin)", s. 516.

¹⁰³ Atabey Kılıç, "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî (Metin)", Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/4, Fall, 2007, s. 518.

Mu‘aṭṭar old’anuñla cān meṣāmı
Daḥı manzūm okutdı çok lügāti
İçürdi ṭab’ıma āb-ı ḥayātı
Şu resm oldum lügat ‘ilminde māhir
*Lügat kim bilmesem olaydı nādır*¹⁰⁴

Şâhidî manzum sözlüğü çocuk yaşta iken ezberleminin faydalarından bahsedip hangi ilme başladıysa bu sayede başarılı olduğunu ve özellikle Mesnevî’yi daha iyi anladığını söyler¹⁰⁵:

Baña k’oldı lügat ‘ilmi musaḥḥar
Ne ‘ilme başlasam oldı müyesser
Ḥuşūşa ‘ilm-i Rabbānî ki Sulṭān
Celāle’d-dīn dimişdür mağz-ı Kūrān
Kitāb-ı Meṣnevî kim kūt-ı candor
Żiyā vü nūr-ı çeşm-i ‘āşıkāndur
Baña keşf oldı bîta‘līm üstād
Anuñla iderim ‘uşşākı irşād
Yakīn bildüm ki bir nev-reste ma‘şūm
Lügatler okıya veznile manzūm
Aña her ‘ilm olur elbette āsān
Olur ‘ālemde bir merd-i suḥan-dān

Şâhidî, eserini yazarken hangi yolu izlediğini sebep-i telif kısmında bize şu şekilde anlatır¹⁰⁶:

Tamām oldukça her bir kıṭ‘a mevzūn
Yazardum anda bir beyt-i hümāyūn
Ki ola Fārsî bir mıṣra‘ı hem
Biri Türki ola ne bîş ü ne kem
Ki Türki Fārsîye ola muḳābil
Bilür ehli k’olur bu nazm-ı müşkil
Bu resme eyledüm ol beyti tertīb
*Ki bile mübtedî aḥvāl-i terkīb*¹⁰⁷

¹⁰⁴ Tuhfetü’l-Mülûk, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr. 5299, Vr. 7b-8b.

¹⁰⁵ Atabey Kılıç, “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî (Metin)”, Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/4, Fall, 2007, s. 518, 519.

¹⁰⁶ Atabey Kılıç, “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî (Metin)”, Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/4, Fall, 2007, s. 519, 520.

Eseri nasıl isimlendirdiğini ise şu beyitle dile getirir:

Çü elṭāf-ı Hudā gösterdi itmām

Didüm ben daḥı tuḥfe-Şâhidî nām¹⁰⁸

Daha sonraki beyitlerde ise kendisini tanıtan Şâhidî Dede, sözlüğü oluşturmadaki amacını anlatmış, ehil olmayan kişilerin onun sözlüğünü öğretmeye çalışmasını istememiştir. Hattâ vezin bilgisi sağlam olmadan bu manzum sözlüğü öğretmeye çalışan kimselere şu dizelerle bedduâ bile etmiştir:

Hudā ḳahr eyleye ol cāhili kim

Oḳıdur nazmı kej olup mu'allim¹⁰⁹

Son olarak Şâhidî Dede, dua ederek sebep-i te'lîf kısmına son vermiştir:

Benüm bu Tuḥfemi sen şaḳla yā Rab

Şulardan k'olmaya ṭab'ı mühezzeb

Naşîb itme bunı zihni-i saḳîme

Naşîb it zihni-i pāk-i müstaḳîme¹¹⁰

Sebeb-i te'lîf bölümünden sonra 451 beyitten oluşan eserde demir, kap kakak, altın gibi nesne isimlerinden, organ isimlerine, fiillerden, terkiplere birçok Farsça söz ve söz grubunun Türkçe karşılığı verilmiştir.

Şâhidî Dede, eserinin sonuna harflerin ebced değerini eklemiş ve öğrenci için bir nevi pratik sağlayan, kendi sözlüğü için bir de tarih düşmüştür:

Diñlegil ebced ḥisābıñ iy püser

Kim eliften yāya dek bir bir şayar

Şay yeden ḳāfa dek on on aña pek

Ḳāfdan yüz yüz şayarlar gayna dek

Çün ḥisāb-ı ebcedi bildiñ temām

Tuḥfemiñ târiḥini bil ey hümām

Bu ḥisāb üzr'it bu mışra'dan şumār

Ḳaldı senden Şâhidî nev-yādigār¹¹¹

¹⁰⁷ Tuhfetü'l-Mülûk, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr. 5299, Vr. 13a-14a.

¹⁰⁸ Tuhfetü'l-Mülûk, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr. 5299, Vr. 14a.

¹⁰⁹ Tuhfetü'l-Mülûk, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr. 5299, Vr. 18a.

¹¹⁰ Tuhfetü'l-Mülûk, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr. 5299, Vr. 18a,18b.

“*Tuhfe-i Şâhidî, tertip ve kelime kadrosundaki zenginlik sebebiyle, daha sonra yazılan pek çok manzum sözlüğe örnek olmuştur. Kusûrî’nin Tazmîn-i Tuhfe-i Şâhidîsi, Denizlili Mustafâ b. Osman Keskin’in Manzûme-i Keskin’i*¹¹² *ve Antepli Fedâî Mehmed’in Tuhfe-i Fedâî’si gibi eserler Şâhidî lûgatına nazire olarak yazılmışlardır. Bunların yanı sıra Şâhidî’ye şerhler*¹¹³ *de yapılmıştır.*”¹¹⁴ Burada Tuhfe-yi Şâhidî’ye yapılmış şerhlere değinilecek olursa:

1. Sûdî-i Bosnavî, “Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî” (1598’den önce).
2. Abdülkâdir b. Ömer b. Bâyezîd el-Bağdâdî, “Ta’rîbu Tuhfeti’s-Şâhidî” (1640-67).
3. Kara İbrâhîm Efendi, “Er-Risâle ‘Ale’s-Şâhidî” (1661’den sonra).
4. Abdülkâdir b. Ömer b. Bâyezîd el-Bağdâdî, “Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî” (1667).
5. Abdurrahmân b. Abdullâh-ı Kuddûsî, “Tuhfetü’l-Mülûk” (1652).¹¹⁵
6. Ahmed b. Mehmed Selâmî İbn Ağrıboz, “Tezkiretü’l-Müntehî ve İfâdetü’l-Mübtedî (1695).
7. İbrâhîm b. Süleymân el-Ezherî el-Ensârî, “Dâiretü’l-İhtisâr ve’t-ta’lîl ‘ale’l-İksâr ve’t-tatvîl (1703).
8. Atfî Ahmed Bosnavî, “Şerh-i Tuhfe” (1711).
9. İbrâhîm Vahdî Efendi, “Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî” (1711).
10. İbrâhîm b. Süleymân el-Ezherî el-Ensârî, “Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî” (1717).
11. Pîrî Paşa-zâde Cemâlî b. Abdalbâkî, “Tuhfe-yi Mîr”¹¹⁶ (1719).
12. Hüseyin (Nûrî) el-Keşfî el-Karahisârî eş-Şarkî, “Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî” (1722’den önce).
13. Akovalızâde Hâtem Ahmed, “Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî”¹¹⁷, (1730-1).
14. Alî Gürcî-i Bektâşî, “Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî” (1731-1740 arası).

¹¹¹ Tuhfetü’l-Mülûk, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr. 5299, Vr. 109a,109b.

¹¹² Atabey Kılıç, Mustafâ bin Osmân Keskin, Manzûme-i Keskin, Laçın Yay., Kayseri 2001.

¹¹³ Yusuf Öz, Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri, Selçuk Üni. Yay., Konya 1999. s.23-111.

¹¹⁴ Kılıç, “...Tuhfe-yi Şâhidî (Metin)”, s. 516.

¹¹⁵ Eser Yusuf Öz’ün “Tuhfe-yi Şâhidî Şerhleri” isimli kitabında 1682 tarihli gösterilmiş, Konya nüshası müellif hattı kabul edilmiştir. Fakat araştırmalarımız sonucunda Eserin Manisa İl Halk Kütüphanesinde bulunan nüshasının 1652 tarihli olduğu, müellif hattı değilse bile müellif hattına en yakın nüsha olduğu ortaya çıkarılmıştır.

¹¹⁶ Zehra Gümüş; “Pîrî Paşa-zâde Cemâlî b. Abdalbâkî Tuhfe-yi Mîr (Tuhfe-yi Şâhidî Şerhi)”, (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım) (Danışman: Doç. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kayseri 2006.

¹¹⁷ Erciyes Üni. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Arş. Gör. Muhammet Kaya tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmaktadır.

15. Mehmed İsmet b. İbrâhîm, “Feyzü’l-hâdî fî halli müşkilâti Şâhidî” (1740).
16. Mustafâ ibn Mirzâ, “Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî” (1740).
17. İbrâhim b. Süleymân el-Ezherî el-Ensârî, “Şerh-i Tuhfeti’ş-Şâhidî” (1746).
18. Mustafâ İsâmüddîn b. Abdullâh, “Gülşen-i Şâhidî” (1750).
19. Şâhinzâde Alî Dilkesîr el-Marâşî, “Tuhfetü’l-Vüzerâ”¹¹⁸ (1759).
20. Alî Ruhâvî, “Tuhfe-yi Taksîrî” (1761).
21. Muhammed Necîb, “Şerh-i Tuhfeti’ş-Şâhidî” (1781)
22. Yorgancızâde Alî Hicâbî, “et-Tufetü’l-Hicâbiye ‘ale’t-Tuhfetü’ş-Şâhidiye” (1810).
23. Mehmed Murâd en-Nakşibendî, “Müzîlü’l-Hafâ” (1839).
24. Nâdîde Ahmed Hâfız, “Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî”¹¹⁹ (1763).
25. “Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî” (1709’dan önce).
26. “Celâl-i Tuhfe-yi Şâhidî” (1710 ya da daha önce).
27. “Sürûr ‘Ale’ş-Şâhidî” (1744 ya da daha önce).
28. “Şerh-i Şâhidî” (1786).
29. “Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî” (XIX. Yy’ın ikinci yarısı).
30. “Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî”(1853).
31. Mustafâ b. Yûsuf b. Murâd el-Mostârî el-Bosnavî, “Hulle-yi Manzûme” (1698-99).
32. Karadenizli Ahmed Efendi, “Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî ve Tercümân-ı Lugât-ı Şâhidî” (1700).
33. Zekî Alî Efendi, “Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî” (1711’den önce).
34. Fâiz Efendi, “Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî” (1711’den önce).

Yukarıda saydığımız eserler tespit edilmiş kesin eserlerdir. Ancak sadece Türkiye kütüphanelerinde eserin 60’a yakın şerhinin olduğu Atabey Kılıç¹²⁰ tarafından kaydedilmektedir.

¹¹⁸ Nuran Altuner, “Şâhin-zâde el-Mar’aşî “Şeyh Alî Dilkesîr’in Tuhfetü’l-Vüzerâ” Adlı Eserinin Tanıtımı”, Kahramanmaraş Sempozyumu, s. 143-153.

¹¹⁹ Serap Yavaş, “Nâdîde Ahmed Efendi Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî”, (İnceleme-metin-sözlük-tıpkıbasım), (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç.), Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Kayseri, 2013.

¹²⁰ IX. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu Hatırasına) Prof. Dr. Atabey Kılıç’ın, “Manzum Lugatlerin Sebeb-i Te’lîf Kısımları Üzerine Bir Mukâyese Denemesi” isimli tebliğinden alınan birkaç not.

II. BÖLÜM: ABDURRAHMÂN BİN ABDULLÂH-I KUDDÛSÎ VE TUHFETÜ'L-MÜLÛK

2.1. Abdurrahmân bin Abdullâh-ı Kuddûsî

Tuhfetü'l-Mülûk'un şârihi olan Abdurrahmân bin Abdullâh-ı Kuddûsî hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî'nin "Vefeyât-ı Ayvansarâyî"¹²¹sinde, şu'arâ tezkirelerinde ve meşhur "Şakâyık"da bu isme rast gelemedik. Ancak "Osmanlı Müellifleri" ve "Sefîne-yi Evliyâ"da Kuddûsî Abdullâh Efendi ile ilgili birkaç söze denk gelebildik.

Osmanlı Müellifleri'nde "*Kuddûsî Abdurrahmân Efendi (Abdullâh Efendi-zâde)*" başlığıyla; "*'Ulemâ-yı meşâyih'dan ve şeyh Abdülehad en-Nürî hulefâsından olup (Magnisa)lıdır. 1080'de Magnisada irtihâl eyledi. Âşârınıñ başlıcaları (Ta'likât 'alâ Tefsîri'l-Kâzî) (Şerh-i Manzûme-yi Şâhidî ismi Tuhfetü'l-Mülûk)dur. Ba'zı resâ'ili de varsa da isimlerine muṭṭali' olunamadı. Âşârınıñ cümlesi gayr-ı maṭbû'dur.*"¹²² cümleleri geçer. Buna göre şârih 1080 yılında yani 1669'da vefât etmiştir. "Sefîne-yi Evliyâ"¹²³da da aynı bilgiler yer almıştır.

Tuhfe-yi Şâhidî'yi şerh ederken şârihin metne kendi yazdığı bir şiiri eklediği göz önünde bulundurulursa Abdurrâhmân Efendi'nin şâirlik vasfının da bulunduğunu söyleyebiliriz:

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât]

"Ey gönül bir derde düş kim anda dermân gizlidir

Ṭuya gör bu gizli sırrı cānda cānān gizlidir

Şuretā gerçi şağîrû'l-cism yaratdı seni

¹²¹Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, Vefeyât-ı Ayvansarâyî, (İnceleme-Tenkitli Metin), Haz. Ramazan Ekinci, Buhara Yay, İstanbul, 2014.

¹²²Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, Osmanlı Müellifleri, C.1, Matbâ'a-yı Âmire, İstanbul, 1914, s. 146.

¹²³Osmanzâde Hüseyin Vassâf, Sefîne-yi Evliyâ, Der. Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul, 2015.

Ma'nide sende niçe biñ 'arş-ı rahmân gizlidür
Sendedir esmâ müsemma sendedir ol mu'ammâ
Sende maḥzûn kenz-i aḥfâ sende ol şân gizlidür
On sekiz biñ 'âlemi ma'nide olmuşsin muḥîṭ
Bu iḥâṭa şânı olan sırrı pinhân gizlidür
Nüşa-yı câmi'a kılmış nüşa-yı insânı Ḥaḥ
Anda işbu arz u semâ şems ü mâhân gizludür
Seni bilmekde melâ'ik 'âciz oldı ser te-ser
Zîrâ 'ilmine bularuñ sırr-ı insân gizlidür
Zerre-yi cavvâle şeklinde göründüñ zâhirâ
Lîk bâṭınuñ yüzünde sende ol kân gizlidür
Gör kâderüñ kudretin bir kaṭre içre bî-gümân
Niçe ırmaḥ niçe deryâ niçe 'ummân gizlidür
Gel bu göñlüñ bağçesine gir teferrüc eyle kim
Anda dürlü gül gülistân lâle reyḥân gizlidür
Gel bu 'ışkuñ bahırına ṭal dürlü cevher bulasun
Zîrâ bu bahruñ içinde dürr ü mercân gizlidür
'Âşıkuñ kalbini meyḥâneye teşbîh itdiler
Anda niçe dürlü bâde niçe mestân gizlidür
Zabṭ iderseñ ḥanıḳınuñ beynini 'ucb degül
Zîrâ ey şeh sende ol mühr-i Süleymân gizlidür
Zulmet-i maḥzâ degül Ḳuddüsiyâ bu tıynetüñ
Bu meşeldür zulmet içre âb-ı ḥayvân gizlidür'¹²⁴

Yusuf Öz, Konya nüshasındaki ketebe kaydına göre, şârihin 1093 yani 1682 yılında ya da daha sonra vefât ettiğini belirtse¹²⁵ de elimizde bulunan Manisa nüshasının ketebe kaydındaki tarihin 1063 yani 1652 olması sebebiyle -bu nüsha müellif hattı olmasa bile- “Osmanlı Müellifleri” ve “Sefîne-yi Evliyâ”da kaydedilen tarihin doğru olma ihtimâli çok yüksektir.

¹²⁴ Tuhfetü'l-Mülûk, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr. 5299, Vr. 51b.

¹²⁵ Yusuf Öz, Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri, Selçuk Üni., Yay., Konya, 1999. s. 39.

2.2.Tuhfetü'l-Mülûk

Tuhfe-yi Şâhidî'nin ayrıntılı şerhlerinden biri olan Tuhfetü'l-Mülûk, esere eklenen ketebe kaydına göre “*ve't-te'lîf senetühü şelâşün ve sittün ve elf min hicratın men lehu'l-‘izzü ve's-sa‘adetü ve's-şerafu fî evâ'il-i şehir-i cemâdiye'l-ülâ*”¹²⁶ 1063 senesinin cemâziyelevvelinde oluşturulmuştur. Eserin ilk sayfasında bulunan mühürden anlaşıldığına göre -“*Hâzâ kitābu's-şerîf ‘an vakfî El-Hâc Eyyüb’*”- el-Hâc Eyyüb'ün vakıf eserlerindendir. Eser, Tuhfe-yi Şâhidî'nin sebep-i te'lîf bölümü ve asıl sözlük bölümü olmak üzere 451 beytin tamamının şerhidir.

2.2.1. Muhtevâsı ve Şerh Metodu

Tuhfetü'l-Mülûk isimli şerh metni klâsik usûlde olduğu gibi, besmele ile başlar. Ardından Allâh'a hamd ve senânın olduğu kısım gelir. Bu kısımda mübâlağalı ve sanatlı bir dil tercihi söz konusudur. Allâh'a hamdin ardından ise Hazreti Peygamber'e salât ve selâm mevcuttur.

“Bismillâhi'r-Raḥmāni'r-Raḥîm ve bihî teḫatā

Sipās-ı bîkîyās ve şükr-i bîmîkyās ol Hudā-yı Ḥālîk-ı cinn ü nāsa olsun ki biḥār-ı ‘ulūmda elfāz-ı melîḥayî dūrer-i me‘ānî-yi şerîfeye zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānîyi vücūd-ı sāyir-i ḥayvanāt üzerine lisān-ı şîrîn-güftār u feṣāḥat-şî‘ār ile müşerref kıldı ve dahı “veleḫad kerremnā benî ādeme”¹²⁷ kelām-ı ‘azîmü’s-şānıyıla şān-ı insānı āsmānıla tev‘emān kıldı ve ‘ulvî vü süflî her ne var ise aña bende-yi muṭî‘-i fermān kıldı Beyt

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilāt]

Çarḥ u encüm gūşına daḫ ḥalkayı ey merd-kār

Tā ki ikrār ide kulluḡa saña her ne ki var

Yaradılmış farkuñ üzre çünki olmuşdur nişār

Dūn himmetler gibi koyma nişār ey nāmdār

Ve dūrūd-ı nāma‘dūd ezcenāb-ı Rabb ü Vedūd ol vücūd-ı mes‘ūd u menba‘u’l-cūd Muḥammed ü Maḥmūda olsun ki meydān-ı feṣāḥat ü belāḡatde ser-merdān ve meyān-ı ḫuṭebā vü bûleḡāda şāḥib-ḫırān olmuşdur ve güftār-ı dūrer-

¹²⁶ Tuhfetü'l-Mülûk, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr. 5299, Vr. 109b.

¹²⁷ “Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık.” İsrâ 70.

bârlarınıñ melâhat ü leṭâfetinden ḳulûb-ı ulu'l-ebṣâr u zevi'l-i'tibâr[1] ḫayrân u ser-gerdân ḳılmışdur."¹²⁸

Hamdele ve salvele bölümlerinin ardından şârih bu esere olan ilgisini, neden böyle bir eseri yazmaya meylettiğini, Farsça ile ilgili görüşlerini ve eserin isimlendirilmesi konusunu anlatan te'lîf sebebine değinmiştir:

*"vaḳtâ kim bu zebân-ı Fârsî-yi Derî cinân ehlinüñ lisânlarınıñ biri ve rahmet-i naḳş u hücnnetinden sâḫası berî ve şaded-i taḫṣîl-i kemâlât-ı 'ilmiyye vü 'irfâniyyede olanlara ta'allümünüñ lüzümü ğayr-ı ḫafî olup bir vechile ki bu lisân-ı celîlün 'ilmine vâṣıl olmayan 'ulûm-ı me'ârifün ve ḫikem ü leṭâyifün nişfini câhil ü biḫâşıl olması meḫâzır-ı 'urefâda bir emr-i beyyine ve şân-ı müte'ayyine olup ve Tuḫfe-yi Şâhidî bu fenn-i ḫaṭîrde te'lîf olunan zîrün beyninde cevâhir-i zevâhir-i lügât ve leṭâyif-i Câmî'a ve büzûr-ı {büzûr esrârı fâş iden kimesne} ḫikem-i şerâyif-i lâmi'a bir mışdaḳa-yı ni'me'l-muḫaddişi'd-defter ve şanduka-yı le'âlî vü dürr olup lâkin ekser-i maḫall-i maḫbûb-ı maḫbûlü'l-ḳulûb gibi serâ-perde-yi şu'ûbet ile maḫcûb ḳılmağıla talebe-yi nâs içün libâs-ı istînâs zeyline neyl-i müyesser olmaduğı eclden işbu faḫîr ü ḫaḫîr ü keşîrü't-taḫṣîr 'Abdu'r-Raḫmân bin 'Abdullâhu'l-Ḳuddûsî cezâ bi'l-fazli'l-Ḳuddûsînüñ süveydâ-yı dil-i 'alîlinde bu sevdâ ḫâşıl u hüveydâ olmuş idi ki Tuḫfe-yi mezbûre 'aḳl-ı 'alîl-i vefâ ve zebân-ı kelîl-i istîfâ itdüğü kadar şerḫ ve ol maḫall-i mestûre keşf ü fetḫ olunup mi'yâr-ı zevi'l-i'tibârda ğubâr-ı 'iṣârdan 'âriye ve elsine-yi şîḳât u ruvât üzere cârîye olup her âyîne taṣdîrini vâcib ve taṣṭîri münâsib olan taḫḳîkât-ı ḫaḳîkât-ı lügât ve fevâ'id ü ḳavâ'id-i sa'âdet-ğâyât Tuḫfe-yi merḳûme fevâ'idine zamm olunup bir nüṣḫa-yı şerîfe ve ḫalefe hediye-yi laṭîfe ola lâkin 'avâ'îḳ-ı şâġile 'ale'l-ḫuşûş ḳillet-i bîzâ'a-yı mânî'a olup biḫamdillâhi te'âlâ bir dem-i meymünede müşeyyet ḫazret-i 'izzet-ḫuşûl-i emniyyeye müsâ'ade idüp ḳalbde muzmer olan emr-i zâhirde mazhar olup ve ism müsemmâya muṭâbîḳ olmaḳ ümmîdiyile mecmû'ı ve mü'ellif Tuḫfetü'l-Mülûḳ ile müsemmâ oldu"*¹²⁹

Sebeb-i te'lîf bölümünün ardından şârih, eserinin işin ehli olan kimseler tarafından çeşitli bahâneler ile geri plana atılmamasını ister.

¹²⁸ Tuḫfetü'l-Mülûḳ, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr. 5299, Vr. 1b.

¹²⁹ Tuḫfetü'l-Mülûḳ, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr. 5299, Vr. 1b,2a.

“şarrâf-ı güher-şafâ-yı hüner olan ehl-i inşâfdan me’mûldür ki bu evrâk-ı perîşâna ‘ayn-ı rızâ ile nazâr-ı bînazîrlerin dirîğ itmeyeler ve bir cüzi dem-i bahâne ile küllen yabana atmayalar”¹³⁰

Şârih eserin sözlük kısmının şerhine başlamadan son olarak, meydâna gelen eserin Allâh’ın yardımı ile olduğunu belirtmiştir.

“Cenâb-ı rabbü’l-erbâb vâhibü’l-erbâbdan mercûdur ki bu nüsha bu fakîr-i pür takşîre vesîle-yi şalâh-ı hâtimet ve sebeb-i felâh-ı ‘âkıbet eyleye bimennihi ve yümnihi ve mâ tevffîki illâ bihâlıkî ‘aleyhi tevekkeltü ve ileyhi inâbeti¹³¹ kâle’n-nâzım efâza’llâhu sübhânehu sicâle’r-raḥmeti ve’l-meḳârim¹³²”

Tuhfe-yi Şâhidî’nin şerhine bu anlatılmak istenenlerden, dualardan ve temennîlerden sonra başlanmıştır. Şârih genel sözlük şerhi tertîbi diyebileceğimiz şekilde kelime açıklamalarına gitmiştir. Önce açıklanacak olan beyit yazılmış, üzeri surhla çizilmiştir. Ardından beyitte geçen kelimeler sırasıyla açıklanmıştır. Bu kelimelerin belli olması istenmiş, bu sebeple de yine üzerleri surhla çizilmiştir. Açıklaması yapılan kelimelerin fiilse anlamları verilmiş, -şârih gerek duyduğunda Arapça karşılıklarını da vermiştir- isim ya da çekimli fiilse nasıl çekime girdiğini anlatmıştır. Dil öğretimi açısından yeri geldikçe anlattığı gramer kuralıyla ilgili bilgi ve örnekler de vermiştir. Bu kelime açıklamaları esnâsında şârih, kendi birikimine göre kelimelerin kullanıldığı, çıkarım yapıldığı başka alanlarla ilgili bilgiler de vermiştir. Şârih gerek duyduğu zamanlarda ise âyet, hadîs, Arapça söz grupları, cümleler, beyitler; Farsça söz grupları, cümleler, beyitler eklemiştir. Ayrıca ihtiyaç duyulduğunda şerh edilen konu ile ilgili ehil kabul edilen âlimlere ve bilgilerine başvurulmuştur. Daha sonra beyitte genel olarak anlatılmak istenen, bu kelime açıklamalarının ardından, hâlâ açık değilse şârih açıklama yapmıştır. Bu şerh sisteminin en sonuna ise beytin oluşturulmasında kullanılan aruz kalıbını beyte tef’ile tef’ile uygulamıştır. Eserde fazlaca bulunan derkenarlar yardımı ile ise şârih, eksik kaldığını düşündüğü ya da anlaşılmasında sıkıntı oluşacağını düşündüğü husûsları anlatmıştır. Nâdir de olsa metinde eksik kalan kelimelerin yazımı için de derkenarı kullanmıştır. Anlatılanları bir nebze örnekleme açısından bir beytin şerhi aşağıya alınmıştır:

¹³⁰ Tuhfetü’l-Mülûk, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr. 5299, Vr. 2a.

¹³¹ Yardımıyla ve bereketiyle benim başarım yaradanımladır; O’na tevekkül ettim dönüşüm O’nadır.

¹³² Nâzım: “Allâh sübhânehu ve Teâlâ feyiz versin, rahmet eylesin ve güzellikler lutfetsin” dedi.

“ *Senā vü ḥamd ü şükr-i bînihāye*

Sipās u minnet-i bîḥadd ü gāye

senā muṭlaḳā zıkr bi'l-ḥayr ma'nāsınadır *ḥamd* ta'zīm vechi üzere fi'l-i cemil ile vaşf ma'nāsınadır ancak lisānıla olur *şükr* muḥsin üzerine *senā*dur itdügi ni'met üzerine lisānıla ve cenānıla ve erkānıla olur pes *senā* me'ānî-yi şelāse-yi mezbûre beyninde *ḳadr-i müşterek*dür ve *ḥamd* ile *şükr* beyninde 'umûm u ḥuşûş min vechin vardur şerḥ ü Şifāda¹³³ dir ki fi kavlin *ḥamd* ile *şükr* lafzan müterādifāndur ve fi kavlin *ḥamd* kavle muḥtaşşdur ki ḳultü elḥamdüli'llah¹³⁴ dinür *şükr* fi'le muḥtaşşdur ki “i'melü âle Dāvûde şükran”¹³⁵ buña delildür ve fi kavlin *ḥamd* şıfâtı zātîyye ile medḥdür 'ilm ve şecā'at gibi *şükr* şıfât-ı fi'liyye ile medḥdür 'atā ve tāt gibi ve fi kavlin *ḥamd* cemî'-i şıfât-ı cemile ile medḥdür gerek zātîyye olsun ve gerek fi'liyye zîrā *ḥamd* zemmüñ zıddıdır zemm ise şıfât-ı ḳabîhenüñ cümlesine ıtlâḳ olunur gerek zātîyye olsun ve gerek fi'liyye zıddan ise maḥall-i vāḥid üzerine te'āḳub iderler pes imdi *ḥamd* ü zemm maḥall-i vāḥid üzerine te'āḳub iderler *şükr* ni'mete i'tirāf ve ni'meti virene *senā*dur ḳalb ü cevāriḥ ile zıddı küfrdür ki ni'meti inkār ma'nāsınadır *bî Fārsīde* ḥarf-i nefydür *sipās* kesr-i sînile *Fārsīde* ögmek ma'nāsınadır *minnet* ve *men'* Arabîdür ta'dād-ı ni'met ma'nāsınadır bu iki vech üzeredür biri menn-i tevbîḥdür ve biri menn-i tenbîḥdür 'ibāddan menhî olan evveldür ki “lā tubṭlū şadaḳātikum bi'l-menni ve'l-ezā”¹³⁶ āyet-i kerîmesinde murād-ı evveldür sâni degildür ammā Cenāb-ı Rabbü'l-erbāba ikisi daḥı sezāvārdur fe'l-yaḥfaẓ fe innehu nefisün¹³⁷ *ḥadd* her şey'üñ sınırına dirler *gāyet* her şey'üñ nihāyetine dirler ve daḥı bu beyt ba'îdinde olan beyte merhûndur taḳṭî' *senā* vü ḥam mefā'ilün dü *şükr-i bî mefā'ilün nihāye* fe'ülün *sipās u min mefā'ilün net-i bî ḥad mefā'ilün dü gāye* fe'ülün”¹³⁸

Eserin Mesnevî'nin daha iyi anlaşılmasını sağlamak, çocuklara Mesnevî'yi anlamalarını sağlayacak kelimeleri öğretmek çocuklarda sağlam bir temel oluşturmak,

¹³³ İbn Sînâ'nın (ö. 428/1037) mantık ve nazari felsefe disiplinlerine dair ünlü eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Kutluer, “Şifâ”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 39, s. 131-134, İstanbul, 2010.

¹³⁴ “Elḥamdülillâh dedim.”

¹³⁵ “Ey Dâvûd ailesi, şükredin.” Sebe 13.

¹³⁶ “Ey iman edenler! Allâh'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın...” Bakara 264.

¹³⁷ Bu son derece güzeldir.

¹³⁸ Tuhfetü'l-Mülûk, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr. 5299, Vr. 4a,4b.

amacıyla kaleme alındığından, yer yer Mesnevîye ve Mevlânâ'ya değinilmiştir. Şârih Mevlânâ'nın Şems'le nasıl tanıştığını da anlatmıştır.

“ma'lûm ola ki hâzret-i Mevlânâ kâddesana'l-lâhu subhâne sırrahu'l-a'lâ hâzret-i şiddîk-i ekber rahîma'l-lâhu te'âlâ anhü evlâd-ı emcâdındandır ki on birinci atada neseb-i şerîfleri hâzret-i şiddîka çıkar nitekim menâkıb-ı şerîfelerinde böylece yazılmışdur Celâle'd-dîn Maḥmûd ibni Bahâ'e'd-dîn Muḥammed bin Hüseyin bin Aḥmed bin Maḥmûd bin Mevdûd bin Şâbit bin Müseyyib bin Mazhar bin Ḥammâd ibni 'Abdu'r-raḥmân bin ebî Bekru's-Şiddîk rahîma'l-lâhu te'âlâ 'anhu 'an evlâduhu ve 'an etbâ'uhu târîḥ-i velâdetleri altı yüz dördür rebî'ü'l-evvel ayınuñ altıncı güninde teşrîf buyurmuşlardur târîḥ-i vefâtı altı yüz yetmiş ikidedür cemâdîye'l-âḥirenuñ beşinci gününde zümre-yi ḳudsiyân-ı mesrûrîn ḳılmışlardur bu ḥisâb üzere müddet-i 'ömr-i şerîfleri 68 dūr ve hâzret-i Mevlânânuñ peder-i 'âlî ḳadri sulṭânü'l-'ulemâ Belḥîdūr Mevlânâ daḥı Belḥde tevellüd buyurmuşdur ḥâl-i şabâvetde iken pederiyle diyâr-ı Rûma gelüp Ḳonyada tevaṭṭun itmışdür pes hâzret-i Mevlânâ velâdet ḥasebiyile Belḥîdūr ve Rûmda tevaṭṭunı sebebiyle Rûmî dinür ve daḥı hâzret-i Mevlânânuñ ṭarîḳatda şeyḥi Şems-i Tebrîzî hâzretleridür sebab-i telaḳḳîleri bu olmışdur ki vaḳtâ kim Şems hâzretleri defâyin-i esrâr-ı tevḥîd ü aṣl oldıyısı Cenâb-ı Ḥaḳḳdan ricâ itdiyise ol defâyini defn idecek bir maḥall-i ḳâbil ola du'âsı müstecâb olup ilhâm-ı ilâhî olur ki ol maḥall-i ḳâbil diyâr-ı Rûmdadır pes velâdetini terk idüp büldân-ı Rûmı seyâḥat iderek Ḳonyaya varup bir gün 'ârifâna gezerken gördi ki bir merd monlâ bir estere süvâr olmuş ve yemîn ü yesârın merdhân şalâḥ-ı âṣâr tutmuş sükûn-ı vaḳâr ile gider nazar idüp âṣâr-ı ḳâbiliyyet tıyup ba'z-ı 'ârifâna mükâlemeden soñra ol vücûd-ı mübeşşir ol olmasın bilüp gönül şayd idicek ba'z-ı kemâlât-ı zevḳiyye söyledin soñra hemân ḳalkup gidüp yolda bir kese buyurur ki var Mevlânâyâ di ki eger Şemsi ararısı yine maṭla'ı olan şehr-i Tebrîzde yalancılar maḥallesinde bizi bulsun hemân hâzret-i Mevlânânuñ ḳalb-i ḳâbiline âteş-i irâdet düşüp müṭâla'a-yı kütüb ve sâ'yir umûrdan el çeküp Şems nerede diyü gezerken ol kese râst gelüp ol kes Şemsüñ sıfârîş itdügi sözi söyledikde Mevlânâ Beyt

[fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

Şulasam kâse-yi çeşmimle n’ola yollarını

Ğarazum bu ki yoluñ dürrile mercân olsun

diyerek ‘azm-i sefer idüp şehir-i Tebrîze varup yalancılar maħallesini su’âl itdükte kavm-i Tebrîz didiler ki derviş saña siħriyye itmişler bu şehirde yalancılar maħallesi yokdur pes hâzret-i Mevlânâ teħayyüre düşüp ervâh-ı muħaddeseden istimdâd için şehir-i Tebrîzüñ kubûristânına varup gezerken gördi ki hâzret-i Şems bir kabrûñ yanında tûrmuş ve nûr-ı rûyı etrâfı tûtmuş hemân Mevlânâyı gördükde buyurdı ki Mevlânâ yalancılar maħallesini hilâf yirde araduñ yalancılar maħallesi işbu kubûristândur ki bunda yatanlar vilâyet-i Tebrîzüñ bağları ve bağçeleri ve sarâyıları bizümdür dimişler idi şimdi bunlar ölüp ol emlak âhârlar eline düşüp bunlaruñ kızbleri zâhir olup hacâletlerinden sâkitlerdür pes ol maħalde hâzret-i Mevlânâya bir nazar ve bir himmet idüp kalb-i şerîflerinde maħzûne olan cevâhir-i esrâr-ı hikemi kalb-i Mevlânâda defn idüp kitâb-ı Meşnevîde olan hakâyıkı ol maħalde ifâza-yı ‘aliyye buyurdılar¹³⁹

Şârihin, kimi yerlerde beyitte yanlış kullanım olduğunu söyleyerek nâzımı eleştirdiği de olmuştur:

“Yog anda dahı kıt‘ ‘oldukça âhır

Getürdüm baħrını içinde birbir

Getürdüm yirine getürmek dise evlâ olurdu...’¹⁴⁰

Kimi zaman şârih kimi zaman münekkit olan yazar eserini “biħamdüli’l-lâhi te‘âlâ bu kitâb-ı tuħfetü’l-mülûk temâm¹⁴¹” diyerek duâlarla bitirir.

2.2.2.Tuħfetü’l-Mülûk’un Nüshaları ve Temin Süreci

Kataloglardan ve kütüphanelerden yapılan taramalar sonucunda eserin 27 nüshası tespit edilmiştir. Bu 27 nüshayı temin etme sürecinde nüshaların arşiv numaralarının kayıtlarında hata yapıldığı görülmüştür. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde T.3441 arşiv numarasıyla ve T.348 arşiv numarasıyla kayıtlı

¹³⁹ Tuħfetü’l-Mülûk, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr. 5299, Vr. 9a,9b,10a.

¹⁴⁰ Tuħfetü’l-Mülûk, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr. 5299, Vr. 13a.

¹⁴¹ Tuħfetü’l-Mülûk, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Nr. 5299, Vr. 109b.

bulunan iki eser ve Ankara Milli Kütüphanede Yz. A. 1161 arşiv numarası ile kayıtlı olan eser yanlış kayıt çıkmıştır. Adı geçen numaraların ilk ikisinde başka eserler bulunmaktadır. Milli Kütüphanede ise arşiv numarasında yanlışlık mevcuttur. İstanbul üniversitesi T.348 arşiv numarasında Nûrî Divânı bulunmaktadır. Ayrıca Mısır'da çalışma esnasında tespit edilen, Hidiv Kütüphanesi'nde 8618 arşiv numarası ile kayıtlı bulunan esere Mısır'da mevcut karışıklık sebebiyle ulaşılması mümkün olmamıştır. Yine bir takım nüshaların arşiv numaralarında hata bulunmakla beraber doğru arşiv numaraları tespit edilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Şöyle ki; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T.1821 kaydıyla tespit edilen eserin temin sırasında T.1831 arşiv numarasında kayıtlı olduğu netleştirilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Koleksiyonu'nda 3717 arşiv numarasıyla tespit ettiğimiz eserin temini sırasında 3717-001 arşiv numarasında kayıtlı olduğu netleştirilmiştir. Ayrıca yine Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi Koleksiyonu'nda 204 arşiv numarasıyla tespit edilen eserin bir Mesnevî şerhi olan İsmail Rusûhî-yi Ankaravî'nin "Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif"¹⁴²in nüshası olduğu anlaşılmış; çalıştığımız manzum sözlük şerhinin nüshası ise aynı numarayla Hâlet Efendi Ek isimli Koleksiyonda bulunmuştur. Balıkesir İl Halk Kütüphanesinde 10 Hk 22 arşiv numarasıyla kayıtlı bulunan eserin de arşiv numarasında hata yapıldığı tespit edilmiş, doğru olan numaranın 10 Hk 3 olduğu netleştirilmiştir.

Malumdur ki tenkitli metin çalışmalarında nüshaların temini ve seçerenin oluşturulması fazlaca emek isteyen bir süreçtir. Ülkemizde yazma eserlerin henüz bir kısmının kayıtlarla tespit edilmediğini de hesaba kattığımızda bu süreç daha çetrefil bir hal almaktadır. Biz bu çalışmamız için Balıkesir, Konya, Kayseri ve Manisa'da bulunan nüshaları internet ve kargo yoluyla temin ettik. İstanbul ve Ankara'da bulunan nüshalara ise bizzat kütüphane ziyaretlerimiz sonucunda ulaştık. Bu ziyaretler nüshaların arşiv numaralarının, kayıtlarının tespiti ve doğrulanması açısından bize çok fazla bilgi kazandırdı. Elbette tarihe alenen tanıklık ettiğimizi hissetmiş olmak da işin en kârlı ve keyifli tarafıydı. Süleymaniye Kütüphanesi ve Bayezit Devlet Kütüphanesi restorasyon ve tadilat altındaydı. Bayezit Devlet Kütüphanesi Bayezit Koleksiyonu'ndaki nüshaya kütüphanede görevli memurların da yardımıyla ulaştık. Süleymaniye Kütüphanesi ise

¹⁴² Ahmet Tanyıldız, İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî (Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) C.1 (İnceleme-Metin-Sözlük), Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Danışman Prof. Dr. Atabey Kılıç),(yayımlanmamış doktora tezi), Kayseri, 2010.

geçici olarak Süleymaniye Camii'nin yanında bulunan tarihî bir mekânda hizmet vermekteydi. Bu sebeple nüshaların asıllarını görmemiz mümkün olamadı; bilgisayar ortamına aktarılmış mikrofilmlerine ulaşabildik. Ayrıca Âtîf Efendi Kütüphanesi'nin ve Hacı Selim Ağa Kütüphanesinin mikrofilm kayıtlarının da Süleymaniye Kütüphanesi'nin arşivlerinde mevcut olması bize kolaylık sağladı.

Nüshalara ulaşma sürecinde kütüphanelerde görevli memurların yardımlarından bahsetmeden geçmek çalışmamızı eksik saymamıza sebep olurdu. Ankara, İstanbul, Kayseri, Konya, Manisa ve Balıkesir'de bulunan kütüphanelerin hemen hepsinde, yanlış kayıtların tespitinde ve nüshaların temininde emeği geçen tüm memurlara cân u gönülden bir teşekkürü borç biliriz.

2.2.2.1. Nüshaları

Yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden ötürü incelememizi 21 nüsha üzerinden yapacağız. Eksik nüshaları ve yanlış kayıtları incelemeye dâhil etmedik. Bu 21 nüshanın bulundukları kütüphane ve numaraları şöyledir:

1. Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 3150
2. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları A41 (Yz. A41)
3. Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 2456
4. Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 1924
5. Bayezid Devlet Kütüphanesi Bayezid Koleksiyonu 6851
6. İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi T. 3437
7. İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi T. 1007
8. İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi T. 3480
9. İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi T.1831
10. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu 5199
11. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Koleksiyonu 3717-001
12. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Koleksiyonu 5124
13. Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi Koleksiyonu Ek 204
14. Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa Koleksiyonu 1454
15. Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Koleksiyonu 727
16. Süleymaniye Kütüphanesi Râşit Efendi Koleksiyonu 1175
17. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan R 1922
18. Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi 595

19. Manisa İl Halk Kütüphanesi 5299
20. Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 10 Hk 3
21. İstanbul Âtîf Efendi Kütüphanesi 2722

2.2.2.2. Nüsha Tavsifleri

Nüsha tavsiflerini yaparken öncelikli olarak kütüphane ziyaretlerimizi, Kültür Bakanlığı Yazma Eserler Veri Tabanı'nı ve çeşitli kataloglardan edindiğimiz bilgileri göz önünde bulundurduk. Ayrıca kütüphanelerde bulunan nüshalarla ilgili kayıt fişleri de tavsifte değerlendirilmiştir. Kütüphane ziyaretlerimizde çok az nüshayla fiziksel temasımız söz konusu oldu. Nüshaların kültürel miras vasıfları, onlara fiziksel olarak yaklaşma şansımızı çok aza indiriyor. Dolayısıyla tavsif hususunda özellikle cilt-kağıt özellikleri ile ilgili bilgi verme şansımız çok az oldu. Süleymaniye kütüphanesinden elde ettiğimiz nüshaların fiziksel özellikleri ile ilgili bilgileri kütüphane kayıtlarından elde ettik. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler kütüphanesinde bulunan nüshaların fiziksel özellikleri, kütüphanenin internet sitesindeki kayıtlardan elde edilerek bir tavsif yapılmaya çalışılmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesinde bulunan bir nüshanın tavsifi ise Fehmi Ethem Karatay'ın hazırladığı "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu"¹⁴³ isimli katalogtan faydalanılarak oluşturulmuştur. Diğer nüshalar için ise Kültür Bakanlığı tarafında oluşturulan "yazmalar.com" adlı site kullanılmıştır. Hali hazırda Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan nüsha dışında diğer nüshaların hepsi sanal ortama aktarılmış olarak elimize geçti. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan nüsha ile fiziksel olarak tanışma fırsatımız oldu. Daha sonra ise kütüphane müdürlüğüyle gerçekleştirdiğimiz temaslar neticesinde eserin mikrofilmini de elde ettik. Bu çalışmalar neticesinde bir terkip olarak elde ettiğimiz bilgiler aşağıdaki gibidir.

1. Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 3150

Cilt-yazı ebâdı: 160x105-130x170 mm.

Yumuşak, mıklepsiz, meşin ciltlidir

¹⁴³ Fehmi Ethem Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, Topkapı Sarayı Müzesi Yay. 1961

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 180 varak, 18 satır, nesta'lik hatlı, âyetler, hadisler, başlıklar, beyitler ve taktî'lerin üzeri surhla çizilmiş siyah mürekkeple yazılmıştır.

Başı: (1b) “*Bismillâhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm ve..... Sipās-ı bîkîyās ve şükr-i bîmîkîyās ol Hudā-yı Ḥālîk-ı cinn ü nāsa olsun ki kibār-ı ‘ulūmda elfāz-ı melîḥayı dūrer-i me‘ānî-yi şerîfeye zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānîyi vücūd-ı sâ’ir-i ḥayvanāt üzerine lisān-ı şerîfe-güftār u feşāḥat-şî‘ār ile müşerref kıldı...*”

Sonu: (180a) “*...şalli ve sellim ‘alā ḥazreti resūli’l-ferîdi’l-vaḥîd ve ‘alā sâ’iri’l-enbiyâi ve’l-mürselîne’d-dâ‘îne ilā ṭarîkı’t-tevhîd ve ‘alā min tâbi‘ihim ve etbâ’ü tâbi‘ihim mine’l-‘ulemâ’i’l-kirâmi aşḥâbi’t-takyîd ve’l-evliyâi’l-‘izâmi ve’l-meşâyıḥi’l-fihâm erbâbi’t-tecrîd rabb ihşurnâ ma’hûm taḥte livâlike yâ Mecîd*”

2. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları A41 (Yz. A41)

Cilt-yazı ebâdı: 195x130-148x65 mm.

Kendinden desenli mavi bez kaplı mukavva bir cilt içerisindedir. Kâğıt üzüm salkımı fligranlıdır. Son yapraklar rutubet lekeli. 109. Varak yırtılmıştır. 1a’da Ahmed Resmî’ye ait temellük mührü ve kaydı vardır.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 125 varak, 21 satır, nesta'lik hatlı, söz başları, cedveller, madde başları ve beyit üstleri surhla çizilmiş, siyah mürekkeple yazılmıştır.

Müstensihi-İstinsah Tarihi: Hasan bin Ali; h.1158/ m.1745

Başı: (1b) “*Bismillâhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm Sipās-ı bîkîyās ve şükr-i bîmîkîyās ol Hudā-yı Ḥālîk-ı cinn ü nāsa olsun ki biḥār-ı ‘ulūmda elfāz-ı melîḥayı dūrer-i me‘ānî-yi şerîfeye zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānîyi vücūd-ı sâ’ir-i ḥayvanāt üzerine lisān-ı şîrîn-güftār u feşāḥat-şî‘ār ile müşerref kıldı...*”

Sonu: (125b) “*...ve daḥı ḥisāb mezkūr üzere mecmū‘ bu mışra‘uñ ḥurūfinuñ a‘dādınuñ mecmū‘ı toḳuz yüz yigirmi birdür*”

3. Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 2456

Cilt-yazı ebâdı: 203x152-150x80

Sırtı bordo meşin, kapakları ebru kâğıt kaplı, miklepli mukavva bir cilt içerisindedir. Yaprakları rutubet lekeli.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 156 varak, 19 satır, ta'lik hatlı, söz başları ve açıklanan kelimelerin üstleri surhla çizilmiş, siyah mürekkeplidir.

Müstensihi-İstinsah Tarihi: Hüseyin bin İbrâhim; h.1165/m.1751

Baş: (1b) “*Bismillâhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm Sipās-ı bîkîyās ve şükr-i bîmîkyās ol Hudā-yı Ḥālîḳu’l-cinn ü nāsa olsun ki biḥār-ı ‘ulūmda elfāz-ı melîḥayı dürer-i me‘ānî-yi şerîfeye zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānîyi vücūd-ı sâ’ir-i hayvanāt üzerine lisān-ı şîrîn-güftār u feṣāḥat-şi‘ār ile müşerref kıldı...*”

Sonu: (156b) “*...Her ki ḥüb aḥlākıla mevşûf ola
Devlet-i kevneyn aña ma‘tûf ola*

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilāt

Vezni budur çün remel maḥzûf ola”

4. Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 1924

Cilt-yazı ebâdı: 205x150-145x80

Sırtı ve kenarları bordo meşin, kapakları nohudî kâğıt kaplı, mıktelepli mukavva bir cilt içindedir. Şirazesı dağılmak üzeredir.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 123 varak, 21 satır, nesta'lik hatlı, Açıklanan kelimeleriz üzeri surhla çizilmiş, siyah mürekkeplidir.

Baş: (1b) “*Sipās-ı bîkîyās ve şükr-i bîmîkyās ol Hudā-yı Ḥālîḳ-ı cinn ü nāsa olsun ki kār-ı ‘ulūmda elfāz-ı melîḥayı dürer-i me‘ānî-yi şerîfeye zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānı bîzebān-ı şîrîn-güftār ve ḥikmet-āṣār u belāḡat-şi‘ār ile vücūd-ı ḥayvānî üzre müşerref kıldı...*”

Sonu (123b) “*...ṣallallāhu ‘alā ḥazreti resūli’l-ferīdi’l-vaḥīd ve ‘alā sâ’iri’l-enbiyāi ve’l-mürselīne’d-dā‘īne ilā ṭarīḳi’t-tevhīd ve ‘alā tābi‘ihim ve etbā’ü tābi‘ihim mine’l-‘ulemā’i’l-kirāmi aṣḥābi’t-tenkīd ve’l-evliyāi’l-‘izāmi ve’l-meşāyihī’l-fiḥām erbābi’t-tecrīd rabb iḥşurnā ma’ḥüm taḥtelivā’ihim yā Mecīd teme’l-evrāk bi‘avnilḥi’r-rezzāk ”*

5. Bayezid Devlet Kütüphanesi Bayezid Koleksiyonu 6851

Cilt-yazı ebâdı: 205x155-170x100

Vişne çürüğü rengi, miklepsiz deri ciltli.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 124 varak, 25 satır, nesih hatlı, âyetler, hadisler ve başlıkların bir kısmı surhla yazılmış, diğer bir kısmı ise açıklanan kelimeler ve söz başları gibi üzeri surhla çizilmiş siyah mürekkeplidir.

Müstensihi-İstinsah Tarihi: Son kısmın hattatı İbrâhim bin Süleyman; h.1174/m.1760

Başı: (1b) “*Bismillâhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm Sipās-ı bîkıyās ve şükr-i bîmîkyās ol Ḥudā-yı Ḥālîk-ı cinn ü nāsa olsun ki biḥār-ı ‘ulūmda elfāz-ı melîḥayı dürr ü me‘ānî-yi şerîfeye zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānı mecāzyān şîrîn-güftār ve ḥikmet-āşār u belāğat-şî‘ār ile vücūd-ı ḥayvānî üzre müşerref kıldı...*”

Sonu (123b) “...şallallāhu ‘alā ḥazreti resūli’l-ferīdi’l-vaḥīd ve ‘alā sâ’iri’l-enbiyāi ve’l-mürselîne’d-dā‘îne ilā ṭarîkı’t-tevhīd ‘alā tâbi‘ihim ve etbā’ü tâbi‘ihim mine’l-‘ulemā’i’l-kirāmi aşḥābi’t-tenfīd ve’l-evliyāi’l-‘izāmi ve’l-meşāyihî’l-fihām erbābi’t-tecrīd rabb iḥşurnā ma’ḥüm taḥte livā’ihim yā Mecīd ”

6. İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi T. 3437

Cilt ebâdı: 218x128

Ebruli mukavva cilt içerisindedir. Şiraze kısmı sonradan desteklenmiştir. Kenarları cedvelli, cedveller yaldızlı, şemseli.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 175 varak, 21 satır, nesih hatlı, âyetler, hadisler, başlıklar, beyitler ve taktî’lerin üzeri surhla çizilmiş siyah mürekkeple yazılmıştır. Cümle sonları surhla belirtilmiş.

İstinsah Tarihi: h.1120/m.1708

Başı: (1b) “*Bismillâhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm Sipās-ı bîkıyās ve şükr-i bîmîkyās ol Ḥudā-yı Ḥālîk-ı cinn ü ünāsa olsun ki biḥār-ı ‘ulūmda elfāz-ı melîḥayı dürrer-i me‘ānî-yi şerîfeye zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānîyi vücūd-ı sâ’ir-i ḥayvanāt üzerine lisān-ı şîrîn-güftār u feşāḥat-şî‘ār ile müşerref kıldı...*”

Sonu: (175) “...şalli ve sellim ‘alā ḥazreti resūli’l-ferīdi’l-vaḥīd ve ‘alā sā’iri’l-enbiyāi ve’l-mürselīne’d-dā’īne ilā ṭarīkı’t-tevhīd ‘alā tābi’ihim ve etbā’ü tābi’ihim mine’l-‘ulemā’i’l-kirāmi aşḥābi’n-naḳīd ve’l-evliyāi’l-‘izāmi ve’l-meşāyihī’l-fihām erbābi’t-tecrīd rabb ihşurnā ma’hüm taḥte livā’ihim yā Mecīd ”

7. İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi T. 1007

Cilt ebâdı: 195x125

Siyah deri ciltli, kenarları kırmızı cedvelli. Şemseli.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 281 varak, 17 satır, nesih hatlı, âyetler, hadîsler, başlıklar, beyitler ve taktî’lerin üzeri surhla çizilmiş kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Cümle sonları surhla belirtilmiş.

Baş: (1b) “*Bismillāhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm Sipās-ı bîkıyās ve şükr-i bîmîkıyās ol Hudā-yı Ḥālîk-ı cinn ü nāsıḥ olsun ki biḥār-ı ‘ulūmda elfāz-ı melîḥayı dürer-i me‘ānî-yi şerîfeye zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānîyi vücūd-ı sā’ir-i ḥayvanāt üzerine lisān-ı şîrîn-güftār u feşāḥat (silinmiş) kıldı...*”

Sonu: (277a) “... (silinmiş) ve ‘alā sā’iri’l-enbiyāi ve’l-mürselīne’d-dā’īne ilā ṭarīkı’t-tevhīd ‘alā tābi’ihim ve etbā’ü tābi’ihim mine’l-‘ulemā’i’l-kirāmi ve ile’l-yāi’l-‘izāmi’m-meşāyih ”

8. İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi T. 3480

Cilt ebâdı: 215x153

Kırmızı cedvelli miklepli, miklep ve kapakta tezhip mevcuttur.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 225 varak, 17 satır nesih hatlı, âyetler, hadîsler, başlıklar, beyitler ve taktî’lerin üzeri surhla çizilmiş kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Baş: (1b) “*Bismillāhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm ve biḥî teḫatā Sebās ü kıyās ve sekr-i bîmîkıyās ol Hudā-yı Ḥālîk-ı cinn ü nāsa olsun ki biḥār-ı ‘ulūmda elfāz-ı melîḥayı dürer-i me‘ānî-yi şerîfe zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānı bîzebān-ı şîrîn-güftār ve ḥikmet-āşār ü belāgat-şi‘ār ile vücūd-ı ḥayvānî üzere müşerref kıldı...*”

Sonu: (225b) “...ve’l-ferīdi’l-vaḥīd ve ‘alā sā’iri’l-enbiyāi ve’l-mürselīne’d-dā’īne ilā ṭarīkı’t-tevhīd ve ‘alā tābi’ihim ve etbā’ü tābi’ihim mine’l-‘ulemā’i’l-kirāmi aşḥābi’t-tenḳīd ve’l-evliyāi’l-‘izāmi ve’l-meşāyihī’l-fihām erbābi’t-tecrīd rabb ihşurnā ma’hüm taḥte livā’ihim yā Mecīd ”

9. İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi T.1831

Cilt ebâdı: 204x147

Kenarları kırmızı cedveli.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 88 varak, 23 satır tâlik hatlı, âyetler, hadîsler, başlıklar, beyitler ve taktî'lerin üzeri surhla çizilmiş kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Baş: (1b) “*Bismillâhi’r-Raḥmāni’r-Raḥîm Sipās-ı bîkîyās ve şükr-i bîmîkîyās ol Hudā vü ted Ḥālîḳu’l- cinn ü nāsa olsun ki biḥār-ı ‘ulūmda elfāz-ı melîḥayı dürer-i me‘ānî-yi şerîfeye zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānîyi vücūd-ı sâ’ir-i ḥayvanāt üzerine lisān-ı şîrîn-güftār u feşāḥat-şi‘ār ile müşerref kıldı...*”

Sonu: (85b) “*...şallî ve sellim ‘alā ḥazretü’resûlî’l-ferîdî’l-vaḥîd ve ‘alā sâ’iri’l-enbiyâi ve’l-mürselîne’d-dâ‘îne ilā tarîḳî’t-tevhîd ‘alā tâbi‘ihim ve etbâ’ü tâbi‘ihim mine’l-‘ulemâ’i’l-kirâmi aşḥâbî’t-tefrîd ve evliyâi’l-‘izâmi ve’l-meşâyîḫi’l-fîḥâm erbâbî’t-tecrîd rabb iḥşurnâ ma’ḥûm taḥte livâ’ihim yâ Mecîd*”

10. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu 5199

Cilt-yazı ebâdı: 209x155-145x94mm.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 108 varak, 23 satır rika hatlı, âyetler, hadîsler, başlıklar, beyitler ve taktî'lerin üzeri surhla çizilmiş kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Müstensihi-İstinsah Tarihi: Sübhan bin Abdullah; h.1161/ m.1748

Baş: (1b) “*Bismillâhi’r-Raḥmāni’r-Raḥîm Sipās-ı bîkîyās ve şükr-i bîmîkîyās ol Hudā-yı Ḥālîḳ-ı cinn ü insine olsun ki biḥār-ı ‘ulūmdan elfāz-ı melîḥayı dürer-i me‘ānî şer şerîfine zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānı vücūd-ı sâ’ir-i ḥayvanâtı üzere yine lisān-ı şerîfîn-güftār u feşāḥat-şi‘ār ile müşerref kıldı...*”

Sonu: (108a) “*...şallallāhu te‘āle’l-ferîdî’l-vaḥîd ‘alā sâ’iri’l-enbiyâi ve’l-mürselîne’d-dâ‘îne ilā tarîḳî’t-tevhîd ve ‘alā tâbi‘ihim ve etbâ’ihim mine’l-‘ulemâ’i’l-kirâmi aşḥâbî’n-naḳîd vel evliyâi’l-‘izâmi ve’l-meşâyîḫi’l-fîḥâm erbâbî’t-tecrîd rabb iḥşurnâ ma’ḥûm taḥte livâ’ihim yâ Mecîd*”

11. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Koleksiyonu 3717-001

Cilt-yazı ebâdı: 223x140-162x92mm.

Abdurrahman Abdi Paşa’nın “Şerh-i Pend-i Attar” adlı eseri ile aynı risâlede bulunmaktadır. 85b-160b arası Tuhfetü’l-Mülûk fî Şerh-i Manzûmeti’s-Şâhidî” adıyla Tuhfe-yi Şâhidî şerhine ayrılmıştır. Baştan sona aynı kişi tarafından istinsah edilmiştir.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 85 varak, 23 satır Tâlik hatlı, âyetler, hadisler, başlıklar, beyitler ve taktî'lerin üzeri surhla çizilmiş kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Müstensihi-İstinsah Tarihi: Sübhan bin Abdullah; h.1161/ m.1748

Başı: (85b) “*Bismillāhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm Sipās-ı bîkîyās ve şükr-i bîmîkîyās ol Hudā-yı Ḥālîk-ı cinn ü insine olsun ki biḥār-ı ‘ulūmdan elfāz-ı melîḥayı dürer-i me‘ānî şer şerîfine zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānı vücūd-ı sâ’ir-i ḥayvanâtı üzere yine lisān-ı şerîfîn-güftār u feşāḥat-şi‘ār ile müşerref kıldı...*”

Sonu: (160b) “*...Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilāt*

Bu kitābı öğren iç āb-ı ḥayāt

Şāhidîye her kim eylesiñ du‘ā

İde maḥşerde şefā‘at Muştafā

12. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Koleksiyonu 5124

Cilt-yazı ebâdı: 204x135-150x78mm.

Sayfalar su darbesi almış gibi lekelenmiştir.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 134 varak, 23 satır Nesih hatlı, âyetler, hadisler, başlıklar ve taktî'lerin üzeri surhla çizilmiş kırmızı mürekkeple yazılmıştır, beyitler siyah mürekkep ile yazılmıştır.

Müstensihi-İstinsah Tarihi: Mustafa bin Veli; h.1138/ m.1725

Başı: (1b) “*Bismillāhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm Sipās-ı bîkîyās ve şükr-i bîmîkîyās ol Hudā-yı Ḥālîk-ı cinn ü ünās olsun ki biḥār-ı ‘ulūmda elfāz-ı melîḥayı dürer-i me‘ānî-yi şerîfeye zarf kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānîyi vücūd-ı sâyir-i ḥayvanāt üzerine lisān-ı şîrîn-güftār u nuşḥat-şi‘ār ile müşerref kıldı...*”

Sonu: (134a) “*...Ḥazreti resūli’l-ferîdi’l-vaḥîd ve ‘alā sâ’iri’l-enbiyâi ve’l-mürselîne’d-dā‘îne ilā ṭarîkı’t-tevhîd ve ‘alā mā tâbî‘ihim ve etbā’ü tâbî‘ihim mine’l-‘ulemâ’i’l-kirāmi aşḥâbi’n-naḳîd vel evliyâi’l-‘izâmi ve’l-meşâyihî’l-fiḥām erbâbi’t-tecrîd rabb iḥşurnā ma’ḥüm taḥte livā’ihim yā Mecîd*”

13. Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi Koleksiyonu Ek 204

Cilt-yazı ebâdı: 209x135-155x75mm.

Kahverengi deri kapaklı, sırt bölgesi ve şirazesi kırmızı bir deri eklenerek sağlamlaştırılmıştır. İç sol kapak kırmızı renkte bir kağıtla sağ kapak ise sarı renkte bir kağıtla kaplanmıştır.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 130 varak, 19 satır, Ta'lik hatlı, âyetler, hadisler, başlıklar ve taktî'lerin üzeri surhla çizilmiş kırmızı mürekkeple yazılmış, beyitler siyah mürekkep ile yazılmış, ve açıklanan kelimeler surhla yazılmıştır.

Baş: (1b) “ *Hāzā kitābü şerḥ-i Tuḥfe-yi Şāhidī ve Tuḥfetü'l-Mülūk bi'smike Bismillāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm yā Fettāḥ hüve Sipās-ı bîkîyās ve şükr-i bîmîkyās ol Ḥudā-yı Ḥālîḳ-ı cinn ü inse olsun ki biḥār-ı 'ulūmda elfāz-ı melîḥaları dūrer-i me'ānî-yi şerîfine zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes'ūd-ı insānı vücūd-ı sâ'ir-i ḥayvanāt üzerine lisān-ı şîrîn-güftār u feşāḥat-şî'ār ile müşerref kıldı...* ”

Sonu: (116b) “...yādigār kelimesi aṅmak ma'nāsına olan yād ile kāf-ı 'Acemîyle gārdan mürekkebdür ma'nā-yı terkîbîsi aṅdurıcı tuḥfedür ve daḥı ḥisāb mezkūr üzere bu mışra'uñ ḥurūfunuñ a'dādı tam toḳuz yüz yigirmi birdür”

14. Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa Koleksiyonu 1454

Cilt-yazı ebâdı: 215x156-155x65mm.

İçerisinde yedi ayrı eser bulunan bir risalede mevcuttur.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 28b ve 131b arasında bulunan eser 103 varak, 27 satır, Nesih hatlı, âyetler, hadisler, taktî'ler ve başlıklar surhla yazılmış, beyitler siyah mürekkep ile yazılmış, üzerleri surhla çizilmiştir.

Müstensihi-İstinsah Tarihi: Süleyman bin Hasan; h.1149/ m.1736

Baş: (28b) “ *Bismillāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm Sipās-ı bîkîyās ve şükr-i bîmîkyās ol Ḥudā-yı Ḥālîḳ-ı cinn ü inse olsun ki biḥār-ı 'ulūmdan elfāz-ı melîḥayı dūrer-i me'ānî-yi şerîfine zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes'ūd-ı insānı vücūd-ı sâ'ir-i cevāt üzerine lisān-ı şerîfîn-güftār u feşāḥat-şî'ār ile müşerref kıldı...* ”

Sonu: (131b) “...Ḥāzreti resūli'l-ferīdi'l-vaḥīd ve 'alā sâ'iri'l-enbiyāi ve'l-mürselîne'd-dā'ine ilā ṭarîḳı't-tevhīd ve 'alā tābi'ihim ve etbā'ü tābi'ihim mine'l-'ulemā'i'l-kirāmi aṣḥābi'n-naḳīd vel evliyāi'l-'izāmi ve'l-meşāyihî'l-fihām erbābi't-tecrīd rabb iḥşurnā ma'hūm taḥte livā'ihim yā Mecīd”

15. Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Koleksiyonu 727

Cilt-yazı ebâdı: 190x130-140x73mm.

İç sağ ve sol kapak sayfaları sarı renkte bir kağıtla kaplanmıştır.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 130 varak, 21 satır, Ta'lik hatlı, beyitler ve açıklanan kelimelerin üzeri surhla çizilmiş ve siyah mürekkep ile yazılmış, taktî ve başlıklar surhla yazılmıştır.

Baş: (1b) “*Bismillāhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm Sipās-ı beḳıyās ve şükr-i bīmıkyās ol Ḥālîḳ-ı cinn ü nāsa olsun ki biḥār-ı ‘ulūmdan elfāz-ı melîḥayı dürr-i me‘ānî-yi şerîfeye zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānı vücūd-ı sâ’ir-i ḥayvanāt üzerine sâḳ şîrîn-güftār u feşāḥat-şî‘ār ile müşerref kıldı...*”

Sonu: (130a) “*...Ḥazreti resūli’l-ferîdi’l-vaḥîd ve ‘alā sâ’iri’l-enbiyâi ve’l-mürselîne’d-dâ‘îne ilā tarîḳı’t-tevhîd ve ‘alā tâbi‘ihim ve etbâ’ü tâbi‘ihim mine’l-‘ulemâ’i’l-kirâmi aşḥâbi’n-naḳîd vel evliyâi’l-‘izâmi ve’l-meşâyıḥi’l-fihâm rabb ihşurnā ma’hum taḥte livâ’ihim yâ Mecîd âmîn*”

16. Süleymaniye Kütüphanesi Râşit Efendi Koleksiyonu 1175

Cilt-yazı ebâdı: 207x133-156x89mm.

Miklepli deri kahverengi ciltli; üzerinde miklepte ve sayfa ortasında baskı süs bulunmaktadır. Kenarları cedvellidir. Sayfa altlarında yırtıklar oluşmuştur. Eserin başı ve sonunun müstensihleri farklıdır.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 80 varak, 23 satır, Ta'lik hatlı, beyitlerin ve açıklanan kelimelerin üzeri surhla çizilmiş ve siyah mürekkep ile yazılmış, tef'ileler ve başlıklar surhla yazılmıştır.

Baş: (1b) “*Bismillāhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm Sipās-ı bîḳıyās ve şükr-i bīmıkyās ol Ḥudā-yı Ḥālîḳ-ı cinn ü nāsa olsun ki biḥār-ı ‘ulūmda elfāz-ı melîḥayı dürr-i me‘ānî-yi şerîfeye zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānı bîzebân-ı şîrîn-güftār ve ḥikmet-âşār ü belāḡat-şî‘ār ile vücūd-ı ḥayvānî üzere müşerref kıldı...*”

Sonu: (80b) “*...Şāhidîye her kim eylese du‘ā*

İde maḥşerde şefâ‘at Muştafâ”

Maḥşülü’l-beyt ma‘lûm taḳtî’u’l-beyt Şāhidîye fâ‘ilâtün her kim eyle fâ‘ilâtün se du‘ā fâ‘ilât ide maḥşer fâ‘ilâtün de şefâ‘at fâ‘ilâtün Muştafâ fâ‘ilât”

17. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan R 1922

Cilt ebâdı: 290x180mm.

Serlevha müzehhep, cedveller yaldızlı, miklep, şemse ve köşelikli, koyu kahverengi deri cilt içerisindedir. Cedvellerin yaldızı çekilirken sayfalara damlatılmıştır.

Müstensihi-İstinsah Tarihi: İmâm Osmân bin Hacı Ömer; h.1144/ m.1731-32

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 117 varak, 23 satır, Nesih hatlı, beyitlerin ve açıklanan kelimelerin üzeri surhla çizilmiş ve siyah mürekkep ile yazılmış, taktî' ve başlıklar surhla yazılmıştır.

Başı: (1b) “*Bismillâhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm ve bihi nesta‘în Sipās-ı bîkîyās ve şükr-i bîḡıyās ol Hudā-yı Ḥālîk-ı cinn ü ünāsa olsun ki biḥār-ı ‘ulūmda elfāz-ı melîḥayı dürrer-i me‘ānî-yi şerîfeye zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānîyeyi cūd u sâ’ir-i ḥayvanāt üzerine lisān-ı şîrîn-güftār feşāḥat-şi‘ār ile müşerref kıldı...*”

Sonu: (115b) “... *Bu kitābı öğren iç āb-ı ḥayāt*

Bu kitābı fā‘ilātün öğren iç ā fā‘ilātün bı ḥayāt fā‘ilāt hāmişde bu daḥı menḳıldür

Her ki ḥüb-ı aḥlākıla mevşūf ola

Devlet-i kevneyn aña ma‘tūf ola

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilāt

Vezni budur çün remel maḥzūf ola ”

18. Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi 595

Cilt ebâdı: 172x130-117x82mm.

Serlevha müzehhep, cedveller yaldızlı, mıklepli, şemseli ve koyu kahverengi deri cilt içerisinde.

Müstensihi-İstinsah Tarihi: Hasan bin Abdullah; h.1138/ m.1725

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 134 varak, 23 satır, Nesih hatlı, beyitler, ayetler, hadisler ve açıklanan kelimelerin üzeri surhla çizilmiş ve siyah mürekkep ile yazılmış, taktî'ler ve başlıklar surhla yazılmıştır.

Başı: (1b) “*Bismillâhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm ve bihi nesta‘în Sipās-ı bîkîyās ve şükr-i bîmîkyās ol Hudā-yı Ḥālîk-ı cinn ü ünāsa olsun ki biḥār-ı ‘ulūmda elfāz-ı melîḥayı dürrer-i me‘ānî-yi şerîfe zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānîyi vücūd u sâ’ir-i ḥayvanāt üzerine lisān-ı şîrîn-güftār u feşāḥat-şi‘ār ile müşerref kıldı...*”

Sonu: (134b) “...*Ḥazreti resūli’l-ferîdi’l-vaḥîd ve ‘alā sâ’iri’l-enbiyâi ve’l-mürselîne’d-dâ‘îne ilā tarîkı’t-tevhîd ve ‘alā tâbi’ihim ve etbâ’ü tâbi’ihim mine’l-‘ulemâ’i’l-kirâmi aşḥâbi’n-naḳîd vel evliyâi’ ve’l-meşâyıḥi’l-fiḥām erbâbü’t-tecrîd rabb iḥşurnā ma’ḥüm taḥte livâ’ihim faḡfirlinā yâ Raḥmān yâ Mecîd ”*

19. Manisa İl Halk Kütüphanesi 5299

Cilt ebâdî: 210x150-155x95mm.

Miklepli, zencirekli, vişne renkli meşin ciltlidir. Sayfa kenarları hâşiyelidir.

İstinsah Tarihi: h.1062/ m.1652

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 109 varak, 21 satır, Tâlik hatlı, başlıklar, ayetler, hadisler ve taktî'ler surhla yazılmış, açıklanan kelimelerin ve beyitlerin üzeri surhla çizilmiştir. Hâşiyeler kırmızı ve siyah mürekkeplidir.

Baş: (1b) “*Bismillâhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm ve bihi teḳatā Sipās-ı bî kıyās ve şükr-i bîmiḳyās ol Ḥudā-yı Ḥālîḳ-ı cinn ü nāsa olsun ki biḥār-ı ‘ulūmda elfāz-ı melîḥayı dūrer-i me‘ānî-yi şerîfeye zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānîyi vücūd-ı sâ‘ir-i ḥayvanāt üzerine lisān-ı şîrîn-güftār u feşāḥat-şi‘ār ile müşerref kıldı...*”

Sonu: (109b) “*...şalli ve sellim ‘alā ḥazretü’resūli’l-ferîdi’l-vaḥîd ve ‘alā sāyirü’l- (18) enbiyâi ve’l-mürselîne’d-dā‘îne ilā tarîḳu’t-tevhîd ve ‘alā tâbi‘ihim ve etbâ‘ü tâbi‘ihim (19) mine’l-‘ulemâ’i’l-kirāmi aşḥābi’t-tenḳîd ve’l-evliyâi’l-‘izāmi (20) ve’l-meşâyîḫi’l-fiḥām erbābi’t-tecrîd rabb (21) iḥşurnā ma’ḥüm taḥtelivā’ihim yâ Mecîd*”

20. Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 10 Hk 3

Cilt ebâdî: 210x140-155x80mm.

Sırtı ve üzeri kahverengi meşin kaplıdır, miklepli ve şemselidir.

İstinsah Tarihi: h.1141/ m.1728

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 164 varak, 19 satır, Nestâ’lik hatlı, âyetler, hadîsler, açıklanan kelimeler ve beyitlerin üzeri surhla çizilmiştir, siyah mürekkeple yazılmıştır.

Baş: (1b) “*Bismillâhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm ve bihi nest‘ainü Sipās-ı bîkıyās ve şükr-i bîmiḳyās ol Ḥālîḳ-ı cinn ü inse olsun ki biḥār-ı ‘ulūmdan elfāz-ı melîḥaları dūrer-i me‘ānî-yi şerîfine zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānı vücūd-ı sâ‘ir-i ḥayvanāt üzerine lisān-ı şîrîn-güftār u feşāḥat-şi‘ār ile müşerref kıldı...*”

Sonu: (164b) “*Bu kitābı öğren iç āb-ı ḥayāt*

Taḳṭî’ bu kitābı fā‘ilātün örgeñ iç ā fā‘ilātün bı ḥayāt fā‘ilāt hāmişde menḳüldür

Her ki ḥüb aḥlākıla mevşûf ola

Devlet-i kevneyn aña ma‘ṭûf ola

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt
Vezni budur çün remel maḥzūf ola] ”

21. İstanbul Âtîf Efendi Kütüphanesi 2722

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 139 varak, 25 satır, Nesih hatlı, açıklanan kelimelerin ve beyitlerin üzeri surhla çizilmiş, siyah mürekkeple yazılmıştır. Başlıklar, âyet ve hadisler surhla yazılmıştır. Sayfa kenarlarında hâşiyeler mevcuttur.

Başı: (1b) “*Bismillāhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm Sipās-ı bîkîyās ve şükr-i bîmîkîyās ol Hudā-yı Hâlık-ı cinn ü ünāsa olsun ki biḥār-ı ‘ulūmda elfāz-ı melîḥayı dürer-i me‘ānî-yi şerîfeye zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānı vücūd-ı sâ‘ir-i ḥayvanāt üzerine lisān-ı şîrîn-güftār u feṣāḥat-şî‘ār ile müşerref kıldı...*”

Sonu: (139b) “*biḥamdüli’l-lāhi te‘ālā bu kitāb-ı tuḥfetü’l-mülük temām ve bu ‘ilm-i fāḥirde te’lîf ve taṣnîf olan kitāb-ı vāfireye imām oldu bu müdde‘î ehl-i inşāf katında müsellemedür ehl-i i’tisāfa bu iki beyt cevāb-ı şavābdur illāhi dūrri kâ’ilühümā kul limen lem yera’l-me‘āşıra şey’enve yerā li’l-evā’ili’t-taḥdīmā.*”

2.2.2.3. Nüsha Şeceresi

Metin tenkîdi ilk olarak ilmî bir rehber ve kural koyucu kabul edilen Hz. Muhammed’in sözlerinin ve yaşantısının sahabe arasında anlatılmaya ve aktarılmaya başladığı dönemlerde ortaya çıkmıştır. Öyle ki sahabe arasında müteselsilen gerçekleşen bu anlatım ve aktarım sürecinde rivâyetlerin ve bozulmaların oluştuğu fark edilmeye başlanınca tenkitler de başlamıştır. Bu bağlamda Hz. Ayşe’yi bir münekkîd olarak düşünebiliriz. O, sahabeler arasında ortaya çıkan rivâyetleri -Hz. Muhammed döneminin canlı bir şâhidi olarak- eleştirmiş ve kimi zaman da onlarla ilgili düzeltmeler yapmıştır.¹⁴⁴ İslâm medeniyetinde metin tenkîdinin başlaması “hadis tenkîdi” nin başlamasıyla olmuştur.¹⁴⁵ Tarihimizde metin tenkîdinin ortaya çıkması ise Avrupa’da pozitif bilimlerde kullanılan usûl ve yöntemlerin sosyal bilimlerde de kullanılabilirliğinin tartışıldığı 19. Yüzyılın sonlarına tekâbül etmektedir.

Edebiyatımızda tarihî metinlerin neşirlerinin başlamasıyla birlikte edebî tenkit meselesi ciddî boyut kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda metin neşirleri yapılmaya

¹⁴⁴Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Zişan Türkan; “Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri”, (Danışman: Prof. Dr. Ali Dere), Ankara Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara, 2008.

¹⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz, Selahattin Polat, Habil Nazlıgöl, Süleyman Doğanay; Hadis Araştırma ve Tenkit Klavuzu, Marmara Üni. İlahiyat Fak. Vkf. Yay., İstanbul, 2008.

başlandıkça, tenkîdi yapılmış sağlam metinlere duyulan ihtiyaç da ciddî boyut kazanmıştır. Fuad Köprülü, “Her ilim, ancak kendisine mahsus olan ilmî usûllerin kullanılması ile teşekkül edebilir.”¹⁴⁶ diyerek ilmî çalışmaların belli usûllerle muhkem bir şekilde yapılması gerektiğini ortaya koymuştur. Agâh Sırrı Levend incelemelerde “tarihsel eleştiri” yöntemi kullanılmalıdır derken bu kavramı “belgelere dayanan ve objektif kalmayı gerektiren” bir yöntem olarak açıklar.¹⁴⁷ Metin tenkîdinin olabildiği ölçüde mevsuk ve afâkî olması Levend’in tarihsel eleştiri tanımıyla bağdaşmaktadır. Fakat iş bu kadarla kalmayıp, metin tenkîdi konusu kendi içerisinde birçok hassasiyetleri olan bir alan halini almıştır. Konuyla ilgili dikkat çekici ve detaylı çalışmaların ilki Ahmet Ateş tarafından kaleme alınan “Metin Tenkîdi Hakkında” isimli makaledir. Ateş burada Köprülü’nün bahsettiği usûl konusunu tenkitli metin neşirlerinin temel prensibi yapmış, belli yöntemlerin takip edilmediği metinlerin sağlamlığından şüphe edileceğini vurgulamıştır.

Bilimsel ortamlarda konuyla ilgili daha sonraları birçok görüş ileri sürülse¹⁴⁸ de Ateş’in ortaya koyduğu veriler sağlamlığını korumuştur. Abdülkadir Dağlar bu ortamlarda “ortak hata”, “müstakil hata”, “ihtimâliyet prensibi”, “ekseriyet prensibi”, “tarihen eksiklik”, “nüshadaki eksiklikler/fazlalıklar” gibi kavramların değerlendirilip konumlandırıldığını ve bu çalışmaların temelde sağlıklı bir nüsha şeceresinin nasıl oluşturulabileceğini ortaya koymaya çalışan çalışmalar olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁹ Bu alandaki çalışmaların metin tenkîdi diye mi yoksa metin neşri diye mi adlandırılması gerektiği bir türlü netleşmeyen bir konu iken Atabey Kılıç tartışmalara son noktayı koymuş, “kavram kargaşasına ve yanlış anlaşılmalara yol açacak isimlerden ziyade

¹⁴⁶ Fuad Köprülü, “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl”, Edebiyat Araştırmaları, TTK, 1986, Ankara, s. 3

¹⁴⁷ Agâh Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, TTK, 1998, Ankara, s. 14.

¹⁴⁸ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Ahmet Ateş, “Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı tevârih-i mülûk-i âl-i Osman münasebeti ile)”, Türkiyât Mecmuası, C.VII-VIII, 1 (1942); Y.Ziya Kavakçı, İslam Araştırmalarında Usûl, DİB Yay., Ankara tarihsiz; Doç. Dr. Mertol Tulum, “Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüş ve Tenkitler”, Türk Dünyası Araştırmaları, Aralık 1983; Mertol Tulum, Tarihî Metin Çalışmalarında Usul/ Menâkıbu’l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme, Deniz Kitabevi, İstanbul 2000; Mine Mengi, Divan Şiiri Yazıları, Akçağ Yay., Ankara 2000; Prof. Dr. Tunca Kortantamer, “Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışları”, Türklük Araştırmaları Dergisi C.VII, İstanbul 1993, s. 337-365; İsmail Ünver, “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, Türkoloji Dergisi, C. XI, S.1, Ankara 1993; Ali Nihad Tarlan, Edebiyat Meseleleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1981; Atabey Kılıç, “Günümüzde Metin Neşri ve Problemleri Üzerine Düşünceler”, I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni, 8-10 Ekim 2003, Bildiriler, (Haz.: Ahmet Günşen), Kırşehir, 2004, s. 331-345; Koçoğlu Turgut, “Metin Neşrinde İmlâ Üzerine Görüşler Ve Uygulamalara Dâir”, Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 3/6, 2008, s.488-498.

¹⁴⁹ Abdülkadir Dağlar, Şem’î Şem’ullâh Şerh-i Mesnevî, C.1 (İnceleme-tenkitli metin-sözlük), (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi), Kayseri, 2009, s. 175-176.

"Tenkitli Metin Neşri" denmesi daha uygundur." demiştir. Ayrıca Kılıç, "*Tariflerden de anlaşılacağı üzere tenkitli metin neşrinde asıl amaç, müellifin veya yazarın kaleminden çıkmış olan ve yabancı kaynaklarda genellikle "the original(ilk, asıl; kopya olmayan; özgün)"¹⁵⁰ yerlilerde ise "orijinal" olarak adlandırılan metnin kurulmaya, verilmeye çalışılmasıdır.*" diyerek tenkitli metin neşrinin amacını yalın bir şekilde ortaya koymuştur. Ayrıca Tunca Kortantamer'in söylediği gibi burada temel prensip güzel, göze, kulağa hitap eden bir metin ortaya koymak değil; yazarın kendi ilmî, fikrî ya da edebî disipliniyle oluşturduğu esere en yakın metni ortaya koymaktır. "*Ortaya çıkarılacak metin hatasıyla savâbıyla, yanlışıyla doğrusuyla yazarın metni veya ona en yakın metin olmalıdır.*"¹⁵¹

Tenkitli metin neşri yapılırken, "*bir esere ait müellif nüshasının bulunmadığı durumlarda eldeki nüshalardan bir şecere oluşturarak, tenkitli metin sayesinde adeta müellif nüshasını yeniden ortaya koyma niyetiyle hareket etmesi gereken metin münekkidi, aynı zamanda, bu çalışma sürecinde nüshalarla ilgili belirsizliklerle karşılaşıldığında bazı faraziyeler ileri sürmesi ve çok çeşitli ihtimalleri değerlendirmesi gereken kişidir; maalesef, her an sübjektifliğe düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır.*"¹⁵² Çalışmalarımızdan hareketle kendisini müellif yerine koyması gereken münekkidin aynı zamanda diğer nüshalardaki müstensih anlamadan da yanlışla düşebileceğini fark ettik. Sadece karşılaştırmaların, ortak hataların, tarihen tutarlılıkların yetmediği zamanlarda münekkidin kendisini müstensih yerine de koyması gerektiğini tecrübe ettik. Tüm çalışmalar sonucunda münekkidin ne müellif gibi ne de müstensih gibi davranmaması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. O, doğru metne ulaşma çabasında, tüm bu karışıklıklar içerisinde kendisine en uygun, en muhkem yeri bulmalı, çalışma boyunca seyrine, emeğine zarar verecek her türlü karışıklıklardan kendisini muhafaza etmelidir.

Üzerinde çalıştığımız bu eserin tenkidinin oluşturulmasında nüshaların müellif hattıyla ya da müellif hattına en yakın nüsha ile olan akrabalıklarının ortaya çıkarılması safhasında şecere çıkarma yöntemine gidilmiştir. Yukarıda tavsifini yaptığımız 21 nüsha üzerinden bir şecere kurulmaya çalışılmıştır. Oluşturulmaya çalışılan bu şecerde nüshaların başlangıçlarından, ortalarından ve bitişlerinden belli kısımlarda bulunan bilhassa başlıkların, beyitlerin ve açıklanan kelimelerin karşılaştırmaları fişleme

¹⁵⁰ Redhouse Yeni El Sözlüğü, İstanbul tarihsiz, s. 307.

¹⁵¹ Prof. Dr. Tunca Kortantamer, "Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışları", Türklük Araştırmaları Dergisi C.VII, İstanbul 1993, s. 347.

¹⁵² Dağlar, "Şem'i Şem'ullâh ..."s.176.

usûlüyle tek tek belirlenmiştir. Bu fişleme ve karşılaştırma safhasında nüshaların istinsah tarihleri -incelenen metin hususunda- Kılıç'ın "*Çalışmanın ilk yönü "iç tenkit"e dayanır ki, bu, her şeyden önce, metnin yanlışlarını bulmak ve düzeltmek sanatıdır... Bir sanat olduğu kadar bir bilim de olan bu tür tenkit, bir metnin kopyası (sureti) çıkarılırken harekete geçen psikolojik mekanizmayı göz önünde bulundurur; kopya edenin hangi tür yanlışları hangi sebeplerle yapmış, metindeki bozulmaların ne gibi şart ve durumlarda nasıl meydana gelmiş olduğunu ortaya çıkarmaya çalışır... Bu iç tenkidin hedefi, metni, yazarının kaleminden çıkmış orijinaline yaklaştırmaktır... İşte 'metne tamamen nüfuz etmek, onu tam olarak anlamak, asıl ve gerçek çehresiyle tanımak' demek olan bu işlem, tenkitli metin çalışmasının ilk ve en önemli yanını teşkil eder."*¹⁵³ şeklinde açıkladığı "iç tenkit" husûsunda bizi yanılsa düşürmemesi için öncelikle devre dışı bırakılmıştır. Taslak olarak bir şecere çıkardıktan sonra nüshaların istinsah tarihlerini, -varsa- ketebe ve ferağ kayıtları da dikkate alınarak çıkarılan taslak sağlamlaştırılmış, eksiklikler ve değişmesi gereken yerler, metin anlamında da karşılaştırmalar açısından bir problem çıkarmayacak şekilde düzenlenmiştir. Şecere oluşturulurken nüshalarda, nüshanın kendi yapısından kaynaklanan hattın silinmesi, su lekesi, sayfa eksikliği, sayfalarda meydana gelen yırtıklar gibi fiziksel sebepler ve yorgunluk, zuhûl, müstensihin yaşının küçük olmasından kaynaklanan, yazdığı hattaki acemiliğinden kaynaklanan ya da yeterince bilgi sahibi olmamasından kaynaklanan -sonuncusu çok düşük bir ihtimaldir- câhillik gibi beşerî sebepler sonucunda oluşan okuma hatası, imlâ hatası, eksiklikler ve benzeri ortak hatalar değerlendirilmiştir.

Tüm bu safâhatın sonunda Tuhfetü'l-Mülûk'e ait nüshaların bir ana kol başı ve bu kol başından gelen üç alt kolbaşı ve diğer nüshaların da bu üç alt kol başına bağlı olabileceği sonucuna varılmıştır. Manisa (M99) nüshası, oluşturulma tarihi ve gramer açısından diğer nüshalarla karşılaştırıldığında en sağlam metin yapısına sahip olması sebebiyle ana kol başı kabul edilmiştir.¹⁵⁴

¹⁵³ Kılıç, "Günümüzde Metin Neşri...", s. 332

¹⁵⁴ Yusuf Öz "Tuhfe'yi Şâhidi Şerhleri" isimli kitabında Tuhfetü'l-Mülûk hakkında bilgi verirken Konya nüshasını müellif hattı olarak değerlendirmiştir. Eserin müellifi olan Abdurrahmân bin Abdullâh'ın "Osmanlı Müellifleri" isimli eserde miladi 1669 yılında vefât ettiği bilgisini eserine alan Öz, istinsah tarihi 1682 olan Konya nüshasını müellif nüshası kabul ederken "Osmanlı Müellifleri"nde geçen bilginin yanlış olduğunu söyleyerek, yazarın 1682 yılında ya da daha sonra vefat etmiş olabileceğini bildirir. Fakat yapılan katalog taramaları, nüshaların okunması, ve kütüphane kayıtlarının öğrenilmesi sonucunda bu bilgide bir yanlışlık yapıldığı tespit edilmiştir. Şöyle ki yukarıda ana kol başı kabul ettiğimiz Manisa nüshanın -müellif kaydına dair bir bilgi olmaması sebebiyle müellif hattı olarak nitelendirmiyoruz- sonunda belirtilen "*vaḳa' envā'un mine'l-cemi' ve 't-te'lif senetühü selâs ve sittün ve elf min hicratın men*

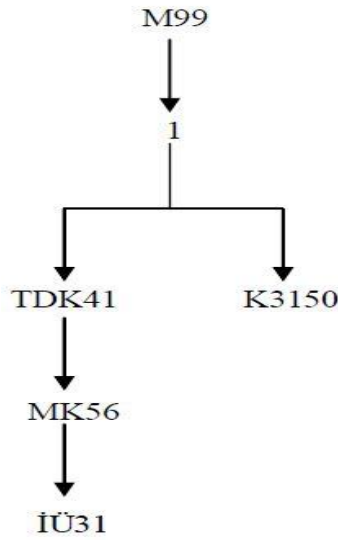
Tenkitli metnin oluşturulmasında Manisa (M99) nüshası temele alınmış, Manisa'dan sonra müellif hattına en yakın olan Mevlânâ (K3150) nüshası gerek duyuldukça kullanılmıştır. Şerh edilen şiirin aruz husuûsiyetleri ve metinde ihtiyaç görülen fakat Mevlânâ (K3150) nüshasının yeterli olmadığı durumlarda ise kol başlarına en yakın olan Türk Dil Kurumu Yz A41 (TDK41), İstanbul Üniversitesi T 1007 (İÜ07), Hacı Mahmut 5124 (SHM24), Bayezit 6851 (İB) ve Süleymaniye Raşit Efendi 1175 (SREF) nüshalarına başvurulmuştur.

Türk Dil Kurumu Yz A41 (TDK41), Milli Kütüphane Yz A 2456 (MK56), İstanbul Üniversitesi T 1831 (İÜ31) ve Mevlânâ 3150 (K3150) nüshalarının kendi aralarında; Hacı Mahmut 5124 (SHM24), İstanbul Üniversitesi T 1007 (İÜ07), Balıkesir 10 Hk 3 (B), Hacı Mahmut 3717-001 (SHM01), Hasan Hüsnü Paşa 1454 (SHHP54), Fatih 5199 (SF), Halet Efendi Ek 204 (SHEf), Revan R 1922 (R22), Hüsrev Paşa 727 (SHP27), Atıf Efendi 2722 (A22), İstanbul Üniversitesi T 3437 (İÜ37), Kayseri 595 (KREf) kendi aralarında ve Bayezit 6851 (İB), Süleymaniye Raşit Efendi 1175 (SREF), İstanbul Üniversitesi T 3480 (İÜ80), Milli Kütüphane Yz A 1924 (MK24) nüshalarının kendi aralarında ortak hatalarda birleştikleri görülmüştür. Böylece Manisa nüshasının altında 3 ayrı kol başı oluşmaktadır.

İlk grubu oluşturan Türk Dil Kurumu Yz A41, Milli Kütüphane Yz A 2456, İstanbul Üniversitesi T 1831 ayrı bir kol oluşturacak şekilde Mevlânâ 3150 ile aralarında farklı hatalar da barındırmaktadır. Bu sebeple ilk kol başı iki alt kol başına ayrılır. Türk Dil Kurumu Yz A41, Milli Kütüphane Yz A 2456, İstanbul Üniversitesi T 1831 ile Mevlânâ 3150 iki alt kol başı oluştururlar. Birinci kolda bulunan Mevlânâ 3150 diğer kolda başta kalan Türk Dil Kurumu Yz A41 ile ortak hatalar bulundurmakla birlikte, kendisine has diğer kolda bulunmayan bazı hatalara da sahiptir. Bu nüsha aynı zamanda en başta bulunan ana kol başı Manisa nüshasına en yakın tarihli nüsha olması sebebiyle Tuhfetü'l-Mülûk'un tenkitli metin neşrinde ihtiyaç duyuldukça, ihtiyaten kullanılmıştır. İlk grubun bir kolunu Mevlânâ 3150 oluştururken diğer kolunda istinsah

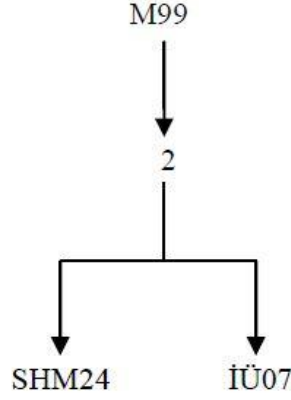
Iehu'l-'izzü ve's-sa'âdetü ve's-şerafu fî evâ'il-i şehri cemâdiye'l-ülâ yessera'l-lâhu te'âlâ” cümlesinden hareketle ketebe kaydı hicrî 1062 çıkmaktadır. Miladî 1652'ye tekâbül eden bu kayıt Manisa nüshasının Konya nüshasından 30 yıl önce yazılmış olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca müellifin Manisalı olduğunun belirtilmesi sebebiyle Manisa'da bulunan nüshanın müellif hattı ya da müellif hattına en yakın nüsha olabileceğini destekler niteliktedir. Bu bilgi doğrultusunda “Osmalı Müellifleri” adlı eserde yazarın ölüm tarihi konusunda verilen bilginin yüksek ihtimalle doğru olduğu ve Konya nüshasının müellif hattı değil, elde edilebilen nüshalar içerisinde müellif hattına en yakın istinsah metni olduğu ve Manisa nüshasının ise yazar hayatıyken yazılmış bir istinsah metni ya da bir başka ihtimalle yazarın kontrolünde öğrencisine ya da bir hattata yazdırdığı müellif metni olabileceği düşünülmüştür.

tarikhleri birbirini takip eden iki nüsha yani Türk Dil Kurumu Yz A41 ve Milli Kütüphane Yz A 2456 ve ardından gelen ve istinsah tarihi ve müstensihî belli olmayan İstanbul Üniversitesi T. 1831 bulunmaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi tarihler metin incelemesinden sonra hesaba katılmıştır. Bu koldaki sıralamada en altta değerlendirilen İstanbul Üniversitesi T. 1831, Türk Dil Kurumu Yz A41 ve Milli Kütüphane Yz A 2456 ile müstakil hataları barındırmakla birlikte kendine has münferit hatalar da bulundurmaktadır. Bu sebeple en altta değerlendirilmiştir. Milli Kütüphane Yz A 2456 1165/1751 istinsah tarihiyle, Türk Dil Kurumu Yz A41'den 6 yıl sonra istinsah edilmiştir. Ayrıca Türk Dil Kurumu Yz A41 ile müşterek hatalar bulundurmamakla birlikte münferit hatalar da söz konusudur. Türk Dil Kurumu Yz A41 ise hem 1158/1745 istinsah tarihiyle hem de diğer iki nüshada bulunan hataları bulundurmamasıyla ilk sırayı almıştır. Sonuç olarak bu üç nüsha birbirinden istinsah edilmiş olabilir. Birinci grupta oluşan bu iki kol ise Manisa ile müşterek hatalarda direkt olarak birleşmedikleri için arada bir kayıp nüsha olabileceği düşünülebilir. Bu durumda ilk grubun tablosu şu şekilde olabilir:

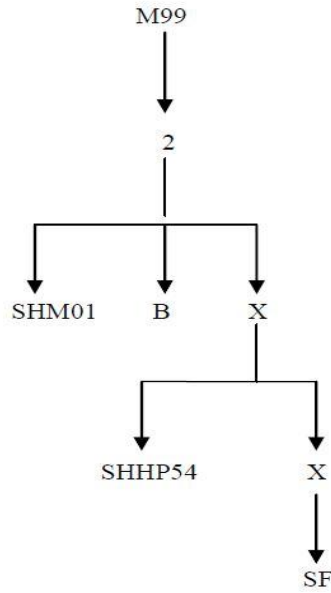

İkinci kol başı kendi içerisinde 5 alt kol başına ayrılmıştır. En çok kopyalanma ve çoğaltılmanın bu kol başında olduğu görülmüştür. Öncelikle İstanbul Üniversitesi T 1007 ve Hacı Mahmut 5124'ün bu 5 alt kol başından ayrı iki kolu temsil ettiği, kendilerinden sonra değerlendirilebilecek başka nüshalarla ortaklıklar barındırmamaları sebebiyle bu iki nüshadan başka çoğaltılma ya da kopyalamanın yapılmamış olabileceği düşünülmektedir. Burada Hacı Mahmut 5124'ün 1138/1725 yılında istinsah edilmiş olması ve müstensihinin biliniyor olması kopyalanabilecek bir nüsha olabileceğini

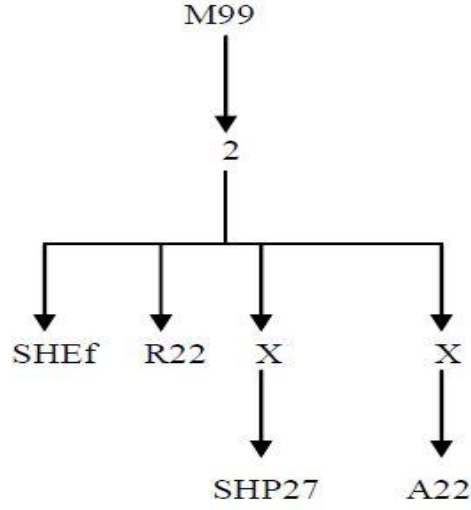
düşündürürken kayıp nüsha ihtimali de düşünülebilir. Bu iki kolun tablosu aşağıdaki gibi olmalıdır:

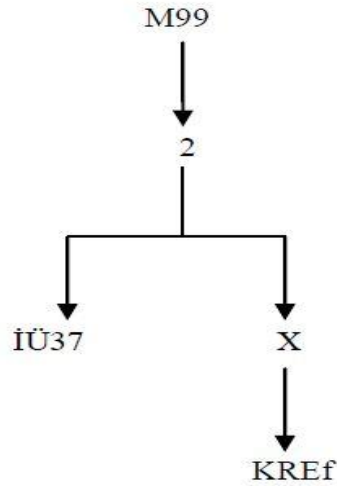
İkinci kol başının alt kollarından bu iki nüshanın oluşturduğu iki kol dışındaki 3 kol, kendi içlerinde tekrar kollar oluşturmaktadır. Üçüncü kolda belirli 4 nüshanın ortak hataları sebebiyle aynı yerde değerlendirilmesi düşünülebilir. Bu kol da Balıkesir 10 Hk 3, Hacı Mahmut 3717-001 ve bilinmeyen bir nüshanın olabileceği düşüncesiyle 3 alt kola ayrılmıştır. Bu düşüncenin sebebi ise bilinmeyen bir nüshadan kopyalanmış olabileceği düşünülen Hasan Hüsnü Paşa 1454 ve Fatih 5199 ile Hacı Mahmut 3717-001 ve Balıkesir 10 Hk 3 arasında ortak hataların bulunmasıyla birlikte kendilerine has özel hatalarının da var olduğunun tespitidir. Bu kolda bulunan Hacı Mahmut 3717-001 1211/1796 yılında istinsah edilmiş, tarihen tespit edilebilen nüshalar içerisinde müellife en uzak nüshadır. Kendisiyle ortak hata barındıran başka nüshanın tespit edilememesi kendisinden yeni bir kopyanın yapılmadığını düşündürülebilir. 1141/1728 tarihli Balıkesir 10 Hk 3 de aynı şekilde kendisinden sonra bir kopyalamanın olmadığı düşünülen nüshalardandır. Bu kolda bilinmeyen bir nüshadan geldiği düşünülen Hasan Hüsnü Paşa 1454 ve Fatih 5199 ortak hatalar bulundurmakla birlikte Fatih 5199’da Hasan Hüsnü Paşa 3717-001’den Farklı hataların bulunması Fatih 5199’un üzerinde Hasan Hüsnü Paşa paralelinde bir eksik nüshanın bulunabileceğini düşündürür. Hasan Hüsnü Paşa 3717-001’nın 1149/1736 tarihinde; Fatih 5199’un 1161/1748 tarihinde istinsah edilmiş olmaları ortak hatalardan yola çıkılarak yapılan tespitin tarihen de doğru olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla bu 3. alt kolun tablosu aşağıdaki gibi olmalıdır:

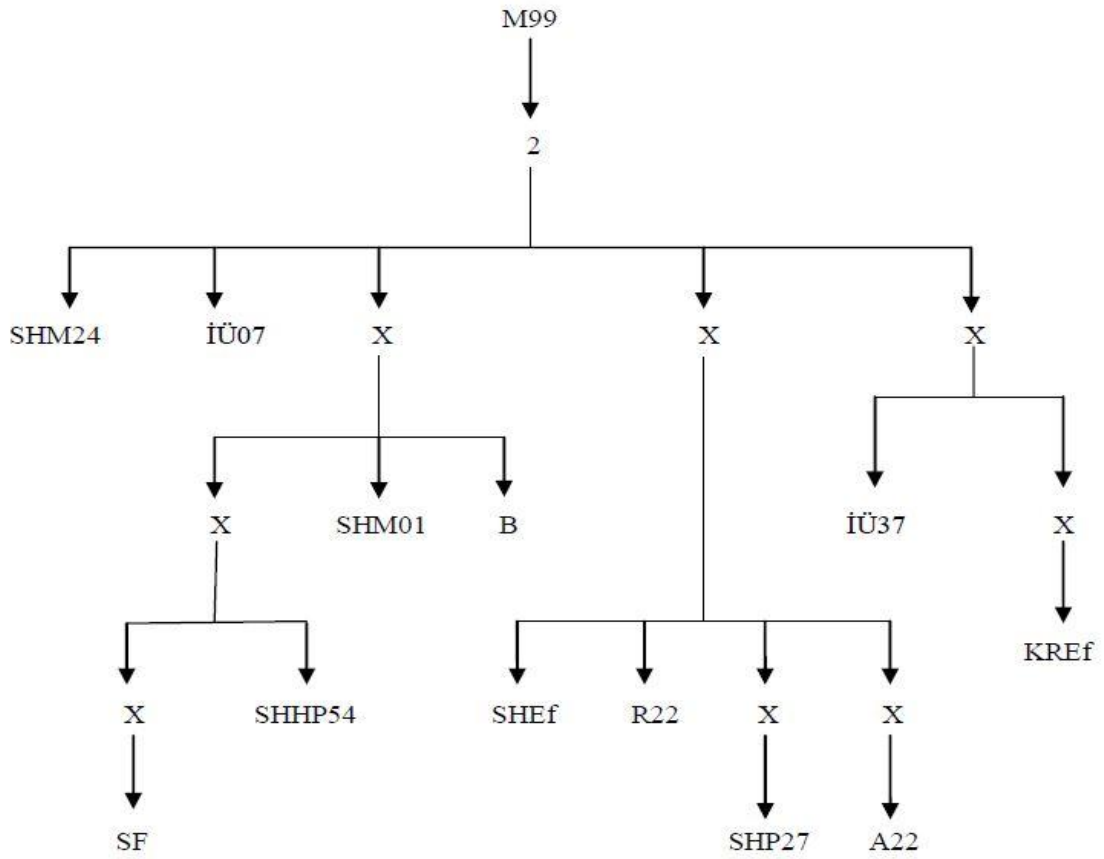
İkinci ana kola ait 4. alt kolun yine dört nüshadan oluşabileceği müşterek hataların yardımıyla tespit edilmiştir. Bu nüshaların diğer 4 kolla müşterek hatalarının bulunması sebebiyle nüshalar, ikinci ana kolda değerlendirilmişlerdir. İkinci ana kola ait 4. alt kol kendi içerisinde bulunan Halet Efendi Ek 204, Hüsrev Paşa 727, Revan R 1922 ve Atıf Efendi 2722 ile ortak hatalar bulundurmakla birlikte kendilerine has münferit hatalarının da olması sebebiyle dört ayrı kol olarak düşünülmelidir. Hatta hatalarda ortaklıkların yanında daha da hususileştiği düşünülen Hüsrev Paşa 727 ve Atıf Efendi 2722 birer alt kola daha kaymaktadır. Bu nüshaların hiçbirinden, müşterek ve münferit hatalardan ve tarihlerden dolayı tekrar kopyalama yapılmadığı düşünülebilir. Revan R 1922 1144/1731-1732 tarihinde, Atıf Efendi 2722 ise 1150/1731 yıllarında istinsah edilmiştir. Bu tarihlerle de bir çelişki olmaksızın, ihtimaller dâhilinde bu 4. alt kolun tablosunun şu şekilde olabilir:

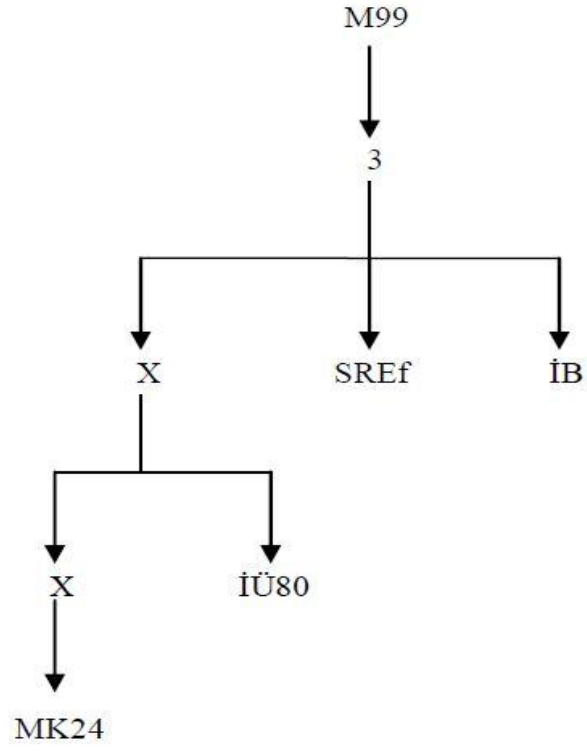
İkinci ana kola ait 5. ve son alt kol ise iki ayrı kol ve nüshadan oluşmaktadır. İstanbul Üniversitesi T 3437 ve Kayseri 595 nüshaları müşterek hatalara sahiptir. Ayrıca Kayseri 595 kendi içerisinde İstanbul Üniversitesi T3437’den ayrı olarak münferit hatalara da sahiptir. İstanbul Üniversitesi T 3437 1120/1708 tarihinde istinsah edilmiştir. Bu tarihle müellif hattına yakınlığı Konya 3150’den sonradır. Kayseri 595 ise 1138/1725 yılında istinsah edilmiştir. Bu sebeple tarihen de belirlenen tutarlılık sonucunda bu kolun tablosu şu şekilde olabilir:

Tüm bu tespitler ve ihtimaller doğrultusunda bu 5 alt kolun birleşmesi sonucunda ikinci ana kolun tablosu şu şekilde olmalıdır:

Son olarak üçüncü ana kolda bulunan dört nüshanın değerlendirmesine gelindiğinde bu nüshada da 3 alt kol bulunduğu söylenebilir. Bayezit 6851, Süleymaniye Raşit Efendi 1175, İstanbul Üniversitesi T 3480 ve Milli Kütüphane Yz A 1924 nüshaları müşterek hatalara sahiptir. Burada İstanbul Üniversitesi T 3480 ve Milli Kütüphane Yz A 1924 nüshalarının Bayezit 6851 ve Süleymaniye Raşit Efendi 1175’den ayrılan müşterek hatalarının bulunduğu tespit edilmiştir. Milli Kütüphane Yz A 1924 de kendi içerisinde münferit hatalara sahip olduğu için bir alt kola kaymıştır. Üçüncü ana kolda bulunan bu nüshalardan sadece Bayezit 6851’in istinsah tarihi bilinmektedir. 1174/1760 tarihinde istinsah edilen nüshanın tarihi kol için bir sıkıntı oluşturmamaktadır. Bu ihtimal ve tespitler sonucunda üçüncü ve son kolun tablosu şu şekildedir:

Son olarak yukarıda anlatılan tüm ihtimaller ve tarihlerin değerlendirilmesi sonucu, bu üç ana kol başının birleştirilmesiyle Tuhfetü'l-Mülûk'e ait nüsha şeceresi şu tabloyu ortaya çıkarmıştır:

Abdülkadir Dağlar¹⁵⁷, Turgut Koçoğlu¹⁵⁸, Ahmet Tanyıldız¹⁵⁹,ın tercih ettikleri yöntemler uygulanmaya çalışılmıştır. Bu yöntemlerin söz konusu tezlerde anlatılışı ile Tuhfetü'l-Mülûk'dan örnekler aşağıda verilmiştir.

*Öncelikle tamlayanının sonu ünlü harfle biten tamlamalarda -i, -ı yerine -yi, -yı yazımı tercih edilmiştir¹⁶⁰:

yā-yı vaḥdet (<yā-ı vaḥdet)

lāle-yi ḥamrā (<lāle-i ḥamrā)

*Farsçadaki “bā, be, der, ez, zi, bī, nā, mī, me,” ön ekleri ve edatları kelimedden çizgiyle ayrılmadan kelimeye bitişik yazılmıştır¹⁶¹:

bā heme bāheme

bebüzürg (<be büzürg)

derrüstāḥiz (<der rüstāḥiz)

ezdür (<ez dür)

zibārān (<zi bārān)

bīnhāye (<bī nihāye)

nāmevzūn (<nā mevzūn)

mīzidāy (<mī zidāy)

mecūy (<me cūy)

*Kelime sonuna gelen Farsça “rā” çekim eki ve bütün yapım ekleri kelimeye bitişik yazılmıştır¹⁶²:

ḥodrā (<ḥod rā)

ṣütürbān (<ṣütür bān)

¹⁵⁷ Abdülkadir Dağlar, Şem’î Şem’ullâh Şerh-i Mesnevî, (C.1.) (İnceleme-tenkitli metin-sözlük), (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç) Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi) Kayseri, 2009.

¹⁵⁸ Turgut Koçoğlu, Şem’î Şem’ullah Şerh-i Mesnevi (C.2.) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük), , (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç) Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi) Kayseri, 2009.

¹⁵⁹ Ahmet Tanyıldız, İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî (Mecmû’atü’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif) (1.cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük), (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç) Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi), Kayseri, 2010.

¹⁶⁰ Koçoğlu, “Şem’î Şem’ullah..”, s.v.

¹⁶¹ Koçoğlu, “Şem’î Şem’ullah..”, s.v.

¹⁶² Koçoğlu, “Şem’î Şem’ullah..”, s.v.

dīdebān (<dīde bān)

hışmgīn (<hışm gīn)

gamnāk (<gam nāk)

*İki kelimenin arasına gelen ā eki kelimeye bitişik yazılmıştır:

gūnāgūn (<Gūn ā gūn)

*Vasf-ı terkibî hâlindeki Farsça tamlamalar kısa çizgiyle ayrılarak yazılmıştır¹⁶³:

nev-reste (<nev reste)

*İki sözcüğün ya da ek ile kelimenin birleşmesi anında meydana gelen ses düşmesi düşen sesin yerine kesme işareti (‘) getirilerek gösterilmiştir¹⁶⁴:

k’olmaya (<ki olmaya)

yigirm’otuz (<yigirmi otuz)

n’ola (<ne ola)

*Arapça ön ekler ya da edatlar bir ek olarak düşünülüp kelimeye bitişik yazılmıştır¹⁶⁵:

bieyyihim (<bi eyyihim)

*Ancak bu eklerden sonra gelen kelimenin başında harf-i tarif varsa eki çizgiyle ayırmanın daha uygun olacağı düşünülmüştür¹⁶⁶:

Bi’l-fazli

*Harf-i tarifile yapılan Arapça tamlamalar şu şekilde yazılmıştır¹⁶⁷:

Zevi’l-i’tibār

Mi’n-nuṭfetin

*Tamlamalarda kullanılmayan harf-i tarifler de çizgiyle ayrılarak yazılmıştır:¹⁶⁸

¹⁶³ Koçoğlu, “Şem’i Şem’ullah..”, s.v.

¹⁶⁴ Koçoğlu, “Şem’i Şem’ullah..”, s.v.

¹⁶⁵ Koçoğlu, “Şem’i Şem’ullah..”, s.vi

¹⁶⁶ Koçoğlu, “Şem’i Şem’ullah..”, s.vi

¹⁶⁷ Koçoğlu, “Şem’i Şem’ullah..”, s.vi

El-māhir

El-ekber

*“Arapça’da ecvef köklerin ism-i fâillerinde “hemze” değil “yâ” kullanılmıştır.”¹⁶⁹:

dāyim (< dā’im), *ḳāyim* (< ḳa’im), *lāyık* (< lā’ıḳ), *zāyid* (< zā’id)

*“Kelimelerin “fevā’il” vezninde çokluklarında da yine “hemze” değil “yâ” kullanılmıştır.”¹⁷⁰:

ḥaḳāyık (< ḥaḳā’ıḳ), *deḳāyık* (< deḳā’ıḳ)

“Metnin Arapça kısımlarında, konsonantlar ince sırada da olsa, ince dar yuvarlak vokal “ü” harfi kullanılmamıştır; onun yerine “u” harfi kullanılmıştır.”¹⁷¹:

Minhu (<minhü), *aḥsenu* (<aḥsenü) gibi

*Farsça kısımlarda bazı Farsça kelimelerin Latin harflerine aktarılmasında yaygın teamül halini alan, “o” harfli (sesli) imlânın yerine “ü,u” harfli (sesli) imlâ kullanılmıştır:

Güft (<goft), *şud* (<şod)

*Allâh” lafzının bulunduğu tamlamalarda kesme işareti kullanılmamıştır¹⁷²:

‘*Abdullâh* (<‘Abdu’l-lâh)

Rasûlullâh (<Rasûlu’l-lâh)

Ni‘metullâh (<Ni‘metu’l-lâh)

*Arapça harf-i tarifle oluşan özel isimlerde aşağıdaki yazım tercih edilmiştir:

‘*Abdu’r-Raḥmân*

2.2.4. Metnin Şekillendirilmesi ve Yazım Kuralları

“Tuhfetü’l-Mülûk” isimli manzum sözlük şerhinin, tenkitli metin neşrinin kurulmasında, temel alınan Manisa nüshasının varak numaralarının belirtilmesi köşeli parantez [] ile sağlanmış; aynı zamanda koyu punto ile yazılmıştır. Daha sonra eserin işlevsel bir şekilde fayda sağlaması için her biri çoğunlukla 21 satırdan oluşan varakların metne aktarılmasında satır satır numaralandırma yöntemine gidilmiştir. Bu numaralandırma işleminde parantez () kullanılmıştır.

¹⁶⁸ Koçoğlu, “Şem’i Şem’ullah...”, s.vi

¹⁶⁹ Dağlar, “Şem’i Şem’ullâh ...”, s. 190

¹⁷⁰ Dağlar, “Şem’i Şem’ullâh ...”, s. 190

¹⁷¹ Dağlar, “Şem’i Şem’ullâh ...”, s. 191

¹⁷² Koçoğlu, “Şem’i Şem’ullah...”, s.vi

Metnin oluşmasında esas teşkil eden, şerhi yapılan manzum sözlükten -Tuhfe-yi Şâhidî'den- alınan beyitler koyu punto ile yazılmış, her biri, Atabey Kılıç'ın yayımladığı “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-yi Şâhidî (Metin)” adlı makalede verilen asıl metindeki beyit sırasına göre numaralandırılmıştır¹⁷³. Aynı şekilde bahir değişikliklerinde verilen başlıklar da koyu punto ile yazılmış, yazı boyutu normalden iki punto fazla yazılmıştır. Metinde geçen âyet, hadîs, Arapça ve Farsça parçaların yazımında italik yazı şekli tercih edilmiş âyet ve hadîsler aynı zamanda tırnak içinde “” gösterilmiştir. Âyetlerin meâli, isim ve numaraları, hadîslerin anlamları ve kaynakları dipnotta belirtilmiştir. Çalışmada geçen bütün âyet mealleri için Türkiye Diyanet Vakfı'nın hazırlamış olduğu “Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali”¹⁷⁴ kullanılmıştır. Aynı şekilde Arapça ve Farsça ibâreler, beyitler italik yazılmış ve dipnotta gösterilmiştir. Klâsik edebiyatın şiir sisteminin aruz üzere kurulması sebebiyle metinde açıklama olarak, fazladan verilen beyitlerin aruz kalıpları köşeli parantez [] içerisinde belirtilmiştir. Son olarak tüm çalışmalara ve sözlük taramalarına rağmen okunamayan kelimeler, çalışmaya tıpkıbasım eklendiği için, metinde parantez içerisinde üç nokta (...) olarak belirtilmiştir.

Çalışmada tenkitli metin neşri yapılırken diğer nüshalarla karşılaştırılması yapıldığı halde bazı aruz kalıplarında aksamalarla kaşılaşılmıştır. Bu bağlamda metne bağlı kalmak adına aksamalar olduğu gibi bırakılmıştır.

Eserde adı geçen âlim, şâir, kahramanların tanıtımı için dipnotta birkaç kelime tanıtım cümlesinin ardından, adı geçen kimse ya da kahramanla ilgili bakılabilecek maddeler verilmiştir.

Metin tenkitli bir şekilde kurulmaya çalışılmasına rağmen zaman zaman metin tamiri gereken hususlarla karşılaşıldığında yine köşeli parantez [] kullanımı tercih edilmiştir. Metinde var olan ama yapısal açıdan bulunmaması gereken hece ya da kelimeler varsa bunlar için de parantez () kullanımı tercih edilmiştir.

Metin, şerh metni olması hasebiyle ve yazanın üslûbu ve tekniği sebebiyle de kenarlara düşülmüş birçok derkenardan mevcuttur. Bu derkenarların gösterilmesinde, diğer işaretlendirmelerden farklı olarak, karıştırılmaması için liste parantezi {} kullanımı tercih edilmiştir. Metnin bir sözlük şerhi olması sebebiyle manâsı verilen her

¹⁷³ Atabey Kılıç, “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-yi Şâhidî (Metin)”, Turkish Studies/Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/4, Fall, 2007.

¹⁷⁴ Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, (Haz.: Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrıncı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut), TDV Yay., Ankara 1997.

kelime koyu punto ile gösterilmiş ve italik yazı şekliyle yazılmıştır. Ayrıca beyitlerdeki kelimelere atfen yapılan açıklamalarda bahsedilen kelimeler için de aynı husus tatbik edilmeye çalışılmıştır.

Metnin yazımında beyitlerin mısra başları ve özel isimlerin ilk harfleri büyük yazılmış, diğerleri için küçük harfler tercih edilmiştir.

III. BÖLÜM: TENKİTLİ METİN

[M1b] (1) Bismillāhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm ve bihī teḫatā

(2) Sipās-ı bîkîyās ve şükr-i bîmîkîyās ol Hudā-yı Hālık-ı cinn ü nāsa olsun ki biḫār-ı ‘ulūmda (3) elfāz-ı melîḫayı dürer-i me‘ānî-yi şerîfeye zarf u şadef kıldı ve vücūd-ı mes‘ūd-ı insānîyi vücūd-ı (4) sāyir-i ḫayvanāt üzerine lisān-ı şîrîn-güftār u feṣāḫat-şî‘ār ile müşerref kıldı ve daḫı “*veleḫad (5) kerremnā benī ādeme*”¹⁷⁵ kelām-ı ‘azîmü’ş-şānıyıla şān-ı insānı āsmānıla tev’emān kıldı ve ‘ulvî vü süflî her ne (6) var ise aña bende-yi muṭî‘-i fermān kıldı Beyt

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilāt]

Çarḫ u encüm gūşına daḫ ḫalḫayı ey merd-kār (7)

Tā ki ikrār ide ḫulluḡa saña her ne ki var

Yaradılmış farḫuñ üzre çünki olmuşdur nişār (8)

Dün himmetler gibi ḫoyma nişār ey nāmdār

Ve dūrūd-ı nāma‘dūd ezcenāb-ı Rabb ü Vedūd (9) ol vücūd-ı mes‘ūd u menba‘u’l-cūd Muḫammed ü Maḫmūda olsun ki meydān-ı feṣāḫat ü belāḡatde (10) ser-merdān ve meyān-ı ḫuṭebā vü bülegāda şāḫib-ḫırān olmuşdur ve güftār-ı dürer-bārlarınuñ (11) melāḫat ü leṭāfetinden ḫulūb-ı ulu’l-ebşār u zeṣi’l-i‘tibār[ı] ḫayrān u ser-gerdān ḫılmışdur (12) ve bu lisān-ı Fārsî-yi Derîyi lisān-ı ehli’l-cennetü’l-‘Arabiyyete ve’l-Fārsiyyetü’d-deriyyete (13) kelām-ı zîşānıla zîşān ḫılmışdur Beyt.

¹⁷⁵ “Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık.” İsrâ 70.

[mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün]

Şehen-şāh-ı serir-i lîma‘allāh¹⁷⁶

Ki şud (14) mülk-i şefā‘at dernigîneş

Zilevlākeş nihāde tāt berser

Hıttāb ezrahmeten li’l-‘ālemîneş¹⁷⁷ (15)¹⁷⁸

Ve dūrūd-ı müsteţāb ol hāzret-i Āl ü Aşşāb-ı ulū’l-elbāba olsun ki her biri meydān-ı (16) berā‘at ü belāğatde pîşvā ve şıdk u şadākatde ve hikmet ü behcet ü leţāfetde muţtedādur (17) Beyt

[mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün]

Buyurdı faḥr-ı ‘ālem hem keencum

Bieyhim ıktedeytum ihtedeytum¹⁷⁹

ve ba‘d vaḳtā kim bu zebān-ı (18) Fārsî-yi Derî cinān ehlinüñ lisānlarınıñ biri ve rahmet-i naḳş u hücnetineñ sāhası berî (19) ve şaded-i taḥşîl-i kemālāt-ı ‘ilmiyye vü ‘irfāniyyede olanlara ta‘allümünüñ lüzümü ğayr-ı ḥafî olup bir vechile (20) ki bu lisān-ı celîlün ‘ilmine vāşıl olmayan ‘ulūm-ı me‘ārifüñ ve hikem ü leţāyifüñ nışfını cāhil [M2a] (1) ü bîḥāşıl olması meḥāzır-ı ‘urefāda bir emr-i beyyine ve şān-ı müte‘ayyine olup ve Tuḥfe-yi Şāhidî (2) bu fenn-i ḥaṭırde te’lîf olunan zîrūñ beyinde cevāhir-i zevāhir-i lügāt ve leţāyif-i Cāmi‘a ve büzūr-ı {büzūr esrārı fāş iden kimesne} (3) hikem-i şerāyif-i lāmi‘a bir mışdaḳa-yı ni‘me’l-muḥaddişî’ d-defter ve şanduka-yı le’ālî vü dürr olup (4) lākin ekşer-i maḥall-i maḥbūb-ı maḳbūlü’l-ḳulūb gibi serā-perde-yi şu‘ūbet ile maḥcūb ḳılmağıla talebe-yi (5) nās içün libās-ı istinās zeyline neyl-i müyesser olmaduğı eelden işbu faḳîr ü ḥaḳîr ü keşîrū’t-taḳşîr (6) ‘Abdu’r-Raḥmān bin ‘Abdullāhu’l-Ḳuddūsî cezā

¹⁷⁶ “Benim Allah ile...” Mehmet Yılmaz, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözlük (Ansiklopedik Sözlük), Enderûn Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 115.

¹⁷⁷ “(Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.” Enbiyâ 107.

¹⁷⁸ “ (O) lîma’allāh mülkünün şehinşâhidir. Şefâat mülkü onun hükmü altına girdi. ‘Rahmeten li’l-âlemîn=Âlemlere rahmet’ olarak hitabıyla ‘levlāk=sen olmasaydın’ tâcını başına koymuştur. ”

¹⁷⁹ Benim ashâb-ı Kirāmım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisinin eteğine yapışsanız, hangisinin peşinden yürüseniz; hakkı bulur, hayır bulur, nimetlere erer, cennete girersiniz.” Hadîs-i Şerîf, Irakî, Tahrîcu ehâdisi’l İhyâ, V/2310 (hadîs no: 3672), (Müellif rivâyetin isnadının zayıf olduğunu belirtmiş; Hattâ Ahmed b. Hanbel ve Bezzar’ın münker olduğunu söylediklerini nakletmiştir.)

6 cezâ K: cüzyâ M

bi'l-fazlı'l-Ḳuddūsünün süveydā-yı dil-i 'alīlinde (7) bu sevdā hāşıl u hüveydā olmuş idi ki Tuḥfe-yi mezbûre 'aql-ı 'alīl-i vefā ve zebān-ı kelīl-i istīfā (8) itdügi kadar şerḥ ve ol maḥall-i mestûre keşf ü feth olunup mi'yār-ı zevi'l-i'tibārda (9) ğubār-ı 'ışardan 'āriye ve elsine-yi şikāt u ruvāt üzere cāriye olup her āyine taşdırini (10) vācib ve taştiri münāsib olan taḥkīkāt-ı ḥaḳīkāt-ı lügāt ve fevā'id ü kavā'id-i sa'adet- (11) ğāyāt Tuḥfe-yi merķūme fevā'idine zamm olunup bir nüṣḥa-yı şerīfe ve ḥalefe hediye-yi laṭīfe ola lākin 'avā'ik-ı (12) şāğile 'ale'l-ḥuşuş kılet-i bizā'a-yı mānī'a olup biḥamdillāhi te'ālā bir dem-i meymūnede müşeyyet ḥazret-i (13) 'izzet-ḥuşul-i emniyyeye müsā'ade idüp ḳalbde muzmer olan emr-i zāhirde maḫḫar olup (14) ve ism müsemməya muṭābık olmak ümmīdiyle mecmū'ı ve mü'ellif Tuḥfetü'l-Mülūk ile müsemməā oldu (15) şarrāf-ı güher-şafā-yı hüner olan ehl-i inşāfdan me'müldür ki bu evrāk-ı perişāna 'ayn-ı rızā ile (16) nazar-ı bīnazīrlerin diriğ itmeyeler ve bir cūzi dem-i bahāne ile küllen yabana atmayalar Nazm

[fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

Dārem ümmīd ki (17) in ṭurfe-kelām

Ki çü 'ıkd-ı güher āmed benizām

Bünümāyed bemededkārī ğayb

Piş-i erbāb-ı hüner (18) dūr ez'ayb

Luṭf u bīğāyet-i aşḫāb-ı kerem

Kuned ıslāḥ-ı ḥalelhā-yı ḳalem¹⁸⁰

Cenāb-ı rabbü (19) 'l-erbāb vāhibü'l-erbābdan mercūdur ki bu nüṣḥa bu faḳīr-i pūr taḳşire vesīle-yi şalāḥ-ı ḥātīmet (20) ve sebeb-i felāḥ-ı 'ākıbet eyleye *bimennihi ve yümnihi ve mā tevffīki illā biḥālīḳī 'aleyhi tevekkelü ve ileyhi inābeti*¹⁸¹ (21) *ḳāle'n-nāzım efāza'llāhu sübhānehu sicāle'r-raḫmeti ve'l-meḳārim*¹⁸²

1 Benām-ı Ḥālīḳ-ı Ḥayy u Tüvānā

[M2b] (1) Ḳadīm ü Ḳādir ü Bīnā vü Dānā

¹⁸⁰ “Ümidim var ki bu turfa sözüm inci kolyesi gibi bir düzene girer. (Sözüm) Meded ile gaybı göze gösterir ve hüner ehlinin katında ayıplardan arınmıştır. Kerem sahiplerinin sonsuz lütfuyla kalemin hatalarını ıslah eder.”

¹⁸¹ Yardımıyla ve bereketiyle benim başarımla yaradanımladır; O'na tevekkül ettim dönüşüm O'nadır.

¹⁸² Nāzım: “Allāh Sübhānehu ve Teālā feyiz versin, rahmet eylesin ve güzellikler lutfetsin” dedi.

ma'lûm ola ki ħarf-i bâ müfredüñ kelime-yi evveline idhâl olunur eger (2) meftûh olursa edâtü'l-şâdıkdur ve gâh olur muşâḥabet için gelür bâ gibi ki me'a ma'nâsınadır (3) ve gâh olur kâsem için gelür ve gâh zarfiyyet için gelür ve gâh bir vech ziyâde tahsîn lafz için (4) gelür ki olmasa da ma'nâya ḥalel gelmez eger meksûr olursa edât-ı tevessüldür ki evâ'il-i müştakḳâtda (5) anuñıla tevessül olunur pes 'alâmet-i iştikâk olur bedânest ve bedâned gibi *nām* ad ma'nâsına nāmuñ (6) Ḥālîka izâfeti lâmiyyedür ma'lûm ola ki 'Arabîde muzâfun ileyhüñ âhırı meksûr olur ammâ Fârsîde (7) muzâfun âhırı meksûr olur fe'l-yahfâz *Ḥālîk* bir kaç ma'nâya gelür biri taḳdîr ma'nâsına "*fetebârek* (8) *Allāhu aḥsenü'l-ḥālîkîn*"¹⁸³ de olduğı gibi biri daḥı ibdâ' ya'nî min ğayri aşlin bir nesneyi icâd ma'nâsına (9) "*Ḥaleḳa's-semâvati ve'l arz*"¹⁸⁴ da olduğı gibi ve biri daḥı tekvîn ma'nâsına "*ḥaleḳa'l-insâne mi'n-nuṭfetin*"¹⁸⁵ de (10) olduğı gibi burada Ḥālîkuñ âhırı maẓmûmdur zîrâ mâ'ṭûfun 'aleyhdür ma'lûm ola ki terâkib-i Fârsiyyede (11) kâyide-yi 'aṭf oldur ki vâv-ı 'âṭıfa lafzdan ḥazf olunur ve telaffuzda ma'ṭûfun 'aleyhüñ âhırı maẓmûm (12) olur vâv-ı maḥzûfeye delâlet itsün için lâkin vâv-ı mezbûre ḥaṭdan ḥazf olunmaz zamma delâlet (13) itsün için bu mezkûr kaçan vâv-ı 'âṭıfa elifden yâḥud yâdan soñra vâkı'a olmazsadur ammâ kaçan (14) bu ikisinden soñra vâkı'a olsa vâv-ı mezbûre zamme ile müteḥarrik olup telaffuz olunur fe'l-yahfâz *Ḥayy* zü' (15) l-ḥayât ma'nâsınadır ekşerün buyurmuşlar ki bu Ḥayy Cenâb-ı Ḥaḳḳuñ zâtıyla kâyime-yi şaffet-i ḥaḳîkiyyedür anuñçün (16) Cenâb-ı Ḥaḳḳuñ 'Âlim ü Kâdir olması şaḥîhdür âḥırün dimişler ki bunuñ ma'nâsı Cenâb-ı Ḥaḳḳuñ 'Âlim ü Kâdir (17) olması mümteni' degildür dimekdür bu mezkûr Cenâb-ı Ḥaḳḳda isti'mâl olunursadur ammâ bizüm ḥaḳḳımızda isti'mâl (18) olunursa ḥayy demek mu'tedilü'l-mizâc dimekdür *tüvânâ* tüvân güçdür tüvânâ güçlüdür şekîb ile şekîbâ (19) gibi ki şekîb şabrdur şekîbâ şabırludur zîb ile zîbâ da öyledür âḥırlarında olan elif ma'nâ-yı mübâlağa-yı ittişâfı (20) ızhâr içündür ma'lûm ola ki tüvân tâbuñ ğayrıdur bundan zûruñ daḥı ol ikisine muğâyereti zâhir (21) oldı zûr ol güçdür ki kesbîdür idmânıla ḥâşıl olur tüvân ḥalkî olan gücdür kesbile ḥâşıl [M3a] (1) olan gücün şâḥibine zûrmend dirler zûrlu ma'nâsına ḥâcetmend gibi ki ḥâcetlü ma'nâsınadır ol (2) ḥâlet ki 'ârîza ola anda edât-ı tavşîf menddür niyâzmend derdmend gibi ki niyâz da derd de (3) zûrıla ḥâcet gibi umûr-ı 'ârîzadandur ol ḥâlet ki ḥalkî ola anuñ edâtı âḥır-ı kelimedeki elifdür (4) bînâda ve bâlâda olan elif gibi zûrâ dinmedüğü gibi tüvânmend de dinmez fe'l-yahfâz *Kadîm* 'inde'l-felâsifede üç nev' (5) üzeredür

¹⁸³ "Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir." Mü'minûn 14.

¹⁸⁴ "Gökleri ve yeri yerli yerince yarattı." Tegâbün 3.

¹⁸⁵ "O, insanı bir damla sudan yarattı." Nahl 4.

biri kadīm bi'z-zātdur ki vücūdı ğayra muhtāc olmayana ıtlāk olunur muķābili (6) hādīs bi'z-zātdur ki vücūdı ğayra muhtāc olana ıtlāk olunur biri dağı kadīm bi'z-zemāndur ki (7) vücūdı mesbūk bi'l-'adem olmayana ıtlāk olunur muķābili hādīs bi'z-zemāndur ki mesbūk bi'l-'adem (8) olana ıtlāk olunur biri dağı kadīm bi'l-izāfedür bu ol şeydür ki bunun vücūdundan mamezā (9) āhıruñ vücūdunuñ mamezāsından ekşer ola ebüñ vücūdunuñ mamezāsı ebinüñ vücūdunuñ mamezāsından (10) ekşer olduğı gibi muķābili hādīs bi'l-izāfedür bu ol şey'dür ki bunun vücūdundan mamezā āhıruñ (11) vücūdunuñ mamezāsından eķall ola ebinüñ vücūdı gibi ebüñ vücūdına nisbetle ammā mütekellimün kadīmüñ ve hādīsüñ (12) zātīye ve zemāniye inkısamın men' itmişlerdür belki anlaruñ katında kadīm ol şey'e dinür ki vücūdunuñ (13) ibtidāsı olup mesbūk bi'l-'adem olmaya ki felāsife aña kadīm bi'z-zemān dirler hādīs ol şey'e dinür (14) ki ibtidāsı olup mesbūk bi'l-'adem ola ta'vıl ü i'timād mütekellimünüñ kavlinedür *Kādir* şol şey'e (15) dinür ki dilerse bir şey' işler ve dilerse terk ider *bīnā* ziyāde görür ma'nāsına şīğa-yı mübālağadır (16) 'Arabīde başır gibi ma'lūm ola ki ismüñ āhırında olan elif-i sākin gāh harf-i nidā olur ve gāh istiğāşe (17) ve nüdbe içün gelür ve gāh mübālağa-yı ittişāf içün olur tüvānā ve bīnā ve gūyā ve dānā da böyledür (18) *dānā* dān ism-i fā'ildür dānistenden ma'nāsı bilicidür 'Arabīde 'ālim gibi dānendeden terḥīm olunmışdur (19) nükte-dāndan cüz olan dān dağı bu ma'nāyadır dān müştakķ olıcaķ zıkr olunan ma'nāya olur (20) ism-i cāmid olıcaķ āhır ma'nāsı olur cerdānda olan dān gibi dānā mübālağa ile bilür dimekdür (21) 'Arabīde 'ālim gibi şīğa-yı mübālağadır ve elifden soñra nūnıla dānān demek dağı cāyizdür ḥıramān gibi [M3b] (1) ve dağı dānānuñ muķābili nādāndur kesüñ muķābili nākes ve merdüñ muķābili nāmerd olduğı gibi lisān-ı (2) Fārsīde nā edāt-ı selbdür kelimeye dāhil olur medḥülünüñ medlülünde olan vaşfı selb ider (3) mevşūfundan fe'l-yahfaz ve dağı nāzım-ı merḥūm "*küllü emrin zī bālin lem yebde' bismi'l-lāhi fehüve ebter*"¹⁸⁶ hādīs-i (4) şerīfiyile 'amel içün kitābını nām-ı Hudā ile bed' itdi ve esmā-yı İlāhiyyeden bir kaç ism-i şerīfile (5) Cenāb-ı Hāķķı vaşf itdi ki ümmehāt-ı esmā-yı İlāhiyyedür fevāyid-i cesīme icmā'-ı muḥakķikīñ bunun üzerine(6)dür ki Cenāb-ı Hāķķ içün şıfāt-ı ḥakīkiyye vardır ki Rabbü'l-'Ālemīn anuñla ezelen ve ebeden mevşūfdur (7) ve ol şıfāt ecsām ve a'rāz ve cevāhir degildür Semī'dür lākin kendüye maḥşuş sem'ile Semī'dür (8) Başīrdür lākin kendüye maḥşuş başar ile Başīrdür 'Alīmdür lākin kendüye maḥşuş 'ilmile 'Alīmdür ve kezā (9) sāyirü'l-şıfāt ve

¹⁸⁶ "Herhangi bir iş ki Allāh'ın ismi ile başlanmazsa, o iş neticesizdir." Hadīs-i Şerīf, İbn Māce, Nikah, 19

dağı şıfât-ı İlâhiyye zât-ı Hakkıñ ne ‘aynıdır ve ne ğayrıdır ve dağı Rabbü’l-‘Âlemîn fi’l (10) ve halkda şıfât-ı ‘aliyyesine muhtâc degildir mahlûk muhtâc olduğı gibi ve dağı şıfât-ı ilâhiyye (11) beyninde teğâyür yokdur meşelâ Rabbü’l-‘Âlemînün ‘ilmi kudretdür yâhud ğayrı kudretdür dinmez ve kezâ ğayra (12) taqtı‘ benâm-ı Hâ mefâ‘ilün lık u Hayy u mefâ‘ilün Tüvânâ fe‘ülün Qadīm ü Kâ mefâ‘ilün dir ü (13) Bînâ mefâ‘ilün vü Dānâ feülün *kāyide* kaçan taqtı‘ murād olursa beytden her sebep efâ‘ilden (14) bir sebep ve beytden her veted efâ‘ilden her veted ve beytden her fâşıla efâ‘ilden her fâşıla muqābele(15)sinde vaz‘ olunur meşelâ beyt-i medidde

“medde bā‘an fi’t-tecennî ve leccā”

mısrâ‘ında vâkı‘ medde bā‘anda (16) olduğı gibi ki med muqābelesinde fâ ve de bā muqābelesinde ‘ilâ ve ‘an muqābelesinde tün vaz‘ olunmuşdur (17) ki vezni fâ‘ilâtündür ve beyt-i kâmilde

“ve kemülte lā aḥadün yefūḵuke fe’ntehic”¹⁸⁷

mısrâ‘ında vâkı‘ (18) ve kemülte lāda ve kemül muqābelesinde mütefâ ve telâ muqābelesinde ‘ilün vaz‘ olunmuşdur ki vezni mütefâ‘ilündür (19) *kāyide* taqtı‘de ḥarf-i müşedded evveli sākin şānisi müteḥarrik iki ḥarf ‘add olunur nitekim medde bildik (20) *kāyide* taqtı‘de tenvîn ḥarf-i sākin menziline tenzîl olunur nitekim bā‘an da ‘an tün menzilesine tenzîl (21) olunduğı gibi *kāyide* taqtı‘de i‘tibār muṭlaḳ ḥareketedür meşelâ efâ‘ilde bir ḥarf maẓmûm olsa elbette sebep {sebeb-i ıṣṭilâḥ ehl-i arûzda iki nev‘dür birine sebep-i ḥafîf dirler ki evvel müteḥarrik şānî sākin olan iki ḥarfe ıtlâḳ olunur kum ve fâ gibi birine dağı sebep-i şaḳîl dirler ki ḥarfin müteḥarrikine ıtlâḳ olunur leke ve ‘ile gibi veted dağı iki nev‘dür birine vetedü’l-cümû‘ dirler ki şol iki müteḥarrik ḥarfe ıtlâḳ olunur ki mā ba’dlerinde ḥarf-i sākin ola lekum ve ‘ilün gibi birine dağı veted-i mefrûḳ dirler ki şol iki müteḥarrik ḥarfe ıtlâḳ olunur ki beyinlerinde sākin ola kâle ve lâte gibi fâşıla dağı iki nev‘dür birine fâşıla-yı şuğrâ dirler ki şol üç müteḥarrik ḥarfe ıtlâḳ olunur ki mā ba’dlerinde sākin ola bûleğâ ve mütefâ gibi birine dağı fâşılâ-yı kübrâ dirler ki şol dört müteḥarrik ḥarfe ıtlâḳ olunur ki mā ba’dlerinde sākin ola belğaküm ve fa’letün gibi} [M4a] (1) ve veted ve fâşılada anuñ muqābelesinde olan ḥarf maẓmûm olmaḳ lâzım degildir zîrâ gâh olur (2) maẓmûm meftûḥ maḳāmına ve meksûr ve meftûḥ maẓmûm ve meksûr maḳāmına ve meksûr meftûḥ ve maẓmûm maḳāmına (3) iḳāmet olunur *kā’ide* taqtı‘de mu‘teber olan ḥarf-i melfûzdur ḥarf-i mektûb degildir meşelâ beyt-i (4)

¹⁸⁷ “Kemale erdin, hiçbir kimse senden üstün değil; o halde sen bu yola gir.”

medîdde fi't-tecenni ibâretinüñ taqîf'inde fitecen diniyor fâ ve tâ ve cim ve nûn i'tibâr olunur (5) ammâ elif ve lâm ve âhırında yâ i'tibâr olunmaz *ķā'ide* taqîf'inde efâ'ilde vâkı' sebeb ve veted (6) ve fâşılanuñ ħurûfına beytde vâkı' sebeb ve veted ve fâşılanuñ ħurûfı 'adedde müsâvî ve muţâbık (7) olmak lâzımdur ki mevzûnuñ vezne muţâbakatı ħâşıla ola ve eger beytde olan sebeb ve veted ve fâşıla (8) da ħurûf çok olursa mezbûrlarda sâkin çok olmak gerek ve eger az olursa mezbûrlarda (9) müteĥarrik çok olmak gerek yâĥud müşedded ħarf gerek ki vezn ħâşıl ola zîrâ ĥareket ve şedde ħarf (10) maķâmında olur {anlar olmazsa işbâ' olunmak gerek *ķā'ide* ĥaţţ-ı taqîf' sâyir ĥuţûta muĥâlifdür 'ulemâ buyurmuşlar “*ĥaţţânı lâ yukâsâni ĥaţţu'l-muşĥaf ve ĥaţţu'l-'arûz*”¹⁸⁸} “*fe'l-yekun ĥâzihi'l-kavâ'idü'l-mühtemmetü fî ĥalbıke ĥattâ yeteseyyera leke't-taķţf mehmâ* (11) *lezime 'aleyk*”¹⁸⁹

2

Şenâ vü ĥamd ü şükr-i bînihâye

Sipâs u minnet-i bîĥadd ü ġâye

şenâ muţlakâ (12) zıkr bi'l-ĥayr ma'nâsınadır *ĥamd* ta'zîm vechi üzere fi'l-i cemîl ile vaşf ma'nâsınadır ancak lisânıla (13) olur *şükr* muĥsin üzerine şenâdur itdüġi ni'met üzerine lisânıla ve cenânıla ve erkânıla (14) olur pes şenâ me'ânî-yi şelâşe-yi mezbûre beyninde ĥadr-i müştarekdür ve ĥamdile şükr beyninde 'umûm u ĥuşuş (15) min vechin vardur şerĥ ü *Şifâda*¹⁹⁰ dir ki fî ĥavlin ĥamdile şükr lafzan müterâdifândur ve fî ĥavlin ĥamd (16) ĥavle muĥtaşşdur ki *ķultü elĥamdülü'llah*¹⁹¹ dinür şükr fi'le muĥtaşşdur ki “*i'melü âle Dâvûde şükran*”¹⁹² buña delîldür (17) ve fî ĥavlin ĥamd şıfatı zâtiyye ile medĥdür 'ilm ve şecâ'at gibi şükr şıfat-ı fi'liyye ile medĥdür (18) 'aţâ ve tâ'at gibi ve fî ĥavlin ĥamd cemî'-i şıfat-ı cemîle ile medĥdür gerek zâtiyye olsun ve gerek fi'liyye zîrâ (19) ĥamd zemmüñ zıddıdır zemm ise şıfat-ı ĥabîhenüñ cümlesine itlâķ olunur gerek zâtiyye olsun (20) ve gerek fi'liyye zıddan ise maĥall-i vâĥid üzerine te'âķub iderler pes imdi ĥamd ü zemm maĥall-i vâĥid (21) üzerine te'âķub iderler *şükr* ni'mete i'tirâf ve ni'meti virene şenâdur ĥalb ü cevâriĥ ile zıddı küfrdür ki ni'meti inkâr ma'nâsınadır [M4b] (1) *bî* Fârsîde ĥarf-i nefydür *sipâs* kesr-i sînile Fârsîde öġmek ma'nâsınadır *minnet* ve *menn* 'Arabîdür ta'dâd-ı (2) ni'met ma'nâsınadır bu iki vech üzeredür biri

¹⁸⁸ “İki yazı birbiriyle kıyaslanmaz; mushafın yazısı ve aruzun yazısı.”

¹⁸⁹ “Bu önemli kurallar gönlünde olsun ki sana taktî' gerektiğinde, konu senin için kolaylaşabilsin.”

¹⁹⁰ İbn Sînâ'nın (ö. 428/1037) mantık ve nazarî felsefe disiplinlerine dair ünlü eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Kutluer, “Şifâ”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 39, s. 131-134, İstanbul, 2010.

¹⁹¹ “Elĥamdülillâh dedim.”

¹⁹² “Ey Dâvûd ailesi, şükredin.” Sebe 13.

menn-i tevbihdür ve biri menn-i tenbihdür ‘ibâddan (3) menhî olan evveldür ki “*lâ tubtûlû şadaķâtikum bi’l-menni ve’l-ezâ*”¹⁹³ âyet-i kerîmesinde murâd-ı evveldür şânî (4) degildür ammâ Cenâb-ı Rabbü’l-erbâba ikisi dağı sezâvârdur fe’l-yahfaz *fe innehu nefîsün*¹⁹⁴ *hadd* her şey’ün (5) sınırına dirler *ġâyet* her şey’ün nihâyetine dirler ve dağı bu beyt ba‘idinde olan beyte merhûndur (6) taķtî‘ senâ vü ĥam mefâ‘ilün dü şükr-i bî mefâ‘ilün nihâye fe‘ülün sipâs u min mefâ‘ilün (7) net-i bî ĥad mefâ‘ilün dü ġâye fe‘ülün

3

Aña kim var idüp bu kâ’inâtı

Yaratdı hem memâtı hem (8) ĥayâtı

Kevn ĥudûş ma’nâsınadır kâ’inât yogîken ĥâdiş olan eşyâya ıtlâķ olunur (9) mevt ve ĥayâtıñ cism ü ‘arâz olmasında ihtilâf vardır ‘İbni ‘Abbâs¹⁹⁵ ve İmâm Kelbî¹⁹⁶ ve İmâm Mukâtîl¹⁹⁷ (10) buyurmuşlar ki mevt ve ĥayât cismândur mevt kebeş şüretindedür bir şey’e uğramaz ve bir şey’ (11) anıñ râyîhasın tuymaz illâ fi’l-ĥâl olur yevm-i kıyâmetde cennet ile nâr arasında ol zec olunup (12) ehl-i cennet mevtüñ gitdügün görüp ve kendülerüñ ni‘am-ı vâfire içinde ĥulûdlerin tuypup (13) ‘id ber ‘id ideler “*Allâhümmerzuķnâ*”¹⁹⁸ ehl-i nâr dağı ‘uķûbât-ı keşîre içinde ĥulûdlerin tuypup (14) mâtem ber mâtem ideler “*el ‘iyâze bi’l-lâhi te‘âlâ*”¹⁹⁹ *ĥayât* bir kışrak at şüretindedür ki ĥazret-i Cebrâ‘îl (15) ‘aleyhi’s-selâm ve enbiyâ-yı kirâm ‘aleyhimü’l-ekrâm aña binerler idi ĥumârdan büyük beğalden küçük ‘âdemin (16) gözi irdigi yire erer her şey’e uğrasa ve her şey’ anıñ râyîhasın tuysa fi’l-ĥâl diri (17) olur Sâmirî²⁰⁰ anıñ ayağı altundan turâb alup ‘iclüñ cevfine koyup ‘icl dirildi idi (18) buña göre i’tidâl-i mizâc sebebiyle ĥayvânuñ diri olması (19) ĥâline ĥayât ve inkıţâ‘-ı ĥayât ĥâline mevt dinmesi tecevvüz yâĥud iştirâķ kabîlinden olur {ba‘z-ı mütekellimîn dimişler ki mevt meyyit ile kıyım bir ĥâletdür buña göre mevt ‘arâzdur ĥayât gibi ve mevt emr-i vücûdiyedür ĥayât gibi pes

¹⁹³ “Ey iman edenler! Allâh’a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın...” Bakara 264.

¹⁹⁴ Bu son derece güzeldir.

¹⁹⁵ Ebü’l-Abbâs Abdullah b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kureşî (ö. 68/687-88) Hz. Peygamber’in amcasının oğlu, tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilen ve çok hadîs rivayet edenler arasında yer alan sahâbî. İbni Abbâs diye de meşhur olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Lütü Çakan - Muhammed Eroğlu, “İbni Abbâs”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 1, s. 76-79, İstanbul, 1988.

¹⁹⁶ Ebü’n-Nadr Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî el-Kûfî (ö. 146/763) Tefsir ve nesep âlimi. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Cerrahoğlu, “İmâm Kelbî”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 25, s. 205-206, İstanbul, 2002.

¹⁹⁷ Ebü’l-Hasen Mukâtîl b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767) Kur’ân’ı baştan sona kadar tefsir eden ilk müfessir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Türker, “İmâm Mukâtîl”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 31, s. 134-136, İstanbul, 2006

¹⁹⁸ “Allâh’ım bizi rızıklandır.”

¹⁹⁹ “Sığınış Allâh’adır.”

²⁰⁰ Sâmirî hakkında bkz. Tâhâ 85, 87, 95.

beyinlerinde olan teḳābül teḳābül-i tezāddur ammā ekşerün dimişler ki mevt ‘ademîdür ya’nî ḥāricde ma’dūmdur meyyit ile kāyim degildür ve beyinlerinde olan teḳābül teḳābül-i ‘adem ve melekedür ve ḥalk-ı mevtten murād icād degildür belki taḳdîrdür} ve daḥı (20) ḥalk-ı memātdan murād mādde-yi ḥalk olan nuṭfe ve ‘alaḳa ve muḫḡanuñ ḥalkı ve ḥalk-ı ḥayātdan murād vüçüd-ı insānîñ ḥalkı ve aña nefḥ-ı rūḥ olması daḥı cāyizdür ve ḥalk-ı (21) mevti ḥalk-ı ḥayāt üzere taḳdîmüñ vechi oldur ki [M5a] (1) zîrā mevt aḳdemdür zîrā insān nuṭfe ve ‘alaḳa ve muḫḡa iken ḥükm mevtdedür ḥayāt soñra oldı imdi (2) mevt vuḳū’da muḳaddem olduḡı gibi zıkrde daḥı muḳaddem oldı bervecḥ vecḥi daḥı bulmaḳ ḳābildür ki (3) ḥalk-ı mevt taḳdîm olundu zıkr-i mevt mü’minüñ naşb-ı ‘aynı olsun içün ihtimām olınmuş oña kibār-ı (4) ‘ulemā buyurmuşlar ki “*mā min zikrin efḡal {ba‘de zikru’l-lāhi te‘ālā} min zikri’l-mevt*”²⁰¹ zîrā zıkr-i mevt kişinüñ dünyā müstelzemātından (5) a‘rāzına ve cānib-i āḫirete iḳbāline sebep-i ḳavîdür Ebu’d-Derdā ḥazretleri raḥimehulāhu te‘ālā ‘anh Faḫr-ı ‘Ālem (6) şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerinden rivāyet buyurmuşlar ki “*levlā selāşün mā ta‘te’e ibnü ādeme re’sehu el-faḡru ve’l-meraḡu ve’l-mevtü*”²⁰² el ḥadiş taḳṭî‘ aña kim va mefā‘ilün ridüp bu kâ mefā‘ilün ‘inātı fe‘ülün (8) yaratdı hem mefā‘ilün memātı hem mefā‘ilün ḥayātı fe‘ülün

4 Yoḡ iken “ol” didi var oldı (9) ‘ālem

Hem itdi ḳudretiyle ḥāki ādem

‘ālem māsivallāha ıtlāḳ olunur yāḫud felek-i aṭlasuñ (10) ya’nî ‘arş-ı a‘ḡamuñ iḫāṭā itdüḡi mevcūdāta ıtlāḳ olunur pes māverā-yı ‘arşa ‘ālem ıtlāḳ olunmaz (11) kütüb-i meşāyihda ‘ālem-i lāḫūt dinmesi ‘ālem-i melekūt ve ceberūta müşākeletendür yoḡsa ḥaḳıḳaten (12) degildür cem‘i ‘ālemün gelür ḳāmūsda dir ki “*velā yücme‘u fā‘alun bi’l-vāvi ve’n-nūni ḡayrahu ve ḡayrun bi’s-min*”²⁰³ (13) intehā taḳṭî yoḡ iken ol mefā‘ilün didi vār ol mefā‘ilün dı ‘ālem fe‘ülün hem itdi ḳud mefā‘ilün (14) retiyile ḥā mefā‘ilün ki ādem fe‘ülün

5 Anuñ neslinden itdi enbiyāyı

Ḥuşuşā kim ḥabibi (15) Muşṭafāyı

²⁰¹ “Allāh’ı zikretmekden sonra en faziletli zikir ölümün hatırlanmasıdır.”

²⁰² “Fakirlik, hastalık ve ölüm olmamış olsaydı ādemoḡlu başını eğmezdi.”

²⁰³ “Fā‘al veznindeki bir kelime vav ve nun harfleriyle çoḡul yapılmaz.”

Nesl halk ve veled ma'nāsınadır cem'i ensāl gelür **enbiyā** mehmūz ve ğayr-ı mehmūz (16) olmak cāyizdür mehmūz olursa mehmūz olan nebî'nün cem'i olur nebî' haber ma'nāsına olan nebe'den müştakķ olup yā budur ki "*münebbî' anillāh*"²⁰⁴ ma'nāsına fa'ıl bima'ne'l-fā'ıl ola yāhud "*münebbe' anillāh*"²⁰⁵ (18) ma'nāsına fa'ıl bima'ne'l mef'ül ola ğayr-ı mehmūz olursa yā budur ki aşlı hemze ile nebî' olup şöñra (19) taḥfif oluna yāhud aşlı āḥırı müstaķil olup nebe'a yenbe'udan müştakķ ola nübüvv zuhūr ve irtifā' (20) ma'nāsınadır nebî'nün rütbesi mürtefi'a ve mekāneti zāhire olmağıla nebî dinmiş ola yāhud ṭarīķ (21) ma'nāsına olan nebiden me'hūz ola mārifet-i ḥālīķa nebî ṭarīķ olmağıla nebî tesmiye olunmuş ola [M5b] (1) ammā cehābeze-yi muḥaddiṣinden İmām Ḥākīm Müstedrekinde²⁰⁶ irād eylediği ḥadīṣ-i şerīf ğayr-ı mehmūz olmasın (2) te'yid belki ta'yin ider "*ruviye enne racūlen cā'e ile'n-nebī ṣallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem fe ḳāle yā nebī' Allāhi fe hemeze (3) fe ḳāle ṣallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem lestü nebī' Allāh fe hemeze ve lākin nebiyyu'l-lāh ve lem yehmuz fe enkere 'aleyhi'l-hemze*"²⁰⁷ **ḥuṣūṣā** (4) aşlında mef'ül-i muṭlaķdur fi'l maḥzūfdur aḥaṣṣ u ḥuṣūṣā taḳdīrindedür **Ḥabīb** fa'ıl bimāne'l-mef'üldür (5) maḥbūb ma'nāsına maḥbūb-ı Ḥudā dimekdür bu maḳām-ı maḥbūbiyyet a'lā-yı maḳāmātdur ve sāyir-i maḳāmātı cāmi'dür (6) ki Ḥabīb olan hem Ḥalīl olur hem Kelīm hem Neciyy olur hem Ḥalīm hem Şafiyy olur hem 'Alīm ve kezā ve kezā (7) fi'l-ḥaḳīķa cemī'-i enbiyāya müteferriķa olan aḥlāķ-ı ḥamīde ve evṣāf-ı mecīde ve kemālāt-ı seniyye ve ḥālāt-ı (8) behiyye ve maḳāmāt-ı 'aliyye ve mu'cizāt-ı bāhire ve 'ulūm-ı zāhire ve bāṭına ve ḥaḳāyık-ı meknūne ve daḳāyık-ı (9) maṣūne cümlesi sulṭānu'r-rusūl ḥadiyyü's-sübülde mecmū'a olmuşdur {belki enbiyā vü mürselinde olan kemālāt ḥaḳīķatde sulṭānu'r-rusūlün olup her nebî anuñıla meşhūr olduğı kemālde faḥr-ı 'ālemün Nābî'i idi muḥaḳķıķūn buyurmuşlar ki "*kāne ṣallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem nebiyy'ül-enbiyā ve'l-enbiyā-yı nūvvābehü*"²⁰⁸ ve daḥı} "*lev kāne Mūsā ḥayyen mā vesī'ahu illā (10) ittebe'ā*"²⁰⁹ buña telmiḥen buyurulmuşdur kibār-ı e'imme-yi şūfiyeden ba'zısı buyurmuş ki Ḥabīb ile Kelīm beyninde (11) tefāvūt bunda ḳatı zāhir olur ki Kelīmullāh olan ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selām maḥall-i recāda

²⁰⁴ "Allāh'dan haber veren."

²⁰⁵ "Allāh'dan haber verilen."

²⁰⁶ Ḥākīm en-Nîsâbü'nî'nin (ö. 405/1014), Buhârî ile Müslim'in el-Cāmi'u's-saḥīḥ'lerine almadıkları saḥīḥ ḥadīsleri bir araya getiren eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Hatiboğlu, "Müstedrek", TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 32, s. 134-135, İstanbul, 2006.

²⁰⁷ Rivāyet olunur ki bir adam Rasullullāh (sav)'a geldi ve "Ey Allāh'tan haber veren!" dedi, hemzeli okudu. Rasullullāh (sav) : " Ben Allāh'tan haber veren değilim; ben Allāh'ın yetiştirdiğiyim." buyurdu ve hemzeli okumadı.

²⁰⁸ Peygamber efendimiz nebîlerin nebisi ve onların vekāletini alandır.

²⁰⁹ "Eğer Mūsā (a.s.) yaşasaydı O (sav)'na tâbi olmaktan başka bir şey yapmazdı."

“*Rabbişrah* (12) *li şadri*”²¹⁰ buyurdu ammâ Hâbîbullâh olan sultân-ı enbiyânun şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem maḥall-i recâda olmalarına (13) ihtiyâc olmayup bağıyye-yi Mūsâ bunlara hâşıla olup ba‘de “*Elem neşrah leke şadrek*”²¹¹ buyrıldı (14) *Muştafâ* maḥlûkât beyninden kurbet-i hâşşaya ve maḥâm-ı maḥbûbiyyete ıstıfâ’ ve ihtiyâr olunmuş dimekdür (15) şeyḥ İbn’ül-‘Arabî buyurmuş ki Rabbü’l-‘âlemîn için biñ isim vardır ve kezâlik anuñ muḳâbelesinde sultân-ı (16) aşfiyâ için daḥı biñ isim vardır ve her bir ‘âlemde Rabbü’l-‘âlemîn bir nev‘ isimle mezkûr olduğı (17) gibi sultân-ı serîr-i ıstıfâ daḥı bir isimle meşhûrdur yeryüzünde meşhûre olan esâmî-yi sâmiyye (18) leri dörddür Muhammed Aḥmed Maḥmûd Muştafâ “*razaḳanallâhu sübhânehû feyzahû ve fażlahû fi’ d-dünyâ ve’l-ukbâ*”²¹² taḳtî‘ (19) anuñ neslin mefâ‘ilün den itdi en mefâ‘ilün biyâyı fe‘ülün huşûşâ kim mefâ‘ilün Hâbîbi Muş (20) mefâ‘ilün tafâyı fe‘ülün

6

Şalâtıla selâm ol şâha dâyim

K’ anuñla dîn-i İslâm (21) oldu kâyim

şalât taşıyeden ismdür şalât ve taşıye ikisi daḥı isti‘mâl olınur ammâ namâz ma‘nâsına [M6a] (1) olan şalâtuñ maşdarı müsta‘mel degildür kezâ zikrehu’l-Ḳahistânî ve daḥı şalât luğatde du‘â ma‘nâsınadır (2) melâ’ike ve mü’minînden şudûr iden şalavât bu ma‘nâ üzerine ibkâ olunup du‘â ma‘nâsına oldu (3) ammâ Cenâb-ı Hâḳḳdan ‘ibâdî üzere olan şalâtda ihtilâf olundu ba‘z-ı ‘ulemâ buyurmuşlar ki rahmet (4) ma‘nâsınadır bu ḳavl eşherdür ba‘zıları daḥı dimişler ki bunda daḥı du‘â ma‘nâsınadır “Allâh Te‘âlâ ‘ibâdı (5) üzere şalât ider” demek zâtına du‘â ider ḳullarına İşâl-i ḥayr için dimekdür ve daḥı Cenâb-ı Hâḳḳuñ (6) Hâbîbullâha şalâtı dünyâda şânını ta‘zîm ider zikrini i‘lâ ve şerî‘atini ibkâ eyler ve âḥiretde ümmeti (7) ḥaḳḳında şefî‘ ḳılmasıdır ve maḥâm-ı Maḥmûd²¹³ ve Livâ-yı Ḥamd virmesidür eger su‘âl olunursa Hâbîbullâh (8) şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem ma‘şûm u maḡfûrdur pes ol ḥazrete şalâtuñ fâyidesi nedür cevâb şalâtda iki (9) fâyide vardır biri muşallîye râci‘adur nitekim ḥadîs-i şerîfde vâḳı‘ olmuş ki “*men şallâ ‘aleyye merraten fe ḳad şallallâhu ‘aleyhi ‘aşra merrâtin ve bi’l-cümle*”²¹⁴ (10) rûh-ı Hâbîbullâha şalât ol ḥazrete taḳarrûbe vesîledür ol (11) ḥazrete taḳarrûb ise Cenâb-ı Hâḳḳa taḳarrûbe vesîledür zîrâ faḥr-ı ‘âlem şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem

²¹⁰ “Rabbim! Yüreğime genişlik ver” Tâhâ 25.

²¹¹ “Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?” İnşirah 1.

²¹² “Allâh dünya ve ukbâda bizi feyzi ve bereketiyle rızıklandırsın.”

²¹³ “Makâm-ı Maḥmûd” için bkz. İsrâ 79.

²¹⁴ “Kim bana bir kere şalât ve selâm getirirse, Allâh (c.c.) da ona on kere şalât ve selâm eyler” Hadîs-i Şerîf, Tayalisi, Müsned, III/588 (hadîs no:2236); İbn Hibban, Sahîh, III/187, (hadîs no: 906).

Cenāb-ı Hakk ile ‘ibād (12) beyninde ‘ale’l-ıtlāk vāsıta-yı külldür beyt li’l-fakır
[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

Erşed-i gül mürşid-i gül seyd-i gül

Derreh-i Hakk kullara (13) pışvādur

‘ibādda ise cenāb-ı Hakkdan bi’z-zāt müstefiz olmada kuşur olmağıla zü’l-vecheyn (14) bir vāsıtaya muhtāclardur ki anuñ sebebiyle feyz-yāb olalar verrāş-ı resül olan meşâyıh-ı tarikat-ı ‘aliyye dahı (15) öyledür tabi‘atde bunuñ mişali guzrūfdur ki kemigün etden müstefiz olmasında vāsıta dur zırā (16) kemikte mezid-i şalābet ve nev‘-i āhır olmağıla bi’z-zāt etden feyz almağa isti‘dādı yokdur pes guzrūfa (17) muhtāc oldu ki anda minvechin ete münasebet vardur ve minvechin kemige “fā’hfaz hāzihi’l-fāyidete’n-nefisete”²¹⁵ (18) “hedākallāhu sübhānehu hidāyetehu vechiyyetehu”²¹⁶ ve bir fāyidesi dahı Hābībullāha rāci‘adur zırā derecāt-ı kurba (19) nihāyet yokdur pes mümkündür ki ümmetün ol hāzrete du‘ası sebebiyle ol hāzret hāzret-i Hakkdan evvelkiden (20) ziyāde terakkī derecāt bula nitekim “selū Allāhe li’l-vesīleti”²¹⁷ hadīs-i şerifi bu kelāmı mü’eyyiddür **selām** (21) ba’z-ı ‘ulemā şalāt ma’nāsına kılmışlar ammā kul za‘ifdür kul kavī oldur ki selāmdan murād küdüretlüyünden [M6b] (1) ve sayir maķām-ı ekmeline nakş viren nesnelerden selāmet dimekdür yāhud cennetden Cenāb-ı Hakk tarafından (2) virilecek selām demek ola kâ’ide enbiyā-yı kirāmuñ gayrıya şalāt ‘alā sebīlü’t-tebe‘iyyet cāyizedür ammā ‘alāsebīli’l (3) -asālet mekrūhedür fī kavli-i kerāheti taħrīmiyyedür ve fī kavli-i tenzīhiyyedür kavli-i şānī kavīdür zırā bunuñ kerāhiyetine (4) sebep bu şalāt şi‘ār-ı enbiyā olduğı içündür ve dahı rafz ile ittihāmdan sāhasını tebriye’ (5) içündür ve illā muķtezā-yı kıyās şalātuñ her mü’mine cevāzıdur nitekim tenzīl-i Celilde vākı‘ oldu “huvellezi (6) yusallī aleykum”²¹⁸ el-āye ve dahı hadīs-i cemilde vākı‘ oldu “Allāhumme şalli ‘alā‘ālī ebī evfā”²¹⁹ selām dahı şi‘ār-ı enbiyā(7)dur enbiyānuñ gayrıya dinmez aşhāb zıkr olunduğı zamān tarziye müsteħabdur ve tābi‘in ve sayir ‘ulemā zıkr (8) olunduğda terhīm müsteħabdur meşâyıh-ı tarikat zıkr olunduğda kaddesallāhu te‘ālā sırrahu yāhud raħimallāhi te‘ālā ‘anhu (9) demek müsteħabdur nübüvvetinde ihtilāf

²¹⁵ “Bu güzel manâyı unutma.”

²¹⁶ “Allāh seni doğruya ve kendisine ulaştırın.”

²¹⁷ “Vesileyi Allāh’tan isteyiniz. “ Hadīs-i Şerif, Müslim, Salat, 11; Taberani, el-Mu’cemu’l Evsat, I/198, (hadīs no:633)

²¹⁸ “Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O’dur. Melekleri de size istiğfar eder. Allah, müminlere karşı çok merhametlidir.” Ahzab 43.

²¹⁹ “Allāh’ım ailemin tamamına salāt ve selām eyle. “ Hadīs-i Şerif, Müslim, Zekat, 176; İbn Mâce, Zekat, 8, (Müellif hadisi -bu lafızla- bulamadığını ancak Peygamberimiz’in kendisine salāt edildiğinde onunla birlikte ailesi, diğer peygamberler vs.’ye de salāt edilmesini istediği rivâyetlerle mânâ yönünden benzeştiğini ifade etmiştir.)

olunan kişi zıkr olunsa Һazret-i Lokmān ve Zülkarneyn gibi bunda (10) ihtilāf vardır ba‘zı-ı ‘ulemā demişler ki aña şalāt cāyızdır ammā İmām Nevevî²²⁰ buyurmuş ki cāyize (11) degildür zīrā şalāt nübüvveti kaṭ‘iyye olan enbiyā-yı kirāmuñ şī‘arıdır bunların ise nübüvveti şābite degildür (12) “*fa’ḥfāz ḥāzihi’d-dürreti’s-şemīnete fīḥazīneti kalbik*”²²¹ **şāh** pādīşāh ma’nāsınadır taḥfif-i elifile *şeh* daḥı (13) lügatdır ve şaṭranc şāhı ve köylü ma’nāsına ve her şey’ün eyüsine şāh dirler nitekim incünün eyüsine (14) şāh-dāne dirler ve yoluñ ulusuna şāh-rāh dirler **dīn** lügatde tā‘at ma’nāsınadır ıstılāḥda (15) “*vaz’un āletiiyun sāikun lizevi’l-‘uḳūl biḥtiyārihim ilā māḥüve ḥayrun bi’z-zātdur*”²²² bu vaż‘-ı ilāhiye ‘ibād-ı (16) itā‘at itdükleriçün dīn dirler imlā’ ve kitābet olundığıçün millet dirler ve şāri‘ aña ızḥār itdügiçün şer‘ ü şerī‘at dirler pes bunlar zāten bir i’tibāren muğāyirdür ve daḥı dīn (18) ḥaḳḳa ve bāṭıla ıtlāḳ olunur dīn-i İslām ve dīn-i Yehūd ve dīn-i Naşrānī dinür her tā‘ife kendü dīnine (19) itā‘at ve i’tikād itdügiçün **millet** Cenāb-ı Ḥaḳḳa ve āḥād-ı ümmete muzāf olmaz meşelā milletu’l-(20) lāh ve millet-i zeyd dinmez belki dīnu’l-lāh ve dīn-i zeyd dinür **İslām** inḳıyād ma’nāsına dīnün islāma (21) izāfeti beyāniyyedür taḳṭī‘ şalātile mefā‘ilün selām ol şā mefā‘ilün ha dā‘im fe‘ülün [M7a] (1) k’anuñla di mefā‘ilün ni islām ol mefā‘ilün dı kāyim fe‘ülün

7

Daḥı aşḥāb u āline ki bunlar (2)

Anuñ şer‘ine oldular musaḥḥar

nāzım-ı merḥūm bu beytile “*izā şalleytüm ‘aleyye fe‘ammimū*”²²³ ḥadīşiyle ‘amel itdi (3) **aşḥāb** kesr-i ḥā ile şāḥibūñ yāḥud sükūniyıla şāḥbuñ cem‘idür enhār nehrün cem‘i olduğu gibi ism-i cem‘dür (4) yoḥsa şāḥibūñ cem‘i degildür zīrā fā‘il vezninün ef‘āl vezni üzere cem‘ olması şābit degildür (5) kezā fişerḥi’l-Keşşāf li’l-allāmeti’t-Taftazānī “ve ḥāḥünā baḥşun fetettebi‘ ve te‘emmel”²²⁴ ve daḥı şāḥābī şol müslime (6) dirler ki Һazret-i resūli ḥaḳīḳaten yāḥud a‘mā olmağıla ḥukemā göre pes ebī ümmü Mektūm aşḥabda dāḥıldür (7) ba‘zılar demişler Һazret ile tūl-ı şoḥbeti ola ba‘zılar demişler ki Һazretten ḥadīs rivāyet eyleye İmām-ı (8) A‘zam ḳatında şāḥābī şol kişiyē dinür ki Һazret-i resūle mülāḳī ve müslim ola ve islām üzere fevt (9) ola şoḥbetile mevt arasına riddet-i teḥallül itmeye Һazret-i İmām Hümāmuñ bu mezheb-i riddet-i ‘amel-i muḥīṭ

²²⁰ Ebū Zekerıyyā Yahyā b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277) Hadis âlimi ve fakih. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, “İmām Nevevî”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 33, s. 45-49, İstanbul, 2007

²²¹ “Bu değerli inciye kalp hazinende koru.”

²²² “Akıl sahiplerini kendi iradeleriyle iyi olan bir şeye götürmek için bir yol belirlemektir.”

²²³ “Bana salāt ettiğinizde bunu genelletin.” Hadīs-i Şerīf, Sehâvî, el-Makâsıdu’l Hasene, I/88 (rivāyet no: 67).

²²⁴ “Burada bir konu vardır. Bu konuyu incele ve düşün.

(10) olmağa mübeyyendür muḥaddiṣūn buyurmışlar ki ḥazret-i resūli görüp ve kelāmın işiden aşḥābuñ ‘adedi (11) yüz on dört biñdür **āl** aşlında ehal idi yānuñ fethiyile yā müteḥarrik mā ḳabli meftūḥ olmağıla (12) yā elife ḳalb olunup āl oldu bu ḳāyide-yi meşhūre degildür ammā ba‘zı şarfiyyīn ḳatında ḳāyide-yi (13) mu‘teberedür āl ehl ü ‘iyāl ve daḥı etbā‘ ma‘nāsına gelür Cevheri Şihāḥ’da²²⁵ dir ki “ālū’r-recul (14) ehlehu ve ‘iyālehu ve ālehu eyzan etbā‘ahu” intehā burada murād ma‘nāyı evveldür kubeylinde zıkr-i aşḥāb ḳarīne(15)siyile Kahistāni dir ki ālden murād ümmet-i merḥūmedür yāḥud fuḳehā-yı ‘āmilīndür muḳallidīne (16) āl dinilmez ve daḥı ḥazret-i resūlūñ āli iki ḳısm üzeredür biri min ciheti’n-neseb olandur (17) anlar evlād-ı ‘Alī ve evlād-ı Ca‘fer ve evlād-ı ‘Akīl ve evlād-ı ‘Abbās ve evlād-ı Ḥaris bin ‘Abdu’l-muṭṭalibdür (18) biri daḥı min cihetü’d-dīn olandur anlar müttakī olan mü’mınlerdür ve daḥı āl ile ehlūñ farkı oldur ki (19) āl eṣrāfa maḥşūşdur zevi’l-‘uḳūlden āle’l-ḥāyik dinilmez ammā ehl-i ‘āmdur āl-i Fir‘avn dinilmesi (20) Fir‘avnuñ şüret-i eṣrāfıla taṣavvūrı içündür taḳṭī‘ daḥı aşḥā mefā‘ilün bü āline mefā‘ilün (21) ki bunlar fe‘ülün anuñ şer‘ī mefā‘ilün ne oldılar mefā‘ilün muṣaḥḥar fe‘ülün

8

Pes andan şoñra bil [M7b] (1) merḥūm u mağfūr

Ḥudāyī ol kemālatıla meşhūr

Kemālāt kemālūñ cem‘idür kemāl (2) ıṣṭilāḥ-ı ehl-i ḥikmetde şol şey’e dinür ki nev‘i yā zātında yāḥud şıfātında anuñıla (3) kāmīl olur zātında kāmīl olana kemāl-i evvel dirler heyūlā {heyūlā lafz-ı Yunānīdür aṣl ve madde ma‘nāsınadır ıṣṭilāḥ-ı ehl-i ḥikmetde cismde bir cevherdür şüret-i cismiyye ve nev‘iyyeye maḥaldür} ve şüret-i nev‘iyye gibi şıfātında kāmīl (4) olana kemāl-i şānī dirler ‘ulūm ve sāyir feẓā’il-i ‘ārīza gibi taḳṭī‘ pes andan şoñ mefā‘ilün ra bil merḥū (5) mefā‘ilün mu mağfūr fe‘ülün ḥudāyī ol mefā‘ilün kemālatı mefā‘ilün la meşhūr fe‘ülün (6)

9

Ki vāliddür bu muḥṭāc u gedāya

Ola rūḥına raḥmet bīnihāye

{nāzım-ı merḥūm bu beytile sebep-i te’līfūñ muḳaddimesine şurū‘ eyledi} **ki** kāf-ı ‘Arabīnūñ kesriyile (7) ve hā-yı resmiyye ile gāḥ olur zevü’l-‘uḳūlden su‘āl olur ki āmed gibi nitekim çi zevi’l-‘uḳūlūñ (8) ğayrıdan su‘āldür çi ḥaber gibi gāḥ olur birbirine ta‘alluḳı olan iki emrūñ beyninde edāt-ı irtibāt (9) olur burada olduğı gibi **rahmet** ta-yı

²²⁵ Ebū Nasr İsmāil b. Hammād el-Cevheri (ö. 400/1009’dan önce) Tâcü’l-luġa adlı sözlüğüyle tanınan Arap dili âlimi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hulusi Kılıç, “Cevheri”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 7, s. 459, İstanbul, 1993

tavîle iledür ma'lûm ola ki tâ-yı maşdar terākīb-i 'Arabiyyede (10) gird yazılır ammā terākīb-i Fārsiyye ve Türkiyyede uzun yazılır rahmet devlet ğırret sa'ādet (11) gibi fe'l-yahfaz ve daḥı rahmet lügatde ḥunuvv ü ḳalbe dirler Cenāb-ı Hakk ise andan münezzehdür pes zıkr-i melzûm (12) u irāde-yi lâzım ḳabîlinden olup Rabbü'l-‘Āleminüñ in‘ām u ihsânından mecāz olur ḥāricde bir (13) pâdişāh gibi ki kaçan bir ḳulunu esirgese aña in‘ām u ihsân ider sāyir Rabbü'l-‘Ālemine mensûbe (14) olan keyfiyyāt-ı nefsanıyye daḥı böyledür ki bedāyāt-ı murāde olmayup belki ğāyāt-ı murādedür ğazab (15) ve ḥilm ve ḥayā ve ğayrı gibi fe'l-yahfaz taḳṭī' ki vāliddür mefā'ilün bu muḥtāc u mefā'ilün gedāya fe'ülün (16) ola rūḥı mefā'ilün na rahmet bî mefā'ilün nihāye fe'ülün

10 Daḥı ma'sûm iken cehdile merḥûm (17)

Oḳutmışdı lügatler baña manzûm

Cehd cîmüñ fethiyile ve zammıyıla tāḳat ü meşakḳat ma'nāsına gelür (18) burada ma'nā-yı şānî murāddur manzûmuñ tezekkürî nazm içündür taḳṭī' daḥı ma'sû mefā'ilün (19) miken cehdi mefā'ilün le merḥûm fe'ülün oḳutmışdı mefā'ilün lügatler ba mefā'ilün ña manzûm (20) fe'ülün

11 Oḳıdum evvelā Tuḥfe-Hüsāmı

Mu'aṭṭar old' anuñla cān meşāmı

Evvelā (21) 'Arabîdür zarfiyyet üzere menşûbdur fî evvelü'l-emr dimekdür *cān* aşlında Fārsîdür şoñra Türkîde daḥı [M8a] (1) şāyi' olmışdur 'Arabca rūḥ ma'nāsınadır ve cinnîlerüñ anası adıdır ve ağız ma'nāsına daḥı gelür (2) 'allāme-yi İbni Kemāl 'aleyhi'r-rahmete'l-müte'āl buyurur ki “cān rūḥ-ı ḥayvānîdür ki her diride vardır” nitekim (3) bu beytde zāhirdür Beyt

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Ger becān-ı zindeġist ḥayvānrā

Zindeġānı tu mîdehî cānrā²²⁶

ḥayvāna cānavar (4) didükleri bu i'tibāriledür ki cānı vardır zebān-ı Fārsîde lafzdur zebān-ı 'Arabîdeki zû ma'nāsına (5) Türkî dilde cānlu dirler 'Arab zûrûḥ dir 'Acem cānavar dir ammā revān rūḥ-ı mücerreddür ki insāna (6) maḥşûşdur sāyir-i ḥayvānātda olmaz lisān-ı 'Arabîde aña nefsi nāṭıḳa dirler cānla revān ortasında (7) zıkr olunan fark bu beytten zāhirdür Beyt

²²⁶ “Hayvānda (hayatlı, varlık) canlı bir ruh varsa, o ruhtaki hayatı da sen veriyorsun.”

Süpürdem turā cān u refitem beḥāk

Bebürdem revānrā be Yezdān-ı pāk²²⁷

(8) *meṣām* mīmüñ fethiyile aşlında burun içinde olan âlet-i şemme ıtlāk olunurdu (9) sonra burunun kendüye meṣām ıtlāk olundu fāyide-yi ‘azıme ma‘lūm ola ki bu rūḥ-ı kudsi-yi insānī (10) ki aña ba‘z-ı meṣāyih ḥalīfe dir ve kimi müfīz dir ve kimi mu‘allim-i evvel dir ve kimi mādde-yi evlā dir ve kimi mirāt-ı (11) Ḥaqq dir ve kimi imām-ı mübīn dir ve kimi merkez-i dāyire dir bunun māhiyyetinde ihtilāf vardır ba‘z-ı ‘ulemā (12) buyurmuşlar ki bu rūḥ bir cevher-i ferd-i müteḥayyizdür ve vücūd-ı insānīde olan kemālātı ḥāmildür ve vücūd-ı (13) insānīde olan idrākāt ve beḳā-yı vücūd bunun beḳāsına merbūtdur bu kavle göre maḥall ü müsteḳarrında daḥı ihtilāf (14) vardır ba‘zılar demişler ki mevzi‘i dimāğdur ammā şeyḥü’ş-şüyūḥ Şeyḥ Muḥiddīn İbnü’l-‘Arabī ḳuddise sırrahu’l-‘alā (15) Tedbirāt-ı İlāhiyye’sinde buyurur ki “mevzi‘i ḳalbdür” “*mā ve si‘anī arzī velā semā’ī ve vesi‘anī ḳalbü ‘abdi*”²²⁸ ḥadīsi (16) ve daḥı “*innallāhe lā yenzuru ilā şuverikum ve lā ilā a‘mālikum velākin yenzuru ilā ḳulūbikum*”²²⁹ ḥadīsiyle istidlāl buyurmuşlar (17) ve ba‘z-ı ‘ulemā daḥı buyurmuşlar ki rūḥ-ı insānī cism-i laṭīfdür eczā’ı bedene müteḥallildür mā şūfa teḥallül itdügi (18) gibi ‘Abdü’l-Melik bin Ḥabīb buyurmuş ki bu rūḥ bir şūret-i laṭīfedür şūret-i cism gibi anuñ için iki (19) göz var ve iki ḳulaḳ ve iki el ve iki ayak vardır dāḥil-i cismde ve her ‘uzvı ‘uzv-ı bedenüñ naẓiridür (20) İmām Ġazālī ḥazretleri buyurmuşlar ki cevher-i muḥaddeṣ ḳayim bi nefsihi ğayr-ı müteḥayyizdür cismde ne dāḥildür ve ne (21) ḥāricdür ve ne muttaşıldur ve ne munfaşıldur ve buyurmuşlar ki şūfiyyenüñ mükāşiflerinden ğayriye-yi māhiyyet-i rūḥdan [M8b] (1) baḥş cāyiz degildür zīrā bu mes’ele mezālīk-i ikdām-ı aḳvāmdandır ve daḥı nefis ile rūḥda ihtilāf-ı (2) meṣāyih vardır ba‘zılar demişler ki ‘urfan nefis didükleri rūḥ-ı ḥayvānīdür ki ol ḥayvāniyyete ve keşāfete (3) ve müştehiyāt ve muḥarremāta māyiledür rūḥdan murād ol nefis-i nāṭıḳadır ki ḥazīne-yi Ḥaqqdan çıkmış (4) ve ‘ālem-i a‘lādan gelmiş bir cevher-i ḥaṭīrdür ve bu ikisi birbirinüñ zıdd-ı kāmīlidür ammā ba‘zılar demişler (5) ki nefis ile rūḥ birdür nefis didükleri ve şıfātı bu ‘ālem-i esfele geldikten sonra kesb eylediği (6) şıfāt-ı reddiyye ve hayāt-ı ḥasīsedan

²²⁷ “Cānı (beden) sana emanet ettim ve toprağa girdim. Revānı da (ruh) pāk olan Yezdān’a götürdüm.”

²²⁸ “Beni ne gök ve ne de yer içine alamadı ama kulumun kalbi beni kuşattı” Hadīs-i Şerīf, Irakī, Tahrīcu ehādīs il İhyā, IV/1541 (rivāyet no: 2369), Müellif bu rivāyetin bir aslını(senedini) bulamadığını, uydurma olduğunu söylemiştir.)

²²⁹ “Allah sizin suretlerinize, amellerinize bakmaz; sadece ve ancak kalplerinize bakar, nazar eder.” Hadīs-i Şerīf, Müslim, Birr, 34.

‘ibāretdür bu kavle göre nefis ile rūḥ beyninde olan (7) nizā‘ ve ḥilāf ve ḥarb ve ihtilāf ol şifātuñ rūḥuñ şifāt-ı ḥasenesine teḥālūfünden ‘ibāret (8) olur “*fe’l-yaḥfāz ḥazihi’n-nefāyise’r-raġibete fe inneha şerīfetün laṭīfetün ġarībetün*”,²³⁰ taḳṭī‘ okıdum ev mefā‘ilün (9) velā tuḥfe mefā‘ilün Ḥüsāmı fe‘ülün mu‘aṭṭar ol mefā‘ilün d’anuñla cān mefā‘ilün meşāmı fe‘ülün (10)

12

Daḥı manzūm’okıtdı çok lügāti**İçürdi ṭab‘ıma āb-ı ḥayātı**

āb şu āv daḥı lügatdür (11) şu ma’nāsına zīrā vāvıla bā ortasında tebādül ve tevāḥi olmağıla biri birinden bedel vāḳı‘ olur (12) fe’l-yaḥfāz ve daḥı yaz ayına daḥı āb dirler ve lezzetle bildenden inen meniye daḥı āb-ı meşıyyet dirler Türkce arka (13) şuyı dimekdür ve içecek şuya āb-ı āşāmı dirler nāzım-ı merḥūm ol ta‘līm olunan ‘ilm-i lügāti āb-ı (14) ḥayāta teşbīh eyledi sebep-i ḥayāt olmada zīrā āb-ı ḥayāt ḥayāt-ı bedene sebep olduğu gibi (15) ‘ilm-i mezbūr daḥı ḥayāt-ı ḳalbe ve rūḥa sebebdür nitekim buyurulmuş Beyt

[mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün]

Ḥayātu’l-ḳalbi ‘ilmun fe’d-deḥirhu**Ve mevtu’l- (16) ḳalbi cehlu’n-fectenibhu****Ve ḥayru’z-zadi’t-taḳva fezidhu****Kefāke’l-va‘zu hāza fetta‘izhu**²³¹

taḳṭī‘ daḥı manzū (17) mefā‘ilün m’okıtdı çok mefā‘ilün lügāti fe‘ülün içürdi ṭab mefā‘ilün ‘ıma āb-ı mefā‘ilün (18) ḥayātı fe‘ülün

13

Şu resm oldum lügat ‘ilminde māhir**Lügat kim bilmesem olaydı nādir (19)**

Māhir ḥāzıḳ ma’nāsınadır ḳāmūsda dir ki “el-māhirü’l-ḥāzıḳu bi külli ‘amel”²³² taḳṭī‘ şu res moldum mefā‘ilün (20) lügat ‘ilmin mefā‘ilün de māhir fe‘ülün lügat kim bil mefā‘ilün mesem olay mefā‘ilün dı nādir (21) fe‘ülün

14

Gedā deh sāle oldıḳda Ḥudāyī**İdüp rıḥlet ḳodı dār-ı fenāyı**

²³⁰ Beġenilen bu şeyleri öğren zira bunlar değerlidir, yücedir, güzeldir ve az bulunan şeylerdir.

²³¹ Kalbin yaşaması bir ilimdir, bu ilmi kazan; kalbin ölümü cehalettir, ondan sakın; azığın en hayırlısı takvâdır, onu artır; bu öğüt sana yeter, bu nasihati kabul et.

²³² “Her bir işini en becerikli ve en iyi şekilde yerine getiren.”

[M9a] (1) bu beyt merhûn kabîlindendür *gedâ* kâf-ı ‘Acemîyle fakîr ma’nâsınadır *deh* on ‘Arabca ‘aşr ma’nâsına *sâl* (2) yıl cem’i sâlhâdur ve elif ve nûn ve yâ ziyâde idüp sâlyân dahı dirler *sâle* hâ-yı ğayr-i melfûza ile (3) hayvânât yaşı muhaşşılı’l-ma’nâ bu fakîr on yaşına girdükde dimekdür *dâr* dâre gibi şol maḥalldür ki anı binâ (4) ve ‘arşa cem’ ider tezkîri ve te’nîşi câyizdür cem’i edür ve edür ve âder ve diyâr ve diyâre ve diyârât (5) ve dîrân ve devrân ve edvâr ve edür gelür kezâ fi’l-kâmûs taḫṭî‘ gedâ deh sâ mefâ’îlün (6) le olduğda mefâ’îlün Hudâyî fe’ülün idüp rıḥlet mefâ’îlün ḫodı dâr-ı mefâ’îlün fenâyî fe’ülün (7)

15

Baña k’oldı lügat ‘ilmi musahḥar

Ne ‘ilme başlasam oldı müyesser

{Bir kişi on yılda ehl-i ‘ilm olur mı olmaz mı diyü beyne’l-ḥukemâ baḥs-i vâkı‘ olmuş cevâb bunda qarâr itmiş ki tokuz yıl lügat okısa bir yıl sâyir ‘ulûm okısa olur zîrâ ‘ilm-i lügat ‘aşlü’l-‘ulûmdur} taḫṭî‘ baña k’oldı mefâ’îlün (8) lügat ‘ilmi mefâ’îlün musahḥar fe’ülün ne ‘ilme baş mefâ’îlün lasam oldı mefâ’îlün müyesser fe’ülün (9)

16

Huşûşa ‘ilm-i Rabbânî ki Sultân

Celâle’-d-dîn dimişdür mağz-ı Qurân

Bu beytün mışra‘-ı (10) evveli mışra‘-ı şânisine merhûndur *huşûşa* aşlında ‘Arabîdür mef’ül-i muṭlaḫdur fi’li maḥzûfdur (11) huşşa huşûşâ taḫdîrinde terākîb-i ‘Arabiyyede bundan lâ siyyemâ ile ta’bîr iderler *‘ilm-i Rabbânî* demek (12) Rabbü’l-‘Ālemîne mensûb bir ‘ilm dimekdür murâd kitâb-ı Meşnevîyi tavşîf ve medḥdür Rabbânî lafzında olan (13) yâ nisbiyyedür elif ve nûn te’kîd-i nisbet için ziyâde olunmışdur *sultân* pâdişâha dirler cem’i (14) selâṭîn gelür kuvvet-i velâyet ve teşhîr ve kerâmet şâhibleri olan evliyâ-yı kibâra dahı ‘örf-i Türkîde (15) sultân dinür *Celâle’-d-dîn*de Celâl ‘azamet ma’nâsınadır kelâmda mübâlağa vardır raculün ‘adûlünde (16) olduğu gibi ğâyet-i ma’nâ dînün ulusu dimekdür *mağz* mîmün fethiyile Fârsîdür beynî ve ilik ve mecâzen (17) her nesnenün üzerine ve içine ve her nesnenün ḫulâşasına mağz dirler ma’lûm ola ki ḫazret-i Mevlânâ (18) ḫaddesana’l-lâhu subḥâne sırâhu’l-a’lâ ḫazret-i şiddîk-i ekber raḥîma’l-lâhu te’âlâ anhü evlâd-ı emcâdındandır ki on birinci (19) atada neseb-i şerîfleri ḫazret-i şiddîka çıkar nitekim menâkıb-ı şerîfelerinde böylece yazılmışdur Celâle’-d-dîn Maḥmûd (20) İbni Bahâ’e’-d-dîn Muhammed bin Hüseyin bin Aḫmed bin Maḥmûd bin Mevdûd bin Şâbit bin Müseyyib bin Mazḥar bin Ḥammâd (21) İbni ‘Abdu’r-raḥmân bin Ebî Bekru’ş-Şiddîk raḥîma’l-lâhu te’âlâ ‘anhu ‘an evlâduhu ve ‘an etbâ’uhu târîḫ-i velâdetleri altı yüz [M9b] (1) dördür rebî‘ü’l-evvel ayının altıncı gününde teşrîf

buyurmuşlardır tārīḥ-i vefātları altı yüz yetmiş ikidedür (2) cemādiye'l-āḥirenün beşinci gününde zümre-yi ḳudsiyān-ı mesrūrın ḳılımlardur bu ḥisāb üzere müddet-i 'ömr-i şerīfleri (3) 68 dūr ve ḥazret-i Mevlānānuñ peder-i 'ālī-ḳadrī sulṭānū'l-'ulemā Belḥīdür Mevlānā daḥı Belḥde tevellüd buyurmuşdur (4) ḥāl-i şabāvetde iken pederiyle diyār-ı Rūma gelüp Ḳonyada tevaṭṭun itmişdür pes ḥazret-i Mevlānā velādet (5) ḥasebiyle Belḥīdür ve Rūmda tevaṭṭunı sebebiyle Rūmī dinür ve daḥı ḥazret-i Mevlānānuñ ṭarīḳatda şeyḫi (6) Şems-i Tebrīzī ḥazretleridür sebab-i telakḳıleri bu olmuşdur ki vaḳtā kim Şems ḥazretleri defāyin-i esrār-ı tevḥīd (7) ü aṣl oldıyısa Cenāb-ı Ḥaḳḳdan ricā itdiyse ol defāyini defn idecek bir maḥall-i ḳābil ola du'āsı (8) müstecāb olup ilhām-ı ilāhī olur ki ol maḥall-i ḳābil diyār-ı Rūmdadır pes velādetini terk idüp büldān-ı (9) Rūmı seyāḥat iderek Ḳonyaya varup bir gün 'ārifāne gezerken gördi ki bir merd monlā bir estere süvār (10) olmuş ve yemīn ü yesārın merdhān şalāḥ-ı āṣār tutmuş sükūn-ı vaḳār ile gider naḳar idüp (11) āṣār-ı ḳābiliyyet tıyup ba'z-ı 'ārifāne mükālemeden ṣoñra ol vücūd-ı mübeşşir ol olmasın bilüp gönül (12) şayd idicek ba'z-ı kemālāt-ı zevḳiyye söyledi[kde]n ṣoñra hemān ḳalḳup gidüp yolda bir kese buyurur ki var (13) Mevlānāya di ki eger Şemsi ararısı yine maṭla'ı olan şehir-i Tebrīzde yalancılar maḥallesinde bizi bulsun (14) hemān ḥazret-i Mevlānānuñ ḳalb-i ḳābiline āteş-i irādet düşüp müṭāla'a-yı kütüb ve sāyir umūrdan el (15) çeküp Şems nerede diyü gezerken ol kese rāst gelüp ol kes Şemsün sıfārış itdügi sözi (16) söyledikde Mevlānā Beyt

[fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

Şulasam kase-yi çeşmimle n'ola yollarını

Ğarażum bu ki yoluñ dürrile mercān (17) olsun

diyerek 'azm-i sefer idüp şehir-i Tebrīze varup yalancılar maḥallesini su'al itdükte (18) ḳavm-i Tebrīz didiler ki derviş saña siḫriyye itmişler bu şehirde yalancılar maḥallesi yokdur pes ḥazret-i (19) Mevlānā teḥayyüre düşüp ervāḥ-ı muḳaddeseden istimdād için şehir-i Tebrīzüñ ḳubūristānına varup (20) gezerken gördi ki ḥazret-i Şems bir ḳabrūñ yanında ṭurmuş ve nūr-ı rūyı eṭrāfı tutmuş hemān Mevlānāyı (21) gördükde buyurdi ki Mevlānā yalancılar maḥallesini ḥilāf yirde araduñ yalancılar maḥallesi işbu ḳubūristāndur [M10a] (1) ki bunda yatanlar vilāyet-i Tebrīzüñ bağları ve bağçeleri ve sarāyları bizümdür dimişler idi şimdi bunlar (2) ölüp ol emlāk āḫırlar eline düşüp bunların kızbleri zāhir olup ḥacāletlerinden sākitlerdür (3) pes ol maḥallde ḥazret-i Mevlānāya bir naḳar ve bir himmet idüp ḳalb-i şerīflerinde maḥzūne olan cevāhir-i esrār-ı ḥikemi (4) ḳalb-i Mevlānāda defn idüp kitāb-ı Meşnevīde olan ḥaḳāyıkı ol

maḥalde ifāza-yı ‘aliyye buyurdılar (5) taḳṭī‘ ḥuṣūṣā ‘il mefā‘ilün mi Rabbāni mefā‘ilün ki sultān fe‘ülün Celāle’d-din mefā‘ilün dimişdür (6) maḡ mefā‘ilün zı Qurān fe‘ülün

17

Kitāb-ı Meşnevî kim küt-ı cāndur

Ziyā vü nūr-ı çeşm-i ‘āşıkāndur

(7) Bu beyt beyt-i sâbıkda olan ‘ilm-i Rabbānī-yi beyāndur *meşnevî* şol beyte dinür ki mışra’larınuñ ḥarf-i (8) āhırı bir ola *küt* ve kīt ve kāyit ve kuvāt bedeni imsāk iden bedel-i mā yetehallül olan gızāya dirler (9) güzāfi’l-kāmūs ḥazret-i Mevlānā dībāce-yi Meşnevîde medḥ-i Meşnevî siyākında terḡib-i tālibiyyet için buyururlar ki “hāzā kitābü’l- (10) Meşnevî ve hüve uşul-i uşul uşulî’d-dīn fī keşf-i esrāru’l-vusul ve’l-yakīn ve hüve fikhullāhi (11) el-ekberi ve burhānellāhi’l-ezheri veşer‘ullāhu’l-ezher “*mişle nūrihî kemişkātın fihā mişbāhun*” yüşriku işrākān(12) envera mine’l-ışbāhi ve hüve cinānū’l-cenāni ve’l-‘uyūn ve’l-aḡṣān minhā ‘aynün tüsem mā ‘inde ebnā’i (13) hāze’s-sebīli selsebīlā ve ‘inde aşḥābi’l-makāmāti ve’l-kerāmāti ḥayrun makāmen ve aḥsenu maḳīlā el-ebrāru (14) fīhi ye’kulüne ve yeşrabüne ve’l-aḥrāru minhu yefrahüne ve yeṭrabüne ve huve ke nīli mışra şarābun li’şşābirīn (15) ve ḥasretun ‘alā āli fir‘avne ve’l-kāfirīn”²³³ taḳṭī‘ kitāb-ı Meş mefā‘ilün nevî kim küt mefā‘ilün tı cāndur (16) fe‘ülün ziyā vü nū mefā‘ilün rı çeşm-i ‘ā mefā‘ilün şıkāndur fe‘ülün

18

Baña keşf oldı (17) bīta‘līm üstād

Anuñla iderim ‘uşşākı irşād

İrşād ‘Arabca toḡrı yola delīl olmağa (18) dirler taḳṭī‘ baña keşfol mefā‘ilün dı bī ta‘lī mefā‘ilün mi üstād fe‘ülün anuñla i mefā‘ilün (19) derim ‘uşşā mefā‘ilün kı irşād fe‘ülün

19

Yakīn bildüm ki bir nev-reste ma‘şüm

Luḡatler (20) okıya veznile manzūm

Bu beyt merhūn kabīlindendür *yakīn* bir şey’e gönül qarār virmege dirler (21) *nev* yeñi *reste* zamm-ı rā-yı mühmele ile restenden ism-i mef‘üldür resten bitmek ma’nāsınadır ya’nī yeñi bitmiş [M10b] (1) bir ma‘şüm dimekdür taḳṭī‘ yakīn bildüm mefā‘ilün ki bir nevres mefā‘ilün te ma‘şüm fe‘ülün luḡatler (2) o mefā‘ilün kıya vezni mefā‘ilün le manzūm fe‘ülün

²³³ “Bu Mesnevî kitabıdır. Vuslat ve yakīn (iman, kanaat, kesin bilgi) sırlarını ortaya koyan dinin özü ve usulüdür. O, Allāh’ı tanımanın, O’na ulaşmanın en güzel işareti, Allāh’ın kanunlarının en güzeli, “Allāh’ın nurunun içerisinde lamba bulunan bir kandil gibi (Nūr 35)” olduğu vechile aydınlatmayla ilgili en güzel nurları yayan, ve o, en güzel has bahçe; pınarlı, ağaçlıklı, selsebil denilen kaynakların bulunduğu; kaynak başlarında keramet ve makam sahiplerinin bulunduğu; bu kaynak başlarında dinlenildiği, eğlenildiği, yenilip, içildiği, sevinildiği, coşulduğu bir yerdir. Sanki o, sabredenler için Mısır’ın Nil’i gibi bir nehir; kafirler, Firavun ve ona tâbi olanlar için de bir hasret ve bir yazıklanmadır.”

20

Aña her ‘ilm olur elbette āsān (3)

Olur ‘ālemde bir merd-i suḥan-dān

suḥan sīnūn fethiyile ve ḥānuñ zammıyıla ve ‘aksiyile de müsta‘meldür (4) ma’nāsı sözdür ki ‘Arabīde aña kelām dirler lafziye ve nefsiye kelām netice-yi şāmil ise ki bu beyt (5) aña delālet ider Beyt

[fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün]

İnne’l-kelāme lefi’l-fu’ādi ve innemā

Cu‘ile el-lisāne ‘ale’l-fu’adi delīlā²³⁴

suḥan (6) daḥı ve söz daḥı öyle şāmildür güfte-yi suḥānuñ ma’nāsı ki sözüñ söylenmiş i dimekdür delālet ider ki (7) sözüñ henüz söylenmemişine söz ıtlāk olunmuş söylendikten sonra söze suḥan-ı güfte dirler (8) daḥı söylenmeden suḥan-ı nāgüfte dirler güfte ve nāgüfte sözüñ şıfatıdır ammā suḥan-güfte ve suḥan-ı nāgüfte (9) mütekellim şıfatıdır *dān* dānestenden müştakḳ ism-i fā‘ildür ma’nā-yı terkībisi söz bilicidir dān (10) gāh olur ism-i cāmid olur zarf-ı mekān ma’nāsına olur cüz dānda olduğu gibi taḳṭī‘ {aña her ‘il mefā‘ilün molur elbet mefā‘ilün te āsān fe‘ülün olur ‘ālem mefā‘ilün de bir merd-i mefā‘ilün suḥandān fe‘ülün} (11) , (12)

21

Ḥudā şād eyleye rūḥın Ḥüsāmın (13)

Vire cennetde a’lāsın maḳāmın

Ḥudānuñ beyānı gelse gerek *şād* Fārsīde feraḥ ma’nāsına (14) dur sevinci kişiye şādān dirler şīga-yı mübālağadır zīrā Fārsīde elif ve nūn mübālağa ma’nāsın (15) ifāde ider *cennet* eşcār ile mestüre olan bağçeye ıtlāk olunur ma’lūm ola ki (16) cim nun te her nice terkīb olunursa tesettür ve ihtifā ma’nāsın ifade ider fe tettebi‘ *a’lā* lafzı yā ile (17) yazılır ammā mā ba’dına bir ḥarf lāḥıka olsa elifle yazılır *maḳām* aślında mevzi‘-i ḳademeyne (18) dinür idi sonra her ikāmet olunan mevzi‘a ıtlāk olundu taḳṭī‘ Ḥudā şād ey mefā‘ilün (19) leye rūḥın mefā‘ilün Ḥüsāmın fe‘ülün vire cennet mefā‘ilün de a’lāsın mefā‘ilün (20) maḳāmın fe‘ülün

22

Getürdi naẓma bunca dürr-i meknūn [M11a] (1)

Selīs ü şūḥ u reng-āmīz ü mevzūn

Bu beyt beyt-i sābıḳda olan du‘āya sebep ve bā‘iş-i (2) beyāndur *naẓm* dizmege dirler ve cem‘a naẓmetü’l-lü’lü’ dirler kaçan ipine cem‘ eyleseler naẓmetü’ş-şīr bundan

²³⁴ Kelām gönüldedir, gönün kılavuzu da dildir.

me'hūz dur pes kelāmda teşbīh vardır (3) *dürr* teşdīd-i rā ile 'Arabīdür dūrr enū cem'īdür dūrer ve dūrrāt cem'leri olduğu gibi dūre büyük incüye (4) dirler Fārsīde daḥī isti'māl olunur nihāyet Fārsīde taḥfīf-i rā ile de cāyızdır *meknūn* iki ma'nāya (5) olur biri mestūr ma'nāsına ve biri manzūm ya'nī dizilmiş ma'nāsına burada ma'nā-yı şānī murāddur *selīs* (6) fa'īl bi ma'nā fā'ildür ma'nā-yı nisbet murāddur ya'nī zū selāset dimekdür *şūḥ* burada mevzūn ma'nāsınadır (7) şūḥ aşlında maṭbū' ve mevzūn olan kimseye dirler ki Türkce ısıcaḳ kanlı demek ile ta'bīr iderler (8) ve yüz sūz ve şātır ve bī-şerm ve zālīm ve {kirli ve kulaḳ çirki} ma'nāsına daḥī gelür *reng-āmīz* reng boya ve taḡ tekesi ki yabānīdür (9) ve geyik buzaḡusı ve ḥīle ve mekr ma'nāsına daḥī isti'māl iderler Türkīde daḥī bu isti'māl vardır ki fūlān (10) kişi ne 'aceb reng geçdi dirler reng-āmīz karışmış ve her nesneden ḥāberdār ve ḥīlekār kimesne burada (11) reng-āmīzden murād fūnūn-ı nazmıla maḥlūṭ dimekdür ya'nī envā'-ı nazmı irād eyledi taḳṭī' getürdi naz mefā'ilūn (12) ma bunca dūr mefā'ilūn rü meknūn fe'ülūn selīs ü şū mefā'ilūn ḥu rengāmī mefā'ilūn zi mevzūn (13) fe'ülūn

23 Cihānda yakdı bir şem'-i mūnevver

Söyünmez ḥaşre dek nef'in görürler

Cihān dünyādur (14) ve āḥirete daḥī dirler iki cihān dirler dünyā ve āḥiret ma'nāsına lafz-ı Fārsīdür Türkīde daḥī müsta'meldür (15) *şem'* 'Arabīdür fetḥ-i mīm ile ve sūkūniyla mum ma'nāsınadır cem'i şūmū' gelür *mūnevver* tef'īl bābından ism-i mef'ūldür (16) nūrlandırılmış ma'nāsınadır *ḥaşr* cem' ma'nāsına *dek* Türkīde ḥarf-i ḡāyetdür taḳṭī' (17) cihānda yak mefā'ilūn dı bir şem'i mefā'ilūn mūnevver fe'ülūn söyünmez ḥaş mefā'ilūn re dek nef'in (18) mefā'ilūn görürler fe'ülūn

24 Ḥadīşinde buyurdı faḥr-ı 'ālem

Bu ma'nāyı kim oldur ḥayr-ı ādem

{Bu beytin mışrā'-ı evveli mışrā'-ı şānīsine ve mışrā'-ı şānisi ba'īdine merhūndur} (18) *ḥadīş* aşlında muṭlaḳā ḥāber ma'nāsınadır şoñra ḥadīş-i Resūlullāha maḥşūş oldı *faḥr* aşlında maşdardur (19) şeref ma'nāsınadır 'ālemūñ şerefi demek olur yāḥud iftiḥār ma'nāsınadır böyle olursa maşdar bi ma'nā-yı (20) mef'ül olur 'ālemūñ müfteḥarrun bihi {burada murād ma'nā-yı 'ālemīdür nitekim fūlan faḥr-ı ḳavme didüklerinde olduğu

gibi nitekim kâzî Beyzâvî²³⁵ sûre-yi Bakara tefsîrinün evâ'ilinde buyurmuşdur} demek olur faḥruñ 'āleme izāfeti lâmiyyedür [M11b] (1) {*ma'nā* ism-i mef'uldür teşdîd-i yâ ile ma'niyyden taḥfîf olunmuşdur maḳşûd ma'nâsına taḥfîf ile ma'nā ve teşdîdile ma'niyy ve ma'nât ve ma'niyye cümlesi bir ma'nâyâ olması kāmûsda meşûrdur *ḥayr* ism-i tafzîldür aşlında eḥayr idi keşret-i isti'mâli için hemze hazf olındı ve gâhî aşl üzere eḥayr daḥı isti'mâl olunur *âdem* fethile ademden me'hûzdur üns tıtmak ma'nâsına ebu'l-beşer olan ḥazret-i Âdeme itlâk olunur burada benî Âdem ü nâs dimekdür zarûret-i vezn için benî ḥazf olunmuşdur} (2) taḳṭî' ḥadîşinde mefâ'ilün buyurdu faḥ mefâ'ilün rı 'âlem fe'ülün bu ma'nâyı mefâ'ilün ki oldur ḥay (3) mefâ'ilün rı âdem fe'ülün

25

Ki ola dāyimā ḥayrâta sâ'î

İdeler ḥalkı andan intifâ'ı

Dāyimā lafzı (4) 'Arabîdür ḥâliyyet üzere menşûb idi şoñra lisân-ı Türkîde daḥı isti'mâl olundu *ḥayrât* ḥayranuñ cem'idür (5) ḥayra feth-i ḥâ ve sükûn-ı yâ ile eyülik ma'nâsınadır *sâ'î* sa'î sı'iden ism-i fâ'ildür sa'î kaşd u 'amel (6) ve meşîyy ve 'adûv ve kesb ma'nâlarına gelür *ḥalk* ḥalîka gibi nâs ma'nâsınadır aşlında maşdar bima'ne'l-mef'uldür (7) beyt-i sâbık ile bu beytün ḥulâşa-yı ma'nâsı budur ki faḥr-ı 'âlem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ḥadîş-i şerîfnde (8) buyurmuş ki ḥayr-ı benî âdem ol kimsedür ki dāyimā ḥayrâta sı'î idici olup ḥalk-ı âlem andan intifâ' (9) ideler vücut ḥayrâta şâmilür pes bu beyt "*Ḥayru'n-nâsi men yenfe'un-nâse*"²³⁶ ḥadîş-i şerîfine telmîḥdür (10) taḳṭî' ki ola dâ mefâ'ilün yimā ḥayrâ mefâ'ilün ta sâ'î fe'ülün ideler ḥal mefâ'ilün kı andan in (11) mefâ'ilün tifâ'ı fe'ülün

26

Diledüm kim yazam bir ḥoşça nâme

Nazîre ola ol Tuḥfe-Ḥüsâma

(12) *ḥoş* vâv-ı resmiyle mülâyim ve kıynana ve eyü yaḥşı ma'nâsına ammâ işbâ'-ı vâvıla müş vezninde kıurı (13) demek olur ḥuşk ma'nâsına ve ḥuşiden lafzından şîga-yı emr olur *ḥe* çîm-i Fârsiyye ve ḥâ-yı ğayr-i melfûza ile Fârsîde (14) ḥarf-i taşğîrdür kelimeye lâḥık olduğda fülancuk demek olur ğulâmçe gibi ğulâmcuk ma'nâsına kabâçe gibi (15) kıaftancuk ma'nâsına ammâ cîm-i 'Arabiyye ile Türkîde edât-ı taşğîrdür eyüce

²³⁵ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286) Müfessir, Eş'arî kelâmcısı ve Şâfiî fakihi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 6, s. 100-103, İstanbul, 1992.

²³⁶ "İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır." Ḥadîs-i Şerîf, Aclunî, Keşfu'l Hafâ, I/450, (rivâyet no:1254), (Müellif, bu sözün ḥadîs olup olmadığına dâir bir bilgiye rastlamadığını ancak mânâsının doğru olduğunu ifade etmiştir.)

ve taḥlıca ve ekşice ve nezāyiri gibi (16) fe'l-yahfaz **nāme** mektüb ma'nāsınadır **naẓır** nızr gibi kesrile mişl ma'nāsınadır cem'î nuẓrā' gelür **tuḥfe** tānuñ zammıyıla (17) ve ḥānuñ fethiyile yāḥud sükūniyıla hediyye ki bir kimesneye iletürler cem'î tuḥaf gelür **Tuḥfe-Ḥüsām** aşlında Tuḥfe-yi (18) Ḥüsām idi {terkīb-i izāfiden 'ilmīye naḳl olıcak ḳaṭ'-ı izāfet olunup hemze ḥazf olundu zīrā bu fenn-i celīlūñ ḳavā'idindendür ki ḳaçan terkīb-i izāfī 'ilmīye naḳl olınsa muẓāfun ileyhi muẓāf üzerine taḳdīm iderler mīrān-şāh gibi ki aşlı şāh-ı mīrāndur ve gāḥ olur ḳaṭ'-ı izāfet ile iktifā' iderler Ḥ'āce Serāy gibi ki aşlı Ḥ'āce-yi Serāydur mā naḥnū fih bu ḳabīldendür} taḳṭī' diledim kim mefā'ilün yazam bir ḥoş mefā'ilün ca nāme (19) fe'ülün naẓīre o mefā'ilün la ol tuḥfe mefā'ilün Ḥüsāma fe'ülün

27 Ki bunda daḥı ola çok (20) fevāyid
Niçe nef ideler andan zevāyid

Ki edāt-ı tavşīfdür bu nāmenūñ fevāyid ve 'avā'idi tuḥfe Ḥüsāmuñ (21) fevāyid ve 'avā'idinden ziyāde olmağıla bu nāme-yi tavşīfdür bunda bu lafz Türkide ism-i işāretdür burada Tuḥfe-yi Şāhidīye işāretdür [M12a] (1) **fevāyid** fāyidenūñ cem'idür **niçe** Türkīdür çok ma'nāsına **nef** fāyide ma'nāsına ḳarārūñ zıddıdır **zevāyid** zāyidūñ (2) cem'idür bu beytten mefhūme olan zevāyid-i fevāyiddan murād bu nāmede irād olunan ḳurūb-ı şānāyi' (3) ve fevāyiddür ki meselā Meşnevīden getürdüğü ḡarāyib gibi ve her bir ḳıṭ'a temām olduḳca irād itdüğü beyt-i ḥümāyūn (4) gibi nitekim ba'ideinde olan beytdeki teşbīh bunı iḳtizā' ider kemā lā yaḥfā taḳṭī' ki bundan da mefā'ilün (5) ḥı ola çok mefā'ilün fevāyid fe'ülün niçe nef i mefā'ilün deler andan mefā'ilün zevāyid fe'ülün (6)

28 Şekerden gūne gūne pişse ḥelva
Olur bir zevḳ her birinde tenha

Şeker şīn-i mu'cemenūñ fethiyile (7) ve kāfuñ taḥfīfiyile Fārsī ve Türkīdür zammı sīn-i mühmele ile ve teşdīd-i kāfila 'Arabīdür {kāf-ı 'Arabī ile gūn dübür ma'nāsınadır} **gūn** kāf-ı 'Acemī ile (8) dürlü ma'nāsına gūne mişlehu dürlü dürlü diyicek yirde gūne gūn [ve gūnā gūn] dirler ikinci gūnde ḥā-yı ḡayr-i melfūza gelmeksiniz (9) ammā 'orf-i Türkide ḥā-yı mezbūrenūñ işbātıyıla gūne gūne dirler nāzım-ı merḥūm bu 'orfe göre gūne gūne didi (10) dürlü dürlü ma'nāsına ve ma'lūm ola ki 'Acem teşbīh için isti'āre ider gülgūn ve kendümgūn ve meygūn (11) dirler süci levnine teşbīh olunsa meygūn dirler ve ta'amda teşbīh olunsa meygūn dimezler meyhūş dirler fe'l-yahfaz (12)

*helvā*nuñ hemzesi memdūde ve maḫsūre olur nitekim ḫāmūsda yazar *tenhā* Fārsīdür [tenhā lafzı tenūñ cem'î olup tenler ma'nāsında olur] yalıñuz ma'nāsına (13) Türkīde daḫı isti'māl olunur *tenhā* ile ḳayd eyledi *zīrā* keşret-i şaḳlā olurısa zevḳı uçar bu ma'nāyı herkes seçer (14) taḳṭī' şekerden gū mefā'ılün ne gūne biş mefā'ılün se *helvā* fe'ülün olur bir zev mefā'ılün ḳı her (15) birin mefā'ılün de *tenhā* fe'ülün

29

Müzeyyen olsa bir maḫbūb-ı zībā

Giyüp envā'-ı elvānıla dībā (16)

maḫbūb ve ḫabīb ve ḫubāb zamm-ı ḫā ile ve ḫıb kesrile ve ḫubbe zammıla cümlesi bir ma'nāyadur ki güzel oḡlana ıtlāḳ (17) olunur maḫbūb 'alā ḡayrū'l-ḳıyās ism-i mef'ıldür muḫabb zamm-ı mīmīle ve feth-i ḫā ile ḳalīldür nitekim ḫāmūsda yazar (18) *zīb* cemāl ü yaraşuḳ *zībā* güzel ve bezekli ve yaraşuḳlu zībān mişlehu *zībā* maḫbūbuñ şıfatıdır *dībā* aṭlas ve altunlu (19) ḫarīr dībe mişlehu bu beytinde nāzım-ı merḫūm teşbīh-i āḫire şürū' eyledi ve bu beyt mā ba'dına merhūndur (20) taḳṭī' müzeyyen ol mefā'ılün sa bir maḫbū mefā'ılün ba zībā fe'ülün giyüp envā mefā'ılün 'ı elvānı (21) mefā'ılün la dībā fe'ülün

30

Virir her reng aña bir dürlü zīnet

Gelür 'uşşāḳa dürlü dürlü ḫālet

{Ma'lūm ola ki zībā ve dībā aşlında zībāy ve dībāyduḡ şekībā ve ḳelīpānuñ aşlı şekībāy ve ḳelīpāy olduḡı gibi ma'lūm ola ki lügat-ı Fārsīde elifden soñra vāv olan ḫānuñ ḫazfı şāyi' olduḡı gibi ki meşelā pādīşāḫ ve giyāḫ iken pādīşā ve giyā dirler kezālik elifden soñra yānuñ daḫı ḫazfı şāyi'dür ve mezbūrāna ḫā ve yā maḳām-ı izāfetde ve bu şıfata izḫār olunur meşelā pādīşāḫ-ı ĩrān ve ḳelīpāyeş dirler ve tavşīfde pādīşāḫ-ı sitemger ve ḳelīpā-yı sīmīn dirler ve ma'lūm ola ki ism-i cāmīd üç ḳısmduḡ bir ḳısmı zāt-ı maḫz için vaż' olunup medlūlünde andan zāyīd nesne yoḳduḡ zer gibi ve biri daḫı zāt için vaż' olunup vaşfa daḫı delāleti varduḡ merd gibi ki zāt ile ma'nā-yı racūlete delālet ider yā-yı vaşfiyye bu aḳsāmuñ bir ḳısmına dāḫil olur meşelā merdī ve serdī dirler ammā iki ḳısmına dāḫil olmaz meşelā zerī ve şekībī dimezler pes zībī dimeyüp zībāy didüklerinüñ sırrı bu taḫḳīḳde zāḫir olur fe'l-yaḫfaz “fe innehu mine'l-cevāhiri'lletī lā ḳıymete lehā”²³⁷} [M12b] (1) *zīnet* ve *ziyān* kesr ile mā tüzeyyenü biḫūñ ismidür *zeyn* fethile şeynūñ zıddıdır taḳṭī' virür her ren mefā'ılün (2) gaña bir dūr mefā'ılün lū zīnet fe'ülün gelür 'uşşā mefā'ılün ḳa dürlü dūr mefā'ılün lū ḫālet fe'ülün (3)

31

Ne deñlü var ise anda cevāḫir

Getürdüm bunda illā k'ola nādir

²³⁷ Çünkü o bizim için değeri olmayan cevherlerdendir.

Cevāhir cevherüñ cem'idür (4) cevher şol cüherdür ki andan müntefa'un bih bir şey' istihrâc olunur ve her şey'üñ cibilleti ki bir şey' üzere vaz' (5) olunmuş ola o ki ve dahı cevher dirler burada ma'nâ-yı evvel murâd olup kelâmda isti'âre vardır ma'nâ-yı (6) beyt dimekdür ki tuhfe-yi Hüsâmda nekadâr cevâhir gibi maqbûl şey'ler var ise cümlesin bu Tuhfe-yi Şâhidide (7) getürdüm illâ ol şey' ki anı getürmedüm ol nâdirdür ya'nî getürmedüğüm azdur demek ola yâhud (8) nâdirü'l-isti'mâl olanı getürmedüm belki hemân keşirü'l-isti'mâl olanları getürdüm demek ola pes buña göre (9) ba'îdinde olan beytüñ mışrâ'-ı evveli bunı müziḥ olmuş olur taḳṭî' ne deñlü vâ mefâ'ilün rise anda (10) mefâ'ilün cevâhir fe'ülün getürdüm bun mefâ'ilün da illâ k'o mefâ'ilün la nâdir fe'ülün (11)

32 Ḳodum anları k'isti'mâli yokdur

Velî olmayan anda bunda çokdur

Velî lafzı Türkîdür (12) lâkin maḳâmında isti'mâl olunur ve lîkin dahı isti'mâl olunur nitekim bir kaç beytden soñra gelse gerek taḳṭî' (13) ḳodum anla mefâ'ilün rı k'isti'mâ mefâ'ilün li yokdur fe'ülün velî olma mefâ'ilün yan anda bun (14) mefâ'ilün de çokdur fe'ülün

33 Getürdüm Meşnevîden çok ğarâyib

Ki ola mevlevîler buña râġıb

{Ki burada ta'lîl içündür râġıbuñ müfred olması vezn içündür} (15) **ġarâyib** ġarîbüñ cem'idür **râġıb** raġibe yergubdan ism-i fâ'ildür raġibe kaçan fî' ile isti'mâl olunsa (16) irâdet ma'nâsına olur ve kaçan 'an ile isti'mâl olunsa 'adem-i irâdet ma'nâsına olur taḳṭî' getürdüm Meş (17) mefâ'ilün neviden çok mefâ'ilün ġarâyib fe'ülün ki ola Mev mefâ'ilün levîler bu mefâ'ilün na râġıb (18) fe'ülün

34 Olan baḫr anda vardır bunda ammâ

Dahı var bunda niçe baḫr-ı ra'nâ

mişrâ'-ı evvel (19) şânîye merhûndur ve mışrâ'-ı evvelde vezn içün taḳdîm ve te'ḫîr vardır taḳdîri anda ya'nî Tuhfe-yi (20) Hüsâmda olan **baḫr** {baḫr lûgatde şaḳ ma'nâsınadur müttesi' ma'nâsına Fûrs baḫr dirler kaçan eşkini vâsî' olsa ve berrüñ ḫilâfına ki deryâdır baḫr dirler yiri şaḳḳ itdügiçün yâhud ittisâ'ı içün burada baḫra baḫr didiler zîrâ buḫûruñ ba'zısı ba'zısından şaḳḳ olunur yâhud fûrû'ı uşûlünden şaḳḳ olunur yâhud müttesi' olduğıçün baḫr tesmiyyet olunmuş zîrâ bir baḫr yokdur illâ anuñ içün şa'b ve tefâri' vardır ki ḫaṭra gelmez nitekim 'arûz bilenlerüñ ma'lûmudur} cümlesi

bunda vardur ammā bunda niçe baħr-ı ra'nā vardur ki anda bu kadar pes ra'nāt-ı (21) tullāb ziyāde olsun için bu kitābuñ Tuħfe-yi Hüsām üzere faziletin eş'ardur ammā 'Arabīdür kelām-ı [M13a] (1) Türkīde daħı isti'māl olunur **ra'nā** baħruñ şıfatıdır [feth-i rā-yı mühmele ve sükün-ı 'ayn-ı mühmele ile] ra'nā lafzı 'Arabīdür {şıfat-ı müşebbehedür maħbūblara nisbet olunur} nerm ü nāzūk ki ħūbluğundan (2) ta'accüb olunur ve kendüye nāzlanan kimse ve kaygusuz cem'ı ru'an gelür taķtī' olan baħran mefā'ilün da (3) vardur bun mefā'ilün da ammā fe'ülün daħı var bun mefā'ilün da niçe baħ mefā'ilün rı ra'nā fe'ülün (4)

35 Yoğ anda daħı kıt' 'oldukça āħır
Getürdüm baħrını içinde birbir

Getürdüm yirine getürmek (5) dise evlā olurdu **kıt'a** pāre ma'nāsına ve iki beyt dirler ki kāfiyeleri bir ola ammā maṭla'ı olmaya (6) burada murād ma'nā-yı şānīdür **āħır** meddile ve kesr-i ħā ile ve āħır şoñ ma'nāsına evvelūñ zıddıdır mü'enneşi (7) uħrā gelür ve cem'ı evāħır taķtī' yoğanda da mefā'ilün ħı kıt' 'olduk mefā'ilün ca āħır fe'ülün (8) getürdüm baħ mefā'ilün rını için mefā'ilün de birbir fe'ülün

36 Tamām oldukça her bir kıt'a mevzūn (9)
Yazardum anda bir beyt-i hümāyūn

Bu kelām te'ħır-i dībāce üzere mebnīdür fetedebber {**beyt** 'inde'-ş-su'ārā iki mışrā'a ıtlāk olunur cem'ı ebyāt ve ebāyit gelür} {hümā bir kuşuñ adıdır dirler ki cem' kuşlaruñ pādişāhıdır ve gölgesi mübārekdür ki her kime toķunursa ya pādişāh oldurur yāħud ziyāde ġanī olur dimişler aşlı hümāyudur āħırında yā ħazf olunmuşdur pāda ve ħāda ħazf olduğu gibi dest ü pā dirler aşlı pāyduş şeker-ħā dirler aşlı ħāyduş ħodrā dirler aşlı ħodrāyduş} {şeker-ħāy şeker çiyneyici dimekdür} **hümāyūn** beytūñ şıfatıdır (10) kutlu dimekdür ferħunde ve ferruħ ma'nāsına hümāya nisbetden ħāşıl olmuş ma'nīdür āħır kelimedede vāv lisān-ı (11) Fārsīde bir nev'ı nisbetden 'ibāretdür nīgūde ve hindūde öyledür yā ile olan nisbet-i tevkīd için (12) nūn ziyāde idüp rengīn ve şırīn didükleri gibi vāvıla olan nisbet-i te'kīd için de nūn ziyāde (13) iderler hümāyūn derūn enderūn dirler derūn ve enderūnuñ aşılıarı derū ve enderūdur nisbet (14) için vāv te'kīd için nūn ziyāde olunmuşdur fe'l-yahfaz taķtī' temām olduk mefā'ilün ça her bir kıt (15) mefā'ilün 'a mevzūn fe'ülün yazardum an mefā'ilün da bir beyt-i mefā'ilün hümāyūn fe'ülün (16)

37 Ki ola Fārsī bir mışrā'ı hem
Biri Türkī ola ne bış ü ne kem

Ki edât-ı tavşîfdür beyt-i sâbıkda (17) olan beyt-i hümayûnı tavşîfdür *Fârsî* parsînûn mu‘arrebidür bâ-yı ‘Acemînûn fâya tebeddülü ‘alâmet-i ta‘rîbdür (18) pârsî pârsa mensûb dimekdür âhırındaki yâ yâ-yı nisbetdür Rûmîdeki gibi Pârsî bir diyârûn adıdır ki Şîrâz (19) anuñ dârü’l-melîkidür ma‘lûm ola ki kelâm-ı Fûrs kadîmen ve hadîşen lisân üzere cârî olur (20) biri pehleviyye ve biri deriyye ve biri Fârsiyye ve biri hûziyyete ve biri süryâniyye Fârsiyye bunlarûn cümlesine (21) ıtlâk olunur pehleviyye pehleviyyenûn mu‘arrebidür pehleviyyede olan yâ nisbet içündür pehleve mensûbdur [M13b] (1) Pehlev beş şehre ıtlâk olunur İsfahân ve Rey ve Hemedân ve Mâh ve Nihâvend ve Azerbeycan bu medînelere (2) ‘Acem Pehlev dir ‘Arab Fehlev dir bu Fehleviyye kelâm-ı mülûk u selâtin meclislerinde bunuñ üzere cârî olurmış Deriyye {lûgât-ı uķnum şâhibi eydür Derî ‘Acemde bir tâ’ifenûn ismidür anlar lûgât-ı ğarîb söylerlerdi tâğ etegine dirler ki âb u hevâsı laţîf ola ol sebebden kebk-i Derî dirler ve qarârgâh ve yatacak yir ve zarf ma‘nâsına} (3) lisân-ı Fârsînûn faşîhine ıtlâk olunur (4) nitekim hayru’l-beşerden menķûl olan haber-i ma‘ķûlden anılanur lisân-ı ehlü’l-cenneti (5)’l ‘Arabiyyete ve’l-Fârsiyyetü’-d-deriyyete Fârsînûn Derîsi ‘Arabînûn faşîhi olan Tâzî muķâbelesinde zıkr olunur (6) kelâm-ı şu‘arâda ba‘z-ı erbâb-ı lûgât-ı Derîñûn sebep-i nisbetinde yazmışlar ki behrâm görki ‘Acem pâdişâhlarından (7) idi şöyle yaşâķ itdi ki kendü ķapusında Fârsî dilinden ğayrı dil söylenmeye ve berâtlar ve cümle aķķâm-ı (8) mirât ve kâtib cümle Fârsî yazıla hayli müddet pâdişâhluķ sürdi bu yaşâķ muķarrer olup kendü (9) ķapusında bu dilden ğayrı dil söylenmez oldu şöyle ki bu dil anuñ ķapusına nisbet olunup bu dili (10) ğayrı dilden zebân-ı derî dimekle temyîz ider oldılar ilâ yevminâ hâzâ bunuñ üzere şuyû‘ buldı (11) süryâniyyette cemî‘u’s-senenûn aşlıdır hattâ bir oğlancuğı bir evüñ içine ķosalar büyüse süryâniyye ile (12) söyleye dimişler Celâle’-d-dîn-i Suyûṭî Sirâcû’-d-dîn-i Balkınîden{(...) Sirâcû’-d-dîn-i Balkınî İbn Hacerûñ üstâzıdır} rivâyet buyurur ki Mûnker ve Nekîrûñ cem‘i isme (13) su’âlî süryâniyye iledür ve Süfyândan mervîdür ki yevm-i kıyâmetde nâsuñ tekellûmî süryâniyye ile olsa gerek (14) cennete girince cennete girdikden şoñra ‘Arabiyye ile olsa gerek *mıṣrâ* kesr-i mîmile aşlında ķapu ķanadı ma‘nâsınadır iki ķanadına mıṣrâ‘ân (15) dirler şoñra şu‘arâ irâdesinde nıṣf-ı beyte ıtlâk olundu burada elifsüz mıṣra‘ dinmesi vezin (16) içündür *bîṣ* imâlesiz bâ-yı ‘Arabîyle artık ma‘nâsınadır ve burada murâd budur ve bir otdur ki zehrdür kim yise öldürür Sind iķlîminde (17) Helâhil şehrinde biter tâzesin ve ķurusın yirler ziyân eylemez ammâ ğayrı yire iletsele anda zehr olur (18) iķlîmlere naķl olunup şatılan kökidür ba‘zılar didi ki şeceridür *kem* fetḥ-i kâf-ı ‘Arabîyle eksik ve ednâ (19) ve ‘azîz

ve muhterem ma'nalarına gelür burada ma'nā-yı evvel murāddur taqṭī' ki ola fā mefā'ilün rısı bir mış (20) mefā'ilün ra'ı hem fe'ülün biri Türkī mefā'ilün ola ne bī mefā'ilün şü ne kem fe'ülün

38

Ki Türkī (21) Fārsiye ola muḳābil

Bilür ehli k'olur bu nazm-ı müşkil

Muḳābele muvācehe ma'nāsına [M14a] (1) ya'nī yüzbeyüz {ehl kāmūsda eydür “*ehlu'l-emri vülātuhu ve'l-beyti sükkānuhu ve'l-mezhebu men yedīnū bihi ve'r-racul zevcetuhu kāhiletuhu ve'n-nebiyyū şallallāhu te'ālā 'aleyhi ve selem ezvācuhu ve benātuhu ve şıhruhu 'aliyyūn ra'zıyallāhu te'ālā 'anhu ve'n-nisā'i ve'r-ricālī ellezīne hüm ālihi velikulli nebiyi ümmetihi*”²³⁸ intehā kelāmuhu burada ma'nā-yı evvel murāddur} **müşkil** eşkele'l-kitābeden me'hūzdur ki kaçan i'cām eylese ke enne kitābdan işkāl (2) ve düşvārlığı izāle eyledi taqṭī' ki Türkī Fā mefā'ilün risi ola mefā'ilün muḳābil fe'ülün (3) bilür ehli mefā'ilün qalır bu naz mefā'ilün mı müşkil fe'ülün

39

Bu resme eyledüm ol (4) beyti tertib

Ki bile mübtedī aḥvāl-i terkīb

Resmün burada ma'nā-yı ıştılāḥisi ki 'ādetdür {ol murāddur ki burada ta'lil içündür} (5) bu 'ādet üzere dimekdür **tertīb** yerlü yerince kılmāğa dirler **terkīb** burada maşdar bima'ne'l-mef'ül-i (6) mürekkeb ma'nāsınadır ḥulāşa-yı ma'nā bir mışrā'ı Fārsī ve bir mışrā'ı Türkī ki Türkisi Fārsisine muḳābil ve anuñ (7) ma'nāsına [bir beyt getürdüm] ki **mübtedī** terākib-i Fārsiyyenüñ ma'nāsıyla vesāyir aḥvāliyle üns ḥāşıl itsün için “*ve mā ecāde raḥimallāhu te'ālā fimā efāde*”²³⁹ (8) taqṭī' bu resme ey mefā'ilün ledüm ol bey mefā'ilün ti tertib fe'ülün ki bile müb mefā'ilün tedī aḥvā (9) mefā'ilün li terkīb fe'ülün

40

Çü elṭāf-ı Ḥudā gösterdi itmām

Didüm ben daḥı tuḥfe- (10) Şāhidī nām

Elṭāf lüṭfuñ cem'idür zamm-ı lāmıla Allāh te'ālānuñ lüṭfi tevfiḳ ü 'ismetidür ve lüṭfu(11)llāhi te'āle'l-a'lādan dirler kaçan murādnu lüṭfıla aña işāl eylese ve esmā'ullāhdan olan lüṭfuñ ma'nası (12) Allāh te'āla işāl-i tenāfü' ile ḳullarına eyülik ve iḥsān idici dimekdür yāḥud ḥafāyā ve deḳāyık-ı ümür-ı 'ālem dimekdür ve kelāmdan (13) laṭif oldur ki ma'nası ḡamız ola elṭāfuñ Ḥudāya izāfeti lāmiyyedür Tuḥfe-Şāhidī

²³⁸ İşse, işin sahipleri; o işi üstlenen; evse, onun sakinleri, mezhepte kendisini yol olarak kabul edenlerin yolu, erkekler, eşleri ve yakın akrabaları, Nebî (sav)'in eşleri, kızları, damadı Ali (r.a.), Allāh Nebî'ye tâbi olan kadınlar ve erkeklerden ve ümmetinden razı olsun.

²³⁹ “Allāh Teâlâ var ettiğine rahmet eylesin ve yararlı hâle getirsin.”

kelāmınıñ (14) taqđiri Tuħfe-yi Şāhidīdür [terkīb-i izāfiden ‘ilmiyye naql olunmağıla] hemze ħazf olunmışdur taqṭī‘ çü elṭāfı mefā‘ilün (15) Ĥudā göster mefā‘ilün di itmām fe‘ülün didim ben da mefā‘ilün ḥı tuħfe şā mefā‘ilün hidī nām (16) fe‘ülün

41 Gedā kim Şāhidī-yi Mevlevīyem

Diyār-ı Menteşede Muğlevīyem

nāzım-ı merḥūm (17) bu beytde kendinüñ maḥlaşunı ki Şāhidīdür maḥbūb ma‘nāsına olan şāhide mensūbdur ve tarīk (18) cihetiyle olan nisbetini ki Mevlevīdür ḥazret-i Mevlānā-yı Rūmīye mensūbdur ve vaṭan ve temekkūn cihetiyle (19) nisbetini ki Muğlevīdür diyār-ı menteşede Muğla didükleri ḳasabaya mensūbdur beyān eyledi (20) *diyār* aślında dāruñ cem‘idür edür ve edvür ve āder ve diyāre ve diyārāt ve deyrān ve devrān (21) ve edvār ve edvere gibi şoñra işṭilāḥda vilāyet ma‘nāsına isti‘māl olındı taqṭī‘ gedāyem şā [M14b] (1) mefā‘ilün hidīyi mev mefā‘ilün levīyem fe‘ülün diyār-ı men mefā‘ilün teşede muğ mefā‘ilün (2) levīyem fe‘ülün

42 Biḥamdillāh ki merd-i ma‘nevīyem

Ki ğavvās-ı biḥār-ı ma‘nevīyem

Biḥamdillāh (3) kelām-ı ‘Arabīdür ba-yı muḳadder etelebbes bihe müte‘allık olup mülābese içündür *ḥamd* maşdardur mef‘ülüne muzāfdur (4) ve izāfeti lāmiyyedür ma‘nevīde olan yā nisbet içündür *merd-i ma‘nevī* ol kişiyedirler ki vücūdunda (5) olan ol cüz’-i ‘ulvī nūrı nūr-ı muḥabbet ve ibādet ile mü’eyyed olup ḳuvvet bulup cem‘i eczā-yı (6) vücūdı ihāṭa idüp beşāşirihı yüzünü şūret ‘āleminde çevirüp ‘ālem-i ma‘nā-yı rūḥānī-yi nūrānī ki ol (7) cüz’-i ‘ulvīnün aślıdır ol ‘āleme yüz ṭutup teveccūh-i tām ile müteveccih ve münceżib ola ve ‘ālem-i (8) ‘anāşırdan geçüp sırrıla seyrānı ol ‘ālemde ola ma‘lūm ola ki luġāt-ı Fārsīde āḫır kelimeye lāḫıḳ (9) olan yā’ üç cinsdür bir cinsi ḥurūf-ı mebnāīdendür ki kelimāt anlardan terkīb olunur anlar içün vaż‘-ı (10) müstaḳıl ve delālet-i müstaḳılle olmaz nāy ve ney gibi ki ḳamıuşuñ ismidür bir cinsi daḫı ḥurūf-ı me‘ānīdendür ki (11) her birinüñ müstaḳıl vaż‘ı ve başḳa delāleti olup bir ma‘nā muḳābelesinde vaż‘ olunmışdur yā-yı nī gibi ki (12) ḥarf-i nefydür bir cinsi daḫı ḥurūf-ı zevāyiddendür ki anlardan ğaraż ma‘nāya delālet olmayup belki izdiyād-ı (13) taḥşīn lafz ve suhūlet-i telaffuzdur cins-i evvelde ve cins-i şānīden olan yānuñ uşul-i me‘ānisi ṭoḳuzdur (14) ḥıṭāb ve şafıyyet nisbet ve ḥiddet ibḥām ta‘līḳ māl nef‘i ifrād ma‘nā-yı evveli ifāde iden yā gāḥ (15) āḫır-ı fi‘l-i māzīye lāḫıḳ olup zāmīr-i muttaşıl-ı merfū‘ ma‘nāsına olur meşelā ‘Arab urduñ ve durduñ diyecek (16) yirde zārabte ve ḳumte dir ‘Acem zedī ve istādī dir ve ‘Arab te’kīd içün zāmīr-i muttaşıl ile munfaşılı cem‘ (17)

idüp sen urduñ diyecek yirde et zarbet dir ‘Acem dahı cem’ idüp tüvezdi dir ve gāh āhır fi’li (18) muzārī’a lāhık olup ve āhır fi’l terhım olunup mi küni dirler ki künedden dāl hāzf olunmuşdur ma’nāsı (19) şimdi işlersin dimekdür ve gāh olur rābıta vāsıtasıyla āhır fi’le lāhık olur gerdesti ve dādesti (20) gibi gerdı ve dādınüñ ma’nileri atduñ ve durduñdur ammā gerdesti ve dādestinüñ ma’nileri itmişsin sen (21) ve virmişsin sendür ma’nā-yı şānıyi ifāde iden yā şol kelimenüñ āhırına lāhıka olur ki bunuñ medluli {ma’lüm ola ki edāt-ı istifhām ‘Arab dilinde ve Türk dilinde vardır ki āhır kelimeye lāhık olan harf-i meyānuñ edātıdır maḳām-ı istifhāmda geldiği gitdüğü dirler ammā Fārsīde istifhām içün edāt yokdur belki āhırına yā-yı hıṭāb lāhık olmuş kelimeyi ta’yin maḳām-ı istifhāmda isti’māl iderler ve ma’nā-yı isti’māl ḳaşd olunur ḡanī ma’nā-yı hāletden fehm olunur meşelā gördüğü ve işitdüğü diyecek yirde dıdı ve neşıdı dirler} {tu Fārsīde ente ma’nāsınadır} {Rābıta olan est kelime-yi mezkūreye mülhıḳā olmağıla ma’nisini ta’bır itmişdür} [M15a] (1) olan ma’nā-yı vaşfiyyet ol kelime ile ḳāyim olur zergeri germi şekibāyi {üç mişāl irād olundu şu ki işāret içün ki yā-yı mezbūrenüñ mülhıḳı gāh mürekkeb olur mişāl-i evvelde olduğu gibi ve gāh basit-i cāmid olur mişāl-i şānıde olduğu gibi ve gāh basit-i müştakḳ olur mişāl-i şālisde olduğu gibi} gibi ve gāh olur āhır hāl (2) ism-i cāmide lāhıka olup āhırında kāf-ı ‘Acemī ziyāde olunur hı’ācegi ve zindegı dirler ma’nā-yı şālisı ifāde (3) iden yā āhır kelimeye lāhıka olup ol kelimenüñ medlülüne nisbetini ifāde ider ve mecmū’-ı medlülünden bir vaşf-ı (4) nisbi ḥāsıl olur Türkī gibi ki ṭā’ife-yi Türke mensüb dimekdür ve Çinī gibi ki vilāyet-i Çine mensüb dimekdür [ma’lüm ola ki yā-yı mezkūrenüñ lāhıka olduğu kelime gāh ism-i müfred olur mişāl-i evvel ve şānıde olduğu gibi ve gāh mürekkeb olur mişāl-i şālis ve rābi’de olduğu gibi] (5) ve dehgı ve rūdegı gibi deh köydür ve rūd deredür āhırlarında olan kāf taşgır içündür köycegize (6) ve derecegize mensüb dimekdür ve gāh olur yā-yı mezkūre üç kelimedden mürekkeb olan isme lāhık olur (7) duḫteregı ve şebperegı gibi duḫt kız {terkib olıcaḳ iki tānuñ birisi hāzf olunmuş ictimā’ mişlinde sıklet olduğuçün} ter edāt-ı tafzıl kāf taşgır içün yā nisbet içün kezālik şeb (8) gice pere uçucı kāf taşgır içün yā nisbet içün ve dahı nisbet iki dürlüdür biri nisbet-i lāzımedür ki (9) mütebeddil ve müteḡayyir olmaz ve biri nisbet-i ḡayr-ı lāzımedür ki mütebeddil ve müteḡayyir olur harf-i yānuñ medluli olan nisbet (10) muṭlaḳdur gāh olur nisbetde mübālaḡa ḳaşd olunup āhırına bir nūn-ı sākin ziyāde iderler engüşterin (11) gibi ki engüşter baş barmaḳ engüşterin yüzük ma’nāsına aşlı engüşridür ḫātem baş barmaḡa ṭaḳulduğu i’tibār ile (12) aña nisbet olunmuşdur ve zemīn gibi ki bürüdet ma’nāsına olan zeme mensübdür

kışa zemīstān didükleri (13) hengām-ı bürüdet olduğu i‘tibārıladur arzuñ ṭabī‘atı bürüdet üzere olmağın zeme nisbet olunup zemīn (14) dinmişdür ve bālīn gibi ki omuz başı ma‘nāsına olan bāle mensūbdur ekşeriyā omuz başıyla ṭayanulduğu (15) için yaşıduğa bālīn dirler mişin pūşin peşmīn lā‘līn zerrīn yasmīn rüyīn ahenīn (16) zīrīn rengīn naḥtīn cümlesi bu kabīldendür ma‘nā-yı rābi‘ ki muḳābil-i keşret olan vaḥdetdür bunı ifāde (17) eyleyen yā āḥır kelimeye ilḥāk olunur lisān-ı ‘Arabda ol ma‘nādan tenvīn ile ta‘bīr idüp meşelā (18) maḳām dinilür ammā Fārsīde maḳāmī dinilür ma‘nā-yı ḥāmis ki muḳābil-i ta‘yīn olan ibhāmdur bunı (19) ifāde eyleyen yā āḥır kelimeye ilḥāk olunur bu yā Fārsīde ‘Arabīde tenvīn-i tenkīr yirinedür bir cinsden (20) ferd-i ḡayr-ı mu‘ayyen murād olup ol ḡayr-ı mu‘ayyenden ta‘bīr ḳaşd oluna ol cinsün isminün āḥırına ‘Acem yā ilḥāk (21) ider ‘Arab tenvīn-i tenkīr ilḥāk ider meşelā aralarında az ve çok cins farkdan nesne diyecek yirde {nuḥustīnün aşı nuḥustdur ma‘nāsı öndür nuḥustīnün ma‘nāsı öndenkidür ammā ferzīn bu kabīlden degildür aşı berzīndür Fārsīde bāyī fāya tebdīl şāyi‘dür *Afḥāb* āteş-gedenün mu‘azzamlarından āyīn-i Mecūsī ri‘āyet ve ol dīnün tervīcinde ‘ināyet idenlerün biridür} [M15b] (1) ‘Acem miyān-ı īşān-ı farkı nisbet dir ‘Arab “*leyse beynehümā farkun*”²⁴⁰ dir ve yā-yı vaḥdet ile yā-yı ibhām beyninde fark budur ki (2) yā-yı vaḥdetde mu‘teber olan ancak ferdün vaḥdetidür ta‘yīn-i ‘adem ta‘yīn-i manzūr degildür yā-yı ibhāmda mu‘teber olan (3) hemān ferdün ibhāmıdur vaḥdeti ciheti degildür ma‘lūm ola ki yā-yı vaḥdetile yā-yı ibhāmuñ her birinün üç şū‘besi (4) vardur yā-yı vaḥdetün şū‘be(si)nün biri yā-yı ḳilletdür nitekim ‘Arabīde tenvīn-i vaḥdet ile ḳillet irāde olunur vaḥdetile (5) ḳillet beyninde münāsib olduğıün lisān-ı Fārsīde daḥı yā-yı vaḥdet ile ḳillet irāde olunur niteki şā‘irün (6) bu kelāmında zāhirdür mışrā‘

Nīst farkı meger bemūyī çend²⁴¹

farkıdeki yā-yı vaḥdetden murād ḳillet-i farkıdur Türkīde (7) daḥı bu vardur ki ‘ibāret-i bir ile ḳillet-i irāde iderler bir kaç ḳol dirler ve biri daḥı yā-yı keşretdür niteki ‘Arabīde (8) aḥd-i zıddınun ‘ibāreti āḥır için isti‘āre olunur Fārsīde daḥı bir şey’ün lafzı zıddı için isti‘āre (9) olunur bu ḳāyideye bināen yā-yı vaḥdetile keşret irāde iderler ve biri daḥı yā-yı ḡarābetdür niteki ‘Arabīde tenvīn-i (10) vaḥdet ile ḡarābet ḳaşd olunur Fārsīde daḥı yā-yı vaḥdet ile ḡarābet {meşelā cins-i ḥicābdan bir nev‘-i ḡarīb diyicek yirde ‘işāretdür

²⁴⁰ “Aralarında fark yoktur.”

²⁴¹ “Aralarında kıl kadar da olsa fark yoktur.”

ve nūr-ı kâllallāh u Te‘ālā “*ve ‘alā ebşārihim ğışāvetün*”²⁴²} kaçd iderler ve yā-yı ibhāmuñ şu‘besinüñ (11) biri yā-yı taḥkirdür niteki ‘Arabīde tenvīn-i tenkīrile taḥkīr kaçd olunur Fārsīde daḥı yā-yı ibhām ile taḥkīr kaçd iderler (12) ibhām mübhemüñ vüçūh-ı ta‘ayyünden ‘arī olmasın ihām itdügi i‘tibārıla ibhāmıla taḥkīrūñ münāsebeti olduğıçün (13) ve biri daḥı yā-yı ta‘zīmdür niteki ‘Arabīde tenvīn-i tenkīrile ta‘zīm kaçd olunur Fārsīde daḥı yā-yı ibhām ile ta‘zīm (14) kaçd olunur ve biri daḥı yā-yı tehvildür nitekim ‘Arabīde tenvīn-i tenkīr ile tehvīl kaçd olunur Fārsīde daḥı (15) yā-yı ibhām ile tehvīl kaçd olunur ma‘nā-yı sādīs ki ta‘līkdür anı ifāde eyleyen yā-yı āḥır fi‘l-i māzīye ve fi‘l-i muzārī‘a (16) lāḥıka olup fi‘lūñ ma‘nāsını tencīzden ki қа‘ üzere ḥaberdür ta‘līka şarf ider meşelā māzīde tencīzde būd dinür ki (17) ma‘nāsı oldıdur maḳām-ı ta‘līkde būdī dinür ki ma‘nāsı olaydıdur ve muzārī‘de tencīzde meşelā (18) ḥvāhed dirler ma‘nāsı isterdür ta‘līkde ḥvāhedī dirler ma‘nāsı isteyididür ve ḥarf-i mezkūr bağlamak ma‘nāsın ifāde (19) itdüğıçündür ki lāḥıka olduğı fi‘l elbette siyāk-ı şartda vāqı‘dur ve bu yānuñ iki şu‘besi vardır (20) biri yā-yı tertīb ma‘nā-yı ta‘līk ma‘nā-yı tertībī mutazammın olduğundan ötüri mezkūr yā ki fi‘l-i māzīye lāḥıka ola (21) tertīb-i mücerred içün daḥı isti‘māl olunur ve ta‘līk içün olduğı yirde hem şart ve hem cezāya lāḥıka olduğı {ma‘lūm ola ki fark-ı nist ile farkı nist beyninde fark-ı daḳıķ vardır bu cihetden kim farka nist diyicek ibtidā-yı cins farkı nefy ider farkı nist diyicek cinsden ferd ğayr-ı me‘annī nefy ider nefy cinsi onuñ nefyine lāzım gelür nefy cins murād olan yirde ‘ibāret-i şāniye ibla‘dur ‘ibāret-i evvelīden kināye-yi ḥaḳīkatden iblağ olduğı gibi zīrā ol taḳdīrce ma‘nā-yı murād delīliyle ifāde olunmuş olur hem ihtimāl vardır ki nefy cinsden murād merd-i kāmīl-i nefy ola zīrā ferd-i kāmīlī menzile-yi cinse tenzīl idüp ism-i cinsile ta‘bīr itmek bülleğānuñ i‘tibārātında vardır} {ma‘lūm ola ki Fārsīde temennī içün maḥşūş edāt yokdur ve anuñ içün başka şīğā daḥı ta‘yīn olunmuşdur ma‘nā-yı ta‘līka nev‘ ma‘nāsını olduğıçün āḥırına yā-yı ta‘līk lāḥıka olan kelimeyi maḳām-ı temennīde isti‘māl iderler ta‘yīn-i murādı delālet-i qarīne-yi ḥāletıyyeye ḥavāle iderler meşelā nolupdı diyicek yirde būdī dirler mışrā‘ çe būdī ki ne būdī āşiyānī} {bağlamak ile tertīb beyninde fark oldur ki tertībde fi‘l-i evvel bulunduğı gibi fi‘l-i şānī bulunur belā taḥallūf ve lāterāḥ ta‘līkde müte‘allıķ-ı ‘aleyhūñ vüçūdından müte‘allıķuñ vüçūdı müterāḥī olmaḳ cāyizdür} {ma‘lūm ola ki ma‘nā-yı keşret ile ma‘nā-yı ta‘zīm eger çi muṭlaḳ ziyādede müşterekdür ammā ondağı ziyāde fi‘l-kemdür bundağı ziyāde fi‘l-keyfdür ve daḥı

²⁴² “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için (dünya ve ahirette) büyük bir azap vardır.” Bakara 7.

muḳābilleri i'tibār ile biri birinden mümtazdur ki tekşirüñ muḳābili ta'lıldür ta'zîmüñ muḳābili taḥḳîrdür} [M16a] (1) gibi tertîb için olduğu yerde hem müretteb ve hem mürettebün 'aleyhe lâhıka olur ve biri dahı yâ-yı vaşiiyet (2) mezkûr yâ ma'nâ-yı ta'likı ifâde itdügiçün kaçan fi'l emre lâhıka olur {ma'nâ-yı emri münecciz-i ḥāliden mu'allak-ı istiḳbālîye nakl idüp} vaşiiyet ve sipâriş ma'nâsın (3) ifâde ider meşelâ emr-i tencîzîde bîn ü nümây dirler ta'likîde bîni ve numâyî dirler Beyt

[mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Eger derrâh bîni (4) şâh-ı nevrâ

Beşâh-ı nev nümâyî mâh-ı nevrâ²⁴³

ma'nâ-yı sâbi' ki maldür kaçan bir işüñ âhırı neye varacağı (5) yâ bir emrinçün muntehî olduğu yâ neye lâyıḳ idüğini ifâde murâd olsa lafz-ı meşruruñ âhırına bir yâ-yı (6) sâkine ilhâḳ idüp ol maḳşûd olan ma'nâyı ifâde ider meşelâ gidecek reftenî dirler ve yemege (7) muntehî ta'ama ḥordenî dirler ve söylemege lâyıḳ kelâma güftenî dirler ve bâlâda olacaḳ nesneye būdenî (8) dirler Beyt

[mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Güzeşte ḥod güzeşte būdenî būd

Peşimânî nemîdâred künün sūd²⁴⁴

ve ma'lûm ola ki {allâme-yi yegâne ve fehâmê bîbahâne İbni Kemâl 'aleyhi rahmete'l-mülkü'l-müte'al risâle-yi yâ'yyesinde yânuñ maşdariyye olmasın nefy idüp buyurmuşlar ki} yâ-yı mezkûruñ âhır maşdara ihtisâşı olup ifâde itdügi ma'nâyı maşdardan (9) ḡayrıdan ifâde itdügiçün ba'zılar ol yâya yâ-yı maşdarî dirler ve ma'nâ-yı maşdarî şandılar evvel (10) kelâmları tevcîhile kâbil ki mezkûr yânuñ maşdara intisâbı var ammâ âhırı beyyinü'l-butlândur ki ifâde (11) itdügi ma'nâ ma'nâ-yı maşdarî degildür zıkr olunan intisâb dahı lafzîdür ma'nevî degildür ki mezkûr yânuñ (12) ifâde itdügi ma'nânuñ ma'nâ-yı maşdara intisâbı yokdur {risâle-yi mezbûrenüñ mevzu'-ı âhırında dahı buyurmuşlar ki ma'nâ-yı maşdariyi ifâde iden yâ degildür} belki nûn-ı (13) sâkindür ki âhır fi'l-i mâzîye lâhıḳ olur bu nûn maşdariyyenüñ medlûlünüñ ol yânuñ medlûlüne ba'z-ı (14) mâddede ḳurbî olmağın ḥarf-i evvelüñ medlûlini ḥarf-i şânînüñ medlûli şanurlar meşelâ şekîbîdende (15) olan ma'nâ-yı maşdarî şekîbâda olan ma'nâ-yı vaşfiyyet ile müşebbehedür aralarında fark daḳıḳdûr (16) tedḳîḳ-i nazar ve taḥḳîḳ-i uşûl

²⁴³ “Yolda genç şâhı gördüğünde o genç şâhtan yeni ay belirdeğini fark edersin.”

²⁴⁴ “Geçmiş, geçmiş olacaktır. Bu neticeden de pişmanlık çekmeyecektir.”

ve kavā'id itmeyince zāhir olmaz {intehā kelāma Ni'metullāh merhūm daḥi 'allāme-yi mesfūra itbā' idüp ma'nā-yı yā-yı beyān itdügi yirde yānuñ maşḍāriye olmasın zıkr itmemiş ammā Lütfullāh Ḥalīmī taḥkīk-i ḥaḳīkden ġāfil olduğıün zıkr itmiş} fe'l-yaḥfaz “²⁴⁵fe innehu nefisün cidden” ma'nā-yı sāmin ki (17) nefydür bu ma'nāyı ifāde iden ḥarf nūndur meftūḥ olıcaḳ āḫırına hā-yı sākine getürüp ne dirler (18) meksūr isti'māl olıcaḳ āḫırına bir yā-yı sākine ilḥāk idüp ni dirler yok ma'nāsına ma'nā-yı tāsi' ki (19) ifrāddur yā-yı meftūḥa ki Fārsīde ma'nā-yı mu'āyyene delālet ider meşelā senūñile gitdüm diyicek yirde betū (20) reftem dirler ve ol yānuñ āḫırına yā-yı sākine lāḫıka olup fetḥasın kesreye tebdil iderler ve ol ma'nā-yı mu'ayyenūñ (21) muḳābili olan ma'nā-yı infirādı ifāde ider ol ma'nādan 'Arabīde dūn ile ta'bīr idüp bidūnihi dirler [M16b] (1) 'Acemīde bī üv dirler ve 'Arabīde ma'nā-yı mezkūrdan lā ile ve dūn ile ta'bīr iderler meşelā meşakḳatsız diyicek (2) yirde bidūni'l-kūlfet ve bilā kūlfet dirler ve zemāyire duḥūl dūn lafzına maḥşūşdur anda lā dāḫil olmaz (3) meşelā 'Acem bīmen bīev bītev dir 'Arab bidūnī bidūne bidūnūñ dir bu maḥalde lā isti'māline mecāl yokdur (4) ve daḥi bā-yı mezkūr fi'le ve müştakḳa dāḫil olmayup meşelā bized ve bidān bā-yı meftūḥa ile dimedükleri gibi yā-yı mezkūr daḥi işrince gider (5) fi'le ve müştakḳa dāḫil olmaz meşelā bized ve bidān dimezler fe'l-yaḥfaz cins-i şālīşden olan yā ki ḥarf-i zāyiddür (6) Fārsīde nefy için olan nūn-ı meftūḥanuñ ve nehī için olan mīm-i meftūḥanuñ āḫırına lāḫık olup (7) evvel ḥarfī elif olan kelimeye dāḫil olur meşelā gelmedi diyicek yirde niāmed [aşlı ne āmeddür aşl üzere daḥi isti'māl iderler] dirler ve gelme diyecek yirde miyā {aşlı mādur mīmūñ fetḥasıyla ve elifūñ meddiyile cüz'i şānişi yalıñuz elif-i memdūde degildür belki elifile yādan mürekkeb bir kelimedür terḫīm olunmuşdur āḫır kelimedede vāḳı' yānuñ ḥazfī Fārsīde şāyī'dür mānuñ aşlı māyīdür mā ḥazf olunduḳdan şoñra suhūlet-i telaffuz için bir yā ziyāde idüp miyā dirler} (8) dirler ve yā-yı mezkūr gāḥ olur zarūret-i vezn için āḫır kelimeye ziyāde olunur intehā baḥşū'l-yā (9) *ğavvās* mübālağa ile ism-i fā'ildür Şihāḥda eydür “*el-ğavşu'n-nuzūl taḥte'l-māi ve ḳad ġāşe fi'l-mā'i ve'l-hācim 'ale's-şey'i ġāişun ve'l-ğavvāşu fi'l-baḥri 'ale'l-lü'li'i ve ff'luhu 'l-ğiyāşati*”²⁴⁶ (10) intehā ġāşanuñ isti'māli fi ile olıcaḳ (11) ġavvāşuñ biḥāra izāfeti bi ma'nā fi dūr ve biḥāruñ Meşnevīye izāfeti müşebbehe biḥūñ müşebbehile izāfeti ḳabilindendür (12) pes kelāmda teşbīh vardur taḳṭi' biḥamdillāh

²⁴⁵ Bunu öğren çünkü bu cidden güzel birşeydir.

²⁴⁶ “Ğavş suyun altına inmek ve dalmak ve bir şeye saldırıdır. Saldırana ġāis denir, denize dalan inciye saldırır onun yaptığı işe ġiyāsat denilir.”

11 K ḳabilindendür: M ḳabilindendür

mefā‘ilün ki merd-i ma‘ mefā‘ilün neviyem fe‘ülün (13) ki ğavvāşı mefā‘ilün bihār-ı meş mefā‘ilün neviyem fe‘ülün

43 **Murādım bu bula bu tuhfe şöret (14)**
Gele evzânıla eţfâle kudret

Ya‘nî evzân sebebiyle eţfâle istihrâca kudret hâşılâ ola zîrâ vezn (15) tabi‘atı açar eţfâle dimesi ekşeriyyâ bunı okıyan eţfâl olduğıçündür taqţî‘ murādım bu mefā‘ilün (16) bula bu tuh mefā‘ilün fe şöret fe‘ülün gele evzâ mefā‘ilün nıla eţfâ mefā‘ilün le kudret (17) fe‘ülün

44 **İdeler Fûrsile evzânı hâşıl**
Olalar ‘ilm-i Mevlânâya kâbil

Ya‘nî hem ‘ilm-i Fûrs ve hem (18) vezni hâşıl idüp ‘ilm-i Mevlânâ ki yukaruda ‘ilm-i Rabbânî ki kitâb-ı Meşnevî dimiş idi aña kâbil olalar taqţî‘ ideler Fûr mefā‘ilün sile evzâ mefā‘ilün nı hâşıl [fe‘ülün] olalar ‘il mefā‘ilün mi (19) Mevlânâ mefā‘ilün ya kâbil fe‘ülün

45 **Zihî ‘izzet zihî devlet sa‘âdet**
Anıñ k’and’ola bu ‘ilme (20) liyâkat

Zihî zâ-yı mu‘cemenüñ fehiyile hayf ma‘nâsına ve gâh kelime-yi taḥsîn olup ne gökçek ma‘nâsına olur [M17a] (1) burada ma‘nâ-yı şânî murâddur **‘izzet** ve ‘izz şeref ma‘nâsına **devlet** feth-i dâl yâhud zamm-ı dâl ile ‘inde’l-muḥârebe (2) iki ‘asker biri âḫıra ğâlib olmak ve ba‘zı erbâb-ı lügat dimişler ki zamm-ı dâlile mâlde müsta‘meldür ve feth-i dâlile (3) ḫarbde ve câhde müsta‘meldür ve ba‘zıları dimişler ki ikisi ne hem ḫarbde ve hem mâlde müsta‘meldür pes (4) burada teşbîh vardır sa‘d ve **sa‘âdet** ikisinde de sînüñ fethiyile iyilik ve mübâreklik ma‘nâsına bu ‘ilm (5) de olan ‘ilm-den murâd kubeninde zikr itdügi ‘ilm-i Mevlânâdur **liyâkat** ve lîk lâyıḳ olmak ma‘nâsına (6) lâḳayelik lîkâ ve liyâkate dirler kaçan bir şey’ münâsib olsa bâ‘a bâbındandır taqţî‘ zihî ‘izzet mefā‘ilün (7) zihî devlet mefā‘ilün sa‘âdet fe‘ülün anuñ k’ando {kinüñ kâfinüñ fethiyile ve andanuñ hemzesinüñ ḫazfıyıla vâvnuñ daḫı hemzesini ḫazfıla okınur ve dâlnuñ zammıyıla} mefā‘ilün la bu ‘ilme mefā‘ilün liyâkat (8) fe‘ülün

46 **Velîkin k’orkaram bir câhil-i dūn**
Ki anuñ olmaya ge’j tab‘ı mevzūn

Dūn (9) zamm-ı dâl-ı mühmele ile aşı ‘Arabîdür aşısız ve ḫaḳîr ve kötü ma‘nâsındur **ge’j** feth-i kâf-ı ‘Arabî ve zâ-yı ‘Acemîyile (10) egri ma‘nâsına ki muḳâbili rastdur rast

çepe de muḳābildür anuñ muḳābelesinde olıcaḳ ma'nāsı (11) sağ ve şol dimekdür sağ ve şol diyicek yirde 'Acem çep ve rast dir ve gāh olur zā-yı cıme tebdıl (12) idüp kec dirler taḳṭī' velākin ḳor mefā'ilün ḳaram bir cā mefā'ilün hil-i dūn fe'ülün ki anuñ (13) ol mefā'ilün maya geḳ ṭab mefā'ilün 'ı mevzūn fe'ülün “

47 İdemez veznile taḳṭī'i tefhīm

İde (14) cehlile her ma'sūma ta'līm

Taḳṭī' luḡatde pāre pāre eylemeye dirler iştılāḥ-ı ehl-i 'arūzda eczā'ı (15) 'arūzıla vezne dirler taḳṭī' idemez vez mefā'ilün nile taḳṭī mefā'ilün 'ı tefhīm {fe'ülün} ide cehli mefā'ilün (16) le her ma'sū mefā'ilün ma ta'līm fe'ülün

48 Rekik ögrede bu mevzūn kitābı

Ḥarāb ide o (17) ṭab'ı müsteṭābı

Rekik egri ma'nāsınadır *müsteṭāb* ism-i mef'uldur hemze-yi istifāl burada vicdān (18) için olup ṭayyib ve pāk bulunmuş dimekdür Şihāḥ-ı Cevherīde ve ḡayrīde eydür *vesteṭābehu* (19) *vecedehu ṭayyiben*²⁴⁷ taḳṭī' rekik ögre mefā'ilün de bu mevzūn mefā'ilün kitābı fe'ülün ḥarāb ide mefā'ilün (20) o ṭab'ı müs mefā'ilün teṭābı fe'ülün

49 Yakın bilgil ki bir oḡlancık evvel

Oḡıya şī'r-i nāmevzūn (21) u mühmel

Yakın bir nesnenüñ ḥaḳīḳine ḳalb dolanmaḡa dirler *oḡlancık* Türkīde edāt-ı taşḡirdür [M17b] (1) māba'dine vaşl ḳatında ḳāf ḡayna ḳalb olunur {nāzım-ı merḥūm burada bu ḳāyideye muḡālefet eyledi} *evvel* 'alā vezn-i ef'al aşlında ev'el idi (2) hemzeyi vāva ḳalb itdük vāvı vāvda idḡām itdük evvel oldu bu beyt bü'aydine merḥūndur (3) taḳṭī' yakın bilgil mefā'ilün ki bir oḡlan mefā'ilün cıḳ evvel fe'ülün oḡıya şī' {mefā'ilün} ri nāmevzū (4) mefā'ilün nu mühmel fe'ülün

50 Olur ṭab'ı rekik ü süst ü maḡbūn

Ḳalur maḡrūm olunmaz (5) daḡı mevzūn

bu beyt beyt-i sābıḳuñ mısrā'-ı şānisi ki şart maḳāmındadır aña cezā' maḳāmındadır (6) *maḡbūn* ism-i mef'uldür aldanmış ma'nāsına 'Arabīdür Fārsīde daḡı müsta'meldür taḳṭī' olur ṭab'ı mefā'ilün (7) rekik ü süs mefā'ilün tü maḡbūn {fe'ülün} ḳalur maḡrū mefā'ilün molınmaz da mefā'ilün ḥı mevzūn fe'ülün (8)

51 Meger bir ḥāzık u üstād-ı kāmīl

Anı cehdile ide vezne ḳābil

²⁴⁷ Onu güzel buldu.

Meger mîmûn ve kâf-ı ‘Acemînûn fethiyile (9) Fârsîde ve Türkîde edât-ı istiğnâdur {ve gâh olur megerd lafzından tahfîf-i nehî olur dönme ma’nâsına şu‘arâ-yı Fûrs şi‘rlerinde dillerine tâbi‘ olup dâlı tahfîf iderler nitekim Tebrîz halkının ‘umûmen ‘âdetleridür kezâ fî lûgat-i Ni‘metullah} **hâzık** mâhir ma’nâsına **cehd** feth-i cîmile meşakkât ma’nâsına taqî‘ (10) meger bir hâ mefâ‘ilün zık ı üstâ mefâ‘ilün dı kâmil fe‘ülün anı cehdi mefâ‘ilün le ide vez (11) mefâ‘ilün ni kâbil fe‘ülün

52 **Gelür vezne velî bulmaz selâset**

Qalur tab‘ında elbette rekâket (12)

{ba‘z-ı nüshada elbet bir rekâket düşmüş} **velî** Türkîde maqâm-ı istiğnâda isti‘mâl olunur taqî‘ gelür vezne mefâ‘ilün velî bulmaz mefâ‘ilün selâset (13) fe‘ülün qalur tab‘ın mefâ‘ilün da elbette mefâ‘ilün rekâket fe‘ülün

53 **Qosañ egrile bir tâze nihâli (14)**

Büyüse toğrılır m’añla mişâli

nâzım-ı merhûm mezîd-i tefhîm için temşile-yi şurû‘ eyledi **tâze** (15) aşlında Fârsîdür Türkîde dahı şâyî‘dür **nihâl** kesr-i nûnla qalem ki işlerler ve fidân ve şi‘r-i eşcerûn (16) dibinden toğrı çıkan ince ve nâzik tal ma’nâsına isti‘mâl idüp mahbûblarun boyun aña teşbîh (17) iderler **mî** Türkîde edât-ı istifhâmdur ve burada istifhâm-ı inkârîdür taqî‘ qosañ egri mefâ‘ilün (18) le bir tâze mefâ‘ilün nihâli fe‘ülün büyüse toğ mefâ‘ilün rılır m’añla mefâ‘ilün mişâli fe‘ülün (19)

54 **Ya yeñi bardağa kim ola ol hâk**

Qoyasın bevli yumaq ide mi pāk

hâk toprak **pāk** (20) Fârsîdür arı ma’nâsına Türkîde dahı şâyî‘dür taqî‘ ya yeñi bar mefâ‘ilün dağa kim o mefâ‘ilün la ol hâk fe‘ülün (21) qoyasın bev mefâ‘ilün li yumaq i mefâ‘ilün de mi pāk fe‘ülün

55 **Hudâ qahr eyleye ol cāhili kim [M18a] (1)**

Oqıdur nazmı kej olup mu‘allim

nâzım-ı merhûm du‘â-yı ‘aleyh eyledi ism-i mezkûrdan mezîd-i tenfîr için taqî‘ (2) Hudâ qahr ey mefâ‘ilün leye ol cā mefâ‘ilün hili kim fe‘ülün oqıdur naz mefâ‘ilün mı kej olup mefâ‘ilün (3) mu‘allim fe‘ülün

56 **Aña kim olmadı manzûm-ı maqdûr**

Çü ta‘lîm itmek ister bâri manşûr

mısrâ‘-ı evvelde (4) manzûm ‘ibâretinde hâzıf-ı muzâf vardır taqdîr-i nazm-ı manzûm dimekdür zîrâ murâd-ı nâzım oldur ki şol (5) kimesne ki manzûmı nazmıla edâya kâdir olmaya öyle kimesne bârî menşûr ta‘lîm itmek ister dimekdür {menşûr manzûmuñ mu‘âbilidür} taqṭî‘ aña kim ol (6) mefâ‘ilün madı manzû mefâ‘ilün mı maḳdûr fe‘ülün çü ta‘lîm it mefâ‘ilün mek ister bâ mefâ‘ilün (7) ri manşûr fe‘ülün

57

Ḥarâb itmişdürür Tuḥfe-Ḥüsâmı**Niçe kej ṭab‘ u nâmevzûn u ‘âmı**

Kej ṭab‘ (8) vaşf-ı terkîbîdür tab‘ı egrilici kimesne dimekdür **nâmevzûn** demek mevzûn degil dimekdür ma‘lûm ola ki (9) Fârsîde ma‘nâ-yı nefy içün ki ‘Arabîde lam anuñ ma‘nâsınadır nûn-ı meftûḥa vaẓ‘ olunmışdur nûn-ı mezkûre kaçan fi‘le (10) dâḥil olsa fi‘lün ma‘nâsını fâ‘ilden nefy ider muttaşıl isti‘mâl olıcaḳ ḥarf-i yâya ihtiyâc olmaz meşelâ nedâd (11) ve nedîd dirler munfaşıl ve müstaḳil isti‘mâl olunsa yâ ilḥâḳ olunup ve nûnuñ feṭḥasın kesreye tebdîl idüp (12) nî dirler ve kaçan isme dâḥil olsa ol ism eger müstaḳḳ olursa dān gibi bînâ gibi mevzûn gibi nûn-ı mezkûrenün (13) âḫrına elif ziyâde iderler nâdān nâbînâ nâmevzûn dirler nadān nabînâ namevzûn dimezler eger cāmîd (14) olursa üç ḥâlden ḥâlî degil ism-i mezkûruñ medlûli zât-ı maḥẓ olmaḳ var ser u pâ gibi yâḥud (15) şıfat-ı maḥẓa olmaḳ var zîb ve şekîb gibi yâḥud zât-ı mevşûfa ve zımnâ vaşf zâyide-i dâile (16) olmaḳ var merd gibi zen gibi kısım-ı evvel ü şânîden olan isme nûn-ı mezkûre ne yalıñuz dâḥil olur (17) ve ne elifile {belki hâ ile dâḥil olur} meşelâ ne ser ve ne pâ ve ne zîbâ ve ne şekîbâ dirler kısım-ı sâlisden olan isme yalıñuz dâḥil olmaz (18) belki ya elifile veyâ hâ ile dâḥil olur meşelâ namerd dimezler belki nâmerd yâḥud namerd dirler fe‘l-yaḥfaz (19) **‘âmı** ḥaşşuñ zıddı olan ‘âmma mensûbdur murâd ṭab‘ı selîm ve zihn-i müstaḳîm aşḥâbı olan ḥavâşdan olmayan (20) kişidür taqṭî‘ ḥarâb itmiş mefâ‘ilün dūrür tuḥfe mefâ‘ilün Ḥüsâmı fe‘ülün nice kej ṭab mefâ‘ilün (21) ‘u nâmevzû mefâ‘ilün nu ‘âmı fe‘ülün

58

Benüm bu Tuḥfemi sen şakla yâ Rab**Şulardan k’olmaya ṭab‘ı mühezzeb**

{meşelâ ‘Arab lem yazrib dir ‘Acem mezd dir urmadı diyicek yirde ilḥâḳ-ı hâ ile ne olursa ‘Arabîde lâ ma‘nâsın ifâde ider ne erdür ne ‘avretdür diyicek yirde ‘Arab lâ racül ve la ümrat dir ‘Acem ne merdest ve ne zenest dir elifile nâ olursa ‘Arabîde leyse ma‘nâsın ifâde ider meşelâ ‘âlim degildür ve başîr degildür diyicek yirde ‘Arab leyse bi‘âlim ve leyse bibaşîr dir ‘Acem nâdān ve nâbînâ dir fe‘l-yaḥfaz fâne laṭîf} [M18b] (1)

Rab esmâ'ullâhdandır nokşândan kemâle ırgirici dimekdür ve bu Rab isminüñ isticâbet-i du'âya ihtisâsı vardır (2) anuñçün Qur'ân-ı 'Azîmü's-Şânda mevâzi'-i 'adidede mevâkı'-i du'âda Rabb ismi zıkr olunmuşdur “*Rabbi heblî (3) mine's-şâlihîn*”²⁴⁸ “*Rabbenâ teḡabbel minnâ inneke ente's-Semî'ul 'alîm*”²⁴⁹ “*Rabbişraḡ li şadri*”²⁵⁰ ve ġayri zalike **mühezzeb** tef'îl (4) bâbından ism-i mef'uldür burada pâk ve ḡâliş ma'nâsınadır taḡtî' benüm bu tuḡ mefâ'ilün femi sen şaḡ (5) mefâ'ilün la yâ Rab fe'ülün şulardan k'ol mefâ'ilün maya ṡab'ı mefâ'ilün mühezzeb fe'ülün (6)

59 Naşib itme bunı zihn-i saḡîme

Naşib it zihn-i pâk-i müstaḡîme

zihn kesr-i zâl-i mu'ceme (7) ve sükûn-ı hâ ile ve zihen zâl ve hānuñ fethiyile lügatde fiṡnat zeyreklik ma'nâsınadır ıṡlâḡda iktisâb-ı 'ulûm (8) içün mu'adde-yi nefis içün bir kuvvetdür ki ḡavâss-ı zâhire ve bâṡınanuñ cümlesini müṡtemildür cem'i ezhân gelür (9) zihn-i müstaḡîm oldur ki 'ulûm-ı me'arifi lügat-ı istiḡâmet üzere idrâk eyleye saḡîm anuñ zıddıdır taḡtî' (10) naşib itme mefâ'ilün bunı zihni mefâ'ilün saḡîme fe'ülün naşib it zih mefâ'ilün ni pâki müs mefâ'ilün (11) taḡîme fe'ülün

60 Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün

Dürüş cān-ı peder 'ılme dün ü ġün (12)

Cān-ı peder de ḡarf-i nidâ maḡzûfdur rāy-ı cān-ı peder dimekdür taḡtî' dürüş cānı mefâ'ilün peder 'ılmi (13) mefâ'ilün dün ü ġün fe'ülün

61 Kim itse Şāḡidîyi ḡayrıla yād

İki 'ālemde yâ Rabb eyle (14) dil-şād

Yād añmak ve ḡatırda ṡutmak **dil-şād** vaşf-ı terkîbidür taḡtî' kim itse Şā mefâ'ilün (15) ḡidîyi ḡay mefâ'ilün rıla yād fe'ülün iki 'ālem mefâ'ilün de yâ Rab bey mefâ'ilün le dil-şād (16) fe'ülün

Baḡr-ı evvel kıṡ'a derbaḡr-ı münserih-i maṡviyy-i meḡşûf (17)

62 Tanrıñ adıdur İzed ü Yezdān ḡudāy

Daḡı büzürg ulu yol ġösterici reh-nümāy

²⁴⁸“ (Oradan kurtulan İbrahim): ...Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlat ver, dedi.” Saffât 100.

²⁴⁹“... Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüpheşiz sen işitensin, bilensin.” Bakara 127.

²⁵⁰“Musa: Rabbim! dedi, yüregime ġenişlik ver.” Tâḡâ 25.

(18) ya'nî tañrı te'ālānuñ her lisānda maḥşuş ismi vardur lisān-ı Fārsīde ismi İzed daḥı Yezdān daḥı Hudāydur (19) hemze ve zā-yı mu'cemenüñ kesriyile şāyī'dür ammā faşîḥi feth-i zā iledür {Allāh Te'ālānuñ 'ilmidür lisān-ı 'Arabīde Allāh gibi lisān-ı Türkīde teñri gibi} ve Hakkıçün olan nesneye ve Hakkıçün (20) virilen nesneye İzedî dirler { *Yezdān* yaradıcı 'Arabīde Hālîk ma'nāsına ıstılāḥ-ı Mecūsda Yezdān Hālîk-ı ḥayra dirler Hālîk-ı şerre Ehremen dirler el-'ıyāzu bi'llāhi te'ālā } *Hudāy* lafzı gāḥ müfred olur ve gāḥ mürekkeb olur müfred olanuñ (21) ma'nāsı şāḥibdür ki Türkīde aña ıssı dimekile ta'bîr iderler meşelâ 'Arab şāḥib-i fızza dir 'Acem Hudāy-ı sîm [M19a] (1) dir Türkīde gümüş ıssı dinür ve ev şāḥibine kethudā dinür { *kedbā li'l-lisāni'l-Pehlevî ma'nāhu el-beyt ve ḥudā ma'nāhu er-rab ve ḡadista'melūnehu bima'nā el-müdebbir fi'l-umūr ve'l-kethudā mu'arrabun minhu kezā fî şerhi'l-kānūn*²⁵¹ } mürekkeb olan Hodayuñ aşlı Hodāydur (2) ma'nā-yı terkîbîsi kendi gelici dimekdür Beyt

[mef'ülü mefā'ilü fe'ülün]

Āmed bermen ki men resûlem

Güftem tu birev ki men ḥod-āyem²⁵²

{*ḥod* kendü dimekdür} *āy* āmedenden (3) ism-i fā'ildür ma'nā-yı aşlısi muṭlaḡ gelicidür ammā Hakk Te'ālā ḥazretinüñ 'ilmi olan Hudāyda murād vücūd-ı (4) maḡzarına gelici dimekdür Hodayuñ ma'nā-yı terkîbîsi binefsin ḥārice gelici ya'nî bizātiḥi mevcūd olıcı dimekdür nitekim İmām (5) Rāzî Meṭālibde²⁵³ taḡḡîḡ buyurmuşdur ve ma'lûm ola ki müfred olan Hudāy şāḥib ma'nāsına olduḡı (6) gibi Mālik ve 'Azîz ma'nāsına da olur ḡaḡîḡatde şāḥib-i muṭlaḡ ve mālîk-i muṭlaḡ ve 'azîz-i muṭlaḡ Cenāb-ı Hakk olup (7) ḡayr-ı şāḥib ve mālîk ve 'azîz demek mecāzen oldısa ism-i mezbûr vācib olucuda maḥşuş olup keşret-i (8) isti'mālile 'ilm-i ḡaş oldu şöyle ki Hakk te'ālādan ḡayriye dinilse e'imme-yi dîne küfr lâzım olur dirler meger (9) ma'nā-yı terkîbî murād ola ki kendü gelici ma'nāsıdır ki beyt-i sâbıḡda olduḡı gibi ammā evlā budur ki (10) şıfat ḡaşd olunduḡda vāv-ı resmîyile yazılır *büzürg* bā ve zānuñ zammıyıla ve rānuñ ve kāfuñ sükūniyıla 'azîm ve büyük (11) ma'nāsınadır {sütürg daḥı büyük dimekdür bunuñıla büzürg arasında fark budur ki büzürg 'āmdur cüşşede ve mertebede ve yaşda büyük olana dirler sütürg ḡaşdur ancak cüşşede büyük olana dirler} {büzürç-mihrüñ aşlı

²⁵¹ "Pehlevî dilinde kedbānın mânâsı beyt/evdir, Hudā ise Rab (sahip) manasına kullanılmışdır. İşleri çekip çeviren anlamındadır. Kethuda, o kelimeden Arapçalaştırılmıştır. Şerhü'l-Kânûn'da da böyledir."

²⁵² "Yanıma gelip, ben elçiyim, dedi. Ona, sen git ben kendim gelirim, dedim."

²⁵³ Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) kelâma dair en hacimli eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Metâlib", TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 29, s. 402-403, İstanbul, 2004.

büzürg-mihrdür mu'arreb olmuşdur ki kâfi cîme tebdîl kâyide-yi ta'rîbdür niteki nercisde ve cülnârda ve sergencebînde olduğu gibi ki aşilları nergis gülnâr ve serengübîndür gâh olur büzürg-ıred muķābelesinde isti'māl olunup ıredde ma'nā-yı küçük irādet itmegile tecevvüz olmuş olur} büzürgvâr uluraķ ve ķatı ulu ve kendü zātından ululuķ idici ve eydürler ki 'ilm ehline maḥşuş (12) ve cebbār ma'nāsına daḥı gelür 'allāme-yi yegāne Kemāl Paşazāde ḥazretleri Daķāyıkda buyururlar ki "büzürg-vâr büzürg (13) ile vārdan mürekkebdür zebān-ı Fārsīde vār lafzı liyāķat ma'nāsın ifāde ider ki dürr-i şeh-vār dirler şāha (14) lāyık incü ma'nāsına ve est-i reh-vār dirler yola yarar at ma'nāsına pes büzürg-vāruñ ma'nā-yı terkībisi uluya (15) la'yıķdur ammā ululuğa la'yıķ ma'nāsına da isti'māl olunur ol taķdırce büzürg-vāruñ aşlı büzürg-i vār (16) olup andan iḥtişār olunmuş olur {büzürgi ululuķ büzürg-vārı ķatı ululuķ} **reh-nümā** reh-nümāy rehnü-mün vaşf-ı terkibi olup yol gösterici (17) ma'nāsınadır delil ü kılavuza rehber didükleri gibi rehnümā daḥı dirler taķṭi' tañrının a müfte'ilün dı durur fā'ilün (18) İzed ü yez müfte'ilün dan Ḥudāy fā'ilün daḥı büzür müfte'ilün gü'lu yol fā'ilün gösterici müfte'ilün (19) rehnümāy fā'ilün

63 Hem daḥı peygamber ol kim vire Ḥaķdan ḥaber

Bāy-ı tüvāngerdürür yoḥsula dirler (20) gedāy

peygamber peygāmbere peyāmbere peyemere cümlesi lügatdür ve vaşf-ı terkibidür ma'naları ḥaber iletici dimekdür (21) peyām bā-yı 'Acemiyile şol ḥaberdür ki bir kimseden āḥıra naķl olunur ve iki kişinüñ ortasında vāsiṭa olup [M19b] (1) ḥaber iletene kimesneye dirler enbiyā' 'aleyhimü's-selāma peyāmbere didükleri Ḥaķķ Te'ālā Ḥazretinden yā bi'z-zāt yā Cebra'ıl vāsiṭasıyla (2) ümmetlerine ḥaber ilettdükleri i'tibārıludur pes peyāmbere elfāz-ı mürekkebeden olup bir cüz-i ḥaber ma'nāsına olan (3) peyām ve bir cüz-i berdür ki iletici ma'nāsına ism-i fā'ildür maşdarı bürdendir {bürdende bā' maẓmūm idi muķteẓā-yı kıyās üzere bunda mefhūm olmayup fetḥaya tebdilün vechi def'-i iştibāhdur bürīdenden müştakķ olan bür ki kesici ma'nāsınadır anda bā maẓmūmdur bürdenden müştakķ olan bürdede bā maẓmūm olsa aralarında iştibāḥ ḥāşıl olur} peyāmuñ aşlı peygāmdur ğaynı ḥazf idüp (4) peyām dirler ve gāh olur elifni daḥı ḥazf idüp peyem dirler **tüvān-ger** vaşf-ı terkibidür güç ve kuvvet (5) ve kudret ma'nāsına olan tüvān ile edāt-ı fā'il olup nisbet ḳaşd olınan gerden mürekkebdür **bāy** devletlü (6) olan kimse güçlü ve kuvvetlü olduğün tüvān-ger dirler ma'lūm ola ki kâf-ı Fārsiyile olan ger-cereb (7) uyuz ma'nāsına gelür ve edāt-ı şart olup gāḥi evveline hemze getirüp eger dirler ve edāt-ı fā'il olur (8) küze-ger ve keşf-ger gibi aşlında eger lafzından taḥfif olunmuşdur ve 'Arabīde ism-i fā'il ile ma'nā-yı nisbet (9) ḳaşd olunduğı

gibi Fârsîde dağı kaşđ olınur tûvân-gerde böyledür fâ hıfz [gedâ gedây lûgâtândur] nâzım-ı merhûm lûgâtını (10) Allâh ve rasûlûn ismiyile ibtidâ' eylemesinûn lutf-ı hafî degildür taqtî' hem dağı pey müfte'îlün ğamber ol fâ'îlün (11) kim vire Hâk müfte'îlün dan haber fâ'îlün bâ-yı tûvân müfte'îlün gerdürür fâ'îlün yoĥsula dir müfte'îlün (12) ler gedây fâ'îlün

64 Leb tudağ u rûĥ yañađ çeşm göz ü rûy yüz

Kirpüĝe müĝĝân müje (13) dest el ayağ oldı pây

Leb feth-i lâmla {ve bâ-yı 'Arabîyile} tudağ ve kenâr ma'nâsına leb-i der leb-i deryâ dirler (14) kapu kenârına ve deryâ kenârına bâ-yı 'Acemîyile çam ağacı ma'nâsınadır **rûĥ** zamm-ı râ ile yañađ ma'nâsınadır ki 'Arabca (15) ĥadd dirler gül-rûĥ dirler yañađı kızıl kimesneyi güle teşbîh iderler feth-i râ ile nâle-yi sâz u raĥmet ma'nâsınadır (16) **çeşm** göz {nâzım-ı merhûm hâmişde dir ki çeşmde kapağı ve kirpigi ve sevâd ve beyâzı cümle dâhildür intehâ} gözlüĝe isti'âre tarîkıyıla çeşmük dirler kâf-ı taşĝirile ve ta'vîz ve ĥamâyile dağı çeşm dirler (17) **rûy** vâvuñ işbâ'ıyıla yüz ma'nâsına imâle ile olıcak tûc ma'nâsına ve tûcdan olan nesneye (18) rûyîn dirler ve yüzi muşaffâ olup kederi olmayan kimesneye pâkîze-rûy dirler rûyuñ ĝâĥ olur (19) yâsını ĥazf idüp rû dirler pûze pûz diycek yirde rû be rû dirler ve rûyuñ medlûli arĥa muĥâbili (20) olan yüzdür ki rûy-ı pûşt muĥâbelesinde isti'mâl iderler ve cânib-i zâhire mecâzen rûy dirler meşelâ (21) arzuñ şaĥı-ı zâhirine rûy-ı zemîn dirler ve her vechile diycek yirde 'Acem ez heme rûy dir niteki bu beytde vâkı'dur [M20a] (1) Beyt

[mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün]

Cevân dîvâne bâşed ezhome rûy

Zidîvâne beter pîr cevân-ĥûy²⁵⁴

'Arab vechde tecevvüz itdüĝi gibi (2) 'Acemde rûyde ider Türkîde yüzde ider şı yüzden dirler **müĝĝân** zamm-ı mîmile ve zâ ve kâf-ı 'Acemiyyîn (3) ile kirpikler ma'nâsına şîĝay-ı cem'dür ĝâĥî vahdet maĥâmında dağı isti'mâl olınur **müje** zamm-ı mîm ve zâ-yı 'Arabî (4) yâĥud 'Acemî ile kirpik ma'nâsına taşĝirinde müjek dirler **dest** el **pây** ayağ ve îz ve akındı ve girü ve bahâne (5) ve yuĥaru ve ĝanîlik taqtî' leb tudağı müfte'îlün rûĥ yañađ fâ'îlün çeşm ü gözü müfte'îlün rûy yüz (6) fâ'îlün kirpige müj müfte'îlün ĝân müje fâ'îlün dest el ayağ müfte'îlün oldı pây fâ'îlün (7)

²⁵⁴ "Genç bütünüyle divâne olur. Genç huylu ihtiyar ise divânedan beter olur."

65 Gūş kulağ u dūş omuz mūş şıçan hūş uş

Dūd dūtün būd idi zūd (8) tīz ü rūd çāy

Gūş kāf-ı ‘Acemîyle kulağ ve bıyık seblet ma’nāsına kāf-ı ‘Arabîyle şığa-yı (9) emrdür vaşf-ı terkîbîdür çalış ve dürüş dimekdür {maşdarı kūşîdendür} ve Fûrs aylarının on dördüncü günü ki ta’rîb idüp (10) cūş dirler **dūş** zamm-ı dāl-ı mühmele ve sükûn-ı vāvıla omuz ve çegen ki ‘Arabca menkib dirler ve dün gice ve lūk (11) ve lehmdür ki anuñla bakır ve demür yapışdururlar ve ahmağ ma’nāsına **mūş** fāyide ma’nāsına fa’reye teşbîhā ‘Arab (12) tavşanına mūş deştî dirler **hūş** bir hāletdür ki Türkîde andan ög ile ta’bîr iderler ögi gitmiş kimesneye (13) bîhūş dirler ögli kimesneye hūşmend dirler ög ‘aqluñ verāsında bir hāletdür ‘aql hālķîdür ol hālķî (14) ile mütezāyid olur ol sebebeden mend aña edāt-ı tavşîf olmışdur hūşuñ münāfisi şol hāletdür ki lisān-ı (15) ‘Arabîde aña igmā dirler nāzım-ı merhūm ögile uşşı ki muķābili cuñundur fark itmeyüp hūşı uş ma’nāsına (16) kıldı bîhūşuñ ma’nāsı dīvāne olur pes buradağı kelāmı şaķîh olmaduğundan (17) ma’adā aşagada yigirmi beşinci baķırde ögi gitmiş bî-hūş dimesi münāfîdür kemālā yahfî hūşyāruñ (18) ma’nāsı ayıķdur muķābili mestdür mürekkebdür hūş ile yārdan ma’nā-yı terkîbîsi hūşı kendüye yār u mu’în (19) dimekdür ve hūş lügat-ı müşterekeden olup gāh cān ma’nāsına ve gāh helāk ma’nāsına gelür {nitekim Mevlānā Hālimî lügatında yazmış} (20) ammā ‘Allāme-yi Fā’iķ mazhar-ı daķāyık-ı haķāyık Daķayıķu’l-Haķāyıkda buyurmuş ki “gāh olur hūşuñ zevāliyle (21) mevtden kināyet olunur bu kināyetüñ aşlın bilmeyen cān-ı hūşuñ ma’nīsinden şanur” buyurmuşlar [bu hūşdan murād-ı şerîfleri ög ma’nāsına olan hūşdur] [M20b] (1) **dūd** dūtün deķān ma’nāsına **būd** bā-yı ‘Arabîñüñ zammıyıla ve vāvuñ sükūniyıla vücūd ma’nāsına bu da (2) ism-i mef’ul olup mevcūd ma’nāsınadır ve būd būden {būden olmak keynūnet ma’nāsına müstaķbelātında vāv meftūh olur būd dinilür emr-i ġā’ibde bād dirler olsun ma’nā(sına) bu daķı olacak ma’nāsınadır āķırındaki yā isti’dād ma’nāsın ifāde ider} ma’nāsına da olur dîd dîden (3) ve ġüft ġüften ma’nāsına olduğı gibi lügat-ı Ni’metullāhda dir ki “būd (4) vücūd ma’nāsına ve şığa-yı māzîdür ekşer budur ki māzîden hikāyet olur ve rābıta-yı (5) isti’māl olunur idi ma’nāsına pādîşāh būd pādîşāh idi dimekdür” ve ķarārgāh {seyyid Şerîf ķaddese sırruhu el-laţîfū şerh-i tecrîd-i hvāşiyesinde ve şüreti būden ile tefsîr buyurmuş ‘allāme-yi dehr ibn Kemāl Paşa Daķayıkda buyurur ki vücūd ma’nāsına olan būddur Seyyid Şerîf bu maķalde işābet itmemişdür ma’lūm ola ki ‘Arabîde bunuñ tāmmesi ve nāķısası olduğı gibi Fārsîde de būduñ tāmmesi ve nāķısası vardur meşelā ‘Acem zend-i kātib būde dir ‘ibāret-i būdekān tāmme maķallinde isti’māl ider şāra

ma'nāsın irādet itse şud irād ider meşelā 'Arab zidegān-ı faķir āsar-ı ğaniyye dir zihī faķir būd ğanī şud dir fe'l-yahfaz} {ammā bā-yı 'Acemīyile būd bā-yı mezbūruñ imālesiyile kumaşuñ ve bezuñ argıcına dirler ve imālesiz zamme-yi şarihile kāv ma'nāsınadır} **zūd** Türkce tiz demekdür muķābili (6) diyrdür ki geç ma'nāsına gāh olur taħfif idüp āhırından dālī ħazf iderler **rūd** rā-yı mühmelenüñ (7) zammıyıla ve vāvuñ sükūniyıla ırmaķ çay ma'nāsına ırmaĝa cūy daķı dirler beynehümāda fark oldur ki cūy ırmaĝuñ (8) yirine dirler rūd aķan şuyuna dirler ma'lūm ola ki çay daķı rūd gibi Fārsīdür anuñçün Ḥalīmī lügātında (9) çay lafzı ırmaķ ma'nāsına olmuşdur lākin Türkīde şuyū'ı olmaĝıla nāzım-ı merḥūm Türkī (10) maķāmında irād eyledi sāzuñ şesine ve ırlamaĝa daķı rūd dirler taķtī' gūş kulaĝ u müfte'ilün dūş omuz (11) fā'ilün mūş şıçan müfte'ilün hūş uş fā'ilün dūd dūtün müfte'ilün būd idi fā'ilün zūd (12) tiz ü müfte'ilün rūd çay fā'ilün

66 Kārd bıçaķ ārd un demrene peykān dimiş

Nīze sūñü (13) zih kiriş tır ü kemān oķ u yay

Kārd kāf-ı 'Arabīyile ve elifnüñ meddiyile ve sükūn-ı rā ve dāl (14) ile bıçaķ 'Arabca sikkīn **ārd** meddile ve sükūn-ı rā ve dālile un 'Arabca daķıķ ma'lūm ola ki Fārsīde (15) ictimā'-ı sākinüñ ve şülüş-i sevākin cāyızdır ārd ile kārd olduĝı gibi **peykān** bā-yı 'Acemīnüñ (16) fethi ve yānuñ sükūnı ve kāf-ı 'Arabīyile oķ demreni ve gāhī ķalb ma'nāsına da isti'māl olunur **nīze** (17) kesr-i nūn ve sükūn-ı yā ve feth-i zā-yı mu'ceme ve hā-yı ğayr-ı melfūza ile sūñü ya'nī mızrāķ ma'nāsına kışacıķ sūñüye (18) ve ħarbeye kāf-ı taşĝir ile nīzūk dirler **zih** zā-yı mu'cemenüñ kesriyile ve hānuñ sükūniyıla kiriş ve yaķa ve zencef (19) ve taḥsīn zihī ma'nāsına ve oĝlan toĝmaķ birüsi ma'nālarına gelür **tır** oķ ki ma'rūfdur ve kumar oyununuñ (20) tiri ki ondur her birisi içün naşib-i mu'ayyen vardur ammā üçü içün naşib yokdur ve naşib ve Tārīḫ-i (21) Celālīde yaz ayı ve Furs aylarınıñ on üçüncü ĝünü ve re'īsü'l-ķavm ve bulanuķ ve zulmet ve kilķ etegi [M21a] (1) ve gemi direĝi ve saķf-ı ḥāneye ķonulan şecer ve yaĝcı degirmeninüñ direĝi ve 'uṭarid yıldızu şā'ika ve pālān ve ķulaĝuz (2) ve ĝüz ayı ve ķaftān eteginüñ çevre yanı ve bir ķuşdur ki ügeyik miķdārı 'Irāķ diyārında çok olur (3) 'Arabca şuftin dirler ve od ĝözi ve oķ demreni ve oķlaĝı taķtī' kārd bıçaķ müfte'ilün ārd un (4) fā'ilün demrene pey müfte'ilün kān dimiş fā'ilün nīze sūñü müfte'ilün zih kiriş fā'ilün tır u kemān (5) müfte'ilün oķ u yāy fā'ilün

67 Ḥūr ĝüneş ü yir zemīn jāle çiy gök āsmān

Yaĝmura bārān (6) digil ebr bulut māh ay

hūr vāvıla ve hūr vāvsız güneş ma'nāsına ve güneş hūr-şid ve hūr-şid (7) dağı dirler ikisi dağı mürekkebdür bir cüzleri hūra ve huradur ki lüğat-ı Pehlevîde nūr ma'nāsınadır {'inde't-terkîb hâları sâkıt olmışdur} (8) ve bir cüzleri dağı şiddür ki güneş ma'nāsınadır **zemîn** göge muqâbil olan yirdür yir gök diyecek yirde zemîn-i (9) âs-mân dirler {zemînün taḥkîki sâbîkâ beyân olundu} (10), (11), (12), (13), (14) **jâle** ve nem ikisi de gökden yağan çiye dirler ikisinin beyninde fark budur ki katre (15) katre olmayınca jâle dimezler jâle lüğat-ı müsterekedendür şol tulumda dağı dirler ki anuñıla şuda yüzerler (16) nitekim yigirmi birinci bahırda gelse gerek **âsmân** mürekkebdür gök ma'nāsına bir cüzi âsdur ki degirmen ma'nāsınadır (17) ve bir cüzi mândur ki ism-i fâ'ildür benzeyici dimekdür maşdarı mânistendür istidârede ve hareket-i devriyede {degirmene müşâbih olduğıün göge âsmân dimişlerdür aşı mân-âsdur şibih-raḥâ ma'nāsına 'ilm olmağıla kâide-yi terkîb-i tağyîr olunup muzâfun ileyhe taqdim olunmışdur} (18) **bārân** aşında yağmak ma'nāsına olan bārîdenden me'hûz olmağıla (19) ism-i cinsdür her ne ki gökden yağar aña şadıkdur gerek yağmūr olsun ve gerek çi(y) ve gerek gayrı lâkin huşuşıla (20) yağmura ıtlâk olmağıla şâyî' olmışdur **ebr** elif-i maşşürenün fetḥi ve bā-yı muvaḥḥide ve rā-yı mühmelenün (21) sükûnıyla bulut ma'nāsına **māh** semâda olan ay ve bir yılun on iki bahşından bir bahşına māh dirler {māh be māh dirler ayca ayca dimekdür} [M21b] (1) meşelâ sene-yi kameriyyede muḥarrem şafer rebîu'l-evvel rebîu'l-âḥır cemâdiye'l-evvel cemâdiye'l-âḥır receb şā'ban ramazân (2) şevvâl zî'l-ka'de zî'l-ḥicce taḥtî' hūr güneş ü müfte'ilün yir zemîn fâ'ilün jâle çi gök müfte'ilün âs-mân (3) fâ'ilün yağmura bā müfte'ilün rân digil fâ'ilün ebr bulut müfte'ilün māh ay fâ'ilün (4)

68 Gāv öküz ester kaṭır ḥar eşek üştür deve

Esb at u mādīyan kışrak u hem kürre tay

(5) **Gāv** {kāf-ı 'Acemîyle kayd olundu zîrâ kāf-ı 'Arabîyle bahâdır ma'nāsınadır} kāf-ı 'Acemîyle öküz ma'nāsına ehlisine ıtlâk olunur yabânîsine gevzen {gevzen kāf-ı 'Arabînün fetḥi ve vāvuñ sükûnıyla ve zā-yı mu'cemenün fetḥiyle} dirler ki Türkîde aña şağın geyigi (6) dirler kara gözlü maḥbûblaruñ gözlerini aña teşbîh iderler gāvun elifni ḥazf idüp gev demek dağı lüğatdür ve şu (7) şıgrına gavmış dirler {gāv mîşün aşı mîş-gāvıdır ma'nā-yı Türkîsi gāv germîşi dimekdür ya'nî ol cinse beñzeyeni muzâfun ileyhe taqdim olunup ism olmışdur Fürsde bu kāyidenün şuyū'ı ma'lûmdur} {gāvmiş mürekkebdür gāv ile mîşden gāv ism-i cinsdür şu şıgrı ol cinsden bir nev' olmağıla lafz-ı gāv ki aña ıtlâkı şâhicidür ve bunun mîşe ya'nî koyuna müşâbeheti vardır şol

cihetile ki gāvuñ bir nev'î min vechin ehlîdür evde beslenür hıdmetlenürler ve min vechin deştîdür niçe aylar yabānda gezer kimse gözetmez miş cinsinüñ 'umûmı vardur ehliyye ve deştîyye anuñçün mezkûr hayvanuñ mişe nisbeti cāyız olmışdur} **ester** hemzenüñ fethi ve sînüñ sükûnı ve tānuñ fethiyile katır ki 'Arabca beğl dirler ve katırcıya ester-bān (8) dirler **har** merkebün ehlisine yabānisine göre dirler ki Türkce aña kulan ta'bîr iderler **üstür** hemzenüñ zammıyıla (9) deve hāzıf-ı hemze ile şütür dağı müsta'meldür **esb** hemzenüñ fethiyile ism-i cinsdür Fûrs cinsinüñ envā'ına şāmildür (10) **kışrak** lafzınun kâfı māba'dindeki vāva muttaşıl olmağıla gayna kalb olunur bunun emşâli Türkide çokdur (11) **kürre** kâf-ı 'Arabînün zammı ve rānuñ teşdidiyle ve tahfifi ile de olur atdan ve merkebden genc olana dirler {vezn için hemzede bir miqdār tevakkuf olunur} taqtî' gāv öküz es (12) müfte'ilün ter katır fā'ilün har eşek üş müfte'ilün tür deve fā'ilün esb at u müfte'ilün mādiyan fā'ilün (13) kışrağı hem müfte'ilün küre tay fā'ilün

69 Nākır u tanburdurur çeng ile şeştā rebāb (14)

İklığ u berbať kopuz dumrı düdük deff ü nāy

Nākır çeng ve çeng-i sâz ma'rûf ma'nāsına olduğı gibi (15) kuş kaynağı ve yırtıcı cānavarların pençesi ve âdem pençesi ma'nālarına dağı isti'māl olunur **tanbur** şeştā meşelâ Nî'metullah (16) lüğatında dir ki şeştā âleti kollu kopuz **rebāb** rā-yı mühmelenüñ fethiyile ıklık didükleri sâzdur 'Arabîdür 'Acem ta'cîm (17) itmişdür ve bulut pâresine ve ak ve siyāh görinen buluța ve kopuza dağı ıtlāk olunur pes kelām-ı nāzımda (18) rebāb lafzı mışrā'ı şānînüñ ibtidāsına merhündür **berbať** bā-yı muvaḥḥidenüñ fethi ve rā-yı mühmelenüñ sükûnı ve bā-yı şānînüñ zammıyıla (19) kopuz didükleri sâzdur ve üd ve şeştā ma'nāsına dağı gelür **dumr** dāl-ı mühmelenüñ zammı ve mîm ve rānuñ sükûnıyıla defün (20) Türkisidür Türkce dumr çeng yanınca çaldukları nesne ki kenārında büyük pulları vardur aña ıtlāk olunur (21) **düdük** nāyuñ Türkisidür taqtî' nākır u tan müfte'ilün bur durur fā'ilün çengile şeş müfte'ilün tā rebāb fā'ilün [M22a] (1) ıklığü ber müfte'ilün bať kopuz fā'ilün dumrı düdük müfte'ilün deff ü nāy fā'ilün

70 Fāyidesüz bir 'abeş nesneye bîhûde di (2)

Hem dağı bîhûde söz söyleyici jāj-hāy

Bîhûde ve bîhude 'abeş ve bāṭıl nesneye ıtlāk olunur (3) **jāj** zāyeyn-i Fārsiyyîn ile bāṭıl söz ve hırman ve kulağın dikenini ve çör çöb ve deve dikenini ma'nālarına gelür (4) **hāy** hāy'idendür ki çiyinemek ma'nāsınadır jāj-hāy bu ikisinden mürekkeb vaşf-ı terkibîdür

gerekmez (5) söz çiyneyici ya'nî söyleyici dimekdür taqṭī' fāyidesüz müfte'ilün bir 'abes fā'ilün nesneye bî müfte'ilün hūde di (6) fā'ilün hem daḥı bî müfte'ilün hūde söz fā'ilün söyleyici müfte'ilün jā-j-hāy fā'ilün

71 Bu sözimi (7) ezber it göñlünüñ aç pasını

İn sūḥānem yād kün jeng-i dilet mīzidāy

Bu beyt {ol beyt-i} hümāyündür ki (8) dībācede buña ve emsāline işāret itmişdi mıṣrā'-ı şānīsı mıṣrā'-ı evveline muḳābildür (9) *İn* Fārsīde ism-i işāretdür qarībe işāret olunur {ba'īdinde göñlünüñ aç pasını ḳavline işāretdür} mıṣrā'-ı evvelüñ evvelindeki būya muḳābil (10) dūr *sūḥānem* sözimiye muḳābildür sūḥānemde mīm-i sākin zāmīr-i mütekellimdür zīrā mīm-i sākin (11) ki āḥır kelimeye mülḥıḳ ola zāmīr-i mütekellim olur gerek ism gerek fi'l olsun meşelā delem ve cānım ve dānistem ve mīdānem gibi (12) ve mā ḳāblinde olan nūn meftūḥadur zīrā bu fenn-i celīlūñ ḳavā'idindendür ki zemāyirūñ mā ḳābli meftūḥ olur fe'l-yahfāz (13) *yād kün* yād it ezber it ḳavline muḳābildür zīrā yād iki ma'nāya (14) gelür biri añmak ve biri ḥāṭırda ṭutmāk burada ma'nā-yı şānī murāddur yād kün dimenūñ ma'nāsı ḥāṭırında (15) ṭut ya'nî ḥıfz ve ezber it dimekdür kün lafzı gerd lafzından müştakḳ emr-i ḥāzırdur eyle dimekdür ma'lūm ola ki 'Arabīde (16) maşdar aşıldur māzī ve muzāri' ve şa'ir müştakḳāt andan ṭoḡar am mā Fārsīde fi'l-i māzī aşıldur maşdar aña (17) tābi'dür meşelā gerd lafzı ki fi'l-i māzīdür āḥırında nūn ziyāde itmekile maşdar olur ve sāyir müştakḳāt (18) cümlesi andan ṭoḡar bu fenn-i celīlūñ fuṣalāsından Kemāl Paşa-zādenūñ ve āḥır ebinūñ muḥṭārı budur ve ba'zıları (19) dimişler ki 'Arabīdeki gibi yine maşdar aşıldur māzī ve muzāri' ve sāyir müştakḳāt andan şudür ider {mezheb-i ekşerīn budur} *jeng* (20) zā-yı 'Acemīnūñ fethi ve nūnuñ sūkūniyla pas ve küf ma'nāsına *dilet* dil göñül ve yürek ve göz ma'nalarına gelür {burada ma'nā-yı evvel murāddur} (21) tāsı ḥıṭāb içündür ma'lūm ola ki tā-yı sākine ki Fārsīde kelimenūñ āḥırına lāḥıḳ olur zāmīr-i ḥıṭābdur muzāfun ileyh [M22b] (1) ma'nāsına *mī* kesrile muzāri' olanda gelür ḥāle taḥşış ider ve māzī-yi evvelinde gelür ḥikāyet-i ḥāl-i māzī ma'nāsın ifāde (2) ider ve emr-i evvelinde de gelür nitekim mā nahnū fihde olduḡı gibi *zidāy* zā-yı mu'cemenūñ kesriyle emr-i ḥāzırdur maşdarı (3) zidāyiden ve zidūden gelür pāsın açup sayḳıllamak ma'nāsına müştakḳbelinde ve emrinde vāv yirine elif (4) ve yā getirüp zidāyed ve zidāy dirler jeng-i dilet mīzidāy ḳavli göñlünüñ aç pasını ḳavline muḳābildür taqṭī' (5) bu sözümi müfte'ilün ezber it fā'ilün göñlünüñ aç müfte'ilün pasını fā'ilün *İn* sūḥānem müfte'ilün yād kün fā'ilün (6) jeng-i dilet müfte'ilün mīzidāy fā'ilün

72 Müfte‘ilün fâ‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün

Kim bu kitâbı okur (7) ‘ilm olur aña kolay

Takṭî‘ kim bu kitâ müfte‘ilün bı okur fâ‘ilün ‘ilm olur a müfte‘ilün ña kolay (8) fâilün ba‘z-ı nüshanuñ hâmişinde nâzım-ı merhûmdan bu daḥı menkûldür {hâmiş ḥâşiyet Türkce kenâr ma‘nâsına kâmusda eydür ve’l-hâmiş ḥâşiyetün el-kitâb-ı mevlid intehâ}

1 Lü‘lû-i terdür dişüñ lâle-yi (9) ḥamrâ yüzüñ

‘Anber-i sârâ şaçuñ nergis-i şehlâ gözüñ

Müfte‘ilün fâ‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün (10)

Münserih keşf-i ṭayy fetḥ ola budur sözüñ

Lü‘lû incü ‘Arabîdür *ter* burada edât-ı ef‘al-i tafzildür meşelâ (11) bih-ter ve mih-ter dirler yigrek ve uluraḥ ma‘nâsına lü‘lû-ter lü‘lû’rek ya‘nî incüye ziyâde müşâbih dimekdür beyâz şâfî (12) olmada ‘anber ṭıyb-ı ma‘rûfdur Kâmusda eydür *el-‘anberu mine’t-ṭîbi reveşe dâbbetu bahriyyeti ‘aynun fîhi ve yu’enneṣu* (13) intehâ *sârâ* ḥâliş ve қоһulu dimekdür ‘anber-i sârâ қоһulu ḥâliş ‘anber dimekdür Ḥalîmî lügatinde dir ki “zâhir budur ki (14) Sârâ ‘Ummân sâhillerinde bir yerüñ adıdır ki ‘anberüñ iyüsi anda bulunur” *nergis* fetḥ-i nûn ve sükûn-ı râ ve fetḥ-i (15) kâfila ma‘rûf çiçekdür maḥbûblaruñ gözün şâ‘irler aña teşbih iderler *şehlâ* fetḥ-i şîn-i mu‘ceme ve sükûn-ı hâ ile (16) alagöz ve büyük göz ve şaşı göz ve alaca nesne ma‘nâlarına gelür burada ma‘nâ-yı evvel murâddur pes (17) nergisüñ şehlâya izâfeti müşebbehe bihüñ müşebbehe izafeti kâbilindendür keşf-i ehl-i ‘arûz ıstılâhında ba‘z-ı eczâdan (18) ḥarf-i sâbi‘-i müteḥarriki ḥazfa dirler keşfetü’s-şey’e dirler kaçan şey’üñ ba‘zısını şey’den ib‘âd itseler ehl-i ‘arûzüñ (19) muḥtârı budur ammâ Zemaḥşerî Keşşâfda²⁵⁵ İmâm Firûzâbâdî²⁵⁶ Kâmusdabuyururlar ki kesf sîn-i mühmele iledür mu‘ceme (20) ile taṣḥîfdür ṭayy ba‘z-ı eczâdan ḥarf-i râbi‘-i sâkini ḥazfa dirler ṭaveytu’s-şevbe dirler kaçan şevbi dürseydük (21) taḥkîk-i maḳâm budur ki baḥr-ı münserihüñ aşı müste‘ilün mef‘ûlât müste‘ilündür iki kerre soñra ṭayy ‘illet-i ‘arîza olup {keşf-i ṭayy-ı zamme ola} [M23a] (1) müste‘ilünüñ fâsı ki ḥarf-i râbi‘ sâkindür ḥazf olunup müste‘ilün ḳalup müste‘ilün vezni kelâm-ı ‘Arabda olmağıla (2) müfte‘ilün veznine naḳl olunmuşdur ve daḥı keşf

²⁵⁵ Mu‘tezile âlimlerinden Zemaḥşerî’nin (ö. 538/1144) ağırlıklı olarak dirâyet metoduyla yazdığı tefsiri. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Özek, “Keşşâf”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 25, s. 329-330, İstanbul, 2002.

²⁵⁶ Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya‘kûb b. Muhammed el-Firûzâbâdî (ö.817/1415) el-Ḳâmûsü’l-Muḥîṭ adlı sözlüğüyle tanınan Arap dili, tefsir ve hadis âlimi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hulusi Kılıç, “Firûzâbâdî”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 13, s. 142-145, İstanbul, 1996.

‘illet-i ‘arıza olup mef‘ulâtünün tāsı ki harf-i sābi‘ müteharrikdür (3) hāzf olunup mef‘ulā kalmışdur mef‘ulā {dahı tayy-ı ‘arūz olup vāv hāzf olunup mef‘ulā kalmışdur mef‘ulā} vezni kelām-ı ‘Arabīde olmağıla fā‘ilün veznine nakl olunmuşdur

(4) **Baħr-ı şānī kıt‘a derbaħr-ı serī‘-i maṭvī** (5)

73

Git birev ü söyle bigū gel biyā

Ezçi neden çün nite niçün çirā

Birev bā-yı meksüre (6) edāt-ı tevessüldür rev lafzı şīga-yı emrdür maşdarı reftendürür rānuñ fethi ile yürümek ve gitmek ma‘nāsına (7) müstaḳbelinde ve emrinde fā vāva ḳalb olunup reved ve rev dirler {rānuñ fethiyile dindi zīrā zamm-ı rāyıla olursa süpürmek ma‘nāsına olur} **bigū** bānuñ zammıyıla zīrā fi‘lün evvel harfi (8) maẓmūmdur gū ve gūy şīga-yı emrdür maşdarı güftendür müstaḳbelinde ve emrinde fāsı vāva ḳalb (9) olunup gūyed ve gū dirler **biyā** bā-yı meksüre edāt-ı tevessüldür yānuñ aşı āydur şīga-yı emrdür maşdarı (10) āmedendür emrde āhırına yā ve kā‘ide mūcibince evveline bā ziyāde olunup ve her dilde kelime-yi emrūñ isti‘mālī (11) çok olduğundan mā‘idü’l-lafz āy nakıl olduğu eelden elifi yāyıla ḳalb-i mekân idüp biyā dirler **ez** (12) den dimekdür min ve ‘an ma‘nāsınadır ve gāh olur hemzesin hāzf idüp zā-yı meksüre olduğu hālde isti‘māl (13) iderler **çe** cīm-i ‘Acemīnün kesriyile ve hā-yı mersūme-yi ğayr-ı melfūza ile istifhāmdur ne dimekdür ğayr-ı zevi’l-‘uḳūlden (14) ‘ibāretdür gāh olur kesresin işbā‘ idüp yā ile isti‘māl iderler ve gāh olur mā ba‘dinde gelen kelimenün (15) evvelin sākin kıllup aña ulaşıdırurlar cem‘i çihā gelür neler ma‘nāsına ez çi demek neden dimekdür {‘Arabīde “*min eyyi şey’in*”²⁵⁷ ma‘nāsına} {ammā çün zamme-yi şarīḥa ile imālesiz ve işbā‘sız harf-i ta‘līldür çünki ma‘nāsına ve harf-i teşbihdür gibi ma‘nāsına ve teşbih ma‘nāsına olan çün bir ism-i mürekkebden cüz olıcaḳ vāvnı hāzf iderler çinān ve çinīn dirler çinān ve çinīnün aşı çün ān ve çün indür gāh olur aşı üzerine isti‘māl idüp çün ān ve çün in dahı dirler} **çün** (16) imāle ve işbā‘-ı zamme ile niçe ve nete dimekdür ‘Arabīde keyfe ma‘nāsına Türkīde bir kimsenün hālinden istifsār murād (17) itseler nicesin dirler ‘Acem çünī dir ‘Arab keyfe hālūke dir ve künhüne ittılā‘ mümkün olmayup ḥaḳīkatden (18) istifsār cāyiz olmaduğıçün Ḥaḳḳ Te‘ālā ḥazretin biçün ile tavşif idüp ized-i biçün dirler **çirā** cīm-i (19) ‘Acemīnün kesriyile lafz-ı mürekkebdür bir cüzi çedür ki ne ma‘nāsınadır ki beyān olundı ve bir cüzi rādur ki su‘āl ma‘nāsın (20) ifāde ider ki Türkīde andan içün ile ta‘bīr iderler meşelā Allāh içün diyicek yirde Ḥudā rā dirler pes çirānuñ (21) ma‘nāsı bu taḥḳīḳ-i ḥaḳīḳ üzere niçün demek olur ve bundan

²⁵⁷ “Neden, hangi şeyden?”

ma'lûm oldu ki Monla Ni'metullahuñ fethi [M23b] (1) cîm-i 'Acemîyle kısm-ı meftûhada çirâ niçün ma'nâsına didigünûñ vechi zâhir degildür taqî' git birev ü müfte'ilün (2) söyle bigû müfte'ilün gel biyâ fâ'ilün ezçi neden müfte'ilün çün nite ni müfte'ilün çün çirâ fâ'ilün (3)

74

İç tona şalvâr di yeñ âstîn

Gönleğe pîrâhen ü kaftan kabâ

Şalvâr feth-i şîn-i (4) mu'ceme ile iç eşvâbı *âstîn* elif-i memdûde ile âstî mişlehu kaftân yeñi *pîrâhen* bâ-yı 'Acemîyle pîrâhân mişlehu (5) gönlek 'Arabca kâmişun *kabâ* feth-i kâfîla kaftân câme gibi kabâ ile câmenûñ farkı oldur ki öñi tutuq olana (6) câme dirler ammâ kabâ dimezler kabâ öñi açuğa maşşûsdur 'Acem câme kabâgired dir kaçan öñi tutuq kaftânı yırtup (7) çâk eylese ve gâh olur kâfiye zarûretiçün âhırına hâ-yı melfûza ziyâde idüp kabâ dirler mâh u câh (8) kâfiyesinde isti'mâl iderler taqî' iç tona şal müfte'ilün vâ di yeñ müfte'ilün âstîn fâ'ilün (9) gönleğe pî müfte'ilün râhen ü kaf müfte'ilün tan kabâ fâ'ilün

75

Nağz digil gökcege beynîye mağz (10)

Çağz u vezağ gûkdürür kurbaga

nağz feth-i nûnıla ve ğayn-ı mu'cemenûñ ve zâ-yı mu'cemenûñ sükûnlarıyıla eyü ve pâk (11) ve çapûk ve hâliş ma'nâlarına da gelür *mağz* feth-i mîmile ve ğayn-ı mu'cemenûñ ve zâ-yı mu'cemenûñ sükûnları beynî ve ilik (12) ve mecâzâ her nesnenûñ özine ve içüne mağz dirler ve her nesnenûñ hûlâşası ve yağı ma'nâsına *çağz* cîm-i 'Acemînûñ (13) fethiyile ve ğayn-ı mu'cemenûñ ve zâ-yı mu'cemenûñ sükûnlarıyıla kurbaga ve iplik ve sırçan *vezağ* vâvuñ ve zâ-yı mu'cemenûñ (14) fetihleriyle kurbaga ve kertenkele *gûk* ğayn-ı mu'cemenûñ zammıyıla ve vâvuñ ve kâfuñ sükûnlarıyıla kurbaga ve oğ nişânı (15) ma'nâsına da gelür cem'î gûkân gelür pes kelâm-ı nâzımda çağz vezağ gûk cümlesi kurbaga ma'nâsına (16) dimekdür taqî' nağz digil müfte'ilün gökcege bey müfte'ilün niye mağz fâ'ilün çağz u vezağ müfte'ilün (17) gûkdürür müfte'ilün kurbaga fâ'ilün

76

Oldı derîce terece der kapu

Kûşe bucağ orta (18) miyân ev serâ

Derîce dâl-ı mühmelenûñ fethi ve râ-yı mühmelenûñ kesriyile terece ya'nî pencere ma'nâsına derîce (19) Fârsîsi terece Türkîsidür ba'z-ı nüshada terce yirine derce düşmüş ol galâtdur ve dahı derîce büyük (20) kuyularuñ içinden olup itdükleri küçük kapuya ve

büyük tağın depesine ıtlāk iderler **der** dāl-ı mühmelenüñ (21) fethi ve rā-yı mühmelenüñ tahfif ü sükūnıyla kapudur {dergāh kapu yiri dimekdür ve der-bān kapu bakıcısı dimekdür} [dergāh ve dergeh astāne-yi pādīshāhān mecāzā ammā haqīkatā Cenāb-ı Bārī celsitāne kapusıdır} ki ‘Arabīde aña bāb dirler ve ‘Arabīde bāb-ı nev‘ man‘asına {pencere bā-yı ‘Acemīyle Fārsīdür Türkīde isti‘mālī şāyi‘dür ‘Acem zıpāgermek için olan delüğe rūzen dir her neresinde olursa olsun ammā pencere de vaż‘-ı hāş-ı mu‘teberdür ki nażar-gāh açılmaq gerekdür ki pencere diyeler ön depesinden açılan delüğe pencere dimezler zīrā ğaraż aşl-ı ziyā degildür belki taşraya nazardur} [M24a] (1) da isti‘māl olunduğı gibi Fārsīde de dernev‘ ma‘nāsına isti‘māl olunur mecāzā meşelā her nev‘den diyicek (2) yirde zihderder dirler ve dağı der {dereye dağı dere didükleri yarayıcı olduğıçündür dere lafzı Fārsīdür āhırında hā ihtişāş içündür} {be derāmīd dirler ma‘nā-yı haqīkisi kapuya geldi derāmā anuñla taşra çıkmakdan kināyet iderler bāsız olursa içerü gel dimekdür hüdāyāya derām dirler bunda olan içerü ma‘nāsınadır} içerü ve taşra ve tağ depesi {ma‘nālarına da gelür} taḥsīn lafz için meşādir-i evvellerine (3) idḥāl olunur ve gāh olur kelime āhırına ilḥāk iderler bederyā-der gibidür deryā ma‘nāsına ve derīden lafzından (4) şīğa-yı emr ü vaşf-ı terkībī olur ve ḥarf-i zarf olur ma‘lūm ola ki Fārsīde bā-yı meftūḥada zarfiyet (5) ma‘nāsın ifāde ider bu bā iledür {derīden dāluñ fethiyile yırtmaq ḥark ma‘nāsına} beyninde fark oldur ki bā-yı mezbūrenüñ ifāde itdüğü zarfiyet şol (6) ma‘nīdür ki Türkīde andan de ile ta‘bīr olunur meşelā deryāda diyicek yirde bederyā dirler ammā lafzdur ki (7) ma‘nāsı içdür derūn içerü dimekdür vāvıla nūn nisbet için gelmişdür içinde diyicek yirde ‘Acem derile (8) bā-yı mezkūrı cem‘ ider meşelā deñiz içinde diyicek yirde bederyā der dirler nitekim üstünde diyicek yirde (9) bā-yı mezbūrıla ber lafzını cem‘ iderler meşelā yir yüzünde diyicek yirde berdi zemīn dirler fe‘l-yahfaz **kūşe** (10) bucağ genc ma‘nāsına ve kab kacağın kulpı ve döğme iylik **miyān** kesr-i mīmīle orta ve bel ve aralık ve iç ma‘nāsına (11) **serā** lafzı serāydan maḥşūrdur serāy pādīşahlar ve ulular evlerine dirler ve serāyiden {serāyīden sīnūñ fethiyile ve kesriyle dağı cāyızdūr emralmaq ma‘nāsınadır} lafzından (12) şīğa-yı emr ve vaşfı terkībī gelür taḳṭī‘ oldı derī müfte‘ilün ce terece müfte‘ilün der kapu fā‘ilün kūşe bucağ (13) müfte‘ilün orta miyān müfte‘ilün ev serā fā‘ilün

77

Hıış hışm kavm ü kabīle tebār

Yāda (14) di bīgāne biliş āşinā

hıış hā-yı mu‘cemenüñ kesriyle ve vāv-ı resmīyle hışm-ı karīb ma‘nāsına ve kendü (15) ḥod ma‘nāsına da gelür hıışāvend mişluḥū **tebār** feth-i tāyıla kavm ü kabīle ve

helâkluk ma'nâsına da (16) gelür 'Arabîdür Fârsîde daḥı şâyi' olmışdur *bîḡāne* bâ-yı 'Arabînüñ kesriyle ve yānuñ sükûniyle yād ecnebî (17) ma'nâsına *āşinā* elif-i memdûde ile biliş ki bîḡānenüñ zıddıdır ve yüzgeç ma'nâsına ve ism-i maşdar da gelür āşnāy (18) mişlehu taḳṭî' ḥvîş ḥışm müfte'ilün ḳavm ü ḳabî müfte'ilün le tebār fâ'ilün yāda di bî müfte'ilün gāne biliş müfte'ilün (19) āşinā fâ'ilün

78

Gürbe kedi nāve senit ḳaravaş**Oldı perestār dededür niyā (20)**

Gürbe kāf-ı 'Acemînüñ zammıyyla kedi ya'nî çatak *nāve* şecerden her içi oyulmuş nesne ism-i 'āmdur tekneye ve uluḡa (21) ve emşāline şāmildür ekşeriya balçuk teknesinde isti'māl iderler aşlında ism-i mef'ûldür maşdarı nāvidendür ki [M24b] (1) şecerüñ için oyup nāve eylemekdür *perestār* bâ-yı 'Acemînüñ ve rā-yı mühmelenüñ fethiyiledür nāzım-ı merhûm bu lafzı ḳul ḳaravaş ma'nâsına (2) ḳılmışdur ba'z-ı erbāb-ı lüğate ittibā'an ammā taḥḳîḳ-i ḥaḳîḳ budur ki perestār ve perestā ve perestende bunlar emşāldür (3) cümlesi ṭapucı ma'nâsınadır ḳul olmak lâzım degildür ve ḥidmetkār ile perestār beyninde fark vardır ki (4) ta'zîman aña bere ve selāṭîne gelüp muṭî' olan kimseye perestār dirler ammā ḥidmetkār dimezler ḳulluḳ itmeyince (5) ve perestār ile perestende beyninde daḥı fark vardır ki perestār mürekkebdür perest ile ārdan perest ism-i maşdardur (6) ār ism-i fâ'ildür āverdenden getürici ma'nâsına pes perestāruñ ma'nā-yı terkîbîsi ṭapu getürici dimekdür (7) perestende müfred ve ism-i fâ'ildür perestîdenden müştakḳdur pes ol işi bir kerre işleyene perestende dirler (8) ār işleye tekrār işleyene perestār dirler pes bu i'tibārıla perestār perestendeden eblaḡdur ve daḥı bu beyt merhûn (9) ḳabîlindendür *niyā* kesr-i nûnıla dede 'Arabca ced ma'nâsınadır gerek ana tarafından olsun gerek baba tarafından (10) taḳṭî' gurbe kedi müfte'ilün nāve senit müfte'ilün ḳaravaş fâ'ilün oldı peres müfte'ilün tār dede müfte'ilün (11) dūr niyā fâ'ilün

79

Telle faḳ u dām ṭuzaḳ nām ad**Şām ile bām aḥşam ṭañ ḳañ (12) derā**

Telle tā-yı müşennāt-ı fevḳıyyenüñ fethiyile faḳ ki anuñıla ḳuş ṭutarlar ve derzilerüñ ve külāḥ düzenlerüñ (13) ütüsü ve ṭavār boğazlanan yire daḥı dirler *dām* lüğat-ı müştereke ḳabîlindendür ma'nâsı ṭuzaḳ ki ism-i 14 cinsdür aḡ cinsinden olana ve ḡayriye ıtlāḳ olunur ḥaşarāt-ı arıza daḥı dām dirler çārpā cinsinden (15) cinsinde yırtucu olmayan

cānavara daḥı dām dirler yırtıcı olanına ded dirler **nām** ād isim ma‘nāsına **şām** aḥşam (16) vaḳtidür ‘Arabîdür Fārsîde daḥı şāyi‘ olmuştur ve bir meşhur şehriñ adıdır Dımışk daḥı dirler ve ḥāl ya‘nî (17) beñ ma‘nāsına da gelür **bām** Fārsîdür Türkce tañ ya‘nî şabāḥ ma‘nāsınadır selāṭîn ve ḥuḳḳāmuñ ol vaḳt (18) diyü anı zemānî olmağıla [aşlı mimüñ kesriyledür ‘ilmiyye naḳl olmayıcaḳ ḳāyide-yi terkîb bozılup mîm-i mezkûr sākin olmuştur] bām-dād dirler ve daḥı ṭam üstine de bām dirler nitekim gelse gerek ṭaştı min ez bām üftād-ı ‘Acemüñ (19) meşelidür ṭam üstünden legen düşmegile ḳatı çigrer bir kişinüñ ḥaberi şāyi‘ ve sırrı fāş olsa (20) bu meşel zarb olunur ve daḥı bām nev‘-i edāt-ı teşbihdür aşlı fāmdur fānuñ bāya bānuñ fāya tebeddüli Fārsîde (21) şāyi‘dür **fām** ādem a‘zāsınun levninde isti‘māl olunır ki andan Türkîde yağız ile ta‘bîr olunur meşelā ḳara yağız [M25a] (1) ve şaruşın gibi Fārsîde siyāḥ-fām ve surḥ-fām dirler bir zāt anuñıla fi‘l-cümle mevşûf olduğına delālet (2) ider şöyle ki ğayrı rengden ol reng cānibine artuḳraḳ māyil ola ve bi‘l-cümle edātdur ki renkler lafzınun (3) āhırına lāḥıḳ olur Kemāl Paşa-zāde Efendi buyurmuş ki fām reng cihetinde münāsebetde isti‘māl olunduğı (4) gibi ta‘am cihetinde münāsebetde de isti‘māl olunur Baḥru‘l-ġarāyib şāḥibinüñ “fāmuñ renge ihtisāşı vardır” (5) dimesini ğalaṭa ḥaml itmişdür ve daḥı bām fevḳ ve dudak ma‘nāsına da gelür **derā** dāl-i mühmelenüñ fethiyile çağ (6) ma‘nāsına ‘Arabca ceres dirler derāydan maḳşûrdur ve daḥı derāy derāmeden lafzından şîġa-yı emrdür taḳṭî‘ (7) telle fāḳ u müfte‘ilün dām ṭuzaḳ müfte‘ilün nām ad fā‘ilün şām ile bām müfte‘ilün aḥşām tañ müfte‘ilün (8) çañ derā fā‘ilün

80

Tuz nemek ü etmek et nān gūşt

Māst yoġurt bozca aş (9) mastabā

Nemek nūn ile mîmüñ fethi ile ṭuz ma‘nāsına **nān** etmek ma‘nāsına **gūşt** ḳaf-ı ‘Arabînüñ zammıyıla (10) ve vāv şîn ve tānuñ sükūniyıla et ma‘nāsına ‘Arabca laḥm dinür (11) **māst** mîmüñ fethiyile ve elif ve sînüñ ve tānuñ sükūniyıla yoġurt (12) ma‘nāsınadır **māstabā** lafzı Fārsîdür māstuvānuñ faşîhidür bozca aşına dirler ki ma‘rūfdur [aşlı bāmāstdur bā ma‘ ma‘nāsınadır ma‘rūf şorba dāyimā yoġurt ile ittiḥāz olunduğıçün bāmāst dinmiştir soñra ‘ilmiyyete naḳl ile ḳāyide-yi terkîb taġyîr olunup māst taḳdîm olup māstabā dinmişdür] taḳṭî‘ (13) ṭuz nemek ü müfte‘ilün etmek et müfte‘ilün nān gūşt fā‘ilün māst yoġurt müfte‘ilün boz (14) ca aşı müfte‘ilün mastabā fā‘ilün

81

Buġdaya gendüm di vü erzen ṭaru

Arpa vü böġrölce cev (15) ü lūbiyā

Gendüm kāfuñ fethiyile ve nūnuñ sükūñiyıla ve dāl-ı mühmelenüñ zammıyıla buğday ma'nāsına *erzen* feth-i (16) hemze ve sükūn-ı rā-yı mühmele ve ba'de feth-i zā-yı mu'ceme ile taru ma'nāsınadır ve bir nev' katı şecerüñ ismidür *cev* (17) cīmüñ fethiyile ve vāvuñ tahfif ü sükūñiyıla arpa ma'nāsına 'Arabca şa'ir dirler *lūbiyā* lāmuñ zammıyıla vāvuñ (18) sükūñiyıla ve bā-yı muvaḥḥidenüñ kesriyile bögrölce ma'nāsınadır [lūbiye mişlehu] taḫṭī' buğdaya gen müfte'ilün düm di vü er müfte'ilün (19) zen taru fā'ilün arpa vü böğ müfte'ilün rölce cev ü müfte'ilün lūbiyā fā'ilün

82

Arğa di kārız (20) oluḫ nāvdān

Daḫı degirmen nedürür āsiyā

Kārız kāf-ı 'Arabī ile arḫ ma'nāsına ki (21) yir içünde itdükleri şu yolına dirler 'Arabca kanāt ta'bīr iderler *nāvdān* ve nāv mişlehu oluḫ [M25b] (1) gerek degirmen oluḫı olsun ve gerek tām oluḫı *āsiyā* elif-i memdūde ve kesr-i sīnile āsyāb mişlehu şu degirmenine (2) dirler 'Arabca ṭāḥūn dirler āsyābuñ aşlı ās-ābdur sīn-i meksüre ile elif-i memdūdenüñ cem'inde (3) nev'ā sıklet olmaḫıla telaffuzda suhūlet-i ḥāşıla olsun için aralarına bir yā getürmişlerdür (4) ammā şol degirmen ki anı tavār döndüre añā ḥarās dirler aşlı āsiḥardur 'alem olmaḫıla kāyide-yi terkīb-i taḡyīr olunup (5) muzāfun ileyhe taḫḍīm olunmuşdur diyār-ı 'Acemde mezkūr degirmeni ḥar ile döndürürlermiş ol sebebden āsman-ı ḥarās (6) kuşlardur şimdi döndüren ḥar olmaḫ lāzım degildür baḫar döndürse daḫı ḥarās dirler ammā ās {ve daḫı ās yumuşak nerm ma'nāsına ve kaḫım didükleri ḥayvān ve un öḡütmek ma'nālarına da gelür} muṭlaḫ (7) degirmene dirler taḫṭī' arğa di kā müfte'ilün rīz oluḫ müfte'ilün nāvdān fā'ilün daḫı degir müfte'ilün (8) men ne dūrür müfte'ilün āsiyā fā'ilün

83

Hem çü tu kes mīnenümāyed merā

Sencileyin kimse görünmez baña (9)

Hem çü kelimesi kelime-yi teşbīhdür mişal ma'nāsına aşlı hemçündür zamme-yi şarīḥa ile ve 'adem-i işbā' ile *tu* vāv-ı resmī ile (10) sen dimekdür 'Arabca ente ma'nāsına faşīḥi budur ki zarūret-i şī'r olmayınca vāv telaffuz olunmaya ve gāḥ olur rābīta (11) olan est mülḥıḫ olup elif ile vāv düşer tüst dirler ve gāḥ zarūret-i vezn için vāvı meftūḥ olur {ve cem'ī şümā gelür} (12) *kes* kāfuñ fethiyile kimse dimekdür mīnenümāyed fi'l-i muzāri' nefy-i ḥāldür {maşdarı nümūden gelür görünmek ma'nāsına müstaḫbelātında vāv yirine elif ve yā getirüp nümāyid ve nümānī de dirler} Fārsīde nefy için nūn-ı meftūḥa ve vaz' (13) olunmuşdur 'Arabīde anuñçün lem vaz' olunduḫı gibi nūn-ı mezkūr

kaçan fi'le dāhıl olur ol fi'lūn ma'nāsını (14) fā'ilden nefy ider muttaşıl isti'māl olıcak yāya ihtiyāc olmaz meşelā nidā ve nedīd ve nümāyīd dirler ammā (15) kaçan munfaşıl ve muttaşıl isti'māl olunsa āhırına yā ilhāk idüp nī dirler hareket-i aşliyyesi ki fetḥadur kesreye (16) tebdıl iderler *merā* fetḥ-i mīmle baña dimekdür aşlı menrādur rāya muttaşıl olduğda menūn nūnı taḥfifa ḥazf (17) olunmışdur nitekim turānuñ aşlı tūrādur vāv ḥazf olunmışdur taḥfifā Fārsīde ḥurūf-ı 'illetūñ āhır kelimededen (18) ḥazfı şāyi'dür ve ol nūnıla vāvuñ ḥazfı rāya ittişāl ile meşrūtdur munfaşıl olsalar ḥazf (19) olmazlar meşelā tu gerdi men girdim dirler tugardi megirdim dimezler rānuñ ğayrına da muttaşıl olsalar da ḥāl (20) böyledür meşelā meş dimezler meneş dirler tuda daḥı ḥāl böyledür ve ma'lum ola ki Fārsīde evvel (21) kelimeye lāhık olan bā-yı meftūḥa ile ki ta'diye ma'nāsın ifāde ider āhır kelimedede irād olunan rā [M26a] (1) beynindeki ol daḥı edāt-ı ta'diyedür iltibās-ı tām vardur meşelā saña diyecek yirde 'Acem betū dir ve turā dir baña (2) diyecek yirde bemen dir merā dir oña diyecek yirde bāvü dir ve ora dir farkları budur ki rānuñ ifāde (3) itdügi ta'diyede 'umūm vardur bir nev' ta'diye daḥı vardur ki rā onı ifāde ider mezkūr bā ifāde (4) itmez meşelā beni seni onı diyecek yirde merā turā orā dirler bemen betū bāve dimezler seni kağırdı diyecek yirde (5) turā ḥvāned dirler betū ḥvāned dimezler ve daḥı ma'lūm ola ki merādaki mīmle āhır kelimeye lāhıka olan (6) mīmūñ medlulleri şibihdür ki ikisi de nefis-i mütekellim mīmdür farkları budur ki evvel rāda olan mīm-i meftūḥa (7) zamīr-i munfaşıldur lisān-ı 'Arabīdeki ana ma'nāsınadur ol mīm-i sākin ki āhır kelimeye lāhıka olur dānemdeki (8) ve dānestemdeki mīm gibi zamīr-i muttaşıldur 'Arabīdeki tā-yı mażmūme ma'nāsınadur ki āhır kelimeye muttaşıl olur ḳultūnūñ (9) tāsı gibi ve gāḥ olur ol iki zamīri cem' iderler menem dirler fe'l-yahfaz mışrā'-ı şānīde sencileyin didigi (10) mışrā'-ı evvelde hem çü tü ḳavline muḳābıldür anuñ ma'nāsıdur kimse kesin didigüne görünmez *mīnenümāyed* didigüne baña (11) merā didigüne {taḳṭī' hemçü tükes müfte'ilün mīnenümā müfte'ilün yed merā fā'ilün sencileyin müfte'ilün kimse görün müfte'ilün mez baña fā'ilün}

84

Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün

İy şeh-i ḥübān-ı cihān merḥabā

İy kesr-i hemze ile (12) ḥarf-i nidādur *merḥabā* 'Arabīdür zamm-ı rā ile ruḥbdendür ki sa'at ma'nāsınadur 'Arablar merḥaben ve ehlen dirler (13) ya'nī sen sa'ate ve ehle geldüñ imdi istinās ile istiḥāş eyleme dimekdür taḳṭī' iy şehi ḥū müfte'ilün (14) bān-ı

cihān müfte‘ilün merhabā fā‘ilün ba‘z-ı nüshanuñ hāmişinde nāzım-ı merhūmdan bu dağı menkūldür (15)

2

Ey şanem-i dilber-i hulk-ı hasen

Dünyada ol ‘ömr-i beka ile sen

Müfte‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün (16)

Bağr-ı serî‘ matvî-yi bil cân-ı men

şanem ‘Arabîdür büte ıtlāk olunur şu‘arā beyninde ekşeriya maḥbūba ıtlāk (17) olunur *dilber* vaşf-ı terkîbîdür gönül alıcı dimekdür *men* Fārsîde ben dimekdür cem‘i ‘alā ğayr-ı kıyās mā gelür (18) benlik diyecek yirde ‘Acem meni dir bizlik diyecek yirde māyî dir

Bağr-ı şālîş kıt‘a derbağr-i müctess (19)

85 Açık küşāde vü pişāni alın ebrū kaç

Dağı bürāder ü hemrāh kardaş u yoldaş (20)

Küşāde kâf-ı ‘Arabînün zammıyıla açık ma‘nâsınadır *pişāni* bā-yı ‘Acemînün kesriyile alın ‘Arabca cehm ma‘nâsınadır (21) *ebrū* elif-i maḥşûrenün fethiyile ve bā-yı muvaḥḥidenün sükunıyıla ve rā-yı mühmelenün zammıyıla kaç ma‘nâsınadır [M26b] (1) *bürāder* zamm-ı bā-yı muvaḥḥide ile arkağdaş ‘Arabca eḥ ma‘nâsına *hemrāh* hemreh mişlehu yoldaş ‘Arabca refîk ma‘nâsına taḳtî‘ (2) açık küşā mefā‘ilün de vü pişā fe‘ilātün ni alın eb mefā‘ilün rû kaç fe‘ilāt dağı bürā mefā‘ilün (3) der ü hemrā fe‘ilātün hı kardaş u mefā‘ilün yoldaş fe‘ilāt

86 Şamanlu balçuğa keh-gil kirec kec ü (4) kum rîg

Sifāl şaḥsıdurur ḥışt u seng kerpîc ü taş

Keh-gil şamanlu balçuk dimekdür (5) keh ile gilden mürekkebdür keh kâf-ı ‘Arabînün fethiyile kâhdan muḥaffefdür ki şaman dimekdür gil kâf-ı ‘Acemînün kesriyile balçık (6) ma‘nâsınadır *kec* kâf-ı ‘Arabînün fethiyile kirec nevre ma‘nâsınadır *rîg* rā-yı mühmelenün kesriyile ve imāle ile kum ‘Arabca (7) reml ma‘nâsına ve kır ve tağ ve ḥaṭā ve zere saçdukları rîg *sifāl* sîn-i mühmelenün kesriyile şaḥsı ve toprağdan (8) olan kab kaçak ve cevîzün ve bādāmuñ ve finduğun kabuğına dağı dirler sifālud ve sifālîne mişal *ḥışt* (9) ḥā-yı mu‘cemenün kesriyile kerpîc ve kiremid ve ḥarbenün yalmanı ve gāḥ olur ḥarbenün kendüye ḥışt dirler mecāzen *seng* (10) sîn-i mühmelenün fethi ve nūnuñ

2 fe‘ilātün K: fe‘ilāt M

3 fe‘ilātün K: fe‘ilāt M

sükûniyıla taş ma'nāsına taqtī' şamanlu bal mefā'ilün çuğa keh-gil fe'ilātün (11) kireç
kec ü mefā'ilün kum rīg fe'ilāt sifāl şaksı mefā'ilün durur hış fe'ilāt t u seng ker
mefā'ilün (12) pic ü taş fe'ilāt

87 Şu āb u hākdürür toprak āteş od yil bād

Hem eşk gözyaşudur (13) huşk u ter kuruyile yaş

āb medd-i elif ile şu ve yaz ayı gāh olur vāvıla bā beyninde tevāhī (14) ve tebādül
olmağıla vāvı bādan bedel kılup āv dağı dirler **hāk** toprak **āteş** Fārsīdür Türkīde dağı
(15) şāyi'dür Türkce od dimekdür 'Arabca nār **bād** yil ki eser 'Arabca rih dirler ve dağı
şīga-yı emr-i gā'ibdür (16) olsun dimekdür maşdarı būdendür ekşer mevāzī-i du'ada
isti'māl olunur ve Furs aylarının yigirmi ikinci (17) gününe bād dirler **eşk** elifün fethiyile
şin-i mu'ceme ile kāfuñ sükûniyıla gözyaşı **huşk** ha-yı mu'cemenün zammıyıla (18)
kuru 'Arabca yābis ve bedhū ve nākes ma'nāsına da gelür **ter** tā-yı müşennāt-ı
fevķāniyyenün fethiyile yaş 'Arabca raṭb (19) ma'nāsına {huşkuñ muķābilidür} ve edāt-ı
ef'āl-i tafzīldür (20) ve dağı isti'āre tarikıyıla laṭif ma'nāsına da isti'māl olunur kelāmı
bunuñıla tavşif iderler meşelā şir-i ter (21) dirler ter lafzı Türkīde dağı bu ma'nāya gāhī
isti'māl olunur ve ol isti'āreye bināen leṭāfete teri dirler [M27a] (1) taqtī' şu āb u hā
mefā'ilün k durur top fe'ilātün raḳ āteş od mefā'ilün yil bād fe'ilāt (2) hem eşk göz
mefā'ilün yaşıdur huş fe'ilātün ku ter kuru mefā'ilün yıla yaş fe'ilāt

88 Hırīden almak (3) u şatmak fūrūhten bihır al

Di sūd aşşıya kālā nedür metā' u kumāş

hırīden (4) hā-yı mu'cemenün kesriyile almak iştērā ma'nāsına almak lafzı 'amme-yi
nüshada kâfıladur ammā kāyide-yi Türkiyye budur ki mā ba'dına (5) muttasıl olıcaḳ kâf
ğayna ḳalb olunur almaḡ u şatmak dirler **fūrūhten** fānuñ ve rā-yı mühmelenün zammıyıla
ve vāvıla (6) hanuñ sükûniyıla şatmak bey' ma'nāsına müstaḳbelātında ha şīna ibdāl
olunur fūrūşed ve fūrūşende dirler (7) kıyās buyıdı ki zāya ibdāl olına idi lākin yaḳup
yandurmak ma'nāsına olan fūrūhtenün (8) müstaḳbelātında fūrūzed ve fūrūzende dinildi
pes iltibāsdan kaçup şatmak ma'nāsına olanuñ müstaḳbelātında (9) şīne ibdāl eylediler
şinile zā arasında tevāhī olmağıla ki ikisi de ḫarf-i şāğırdür **bihır** bānuñ ve hānuñ (10)
kesriyile emr-i ḫāzırdur maşdarı ḫarīdendür **sūd** sīn-i mühmelenün zammıyıla ve vāvıñ

10 fe'ilātün K: fe'ilāt M

11 fe'ilātün K: fe'ilāt M

1 fe'ilātün K: fe'ilāt M

2 fe'ilātün K: fe'ilāt M

sükûniyila aşşırac ma'nāsına (11) ve gāh olur şığa-yı māzī olur maşdarı sūdendür zevk ma'nāsına ya'nī (12) ki tatmak ve gāh olur maşdar maḳāmında isti'māl olunur mī bāyed sūd ve mī tüvāned sūd gibi *kālā* {üç ma'nāya gelür evvel meṭā' ve kumaş şānī ev eşvābı ki 'Arabīde esāsü'l-beyt dirler şālīş bāng u şadā ve feryād} (13) kumaş ve evde müsta'mel olan ḳab ḳacaḳ ve örtü döşek ve emşālī meṭā'ül-beyt ma'nāsına taḳṭī' (14) ḫırīden al mefā'ilün maḳ u şat mak fe'ilātün fūruhten mefā'ilün biḫır al fe'ilāt di sūd aş (15) mefā'ilün şı ya kālā fe'ilātün nedür meṭā mefā'ilün 'u kumaş fe'ilāt

89 İkinci berzger ü kişt (16) ekin şeyār naṭas

Bikār ek bidrev biç biküb dök çeç ü çāş

Berzger lafzı (17) ikinci 'Arabca ḫāris ma'nāsınadır vaşf-ı terkibīdür bir cūzi berzdür bā-yı muvaḫḫidenüñ fethi ve rā-yı mühmele-yi (18) muḳaddimenüñ ve zā-yı mu'cemenüñ sükûniyila ekin ma'nāsınadır 'ämme nüshada bezr vāḳı' olmışdur zāl-i mu'ceme (19) ile ammā şaḫīḫ degildür zīrā Fārsīde berz lafzınuñ ekin ma'nāsına olması şābit degildür bir cūzi (20) daḫı gerdür kāf-ı Fārsīnün fethiyile ki (21) edāt-ı fā'ildür göze-ger ve āhen-ger gibi {ve ekin ekmege berzenden dirler bā-yı 'Arabīnün fethiyile} [M27b] (1) *kişt* kāf-ı 'Arabīnün kesriyile zīşt ḳāfiyesinde ekin ma'nāsına ismdür ve gāh olur şığa-yı fi'l-i māzī olur (2) maşdar maḳāmında isti'māl olunur ve boş bük ma'nāsına da isti'māl olunur *şeyār* şīn-i mu'cemenüñ fethiyile (3) naṭas ki ba'z-ı yirlerde herek dirler ḫaste ḳārüresine de dirler *bikār* bānuñ kesriyile şığa-yı emrdür (4) ek ma'nāsına maşdarı keştendür kāf-ı 'Arabīnün kesriyile ekmek 'Arabca zirā'at ma'nāsına müstaḳbelātında (5) şīn rāya ibdāl olunup mā ḳablinde bir elif ziyāde olunup ḳāred ve ḳārende dirler *bidrev* (6) bānuñ kesriyile ve vezn için dāluñ sükûniyila şığa-yı emrdür biç ma'nāsına maşdarı direvīdendür (7) dāluñ kesriyile ve rānuñ fethiyile muṭlaḳā biçmek ma'nāsına her neyi gerekse olsun ve gāh olur direv ism-i (8) maşdar olur biçin ma'nāsına 'Arabca ḫaşād dirler *biküb* bānuñ zammıyila zīrā fi'lün evveli maẓmūmdur şığa-yı (9) emrdür dök ma'nāsına maşdarı küftendür {köfte dökülmüş et ki 'ämme taḫrīf idüp köfte dirler} kāf-ı 'Arabīnün zammıyila dökme Arabca ḳari' ma'nāsına müstaḳbelātında (10) fā bāya ḳalb olunup ḳūbet ve ḳūbende dirler *çāş* cīm-i Fārsī ile buğday ve arpa ve ḳum ve ḡayrınıñ yığınınā (11) dirler ve kettān toḫumuna çāş dirler

14 fe'ilātün K: fe'ilāt M

15 fe'ilātün K: fe'ilāt M

taḳṭī^c ikinci ber mefā'ilün ziger ü kiş fe'ilātün tekin şeyā mefā'ilün (12) rı naṭas fe'ilāt bikār ek mefā'ilün bidrev biç fe'ilātün biküb dök mefā'ilün çeç ü çāş fe'ilāt (13)

90 Barışmak āşiti vü āmīhten ıarışmakdur

Yavaş ne rām şavaş cenkdür daḫı perḫāş (14)

āşiti medd-i hemze ve yā-yı aşlı ile barışmak ma'nāsına lāzım ve *āmīhten* medd-i hemze ile ıarışmak ve ıarışdurmak (15) ma'nāsına {lāzım ve müte'addī isti'māl olunur} müstaḳbelātında ḫā zāya ḳalb olunup āmīzed ve āmīzende dirler *rām* yavaş ve muṭī^c ve mülāyim (16) ve Fürs aylarınıñ on ikinci günine dirler *cenk* çim-i 'Arabīyile şavaş 'Arabca ḫarb ma'nāsına *perḫāş* bā-yı 'Acemīnūñ (17) fethiyile meşele ve ıarkāşa ve yumruḳ cengi ve fitne ve kimse güç itmek taḳṭī^c barışmak ā mefā'ilün şiti vü ā fe'ilātün (18) mīhten ḳā mefā'ilün rışmakdur fe'ilāt yavaş nerā mefā'ilün mı şavāş cen fe'ilātün kdür daḫı (19) mefā'ilün perḫāş fe'ilāt

91 Oḳı dürüş gice gündüz şıḡırlayın olma

Bih'ān bigūş (20) şeb u rüz hemçü gāv mebāş

bih'ān kesr-i bā ile ve vāv-ı resmiyile şıḡa-yı emrdür oḳı dimekdür (21) maşdarı ḫvāndendür oḳımaḳ kıra'at ma'nāsına ve dāvet itmek ma'nāsına burada ma'nā-yı evvel [M28a] (1) murāddur *bigūş* bānuñ zammıyıla ve kāf-ı 'Arabīyile dürüş ve çalış ma'nāsına şıḡa-yı emrdür maşdarı gūşiden (2) dūr dürüşmek çalışmak ma'nāsına *şeb u rüz* gice gündüz *hemçü gāv* şıḡır gibi *mebāş* feth-i mīmle şıḡa-yı (3) nehy-i ḫāzırdur olma dimekdür maşdarı bāşidendür bā-yı 'Arabīyile olmaḳ 'Arabca şayrūret ma'nāsına {taḳṭī^c oḳı dürüş mefā'ilün gice gün düz fe'ilātün şıḡırlayın mefā'ilün olma fe'ilāt bih'ān bigū mefā'ilün şı şeb u rü fe'ilātün zi hem çü gā mefā'ilün vi mebāş fe'ilāt} (4)

92 Mefā'ilün fe'ilāt mefā'ilün fe'ilāt

Seniñle olaydum kāşki bā-tu būdem kāş (5)

Bu mışrā'-ı muşannefüñ nişfi Türki ve nişfi Fārsīdür *bā-tu* bā lafzı mu'ıyyete delālet ider tu sen bā-tu demek (6) seniñle dimekdür *būdem* olaydum ma'nāsına *kāş* kāşki 'Arabca

11 fe'ilātün K: fe'ilāt M

12 fe'ilātün K: fe'ilāt M

17 fe'ilātün K: fe'ilāt M

18 fe'ilātün K: fe'ilāt M

3 fe'ilātün K: fe'ilāt M

3 fe'ilātün K: fe'ilāt M

leyte ma'nāsınadur taqtī' {seniñle o mefā'ilün laydum kā fe'ilātün şı ki bā-tu mefā'ilün bñdem kāş fe'ilāt ba'z-ı nüşhanuñ hāmişinde bu dağı menķñldñr

3 Kıara şaçuñ gibi 'ömr dñgñni ħāke kıarār
Ĥayāl-i ħaţţıñ ve ħālîñ kılalı dilde kıarār

Mefā'ilün fe'ilāt mefā'ilün fe'ilāt
Bu baħr-ı müctes-i maħbñmı bilgil itme firār} (7)

Baħr-ı rābi' kıţ'a derbaħr-ı mütekārib (8)

93 Zeğan çaylak oldu vñ kıartal dāl
Kebñter gögercin kıanat perr ü bāl

zeğan zā-yı mu'cemenñ (9) ve ġayn-ı mu'cemenñ fethiyile çaylak dñlengeç dağı dirler *dāl* dāl-ı mñhmele ile kıartal didñkleri büyük kıara kıuştur ve yavruya (10) ve büyük balıġa dağı dāl dirler *kebñter* kāf-ı 'Arabñññ fethiyile gögercin ehlisine dirler yabāñisine kebñtervñnā dirler *per* (11) bā-yı 'Acemñññ fethiyile ve *bāl* ikisi dağı kıanat ma'nāsınadur nitekim lñġat-ı Fārside böylece meşñrdur (12) ve nāzım-ı merħñm dağı böyle didi ammā 'allāme-yi İbni Kemāl 'aleyhi rahmetü'l-mñlkü'l-mñte'al ikisini fark idñp buyurmuşlar ki (13) "per kıuşuñ kıanadında biten yelekdñr" ki 'Arabide aña riş dirler bāl kıanadın kendñne dirler ve mñddeilerni ba'z-ı (14) ebyāt şıķāt ile işbāt buyurmuşlardur ve dağı per ve bāl lafızları lñġat-ı müştarekeden olup per ok yelegi (15) ve askefññ ve tācuñ kıvrılan yirleri ve şıġa-yı emr ki maşdarı uçmak ma'nāsına (16) olan peridendñr ve barmaġıla olan ħesāb ma'nālarına ġelñr ve bāl ve bñy ve hevā ve bñrçek ve şıva ve ādem (17) kıulı ve kıuşuñ şeh-peri ve ħāl ve kār ma'nālarına ġelñr nihāyeti bu üç āħır ki ma'nālara olıcaķ 'Arabī olur [ve uçdı diyiceķ yirde pervānegerd dirler aşlı perbānegerddñr bā vāva tebdıl olunmuşdur bāz açıķdur bāzġerden uçmaķdur kıanad yeleklerini açmaġıla uçmaķdan kināyet iderler] [şehper büyük yelek dimekdñr Fārside her nesnenññ büyüġñne şāħ dirler ve şeh andan taħfif olunmuşdur] (18) taqtī' zeğan çay fe'ñlñn laķ oldu fe'ñlñn vñ kıarta fe'ñlñn lı dāl fe'ñl kebñter fe'ñlñn gögercin fe'ñlñn kıanat per (19) fe'ñlñn ru bāl fe'ñl

94 Sitāre vü aḡter digil yıldıza

Di Pervīne Ülker yeñi ay hilāl

Sitāre (20) sīn-i mühmelenüñ kesriyle ve *aḡter* hemzenüñ fethi ve ḡā-yı mu‘cemenüñ sükūniyle ikisi daḡı yıldız ma‘nāsınadır ve ṭālī‘ (21) ma‘nāsına da gelürler ve sitāre ve ḡūḡ üç kat ve tutuḡ ma‘nāsına ve aḡter eyü fāl ma‘nāsına da gelür [M28b] (1) *pervīn* bā-yı ‘Acemīnüñ fethiyle ve rā-yı mühmelenüñ sükūniyle Ülker ki ‘Arabca şüreyyā dirler *hilāl* kesr-i hā ile yeñi ay ‘Arabīdür Fārsīde (2) daḡı müsta‘meldür taḡṭī‘ sitāre fe‘ülün vü aḡter fe‘ülün digil yıl fe‘ülün dı za fe‘ül di pervī fe‘ülün ne Ülker (3) fe‘ülün yeñi ay fe‘ülün hilāl fe‘ül

95 Hilāle meh-i nev dinür Pārsī

Şaman uğrısı Kehkeşān (4) aba şāl

Meh lafzı māhdan taḡfīf olunmuşdur ay ma‘nāsına *nev* yeñi ma‘nāsına mehüñ şıfatıdır *kehkeşān* (5) kāfeyn-i ‘Arabīyyenüñ fethiyle ortalarındaḡı hānuñ sükūniyle gökdeki aḡ yol ki Türkīde añā şaman uğrısı ta‘bīr (6) olunur *şāl* aba ‘Arabca ‘abā ma‘nāsına ve geḡer ki kelīm ve aḡ palās taḡṭī‘ hilāle fe‘ülün meh-i nev fe‘ülün (7) dinür pā fe‘ülün rısı fe‘ul şaman uğ fe‘ülün rısı keh fe‘ülün keşān a fe‘ülün ba şāl fe‘ül (8)

96 Arıya di zenbūr u kend ü ḡovan

Şükūfe çiçek engebīn oldı bal

Zenbūr zā-yı mu‘cemenüñ (9) fethiyle ve nūnuñ sükūniyle arı ki bal eyler ‘Arabca naḡl ma‘nāsına ve ism-i ‘āmdur cemi‘ arılara ıtlāḡ olunur (10) *kendü* kāf-ı ‘Arabīnüñ fethiyle ve nūnuñ sükūniyle bal ḡovanı ve ḡaba ma‘nāsına da gelür *şükūfe* şīn-i mu‘cemenüñ (11) zammıyyla çiçek envā‘ına ‘āmdur *engebīn* feth-i hemze ve sükūn-ı nūn ve zamm-ı kāf-ı ‘Acemī ile bal ‘Arabca ‘al taḡṭī‘ (12) arıya fe‘ülün di zenbū fe‘ülün ru kendü fe‘ülün ḡovan fe‘ül şükūfe fe‘ülün çiçek en fe‘ülün (13) gebīn ol fe‘ülün dı bal fe‘ül

97 Bölük saç örüli vü şarḡuḡ u beñ

Di ḡīsū vü mergül (14) ve ferḡāl ḡāl

ḡīsū kesr-i kāfıla ve sükūn-ı yā-yı müşennāt-ı taḡṭāniye ile saç bölüḡi ki yüz üzerine (15) şarḡıdurlar {saç baḡı be ḡīsübend dirler} *merḡül* zamm-ı mīm ile ve rā-yı mühmelenüñ sükūniyle ve ḡayn-ı mu‘cemenüñ zammıyyla örüli saç ma‘nāsına *ferḡāl* (16) feth-i fā ile şarḡuḡ saç *ḡāl* Fārsīde beñ ma‘nāsınadır ‘Arabīde ḡāl ana ḡardaşına dirler taḡṭī (17) bölük şa fe‘ülün ḡörüli fe‘ülün vü şarḡu fe‘ülün ḡu beñ fe‘ül di ḡīsū fe‘ülün vü merḡū fe‘ülün (18) lı ferḡā fe‘ülün lı ḡāl fe‘ül

98

Di oğlancuğa kûzek ü kink-i kerz

Cüvândur yigit pūr (19) oğul pîre zāl

Kûzek kâf-ı ‘Arabînüñ zammıyıla ve vâvuñ sükûniyıla ve zāl-i mu‘cemenüñ fethiyle küçük oğlan (20) ‘Arabca şabî ma’nāsına **kink** kâf-ı ‘Arabînüñ kesriyile ve nûn ve kâfuñ sükûniyıla kart oğlana ki Türkce (21) kerz ta‘bîr iderler **cüvân** zamm-ı cîmile yigit ‘Arabca fetā ma’nāsına {cüvân-merd yigit kişi ve saḥî ma’nāsına cüvāmerd nev nesne mişlehu} **pūr** bā-yı ‘Acemînüñ zammıyıla ve vāvıla rā-yı mühmelenüñ {resîde yā-yı memdûdenüñ meddi bir ḥarf maḳāmındadır anuñçün fe‘ül veznine mevāzin kılınmışdur} [M29a] (1) sükûniyıla oğul ma’nāsına ferzend gibi pūr-mesnet dirler benim oğlumdur ma’nāsına ve pûlāde daḥı pūr (2) dirler **zāl**²⁵⁸ zā-yı ‘Arabîyile pîr kıoca ma’nāsına ve Rüstem²⁵⁹ cihāngîr ki atası adıdur taḳṭî‘ di oğlan fe‘ülün cığa kû (3) fe‘ülün zek u kin fe‘ülün ki kerz fe‘ül cüvândur fe‘ülün yigit pū fe‘ülün roğul pî fe‘ülün re zāl (4) fe‘ül

99

Bunamış nefertût u kırgıl dümüy

Karı pîre-zen ay u yıl mäh u sāl (5)

fertût feth-i fā ile bunamış ‘Arabca ḥarîf ma’nāsına **dümüy** kırgıl ki şaḳalınuñ birazı aḡarmış ve birazı (6) kara ola dümüye mişlehu **pîre-zen** kıoca karı ki ‘Arabca ‘acûz dirler **mäh** ay **sāl** yıl cem‘inde elif ve nûn (7) ve yā ziyāde olunup sâlyân dirler taḳṭî‘ bunamış fe‘ülün ne fertû fe‘ülün tı kırgıl fe‘ülün dümüy (8) fe‘ül karı pî fe‘ülün rezen ā fe‘ülün yu yıl mäh fe‘ülün hu sāl fe‘ül

100

Süḥan dārem ezdür (9) bih ezmen sitān

Sözüm var eyü incüden benden al

süḥan-dār vaşf-ı terkîbîdür cihān-dār ve ‘alem-dār gibi (10) süḥan söz dār lafzı ḥāfız ve tıttıcı ma’nāsınadır maşdarı dāniştendür tıttmak ma’nāsına müstaḳbelâtında şîn rāya (11) tebdîl olunup dāred ve dārende dirler ve yazmışlar ki dāl ve elif ve rā kelime āḥırında ḥıfz ve zabt ma’nāsın (12) ifāde ider fe‘l-yahfāz bu taḥḳîḳ üzere suḥān-dāremüñ ma’nāsı söz tıttıcıyın ya‘nî sözüm var demekdür **ezdür** (13) incüden **bih** eyü mäh kablinde olan ḥarf-i cer ki min ma’nāsına olan ezdür bu ki müte‘allıḳdur ezmen daḥı ba‘îdinde olan sitāne müte‘allıḳdur (14) **ezmen** benden **sitān** al ‘Arabca ḥuz ma’nāsına şîga-yı emrdür

²⁵⁸ Şehnâme kahramanlarından Rüstem’in babası. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dursun Ali Tökel, Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Akçağ yay., Ankara, 2000, s.267-272.

²⁵⁹ Şehnâme’de geçen cevval ve heybetli kahraman, Zāl’in oğlu, Sührab ve Ferâmurz’un babası. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dursun Ali Tökel, Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Akçağ Yay., Ankara, 2000, s . 247-252.

maşdarı sitāndendür taḳṭī^c (15) sūḥan dā fe‘ülün rem ezdür fe‘ülün bih ezmen fe‘ülün sitān fe‘ül sözüm var fe‘ülün eyü in fe‘ülün (16) cüden ben fe‘ülün den al fe‘ul

101 Fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün fe‘ül

Gidiser cemāl ü ḳalışar kemāl (17)

Taḳṭī^c gidiser fe‘ülün cemāl ü fe‘ülün ḳalışar fe‘ülün kemāl fe‘ül ba‘z {-ı nüshanuñ hāmişinde} nāzım-ı merḥūmdan bu daḥı menḳūldür (18)

4 Dilā ehl-i derd ol belāya ḥamūl

Dilāda olan elif-i sākin ḥarf-i nidādur dil göñül *dilā* demek (19) ey göñül dimekdür *ḥamūl* feth-i ḥā-yı mühmele ile mübālağa ile ism-i fā‘il şığasıdur

Ne kim gelürse dilberden eyle (20) ḳabūl

Dilber vaşf-ı terkībīdür göñül alıcı ma‘nāsınadır ve te‘vīl-i ḥaḳīḳīsi (21) budur ki dilberden murād maḥbūb-ı ḥaḳīḳīdür ki Cenāb-ı Ḥaḳḳdur zīrā min külli’l-vücūh cemāl ü kemāl aña maḥşūşdur {ḳale’l-Cevherī *fi’ş-şihḥāhi el-ḥarifü bi’t-tahrīki fesādü’l-‘aḳl mine’l-kiberi ve ḳad ḥarfe raculü bi’l-kiberi fehüve ḥarifün*²⁶⁰ intehā} [M29b] (1) gayrīde olan anuñ nişānesidür

Fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün fe‘ül

Teḳārüb çü ḳaşr oldı buldı (2) uşūl

Baḥr-ı ḥāmis derbaḥr-ı muzāri‘[-i aḥreb-i mekfūf-ı maḳşūr] (3)

102 Dirler süciye bāde vü mül hem piyāle cām

Ḳırnaḳ kenīzek ü ḳula di bende hem ḡulām (4)

süci zamm-ı sīn-i mühmele ile Türkīdür şarāb dimekdür *bāde vü mül* zamm-ı mīm ile Fārsīlerdür ikisi de süci ma‘nāsına (5) dur ve daḥı süciye {zīrā her bāde mey olur ammā her mey bāde olmaz pes mey ā‘m-ı muṭlaḳ oldı bāde aḥaşş-ı muṭlaḳ oldı} mey daḥı dirler bāde ile mey beyninde fark budur ki bāde ḥamruñ puḥtesine ıtlāḳ (6) olunur ammā mey puḥtesine ve çigine ‘āmdur pes ikisinin beyninde neseb-i erba‘dan ‘umūm u ḥuşuş-ı (7) muṭlaḳ vardur şerḥ-i manzūmede eydür “ve’l-bādetü’l-letī mine’l-‘inebi *izā ṭubīḥa ednā ṭancetehu ḥattā zehebe* (8) *eḳalle sülüşeyhi ve ḡalā ve’ş-tedde ve ḳazefe bi’n-nebezihi ve innehu ḥarāmün ḳalīlun kāne ev keşīran ve ḳāle ḥāher-zāde hüve Fārsīyyün mu‘arrebun*”²⁶¹ (9) intehā *piyāle* bā-yı ‘Acemīnün kesriyile ve *cām* cīm-i ‘Arabī ile

²⁶⁰ Cevherī Sihāh’da harif kelimesini, yaşlılıktan dolayı bunama, olarak açıklamış; Arapça’da adam yaşlılıktan bunadı denir.

²⁶¹ Üzüm suyundan üçte biri kalıncaya kadar kaynatılarak ve koyulaştırılarak oluşturulan bādeye nebiz denir. Az da olsa çok da olsa haramdır. Yeğen (Hāherzāde) bu kelimenin Farsça ya da Arapça olabileceğini söylemiştir.

‘Arabca kadeh ma’nâsınadır ikisi de (10) Fârsîdür lâkin cām Türkîde daḥı meşhûr olmağın piyâleyi bunuñıla ta’bîr eyledi *keñîz ü keñîzek* feth-i kâf-ı (11) ‘Arabîyle bendenüñ dışısıdır ki Türkîde aña kırnâk ta’bîr iderler keñîzeküñ âhırındaki kâf taşğîr içündür kırnacuk (12) dimekdür *bende* ve *gûlâm* ikisi de Fârsîde kûl ma’nâsınadır bende muṭlaqdur dışısine ve erkeğine (13) şâmildür ammâ gûlâm erkeğine maḥşûşdur ve daḥı gûlâm ‘Arabîdür cem’inde gûlmân dirler ammâ Fârsîde (14) daḥı çok isti’mâl olunur taḳṭî’ dirler sü mef’ülû ciye bâde fâ’ilâtü vü mülhem pi mefâ’ilü yâle cām (15) fâ’ilât kırnâk ke mef’ülû ñîzek ü ku fâ’ilâtü la di bende mefâ’ilü hem gûlâm fâ’ilât (16)

103

Güncüşk ü serçe sırça daḥı âbgînedür

Sürçe tayına ya’nî bilağzed haber peyâm

Güncüşk kâf-ı (17) ‘Arabînüñ zammıyıla ve nûnûñ sükûmıyıla ve cîm-i ‘Arabînüñ zammıyıla serçe kuşı ki ‘Arabca ‘uşfur dirler ve serçe (18) kadar olan küçük kuşlara daḥı ıtlâk olunur *âbgîne* medd-i hemze ile ve sükûn-ı bâ ile ve kâf-ı (19) ‘Acemînüñ kesriyle Türkce sırça didükleri ‘Arabca zücâc dirler *bilağzed* bānuñ fethi ile şîğa-yı muzâri’dür (20) maşdarı lağzîdendür lâmuñ fethi ile tayınmak ma’nâsına ammâ bilağzed bu maḳâmda emr-i ġā’ib ma’nâsınadır (21) nitekim hâmişde nâzım-ı merḥûmdan menḳûldür ya’nî sürçe tayına ya’nî sürçesün ve tayınsun dimekdür {Fârsîde niseb-i erba’dan murâd sâvî tebâyün ‘umûm u ḥuşuş muṭlaq ‘umûm ve ḥuşuş min vechindür} {Kemâl Paşa-zâde Efendi daḳâyık(dur)[da] buyurur ki âbgîne mürekkebdür âb ile gîneden aşlı gîndür iç ma’nâsına pes ma’nâ-yı ‘âm-ı terkîbîden ma’nâ-yı ḥâşş-ı ‘ilmîye nakl için âhırına hâ getürmişlerdür süci üzüm şuyı oldığıçün ol cāme ki içinde şarab ola âbgîne ıtlâkı ve men’i la’viyesine muvâfiqdur ammâ mecāzen şîşe boş iken de âbgîne ıtlâk olunur bu taḳṭîk üzere şîşe âbgîneden ‘âmdur zîrâ şîşe muṭlaqâ sırçadan olan zarfdur gerek boş olsun ve gerek tolu ammâ tolu olmayınca âbgîne dimezler ve daḥı teşbîh tarîkıyıla felege daḥı şîşe dirler ve daḥı aşlı sırça ma’nâsına olana mebnıyyendür âsmân günbed-i mînâ didükleri sırça renginde olduğuçündür bahru’l-ğarāyib şāhibinüñ mînâ gök âsmân ma’nâsına lâcüverdî nesne ki kuyumcular gümüş yüzine} {ururlar dimesi ġalaṭdur teşbîh idügin bilmişdür intehâ} [M30a] (1) *peyâm* bā-yı ‘Acemînüñ fethiyile haber ma’nâsınadır kim zıkr-i sebḳ itdi taḳṭî’ güncüşk ü mef’ülû serçe sır[ça] fâ’ilâtün (2) daḥı âb mefâ’ilü gînedür fâ’ilât sürçe tā mef’ülû yına ya’nî fâ’ilâtü bilağzed ḥa mefâ’ilü (3) ber peyâm fâ’ilât²⁶²

1 fâ’ilâtün K: fâ’ilât M

²⁶² Vezin aksamaktadır.

104 Ber-benddürür gömüldürük efsârdur yular

Fitrāk terki zīn eger oldı uyan (4) ligām

Ber-bend lafzı Fārsīdür egerüñ göğüslüğüne ki Türkçe aña gömüldürük ta'bīr iderler ve ehl-i Fūrs aña (5) sīne pūş [ve sīne-bend] daħı dirler ve Türkīde taħrīf idüp silā-bend daħı dirler **efsār** hemzenüñ fethiyile yular ma'nāsına (6) **fitrāk** fānuñ kesriyile ve tānuñ sükūñıyıla Türkī ki ma'rūfdur **zīn** zā-yı mu'cemenüñ kesriyile ve yānuñ sükūñıyıla eyer ki (7) at arķasına ururlar 'Arabca serc dirler bu ma'nā üzere ism-i cāmiddür ve gāh olur ez īn (8) lafzından muħaffef-i mürekkeb olur bundan ve bundan ötüri ma'nāsına {bundan ötüri ma'nāsına olması ez ta'līl içün olduğı maħalde olur} **ligām** lāmuñ kesriyile ve kāf-ı 'Acemī ile (9) Türkce uyan didükleri ki 'Arab ta'rīb kāfını cīme tebdīl idüp licām dir taķtī' ber-bend mef'ülü dürür gömül (10) fā'ilātü dürük efsā mefā'ilü rıdur yular fā'ilāt fitrāk mef'ülü terki zīn fā'ilātü eger oldı (11) mefā'ilü yan ligām fā'ilāt

105 Kefgīr kepce tābe tığan çölmege di dīg

Cūşīd ü puħt (12) kaynadı vü pişti çig ü hām

Kefgīr Fārsīde deliklü kepce ki anuñıla çölmekden kef alurlar aşlında (13) vaşf-ı terkībīdür {kef tutucu dimekdür} **tābe** Fārsīde tava ki tencer gibidür ammā ķolı olur içinde ba'z eṭ'am bişürürler (14) Türkīde aña tığan ta'bīr iderler **dīg** imāle-yi dāl-ı mūhmele ve sükūn-ı yā-yı müşennāt-ı taħtāniye ve kāf-ı 'Acemīyile çölmek (15) ve ism-i 'āmdur her nesne ki içinde ṭa'am bişe ta'bīr olana Türkīde {tencere} kızığan dirler ve Fārsīde dīg-misīn (16) dirler ve saķsıdan olana dīg-i sifālīn dirler ammā imālesiz dīg dün 'Arabca emes ma'nāsınadır **cūşīd** (17) cīm-i 'Arabīnüñ zammıyıla şīga-yı fī'l-i māzīdür kaynadı ma'nāsına maşdarı cūşīdendür kaynamaķ 'Arabca galeyān (18) ma'nāsına **puħt** bā-yı 'Acemīnüñ zammıyıla bu daħı fī'l-i māzīdür bişti ma'nāsına maşdarı pūħtendür bişirmek (19) ve bişmek ma'nāsına gāh müte'addī ve gāh lāzım olur **hām** çig ma'nāsına ṭa'amda ve etde isti'māl olunur (20) ve yetişmemiş yemişe ve dibāğat olunmamış gūne daħı hām dirler taķtī' kefgīr mef'ülü kepce tābe fā'ilātü tığan çölme (21) mefā'ilü ge di dīg fā'ilāt cūşīd [ü] mef'ülü (ü) puħtı kay[na] fā'ilātü (na)dı vü biş[ti] mafā'ilü (ti) çig ü hām fā'ilāt [M30b] (1)

106 Şimşīr ü tīg di kılıca deşne ḥaņçere

Kīmuħt şağrı kına gılāf ayd u hem niyām (2)

Şimşīr şīn-i mu'ccemenüñ kesriyile ve mīmüñ sükūñıyıla kılıca ıtlāķ olunur ancak ammā **tīg** tā-yı müşennāt-ı fevkāniyye (3) nüñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taħtāniyyenüñ sükūñıyıla muṭlaķ keskin nesnedür gerek demürden olsun gerek (4) ğayrıdan kılıca ve

oğ demrenine ve süñü demrenine {ve tağın sivri yanına} tığ dirler aşı tızdūr zā ğayna tebdīl olmuşdur (5) zīrā Fārsīde bu iki harf biribirine tebdīl olunur *deşne* dāl-ı mühmelenüñ fethiyile ve şīn-i müccemenüñ (6) sükūniyile *hançere* dirler hançer lafzı Fārsīdür ālet-i ma'rūfeye ihtisāşı yokdur büyük bıçağa da (7) hançer dirler niteki bu beytde vākı'dur Beyt

[mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün]

Şinideem ki bekaşşāb-ı gūsfendi güft

Derān zemān ki behançer sereş ziten bübürīd²⁶³ (8)

lafz-ı mezkūr Türkīde dağı şāyi' olmuşdur anıñçün nāzım-ı merhūm (9) deşnenüñ ma'nāsın bunuñıla ta'bīr eyledi *kīmuht* kāf-ı 'Arabīnūñ fethiyile ve yā-yı müşennāt-ı tahtāniyenüñ sükūniyile (10) Türkce şağı ma'nāsına ki merkeb ve katır şağısından iderler *gīlāf* ğayn-ı mu'cemenüñ kesriyile kın ve her (11) nesnenüñ zarfına ıtlāk olunur aşı 'Arabīdür Fārsīde dağı şāyi'dür *niyām* kesr-i nūnıla Fārsīdür (12) oldağı kın ma'nāsınadur taqtī' şimşir mef'ülü ü tığ di fā'ilātü kılıca deş mefā'ilü ne hançere fā'ilāt (13) kīmuht mef'ülü şağı kına fā'ilātü gīlāf ayd u mefā'ilü hem niyām fā'ilāt (14)

107

Ṭām bām u borc vām [u] kōs em u murād kām

Hem kāmdu edim dağı dirler ṭamağa kām (15)

bām lafzı Fārsīdür ṭām üstine ıtlāk olunur ṭaştı men ez bām üftād-ı 'Acemüñ meşelidür [ve bu meşelüñ ve bāmuñ sāyir me'ānīsīnūñ taḥkīki sābıkān zıkr olındı felyetezekker (16), (17), (18), (19), (20) *vām* Fārsīce borc 'Arabca deyn ma'nāsınadur borclu adama (21) vām-dār dirler *kōs* kāf-ı 'Arabīnūñ zammıyile ferc-i zen ma'nāsınadur kām kāf-ı 'Arabiyle olursa murād ma'nāsınadur {kām-rāndan cüz olan kām dağı bu ma'nāyadur bir cüzi dağı rāndur ki ism-i fā'ildür maşdarı rāndendür kām-rānuñ ma'nā-yı Türkīsi murād sürici dimekdür kām-gār dağı böyledür kār işler murāduñ işleyici kimseye dirler} [M31a] (1) kāf-ı 'Acemiyile olursa adım 'Arabca ḥaṭve ma'nāsına ve ṭamağ ma'nāsına gelür taqtī' ṭām bām u mef'ülü borc vām (2) fā'ilātü kōs em u mu mefā'ilü rād kām fā'ilāt hem kām mef'ülü dur edim da fā'ilātü (3) hı dirler ṭa mefā'ilü mağa kām fā'ilāt

108

İy dest-gır dāmenet ezdest-key hilem

İy (4) elṭutıcı etegüñ elden kaçan koyam

İy kesr-i hemze ile Fārsīde harf-i nidādur *dest* el (5) *gır* ṭutucı maşdarı giriftendür ṭutmağ ma'nāsına dest-gır vaşf-ı terkībīdür el ṭutucı ma'nāsına *dāmen* (6) etek *tā* ḥıṭāb içündür *dāmenet* etegüñ dimekdür *ez* 'Arabca min ma'nāsına ezdest elden dimekdür (7)

²⁶³Duydum ki bir koyun kasaba; "hançerle başını tenden ayrıldığı zaman..." dedi.

key kâf-ı ‘Arabînüñ fethiyile zamândan su’aldür kaçan ve ne vakt ma’nāsına **hilem** kesr-i hā ile ve feth-i lāmıla koyam (8) dimekdür hiştenden müstaqqdur komağ {hiştlen mişlehu ve kezālik hiliden} ma’nāsına müstaqqbelâtında sîn lāma qalb olunur hilem dirler (9) taqṭī‘ iy dest mef’ülü gır dāmen fā’ilātü ti ez desti mefā’ilü key hilem fā’ilāt iy el tu (10) mef’ülü tıcı eteg fā’ilātü ñelden qa mefā’ilü çan koyam fā’ilāt

109

Mef’ülü fā’ilātü (11) mefā’ilü fā’ilāt

‘İlm öğrenen kişi bulısarur yüce maqām

ve fi’l-ḥadīs “yerfe’u” (12) l-lāhu bihi ey bi’l-‘ilmi aqvāmen ve yec’alühü fi’l-ḥayri kādeten yuktefā biāsārihim ve yuktedā bief’ālihim²⁶⁴ taqṭī‘ (13) ‘ilm ögre mef’ülü nen kişi bu fā’ilātü lıardur yü mefā’ilün ce maqām fā’ilāt [hāmişde nāzım-ı merhūmdan bu dağı menkūldür

5 Peyveste qurulu qaşın elde dutar kemān

Yā Rab ne zālīm olur işbu bed-gümān

Mef’ülü fā’ilātü mefā’ilü fā’ilāt

Baḥr-ı muzāri‘ aḥreb ü mekfūfdür ‘ayān

Baḥr-ı sādīs (14) kıṭ’a der- baḥr-ı recez

110

Qarın şikem nāfe göbek beldür miyān kuşaq kemer

Dağı zenaḥ-dandur (15) eñek sîne göğüsdür dağı ber

Şikem sîn-i mu’cemenüñ kesri ve kâf-ı ‘Arabînüñ fethiyile qarın ‘Arabca (16) baṭın ma’nāsınadır çok yiyen adama şikem-bende dirler ‘Arabca ‘abdu’l-baṭın dirler Türkce qarın (17) kulu **nāfe** göbek miski ma’nāsına gelür muṭlaqā göbek ma’nāsına gelmez belki muṭlaqā göbek ma’nāsına (18) gelen hā-yı resmiyyesiz olan nāfdur pes nāzım-ı merhūm nāfe göbek yirine nāfdur göbek dise (19) şahīḥ olurdu meger göbekden murādı göbek miski ola lākin ḥilāf-ı mütebādirdür **miyān** kesr-i mīmle (20) bil ve her şey’üñ ortası ve aralık ve iç ma’nāsınadır orta boylu adama miyān-bālā dirler (21) ve kuşağı ve uçğura miyān-bend dirler **kemer** kâf-ı ‘Arabînüñ ve mīmüñ fethiyile kuşaq ve kirpi ve tağdan yonulmuş kaya ma’nāsına gelür [M31b] (1) **zenaḥ** zā-yı mu’ceme ile nūnuñ fethiyile Türkce eñek ‘Arabca zekaṇ ma’nāsına zenaḥdāñ eñek (2) ve eñek çukuru ve kuyı

²⁶⁴ “Allāh ilimle kavimleri yüceltir. Onları hayırda arkalarından gidilen, hareketlerine uyulan, izleri takip edilen, lider ve önderler yapar. Hadīs-i Şerif.

ma'nāsına daḥı gelür *sīne* kesr-i sīn-i mūhmele ve hā-yı resmiye ile göğüs (3) 'Arabca şadr ma'nāsına *ber* feth-i bā-yı 'Arabî ile bu daḥı göğüs ma'nāsınadır ve daḥı ber yemiş ve naşīb ve 'alī (4) ve yukarı [ma'nāsına gelür] ve berden lafzından emr ve vaşf-ı terkibi gelür ve fi'ller ve maşdarlar evvellerinde taḥsīn (5) lafz için ziyāde olunur taḥṭī' qarın şikem müstef'ilün nāfe göbek müstef'ilün beldür miyān (6) müstef'ilün kuşak kemer müstef'ilün daḥı zenaḥ müstef'ilün dandur eñek müstef'ilün (7) sīne göğüs müstef'ilün dūr daḥı ber müstef'ilün

111 Murgab çerağ ördek çağır tizi (8) küned ya'nî kakır

Āhen demürdür mis bakır gümüş ne sīm altun ne zer

murgāb ördek (9) ma'nāsına aşlı murğ-ı ābdur ya'nî şu kuşu demekdür ördek ekşer şuya māyil olmağıla terkib olunup (10) murgab tesmiye olunmuşdur *çerağ* çağır toğan ba'zılar balabandur dimişler *tiz* kesrenün imālesiyile (11) keskin ve itī ve kekre ve ta'cīl yüregen ma'nāsınadır ammā kesre-yi şariḥa ile yellenmek 'Arabca zarta ma'nāsına (12) dur tizi'de olan yā-yı maşdāriyye *kūned* fi'l-i muzāri'dür ider ma'nāsına tizi küned demek tizlik ider (13) demekdür nāzım-ı merḥūm lafz-ı merḥūmı sebḳ iden ma'nālardan itī ma'nāsına ḳomuş anıñçün kakır lafzıyla (14) taḡayyür ider *āhen* meddle demür pūlade ya'nî demürün eyūsine ve cevherdārına āhenter dirler (15) *mis* kesr-i mīmle bakır *sīm* yā ile mīmün sūkūniyya gümüş 'Arabca fizza ma'nāsına *zer* altun 'Arabca (16) zeheb ma'nāsına rānuñ taḥfiyyile ve teşdiidiyye cāizdür ve Zālūñ anası adıdur pīr-gühen (17) ya'nî eski pīr ma'nāsına daḥı gelür taḥṭī' murgab çera[ğ] mütef'ilün (ğ)ördek çağır müstef'ilün tizi küned (18) müstef'ilün ya'nî kakır müstef'ilün āhen demür müstef'ilün dūr mis bakır müstef'ilün gümüş ne sī (19) müstef'ilün maltun ne zer müstef'ilün

112 Erzir kalaydur rüy tuc āsan geñez düşvār (20) güç

Ergeç nühāz u keḃş ḳoç dişi vū erkek māde ner

Erzīr feth-i hemze-yi maḳşūre [M32a] (1) ve sūkūn-ı rā-yı mūhmele ve kesr-i zā-yı mu'ceme ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyye ile rā-yı mūhmelenün sūkūniyya kalay ma'nāsına (2) *rüy* imāle ile *tuc* 'Arabca şuḡr ma'nāsınadır ve imālesiz olursa yüz 'Arabca vech ma'nāsına olur (3) *āsān* medd-i hemze ile geñez ve ḳolay ma'nāsına raḫatlıḡa āsānī dirler *nühāz* kesr-i nūnıla er geç (4) ve kūsem ki ḳaşşābuñ ḳoyunları önünce yürür ve isti'āre ṭariḳiyya ḳavmün ve sürünün ve her nesnenün (5) muḳtedāsına ıtlāḳ olunur *keḃş* ḳoç 'Arabīdür Fārsīde daḥı ol ma'nāsına müsta'meldür *māde* (6) dişi *ner* feth-i nūnıla erkek taḥṭī' erzir kalay müstef'ilün dur rüy tuc müstef'ilün āsān geñez (7) müstef'ilün

düşvār güç müstef'ilün er geç nühā müstef'ilün zu kebş ü қоç müstef'ilün dişi vü er (8)
müstef'ilün kek mādē ner müstef'ilün

113 Kār-ı nühüfte gizlü iş gāndur cimā' u būs öpüş (9)

Һoy-kerde ya'nī derlemiş 'avret zen ü şevherdür er

Kār kâf-ı 'Arabiyile iş ve ekin (10) ma'nāsına kâf-ı 'Acemiyile olursa edât-ı mübālağa olur ki şığa-yı māzīnūñ āhırına lāhıx olur (11) mübāğa-yı fā'il ma'nāsına perverd-kār gibi Rabb ma'nāsına ve āferīd-kār gibi ḥallāk ma'nāsına ve gāh (12) olur ki emr şığası āhırına ulaşur āmürz-gār gibi ğafūr u ğaffār ma'nāsına ve āmürzgār gibi (13) keşirü't-ta'līm ma'nāsına **nühüfte** nūnıla hānuñ zammıyıla gizlenmiş ma'nāsına ism-i mef'uldür maşdarı nühüftendür (14) gizlemek ve gizlenmek ma'nāsına kār-ı nühüftenüñ mecmū'ı gizlü iş ma'nāsına olur **gān** kâf-ı 'Acemiyile cimā' {'Arabıyye ile olursa ma'den ve beriye ma'nāsına olur} (15) ma'nāsına **būs** bā-yı 'Arabiyile öpüş maşdarı būsīdendür öpmek ma'nāsına **Һoy** vāv-ı aşliyye ile (16) ve zamme-yi fethiye-yi imāle ile ve қаşr ile telaffuz oluna bey ve mey kâfiyesindedür 'Arabca 'araқ ma'nāsınadır ve demür (17) taқıyye ki tuğulğa dirler ve tegelti ve kir pas ma'nāsına gelür 'araқ-çine Һoy-çin dirler **der** degşiricü (18) dimekdür vech-i tesmiye zāhirdür **gerde** feth-i kâf-ı 'Acemiyile ism-i mef'uldür eylemiş ma'nāsına maşdarı gerdendür (19) eylemek ma'nāsına Һoy-gerdenüñ ma'nā-yı terkībisi der eylemişdür **zen** 'avret ve menkūḥa-yı merd ve nāzıla (20) ve neşātila yürüyen kimse ve zeden lafzından emr-i ḥāzırdur ve vaşf-ı terkībīdür Һışt-zen ve ṭabıl-zen gibi (21) **şevher** 'avret eri taқtı' kār-ı nühüf müstef'ilün te gizlü iş müstef'ilün gāndur cimā' müstef'ilün [M32b] (1) u būs öpüş müstef'ilün Һoy-kerde ya' müstef'ilün ni derlemiş müstef'ilün 'avret zen ü müstef'ilün (2) şevherdür er müstef'ilün

114 Һum küpdürür destī sebū ānsū öte īnsū berü (3)

Öñ ard aşāğa yuқaru pīş ü pes ü zīr ü zeber

Һum zamm-ı ḥā-yı mu'ceme ile {küp ve} boru ki çalarlar (4) **sebū** feth-i sīn-i mühmele ile destī ma'nāsına **ān** meddile ol dimekdür esmā-yı işāretendür 'Arabīde zālike (5) ma'nāsına ba'ide işāretdür medsüz elifile nūn kelime-yi āhırında edāt-ı cem'dür ād-miyān ve perriyān ve cinniyān (6) gibi gāh olur tavşif için olur teferrüc-i kenān ve üftān ü ḥizān gibi **sū** ṭaraf ve cihet (7) ma'nāsına sūydan maқşūrdur ve ziyā ve rūşenāyī ma'nāsına daḥı gelür ān-sū demek o ṭaraf (8) ve öte ṭaraf dimekdür **īn** bu dimekdür esmā-yı işāretendür қarıbe işāretdür hazā gibi {cem'ī īnān gelür bunlar dimekdür} (9) īn-sū demek bu ṭaraf ve berü ṭaraf dimekdür **pīş** bā-yı 'Acemiyile öñ ve ilerü ve muқtedā ve muḥterem ve zamme (10) ma'nāsına ki Türkīde öterü dirler o gice gidiciye ve imāma

pîşâvenek ve pîşvâ dirler pes bā-yı (11) ‘Acemîyile **ârd** şoñ ve eñse ve fā-yı cezā’iyye ma’nāsına gelür **zîr** aşğa ve küster ü biyān altında bişmiş (12) nesne ve tîz-âvâz ve murād ma’nāsına anıñçün dimege Fārsîde zîrā dirler **zeber** feth-i zā-yı mu’ceme ve feth-i bā-yı muvaḥḥide (13) ile yukaru ‘Arabca fevḵ ma’nāsına ve tekne ma’nāsına daḥı gelür taḳṭî‘ ḥum küpdürür müstef’ilün desti sebu müstef’ilün (14) ânsū öte müstef’ilün ĩnsū berü müstef’ilün öñard aşā müstef’ilün ġa yukaru müstef’ilün (15) pîş ü pes ü müstef’ilün zîr ü zeber müstef’ilün

115 **Borcuñ öde vāmet gūzār arḵam ḵaşı pūştem (16) biḥār**
Bunda getür ĩncā biyār anda ilet āncā būber

Vām borc ‘Arabca deyn ma’nāsına (17) **tā** ḥitāb içün vāmet borcuñ dimekdür **gūzār** gūzārdenden emrdür ödemek ma’nāsına **pūşt** bā-yı (18) ‘Acemīnūñ zammıyıla arḵa ve arḵa ḥammalı semeri ma’nāsına da gelür mīm zamīr-i mütekellim pūştem arḵam dimekdür **biḥār** (19) bā-yı zāyidedür **ḥār** ḥārīdenden emr-i ḥāzırdur ḵaşımaḵ ve gicimek ma’nāsınadır **ĭncā** ĩn ism-i işāret (20) cācāydan maḵşūrdur mekān ma’nāsına **biyār** bā ve yā ziyādesiyle āverdenden emr-i ḥāzırdur getürmek ma’nāsına (21) **āncā** onda **būber** bā-yı ũlā-yı maẓmūma zāyidedür ve bā-yı şāniye ve’l-eclü’l-vezn meftūḥa-yı aşıyyedür zamm-ı bā ile [M33a] (1) bürdenden emr-i ḥāzırdur bürden iletmek ve oyunda ũtmek ma’nāsına gelür taḳṭî‘ borcuñ öde müstef’ilün (2) vāmet gūzā müstef’ilün rarḵam ḵaşı müstef’ilün pūştem biḥār müstef’ilün bunda getür müstef’ilün ĩncā biyā (3) müstef’ilün randa ilet müstef’ilün āncā būber müstef’ilün

116 **Oturma bilmezlerle ḵaç kendüñi ḵurtar iy (4) oġul**
Menşĭn benādānān ġürız ḥodrā rehākün iy pūser

Menşĭn mīm-i meftūḥa (5) edāt-ı nehīdür menşĭn nehīdür maşdarı nişestendür oturmaḵ ‘Arabca cũlũs ma’nāsına şĭn-i mu’cemenũñ (6) fethiyile ve kesresiyile daḥı cāyızdũr maşdar-ı mũte‘addĭsi nişāsden oturtmaḵ ‘Arabca iclās (7) ma’nāsına ḵıyās bu idi ki nişesten lafzınuñ ta‘diyesinde nişistānĭden dinildi lākin nişāsten (8) işidildi fe’l-yaḥfaz **benādānān**da bā-yı meftūḥa muşāḥabet içündũr nādānān nādānũñ cem‘idũr bilũlũ (9) degildũr dimekdũr ḵāyide ma’lũm ola ki esmānuñ cem‘inde ḵāyide oldur ki eger ism zevi’r-rũḥ olup (10) ve āḥırĭ sākĭn olursa cem‘inde āḥırĭna elif ve nũn ziyāde olınur ādemiyān ve melekān ve cĭnniyān (11) ve canverān perriyān gibi ve eger kelimenũñ āḥırĭnda hā-yı ‘alāmet-i fethā olursa elif ve nũndan evvel kāf-ı Fārsĭ (12) getũrũrler ḥ‘āceġān ve bendegān ve dānendegān gibi ve eger esmā-yı cemādatuñdan olursa ekşer āḥırĭna hā ile elif (13) ziyāde iderler gerek ismũñ āḥırĭ mũteḥarrik olsun gerek sākĭn

āsmānhā ve zemīnhā ve nāmehā ve hāmehā gibi (14) ve eger cemādātuñ neşv ü nemā ve tevellüde hayvāna müşābeheti olursa elif ve nūnla ve elif ve hā ile isti'mālī (15) cāyızdır dırahtān ve dırahtā gibi fe'l-yahfaz **gurīz** kesr-i kāf-ı 'Acemiye ile emr-i hāzırdur kaç dimekdür maşdarı (16) girīhtendür kesr-i kāfla kaçmak ma'nāsına **hod** {vāv-ı resmiye ile kayd olunan zīrā vāv-ı aşliyye ile olursa ki cūd ve būd kafiyesinde olunur togulga cenk güninde gıyerler demür takiye ma'nāsına olur} vāv-ı resmiye ile şed ve bed kafiyesinde isti'māl olunur kendü (17) dimekdür **rā** gāh 'alāmet-i mef'ul olur ve gāh tahşīş için lām cārre ma'nāsına olur (18) ve gāh kaseem için olur ve gāh tahsīn lafz için zāyid olur burada ma'nā-yı evvel murād olur (19) fe'l-yahfaz **rehākūn** emr-i hāzırdur kırtar dimekdür maşdarı rehā-kerdendür kırtarmak 'Arabca tahlīş (20) ma'nāsına **iy** kesr-i hemze ile harf-i nidādur 'Arabīde ve Fārsīde müsta'meldür **püser** oğul ma'nāsına taqtī' oturma bil müstef'ilün mezlerle kaç müstef'ilün kendüni kıur müstef'ilün tar iy oğul müstef'ilün [M33b] (1) menşin bena müstef'ilün dānan güriz müstef'ilün hodrā rehā müstef'ilün kün iy püser müstef'ilün (2)

117

Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

Hakḳā ki cāhil şoḥbeti nār-ı cehennemden beter (3)

Hakḳān aşlında mef'ul-i muṭlaḳdur fi'l-i maḥzūfdur Hakḳā Hakḳān taḳdīrindedür şebete şübüten ma'nāsına (4) **beter** yaramazrak dimekdür aşlı bed-ter idi dālile tānuñ kıurb-ı maḥrecleri olduğından ötürü dālī tāda (5) idgām itdiler better oldı teşdīd ile ve teşdīdsüz daḫı müsta'meldür {kezā zekerahu el-Mevlā Ni'metullāh ve 'İzzet Sürürī Efendi şerḫ-i Gülistānda buyurur ki "beter şığa-yı tafzīldür aşlı bedterdür 'avām taḥrīf idüp neber didiler şoñra elśīne-yi füşeḫāda ve eş'ār-ı büleḡāda şāyi' oldı ḫabbe zā seyyid 'Ali zādeye i'tirāz idüp dimiş ki "ve men kāle fī şerḫihi better bi't-taḥfīfi'l-vezn ve aşluhu müşeddedün lienne aşlahu bedter idgāmü'd-dāl fi't-tāi ba'de ḳalbihi tāen feḳad ezhera 'ademe 'ilmihi bi'l-lügati'l Fārsiyyeti ḫaysü ecrā el ḳavāide el 'Arabiyyete fihā intehā faḳīr ü ḫaḳīr dir ki bu kelām maḫall-i kelāmdur zirā kelāmlarıyla istişhād olan füşeḫā ve büleḡā eş'ārlarında muḫarre-i 'avāmı İrādları ḡāyetle müsteb'addur ve daḫı idgām 'Arab lisānında maḫşuş olup Fārsīde olmaması delīl-i celīle muḫtācdur} taqtī' hakḳā ki cā müstef'ilün hil şoḥbeti (6) müstef'ilün nār-ı ceḫen müstef'ilün nemden beter müstef'ilün hāmīşde nāzım-ı merḫūmdan bu daḫı (7) menḳūldür

6 Şahā sa‘ādet ayını tutdı cihānı serteser
Tā āf-tāb ʔal‘atıñ āfāka şaldı nūr u fer (8)

Müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün
Baħr-ı recezdür sālīm uş eczā müsemmen pür-güher

Şahāda (9) olan elif ʔarf-i nīdādur *serteser* aşlnda ez ser tā serdür tā ʔarf-i ğāyetdür başdan başadañ (10) dimekdür şoñra ez ʔazf olunup ve elif ʔaşr olındı

Baħr-ı sābi‘ ʔıţ‘a-uı derbaħr-ı hezec (11)

118 Çeşme bñar oldı kûze bardağ
İsteme mecûy u cûy ırmağ (12)

Çeşme Fārsīdür bñar ve ıgne yurdusı ve çuvalduz yurdusı ma‘nāsına gelür *kûze* kâf-ı (13) ‘Arabiyye ile ve hā-yı resmiyye ile bardağ kûz meşele *mecûy* feth-i mīm ile nehi ħāzırdur isteme dimekdür maşdarı (14) cûyīdendür istemek ma‘nāsına cûy ırmağ ve cûyīden lafzından şığa-yı emr ve vaşf-ı terkībī gelür (15) emrde evveline bā ziyāde iderler taḥsīn lafz içün bücûy dirler taḫṭī‘ çeşme bı mef‘ülü (16) ñar oldı kû mefā‘ilün ze bardağ fe‘ülün isteme mef‘ülü mecûy u cû mefā‘ilün yırmak fe‘ülün (17)

119 Endāḫten ü fūrū fikenden
Atmağ daḫı aşāğa bırakmağ

endaḫten atmağ *fūrū* (18) aşāğa ma‘nāsına fikenden maşdardur efgendenden maḫşūrdur bırakmağ ma‘nāsına taḫṭī‘ endāḫ (19) mef‘ülü ten ü fūrū mefā‘ilün fikenden fe‘ülün atmağ da mef‘ülü ḫı aşāğa mefā‘ilün bırakmağ (20) fe‘ülün

120 Zerd oldı şaru kebūddur gök
Kara siyeh ü sepīddür ağ

(21) *zerd* şaru vü ‘arız olan levne ve ma‘rūz olan şey’e ıtlāk olunur ve *aşfūr* aşfer ma‘nāsına [M34a] (1) daḫı gelür *kebūd* feth-i kâf-ı ‘Arabiyye ile gök levne dirler *siyeh* siyāḫdan muḫaffefdür kara ma‘nāsına (2) *sepīd* sīn-i mūhmele ile bā-yı ‘Acemiyyenūñ kesriyye ağ ‘Arabca beyāz ma‘nāsına taḫṭī‘ zerdoldı mef‘ülü şaru kebū (3) mafā‘ilün dur gök fe‘ülün kara si mef‘ülü yeh ü sepī mefā‘ilün didür ağ fe‘ülün

121 Hem (4) sürḫ u ʔızıl yeşildürür sebz

Nīl oldı çivid gūzīne ʔoḫmağ

sürh zämme-yi sînile (5) muṭlakā kıızıl ‘ārīza ve ma‘rūza ıtlāk olunur reng-i sürh ve sürh-reng gibi ve kıızıl mürekkebe (6) daḥı sürh dirler ve bir otdur ki kıyruḡı kıızıldur *sebz* feth-i sînile yeşil ve tāze ma‘nāsına *nîl* (7) çivid ve Mısr ırmaḡınınuñ adıdır *güzine* büyük tokmak güzîn mişlehu taḡtî‘ hem sürhu mef‘ülü (8) kıızıl yeşil mefā‘ilün dūrūr sebz fe‘ülün nîl oldu mef‘ülü çivid güzî mefā‘ilün ne tokmak fe‘ülün (9)

122 **Laht oldu çomak katıdur saht**

Hem iri dūrūşt nerm yumşak

laht (10) feth-i lāmıla çomak ve pāre ma‘nāsına daḥı gelūr ve gāh olur āhırına hā-yı ‘alāmet ilhāk olunup (11) lahte dirler *saht* feth-i sînile katı ve sık bez ve tarāzu ma‘nāsına gelūr *dūrūşt* dālele rānuñ (12) zammıyıla iri ve nāhemvār ya‘nî düzdegil nesne veyā kuşkusuz ma‘nāsına gelūr taḡtî‘ laht oldu mef‘ülü (13) çomak katı mefā‘ilün dur saht fe‘ülün hem iri mef‘ülü dūrūşt ner mefā‘ilün mi yumşak fe‘ülün (14)

123 **Kef aya vü nāhun oldu tırnak**

Engüşt büzrük ulu parmak

Kef teşdīdile (15) ‘Arabīdür el ayası ma‘nāsına ve men‘ ma‘nāsına maşdar daḥı isti‘māl olunur lafz-ı ‘Arabīye ta‘arruz nāzım-ı (16) merhūmuñ vazīfesine muḡālīfdür *nāhun* tırnak ‘Arabca zufr ma‘nāsına tırnak kesecek bıçaḡa nāhunber (17) ve nāhunberāh ve nāhunberāy nāhunīger dirler *engüşt* feth-i hemze ve zamm-ı kāf-ı ‘Acemiye ile barmaq *büzürk* (18) ulu baş barmaḡa engüşt-i büzürg dirler ve şehādet barmaḡına engüşt-i dūšnām dirler taḡtî‘ (19) kef aya mef‘ülü vü nāhun ol mefā‘ilün dı tırnak fe‘ülün engüşt mef‘ülü büzürg u mefā‘ilün (20) lu barmaq fe‘ülün

124 **Kāluc kiçisi müşt yumruk**

Keştî gemidür ‘Arabca zevrak

(21) *kāluc* şırça barmaq *müşt* yumruk ve baş maḡcı müştesi ve avuç ve tokmak *keştî* büyük gemi ‘Arabīsi sefīnedür [M34b] (1) zevrak degildür zīrā zevrak kiçirek gemidür ki Türkīde aña şandal ve pürme dirler taḡtî‘ (2) kāluc mef‘ülü kiçisi müş mefā‘ilün tū yumruk fe‘ülün keştî ge mef‘ülü midür ‘Arab mefā‘ilün (3) ca zevrak fe‘ülün

125 **Hem şīb ü firāz eniş yoḡuşdur**

Yüksek çü bülend pest (4) alçak

Şīb kesr-i şarīhıla eniş ki yoḡuş muḡābelesinde ve medhūş ve alt ki ‘Arabca taht (5) ma‘nāsına neşīb lafzından muḡaffefdür nūn ḥarf-i ḥafī olduḡıçün ḥazf olunmuşdur ve daḥı (6) ittibā‘ vü müzāvece tarīḡince şīb-tīb dirler ki sergeşte ve medhūş ma‘nāsınadır *firāz* (7) kesr-i fā ile yoḡuş ve yukarı ve karşı ve cem‘ olmak ma‘nāsına taḡsīn lafz içün

ziyāde (8) olunur *bülend* zamm-ı bā ve feth-i lāmıla yüksek ve inişlü ma'nāsına kapu pervāzına ve ev saçağına bülendin (9) dirler yüksek olduklarıçün *pest* feth-i bā-yı 'Acemiyye ile alçak ve küstāh ve düz ve baḥīl ma'nāsına (10) taḳṭī' hem şīb ü mef'ülü firāz eniş mefā'ilün yoḳuşdur fe'ülün yüksek çü mef'ülü bülend pes (11) mefā'ilün ti alçak fe'ülün

126 Būrhīd an-ı kes ki şūd hirāsān

Ḳurtuldı o kimse k'oldı (12) ḳorḳaḳ

būrhīd bā-yı meksūre zāidedür rehīd feth-i rā ile ḳurtulmaḳ ma'nāsına *an-ı kes* ol kimse dimekdür (13) *ki* edāt-ı tavşīfdür *hirāsān* hirās feth-i ha ile ḳorḳu hirāsiden ḳorḳmaḳ hirāsān (14) şīḡa-yı mübālaḡadur mübālaḡa ile ḳorḳucı dimekdür ma'nā-yı beyt dimekdür ki her kim ḥazret-i Allāhdan (15) ḳorḳdı ol kişi dünya ve āḫiret meḥālikinden ḳurtuldı zīrā iki cihānuñ meḥāliki ḥavfu'l-lāh (16) olmamdan nāşī ma'āşiden ḥāşıla olur pes bu kelām-ı sa'ādet encām-ı cevāmi'u'l-kelimedendür taḳṭī' (17) būrhīd a mef'ülü nı kes ki şūd mefā'ilün hirāsān fe'ülün ḳurtuldı mef'ülü o kimse k'ol mefā'ilün (18) dı ḳorḳaḳ fe'ülün

127 Mef'ülü mefā'ilün fe'ülün

'İlm içredürür sa'ādet ancaḳ

taḳṭī' (19) 'ilm içre mef'ülü dūrür sa'ā mefā'ilün det ancaḳ fe'ülün hāmişde nāzım-ı merḥūmdan bu daḡı menḳūldür (20)

7

Gülsün dirisen yüzüñ ferecden

'İlm oḳı ḫalāş bul ḫaracdan

Mef'ülü mefā'ilün fe'ülün [M35a] (1)

Geç aḫreb-i feyzile hezecden

Baḫr-ı sāmen ḳıṭ'a derbaḫr-ı remel-i maḳsūr (2)

128 Mīçeked ya'nı ṭamar hem reg ṭamar daḡı ḳana ḫūn

Bezenilmiş çok simāt ārāste bisyār (3) ḫvān

Mīçeked mī edāt-ı ḫāl çeked fi'l-i muzāri' ṭamar ma'nāsına maşdarı çekīdendür ṭammaḳ ma'nāsına (4) *reg* feth-i rā-yı mühmele ve sūkūn-ı kāf-ı 'Acemiyye ile ṭamar 'Arabca 'ırḳ ma'nāsına *ḫūn* vāv-ı aşliyye ile (5) ḳan 'Arabca dem ma'nāsına *ārāste* medd-i hemze ile ism-i mef'üldür bezenilmiş ma'nāsına maşdarı (6) [ārāyāniden mütē'addīdūr] ārāstendür bezemek ma'nāsına āresten ārāyiden ārāyāniden emşāl *bisyār* kesr-i bā ile

(7) çok^ç Arabca keşir ma'nāsına *ḥvān* feth-i hā-yı mu'ceme ve vāv-ı resmiye ve elif-i sābite ile simāta māḥṣūş (8) degildür belki muṭlakā içinde ta'am yinen nesneye dirler gerek simāt olsun ve gerek sağıre ve gerek (9) ğayrı kezā nakılletü'l-lügat taḳṭī' mīçeked ya' fā'ilātün ni tamar hem fā'ilātün reg tamar da (10) fā'ilātün kana ḥün fā'ilāt bezenilmiş fā'ilātün çok simāt ā fā'ilātün rāste bis (11) fā'ilātün yār ḥvān fā'ilāt

129 **Bāz-güne 'aksinedür daḥı gül-güne figer (12)**

Dürlü dürlü günāgün başı aşağı ser-nigün

Bāz-gün 'aksine ve başı aşağı (13) ve gerüsine ma'nāsınadır hā-yı ğayr-ı melfūza ile bāz-güne menḳül degildür **gül-güne figer** ya'nī 'avretlerün (14) yüzlerine sürdükleri kızılca gül-güne mişlehu **gün** kāf-ı 'Acemiyyenün zammı ve vāv-ı aşliyye ile dürlü ma'nāsına (15) günāgün dürlü dürlü ma'nāsına nāzım-ı merḥūmuñ elifsiz güne gün dimesi vezn içündür **ser-nigün** (16) zamm-ı nūnıla başı aşağı nügün nügünşār nügüser emşāl taḳṭī' bāz gün fā'ilātün 'aksinedür (17) fā'ilātün daḥı gülgü fā'ilātün ne figer fā'ilāt dürlü dürlü fā'ilātün gün ā gün bā fā'ilātün (18) şı aşağı fā'ilātün ser-nigün fā'ilāt

130 **Gevde ten rüde bağırsak bögrek (19) öyken gürde şüş**

Eyegü pehlü yaña sū küşt yan uca sürün [M35b]

- (1) **ten** beden ve gövde ma'nāsınadır Fārsīde ve Türkīde müsta'meldür **rüde** zamm-ı rā-yı mühmele ve sükün-ı vāv (2) ve feth-i dāl-ı mühmele ve hā-yı ğayr-ı melfūza ile bağırsak ve saz kılına daḥı dinür **gürde** zamm-ı kāf-ı 'Arabiye ve hā-yı (3) ğayr-ı melfūza ile bu gerek sorulmuş yer ma'nāsına da gelür cem'ī gürdegān **şüş** zamm-ı sīn-i mu'ceme (4) ile Türkce öygün ma'nāsına ya'nī akciger **pehlü** feth-i bā-yı 'Acemīyle eyegü ya'nī yan ma'nāsına ve şehir-i İrāna (5) daḥı dirler **sū** zamm-ı sīn-i mühmele ile taraf ve cihet Türkce yaña ma'nāsına süyiden maḳşürdür (6) ve ziyā' ve rüşenāyī ma'nāsına da gelür **küşt** kāf-ı 'Arabiyenün zammıyıla müşt kāfiyesinde yan ma'nāsına ve bükür ü müşt (7) ma'nāsına ve gāh olur şığa-yı māzī olur maşdar maḳāmında daḥı isti'māl olunur öldürmek (8) ma'nāsına ve gāh olur āhırından tā-yı hazf idüp güş dirler **sürün** sīn-i mühmele ile rā-yı (9) mühmelenün zammıyıla Türkce uca ya'nī uyluguñ kaba yiri ma'nāsına taḳṭī' gevde ten rü fā'ilātün {dālda bir ḥarf kadar tevaḳḳuf gerek} (10) de bağırsak fā'ilātün bögrek öyken fā'ilātün gürde şüş fā'ilāt eyegü peh fā'ilātün (11) lū yaña sū fā'ilātün küşt yanu fā'ilātün ca sürür fā'ilāt

(2)

131 **Reste kırtulmuş (12) velîkin beste bağlu deste şap**

Mûy kıl hâme kalem nâme bitidür câme (13) ton

Reste feth-i rā ile ism-i mef'uldür kırtulmuş ma'nāsına maşdarı restendür kırtulmak (14) ma'nāsına ve şalıvirmek ma'nāsına dağı gelür **beste** feth-i bā-yı 'Arabiye ile ism-i mef'uldür bağlanmış (15) ma'nāsına maşdarı bestendür bağlamak ma'nāsına **deste** ekin biçdükleri ve kat bağladıkları deste ki (16) Türkîde dağı şâyî'dür ve her nesnenün kulpına ve ipün kelebine ve küstâhluk eylemege dağı dirler **mûy** (17) kıl ve saç ma'nāsına kaşr-ı yâ ile mû dağı isti'mâl olunurd **hâme** yonulmuş kalem ve kıldan ev (18) ve muṭlakā kâmiş ve mürekkeb ve kum yığını ma'nāsına dağı gelür **nâme** Türkce biti ya'nî mektûb [M36a] (1) ma'nāsına **câme** ton ya'nî geyisi ve nîm suhte ya'nî yarusı yanmış igsi ve döşek ve kadeh ve şî'rûn şâh beyti (2) ve şürâhî ma'nāsına gelür ma'lûm ola ki cām lafzı ma'nâ-yı aşlîsi i'tibâr ile melbûsa ve mefrûşa (3) 'âmdur melbûse ten-câme dirler ki aşlı câme-yi tendür terkîb-i izâfiden 'ilmîye nakle-yi 'alâmet olsun (4) içün muzâfun ileyhe muzâf üzerine taḳdîm olunmuşdur mefrûşa câme-yi h'âb dirler taḳtî' reste kırtul (5) fâ'ilâtün muş velîkin fâ'ilâtün beste bağlu fâ'ilâtün deste şap fâ'ilât mûy kıl hâ fâ'ilâtün (6) me kalem nâ fâ'ilâtün me bitidür fâ'ilâtün câme ton fâ'ilât

132 **Şuç günâh u saç biyefşân (7) şıç birî işe bişâş**

Ur bizen kıpar biken bihrâş kıuş bitrâş yon (8)

Günâh kâf-ı 'Acemiyyenün zammıyıla suç ma'nāsına 'Arab ta'rib idüp cünâh dir biyefşân bā-yı meksûre ile (9) emr-i hâzırdur şıç ma'nāsına maşdarı feşândandur şıçmak ma'nāsına **birî** kesr-i bā-yı muvaḥḥide ile görilen (10) nüshalarda böyledür ammâ şahîhî birîzdür zîrâ tegavvuṭ eyle ma'nāsına olan birî degildür belki birîzdür ki (11) rîzîdenden emr-i hâzırdur rîzîden tegavvuṭ itmek ma'nāsınadur **bişâş** kesr-i bā-yı muvaḥḥide ile şîğa-yı (12) emr-i hâzırdur tebevül eyle ma'nāsına maşdarı şâşîdendür tebevül ma'nāsına **bizen** kesr-i bā ile emr-i (13) hâzırdur ur dimekdür maşdarı zedendür urmak ve meyl eylemek ma'nāsına da isti'mâl olunur nitekim (14) besurhî-zened dirler ya'nî kıızıllığa ma'il dimekdür müte'addîsi zenâyîdendür **biken** kesr-i bā ile emr-i hâzırdur (15) kıpar ma'nāsına maşdarı kendendür {feth-i kâf-ı 'Arabiye ile} kıparmak ma'nāsına ve kıazmak ve kıoymak ve deri yüzmek ve bir nesne' (16) kııkarmak ve bulmak ma'nāsına da gelür kendîden meşele ve kâf-ı 'Acemiyyenün fethiyile kenden meşele bihrâş kaşr-ı bā ile (17) emr-i hâzırdur kıuş ma'nāsına maşdarı hirâşîdendür kesr-i hâ ile kıuşmak ma'nāsına **bitrâş** kesr-i bā ile emr-i hâzırdur (18) yon ma'nāsına maşdarı terâşîdendür {kesr-i tā ile} yonmak ma'nāsına ve kıazmak ma'nāsına dağı gelür taḳtî' suç günâh u

(19) fā'ilātün şaş biyefşan fā'ilātün şıç biri i fā'ilātün şe bişâş fā'ilât ur bizen қо (20) fā'ilātün par biken bih fā'ilātün raş kuş bit fā'ilātün raş yön fā'ilât

133 Bir iki üç [M36b] (1) dörd beş yek dü se çār u penc şeş

Altı heft ü heşt ü nüh deh (2) yedi sekiz toköz on

Yek yāniñ fethiyle ve kesriyle lügatdur bir demekdür dü iki 'Arabca işneyn (3) ma'nāsına faşih olan oldur ki vāv telaffuz olunmaya meger ki zarūret-i vezn için telaffuz oluna ve āhırına (4) yā lāhika olicak elbette vāv telāfuz olunur fe'l-yahfaz se feth-i sîn ve hā-yı resmiye-yi ğayr-ı melfūza ile (5) üç 'Arabca şūlaşe ma'nāsına çār cīm-i 'Acemiyye ile dört erba'a ma'nāsına çehār meşele penç feth-i bā-yı (6) 'Acemiyye ile beş 'Arabca hamse ma'nāsına şeş feth-i şīn-i ūlā ile altı ma'nāsına pes bu beytde merhūn vardır (7) heft feth-i hā ile yedi 'Arabca seb'a ma'nāsına heşt feth-i hā ile sekiz 'Arabca şemāniye ma'nāsına nüh feth-i nūn ve sūkūn-ı (8) hā ile toköz ma'nāsına deh feth-i dāl ve sūkūn-ı hā ile on 'Arabca aşere ma'nāsına taqtī' bir iki üç fā'ilātün (9) dört beş yek fā'ilātün dü se çār u fā'ilātün penc şeş fā'ilât altı heft ü fā'ilātün heşt ü nüh deh (10) fā'ilātün yedi sekiz fā'ilātün toköz on fā'ilât

134 Bīst ü sī yigirm'otuz çil kırk (11) u pencāh ellidür

Şaşt u heftād altmış u yetmişdürür kālīve bön

Bīst (12) kesr-i bā ile yigirmi 'Arabca aşrūn ma'nāsına ve tevaqqūf eyle dimekdür ve ziyān olmuş nesne **sī** kesr-i sîn ve sūkūn-ı (13) yā ile otuz 'Arabca şūlaşūn ma'nāsına **çil** kesr-i cīm-i 'Acemiyye ile kırk ma'nāsına çihil mişlehu **pençāh** elli 'Arabca (14) hamsūn ma'nāsına **şaşt** feth-i şīn-i mu'ceme ile ve sūkūn-ı şād ile altmış bunun şahihī şestdür 'avām (15) ğalaṭ idüp şaşt dirler şād ile **heftād** yetmiş on yedi 'adedine heftede dirler **kālīve** (16) hā-yı ğayr-ı melfūza ile kālīvā meşele bön ve ebleh ve aḥmak ve baş ağrısı ve gönüllü ve şol (17) kimesnedür ki kendüyi düzer қоşar güzel gösterür görenler güzel şanur taqtī' bīst ü sī yi (18) fā'ilātün girm'otuz çil fā'ilātün kırk u pencāh fā'ilātün ellidür fā'ilātün şaşt u heftād fā'ilātün (19) altmış u yet fā'ilātün miş dürür kā fā'ilātün līve bön fā' ilāt

135 Daḥı heştād u neved (20) şad seksen ü toköz yüz

Biñ hezār u şay şına bişmār u mīkun āzmūn [M37a]

(1) **heştād** feth-i hā ile seksen on sekiz 'adedine heştdeh dirler ve sekiz yüz 'adedine heştşad dirler (2) **neved** feth-i nūn ve feth-i vāv ile toköz 'adedi **şad** feth-i şād-ı mūhmele ile yüz 'adedi aşl u faşihī (3) sīniledür pes şād ile şad taḡlīṭāt-ı 'avām kabīlindendür **hezār** feth-i hā ile biñ 'adedi bülbüle (4) hezārvā dirler **bişmār** bā-yı

zāidenüñ ve sîn-i {lâkin taşhîh-i vezn için sîn sâkin okınur} mu'cemenüñ zammıyla şîğa-yı emr-i hâzırdur şay dimekdür maşdarı (5) şumârdendür şaymak ma'nāsına şumerden meşale *mikun āzmün* mî edât-ı hâl kun emr-i hâzırdur āzmün (6) tecrübe ya'nî şınamak ve imtiḥān ma'nāsına ḥāşılı şına ya'nî imtiḥān eyle dimekdür taḳṭî dahı heştā fā'ilātün (7) du neved şad fā'ilātün seksen ü tok fā'ilātün san yüz fā'ilāt biñ hezār u fā'ilātün (8) şay şına biş fā'ilātün mār u mikun fā'ilātün āzmün fā'ilāt

136 İçerü gel añlar iseñ yoḥsa (9) ḳalgıl taşrada

Enderün ā ger şināsī verne mīmān derbirün

Enün feth-i hemze (10) ile içerü ma'nāsına ā meddle iki ma'nāya gelür biri ey bār-ı Ḥudā ma'nāsına ve biri āmedenden emr-i hâzır (11) dur gel dimekdür burada ma'nā-yı şānī murāddur *ger* egerden muḥaffefdür edât-ı şartdur *şināsī* (12) şinās kesr-i sîn-i mu'ceme ile şināhtenden vaşf-ı terkibidür añlayıcı dimekdür şîğa-yı mübālağasında (13) şināsā dirler añlağan ma'nāsına şināsīde olan yā yā-yı ḥıṭābdur *verne* {hā-yı gayr-ı melfūza ile} yoḥsa dimekdür (14) 'Arabca ve illā ma'nāsına *mīmān* mî edât-ı hâl mān şîğa-yı emrdür ḳal ma'nāsına maşdarı māndendür (15) ḳalmaq ma'nāsına *der* fī ma'nāsına *birün* zamm-ı bā-yı muvaḥḥide ve zamm-ı rā-yı mühmele ile taşra ma'nāsına bīrün gibi (16) taḳṭī' içerü gel fā'ilātün añlar isen fā'ilātün yoḥsa ḳalgıl fā'ilātün taşrada {dālda iki ḥarf ḳadar tevaḳḳūf gerek} fā'ilāt enderün e fā'ilātün (17) ger şināsī fā'ilātün verne mīmān fā'ilātün derbirün fā'ilāt

137 Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün(18) fā'ilāt

Ḥayf aña kim dām-ı cehl içinde ḳalmışdur zebün

Taḳṭī' ḥayf aña kim fā'ilātün (19) dām-ı cehl i fā'ilātün çinde ḳalmış fā'ilātün dur zebün fā'ilāt hāmişde bu dahı menḳüldür (20)

8 Āf-tābī ṭal'atuñ ki 'ālemi rūşen ḳılır
Nireye kim düşse sāyeñ servile gülşen ḳılır (21)

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt

Bu remel baḥrıdurur kim ṭab'uañ maḥzun ḳılır [M37b]

(1) Baḥr-ı tāsi' ḳıṭ'a derbaḥr-ı hezec-i sālīm (2)

138 Büverzīden özenmekdür neverdīdendürür dürmek
Zemīnrā ḥük berkenden (3) nedür yiri toñuz dürmek

Büverzidende bā-yı mazmūme zāidedür aşl kelime verziden (4) dür feth-i vāvıla maşdardur bir şey'e öykünmek ve özenmek ve bir nesneyi 'ādet edinmek ve ekin ekmek (5) ma'nāsına **neverdiden** zamm-ı nūn ve feth-i vāvıla maşdardur dürmek 'Arabca tay ma'nāsına **zemīnrā** (6) **hūk berkenden** zemīn yir rā zamīr-i mef'ül hūk toñuz berkenden kıparmak berkenden meşele hāşılı (7) burunıla geñüz yiri yirinden kıparup kıışdırmağa zemīn-rā hūk berkenden dirler taqṭī' (8) büverziden mefā'ilün özenmekdür mefā'ilün neverdiden mefā'ilün dūrür dürmek mefā'ilün (9) zemīnrā hū mefā'ilün kı berkenden mefā'ilün nedür yiri mefā'ilün toñuz dürmek mefā'ilün (10)

139 **Rübūden kıpmağa dirler nümūden ya'nī göstermek**

Zidūden paşdan açmağdur (11) būsūdendür dağı sürmek

Rübūden zamm-ı rā-yı mühmele ile kıpmak 'Arabca ḥaṭfe ma'nāsına (12) rebāniden kıpdurmak ma'nāsına **nümūden** zamm-ı nūnıla göstermek 'Arabca irādet ma'nāsına ve görünmek ma'nāsına (13) dağı gelür zidūden zamm-ı zā-yı mu'ceme ile paşlı nesne paşdan açup şaykıllamak **būsūden** zamm-ı (14) bā-yı muvaḥḥide ile sürmek ve el yuķamak ve kıvramak ve bırakmak ve yutmak ve görmek ma'nāsına (15) gelür taqṭī' rübūden kıp mefā'ilün mağa dirler mefā'ilün nümūden ya' mefā'ilün nī göstermek (16) mefā'ilün zidūden paş mefā'ilün dan açmağdur mefā'ilün būsūdendür mefā'ilün dağı sürmek (17) mefā'ilün

140 **Resen ip tāften bükmeķ yavu güm yāften bulmaķ**

Residen 18 irmek ü dirmek piçiden bāften örmek

Resen rā-yı mühmele ile sīn-i mühmelenūñ (19) fethiyile ip 'Arabca ḥabl ma'nāsına cān-bāze resen-bāz dirler ve ip büküciye resen-tāb dirler (20) **tāften** bükmeķ ma'nāsına tāften teften meşele **güm** kāf-ı 'Acemiyyenūñ zammıyıla yavu ya'nī yitik 'Arabca zālle ma'nāsına (21) ve nābedīd ya'nī belürsüz ma'nāsına dağı gelür **yāften** bulmaķ 'Arabca vicdān ma'nāsına **residen** bir şey'e [M38a] (1) irmek 'Arabca vuşul ma'nāsına **peçiden** kesr-i bā-yı 'Acemiyye ile dirmek 'Arabca cem' ma'nāsına **bāften** örmek (2) ve doķumak ma'nāsına taqṭī' resen ip tāf mefā'ilün fiten bükmeķ mefā'ilün yavu güm ya mefā'ilün (3) fiten bulmaķ mefā'ilün residen ir mefā'ilün meķ ü dirmek mefā'ilün beçiden ba mefā'ilün (4) fiten örmek mefā'ilün

141 **Hırāmiden hırāşiden şalınmaķ ırımalamağdur**

Şavurmaķ (5) oldı dāmiden demiden ya'nī üfürmek

hıramiden kesr-i hā-yı mu'ceme ile şalınmak (6) ma'nāsına *hıraşiden* kesr-i hā-yı mu'ceme ile ırmalamak ma'nāsına ve kaşımak ve kazımak ma'nāsına dağı (7) gelür *dāmiden* şavurmak *demiden* üfürmek ma'nāsına ve yel esmek ve açılmak ve şabah (8) vakti belürmek ve bir nesne' zāhir olmak ve 'azā kabar kabar olmak ma'nāsına dağı gelür (9) taḳṭī' hıramiden mefā'ilün hıraşiden mefā'ilün şalınmak tır mefā'ilün malamakdur (10) mefā'ilün şavurmak ol mefā'ilün dı dāmiden mefā'ilün demiden ya' mefā'ilün (11) ni üfürmek mefā'ilün

142 Ğijiden oldu sūrtünmek bigerdiden dūrür dōnmek (12)

Gezidendür ısrımak dağı seglāyiden it ürmek

ğijiden zamm-ı ğayn-ı (13) mu'ceme ve kesr-i zā-yı 'Acemiyye ile sūrtünmek ma'nāsına ve emeklemek ve tayanmak ma'nāsına dağı gelür (14) *bigerdiden* bā-yı zāidenün kesriyle ve kāf-ı 'Acemiyyenün fethiyile aşlinda mütē'addidür bir hālden bir hāle (15) dōndürmek ma'nāsınadur lākin mütēhavvil şüden ya'nı dōnmek ma'nāsına isti'māli mecāzendür ve eylemek ma'nāsına (16) dağı gelür gerdāniden meşele kezā zikre'l-mevlā Ni'metu'llāh ammā Sūdi şerḥ-ı Gülistānda taḥḳīḳ (17) idüp dir ki geşten ve gerdiden mütēradiflerdür aşlinda dōnmek ma'nāsınadur mevlevī (18) gibi ve degirmen gibi ve araba teğerlegi gibi ve dolab gibi şoñra inḳılāb ma'nāsına da isti'māl eylediler (19) meşelā ḥamr sirkeye dōnmek gibi pes şayrūret ma'nāsına da isti'māl bundandur *fāḥfāz fe innehu* (20) *mine'l-mühimmāt fihāzihi'l-lügat*²⁶⁵ intehā kelāma *geziden* feth-i kāf-ı 'Acemiyye ile ısrımak 'Arabca 'azz (21) ma'nāsına *seglāyiden* seg kelb lāyiden ürmek ve ulumak ve sızlamak ma'nāsına [M38b] (1) taḳṭī' ğijiden ol mefā'ilün dı sūrtünmek mefā'ilün bigerdiden mefā'ilün dūrür dōnmek mefā'ilün (2) gezidendür mefā'ilün ısrımak da mefā'ilün ḥı seglāyī mefā'ilün den it ürmek mefā'ilün (3)

143 Yalıñ tef sūhten yanmak deriz yiv dūhten dikmek

Ḥamiden rūften ya'nı (4) egilmek dağı süpürmekte

*Tef*tā-yı müşennāt-ı fevḳıyyenün fethiyile ateş yalgı ma'nāsına ve buğ ve zebāne-yi (5) āteş ma'nāsına dağı gelür ve teşdīdle dağı lügatdür *sūhten* yanmak ma'nāsına *deriz* feh-i dāl-ı mühmele (6) ile yiv ve ek ma'nāsına derziye derzi didiler zīrā yivler dīker *dūhten* muṭlakā dikmek ma'nāsına (7) *ḥāmiden* feth-i hā-yı mu'ceme ile egilmek 'Arabca inḥinā' ma'nāsına ḥamdāden meşele *reften* zamm-ı rā-yı mühmele ile süpürmek (8) ma'nāsına rūften dinildüğü vāvıla vezn içündür taḳṭī' yalıñ tef sū mefā'ilün ḥıten yanmak

²⁶⁵ Bunun dilde önemli meselelerden olduğunu bil!

mefā'îlün (9) deriz yiv dü mefā'îlün hıten dikmek mefā'îlün hamiden rü mefā'îlün fiten ya'nî mefā'îlün egilmek da (10) mefā'îlün hı süpürmek mefā'îlün

144 Olur engāšten efrāšten sezmek ü kaldırmak (11)

Dağı pendāšten berdāšten şanmağ u götürmek

Engāšten sezmek ve nakş eylemek (12) engāriden meşele *efrāšten* bir şey'i kaldırmak *pendāšten* kesr-i bā-yı 'Acemiyye ile şanmak ma'nāsına (13) *berdāšten* bir şey'i kaldurup götürmek berdāriden meşele taqtî' olur engā mefā'îlün şiten efrā (14) mefā'îlün şiten sezme mefā'îlün kü kaldırmak mefā'îlün dağı pendā mefā'îlün şiten berdā (15) mefā'îlün şiten şanma mefā'îlün gu götürmek mefā'îlün

145 Tabîdendür talabımağ demiden (16) sebze ürpermek

Remānîdendür ürkütmek resānîdendür irgürmek

tabîden zamm-ı (17) ta-yı mühmele ile talabımağ nitekim kuzu boğazlanıcağ talabır ve yürek oynamak ma'nāsına dağı gelür *demiden* (18) feth-i dāl-ı mühmele ile ot ürpermek ya'nî bitmek ve yel esmek ve şabāh vakti belürmek ma'nāsına dağı gelür (19) *remāniden* ürkütmek ma'nāsına müte'addîdür lâzımı ürkmek ma'nāsına olan remîdendür *resāniden* (20) irgürmek 'Arabca işāl ma'nāsına müte'addîdür resānden meşele lâzımı resîdendür irmek ma'nāsına taqtî' tabîdendür (21) mefā'îlün talabımağ mefā'îlün demiden seb mefā'îlün ze ürpermek mefā'îlün remāniden mefā'îlün dür ürkütmek mefā'îlün (22) resāniden mefā'îlün dür irgürmek mefā'îlün

146 Çi bāşed serdter ezyağ zimerdüm hıvîştēn dîden

N'ola şovuğurağ (23) buzdan adamdan kendüzün görmek

Çi kesr-i çim-i 'Acemî ve hā-yı ğayr-ı melfūza ile ne dimekdür [M39a] (1) *bāşed* fi'l-i muzārî'dür ıştılāh-ı ehl-i Fürsde ola ma'nāsınadır *serd* sîn-i mühmelenün fethi ve rā-yı mühmele (2) nün {sükunı vezn için} dāl-ı mühmelenün kesriyle şovuğ 'Arabca berd ma'nāsına *ter* edāt-ı tafzîldür serd-ter şovuğurağ ma'nāsınadır (3) ez den ma'nāsına yağ yā-yı müşennāt-ı fevķāniyenün feth-i ve hā-yı mu'cemenün sükunıyla buz ma'nāsına *ezyağ* buzdan (4) dimekdür zi ezden taħfif olunmuşdur merdüm âdem oğlanı ma'nāsına *zimerdüm* âdem oğlanından (5) dimekdür *hıvîştēn* hā-yı mu'cemenün kesri ve yā-yı müşennāt-ı taħtāniyenün sükunıyla ve vāv-ı resmiye ile {ve vezn için} ammā aşlında sākîndür {şîn-i mu'cemenün kesriyle} kendü ma'nāsına (6) *dîden* dāl-ı mühmelenün kesri ve yā-yı müşennāt-ı taħtāniyenün sükunıyla maşdardur görmek ma'nāsına taqtî' (7) çi bāşed se mefā'îlün di ter ezyağ mefā'îlün zimerdüm hıvî mefā'îlün şiten dîden

mefā‘ilün (8) n’ola şovu mefā‘ilün ğıraķ buzdan mefā‘ilün ādemden ken mefā‘ilün dözün görmek (9) mefā‘ilün

147 Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün

Gerekdür kendüzin bilmezlere (10) kendüyi bildirmek

Takṭī‘ gerekdür ken mefā‘ilün düzin bilmez mefā‘ilün lere kendü mefā‘ilün (11) yi bildürmek mefā‘ilün hāmişde bu daḥı menķüldür

9 İlähî tā felek bâķî vü ‘arş u (12) ferş ola ķāyim

Sañā ‘ömr-i ebed vire Hūdā-yı Bāķî dāyim

Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün (13) mefā‘ilün

Hezec baḥr-ı müşemmendür ki eczāsı ķamu sālīm

Baḥr-ı ‘āşir kıṭ‘a derbaḥr-ı (14) kāmīl

148 Süde şîr ü tū didi ķaymaġa füledür aġız hem aġız dehān

Sūriye gele tele (15) tora di dele şaṅsara dile zebān

Şîr şîn-i mu‘cemenüñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥtāniye (16) ile rā-yı mühmelenüñ sükūniyila sūd ‘Arabca lebene ma‘nāsına ammā şînüñ kesresin fethaya imāle ile (17) arslan ma‘nāsına olur *tū* tā-yı müşennāt-ı fevķāniyenüñ zammı ve işbā‘-ı vāvıla ķaymaķ ya‘nî sūd ķaymaġı (18) ma‘nāsına *füle* fānuñ zammı ve lāmuñ fethi ve lāmuñ fethine ‘alāmet olan hā-yı ġayr-ı melfūza ile aġız ki her dişi (19) ḥayvān ki toġurcaķ evvel bir nice gün memeleründen gelen süde dirler lāmuñ teşdidiyile ve taḥḫifiyile (20) cāyızdūr *dehān* dāl-ı mühmelenüñ fethi ile elifni ķaşr ile dehen meşele aġız ki ‘Arabca fem dirler (21) *gele* kāf-ı ‘Acemî ile lāmuñ fethiyile ve ‘alāmet-i fetha olan hā-yı ġayr-ı melfūza ile sūri ya‘nî ḥayvān sūrisi ma‘nāsına [M39b] (1) lāmuñ teşdidi ve taḥḫifi ile cāyızdūr *tele* {ve daḥı tele otu ve faķ ki ķuş tutarlar duṭvār buġzlanan yir ma‘nāsına da gelür} tānuñ ve lāmuñ fethiyile ve hā-yı mersūme ile Tükce toyra ma‘nāsına {dur ki bir nev‘ kisedür} *dele* (2) dāl-ı mühmele ile lāmuñ fethiyile ve hā-yı mersūme-yi ġayr-ı melfūza ile saṅsar didükleri ḥayvān ki derisin kürk (3) iderler iki dürlü olur eyūsine zerdāve dirler göġsi şaruca olduġı sebebden kötisine saṅsar (4) dirler ki göġsi aķca olur semmūr daḥı bunlaruñ envā‘ındandır *zebān* zā-yı mu‘ceme ile bā-yı muvaḥḫidenüñ fethiyile {faşihdūr zammıyila meşhūrdur ve bā yirine fā ile daḥı lüğatdūr Türkce} (5) dil ‘Arabca

lisân ma'nāsına taqṭī' süde şîr ü tû mütefā'ilün didi qaymağa mütefā'ilün füledür ağız mütefā'ilün (6) hem ağız dehân mütefā'ilün süriye gele mütefā'ilün tele tora di mütefā'ilün dele sañsara mütefā'ilün (7) dile di zebân mütefā'ilün

149 Ulu ḥana key daḥı key qaçan kışa dey digil süciye di mey (8)

Ḳamışa di ney siñire di pey ilige di muḥ süñük üstühvân

key {Kemâl Paşa-zâde merḥûm ḥân re'îsi ma'nâsınadur hattâ dehkan mu'arreb dehḥândur aşlı ḥândur ma'nâsı re'îsü'l-ḳaryedür diyü beyân eylemiştir} kâf-ı 'Arabî'nün fethiyile (9) ulu pâdişâha ve ulu ḥana ya'nî ulu bege dirler ve daḥı qaçan ve ne vaqt ma'nâsına gelür ki zemândan (10) su'âldür ve daḥı 'Arabîde a'zâda yaḳılan düğüne dirler nitekim âḥıru'd-devâi'l-key didüklerinde (11) murâd oldur {lafz-ı mezbûr ma'nâ-yı mesfûrda Peykâr Fârsîde daḥı müsta'meldür} ve gâh olur zarûret-i vezn için ba'z-ı şîirlerde gelür **dey** dâl-ı mühmelenün (12) fethiyile kış ayıdur târiḥ-i Celâlî i'tibârınca şîirlerde bu ma'nâya isti'mâl olunur **mey** mîmün (13) fethiyile süci ya'nî şarâb ma'nâsına süciye Fârsîde bâde daḥı dirler ikisinün beyninde fark (14) yukaruda sebḳ itdi **ney** feth-i {feth-i nûnıla dindi zîrâ eger imâle-yi kesr ile olursa ḥarf-i nefydür} nûnıla ḳamış ki 'Arabca ḳaşab ma'nâsına ve meşhûr ney ki mevlevîler (15) çalar ḳamışdan olmağıla aña daḥı 'urfânî ıtlâḳ olunmuşdur **pey** bâ-yı 'Acemî'nün fethiyile şıḡır ki 'Arabca (16) 'aşab ma'nâsına ve îz ki 'Arabca işr manâsına ve o gice ve bahâne ve baḥru ve berây ma'nâsına ezpey an (17) dirler andan ötûri dimekdür **muḥ** {muḥ lafzınıñ aşlı 'Arabîdür Fârsîde daḥı şâyi' olmuşdur} mîmün zammıyıla ve ḥâ-yı mu'ceme ile ilik ki kemük içinde olur ve yavuz (18) atlara urulan büyük uyana daḥı ıtlâḳ olunur **üstühvân** hemzenün zammı ve sîn-i mühmelenün sükûnı (19) ve yâ-yı müşennât-ı fevḳıyyenün zammı ve ḥâ-yı mu'cemenün fethi ve vâv-ı resmiye ile Türkce süñük ya'nî kemük ma'nâsına ki 'Arabca (20) 'azm dirler taqṭī' ulu ḥana key mütefā'ilün daḥı key qaçan mütefā'ilün kışa dey digil mütefā'ilün (21) süciye di mey mütefā'ilün ḳamışa di ney mütefā'ilün siñire di pey mütefā'ilün ilige di muḥ mütefā'ilün [M40a] (1) süñük üstühvân mütefā'ilün

150 Tere yağı meske vü yayıḡıñ adı nehredür ülü behredür (2)

Öde zehre di ḳavıḳ u ṭavıḳ biri âbdân biri mâkiyân

Meske mîmün fethi ve sîn-i (3) mühmelenün sükûnı ve kâf-ı 'Arabî'nün feth-i ve ḥâ-yı 'alâmet ile tere yağı ki 'Arabca zebed dirler **nehre** nûnün (4) fethi ve ḥanuñ sükûnı ve râ-yı mühmelenün fethi ve ḥâ-yı 'alâmet ile Türkce yayıḳ didükleri bir şey'dür ki yoḡurdi

(5) yayup yağ çıkarurlar güvece ve yaşşı bardağa dağı nehre dirler **behre** bā-yı muvaḥḥidenüñ fethi ve hānuñ sükünü (6) ve rā-yı mühmelenüñ fethi ve hā-yı ‘alāmet ile Türkce ulu ki naşib ü ḥaşşa ma’nāsınadır ve yüküñ dengine dağı behre (7) dirler ‘Arabca ‘ıdl dirler **zehre** {zehre rā-yı mu‘cemenüñ fethiyile kaydı olundu zīrā zammıyıla zehre müşterī yılduzına ıtlāk olunur} zā-yı mu‘cemenüñ fethi ve hānuñ sükünü ve rā-yı mühmelenüñ fethi ve hā-yı ‘alāmet ile (8) Türkce öd ki yürekde olur ‘Arabca merāre dirler ve dağı zehre mecāl ma’nāsına dağı isti‘māl olunur (9) **āb-dān** hemzenüñ meddiyile āb ile dāndan mürekkebdür āb şu dimekdür ve dān zarf-ı mekândur her ismüñ (10) ki āhırına ulaşur ol ismüñ maḥalline delālet ider sürme-dān ve cāme-dān gibi nitekim taḥkīki ve bunuñ (11) ile sitān beyninde farkı evāil-i şerḥde sebḳ itdi fetezekker pes her yirde ki şu cem‘ ola āb-dān (12) dirler ve biḥuşuşihī kavığa dağı āb-dān dirler ki ‘Arabca meşāne dirler **mākiyān** tavuk ki ‘Arabca decāce (13) dirler taḳṭī‘ tere yağı mes mütefā‘ilün ke vü yayıgıñ mütefā‘ilün adı nehredür mütefā‘ilün ulu behredür mütefā‘ilün (14) öde zehre di mütefā‘ilün kavıg u tavıḳ mütefā‘ilün biri ābdān mütefā‘ilün biri mākiyān mütefā‘ilün (15)

151

Ügi kûf u baṭ kaz u fāhte ügeyik kelāje çü şakşağan

Kuşa mürğ di (16) beçe yavırdur yuva lānedür dağı āşiyān

kûf kâf-ı ‘Arabīnüñ zammı ve vāvıla fānuñ sükünüyıla (17) ügi didükleri büyük yırtıcı kuşdur ki gice uçar {tağlarda olur ve ıssız yerlerde olur Türkide aña arkuş dağı dirler} ‘Arabca hāme dirler ve baykuşa dağı dirler **baṭ** {baṭ lafzınuñ aşlı ‘Arabīdür Fārsīde dağı şāyi‘ olmuşdur} (18) ba-yı muvaḥḥidenüñ fethi ve ṭā-yı mühmele ile kaz didükleri kuşdur kaz lafzı dağı Fārsīde Türkide dağı şāyi‘ (19) olmağın nāzım-ı merḥūm Türkī maḳamında irāde eyledi ‘allāme-yi İbn ü Kemāl ‘alehi’l-raḥmete’l-mülki’l-müte‘āl baṭ ile kazı (20) fark idüp buyurmışlar ki baṭ deştisine ıtlāk olunur ki aña qaraca kaz ta‘bīr iderler kaz ehlīsine (21) ıtlāk olunur ve müdde‘ilerni ba‘z-i ebyāt şikāt ile işbāt buyurmışlardur **fāhte** ügeyik dirler kāmerye [M40b] (1) beñzer bir kuşdur **kelāje** kâf-ı ‘Arabīnüñ fethi ile şakşağan didükleri kuş ‘Arabca ‘aḳmak dirler **mürğ** mīmüñ (2) zammı ve rā-yı mühmele ile ḡayn-ı mu‘cemenüñ sükünüyıla muṭlaḳā kuş ‘Arabca ṭayr ma’nāsına **beçe** bā-yı ‘Arabī ile çīm-i ‘Acemīnüñ fethiyile (3) ve ‘alāmet-i fethā olan hā-yı ḡayr-ı melfūza ile her canludan toğan küçücük yavruya dirler beçe-yi ādem ve beçe-yi mürğ (4) ve beçe-yi şīr gibi cīmüñ taḥfīfiyiledür gāhī zarūret-i vezn içün şedīd

3 beçe K: peçe M

3 ‘Arabī K: ‘Acemī M

olunur ma'lûm ola ki Fârsîde (5) müşedded lafz yokdur illâ zarûret-i vezn için teşdîd olunur *fe'l-yahfâz kezâ sümü'a min ba'di'l-esâtizeti'l-cehâbizeti*²⁶⁶ lân havlı ve ağıl ma'nâsına (6) *lâne* yuva hâsı ihtîşâş içündür fâ fehîm *âşîyân* meddile ve şîn-i (7) mu'cemenûn kesriyile ol dağı yuva ma'nâsınadur taqâtî' ügi kûf u bağ mütefâ'ilün kaz u fağıte mütefâ'ilün (8) ügeyik kelâ mütefâ'ilün je çü şaksagan mütefâ'ilün kuşa mürğ di mütefâ'ilün beçe yavırdur mütefâ'ilün (9) yuva lānedür mütefâ'ilün dağı âşîyân mütefâ'ilün

152 **Şu küçücek ev k'ola yay için (10) aña kâze di kâmiş olsa ol**

Di oña neyîn eve hâne di direge sûtûn eşik (11) âsitân

Kâze kâf-ı 'Arabînün fethi ve 'alâmet-i fetħa olan hâ-yı ğayr-ı melfûza-yı ihtîşâşıyye ile {ve zâ-yı 'Arabî ile ekşer nüshada kâje vâkı' olmuş zâ-yı 'Acemî ile ammâ ğalağdur ketebe lûğatı tettebbu' idene hafî degildür} (12) gömele ki bostâncılar ve şayyâdlar eşcârdan çatarlar ve üstün otla deper ağıla örterler içinde (13) otururlar ve gürdlerün alçuğına dağı dirler soñra isti'âre tarîkıyla yazılmağ için olan yâyıla (14) evceğizlerine dağı kâze didiler *neyîn* kâmişdan olan yâyıla evine dirler ikinci yâ nisbet içündür (15) kâmiş ma'nâsına olan neye mensûb dimekdür âhırındaki nûn nisbetde mübâlağa içündür zemîn (16) la'lîn peşmîn gibi taħkîki yâ bahşinde sebķ itdi pes bu beytiñ mışra'ı evvelinün mışra'ı şânîsine merhûndur (17) {hâne muṭlağ menzîldür insânun olsun hayvânun olsun kârbân serâye-hân didükleri yolcunun kendüye ve tavarlarına menzîl olduğı i'tibârladur} {*mâ ye'ülû ileyhi* i'tibârıyladur} buña teşbihan eve hâne dirler âhırındaki hâ bir vech-i teşbiye nisbet içündür (18) *sûtûn* sîn-i mühmele ile tâ-yı müşennât-ı fevķıyyenün zammıyıla 'Arabca 'imâd dirler diregi olmayan kayaya (19) ehl-i Fûrs tāk bî sûtûn dirler ve dağı mecâzen dırağat ya'nî kesilmedük şecer ma'nâsına isti'mâl iderler (20) güve bî sûtûn dirler 'Arabîde üzüme hamr didükleri gibidür *âsitân* meddile ve sîn-i mühmelenün kesriyile (21) eşik ya'nî kapu eşigi 'Arabca 'atebe ma'nâsına hâ-yı ihtîşâşıyye ile âstâne mişlehu taqâtî' şu küçücük ev mütefâ'ilün ya'nî [M41a] (1) k'ola yağ için mütefâ'ilün aña kâze di mütefâ'ilün kâmiş olsa ol mütefâ'ilün di aña neyin mütefâ'ilün (2) eve hâne di mütefâ'ilün direge sûtûn mütefâ'ilün eşik âsitân mütefâ'ilün

153 **Saña (3) yigrek ol ki kûl olasın dîn ulusına ķo bunı anı**

Betu bihterân ki rehî şevî (4) bebüzürg-i dîn bihil İn ü ân

²⁶⁶ Bazı ileri gelen âlimlerden de bu işitilmiştir.

Betu saña *bihter* yigrek *ān* ki olaki *rehī ševī* rehī rā-yı mühmelenüñ fethi ve hānuñ kesriyile (5) Fārsice kıl ‘Arabca ‘abd ma’nāsınadır şevīde olan yā hıṭāb içündür olasin dimekdür rehī (6) şevī dimenüñ ma’nası kıl olasun dimekdür *bebüzürg-i dīn* dīn ulusına *bihil* bā-yı zāidenüñ ve hānuñ (7) kesriyile emr-i hāzırdur [ko vişālī vir ma’nāsına] maşdarı halīdendür hānuñ kesriyile şalıvirmek ve elden komaḵ ma’nāsına (8) *īn* bunı ve *ān* anı aşlı iyn ve ānrā idi zamīr-i mef’ul olan rā hāzıf olunmuşdur iktizā-yı vezn için (9) taḳṭī‘ saña yigrek ol mütefā‘ilün ki kıl olasin mütefā‘ilün din ulusına mütefā‘ilün ko bunı anı mütefā‘ilün (10) betu bihterān mütefā‘ilün ki rehī şevī mütefā‘ilün büzürg-i dīn mütefā‘ilün bihil īn ü ān mütefā‘ilün (11)

154 Mütefā‘ilün mütefā‘ilün mütefā‘ilün mütefā‘ilün

Küçücekden ol k’edeb ögrene büyüyüp ‘azīz (12) ola bīgümān

{Edeb bir keyfiyyetdür ki insānuñ nefsinde rāsiḥadur şāḥibini şeyn ve ḥaḳāret viren şey’lerden şaḳlar} *‘azīz* demek ḡālib dimekdür aḳrānı üzere ‘ilm-i kemālde nitekim esmā-yı ilāhiyeden olan (13) ‘azīz daḥı cümle maḥlūḳāt üzerine ḡālib dimekdür yāḥud ‘azīz demek ḥıṣāl-i ḥamīdede ve melekāt-ı fāzılada (14) meşeli ḳalīl ve nādir dimekdür ‘arif-i nāsda ehl-i kemāl olan meşāyıḥa ‘azīz dirler bunda bu iki ma’nādan (15) her biri murād olmaḵ münāsibdür *bī* harf-i nefy söz ma’nāsına *gümān* {maşdarı ḡānīdendür ḡann itmek ma’nāsına} kāf-ı ‘Aceminüñ zammıyıla ism-i maşdardur Türkce şanu (16) ‘Arabca ḡann ma’nāsına ve şīḡa-yı emr ve vaşf-ı terkībī daḥı gelür gümān-bürden ḡann eylemek ma’nāsınadır taḳṭī‘ (17) küçücekden ol mütefā‘ilün k’edeb ögrene mütefā‘ilün büyüyüp ‘azī mütefā‘ilün zola bī-gümān mütefā‘ilün ba’z nüşhanuñ (18) hāmişinde bu daḥı menḳıldür

10 Nazar itdügümce cemālüne gözimiñ ziyāsı mezīd olur

Lebūñüñ beyānın (19) iderisem dil-i cān şafāsı mezīd olur

Mütefā‘ilün mütefā‘ilün mütefā‘ilün mütefā‘ilün (20)

Buña baḥr-ı kāmīl oḳurısañ söziñüñ bahāsı mezīd olur

Baḥr-ı ıḥd-ı ‘aşer ḳıṭ‘a-yı derbaḥr-ı vāfir (21)

155 Tegerk ṭolu vü yaḥḷe daḥı di berf ḳara dipiye deme

De miş ḳoyun ḳuzuya bere ḳobana şubān sürüye reme [M41b] (1)

Tegerk tā-yı müşennāt-ı fevķıyyenüñ ve kāf-ı ūlā-yı ‘Acemīnūñ fethiyile ve rā-yı mühmele ile kāf-ı şāniye-yi ‘Arabiyyenūñ sūkūniyla ʔolu (2) ki gökden yağar ‘Arabca bered dirler ekşeriya şu‘arā berg ve nerg kāfiyesinde isti‘māl iderler ʔoluya (3) **yaḥçe** daḥı dirler yaḥ ile çeden mürekkebdür yaḥ buz çe cīm-i ‘Acemiyye-yi meftūḥa ve hā-yı ‘alāmet-i ğayr-ı melfūza ile (4) Fārsīde edāt-ı taşġirdür **yaḥçe** demek buzcaġız dimekdür ʔoluya yaḥçe dinmesi uvacuķ buz olduġıçündür (5) **berf**bā-yı muvaḥḥidenüñ fethiyile ve rā-yı mühmele ile fānuñ sūkūniyla ʔar ki yağar ‘Arabca şelc ma‘nāsına **deme** dāl-ı mühmele (6) ile mīmūñ fethiyile ve hā-yı ‘alāmet ile Türkce dipi didükleri ki şarp sovuķdan ‘ibāretdür ve od üfürecek kürüğe (7) ve ʔumāna daḥı deme dirler **mūş** mīmūñ kesriyle ve yā-yı müşennāt-ı taḥtāniye ile şīn-i mu‘cemenūñ sūkūniyla ʔoyun ma‘nāsına (8) ehlīsīnūñ kūsefend de kūseband daḥı İtlāk olunur ʔoyuna ʔusefend daḥı dirler fark (9) oldur ki ehlī olıcaķ ʔoyun olsun ve keçi olsun erkek olsun ve dişi olsun (10) kūsefend dirler cümlesinüñ ortasında müştereke ismdür ‘Arabīde ğanim olduġı gibi [ʔoyunuñ] yabānīsine ğurm (11) dirler ğayn-ı mu‘cemenūñ zammı ve rā-yı mühmele ile mīmūñ sūkūniyla **bere** bā-yı muvaḥḥide ile rā-yı mühmelenüñ fethiyile ve hā-yı ‘alāmet (12) ile ʔuzu dimekdür rānuñ teşdīdi ve taḥfīfi ikisi daḥı lügatdur **şubān** şīn-i mu‘cemenūñ zammı ve bā-yı muvaḥḥide ile (13) Türkce çoban dirler **reme** rā-yı mühmele ile mīmūñ fethiyile ve hā-yı ‘alāmet ile ḥayvān sürüsü gele gibi ki sebķ itdi (14) ba‘z-ı ‘ulemā gele ile remeyi fark idüp gele muṭlaķā ḥayvān sürüsü reme ʔoyun sürüsidür dimiş ammā (15) faķīr ü ḥaķīr dir ki her geleciye remedān didükleri bunu naķz ider kemāle’n-ḥafī taķṭī‘ tegerk ʔolu mufa‘aletün vü yaḥçe daḥı (16) mufa‘aletün {di berfe ʔara} fe ʔara mufa‘aletün {dipiye deme} mufa‘aletün dimiş ʔoyuna mufa‘aletün ʔuzuya bere (17) mufa‘aletün çobana şubān mufa‘aletün sürüye reme mufa‘aletün

156 **Di galle taḥıl boyunduruġa di** (18) **yūġ yabaya heyd velī**

Ögendire ġāvşeng ü şaban oķuna di hīş zevle sime (19)

ġalle ğayn-ı mu‘ceme ile lām-ı müşeddedenüñ fethiyile ve hā-yı ‘alāmet ile Türkce taḥıl ma‘nāsına aşı ‘Arabīdür Fārsīde daḥı (20) müsta‘meldür **yūġ** yā-yı müşennāt-ı taḥtāniyenüñ zammı ve vāvıla ğayn-ı mu‘cemenūñ sūkūniyla boyunduruķ ki öküz boynuna (21) ʔaķup çift sürerler ve ʔaġlıya ve ‘arabaya ʔoşarlar yiv meşele **heyd** hānuñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥtāniyye ile [M42a] (1) dāl-ı mühmelenüñ sūkūniyla Türkce yaba didükleri ki barmaķlı görkdür anuñla şaman sürerler dānesin (2) ayırtlamaġıçün hīç ve heyde meşele kelām-ı nāzımda velī lafzı vezn içün ziyāde olunmuşdur **ġāvşeng** (3) ğayn-ı mu‘cenmenüñ fethiyile ve vāvuñ kesri ve şīn-i

mu‘cemenüñ fethiyile ögendire didükleri degnekdür ki anuñıla öküz (4) sürerler *hîş* hānuñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı tahtāniye ile şīn-i mu‘cemenüñ sükūniyila şaban oğına dirler ki anuñıla (5) ekinciler yir sürerler *sime* sīn-i mühmele ile mīmüñ fethiyile ve hā-yı ‘alāmet ile Türkce zevle didükleri ki öküzüñ (6) boynını boyunduruğa anuñıla bağlarlar taḳṭī‘ di ğalle taḥıl mufā‘aletün boyunduruğa mufā‘aletün di yūğ yaba (7) mufā‘aletün ya heyd velī mufā‘aletün ögendire ğa mufā‘aletün vı şeng ü şaban mufā‘aletün oğına di hī (8) mufā‘letün şī zelvesine mufā‘aletün

**157 Güzel keş ü keş ne ḳoltuḳ içi bikeş çek ü çekme (9) ya‘nī mekeş
Di eblehe gūl şeydā delü di ğıc uya filīve seme**

Keş kāf-ı ‘Acemīnūñ (10) fethi ile güzel ve güzegi ma‘nāsına *keş* kāf-ı ‘Arabīnūñ fethiyile ḳoltuḳ içi ‘Arabca bağal ma‘nāsına bikeş (11) bā-yı zā’idenüñ kesri ve kāf-ı ‘Arabīnūñ fethiyile emr-i hāzırdur çek ma‘nāsına maşdarı keşīdendür {kāf-ı ‘Acemī ile ḳayd olınan zīrā kāf-ı ‘Arabī ile gūl arḳa ma‘nāsnadur peşt gibi} çekmek ma‘nāsına (12) *mekeş* edāt-ı nehī olan mīmüñ ve kāf-ı ‘Arabīnūñ fethiyile nehī hāzırdur çekme dimekdür *gūl* kāf-ı ‘Acemīnūñ zammı (13) ve vāvıla lāmuñ sükūniyila böñ ma‘nāsına ‘Arabca ebleh dirler ma‘nā-yı mezkūrda ebleh lafz-ı Türkīde dahı (14) şāyi‘ olmağıla nāzım-ı merḥūm gūlı bunuñıla teğayyūr eyledi *şeydā* şīn-i mu‘cemenüñ fethi ve yā-yı müşennāt-ı tahtāniyyenüñ (15) sükūniyila delü ‘Arabca mecnūn ma‘nāsına *ğıc* kāf-ı ‘Acemīnūñ kesriyle ve yā-yı müşennāt-ı tahtāniyye ile cīmüñ sükūniyila uya (16) ādem dimekdür *filīve* fā ile lāmuñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı tahtāniyyenüñ sükūni ve vāvuñ fethi ve hā-yı ‘alāmet ile (17) seme ādem dimekdür ‘Arabca nāḳıṣu’l-‘aḳl ma‘nāsına taḳṭī‘ güzel keş ü keş mufā‘aletün ne ḳoltuḳ içi mufā‘aletün (18) {bikeş çek ü çek} mufā‘aletün me ya‘nī mekeş mufā‘aletün di eblehe gū mufā‘aletün li şeydā delü mufā‘letün (19) di ğıc uya mufā‘aletün filīve seme mufā‘aletün

158 Sen ata cānı edeb yoluna yürük’olasın (20) yarar ḳamudan

Tu cān-ı peder berāh-ı edeb birev ki şevī sere ziheme

Tu sen (21) *cān-peder* ey ata cānı dimekdür ḥarf-i nidā maḥzūfdur *berāh-ı edeb* edeb yolına {muahḥar “birevüñ mef’ülün biḥ ğayr-i şariḥdür ri‘āyet-i vezn içün mef’ülü taḳdīm olunmuşdur} *birev* bānuñ kesri [M42b] (1) ve rā-yı mühmelenüñ fethi ile emr-i hāzırdur yūri ve ğit dimekdür maşdarı reftendür anuñ fethiyile yürimek ve ğitmek (2) ma‘nāsına müstaḳbelātında fā vāva ḳalb olunur reved ve revende dirler *şevī* şīn-i mu‘cemenüñ fethiyile ve vāvuñ (3) kesriyle ve yā-yı ḥıṭāb ile olası ma‘nāsına *sere* sīn-i mühmele ile rā-yı mühmelenüñ fethiyile ve hā-yı ‘alāmet (4) ile her nesnenüñ

mağbûlüne ve eyüsine ıtlâk olunur burada mâğbûl ve eyi yarar âdem olasan dimekdür (5) **ze** zâ-yı mu‘cemenüñ kesriyle ezden muhaffefdür min ma‘nâsına **hem** hâ ile mîmüñ fethi ve hâ-yı ‘alâmet ile kamu ma‘nâsına (6) **zi-heme** demek kamudan dimekdür taḳṭî‘ sen ata cânını mufâ‘aletün edeb yolına mufâ‘aletün yûri k’olasın mufâ‘aletün (7) yarar kamudan mufâ‘aletün tu cân-ı peder mufâ‘aletün be-râh-ı edeb mufâ‘aletün birev ki şevî mufâ‘aletün (8) sere ziheme mufâ‘aletün

159 Müfâ‘aletün müfâ‘aletün müfâ‘aletün müfâ‘aletün

Harâmı yime yalanı dime (9) di ‘ıyş u ğama şükür bu deme

ıyş aşlında ‘ayn-ı mühmelenüñ fethiyile yâ-yı müşennât-ı taḥtiyye ile şîn-i mu‘cemenüñ (10) sükûniyyıla ‘Arabîdür hayat ma‘nâsınadır burada sürür ma‘nâsı murâddur ve ğama kulınuñ teḳâbül-i qarînesiyle {ma‘nâ-yı kelâm srûra ve ğama ya‘nî ni‘mete ve muşibete şükr ile dimekdür ma‘lûm ola ki bu maḥalde beyne’l-‘ulemâ-yı ihtilâf vardır ba‘zılar didiler ki şükrüñ vücûbı ni‘mete maḥşûşdur muşibet üzere şükr lâzım degildür belki anda şabr lâzımdur zîrâ muşibet muşibet olduğı ḥayşiyetile ni‘met degildür ba‘zılar daḥı didiler ki muşibete daḥı şükr lâzımdur zîrâ bir muşibet yokdur allarnuñ yanında niçe ni‘metler vardır pes şükr nefsi-i muşibet degildür belki yanında olan ni‘metleredür ki ol ni‘metler evvelâ ḥuşûl-i derecât-ı ‘âliyâtdur şâniyâ ḥuşûl-i mirzât-ı kâziyü’l-ḥacâtdur şâlişâ ol muşibetden büyük muşibet olmamasıdır râbi‘â ol muşibet dünyâda olup dînde olmamasıdır ve kez ü kezâ pes ni‘met bunların katında nefsanî istilzâz ve iştiḥâ eyledüğü şeyden ‘ibâret degildür belki fi‘ dereceyi ziyâde iden şeyden ‘ibâretdür egerçi ṭab‘-ı insân ve nefsi-i pür-ṭuğyân andan nefret ve kerâhiyet daḥı iderse de nitekim Cenâb-ı Hâḳḳ Qurân-ı ‘azîmü’ş-şânda buyurdu “*ve ‘asâ entekrahu şey’en ve yec‘ala’l-lâhu fîhi ḥayran keşîrân*”²⁶⁷ el-âyete ve daḥı cenâbü’r-rasûlu’l-lâh şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem buyurdu “*elḥamdüli’l-lâhi ‘alâ mâ sâe ve serra*”²⁶⁸ el-ḥadışe kezâ fî minhâci’l-imâmi’l-hümâm el-ğazâlî ḳaddese sırrahu’l‘âl} (11) taḳṭî‘ ḥaramı yime mufâ‘aletün yalanı dime mufâ‘aletün di ‘ıyş u ğama mufâ‘aletün şükür bu deme mufâ‘aletün (12) ba‘z nüshanuñ hâmişinde bu daḥı menḳûldür

11 Şehâ dileseñ ki tâ bulasın ḥazâyin-i pür-dür ü güheri (13)

İşit sözümi bu vâfir-i baḥra bir nazar it olup hüneri

[Bu beytiñ mışra‘-ı evveli şartdur mışra‘-ı şânîsi cezâdur]

²⁶⁷ “...(biliniz ki) Allah’ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz.” Nîsâ 19.

²⁶⁸ “Üzene de sevindirene de hamdolsun” Hadîs-i Şerîf.

Mufā‘aletün mufā‘aletün mufā‘aletün (14) mufā‘aletün

Buña ‘Arabî buhûrî düşer ne Türki düşer ne hüd Tatarî

Baħr-ı ısnâ ‘aşere kıt‘a-yı (15) der baħr-ı hezec-i aħreb ü mekfûf
160 Di çevreye pîrâmen ü iklîme di kişver

Demürkiye (16) kuyumcıya âhenger ü zerger

Pîrâmen bâ-yı ‘Acemînüñ kesri ve yâ-yı müşennât-ı tahtıyye ile çep çevre ‘Arabca havâlî (17) ma‘nâsına pîrâmün meşele *kişver* kâf-ı ‘Arabînüñ kesri ve şîn-i mu‘cemenüñ sükûniyyıla iklîm ü memleket ma‘nâsına (18) *âhen* {meddile} demir ‘Arabca hâdîd ma‘nâsına *ger* kâf-ı ‘Acemînüñ fethi ve râ-yı mühmelenüñ sükûniyyıla edât-ı fâ‘ildür âhenger demek (19) demirci dimekdür ‘Arabca haddâd dirler zer altun ger kâf-ı ‘Arabînüñ fethiyile ve râ-yı mühmelenüñ sükûniyyıla gârdan (20) muħaffefdür kuyumcıya ıstılâhâ zerger didükleri ekşeriyâ altundan ħuliyy maķûlesi ba‘z-ı eşyâ düzüp iş ve kârı altunıla olduğıçündür taķtî‘ di çevre mef‘ülü ye pîrâme mefâ‘ilü nü iklîme mefâ‘ilü [M43a] (1) di kişver fe‘ülün [dâlda bir ħarf kadar tevaķķuf gerek vezn içün] demürce mef‘ülü ye kuyumcı mefâ‘ilü ya âhenge mefâ‘ilü rü zerger fe‘ülün (2)

161 Derħur nedürür lâyıķ u hem daħı sezâvâr

Ârâm dölenmek bezek ârâyiş ü zîver (3)

derħur dâl-ı mühmelenüñ fethi ve râ-yı mühmelenüñ sükûnı ve ħâ-yı mu‘cemenüñ zammı ve vâv-ı resmiyyile derħûrd (4) mişlehu lâyıķ ma‘nâsına *sezâvâr* sîn-i mühmele ile zâ-yı mu‘cemenüñ fethiyile sezâ meşele ol daħı derħur {kendü ħaderince dimege derħûrtendirler} gibi (5) lâyıķ ma‘nâsınadır lafz-ı mürekkebdür bir cüz’i sezâdür lâyıķ ma‘nâsına ve bir cüz’i daħı vârdur ki lisân-ı (6) Fârsîde münâsebet ve liyâķât ma‘nâsınadır ki evâ’il-i şerħde geķdi ve teşbîh ma‘nâsına daħı isti‘mâl (7) olunur {lâyıķ degül dimege nâ-sezâ dirler} Beyt

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ülün]

Tecellî eyledi şuda ħamer-vâr

Şanasun burc-ı âbîde ħamer-vâr

{ħamer-vâr ħamervâr beyinde cinâs-ı tām vârdur} ħulâşa-yı kelâm oldur ki (8) bir şey’üñ şey-i âħıra nisbet-i tāmmesi olsa ol mensûbı bu mensûb-ı ileyhle nisbet idüp aralarında (9) ki münâsebeti izħâr itmeli olsalar mensûb-ı ileyhüñ âħırına vâr ziyâde iderler daħı mecmu‘-ı mürekkebi ol (10) mensûba ıtlâķ iderler meşelâ dürr-i şâhvâr

dirler ve bir kimseye bir nesne lâıık olsa ol kimse (11) oña münāsib olsa o kimseye sezā dirler ve iki nesne birbirine münāsib düşüp oluşsalar hemvār (12) řü dend dirler muhaşşıl-ı kelām vāv ve elif ve rā kelime āhırında bunun gibi ma‘nā ifāde ider fe‘l- yahfāz feinnehu nefīsün ĥadden (13) *ārām* hemzenüñ meddiyile ve rā-yı mühmelenüñ fethiyile dölenmek ‘Arabca qārār ma‘nāsına ism-i maşdardur maşdarı (14) ārāmīdendür dölenmek ve qārār itmek ma‘nāsına dölenmek ve qārār idicek yire Fārsīce ārām-gāh dirler (15) ve dōlek işlü ve te‘ennī ile işleyici kimseye ārāmgār dirler *ārāyiř* hemzenüñ meddiyile ve rā-yı mühmelenüñ (16) fethiyile ve elifden řoñra yā-yı müsennāt-ı taḥtiyyenüñ kesriyile Türkce bezemek ‘Arabca zīnet ma‘nāsına ism-i maşdardur aşlında (17) bezeyiş ma‘nāsınadır lākin bezek ma‘nāsına řāyi‘ olmuşdur maşdarı ārāstendür bezemek ‘Arabca zīnet (18) etmek ma‘nāsına müstaķbelātında sīn-i mühmele rāya qalb olup ārāyed ve ārāyende dirler *zīve* zā-yı (19) mu‘cemenüñ kesri ve yā-yı müsennāt-ı taḥtiyyenüñ sükūnı ve vāvuñ fethi ve rā-yı mühmelenüñ sükūnıyıla bu daķı ārāyiř gibi bezek (20) ma‘nāsınadır altunıla ve incüyile ve kıymetli şaşlarıla ola taķtī‘ deķur ne mef‘ülü dūrür lāyı mefā‘ilü (21) ķu hem daķı mefā‘ilü sezāver fe‘ülün ārām mef‘ülü dölenmek be mefā‘ilü zek ārāyi mefā‘ilü řü zīver fe‘ülün [M43b] (1)

162 Yarar nedürür mīsezed ü daķı yaraşur

Mīzībed ü māned qala mīmāned ü beñzer

{pes bu beytün mışra‘-ı evvelinüñ āhırı mışra‘-ı řānīsınüñ evveline merķündür} *Mī* edāt-ı (2) ĥāldür *sezed* sīn-i mühmele ile zā-yı mu‘cemenüñ fethiyile fi‘l-i muzāri‘dür {yarar ve lâıık olur ma‘nāsına} maşdarı sezīdendür sīnüñ (3) fethiyile yaramaķ ve lâıık olmak ma‘nāsına *mī* edāt-ı ĥāl *zībed* zā-yı mu‘cemenüñ kesri ve yā-yı müsennāt- taḥtiyyenüñ sükūnı (4) ile řīga-yı muzāri‘dür yaraşur ma‘nāsına maşdarı zībīdendür zānuñ kesriyile yarařmaķ ma‘nāsınadır (5) *māned* feth-i nūnıla řīga-yı muzāri‘dür ma‘nā-yı işlālĥīsi qala dimekdür maşdarı māndendür qalmaķ ma‘nāsına (6) müstaķbelātında nūna fethā ĥareket virilüp māned ve mānende dinilür mī ma‘lūm *māned* feth-i nūnıla daķı (7) řīga-yı muzāri‘dür beñzer dimekdür maşdarı mānistendür beñzemek ‘Arabca müşābehet ma‘nāsına müstaķbelātında (8) sīn ĥazf olunur taķtī‘ yarar ne mef‘ülü dūrür mī se mefā‘ilü zed ü daķı mefā‘ilü yaraşur (9) fe‘ülün mīzībe mef‘ülü dü māned ka mefā‘ilü la mīmāne mefā‘ilü dü beñzer fe‘ülün

163 Dendan dış (10) erişdür bilek ü tār erişdür

Pūd argıca di peřm yūñe qālība pister

Dendān dāl-ı (11) mühmelenüñ fethi ile Türkce diş ‘Arabca zırs ma’nāsına azu dişlere dendān-şiz dirler *erîş* hemzenüñ (12) fethi ve rā-yı mühmelenüñ kesri ve şîn-i mu’cemenüñ sükunıyıla Türkce bilek ‘Arabca sâ’id ma’nāsına *tār* tā-yı müşennāt-ı (13) tahtıyyenüñ fethi ve elif ile rā-yı mühmelenüñ sükunıyıla Türkce erîş ya’nî arşın ma’nāsınadır ‘Arabca zerā’ (14) dirler erîş lafzı Fârsîdür Türkîde dağı şāyi’ olmışdur {ve dağı tārbaş depesi ve gayri nesnenüñ dağı depesi ve kiriş ve tūmān ve qaragu ma’nālarına dağı gelür} anıñçün nazım-ı merhūm türkū maqāmında isti’māl (15) eyledi *pūd* bā-yı ‘Acemînüñ zammı {sîn imāle ile} ve vāvıla dāl-ı mühmelenüñ sükunıyıla kumaşuñ ve bezüñ argacı dimekdür ammā imālesiz (16) zamme-yi şarîha ile kav ki anuñıla çaķmak çaķup od yaķarlar *peşm* bā-yı ‘Acemînüñ fethi ve vezn içün şîn-i mu’cemenüñ kesriyile (17) Türkce yūñ ki koyundan kırķarlar ‘Arabca şūf dirler *pîster* bā-yı ‘Acemînüñ kesri ve sîn-i mühmelenüñ sükunıyıla qalı (18) ki ma’rūf nesnedür evde dōşerler hālî dağı dirler küçük hālîya Fârsîce qalıca dirler qalı lāfz-ı (19) Fârsîdür Türkîde dağı şāyi’ olmağıla nāzım-ı merhūm Türkî maqāmında qıldı taķtî’ dendān mef’ülü diş erîşdür (20) mefā’ilü bilek ü tā mefā’ilü rerîşdür fe’ülün pūd ar mef’ülü gıca di peşm mefā’ilü yūñe qalı mefā’ilü ba pîster fe’ülün

164 Yuķarlıġa bālāter ü bālā boy u ħoy der

İlerlege di pişter ü [M44a] (1) gırlüġe pester

Bālā yuķaru ‘Arabca fevk ma’nāsına *ter* edāt-ı tafzîl bālāter yuķarluķ dimekdür (2) ve dağı bālā boy ‘Arabca kāmēt ma’nāsına da gelür *ħoy* ħā-yı mu’cemenüñ zammesi fethaya imāle ile ve qaşr ile (3) telaffuz olunur ki vāv-ı resmîdür pey ve mey kâfiyesinde isti’māl olunur ma’nā-yı Türkîsi derdür ki {arķ-çîne Fârsîce ħoy-çîn} (4) ‘Arabca ‘araķ dirler ve demür takiyye ki tuġulġa dirler ve tegelti ve kir pas ma’nāsına dağı gelür piş bā-yı (5) ‘Acemînüñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı tahtıyye ile şîn-i mu’cemenüñ sükunıyıla ilerü ma’nāsına ter edāt-ı tafzîl *pişter* (6) ilerleg dimekdür pes bā-yı ‘Acemînüñ fethiyile girü dimekdür ter ma’lūm *pester* girilük dimekdür taķtî’ yuķarlı (7) mef’ülü ġa bālāte mefā’ilü rü bālā bo mefā’ilü yu ħoy ter fe’ülün ilerle mef’ülü ge di pîş (8) mefā’ilü terü gırlü mefā’ilü ge pester fe’ülün

165 Rehber kılavuz ber yemiş ü uyıcı peyrev (9)

Peykār şavaş şürete di çehre vü peyker

Rehber rā-yı mühmelenüñ fethi ve hānuñ sükunıyıla kılavuz (10) ma’nāsınadır *ber* bā-yı muvaħħidenüñ fethiyile yemiş ‘Arabca fākihe ma’nāsına *pey* bā-yı ‘Acemînüñ fethiyile iz ‘Arabca (11) işr mā’nāsına rev rā-yı mühmelenüñ fethiyile vaşf-ı terkîbîdür

maşdarı reftendür gitmek ma'nāsına **peyrev** dinmek (12) ma'nā-yı lağvīsi izce gidici dimekdür ıstılāha uyucıya peyrev dirler **peykār** bā-yı 'Acemīnūñ fethi (13) ve yā-yı müşennāt-ı tahtiyyenūñ sükūnıyıla ve kaf-ı 'Arabiyile şavaş ve cenk ma'nāsına 'Arabca harb dirler **çehre** (14) cīm-i 'Acemīnūñ fethi ve hānuñ sükūnı ve rā-yı mühmelenūñ fethi ve hā-yı 'alāmet ile yüz ve şüret mā'nāsınadur hāsız (15) çehr daḥı lügatdūr çehrenūñ medlūli olan yüz kızıl beñizlū olanlaruñ çehresün oda teşbīh itdükde (16) maḥşūr ve ma'rūf olur ve aḳ beñizlinūñ çehresini aya teşbīh iderler māh-çehre {gāh olur müşebbehi taḳdīm idüp çehre-māh dirler} dirler **peyker** (17) bā-yı 'Acemīnūñ feth-i ve yā-yı müşennāt-ı tahtiyyenūñ sükūnı ve kāf-ı 'Arabīnūñ fethiyiledür ol daḥı şüret ve şekil ma'nāsınadur (18) Kemāl paşa-zāde Efendi eydür peyker cesed ma'nāsına olan kālūbed {'Arabīde ḳāleb 'ibāreti kālebden mu'arrebdür} ile müştarekdür aralarında fark (19) bu cihetdendür ki kālūbedde şekil mu'teber degildür peykerde mu'teberdür taḳṭī' rehber ḳu mef'ülū lavuz ber ye (20) mefā'ilū miş ü uyu mefā'ilū cı peyrev fe'ülün peykār mef'ülū şavāş şüre mefā'ilū te di çehre (21) mefā'ilū vü peyker fe'ülün

166

Mīdād bemen virdi baña 'adldürür dād

Dādār digil 'ādile di [M44b] (1) ḳardaşa dāder

Mī mīmūñ kesriyiledür **dād** dāl-ı ūlā-yı mu'cemenūñ fethi ve şāniyenūñ sükūnıyıla şīḡa-yı māzīdür (2) virdi dimekdür maşdarı dādendür virmek a'tā ma'nāsına **bemen** bā-yı muvaḥḥide-yi zāidenūñ fethiyile men (3) ben ma'nāsınadur bemen dimek baña dimekdür mīdād bemen dimek virdi baña dimekdür lākin bu kelāmda kelām (4) vardur zirā mī fi'l-i māzīye daḥil olsa ḥikāyet için olur mīdānist dirler bilürdi ma'nāsına (5) ve mīşināḥat dirler añlardı ma'nāsına burada ise öyle degildür pes bu kelām beyn-i 'ulemāu'l-fen (6) meşhūre olan ḳa'ide-yi muḳanneneye muḥālifdür belki ehl-i Fūrs dād lafzını {maşdar ma'nāsına ḳılıp} bāyed {bāyed bā-yı 'Arabiyile gerek ma'nāsınadur bāyestenden müştakḳdur 'Acem gerekmez diyicek yirde nebāyed dir şāyed yarar ma'nāsınadur şāyestenden müştakḳdur 'Arab lā'ikā didükleri yirde Türk yaraşur dir 'Acem şāyed dir ihtimāl var diyicek yirde Türkīde yarar didükleri gibi Fārsīde şāyed dirler fe'l-yahfaz feinnehu mühimmün} vesāṭatıyıla (7) isti'māl idüp mī bāyed dād dirler virmek gerek ma'nāsına ve daḥı dād şīḡa-yı māzī olduğu gibi 'adl (8) ma'nāsına daḥı gelür **dādār** aşlında dād-dār idi dād 'adl ma'nāsına dār tūtmaḳ ma'nāsına olan (9) dāştenden vaşf-ı terkībīdür tūtucu ma'nāsına dād-dār dimek 'adl tūtucu dimek ve 'adl idici dimekdür (10) ve Cenāb-ı Ḥaḳḳuñ esmāsındandur ized gibi Cenāb-ı Ḥaḳ 'ādil olduğuçün (11) dādār dirler dāder meşele dādger kezālik **dāder** dāleyn mu'cemeteynūñ

fethi ve āhırında rā-yı mühmele ile qardaş (12) ‘Arabca eḥī ma’nāsına ba’z-ı nüshada dāder vāqı’ olmuş dāl-ı şāniyenüñ yirine vāvıla ol ğalaṭdur taḳṭı’ (13) mīdād mef’ülü bemen virdi mefā’ilü baña ‘adl mefā’ilü dūrür dād fe’ülün dādār mef’ülü digil ‘adi mefā’ilü (14) le di qarda mefā’ilü şa dāder fe’ülün

167

Mülk issi ḥudāvend ü ḥıdīv ü bişitāb iyü

Berde (15) qaravaş qul daḥı dirler qula çāker

ḥudāvend ve ḥudā ve ḥıdīv ikisinde daḥı ḥa-yı mu’cemenüñ zammıyıla {der ikisi daḥı} mülk issi (16) ‘Arabca mālīk ma’nāsınadır ḥudāvend māl dirler māl issi ma’nāsına ve ḥudāvend ‘ilm dirler ‘ilm issi ma’nāsına (17) ve gāh olur muzāfun ileyhsiz bir uluya ta’zīm qaşd idüp ḥudāvend dirler sāmi’ olan her mezheb-i (18) mümküne gitsün içün anuñiçün ‘azizlere ve şāhib-i devletlere ve ‘ilm ü kemāl ehillerüne ḥudāvend dirler (19) ve ḥadīd şāhib-i māl ve şāhib-i ḥāne ve ulu beg ma’nāsınadır ve gāh olur Cenāb-ı Hāḳḳda isti’māl olınsalar (20) ḥālleri maẓmūm olur maḥlūkda isti’māl olınsalar meksūr olur fe’l-yaḥfaz kezā sūmi’a min ba’zi’l-esātizeti’l-cehābizeti [M45a] (1) *bişitāb* bā-yı muvaḥḥide-yi zāide ile şīn-i mu’cemenüñ kesriyile emr-i ḥāzırdur eyü ‘acele ile ma’nāsına (2) maşdarı şitābīdendür şīnüñ kesiyile eyümek ‘acele eylemek *berde* bā-yı muvaḥḥidenüñ fethi ve rā-yı mühmelenüñ (3) sūkūnı ve dāl-ı mühmelenüñ fethi ve hā-yı ‘alāmet {iḥtişāşıyye} ile qul qaravaş ki esīr idüp kāfir ilinden sūrī ile (4) çıkarurlar {ḥürü’l-aşl olana Türkīde kişizāde dirler Fārsīde neberde dirler} *çāker* cīm-i ‘acemī ile ḥāş qul ba’zılar ḥizmetkār ma’nāsınadır dimişler pes imdi berde ile (5) bunüñ beyinde fark ḥāşıl oldı monla Ni’metü’l-lāhuñ ikisini daḥı ta’mīm idüp qul qaravaş ma’nāsına (6) kılması mu’tedü’n-bih degildür {ve daḥı berde ile bende beyinde farkvardur ki evde toğan qula bende dirler bedre dimezler ki abda sebī mu’teberdür} taḳṭı’ mülk issi mef’ülü ḥudāvendü mefā’ilü ḥıdīv ü bī mefā’ilü şitābi vü (7) fe’ülün berde qa mef’ülü ravaş qul da mefā’ilü ḥı dirler qū mefā’ilü la çāker fe’ülün

168

Hem oldı (8) sipeh-dār u sipeh-būd çeri başı

Dārā ulu sulṭāna di ḥükmidici dāver

Sipehdār (9) sīn-i mühmelenüñ kesri ve bā-yı ‘Acemīnüñ fethiyile *sipeh-būd* sīn-i mühmelenüñ fethi ve bā-yı ‘Acemīnüñ fethi ve hānuñ sūkūnı (10) ve bā-yı ‘Arabīnüñ kesriyile ikisi daḥı çeri başı ve ‘asker begi dimekdür *dārā* ulu pādīşāha dirler (11) ‘ale’l-‘umūm ve ḥuşūşıla [ferīdūn ferrūḥ neslinden] bir büyük pādīşāhuñ ismidür ki İskender-i Zü’l-qarneynden evvel Mışır (12) pādīşāhı idi ve ekşer memālike ḥükmi iderdi İskender-i Zü’l-qarneyn elinde helāk oldı dārānuñ (13) aşlı dāştenden şīga-yı mübālağa-yı fā’ildür

şutağan ma'nāsına büyük pādiřāha dārā didükleri ĥalk-ı (14) 'ālemi şutup ĥahrıla ĥükmün icrā itdüğiçündür **dāver** dāl-ı mühmelenüñ fethi ve elifden řoñra vāvuñ fethi ve rā-yı (15) mühmelenüñ sükūnıyıla Ĥaĥĥ üzereñe ĥükm idici kimesne Ĥaĥĥ celle ve 'alā ĥākim-i 'ādil olduğiçün cenāb-ı Ĥakka (16) dağı Fārsīde ism olmışdur taĥĥi' hem oldı mef'ülü sipehdār u mefā'ilü sipeh-büd çe mefā'ilü (17) ri başı fe'ülün dārā u mef'ülü lu sulřāna mefā'ilü di ĥükmedi mefā'ilü ci dāver fe'ülün

169 Mirriĥe di (18) Behrām u Zuĥāldür dağı Keyvān

Gün batduğı yer bāĥter ü şoğduğı ĥāver

Behrām (19) bā-yı muvaĥĥidenüñ fethi ve hānuñ sükūnuyıla Fārsīdür mirriĥ yıldızına dirler ve esmā-yı ricāldendür ayuñ yigirminci (20) günine dirler ve bir meřĥūr pādiřāhuñ ismidür ve muřlaĥā pādiřāh ma'nāsına da gelür ve ĥuş (21) yūñine dağı behrām dirler **keyvān** kāf-ı 'Arabīnüñ fethi ve yā-yı müşennāt-ı taĥtiyyenüñ sükūnıyıla zuĥal dirler bir yıldızdur ki [M45b] (1) yedinci ĥat gökde olur ve felek-i zuĥale dağı dirler ve esmā-yı ricāldendür **bāĥter** bā-yı muvaĥĥidenüñ fethi (2) ve ba'de'l-elif ĥā-yı mu'cemenüñ sükūnı ve tā-yı müşennāt-ı taĥtiyyenüñ fethi ve rā-yı mühmelenüñ sükūnıyıla gün batduğı yir ki 'Arabca (3) mağrib dirler **ĥāver** ĥā-yı mu'cemenüñ fethi ve ba'de'l-elif vāvuñ fethi ve rā-yı mühmelenüñ sükūnıyıla gün şoğduğı (4) yir ki 'Arabca maşrıĥ dirler ma'lūm ola ki cümle erbāb-ı lügat-ı Fārsiyyenüñ ittifāĥları bunuñ üzeredür ki (5) bāĥterden murād gün şoğduğı yir ola ĥāverden murād gün batduğı yir ola nitekim Esedī²⁶⁹ vü Tūsī (6) eřrāř-ı sā'at beyānı bābında ĥāveri mağrib ma'nāsına ĥılımışdur ve ĥaĥĥ dağı budur tefahĥuş-ı belig iden (7) ĥafī degildür lākin ekşer řu'arā ĥāver zıkr olunsa ĥarāzları maşrıĥdur ve bāĥterden ĥarāzları mağribdür (8) nāzım-ı merĥūm řu'arānuñ muĥtārīn iĥtiyār eyledi ammā cumĥūruñ muĥtārīn iĥtiyār eylese evveli olurdı (9) taĥĥi {mirriĥe mef'ülü di behrām u mefā'ilü zuĥaldür da mefā'ilü ĥı keyvān fe'ülün} gün batdu mef'ülü ĥı yer bāĥ (10) mefā'ilü ter ü şoğdı mefā'ilü ĥı ĥāver fe'ülün

170 Güçlüye tüvānā didiler līk (11) bahādur

Alp oldı vü nīv oldı dilīr oldı dilāver

Tüvānā güçlü (12) sāyir taĥĥīķī evvel-i řerĥde sebĥ itdi **alp** hemzenüñ fethi ve lāmıla ve bānuñ sükūnıyıla lügat-ı (13) Türkmāndur bahādur ma'nāsına pes bu beyt-i merĥūn ĥabīlindendür **nīv** nūnuñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı (14) taĥtiyye ile vāvuñ sükūnuyıla **dilīr** dāl-ı mūhmele ile lāmuñ kesriyle ve yā-yı müşennāt-ı taĥtiyye ile rā-yı

²⁶⁹ Ebū Mansūr Alī b. Ahmed b. Mansūr (ö.465/1073) İranlı řair ve dil ālimi Ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Bilgin, "Esedī", TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 11, s. 370, İstanbul, 1995.

mühmelenüñ (15) sükûniyyıla ikisi dağı dilâver ve gürbüz ve pehlivân ma'nâsınadır taqîf' güçlüye mef'ülü tüvânâ di mefâ'ilü (16) diler lîk mefâ'ilü bahâdur fe'ülün alb oldu mef'ülü vü nîv oldu mefâ'ilü dilîr oldu mefâ'ilü dilâver (17) fe'ülün

171

Şaşıya di lûce dağı lûk elsize bîdest**Leng ağsağa di dilsiz (18) lâl eyd ü şağır ker**

Lûce lâmuñ zammı ve vâvuñ sükûnı ve cîm-i 'Acemînüñ fetîhi ve hâ-yı alâmet ile egri gözlü (19) kişi ki şaşı dirler 'Arabca eḥvel dirler nâzım-ı merḥûm cîmi meftûḥa idüp hâ-yı 'alâmet ile îrâd (20) eyledi ammâ naḳale-yi lügat-ı Fârsiyye hâsız sükûn-ı cîmile luḥ naḳl itmişlerdür **lûk** lâmuñ zammı ile ve vâvıla (21) kâf-ı 'Arabînüñ sükûniyyıla eli ayağı kesik kimseye dirler ve avur didükleri şîşe dağı dirler bî-dest bu dağı elsüz dimekdür [M46a] (1) bu 'ibâreti burada getürmeden nâzımuñ aşl maḳşûdı taşḫîḥ-i vezndür **leng** {lâmuñ fetîhiyle ḳayd olundu zîrâ kesriyle olursa bâldur ma'nâsına olur} lâmuñ fetîhi ve nûnıla kâf-ı 'Arabînüñ (2) sükûniyyıla ağsağ 'Arabca e'rac dirler lengâ meşele **lâl** Türkce dilsüz dimekdür ki 'Arabca aḥras dirler ve l'al (3) ma'nâsına dağı gelür **ker** kâf-ı 'Arabînüñ fetîhiyle ve râ-yı mühmelenüñ sükûniyyıla ḳulağı şağır olan kimesneye dirler (4) 'Arabca aşamm dirler taqîf' şaşıya mef'ülü di lûce da mefâ'ilü ḥı lûk elsi mefâ'ilü ze bîdest fe'ülün (5) leng ağsa mef'ülü ğa di dilsiz mefâ'ilü ze lâl eyd ü mefâ'ilü şağır ker fe'ülün

172

Ḳızamuğa sürḥije (6) di düjînedürür bez**Dünbel çıban âjuḥ sigil er merd uyuz ger**

sürḥije {sürḥiçe meşele} sîn-i (7) mühmelenüñ zammı ve râ-yı mühmelenüñ sükûnı ve ḥâ-yı mu'cemenüñ kesri ve zâ-yı mu'cemenüñ fetîhi ve hâ-yı 'alâmet ile {buşûr beşrenüñ cem'idür fetîhle beşre demek uvacuḳ sivilci ve ḳabarcuḳ ma'nâsınadır} ḳızamuğ didükleri (8) 'illetdür ki ekşeriyâ oğlancuḳlar çıkarurlar şübûr envâ'ındandur ṭabîbler ḳatında ḥaşbe dimekle (9) ma'rûfdur ya'nî ḥaşbenüñ envâ'ındandur ma'lûm ola ki bu ḳızamuğuñ ve ṭâ'ûnuñ ve cüderînüñ ya'nî (10) çiçegüñ ve büyük çıbanlaruñ uvaḳ sivilcileruñ ve bunuñ gibileruñ sebab-i ḥudûsında beyne e'imme-yi ṭıbb(11) meşḥûr ve müte'âref olan oldur ki insân cenîn iken vâlidesinüñ raḥminde ḥayz ḳanuñ görmedükleri buña (12) delîl-i celîldür dimişler ammâ 'Allâme-yi vezîr Ebû Mervân²⁷⁰ cümlesün taḫtiyye idüp didi ki bunlar bu emri (13) ğalaṭ fehm itdiler sebab-i ğalaṭları oldur ki

²⁷⁰ Ebû Abdîmelik Mervân b. el-Hakem b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye el-Ümevî (ö. 65/685) Emevî halifesi ve Mervânî kolunun kurucusu (684-685). Ayrıntılı bilgi için bkz. İrfan Aycan, "Ebû Mervân", TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 29, s. 225-227, İstanbul, 2004.

Cālīnūs²⁷¹ didi ki raḥm-ı āmda cenīnün ğıdāsı dem-i ṭamaşdan ya‘nī (14) dem-i ḥayzandur pes e‘imme-yi ṭıb bunı zāhiri üzere ḥaml itdiler ammā öyle degildür zīrā bu kelāmda (15) Cālīnūs ḥukemā-yı Yunāniyyīn ‘ādeti üzere cereyān itmişdür ki anlar her raḥme gelen kana ṭamaş ya‘nī dem-i ḥayz (16) dirler gerek ḥaḳıḳat üzere dem-i ḥayz olsun ve gerek olmasun pes cenīnün ğıdāsı olan kan beden-i (17) ümde olan kanuñ a‘lāsı ve ifzalıdır ve eger ğıdası ḥabīş ḥayz kanı olaydı cenīn helāk (18) olurdu aşlā ma‘īšet itmezdi lākin ol ḥayz kanı ümmün vücūdunda olan kana münteşir olur (19) ol zamānda yüzünde olan teğayyūr ve gönölü ta‘ām istememek ve kesel ve bi ilā-yı ğıdā olmayan şeyleri (20) ki kömür gibi ve ğayrı gibi iştihā itmesi ol dem-i ḥabīşün intişārındur ve bu dem-i ḥabīş ekşeriyā raḥme daḥı mündefi‘ {ḥasbe didükleri fetḥ-i ḥā-yı mühmele ile marāzdur ki dāne dāne gövdede çıkar kara olur dökük olur ve kızıl ve şaru ve aḳ olur ğāyet yaramazı kara olandur ve ol kişiyē maḥşūb dirler} [M46b] (1) olmağıla raḥme işābet ider nitekim bir çanağün içine ḥamīr kondukda çanağa işābet itdüğü gibi pes (2) bu sebebdan cenīnün ğıdāsı olan dem-i efzale bu dem-i ḥabīşden bir miqdār işābet itmekle āşarı ki zıkr (3) olınan ‘āletlerdür ol cenīnden ba‘d-ı zemān zuhūr ider nihātī Cenāb-ı Ḥaḳḳ cenīne kuvvet ü vücūdet (4) ḥazm-ı iḥsān itmekle zarar itmez ba‘de’l-velādet kudret-i ḥazret-i Ḥālīḳ ile ḥarāreti ve a‘zāsı (5) kuvvet buldukda ol baḳıyye-yi ṭamīşeyi ṭaşra atar raḳīḳi ḥaşbe olur ğalīzi çiçek ve emşālī olur (6) fe’l-yahfaz ḥazā mecesssen nefīse *dejiyye* dāl-ı mühmelenün zammı ve zā-yı ‘Acemīnün sükūnı ve yā-yı ‘Acemīnün kesri ve ba‘de (7) vezn için zāyide olan yānuñ sükūnı ve ba‘de yā-yı aşliyyenün fetḥi ve ḥā-yı ‘alāmet ile Türkce bez didükleri (8) ki deri altında olur ‘Arabca ğudde dirler düjīne mişlehu *dünbel* dāl-ı mühmelenün zammı ve nūnuñ sükūnı (9) ve bā-yı muvaḥḥidenün fetḥiyle çıban ma‘nāsına teşdīd-i mīmīle dümmel didükleri bundan taşarruf olunmışdur (10) ‘Arabīde müsta‘mel olan ancak dümmeldür ammā Fārsīde hem dümmel ve hem aşlı ki dūnbeldür ikisi daḥı (11) isti‘māl olunur *ājah* {dūzah ve menfaḥ kāfiyesinde gelür} medd-i hemze ile ve zā-yı ‘Acemīnün fetḥi ve ḥā-yı mu‘cemenün sükūnıyıla sigil didükleri bir i‘illetdür (12) ki a‘zāda olur ‘Arabca tü’lül dirler {cem‘i ta’līl gelür} tā-yı müşellesenün zammıyıla *merd* Türkce er ‘Arabca racūl ma‘nāsına (13) taḥḳīḳi evā’il-i şerḥde sebḳ itdi *ger* kāf-ı ‘Acemīnün fetḥi ve rā-yı mühmelenün sükūnıyıla Türkce uyuz ‘Arabca cereb (14) dirler sā’yir ma‘nāsınun beyānı

²⁷¹ İslām tıbbını etkileyen ünlü Grek tabip ve filozofu. (ö. 200 [?]) Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Kutluer, “Cālīnūs”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c 7, s. 32-34, İstanbul. 1993.

sebķ itdi taķtīf kıızamı mef'ülü ğa sürhıje mefā'ılı di düjıne (15) mefā'ılı dırır bez fe'ülün dünbel çı mef'ülü ban ājuķ si mefā'ılı gil er merd mefā'ılı uyuz ger fe'ülün (16)

173

Pırüz zafer önegülüg oldu segāliş

Pādāş kişi kınin ödeşmek daķı keyfer (17)

Pırüz {bā-yı 'Acemīyile kayd olındı zırā 'Arabīyile birür} bā-yı 'Acemīnün kesri ve yā-yı müşennāt-ı taķtiyyenün sükūnyıla yegin 'Arabca zafer ma'nāsına nāzım-ı merķūmuñ Fārsī (18) Türkī ile ta'bīr ü tefsīr eylemek vazīfesi iken burada andan 'udül idüp 'Arabī {tālī'siz ma'nāsına olur} ile ta'bīr eyledi pes (19) pırüz zafer yirine pırüz yegin dise evveli enseb ve evzaķ olurdı **segāliş** sīn-i mühmelenün kesri (20) ve kāf-ı 'Acemīnün fethiyile fikir ve şanu ma'nāsına ism-i maşdardur maşdarı segāliden [M47a] (1) dır şanı şanmaķ ma'nāsına {bizüm ķatımızda olan kütb-i lügatde menķül olan budur ammā nāzım-ı merķūm segālişi önegülük ya'nī cedel ve 'inād ma'nāsına kıldı ammā bizüm ķatımızda olan kütb-i lügatde lafz-ı mezbūruñ bu ma'nāya olmasına ta'arruz yokdur} **pādāş** bā-yı 'Acemīyiledür ve āķırında nūnıla pādāşen daķı lügatdür (2) ma'lūm ola ki pādāş Fārsīde ikidür biri müfreddür cezā ve yaramazluğa bedel ve 'ıvaż ma'nāsınadır (3) burada murād oldur ve bir pādāş daķı vardur ki ol mürekkebdür aşı pāy- tāşdur yā ħazf (4) olunup ve tā dāla tebdil olınmışdur ma'nāsı ayakdāşdur ki bu beytde bu ma'nāya olması zāhirdür (5) Beyt

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Taglara düşmüş yiler yel gibi ser-gerdān zār

Niçe mecnūn geldi biri baña pādāş olmadı

(6) Fārsīde pāşuñ ma'nāsı şerīkdür ki Türkīde ortak dirler iki ķuluñ efendisi bir olsa ona pāce-tāş (7) dirler ve iki mürīdün pīrleri bir olsa pīr-tāş dirler ve iki kimesne bir bölükden olsa ħayletāş dirler (8) ammā hem pā ile pādāşuñ farkı vardur hem Fārsīde muvāfıķ ma'nāsınadır iki kişi yürümekde ayakları (9) biribirine uysa hempā dirler tāş ortak ma'nāsınadır ma'nā-yı aşılyyesi i'tibāryıla pādāş hempādan (10) eblağdur hempālık ma'nāsında kemāliyle münāsebet olıcaķ pādāş dirler fe'l-yefhem velyaķfaz keyğar kāf-ı (11) 'Arabīnün fethi ve yā-yı müşennāt-ı taķtiyyenün sükūnı ve ğayn-ı mu'cemenün fethi ve rā-yı mühmelenün sükūnyıla ol daķı pādāş (12) gibi cezā ve yaramazluğa 'ıvaż ve mükāfāt ma'nāsına isti'māl olunur ba'z-ı nüşhada ğayn yirine fāyıla (13) keyfer vāķı' olmışdur bu daķı şaķīhdür zırā lafz-ı mezbūruñ ma'nā-yı merķūmda ğayn ile olan keyğarıla (14) müterādif olması naķale-yi lügat-ı Fārsiyye

‘indinde sâbitdür taḳṭî‘ pîrüz mef‘ülû zafer öne mefâ‘ilü (15) gülüg oldı mefâ‘ilü segâliş fe‘ülün pâdâş mef‘ülû kişi kînin mefâ‘ilü ödeşmek da mefâ‘ilü hı keyger (16) fe‘ülün

174

Buyruk tüt vü gir yola vü toğrı yüri dâ'im

Fermânber ü der şev (17) bereh ü rāst-rev ider

Fermân fānuñ fethiyile buyruk ma'nāsına **ber** bā-yı muvaḥḥidenüñ fethiyile emrdür (18) ilet ma'nāsına maşdarı bürendür bānuñ zammıyıla iletmek ma'nāsına müstaḳbelâtında bānuñ zammesin fethaya (19) ibdāl iderler ve rāyı meftūh iderler bered ve berende dirler fermânberüñ ğāyet mā'nāsı buyruğı yirine ilet (20) ya'nî tüt dimekdür **der** dāl-ı mühmelenüñ fethiyile burada içerü ma'nāsınadır **şev** şîn-i mu'cemenüñ fethiyile emirdür (21) ol ma'nāsına maşdarı şudendür olmaḳ ma'nāsına müstaḳbelâtında vāv ziyāde idüp şeved ve şevende dirler [M47b] (1) bereh bā-yı zāidenüñ fethi ve rā-yı mühmelenüñ fethiyile rāhden maḳşûrdur yola dimekdür der şev be-reh dimenüñ (2) ma'nāsı içerü ol yola ya'nî yola gir dimekdür **rāst** rā-yı mühmelenüñ fethi ve elif ve sîn-i mühmele tā-yı (3) müşennāt-ı fevḳiyyenüñ sükûnları[ıl]a toğrı 'Arabca müstaḳim ma'nāsına ve her nesnenüñ toğrısı ve şāğ yān (4) ve şāğ el ma'nālarına daḫı gelür **rev** rā-yı mühmelenüñ fethiyile yürü git ma'nāsına şîga-yı emrdür maşdarı (5) reftendür yürimek ve gitmek ma'nāsına müstaḳbelâtında fā vāva ḳalb olunur **ider** hemzenüñ kesri (6) ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyyenüñ sükûnı ve dāl-ı mühmelenüñ fethi ve rā-yı mühmelenüñ sükûnıyıla hemişe ya'nî dâ'im ma'nāsınadır (7) ve bu yaña ve burada dimekdür rāst revāy ider demek toğrı yürü dâ'im dimekdür taḳṭî' buyruk tū (8) mef'ülû tı gir yola mefâ'ilü vü toğrı yü mef'ailü ri dâ'im fe'ülün ferman be mef'ülû rü der (9) şev be mefâ'ilü reh ü rāst mefâ'ilü rev ider fe'ülün

175

Mef'ülû mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün (10)

'İlme 'amel it tā bulasın cennet ü kevşer

tā lafzı Fārsīde intehā'-yı ğāyet içündür ḥattā (11) ma'nāsına Türkīde daḫı bu ma'nāya isti'māl olunur Beyt

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Çin seherden her gün olurdu şavāş (12) aḳşāma dek

Pür-şadā olmuşdı 'ālem-i Rūmdan tā Şāma dek

ve ibtidā-yı ğāyet içün de gelür (13) Beyt

Taşdum ḥalka-yı begüşdür meyḥāne-yi 'ışk

Her dem ayduğum be mübārek bādem

Türkide (14) dağı bu ma'nāya müsta'meldür ve gāyet-i ğaraż ma'nāsına da gelür Türkide dağı bu ma'nāya müsta'meldür (15) fülān döger tā ki uşlana dirler ve maḳām-ı taḥzīrde dağı gelür şaḳın diyicek yirde isti'māl olunur (16) ve mādām ya'nī istimrār ma'nāsına da gelür ammā ḳat ma'nāsına olan tānuñ aşlı tāydur fe'l-yaḥfaz (17) **kevşer** uçmaḳ ırmaḳlarından bir ırmaḡın adıdır {ki cümle uçmaḡun ırmaḳları andan aḳar} keşretten me'hūzdur ve ḡayr u iḡşānı çok ulu (18) kişi seyyid kişi el-ḡayr ma'nāsına ve her şey'üñ keşirine ve islām ve nübüvvete Kevşer dirler {'ilmde bir miḳdar te'nī olunur taşhīḡ-i vezn için} taḳṭī' ilme 'a mef'ülü (19) mel it tā bu mefā'ilü lasun cenne mefā'ilü tü kevşer fe'ülün hāmişde bu dağı menḳüldür

12 Furşatları (20) fevt itme ki tā ḡayr-ı ḡarecdür
Şiddetler şabr eyle ki miftāḡ-ı ferecdür

Mef'ülü (21) mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün
Bu aḡreb ü mekfūfila maḡzūf-ı hezecdür

Baḡr-ı şelāşe-ʿaşere ḳıṭʿa [M48a] (1) derbaḡr-ı aḡreb-i hezec

176 Hem yaya di tāb-istān di gölgeye hem sāye
Hem dağı (2) zimistān ḳış di ḳoñşıya hem-sāye

Tāb-istān tāb niçe ma'nāya gelür evvelā (3) ḡarāret ma'nāsına gelür burada murād budur ve şu'le ve renc ve ṭāḳat ve tezlik ve bulmaḳ ve vāşf-ı (4) terkībī dağı isti'māl olunur 'ālem-tāb gibi ve ḳarceşmek ve ṭolaşmaḳ ve burḡuşmaḳ ma'nālarına dağı gelür (5) sitān burada zarf-ı zemāndur yāz ḡarāret zemānı olmaḡıla tāb-istān didiler **yāy** 'ibāret-i Türkidür yāz (6) dimekdür **hem-sāye** de hem vezn için ziyāde olunmuşdur sāye gölge 'Arabca zıll ma'nāsına (7) zim zā-yı mu'cemenüñ kesriyle şovuk 'Arabca bürüdet sitān zemān ḳış bürüdet zemānı olmaḡıla **zimistān** (8) didiler hem muvāfiḳ ma'nāsına sāye gölge himāye ḳav kişiye dir ki 'Arabca cār dirler {hem-sāye ile himāye mā beyninde şıfat-ı cinās-ı tām vardır} taḳṭī' (9) hem yaya mef'ülü di tāb-istān mefā'ilün di gölge mef'ülü ye hem-sāye mefā'ilün hem dağı (10) mef'ülü zimistān ḳış mefā'ilün di ḳoñşı mef'ülü ya hem-sāye mefā'ilün

177 Hem yaz bahār (11) oldı pāyız güze dirler
Issı di vü şoḡuḳ di germāya vü sermāya (12)

Bahār bā-yı muvaḥḥidenüñ fethiyle ma'nā-yı ḥaḳīḳisi yapraḳdur tāze yapraḳa taze bahār ve köhne (13) yapraḳa köhne bahār dirler ve mecāzen faşl-ı rabī'a nev-bahār ve faşl-ı ḥazāne hengām-ı köhne bahār dirler (14) ve lafz-ı hengāmı ḥazf idüp ol faşıllara nev-bahār ve köhne bahār daḥı dirler ve yalguz bahār da (15) dirler faşl-ı rabī' murād idünürler ve büt-ḥāneye de bahār dirler **pāyız** bā-yı 'Acemīnün fethi ve ba'de'l-elif yā-yı (16) müşennāt-ı taḥtiyye ūlānuñ kesri ve şāniyenün sükūnı ve zā-yı mu'ceme ile güz faşlı 'Arabca ḥıryef dirler germ {eyleyiciye ve ḥammāme germābe dirler aşlı germ-ābdur ma'nā-yı 'ām-ı terkībiden ma'nā-yı ḥāşş-ı 'ilmīye naḳl için āḥırına hā ziyāde olmuşdur germ germ-sīrā añı gibi ıssı dimekdür sīrūñ ma'nā-yı aşlısı tokdur ammā anuñıla istiḡā-yı ḥatden ki toḡuñ lāzımdur kināyet iderler ve daḥı mecāzā yir-i raḡbet olana germ dirler uşanmışa serd dirler bu isti'māl Türkide daḥı vardır} (17) kāf-ı 'Acemīnün fethi ve rā-yı mühmelenün sükūniyila ısıcaḳ {ısıcaḳ ma'nāsına germā ısıcaḳ} vaḳti ma'nāsınadır mevsim yaz murād olunur muḳābili (18) sermādur sīn-i mühmelenün fethi ve rā-yı mühmelenün sükūniyila sovuḳ vaḳti ma'nāsınadır mevsim-i kış murād olunur (19) naḳale-yi lügatūñ naḳlı böyledür ammā nāzım-ı merḥūm bunlara muḥālefet idüp germā ile sermāyı ıssı vü şovuḳ (20) ma'nāsına kıldı meger kelāmında tecevvüz murād idüp zıkr-i ḥāle irāde-yi maḥal ḳabīlinden ḳılmış ola ve ma'lūm ola ki (21) germānuñ ma'nā-yı bi't-ṭabi' ıssıya mülābisdür sermānuñ ma'nāsı şovuḳa mülābisdür ma'nā-yı evvel yāzda vardır [M48b] (1) ki muḳteżā-yı ṭab'-ı hevāsı ıssı olmaḳdur şovuḳluḳ olursa 'arızdan gelür ma'nā-yı şānī daḥı (2) kışda vardır ki muḳteżā-yı ṭab'-ı hevāsı şovuḳ olmaḳdur ıssılıḳ olursa 'arızdan gelür (3) zīrā āḥır kelimedede elifūñ ziyādesi medḥūlünün medlūlüne mülābiş-i ṭab'iyyeye delālet içündür ki (4) tüvānāda ve emşālinde böyledür fe'l-yaḥfaz ve taḥḳīḳ-i ma'nā-yı beyt germā ve sermā lafzına ıssı vü şovuḳ (5) di ya'nī ma'nāları ıssıdır vü şovuḳdur di dimekdür taḳṭī' hemyāz mef'ülü bahār oldu mefā'ilün (6) pāyız mef'ülü güze dirler mefā'ilün ıssı di mef'ülü vü şovuḳ di mefā'ilün germāye mef'ülü (7) vü sermāye mefā'ilün

178

Ol kim ola aşlı arı ol pāk-nijād oldu

Ol kim ola (8) aşlı alçaḳ ol oldu fūrū-māye

Pāk bā-yı 'Acemīyile Türkce arı ma'nāsına **nijād** nūnuñ {kesri} zā-yı 'Acemīyile aşl (9) ve neseb ma'nāsınadır pāk-nijād aşlı arı ḥasīb ü nesīb-i ādem dimekdür fūrū fā ile rā-yı mühmelenün (10) zammıyila aşıḡa ma'nāsınadır dāl-ı mūhmele ile fūrūdden maḳşūrdur māye her şey'ün aşlına dirler (11) fūrū-māye aşlı alçaḳ ve aşlısız ve cimri ādeme dirler

taḳṭī' ol kim o mef'ülü 'aşlı arı mefā'îlün (12) ol pāk mef'ülü nijād oldu mefā'îlün ol kim o mef'ülü l'aşlı alçaḳ mefā'îlün ol oldu mef'ülü (13) fūrū-māye mefā'îlün

179

Āmāde yaraḳlanmış berdāhte düzelmiş**Nazlanmaḳ u düzünmek nāziden (14) ü pīrāye**

āmāde medd-i hemze ile ism-i mef'üldür yaraḳlanmış ve ḫazırlanmış ma'nāsına maşdarı āmāden (15) dūr yaraḳlanmaḳ ma'nāsına ma'lūm ola ki ism-i mef'ülün iştikāḳınuñ ḳāyidesi oldur ki māzīnūñ (16) ḫarf-i āḫırın meftūḫ kılup ve āḫırına bir hā-yı 'alāmet getürürler meşelā dānest şīḡasında dāneste (17) dirler ve her şīḡanuñ meḫūli ol şīḡanuñ mef'ül-i şīḡasıdur şud lafzı zamme olunmaḡıla meşelā dāneste-şud (18) ve şināhte-şud dirler fe'l-yahfaz *berdāhte* {berdāhten fülān ile isti'māl olunup perdāhten bağlan demek muşāḫabet ve muḳārenet ma'nāsınadır} bā-yı 'Acemīnūñ fethiyile ism-i mef'üldür düzelmiş tām olmuş ma'nāsına (19) maşdarı perdāhtendür ve düzup temām eylemek ma'nāsına müstaḳbelātında ḫā-yı mu'ceme zā-yı mu'cemeye ḳalb olunup (20) perdāzev ve perdāzende dirler nāziden maşdardur nāzlanmaḳ ma'nāsınadır *pīrāye* bā-yı 'Acemīnūñ kesriyile bezek {ārāstenden me'ḥūzdur bezemek ma'nāsına} (21) 'Arabca zīnet ma'nāsınadır ismdür maşdar degildür nāzım-ı merḥūmuñ pīrāyeyi düzünmek ma'nāsına maşdar ḳılması [M49a] (1) yirinde dgildür taḳṭī' āmāde mef'ülü yaraḳlanmış mefā'îlün berdāḫı mef'ülü te düzelmiş mefā'îlün nazlanma (2) mef'ülü ḳ u düzünmek mefā'îlün nāzide mef'ülü nü pīrāye mafā'îlün

180

Māḫī balıḳ oldu mār yılan (3) vū ḳarınca mūr**'Aḳreble çıyan adı gej-dümdür ü şad-pāye**

māḫī balıḳ 'Arabca semek ma'nāsına (4) *mār* yılan 'Arabca ḫayye ma'nāsına *mūr* mīmūñ zammı ve vāvıla rā-yı mühmelenūñ sükūniyila ḳarınca ki 'Arabca nemle dirler (5) mūrçe mişlehu çe dinmesi ki edāt-ı taşḡirdür ḳarınca küçüklükde meşel ya'nī ziyāde küçük olduḡıçındur (6) *gej* kāf-ı 'Arabīnūñ fethi ve zā-yı 'Acemīnūñ sükūniyılı egri ma'nāsınadır ki muḳābili rastdur (7) *düm* dāl-ı mühmelenūñ zammıyila ḳıvrıḳ ma'nāsınadır 'aḳreble gej-düm dirler ḳuyruḡı (8) egri olduḡıçün şad yüz pāye pāy ayak hā-yı iḫtişāşıyye ayakları çok olduḡıçün çıyāna (9) *şad-pāye* dirler taḳṭī' māḫī ba mef'ülü lıḳ oldu mār mefā'îlün yılan vū mef'ülü ḳarınca mūr mefā'îlün (10) 'aḳreble mef'ülü çıyān adı mefā'îlün gejdümdü mef'ülü rü şad-pāye mefā'îlün

181

İmrüz ki (11) endüzi ferdā bemiyan āyed**Bugün ki ḳazanursın yarın gelür ortaya**

İmrüz (12) aşlında ĩm-rūzdur bundan maqşūrdur ĩm ĩn ma'nāsınadır ki qarībe işāretdür ve dağı ĩm (13) nefsi-i mütেকellim me'a'l-ğayr 'alāmetidür rüz gün imrüz demek bugün dimekdür *endūzī* hemzenūñ fetħi ile (14) şīğa-yı muzāri'dür yāsı hıṭāb içündür kazanursın ma'nāsına maşdarı endūhtendür kazanmak (15) 'Arabca kesb ma'nāsına müstaḳbelātında ḥā-yı mu'ceme zā-yı mu'cemeye ḳalb olunur *ferdā* fetħ-i fāyıla yārın ma'nāsına burada murād yevm-i ḳıyāmetdür (16) *bemiyān* bā-yı muvaḥḥide-yi zāidenūñ fetħi ve mīmūñ kesriyile ortaya ma'nāsınadır *āyed* medd-i hemze ile fi'l-i muzāri'dür (17) gelür ma'nāsına maşdarı āmedendür gelmek ma'nāsına taḳṭī' imrūzi mef'ülü ki endūzī mefā'ilün ferdā be (18) mef'ülü miyān āyed mefā'ilün bugün ki mef'ülü kazanursın mefā'ilün yārın ge mef'ülü lür ortaya (19) mefā'ilün

182 **Mef'ülü mefā'ilün mef'ülü mefā'ilün**

Yokdur iki 'ālemde iylik gibi (20) ser-māye

ser-māye māl başı dimekdür 'Arabca re'sü'l-māl ma'nāsına taḳṭī' yokdur i mef'ülü ki 'ālemde (21) mefā'ilün iylik gi mef'ülü bi ser-māye mefā'ilü hāmişde bu dağı menḳūldür

13 **Gülzār-ı cinān [M49b] (1) luṭfı ḥüsnüñden müzeyyendür**

Şīr ü 'asel ü sükker la'liñde mübeyyendür

Mef'ülü mefā'ilün (2) mef'ülü mefā'ilün

Vezn-i hezec-i aḥreb budur ki müsemmendür

Baḥr-ı erbā'-'aşere ḳıṭ'a derbaḥr-ı (3) recez-i müreffel

{ba'z-ı nüshada müreffel yirine sālīm düşmüş ammā ḡalāṭdur}

183 **Ḳoḳmuşa dīrler kendīde kende**

Bügsüst'üzülmüş ḳopmuşa kende (4)

Kendīde ve *kende* ikisinde dağı kāf-ı 'Acemīnūñ fetħiyiledür şīğa-yı ism-i mef'üldür ma'nāları ḳoḳmuş (5) ve yimiş murdār ḳoḳulu nesnedür kendīdenūñ maşdarı kendīdendür kendenūñ maşdarı kendendür (6) ikisi dağı murdār ḳoḳmak ma'nāsınadır *bügsüst* bā-yı muvaḥḥide-yi zāidenūñ zammı ve vezn için kāf-ı (7) 'Arabīnūñ sükūniyila ism-i mef'üldür üzülmüş dimekdür maşdarı gūsistendür üzülmek ve üzmek (8) ma'nāsına lāzım ve mütē'addī isti'māl olunur *kende* kāf-ı 'Arabīnūñ fetħiyile ism-i mef'üldür ḳopmuş dimekdür (9) maşdarı kendendür ḳopmak ve ḳoparmak ma'nāsına lāzım ve mütē'addī isti'māl olunur ve dağı kenden (10) ḳazmāk ve deri yüzmek ve bir

nesne çıkarmak ve bulmak ma'nalarına daḥı gelür taḳṭī' koḳmuşa dirler (11) müstef'ilâtün kendide kende müstef'ilâtün bügsüst'üzülmüş müstef'ilâtün koḳmuşa kende müstef'ilâtün (12)

184

Ferḥunde ferruḥ ḳutlu vü ḥurrem

Şād ağlamak gülmek girye ḥande

ferḥunde ve *ferruḥ* ikisinde (13) daḥı fānuñ fethiyile ikisi daḥı ḳutlu ve baḥtlu ma'nāsınadır *ḥurrem* ḥā-yı mu'cemenüñ zammı ve rā-yı mühmelenüñ {müşeddede} feḥiyile (14) şād u mesrūr {kimse} ma'nāsınadır pes bu beyt merhūn ḳabılindendür ve daḥı her yir ki şuyla ve sebze (15) ile ve çiçeklerle ārāste ola ol yire ḥarm dirler ki 'Arabca mekân-ı nüzhe dirler ve zemāne daḥı şıfat (16) vāḳı' olur {ve bir çiçegüñ adıdır ki tāze ṭurur şolmaz} ve gāh olur rā-yı taḥḥif iderler *girye* kāf-ı 'Acemīnūñ kesri ve rā-yı mühmelenüñ sükūniyila (17) ism-i maşdardur ağlayış ve ağlama ma'nāsınadır maşdarı giriştendür kāf-ı 'Acemīnūñ kesriyle ağlamak 'Arabca (18) bukā ma'nāsına *ḥande* ḥā-yı mu'cemenüñ fethi ve nūnuñ sükūniyila bu daḥı ism-i maşdardur gülme ve gülüş ma'nāsına (19) maşdarı ḥandīdendür ḥā-yı mu'cemenüñ fethiyile gülmek 'Arabca zıḥk ma'nāsına nāzım-ı merḥūm ism-i maşdar ile maşdarı (20) fark itmeyüp giryeyi ağlamak ve ḥandeyi gülmek ma'nāsına ḳılmasında ḥaṭā' itmişdür taḳṭī' (21) ferḥunde ferruḥ müstef'ilâtün ḳutlu vü ḥurrem müstef'ilâtün şād ağlamak gül müstef'ilâtün [M50a] (1) mek girye ḥande müstef'ilâtün

185

Bil Āferīnende Yaradıcı(dur)

Rızḳ viricidür rūzī-dehende (2)

āferīnende ism-i fā'ildür yaradıcı ma'nāsına ki 'Arabca ḥālīḳ dirler maşdarı āferīdendür yaratmak 'Arabca (3) ḥalḳ ma'nāsına ve ma'lūm ola ki şīḡa-yı ism-i fā'ilūñ ḳāyidesi oldur ki muzāri' dālīnuñ māḳabline bir nūn (4) ziyāde iderler eger aşlinda nūn varısa bir nūn daḥı ziyāde olunup ve āḥırına ḥā-yı ḡayr-ı melfūza (5) ziyāde iderler meşelā dāned şīḡasında dānende dirler ma'lūm ola ki her āḥırında ḥā-yı sākine olan (6) ism-i mef'ul olmaḳ lāzım degildür belki ism-i fā'il daḥı olur nihāyeti ḥā-yı sākine ism-i fā'ile lāḥıḳa (7) olıcaḳ nūn maşdarı ḥālī üzerine ṭurur meşelā gerdende dirler eydici ma'nāsına ammā ism-i mef'ule lāḥıḳa (8) olıcaḳ nūn sāḳıṭ olur meşelā gerde dirler eylemiş ma'nāsına fe'l-yahfaz rūz rā-yı mühmelenüñ zammı ve vāvıla (9) zā-yı mu'cemenüñ sükūniyila gün 'Arabca yevm ma'nāsına *rūzī* yā-yı nisbiyye ile gün gün ta'yīn olan (10) vazīfedür ki Türkide aña günlük dirler rūze nisbeti için günlük dimişlerdür şehride (11) olduḡı gibi

şoñra ta'mīm olunup muṭlaḵ rızḵ-ı muḵaddere ıtlāḵ olunmışdur kimsenüñ rızḵ-ı (12) muḵadderin kimse yimez diyicek yirde rüzīyi kes kes nemī hūver dirler **dehende** dāl-ı mühmele ile hānuñ (13) fetḥiyile ism-i fā'ıldür virici ma'nāsına maşdarı dādendür virmek 'Arabca 'aṭā ma'nāsına müstaḵbelâtında (14) elif hāya ḵalb olunup dehed ve dehende dinür **rüzī-dehende** vaşf-ı terkībîdür rızḵ (15) virici dimekdür taḳṭî' bil âferinen müstef'ilâtün de yaradıcı müstef'ilâtün rızḵ viricidür (16) müstef'ilâtün rüzidehende müstef'ilâtün

186 Hem çekici hem depeleyici

Oldı keşende (17) daḥı küşende

Bu beytün mışra'ı evveli mışra'ı şāniye merḥūndur **keşende** kāf-ı 'Arabīyle şīn-i (18) mu'cemenüñ fetḥiyile ism-i fā'ıldür çekici ma'nāsına maşdarı keşidendür kāfuñ fetḥi ve şīniñ kesriyle çekmek (19) ma'nāsınadır **küşende** kāf-ı 'Arabīnün zammı ve şīn-i mu'cemenüñ fetḥiyile ism-i fā'ıldür depeleyici ma'nāsına maşdarı (20) keştendür kāfuñ zammı ve şīnün sükūniyla depelemek 'Arabca ḵatıl ma'nāsınadır müstaḵbelâtında kuşed (21) ve kuşende dirler taḳṭî' hem çekici hem müstef'ilâtün depeleyici oldı keşende müstef'ilâtün [M50b] (1) daḥı küşende müstef'ilâtün

187 Hem yeliciye püyende dirler

Segirdiciye dirler devende

Püyende bā-yı 'Acemīnün zammı ve vāvuñ sükūni ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyyenüñ fetḥi ile ism-i fā'ıldür yelici ma'nāsına (3) maşdarı püyidendür bā-yı 'Acemīnün zammıyla yelmek ma'nāsına **devende** dāl-ı mühmele ile vāvuñ fetḥiyile (4) ism-i fā'ıldür segirdici ma'nāsına maşdarı devidendür dāluñ fetḥiyile segirtmek ma'nāsına taḳṭî' hem yeliciye (5) müstef'ilâtün püyende dirler müstef'ilâtün segirdiciye müstef'ilâtün dirler devende (6) müstef'ilâtün

188 Ḥod-rā sūtüden kendüyü ögmek

Lāf urucıdur hem keb-zenende

(7) **ḥod** ḥā-yı mu'cemenüñ zammı ve vāv-ı resmī ile kendü ma'nāsına **rā** zamir-i mef'ül **sūtüden** sīn-i mühmele (8) ile tā-yı müşennāt-ı fevḵiyyenüñ zammıyla maşdardur ögmek 'Arabca medḥ ma'nāsına {müstaḵbelâtında vāv yirine elif ve yā getirüp sitāyed sitāyende dirler} muḵaddeminde olan ḥod-rā (9) bunuñ mef'ulidür ḥod-rā sūtüden demek kendüyü ögmek dimekdür ki 'inde'l-ḥükemā ve'l-uḵalā (10) ḵabīh nesnedür ḥükemādan birine su'āl itdiler ki nedür ol nesne ki Ḥaḵda olursa yine (11) ḵabīh ola

cevābında bir kiři kendü nefsi ögmekdür dimiş eger su’āl olunursa sūre-yi Yūsufda (12) Cenāb-ı Hakk̄ ḥazret-i Yūsufdan ḥikāyet buyurup buyurmuş ki “*ic’alnī ‘alā ḥazāyini’l-arzı innī ḥafīzun ‘alīmun*”²⁷² (13) ve daḥı cenāb-ı resūlu’l-lāhi te’ālā ‘aleyhi ve sellem niçe eḥādīs-i şerīfede nefis-i nefisesin (14) medḥ buyurmuşlardır ki “*ene ḥabību’l-lāhi ve ene ḥāmilü livā’i’l-ḥamdi ve ene ekramü’l-evvelīne ve’l-āḥirīn*”²⁷³ ‘ala’l-lāhi kütübe (15) el-cevāb bir kişinüñ ḥālī muḥātab üzere ḥafī olsa ol kiři muḥātaba menfa’at izdiyād-i (16) faẓīlet olsun içün kendüyi medḥ tarīkıyla mertebesin duyursa ḳabīḥ ‘ad olunmaz (17) belki ḥasen ‘add olunur nitekim bir üstādı şākirdine dir ki ben fūlan ḳadar kitāb görmüşüm (18) ve çok fen öğrenmişüm imdi ḡayret ile benden okı ki bencileyin bir daḥı bulamazsun dir ve bir (19) cevāb daḥı budur ki medḥüñ ḳabīḥ olmasının sebebi oldur ki medḥ kibir ve ‘ucb ve ‘amelden fütür-ı (20) irāş eyler {anuñiçün ḥazret-i ‘Ömer raẓiya’l-lāhu te’ālā ‘anh buyurmuş ki “*el-medḥu huve’z-zebḥu*”²⁷⁴ zīrā medḥ kibir ve ‘ucb ve fütür-ı irāş eyler bunlar ise insānī tehlikedür nitekim renc-i tehlikedür} ammā ḳaçan medḥ bu āfetlerden sālīm olsa ḳabīḥ ‘add olunmaz kezā fī şerḥ-i mişkātü’l-mefātih li’ş-şeyḥ el-‘allāme e’t-ṭibī *tayyeba’l-lāhu te’ālā maẓca’ahū*²⁷⁵ **keb** kāf-ı ‘Arabīnüñ fethi ve bā-yı ‘Arabīnüñ [M51a] (1) sükūnyıla laf urmaḳ ya’nī ögünmek burada murād budur ve sürçmege ve āvirdüñ iç yanına daḥı keb (2) dirler **zenende** zā-yı mu’ceme ile nūn-ı ūlānuñ fethi ile ism-i fā’ildür urucı ma’nāsına maşdarı zedendür zā-yı (3) mu’cemenüñ fethi ile urmaḳ ‘Arabca żarb ma’nāsınadır burada murād budur ve meyil eylemek ma’nāsına daḥı isti’māl (4) olunur besürḥī zened dirler kızılığa māyil ma’nāsına **keb-zende** vaşf-ı terkibidür laf urucı ma’nāsına (5) taḳṭī‘ ḥod-rā sūtüden müstef’ilātün kendüyi ögmek müstef’ilātün laf urucıdur müstef’ilātün (6) hem kebzenende müstef’ilātün

189

Her çi beḥā’hi rev ḥā’ḥ dertu

Her ne dilerseñ var iste (7) sen de

Her feth-i hā ile külli efrādı ma’nāsına **çi** cīm-i ‘Acemīnüñ kesri ve hā-yı ‘alāmet ile ne ma’nāsınadır (8) her çi demek her ne dimekdür beḥā’hi bā-yı muvaḥḥide-yi zāidenüñ kesri ve yā-yı ḥıṭāb ile şīḡa-yı muzārī’dür (9) dilerseñ ma’nāsınadır maşdarı ḥvāstendür ḥā-yı mu’cemenüñ fethi ve vāv-ı resmī ile dilemek ‘Arabca irādet ma’nāsına (10)

²⁷²“Beni ūlkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben (onları) çok iyi korurum ve bu işi bilirim, dedi.” Yusuf 55.

²⁷³ “Ben Allāh’ın sevgilisi, hamd sancaḡının taşıyıcısı, önecekilerin ve sonrakilerin en değerlisiyim” Hadīs-i Şerīf, Tirmizī, Menākīb, 1.

²⁷⁴ “Medḥ boḡazlamaktır.”

²⁷⁵ Allāh yattıḡı yeri güzelleştirsin.

müstakbelâtında sîn-i mühmele hâya kalb olunup h'vâhed ve h'vâhede dinilür **rev** rā-yı mühmelenün (11) fethiyile şîğa-yı emrdür git var ma'nāsına maşdarı reftendür gitmek ma'nāsına müstakbelâtında fā vāva (12) kalb olunur h'vâh hā-yı mu'cemenün fethi ve vāv-ı resmiyle şîğa-yı emrdür iste ma'nāsına maşdarı h'vâstendür (13) ki zîkr olundu **der** fî ma'nāsına **tu** sen ma'nāsına ma'lûm ola ki bu beyt-i hümayûn şerh-i vücûdı insânide (14) gâyet ü kuşvâdur tahkîk-i hâkîkî oldur ki her ne dilerseñ cümlesi sendedür ya'nî on sekiz biñ (15) 'âlemün külliyyâtı vü cüz'ıyyâtı cümlesi sendedür bu söz beynü'l-'ârifine meşhûrdur ma'nâsı (16) dimekdür ki on sekiz biñ 'âlemün cümlesinün bir şemme'si vü nişânesi insânda vardur zîrâ (17) insânı ol Cenâb-ı Yezdân nüşâ-yı câmi'a kılmışdur ki hâzarât-ı hams-ı 'ulûm ve 'avâlim-i külliye ve cüz'ıyyeyi (18) biesrihâ cem' itmişdür {anuñiçün ba'z-ı meşâyıh insâna 'âlem-i kübrâ buyurmışlardur egerçi şüreti hasebiyle ba'zılar dahı 'âlem-i şuğrâ dimişlerise de pes 'ayn-ı başiret ile müşâhede olsa hiç insân gibi a'ceb u ağreb ve kudret-i hâlıkâ edel ve akreb bir mahlûk yokdur} ve bir metn-i a'zamdur ki gökden inen dört kitâb bunı şerh itmişdür {ve enbiyâ-yı kibâr bu metnün esâtize vü şârihleridür ve evliyâ-yı zevü'l-ı'tibâr bunun muhaşşâ ider ve bu kubbe-yi Mînâ bunun ders-hânesidür ve bunun dânişmendleri nev'-i beşerden şol ezkiyâ' vü kâbil-i vücûtlardur ki bu ders-hâneye gelmezden evvel ezel mektebinde h'vâce-yi 'Âlem yanında terbiye bolup buña kâbiliyyet olıcağ bizâ'a ve mâye kesb itmişlerdür şöyledür ki nev'-i melek ol mektebe varamazlar anuñiçün bu ma'niyi bilemezler} ve cümle (19) 'ulûm u 'avâlim şuğrâ ve kübrâ meşâbesindedür neticesi insândur bu bir sırr-ı meknündür ki fehm-i efkârdan (20) maşündür pes bu bâbda tekşîr-i güftâr inkâra medâr olur esrâra mü'eddî olduğıçün bâkî beyân (21) bir kaç baħr-ı ma'rifetden istihrâc olınmuş dürr ü mercâne kaşr olundu ki zîkr olunur linâmiķihî'l-faķîrû'l-Ķuddûsî [M51b] (1)

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Ey gönül bir derde düş kim anda dermân gizlidür

Ṭuya gör bu gizli sırrı cânda cânân (2) gizlidür

Şuretâ gerçi şağîrû'l-cism yaratdı seni

Ma'nide sende niçe biñ 'arş-ı (3) Raḥmân gizlidür

Sendedür esmâ müsemma sendedir ol mu'ammâ

Sende maḥzûn kenz-i (4) aḥfâ sende ol şân gizlidür

On sekiz biñ 'âlemi ma'nide olmuşsın muḥîṭ (5)

Bu ihāta şanı olan sırrı pinhān gizlidir
 Nüşa-yı cāmi‘a kılmış nüşa-yı insānı (6) Hāk
 Anda iş bu arz u semā şems ü mähān gizlidir
 Seni bilmekde melā’ik ‘āciz (7) oldu ser te-ser
 Zîrā ‘ilmine bularuñ sırr-ı insān gizlidir
 Zerre-yi cavvāle şeklinde (8) göründüñ zāhirā
 Lîk bâtınuñ yüzünde sende ol kân gizlidir
 Gör kaderüñ (9) kudretin bir kaçre içre bî-gümān
 Niçe ırmağ niçe deryā niçe ‘ummān gizlidir
 Gel bu (10) göñlüñ bağçesine gir teferrüc eyle kim
 Anda dürlü gül gülistān lāle reyhān gizlidir (11)
 Gel bu ‘ışkuñ baħrına tal dürlü cevher bulasun
 Zîrā bu baħruñ içinde dürr ü mercān (12) gizlidir
 ‘Āşıkuñ kalbini meyhāneye teşbîh itdiler
 Anda niçe dürlü bāde niçe mestān (13) gizlidir
 Zabt iderseñ hāniķınuñ beynini ‘ucb degül
 Zîrā ey şeh sende ol (14) mühr-i Süleymān gizlidir
 Zulmet-i maħzā degül Quddüsiyā bu tıynetüñ
 Bu meşeldür zulmet (15) içre āb-ı hayvān gizlidir

*fe’l-yete’emmel bi’t-te’emmüli’-l-ħariyyi ve bi’l-lāhi tevfiķu’l-‘aliyyi*²⁷⁶ (16) taķtî‘ her
 çi beħvāhi müstef‘ilātün rev hāh der tu müstef‘ilātün her ne dilerseñ (17) müstef‘ilātün
 var iste sende müstef‘ilātün

190 Müstef‘ilātün müstef‘ilātün (18)

Sen senden olma gāfil igende

Bu mışra‘uñ taħķîķ-i ĥaķîķi bu ebyāt-ı sa‘ādet-i (19) gāyātdan ber vech-i kemāl ĥāşıl
 olur lināmiķihi’l-faķîrū’l-Quddüsî şüretā insān (20) sîn ammā sîretüñ ĥālî nedür

Bātınuñda hayye ‘akreb dilkü arslan gizlidir (21)
 Saña lâzımdur bulardan kalbüñi pāk eylemek
 Yoħsa ihmāl eyleriseñ zār u efgān [M52a] (1) gizlidir
 Mürşid-i kāmilden āl olmaya ey tevħîdi sen
 Bunları kırmağa anda seyf-i Raħmān (2) gizlidir

²⁷⁶ Ve gerçekten başarının Allāh ile olduğunu iyice düşün.

Hoş sa‘adet hoş kerāmet bunı anda almada
 Anda dermān anda ‘irfān (3) kân-ı ihsān gizlidür
 Yârı ağyāra degışdüñ bulmaduñ bāzāruñı
 Bu ticāretüñde senüñ (4) añla hüsran gizlidür
 Hayfā kim ‘ömrüñi zāyi‘ eyledüñ hiç tuymaduñ
 Sende ‘irfān (5) ‘ilm-i Loqmān sırr-ı Raḥmān gizlidür
 Naqd-i ‘ömrüñ bāda virme key şaḥın Kudūsıyā
 Zîrā (6) kim soñunda anuñ dürlü pişmān gizlödür

taḳṭî‘ sen senden olma müstef‘ilātü ğafil igende (7) müstef‘ilātün hāmişde bu daḥı
 menḳöldür

14 Dil bende saña hem cān-ı çāker
 Vāleh (8) yüzüñe hem şems-i ḥāver

Müstef‘ilātün müstef‘ilātün
 Oldı müreffel baḥr-ı recezdür (9)

Müreffel terfilden ism-i mef‘öldür terfil ‘ilel-i arūziyyeden sebeb-i ḥafif ziyādesine
 dirler (10)

Baḥr-ı ḥams-‘aşere kıṭ‘a-yı derbaḥr-ı remel-i eşkel

191 Nedür uştura sütünre kazımaḳdurur sütünren (11)
 Bilegü fisān fesāne meşel vü kışır sütünren

Sütünre sîn-i mühmele ile tā-yı müşennāt-ı fevḳıyyenüñ (12) zammıyıla ve vezn için rā-yı mühmelenüñ teşdidiyile Türkce uştura ma‘nāsına **sütünren** sîn-i mühmele ile tā-yı (13) müşennāt-ı fevḳıyyenüñ zammıyıla maşdardur kazımaḳ ma‘nāsına ‘Arabca ḥalaḳ dirler ve daḥı yonmaḳ ve yolmaḳ ma‘nāsına (14) daḥı gelür **fisān** fānuñ kesriyile bilegü taş ki bıçaḳ ve ğayrı nesneler bilerler **fesāne** fānuñ kesriyile (15) ve āḫırında hā-yı ğayrı melfūza ile meşel ve kışşa ve ḥikāyet ma‘nāsına **sitervan** sîn-i mühmelenüñ kesri ve tā-yı müşennāt-ı (16) fevḳıyyenüñ fethiyile sitervāndan maḳşūrdur ol dişiye dirler ki hergiz toğurmaya ‘Arabca ‘aḳım dirler (17) Türkce kışır dirler ve ḥayvanātda isti‘māl iderler ancaḳ ammā ‘Arabīde ‘aḳım insānda ve ḥayvānda isti‘māl (18) olunur Fārsīde sitervan daḥı insāna vü ḥayvāna ‘āmdur pes kelām-ı nāzımuñ zāhirinden fehm (19) olınan ki sitervani kışıra taḥşışdür yirinde degildür meger ki murādı sütünren lafzınuñ medlülünüñ (20) ba‘z-ı efrādını zıkr ola fe‘fhem taḳṭî‘ nedür uştura mütefā‘ilün sütünre

fe‘ülün kazımağdurur mütefā‘ilün (21) sütün den fe‘ülün bilegü fisan mütefā‘ilün fesāne fe‘ülün meşel ü kışır mütefā‘ilün siterven fe‘ülün {veznde harf-i nâkış olan yirlere bir mikdâr te’ennî ulanur taşhîh-i vezn için} [M52b] (1)

192 Didi dikmege nişānden daḥı saçmağa feşānden

Daḥı şıkmağa füşürden daḥı toñmağa (2) füsürden

Nişānden nūnuñ kesriyile maşdardur dikmek ma’nāsına ya’nî şecer dikmek ve taş dikmek ve bir kimseyin bir (3) iş için naşb eylemek ve oturtmak iclās ve iḳ‘ād ma’nāsına *feşānden* fānuñ kesriyile (4) maşdardur saçmak ma’nāsına *füşürden* fā ile şīn-i mu‘cemenüñ zammıyıla maşdardur şıkmağ ma’nāsına ki ‘Arabca (5) ‘aşr dirler *füsürden* fā ile şīn-i mühmelenüñ zammıyıla maşdardur toñmak ma’nāsına taḳṭī‘ didi dikmege (6) mütefā‘ilün nişānden fe‘ülün daḥı saçmağa mütefā‘ilün feşānden fe‘ülün daḥı şıkmağa mütefā‘ilün (7) füşürden fe‘ülün daḥı toñmağa mütefā‘ilün füsürden fe‘ülün

193 Bağal oldı koltuğ ağız (8) bucağına lünc dirler

Bucağa di künc lîkin oturağdurur nişîmen

bağal bâ-yı muvaḥḥide (9) ile ğayn-ı mu‘cemenüñ fethiyile koltuğ ki ‘Arabca ibṭa dirler *lünc* lâmuñ zammı ve nūnuñ sükūniyıla avurduñ (10) taş yanı ve muṭlaḳā avurd ma’nāsına ve bir nesneyi yirden taşra çekmek {lünciden ma’nāsına} *künc* kāf-ı {kāf-ı ‘Arabî ile kayd olundı zîrâ ‘Acemî ile günc şol kişiye dirler ki gögsü içerü gider ve arkası tomulur taşra çıkar} ‘Arabînüñ (11) zammı ve nūnıla cîmüñ sükūniyıla bucağ ma’nāsına *nişîmen* nūnıla şīn-i mu‘cemenüñ kesriyile oturcağ (12) yir ma’nāsına ve kuş yuvası ve cānavarlaruñ yatağı ma’nāsına daḥı gelür taḳṭī‘ bağal oldı kol mütefā‘ilün (13) tuğ ağız fe‘ülün bucağına lün metefā‘ilün ci dirler fe‘ülün bucağa di kün mütefā‘ilün ci lîkin (14) fe‘ülün oturağdurur mütefā‘ilün nişîmen fe‘ülün

194 Dimiş otlaga çerāğah daḥı (15) otlu yer ‘alefzār

Ota di giyāh orağ dās nedürür nüvār urğan (16)

Çerā cîm-i ‘Acemînüñ fethiyile otlak *gāh* kāf-ı ‘Acemîyile maḥal ma’nāsınadır *çerā-gāh* bu ikisinden mürekkebdür (17) otlak yiri dimekdür {ki Türkce otlak dirler} aşlı gāh-ı çerādur ‘ilm olmağıla muzāfun ileyhe taḳdīm olunmuşdur {ma‘lūm ola ki gāh zemānıla mekân ortasında müşterekdür sitān gibi zarf-ı zemān isti‘māl olunduğına meşelā şabaḡ-gāh gibi ki şabaḡ vaḳti dimekdür zarf-ı mekân olduğına mişāller çerā-gāhdur ve dergāhdur ma’nāsı kapu yiri dimekdür ve tekve-gāh su teknecek yirde ve bār-gāhdur bār Fārsīde icāzet ma’nāsınadır bār-gāh pādīşāhlaruñ çıkup oturup erbāb-ı hācete hācetlerine göre fermān itdüğü yire dirler bār-ı Hudādaki bār daḥı bu ma’nāyadır

ma'nāsı şāhib bārdur Hudāyī şāhib ma'nāsınadır 'ilm olmağıla muzāfun ileyh taqđīm olunmuşdur 'ām-ı enāma bār-ı 'ām haqqdur gāhenden olduğıçün bār-ı Hudā dirler anuñ sükūniyila olıcağ böyle olur} {ammā kesresiyile olıcağ 'Arabī oldur aşlı bārīdür dağı ma'nāsınadır bu taqđırce Hudāyiden murād Haqq te'ālādur ve dağı gāh ile sitān beyninde fark vardır ki sitānda ve sa'at ve kısmet-i mazhar ve fend ve fert ve keşret ve mezbur-u fenne nisbet maqşūrdur anuñiçün yalguz isti'māl olunmaz gāhde bunlar mu'teber degildür anuñiçün yalguz isti'māl olunur gāh ve bīgāh dirler ve nāgāh dirler ve dağı gāh teclis ma'nāsınadır tahtgāh gibi ki pādīşāhların oturıcağ yirine dirler aşlı gāh bahş-i 'ilm olmağıla muzāfun ileyhe naql olunmuşdur fe'l-yahfaz haze'l-mebhaşu'n-nefis} (18) 'alef'ayn-ı mu'ceme ile lāmuñ fethiyile (19) 'Arabīdür hayvāna virdükleri yigü gerek ot olsun gerek şamān ve gerek gayri **zār** zā-yı mu'cemenüñ (20) fethiyile ism-i cāmiddür ismüñ āhırına lāhık olur keşret ma'nāsına Türkīde andan lik ile ta'bır iderler [M53a] (1) meşelā terekeye 'Acem giştzār dir Türk ekinlik dir ve sebzezāruñ ve benefşeşzāruñ ve gülzāruñ (2) ma'naları sebzelik ve benefşelik ve güllük dimekdür pes gülzār ile gülistānuñ farkı bundan zāhir (3) oldu ki sitān zarf-ı mekāndur gülistānuñ ma'nāsı gül yiri dimekdür pes kelām-ı nāzımda iki vecihle (4) haṭā vardır biri budur ki 'alef 'Arabīdür ve ota maḥşūş degildür belki muṭlakā hayvān yigüsine (5) dirler nāzım ise 'alefi {mücerred} ot ma'nāsına kıldı naḳale-yi lügāte muḥālefet eyledi ve biri dağı budur ki 'alef-zāruñ (6) ma'nāsı otlu yir degildür belki otlıkdur ki zār Türkīde lik ma'nāsınadır ki taḥḳīki olundu zarf-ı mekān (7) degildür ki yir ma'nāsına ola (8) ve dağı zār özenme ve inleme {ve inleyici} ve bāṭıl ma'nāsına ve edāt-ı ism-i mekān dağı isti'māl olunur (9) (10) **giyāh** kāf-ı 'Arabīnūñ kesriyile ot ma'nāsına hāsız giyā dağı isti'māl olunur **dās** dāl-ı (11) mühmelenüñ fethiyile Türkce orağ ki anuñla ot biçerler 'Arab mincel dir ve çanağ çölmek balçuğı helāl (12) ve fesād ma'nāsına da isti'māl olunur **nüvār** nūnuñ zammıyila urğan ma'nāsına ba'z-ı nüshada urğan yirine (13) urgen vāḳı' olmuş ol dağı şāhīhdür zīrā nüvāruñ urgen ma'nāsına olmasın naḳale-yi lügāt naql itmişlerdür (14) lūṭfu'l-lāh Ḥalīmī eydür "nüvār urgen ve urğan ve çadırvānuñ yuları üzerine dikdükleri ki ma'rūfdur" (15) taḳṭī' dimiş otlağa mütefā'ilün çerāgāh fe'ülün dağı otlu yer mütefā'ilün 'alefzār fe'ülün ota di giyāh (16) mütefā'ilün orağ dās fe'ülün nedürür nüvā mütefā'ilün rı urğan fe'ülün

şem (18) ve *şemem* ikisinde daḥı şīn-i mu‘cemenüñ fethiyile çaruḫ ki ekinciler ḥām gönden dikerler ayaḫlarına giyerler ve yolcılar babuci (19) ve neḡrat ve bu‘de ve ṭuluk ve ḥāne-yi zīr zemīn ki yollarda misāfir ḵōnaḡıçün eydürler rānīn rā-yı mühmelenüñ (20) fethiyile Türkce işim didükleri dūr ki örme şalvārdur Türkmān tā’ifesi giyerler ḥar-geh ḥā-yı mu‘cemenüñ kesri ve āḫırında (21) ḥā-yı ḡayr-ı melfūza ile ḥırgāhden maḫşūrdur ḵara ev ki keçeden olur dezīm ve torlık daḥı dirler gerzen [M53b] (1) kāf-ı ‘Arabīnūñ fethiyile kāf-ı ‘Acemiyile daḥı şaḥīḥdür ḵalabaḵ ma‘nāsına ki marūfdur ve daḥı muraşşaḥ tācdur ki (2) ‘Acem pādīşāḫları geyerler ve dürlü dürlü ḵışlarla dikilen yular ve teber ve balta ma‘nālarına daḥı gelür (3) taḡṭī‘ şemem oldı ça mütefā‘ilün ruḵ adı fe‘ülün işim oldı da mütefā‘ilün ḥı rānīn fe‘ülün ḵara eve din (4) mütefā‘ilün di ḥar-geh fe‘ülün ḵalabaḵ ne o mütefā‘ilün la gerzen fe‘ülün

196 Beheme tu nīgūyī kūn betu (5) pend īnek ezmen

Ḵamuya sen iylik eyle saña öḡüt işte benden

bā ta‘diye içün (6) hem cemī‘ ma‘nāsına *beheme* cümleye ve cemī‘-i ḥālḵa dimekdür *tu* sen *nīgūyī nīg* nūnuñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı (7) taḡṭiyyenüñ sūkūniyyıla eyü ma‘nāsınadır muḵābili beddür ki ma‘nāsı yaramazdur biḥ ile nīgūñ farkı oldur ki (8) biḥūñ ma‘nāsı yekdür ben senden yeg bilürin diyecek yirde‘Acem men ez tu biḥ dānem dir nigī eyülükdür (9) āḫırındaki yā vaşfiyyet içündür nīgūnūñ ma‘nāsı gökçekdür ki muḵābili ziştüdür ki ma‘nāsı çirkin (10) dūr āḫırındaki vāv hindūdeki gibi nisbet-i lāzımıyye ki ḥılḵī ola kesbī olmaya aña delālet ider (11) nīgūnuñ aşlı nīgūydür nitekim hindūnuñ āşlı hindūydür bunları bir şey’e muzāf itmeler ol (12) yāy-ı izḥār iderler meşelā rūy-i nīgūyiş ve müy-ı hindūyiş dirler ḡāḥ olur nīgūyden iki (13) yāyı ḥazf idüp nīgū dirler ve ḡāḥ olur āḫırına yā-yı nisbeyt-i ziyāde idüp *nīgūyī* dirler (14) iḥsān ma‘nāsın ifāde ider kelām-ı nāzımda böyledür nīgūyi eyülik ve iḥsān dimekdür zamīr-i mef‘ül (15) ki rādur ḥazf olunmuşdur *kūn* emr-i ḥāzırdur eyle dimekdür tu bunuñ fā‘ilidür zamīr-i munfaşıldur nīgūyī (16) mef‘ül-i şariḥdür behem mef‘ül-i ḡayr-ı şariḥdür {be tu saña *pend* bā-yı ‘Acemīnūñ fethi ve nūnuñ sūkūniyyıla naşīḥat Türkce öḡüt *īnek* hemzenüñ kesriyle işte ma‘nāsına ezmen benden} taḡṭī‘ beheme tu nī mütefā‘ilün guyī kūn fe‘ülün betu pened (17) ī mütefā‘ilün nek ez men fe‘ülün ḵamuya sen iy mütefā‘ilün lik eyle fe‘ülün saña öḡüt iş mütefā‘ilün (18) te benden fe‘ülün

197 Mütefā‘ilün fe‘ülün mütefā‘ilün fe‘ülün

Yaramazla yār olma eyülerden (19) iylik örgeñ

Ya'nî fâsıklarla ve yaramazlarla yār olup şöhet eyleme zîrā yaramazlık ve fışk (20) saña sirāyet ider belki eyülerle ya'nî 'ulemā vü meşâyıh u şulehā ile şöhet idüp anlardan (21) eyülük ve şalāhiyet ve 'ilm ve hikmet öğren ki fâsıklarla şöhet idene fışk sirāyet itdüğü [M54a] (1) gibi şālîhlerle şöhet idene dağı şalāh sirāyet ider mişālî rûzgārdur ki eyü koğulu nesneye uğrasa (2) eyü koğı kesb ider kem koğulu nesneye uğrasa kem koğı kesb ider hukemā dimişler ki nefis-i insān şer (3) üzere mecbûle olmağıla fesād ve fışkuñ sirāyeti esra'dur şalāhuñ sirāyetinden hazret-i Mevlānā kaddesallāhu te'ālā (4) sırrahu *evşil ileynā birrahu*²⁷⁷ yaramazlarla şöhetüñ fesādını beyān tarîkiyıla buyurmuşlar Meşnevi

Yār-ı bed bedter buved (5) ezmār-ı bed

Bihakķı zāt-ı pāk-i Allāhu's-samed

Yār-ı bed āred turā sūy-ı caħīm

yār-ı nigū gîr tā yābî na'īm²⁷⁸

taķtî' (6) yaramazla yā mütefā'ilün rı olma fe'ülün eyülerden iy mütefā'ilün lik örğen fe'ülün hāmişde menķüldür (7)

15

Şekeri hacîl kılupdur lebiñiñ nebāt u ķandi

İreli saçıñ nesîmi ķo 'abîri misk utandı (8)

'abîr 'ayn-ı mühmelenüñ fethiyile bir hoş koğulu nesne ki gül korusından ve benefşe dibinden ve şandaldan (9) olur lügat-ı müştarekedür üç dilde şāyi'dür

Mütefā'ilün fe'ülün mütefā'ilün fe'ülün (10)

Remel-i eşkel oldu ķünküm anı hoşça bil

Baħr-ı sitte 'aşere kıt'a-yı derbaħr-ı muzāri'-i (11) aħreb

198

Balķık gil āheg alçı hem kılķıg oldu dāse

Mîtin külüng ü kürek (12) pāru di dağı māsa

Gil kâf-ı 'Acemîñ kesriyile balķık ma'nāsına 'Arabca tıyn dirler *āheg* medd-i hemze (13) ile alçı balķıgı dimekdür *dāse* dāl-ı mühmelenüñ fethiyile ve āhırında hā-yı ğayr-ı melfūza ile kılķıg ki ekin başında (14) olur *mîtin* mîmüñ kesriyile ve yā-yı müsennāt-ı taħtiyyenüñ sükūmiyıla külüng {külüng lafzı dağı Fārsîdür Türkîde dağı müsta'meldür}

²⁷⁷ İyiliğine bizi ulaştır.

²⁷⁸ "Kötü dost tehlikeli yılandan daha fenadır. O pāk ve Samed olan Allāh hakkı için. Kötü dost seni cehenneme doğıru götürür. İyi dostu tut ki cenneti bulasın."

ki anuñıla taş keserler kazmaya da (15) dirler *pāru* bā-yı ‘Acemīnūñ fethiyile *māsa* sīn-i mühmelenūñ fethiyile ikisi dağı kürek ma’nāsına {dāsa ile māsa beyninde şan’at-ı cinās vardır} {şīn-i mu’ceme ile māsa olduğu görk ma’nāsınadır} taḳṭī‘ (16) balçık gi mef’ülü lāheg alçı fā’ilātün hem kııl çı mef’ülü ğ oldu dāse fā’ilātün mītīn kü (17) mef’ülü lüng ü kürek fā’ilātün pāru di mef’ülü dağı māsa fā’ilātün

199 **Ḳaplañ peleng ü (18) ḳolañ teng oldu ṭar hem teng**

Mānī kitābı Erjeng di jeng is ü pasa (19)

Peleng bā-yı ‘Acemī ile ve lāmuñ fethiyile ḳaplañ didükleri yırtıcı cānavar *teng* tā-yı müşennāt-ı fevḳıyyenūñ fethi ve nūnıla (20) kāf-ı ‘Acemīnūñ sükūniyyıla lügāt-ı müştarekedür Türkce ḳolañ ya’nī eyer ḳolañı ve ṭaracık ma’nālarına gelür (21) ve çuval ve şarp dere ve müşkil ve denk ki yüküñ bir yanı ve ṭağ depesi ma’nālarına dağı gelür *erjeng* [M54b] (1) hemzenūñ fethi ve rā-yı mühmelenūñ sükūnı ve zā-yı mu’cemenūñ fethiyile Çin diyārında Mānī didükleri naḳḳāşuñ (2) kitābıdır ki anda nuḳūş-ı ‘acībe ve teşāvir-i ğarībe cem’ itmişdür erteng mişlehu *jeng* zā-yı ‘Acemīnūñ (3) fethiyile ve nūnıla kāf-ı ‘Arabīnūñ sükūniyyıla is ve pas ma’nāsına taḳṭī‘ ḳaplañ pe mef’ülü leng ü ḳolañ (4) fā’ilātün teng oldu mef’ülü ṭar hem teng fā’ilātün mani ki mef’ülü tabı erjeng fā’ilātün (5) di jeng mef’ülü isü pasa fā’ilātün

200 **Ṭurna külengdür reng ṭağ keçisi velī neng (6)**

‘Ār oldu ḥatne sünnet minnet dimiş sipāsa

küleng kāf-ı ‘Arabīnūñ zammı ve lāmuñ (7) fethiyile ṭurna didükleri kuş *reng* rā-yı mühmelenūñ fethi ve nūnıla kāf-ı ‘Arabīnūñ sükūniyyıla ṭağ keçisi ya’nī (8) ṭağ tekesi ki yabānīdür ve geyik buzağusına ve ḥīle ve mekre dağı dirler Türkīde dağı bu isti’māl (9) vardır ki fūlan kişi ne ‘aceb reng geçdi dirler *velī* lafzı vezn için ziyāde olunmuşdur *neng* ol iki (10) nūnuñ fethi ve şāniyenūñ sükūniyyıla ‘ār ve nāmūs ma’nāsına pes bu beyt merhūn ḳabīlindendür *ḥatne* (11) ḥā-yı mu’cemenūñ fethi ve tā-yı müşennāt-ı fevḳıyyenūñ sükūnı ve āḥırında hā-yı ğayr-ı melfūza ile sünnet ‘Arabca ḥitān ma’nāsına (12) ismdür maşdarı ḥatnegerdendür sünnet eylemek ma’nāsına (13) *sipās* sīn-i mühmelenūñ kesri ve bā-yı ‘Acemīyile (14) minnet ve şükr ma’nāsına taḳṭī‘ ṭurna kü [taşḥīḥ-i vezn için nūnda bir miḳdār te’ennī gerekdür] mef’ülü lengdür reng fā’ilātün ṭağ keçi mef’ülü si velī neng (15) fā’ilātün ‘ār oldu mef’ülü ḥatne sünnet fā’ilātün minnet di mef’ülü miş sipāsa fā’ilātün (16)

201 **Hefdānedür ‘aşūra aşı vü yağ rūḡan**

Büryān aşına gūzāb dirler çanağa kāse (17)

*Hefdānen*ün aşı *heft dāne*dür heft yedi ma'nāsınadır heft dāne demek ma'nā-yı (18) lağvısi yedi dāne demekdür 'ādetā 'aşūrā aşı tırı bişmegile tırılıktan kināye idüp (19) heft-dāne dirler nāzım-ı merhūmuñ hāzıf-ı tā ile hefdāne dimesi vezn rakik olmasun içündür (20) *rūgan* rā-yı mühmelenün zammı ve vāvuñ sükunı ve ğayn-ı mu'cemenün fethiyle muṭlaḳā yağ ma'nāsına ism-i 'āmdur her nenün (21) yağı olursa olsun egerçi lisān-ı 'Arabīde fark olup hayvanātdan olana semen dirler ve nebātatdan [M55a] (1) olana dūhn dirler vavsuz ruĝan dağı müsta'meldür *gūzāb* kāf-ı 'Arabīnün zammı ve vāvuñ sükunı ve zāl-ı mu'cemenün (2) fethiyle büryān aşı ya'nī büryān altında bişmiş birinc veyā buğday aşı 'Arab ta'rīb idüp cūd-āb (3) dir *kāse* kāf-ı 'Arabuñ fethi ve āhırında hā-yı 'alāmet ile Türkce çanak 'Arabca kaş'e dirler ism-i 'āmdur büyüğüne (4) ve küçüğüne ve bağırdan ve sağısıdan olana dirler taḳṭī' hefdāne mef'ülüdür 'aşūra fā'ilātün aşı vü (5) mef'ülü yağ rūgan fā'ilātün büryān a mef'ülü şuna gūz-āb fā'ilātün dirler ça mef'ülü (6) nağa kase fā'ilātün

202

Encām şöñ u düşnām sögmek sitāyiş ögmek

Deşt (7) ovađır legin taşť pingān dinildi taşa

Encām {encāmīden işi āhır itmek ve işi āhır olmak lāzım ve müte'addī gelür} hemzenün fethiyle işün şöñu ve āhırı ma'nāsına (8) *düşnām* dāl-ı mühmelenün zammıyladır isti'māli dāden iledür düşnāmdāden dirler sögmek ve ilenmek ma'nāsına (9) pes nāzım-ı merhūmuñ kelāmı bu isti'māle muḫālifdür *sitāyiş* sīn-i mühmelenün kesriyle ism-i maşdardur (10) öğüş ma'nāsınadır maşdarı sūtūdendür sīn-i mühmelenün zammıyla ögmek 'Arabca medḥ ma'nāsına (11) pes nāzımuñ ism-i maşdar ile maşdarı fark itmeyüp sitāyişi ögmek ma'nāsına kılması ḫaṭā-yı zāhirdür (12) *deşt* dāl-ı mühmelenün fethi ve şīn-i mu'ceme ile tā-yı müşennāt-ı fevḳıyyenün sükunıyla ova 'Arabca şahrā ma'nāsına (13) *taşť* tā-yı mühmelenün fethi ve şīn-i mu'ceme ile tā-yı müşennāt-ı fevḳıyyenün sükunıyla legen didükleri ki içinde (14) giyecek yıkarlar Fārsīde ve 'Arabīde müsta'meldür nihāyeti 'Arabīde sīn-i mühmele ile dağı lügātdür *pingān* (15) pā-yı 'Acemīnün fethi ve nūnuñ sükunı ve ba'de kāf-ı 'Arabīyle büyük taş dimekdür sā'at şişesi ve legin (16) ma'nāsına dağı gelür taḳṭī' encām mef'ülü şöñ u düşnam fā'ilātün sögmek si mef'ülü tāyiş ögmek (17) fā'ilātün deşt ova mef'ülüdür lekin taşť fā'ilātün pingān di mef'ülü nildü taşa (18) fā'ilātün

203

Engür üzüm erikdir ālū murūd emrūd

Sīb elma nār enār u gülnār (19) di kirāsa

Engür hemzenüñ fethi ve nūnuñ sükunı ve kâf-ı ‘Acemînüñ zammıyıla üzüm ‘Arabca ‘ineb ma’nāsına (20) *ālū* medd-i hemze ile ve lāmuñ zammıyıla Türkce erik didükleri yemiş ‘Arabca ıcās dirler *murūd* mīmle rā-yı (21) mühmelenüñ zammıyıla Türkce emrūd didükleri yemişdür *sīb* sîn-i mühmelenüñ fethi ve yā-yı müşennāt-ı tahtıyye ile bā-yı [M55b] (1) muvaḥḥidenüñ sükunıyıla elma ‘Arabca tuffāf dirler *nār* Fārsîdür Türkce enār ma’nāsına ‘Arabca rummān dirler (2) *gūlnār* kâf-ı ‘Acemînüñ zammıyıla kiras didükleri yemiş ve enār çiçegine daḥı gūlnār dirler aşlı gül-i nārdur (3) lāmuñ kesriyile terkīb-i izāfîdür ‘ilmiyyetde naḥl olunmağıla ‘alāmet içün muzāfuñ āḥırı sākin kılınmışdur (4) taḫṭî‘ engüri mef’ülü üzüm erik fā‘ilātün dir ālū mef’ülü murūd emrūd fā‘ilātün sīb elma (5) mef’ülü nār enār u fā‘ilātün gūlnār mef’ülü di kirāsa fā‘ilātün

204

Atmaca bāşe āleh ṭavşancıl u (6) ṭoğan bāz

Yūhe delūce ṭoğan hem şebpere yarasa

Bāşe bā-yı ‘Arabîyile yāḥud ‘Acemîyile ve āḥırında (7) hā-yı ğayr-ı melfūza ile ve elif ile [heb lügatdür] atmaca didükleri kuşdur ve vezîre daḥı bāşe dirler *āleh* medd-i hemze ile (8) ve āḥırında hā-yı ğayr-ı melfūza ile ṭavşancıl didükleri kuşdur ki yırtıcılarıñ seyyîdidür ‘Arabca ‘uḳḳāb dirler (9) *bāz* bā-yı ‘Arabiyile ṭoğan didükleri kuş [muṭlaḳā cinsine ‘āmdur ṭoğan şaklayıcıya bāz-dār dirler büyük ṭoğana şāh-bāz dirler ammā çaḳıra ḥuşuşıla a‘lām-ı gālibeden olmuşdur muṭlaḳ zıkr olınsa murād çaḳır olur ve gāh olur bāşı vāva tebdîl olunup vāz dirler pervāz bundandur aşlı per-bāzdur ve der-vāze daḥı bundandur aşlı dere-bāzedür hāsı naḥl içündür der-bāze ol büyük kanatlı kapuya dirler ki açuk ṭurur hiç bekinmez ve daḥı bāz lügat-ı müştereke olup] girü ve erişen ve zira‘ ve açık ve rüşen ve fark (10) ve temyîz itmek ve kulāc ve oyun {ya’nî oyun ma’nāsına ism-i maşdar olur} {bāzîden oynamak lu‘bet ma’nāsına} bāz-dîden lafzından şîğa-yı emr ü vaşf-ı terkibî gelür şatranç (11) -bāz ve lu‘bet-bāz gibi *yūhe* yā-yı müşennāt-ı tahtıyenüñ zammı ve vāvuñ sükunı ve āḥırında hā-yı ğayr-ı melfūza (12) ile yuve mişlehu yūher kezālik delūce ṭoğandur ba‘z-ı erbāb-ı lügat dimişler ki buymul didükleri (13) kuşdur ve ba‘zılar daḥı kara göz didükleri kuşdur didiler *şeb* gîce *pere* bā-yı ‘Acemînüñ fethiyiledür hāsı (14) naḥl içündür uçmaḳ ma’nāsına olan perîdenden vaşf-ı terkibîdür şeb-perenüñ ma’nā-yı lağvîsi (15) gîce uçucısı dimekdür ve yarasa didükleri kuş gîce uçağıla aña ‘alem oldı aşlı pere-yi şebdür (16) ‘ilmiyyete naḥl olunmağıla muzāfun ileyhe taḫdîm olunmışdur taḫṭî‘ atmaca mef’ülü bāşe āleh fā‘ilātün (17) ṭavşancı mef’ülü lu ṭoğan-bāz fā‘ilātün yūhe de mef’ülü lūce ṭoğan fā‘ilātün hemşeb pe (18) mef’ülü re yarasa fā‘ilātün

205

İvmek sevinmegile oldu baṭar velikin

Hem ḥārḥār (19) dirler olsa göñülde ṭasa

Baṭar bā-yı muvaḥḥide ile ṭā-yı mühmelenün fethiyile ‘Arabîdür naḳale-yi (20) lügat-ı ‘Arabiyye ziyāde sevinmek ve ḥayret ve dehşet ve tekebbür ma’nāsına naḳl itmişlerdür bizüm yanımızda (21) olan kütib-i luğat-ı Fārsiyyede lafz-ı mezbûre ta’aruẓ ve naḳl yokdur {pes gâlib-i ḥāl ‘Arabî maḥz olmasıdır} ve lafz-ı mezbûr ‘Arabî olıcaḳ {lafz-ı mezkûrñ Fārsîde daḳı müsta’mel olması naḳale-yi lügat-ı Fārsiyyenün naḳline muḥtâcdur} [M56a] (1) maḥall-i kelâm olur zîrâ lafz-ı ‘Arabîye ta’arruẓ nâzım-ı merḥûmuñ vazîfesi degildür **ḥārḥār** ikisinde (2) daḳı ḥā-yı mu’ceme ile tasa ve ḡuşsa ve ḥarâret ve yırtıḳ ve cerâḥat ma’nâlarına gelür taḳṭî’ ivmek se mef’ülü (3) vinmegile fâ’ilâtün oldu ba mef’ülü ṭar velikin fâ’ilâtün hem ḥar mef’ülü ḥar dirler fâ’ilâtün (4) olsa gö mef’ülü ñülde ṭasa fâ’ilâtün

206

Şādî mekûn tu bāsûr enduh meyâr bāsûk (5)

Sevinme sen düğüne ḡuşsa getürme yasa

Şādî şîn-i mu’ceme ile ve âḫırında yā-yı (6) vaşfiyyet ile sevinmek ma’nāsına **mekûn** mîmün fethiyile neḥî ḥāzırdur eyleme dimekdür **şādî mekûn** demek (7) sevinmek eyleme ya’nî sevinme dimekdür **tu** sen **bā** me’a ma’nāsına edât-ı muşâhabetdür **sûr** (8) sîn-i mühmelenün zammı ve vāvıla rā-yı mühmelenün sükûniyıla düğün ve cem’iyyet ma’nāsınadır {‘Arabca velîme dirler} lafz-ı mezbûr ‘Arabîde (9) ve Fārsîde müsta’meldür ‘Arabîde ḥişâr ma’nāsına isti’mâl iderler sûre’l-beled dirler ve bir yirün etrâfında (10) ḥavlîsi ma’nāsına daḳı isti’mâl iderler **enduh** hemzenün fethi ve nûnuñ sükûnı ve dâl-ı mühmelenün zammı ve hânuñ sükûniyıla (11) ḡuşsa ma’nāsınadır endühdan muḥaffedür **meyâr** mîmile yā-yı müşennât-ı taḥtiyyenün fethiyile neḥî ḥāzırdur gelme (12) dimekdür âmeden maşdarıdur gelmek ma’nāsına lâzım isti’mâl olunur nâzım-ı merḥûm (13) getürme ma’nāsına kıldı bu ise âmedenün müte’addî olmasına mebnîdür buña ise naḳale-yi lügat-ı Fārsiyyenün (14) ta’arruẓı yokdur bā edât-ı muşâhabet **sûk** sîn-i mühmelenün zammı ve vāvıla kâf-ı ‘Arabînün sükûniyıla yas (15) ve muşîbet ma’nāsınadır ve köse şaḳal ve tereke başı ma’nāsına daḳı isti’mâl olunur taḳṭî’ şādî me (16) mef’ülü kûn tu bā-sûr fâ’ilâtün enduh me mef’ülü yârı bā-sûk fâ’ilâtün sevinme mef’ülü (17) sen düğüne fâ’ilâtün ḡuşsa ge mef’ülü türme yasa fâ’ilâtün

207

Mef’ülü fâ’ilâtün (18) mef’ülü fâ’ilâtün

Sultân-ı ‘âlem oldu kâni’ olan pelâsa

Takṭī‘ sulṭānı (19) mef‘ülü ‘ālem oldı fā‘ilātün kānı‘ o mef‘ülü lan pelāsa fā‘ilātün hāmişde bu daḥı menḳūldür (20)

16

Ruḥsāruñ üzre ol ḥālḥāl üzre ol siyeh-mū

ruḥsār lafz-ı mürekkebdür bir cüzi (21) *ruḥ* rā-yı mühmelenüñ zammı ve ḥā-yı mu‘cemenüñ sükūnuyıla yañaḳ ma‘nāsına *sār* sīn-i mühmele ile bir lafzdur ki ismüñ [M56b] (1) āḥırına ulaşur anuñ keşretine delālet ider aşlı zārdur zār keşret ve mübālağa içün mevzu‘dur (2) gülzār ve lālezār gibi kaçan māḳabili ḥarf-i ḥalḳ olsa ‘alā sebilü’l-vücüb zāsı sīne ḳalb (3) olunur ruḥsār gibi eger ḥarf-i ḥalḳ olmazsa ‘alā sebilü’l-cevāz ḳalb olunur baḥru’l-ğarāyibde dir ki (4) “ruḥsār büyük degirmī yüzdür zīrā lafz-ı sār bir ismüñ āḥırına ulaşur anuñ keşretine delālet (5) eyler aşlı zārdur zā sīne ḳalb olunur ruḥsār şāḥsār gibi bir kişide yañaḡuñ çoḳluḡundan (6) murād büyüklügidür ve degirmiligidür” intehā Kemāl Paşa-zāde Efendinüñ ruḥsārı yañaḡuñ yukaru (7) ṭarafı ma‘nāsına ḳılup baḥru’l-ğarāyib şāḥibinüñ bu kelām-ı laṭif ü şāḥihini ġarāyibden ‘add itmesi ġarāyibdendür (8) ve daḥı sār lügat-ı müştereke olup kelle ma‘nāsına daḥı gelür ser ile sārūñ faḳı budur ki ser başdur (9) ki yüz serde dāḥıldür sārda dāḥil degildür ve şıḡırcıḳ ḳuşına dirler ve sır ma‘nāsına daḥı gelür (10) elif zāyide olur sebk-i sār ve sebk-i ser gibi

Çünān āteş üzre ‘anber ‘anberde dūd-ı ḥoş-bū (11)

nāzım-ı merḥūmuñ bu teşbihlerinüñ leṭāfeti faşih ve belī‘e ḥafı degildür

Mef‘ülü fā‘ilātün mef‘ülü (12) fā‘ilātün

Olsa muzāri‘ aḥreb vezni olur anuñ bu

Baḥr-ı seb‘a-‘aşere ḳıṭ‘a-yı (13) derbaḥr-ı ḥafif

208

Ayu ḥırs u ṭoñuz ne ḥūk ü gürāz

Seg meges it (14) siñek di ḥargez üyez

ḥırs ḥā-yı mu‘cemenüñ kesriyle ayu didükleri cānavardur ‘Arabca (15) dubb dirler ḥūk ü gürāz Türkce ṭoñuz ‘Arabca ḥınzır dirler ḥūk ile gürāzuñ fark u taḥḳıḳı (16) sebḳ itdi *seg* sīn-i mühmelenüñ fethi ve kāf-ı ‘Acemīnüñ sükūnıyıla it ‘Arabca kelb ma‘nāsına *meges* {meges-rān lafz-ı mürekkebdür yelpezeye şādıḳdur ki Fārsīde aña bād-ı bizen dirler} mīm ile (17) kāf-ı ‘Arabīnüñ fethiyile siñek ‘Arabca zübāb ma‘nāsına ism-i ‘āmdur envā‘ına şāmildür aruya daḥı şādıḳdur (18) siñek ḳorıyacak nesneye meges-rān dirler *ḥar* merkeb gez kāf-ı ‘Acemīnüñ fethi ve zā-yı ‘Arabīnüñ sükūnıyıla (19) vaşf-ı terkībīdür maşdarı gezīdendür ısırmak ma‘nāsına ḥargez aşlında merkeb ısırcı

dimekdür (20) Türkce üyez didükleri siñek ekseriyyā merkebe üşdügiçün ol siñege hargez dirler taqṭī‘ (21) ayu hırsu fā‘ilātün toñuz ne hu mefā‘ilün kü gürāz fe‘ilün seg meges it fā‘ilātün siñek di har [M57a] (1) mefā‘ilün gez üyez fe‘ilün

209

Dirsege vārın ü bidest qarış

Qola bāzū di hem qulaca (2) di bāz

vārın vārinden maqşūrdur vārınç mişlehu dirseg ‘Arabca mirfaḫ ma‘nāsına (3) vārinde rā-yı mühmelenün kesri ve fethi cāyızdır ammā vārıncde hemān kesrile isti‘māl olunur **bidest** (4) bā-yı muvaḥḥidenün kesri ve dāl-ı mühmelenün fethi ve sîn-i mühmele ile tā-yı müşennāt-ı fevḳiyyenün sükūnıyıla deşt ve taşt (5) kāfiyesinde isti‘māl olunur qarış ma‘nāsınadır ki ‘Arabca şibr dirler **bāzū** bā-yı ‘Arabıyile zā-yı mu‘cemenün (6) zammıyıla qol ‘Arabca ‘azud ma‘nāsına ve bāzū lügat-ı müştarekedür qarîḥa ve kuvvet ve kapu sövesi ma‘nāsına daḫı isti‘māl (7) olunur **bāz** qulac ma‘nāsına maşdarı bāzıdendür qulaçlayup ya adımlayup ölçmek ma‘nāsına (8) bāzuñ sāyir ma‘nisi ānfen sebḳ itdi taqṭī‘ dirsege vā fā‘ilātün rin ü bides mefā‘ilün ti qarış (9) fe‘ilün qola bāzū fā‘ilātün di hem qula mefā‘ilün ca di bāz fe‘ilün

210

Pehen yaşşı yoğun sitebr ü (10) kışa

Kūteh ü gird degirm’uzun ne dırāz

Pehen bā-yı ‘Acemīnün fethi ve hānuñ kesri ve nūnuñ sükūnıyıla aşlında (11) ol bu‘de dirler ki Türkide andan in ile ta‘bır iderler ‘Arabide ‘arz dirler ve mecāzen yaşşıya (12) daḫı pehen dirler kelām-ı nāzımda olduğı gibi ve mübālağa ile enlü diyicek yirde ‘Acem pehnā (13) dir elif-i mübālağa ile **sitebr** sîn-i mühmelenün kesri ve tānuñ fethi ve bā-yı muvaḥḥidenün sükūnıyıla yoğun (14) ve qalın ve qavı ve sık ma‘nalarına gelür **kūteh** kūtāhdan maqşūrdur kışa ma‘nāsına (15) ‘Arabca qaşr dirler muḳābili dırāzdur pes bu beyt merḥūn qabılindendür {kāf-ı ‘Acemīnün kesriyile kayd olundu zirā kāf-ı ‘Arabīnün fethiyle gerd fi‘l-i māzīdür maşdarı gerdendür eylemek ma‘nāsına} **gird** kāf- ‘Acemīnün kesri (16) ve rā-yı mühmele ile dāl-ı mühmelenün sükūnıyıla degirmī ma‘nāsınadır girdeye girde didükleri degirmī (17) olduğıçündür lisān-ı Türkide şāyi‘ olmışdur hāsı naql içündür ve mecāzen cem‘ olmağa (18) gird gerden dirler ma‘nā-yı cem‘iyyet gird olmağun lāzımı olduğıçün {girdāb daḫı bundandır lafz-ı mürekkebdür vaşfila mevşūfdur aşlı āb-ı girddür ‘ilm olmağıla kāyide-yi terkīb-i tağyır olunup vaşf-ı taqdīm olunmışdur lisān-ı Türkide çevrelik didükleri ‘Acem girdāb dir şuyuñ orada çevrilüp degirmiligidinden ötüri gerzbāde daḫı bundandır Türkide kışrağa didükleriyledür ki çevrili çevrili gider ‘Acem girdbād dir degirmī olduğıçün} **dırāz** dāl-ı mühmelenün

kesiyile (19) cism-i mümtedd ma'nāsına Türkide uzun dirler 'Arabide tavıl dirler ma'nā-yı imtidād kuyuda bulunmağıla (20) kuyuyu dırāz ile tavşif idüp çāh-ı dırāz dirler ve argāca dırāzī dirler (21) murād uzun idecek nesne dimekdür idecek ma'nāsın ifāde için [M57b] (1) yā-yı imāle getürmüşlerdür ma'nā-yı terkībisi māşıdk olduğu i'tibārıla taqti' pehen yaşşı fā'ilātün (2) yoğun siteb mafā'ilün rü kısa fe'ilün kūteh ü gird fā'ilātün degirm'uzun mefā'ilün ne dırāz (3) fe'ilün

211

Dide göz gör bibin ü bak biniger

Yağ bisüz ez bisāy u eyle bisāz (4)

Dide dāl-ı mühmelenün kesri ve yā-yı müşennāt-ı tahtiyenün sükunı ve dāl-ı mühmelenün fethi ve hā-yı 'alāmet ile (5) göz ma'nāsınadır 'Arabca 'ayn dirler ma'nā-yı haqīkisi gözün içinde kabağ altında olan (6) yirdür göze çeşm dağı dirler ki zikri sebğ itmişdür dide ile anuñ farkı oldur ki çeşmde (7) kapağ ve kirpig bile dāhıldür didede dāhil degildür dide mürekkebdür bir cüzi diddür (8) ism-i müştakqdur görmek ma'nāsına olan dīdenden ve bir cüzi dağı hā-yı nağldür ve gāh olur (9) ism-i mef'ul dağı olur maşdarı dīdendür müstakbelâtında 'alā ğayrū'l-kıyās dāl yāya kalb (10) olunur bined ve bінде dirler {göze gerek görsün gerek görmesün Fārsīde çeşm dirler temyiz kaşd idecek bīnā ve nābīnā ile taqyid iderler görür göze çeşm-i bīnā dirler görmez göze çeşm-i nābīnā dirler Fārsīde nā Türkide degül ma'nāsınadır nābīnānuñ ma'nası bīnā degildür bīnā da mürekkebdür bir cüzi bīndür ism-i fā'ildür görici ma'nāsına dīdenden me'hūzdur hılāf-ı kıyās üzerine cihān göriciye cihānbīn dirler ve bir cüzi dağı elifdür ki Fārsīde vaşf-ı cibillī ile tavşifün edātıdır ve gözi çıkmış kimseye kör dirler ol sebepten kör çeşme şıfat olmaz ammā nābīnā olur meger köri nābīnā ma'nāsına isti'māl iderler fe'l-yaḥfaz} **bibin** bā-yı ūlā-yı zāidenün zammı ve şāniyenün kesri ile emrdür {gör ma'nāsına} (11) maşdarı dīdendür görmek ma'nāsına bunlar bā-yı muvaḥḥide-yi zāyide ile nūnuñ kesriyle ve kaf-ı (12) 'Acemīnün fethiyile emrdür bak ma'nāsına maşdarı nigerīdendür nūnuñ kesri ve kāfuñ fethiyile bakmak (13) 'Arabca nazar ma'nāsına **bisüz** bā-yı muvaḥḥide-yi zāyide ile sīn-i mühmelenün zammıyıla emrdür yağ ma'nāsına (14) maşdarı sūhtendür yanmak ve yandırmak ma'nāsına lāzım ve mütē'addī isti'māl olunur müstakbelâtında (15) hā-yı mu'ceme zā-yı mu'cemeye kalb olunur sūzed ve sūzende dinilür **bisāy** bā-yı zāide-yi meksüre (16) ile emrdür ez ma'nāsına maşdarı sāyīdendür ezmek ma'nāsına ve sūzmek ve dörpi (17) lemek ma'nāsına dağı gelür **bisāz** bā-yı zāidenün kesriyle emrdür düz koş ve yarağla ve ḥazırla (18) dimekdür maşdarı sāzīdendür düzmek koşmak ve yarağlamak ma'nāsınadır nāzım-ı merḥūm bisāzī (19)

eyle ma'nāsına kıldı ammā öyle degildür zîrâ eyle dimege Fârsice bigerd dirler meger ile dîmden (20) murâdı düz kôş demek ola ammâ ba'iddür taqti' dîde göz gör fâ'ilâtün bibîn ü bak (21) mefâ'ilün biniger fe'ilün yak bisüz ez fâ'ilâtün bisây u ey mefâ'ilün le bisâz fe'ilün [M58a] (1)

212 **Çamçıdur tâziyâne yort itmek**
Türktâz oldu hem segird bitâz

Tâziyâne çamçı dimekdür (2) tâzâna mişlehu **türktâz** yort itmek ya'nî segirtmek ma'nāsınadır nâzım-ı merhûm muṭlaḳ segirtmek (3) ma'nāsına kıldı ammâ naḳale-yi lügatuñ kelâmlaruna muḥâlifdür ki anlar didiler ki türktâz yığma ve gâr içün (4) il üzerine çaymak ve segirtmek ma'nāsınadır ve ism-i maşdardur ve vaşf daḫı isti'mâl olunur ve daḫı (5) bu beyt merhûn ḳabilindendür **bitâz** bâ-yı zâidenüñ kesriyile emrdür segird ma'nāsına maşdarı tâziden (6) dür segirtmek ma'nāsına taqti' çamçıdur tâ fâ'ilâtün ziyâne yor mefâ'ilün titmek fe'ilün Türk-tâz ol (7) fâ'ilâtün dı hem segir mefâ'ilün di bitâz fe'ilün

213 **Sûzen igne gez arşun sūfâr (8)**
Oḳ gezidür daḫı di şınduya kâz

sûzen sîn-i mühmelenüñ zammıyıla igne 'Arabca ibre (9) ma'nāsına igne ḳoyacağa Fârsice sūzendân dirler **gez** kâf-ı 'Acemînüñ fethi ve zâ-yı 'Arabînüñ sükûniyıla (10) arşun ve cetel ve oḳ gezi ve geziden lafzından emr ve vaşf-ı terkibidür **sūfâr** (11) sîn-i mühmelenüñ zammıyıla oḳ gezine dirler ve igne ve çuvalduz yordusına daḫı dirler sūfâl (12) mişlehu pes bu beyt merhûn ḳabilindendür **kâz** kâf-ı 'Acemînüñ fethi ve zâ-yı 'Arabî ile muṭlaḳa şındı (13) ve ḥuşuşıla ol şındıya dirler ki anuñıla altun ve gümüş keserler ve cetel ma'nāsına gelür ki Türkce kez dirler (14) Fârsice kâz dirler ve taḡlarda ve yabân yirlerde olan iniler ki ḳoyun ḳuşlar ve kavrâniler şıgınr (15) taqti' sūzen igne fâ'ilâtün gez arşunu mefâ'ilün sū fâr fe'ilün oḳ gezidür fâ'ilâtün (16) daḫı di şın mefâ'ilün duya kâz fe'ilün

214 **Çalkmaḳdur çehiden ü bâzî**
Oyun u çalkı berçe (17) oyna bübâz

Çehiden cîm-i 'Acemînüñ fethiyile çalkmaḳ ma'nāsına **bâzî** ismdür oyun 'Arabca (18) la'b ma'nāsına pes bu beyt merhûn ḳabilindendür **berçe** ber ḫarf-i isti'lâ' çe cîm-i 'Acemînüñ fethi (19) ve hâ-yı melfûza ile emrdür maşdarı çehidendür berçe yukaru çalkı dimekdür **bübâz** bâ-yı ûlâ-yı (20) zâidenüñ zammı ve şâniyenüñ fethiyile emrdür oyna ma'nāsına maşdarı bâzidendür oynamaḳ (21) ma'nāsına taqti' çalkmaḳdur fâ'ilâtün

çehiden ü mefâ'ilün bâzî fe'ilün oyun u kal fâ'ilâtün [M58b] (1) kı berçe oy mefâ'ilün na
bübâz fe'ilün

215

Merdümek mâş mercimek mencû**Hem kıçı sermdür şogan (2) ho-piyâz**

Mâş şîn-i mu'ceme ile Türkce mürdümek didükleri nesnedür mercimek gibidür andan
(3) ta'am ittiḥâz iderler Haleb diyârında çok olurmuş ve karaca bögrölceye daḥı mâş
dirler (4) **mencû** mîmüñ fethiyile mercimek 'Arabca 'ades ma'nāsına **serm** sîn-i
mülmelenüñ fethiyile kıçı dirler bir acı (5) otdur **ho** veziçün ziyâde olunmuşdur **piyâz**
bâ-yı 'Acemînüñ kesriyile şogan 'Arabca başal ma'nāsına (6) yaban şoganına piyâzû
dirler taḫṭî' merdümek mâ fâ'ilâtün şı mercimek mefâ'ilün mencû fe'ilün (7) hem kıçı
ser fâ'ilâtün midür şogan mefâ'ilün ho-piyâz fe'ilün

216

Bîmdür korku şayrudur (8) bîmâr**Daḥı bisyâr çokdur endek ü az**

Bîm bâ-yı muvaḥḥidenüñ kesriyile korku ve kuyu (9) ma'nāsına muḳâbili ümmîddür
tevaḳḳu' ḥayra lisân-ı 'Arabda recâ dirler Fârsîde ümmîd Türkîde umud (10) dirler
nevmîd olana umûsı yokdur dirler tevaḳḳu' şerre 'Arab dilinde ḥavf Fârsîde bîm (11)
Türkîde kuyu dirler 'Acem bîters ü bîm dir Türkîde korkusu kuyusu yokdur dirler
korkuya (12) Fârsîde ters daḥı dirler bîmile bunun farkı oldur ki bîm olacaḳdan
korkudur ammâ ters (13) muṭlaḳ korkudur gerek olacaḳdan olsun ve gerek olmuşdan
bîmâr bâ-yı muvaḥḥidenüñ kesri (14) ve yâ-yı müşennât-ı taḫṭiyyenüñ sükunıyla şayru
ve ḥaste ma'nāsına ve ḥastelikden ḳalkmış kişinüñ âşına (15) daḥı bîmâr dirler **bisyâr** râ-
yı muvaḥḥidenüñ kesri ve sîn-i mülmelenüñ sükunıyla çok 'Arabca keşîr ma'nāsına
(16) **endek** hemzenüñ fethi ve nûnuñ sükunıyla az 'Arabca ḳalîl ma'nāsına bisyârüñ
muḳâbilidür taḫṭî' bîmdür ḳor (17) fâ'ilâtün ḳu şayrudur mefâ'ilün bîmâr fe'ilün daḥı
bisyâr fâ'ilâtün çokdurı en mefâ'ilün dek ü az (18) fe'ilün

217

Hem kem eksikdürür firāvân bol**Oldı ḥorsend ḳānî' ü ḥırş âz**

Kem kāf-ı (19) 'Arabînüñ fethiyile eksük 'Arabca nâḳıs ma'nāsına **firāvân** fānuñ
fethiyile faşîhdür kesriyile meşhûrdur bol (20) vâfir ma'nāsına ve uvaḳ yıldızlara daḥı
firāvân dirler **ḥorsend** ḥâ-yı mu'cemenüñ zammı ve râ-yı mülmelenün sükunı ve sîn-i
(21) mülmelenüñ fethiyile ḳānî' ya'nî ehl-i ḳanâ'at olup ḥariş olmayan kişi **âz** meddile
ḥırş u ṭama' ve ârzu [meşelâ Ni'metullâh eydür bâk ya'nî bâ-yı 'Arabîyile korku
ma'nāsınadur ammâ Ḥalîmî dir ki inmek mübâlât ma'nāsına Kemâl Paşa-zâde Efendi

Daḳāyıkda buyurur ki bāk Fārsīde şol hāletden ‘āretdür Türk andan inmek ile ta‘bīr ider havfa ihtişāşı yokdur inmek gāh ḳorḳudan olur gāh ḥayādan olur ‘Arab ol hāletden mübālāt ile ta‘bīr ider niteki bu laṭīfede vākı‘dur ki ‘allāme-yi Şirāzī bir gün soḳaḳda giderken bir ‘avret yuḳarudan başına tebūk eyledi ‘allāme tūrup yuḳaru baḳıcaḳ bāk nist monla serçeşme pākest dimiş ‘allāmede ārī ‘aşere fī hest dimiş ārīden murād evet ma‘nāsıdur ammā Türkīde arı pāk ma‘nāsınadur bu i‘tibārıla pāk muḳābelesinde zıkr-i letāfetden ḥālī degildür] [M59a] (1) ma‘nāsınadur taḳṭī‘ hem kem eksik fā‘ilātün dūrür firā mefā‘ilün vān bol fe‘ilün oldı ḥorsen fā‘ilātün (2) di ḳānī‘ ü mefā‘ilün ḥırş āz fe‘ilün

218

Pīşḥord ütme ḥāşıla di ḥı‘d

Kefe kesmik di (3) ortaḡa enbāz

Pīşḥord bā-yı ‘Acemīnūn kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥṭiyye ile şīn-i mu‘cemenūn sūkūniyla ve ḥā-yı (4) mu‘cemenūn zammı ve vāv-ı resmī ile ve rānuñ ve dāl-ı mühmelenūn sūkūniyla buḡdāyı ütmesi ki temām olmadın (5) ḳılçıḡın od yalḡına dutup üterler daḡı yirler ‘Arabca ‘aḥālī dirler pīş-ḥor mişlehu *ḥı‘d* ḥā-yı mu‘cemenūn kesriyle (6) ve vāv-ı resmiyle ve yā-yı müşennāt-ı taḥṭiyye ile dāl-ı mühmelenūn sūkūniyla bid kāfiyesinde isti‘māl olunur Türkce (7) ḥāşıl ma‘nāsına ya‘nī eylük yaz atlara virdükleri ḥāşıl ki yeşil arpadur *kefe* kāf-ı ‘Arabīyle fānuñ (8) fethiyle ve ḥā-yı ‘alāmet ile kesmik didükleridür ki ḥarmanuñ şoñıdur ḥaḳīḳatde ekinūn boḡunlarıdur (9) ḳatılıḡından ḡiç yumşanur tīz şamān olmaz ve muṭlaḳ ekinūn ve otuñ boḡunlarına daḡı kefe dirler (10) *enbāz* hemzenūn fethiyle ve nūnuñ sūkūniyla Türkce ortaḡ ‘Arabca şerīk ma‘nāsına taḳṭī‘ pīş-ḥord üt fā‘ilātün (11) me ḥāşıla mefā‘ilün di ḥı‘d fe‘ilün kefe kesmik fāilātün di ortaḡa mefā‘ilün enbāz fe‘ilün (12)

219

Göñlümüz gitdi gelmedi yine

Dil-i mā reft ü mīneyāmed bāz

Dil göñül *māye* muzāfdur *mā* biz (13) ma‘nāsına ‘Arabīde naḥnū dirler zamīr-i mütekellim me‘a’l-ḡayrdur dil-i mā göñülmez dimekdür reft fī‘l-i māzīdür gitdi (14) ma‘nāsına maşdarı reftendür gitmek ma‘nāsına *mīniyāmed* gelmedi dimekdür mī edāt-ı ḥāldür niyāmed fī‘l-i (15) muzāri‘ nefy-i ḥāldür *bāz* yine ve girü ma‘nāsınadur taḳṭī‘göñlümüz git fā‘ilātün di gelmedi mefā‘ilün (16) yine fe‘ilün dil-i māref fā‘ilātün tü mīneyā mefā‘ilün med bāz fe‘ilün

220

İy güzel yüzlü beg (17) gül ü nazlan

İy şeh-i ḥūb-rū biḡand u bināz

İy kesr-i hemze ile harf-i nidā **şeh** şahdan (18) maşşûrdur **hüb-rū** vaşf-ı tekibîdür nisbet murâddur güzel yüzlü ve güzel yüz saç (19) dimekdür şehûn şıfatıdır **biḥand** bā-yı zāidenün kesri ve ḥā-yı mu‘cemenün fethiyile emrdür gül ma‘nāsına (20) maşdarı ḥandîdendür ḥānuñ fethiyile gülmek ‘Arabca zıḥk ma‘nāsına **bināz** bānuñ kesriyle emrdür nazlan (21) ma‘nāsına maşdarı nāzîdendür nazlanmak ma‘nāsına taḳṭî‘ iy güzel yüz fā‘ilātün lü beg gül ü mefā‘ilün [M59b] (1) nazlan fe‘ilün iy şeh-i hüb fā‘ilātün rū biḥand u mefā‘ilün bināz fe‘ilün

221

Fā‘ilātün mefā‘ilün (2) fe‘ilün

İre maşşûda her ki saklaya rāz

Rāz Fārsîdür Türkîde daḥı müstā‘meldür (3) sır ma‘nāsınadır taḥḳîḳ-i kelām oldur ki her kim ki ḥaḳlı kendi beyninde olan sırrı ve ḥālî (4) şaḳlıya nāmaḥreme fāş itmeye ol kimse maşşûd u murādına ire ya‘nî maḥbûb-ı ḥaḳîḳîye ve aşl (5) ola ve her kim ki sırr-ı yārı aḡyāra iḥbār ide ol kimse noḳşānıla ḳala zîrā ma‘şûḳ (6) ‘āşıkıyla olan mu‘āmelesin ve sırrın aḡyāra fāş itmege rāzı degildür fāş olursa (7) ol mu‘āmeleyi bir daḥı itmez bu ḳaḳıyye erbāb-ı sülûḳ ḳatında bā sırrı hem müsellemedür BEYT

Eylemez aḡyāra (8) sırrın āşikār

Yāriyla bir gizli bāzāra isteyen

Taḳṭî‘ ire maşşû fā‘ilātün da her (9) ki şaḳ mefā‘ilün laya raz fe‘ilün hāmişde bu daḥı menḳûldür

17

Gözünüñ fitnesine cān (10) meftûn

Şaḳunuñ ‘uḳdesine dil mecnûn

Fā‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün

Bu ḥafîf (11) oldı ḳaşrıla maḥbûn

maḥbûn ism-i mef‘ûldür ḥabenlenmiş dimekdür ḥaben ḥā-yı mu‘cemenün (12) fethiyile ‘ilel-i ‘arūziyyedendür {sebeb-i ḥafîfden} {sebeb-i ḥafîf didükleri ol harf-i müteḥarrikdür ki ba‘de harf-i sākin vardır füm ve fā gibi} harf-i sâni-yi sākini ḥazfa ıştılāḥ-ı ‘arūzda ḥaben dirler (13)

Baḥr-ı semān‘aşere ḳıṭ‘a-yı derbaḥr-ı remel ü maḥbûn

222

Butraḡa düje di çüje pilice nesneye (14) çiz

Lüledür nāyije di şola çep ü pula peşiz

Düje dāl-ı mühmelenün (15) zammı ve vāvuñ sükûnı ve zā-yı ‘Acemînüñ fethi ve hā-yı ‘alāmet ile butraḡ ki ḳaftana yapışur **çüje** (16) cîm-i ‘Acemîyle vāvuñ sükûnı ve zā-yı

‘Arabîniñ fethi ve hâ-yı ‘alâmet ile ‘ale’l-ıtlâk kuş yavrusına (17) dirler nâzım-ı merhûmuñ tavuk yavrusına taḥşîşi naḳale-yi lügatuñ ta‘mîmine muḥâlifdür **çîz** cîm-i ‘Acemîniñ kesri (18) ve yâ-yı müşennât-ı taḥtiyye ile zâ-yı mu‘cemenüñ sükûniyyıla nesne dimekdür ‘Arabca şey’e dirler **nâyîje** hâsız nâyîz (19) daḥı lügatdur lüle ya‘nî çeşme lülesi **çep** (20) cîm-i ‘Acemîniñ fethi ve bâ-yı ‘Acemîniñ sükûniyyıla şol ‘Arabca yesâr ma‘nâsına teşdîdile ve teşdîdsiz câyizdür (21) **peşîz** bâ-yı ‘Acemîniñ fethi ve şîn-i mu‘cemenüñ kesriyle pul ma‘nâsına taḳtî‘ butrağa du fâ‘ilâtün je di çûje fe‘ilâtün [M60a] (1) pilice nes fe‘ilâtün neye çîz fe‘ilât lüledür nâ fe‘ilâtün yije di şo fe‘ilâtün la çep ü pu fe‘ilâtün (2) la peşîz fe‘ilât

223

Şamraya çirk dimişler daḥı sergîn likîn

Sidüğe poḫa çemin (3) dirler ü hem daḥı kümîz

Çirk cîm-i ‘Acemîniñ kesriyle Türkce şamra ve kir ü pās ma‘nâsınadır kirlüye (4) ve pasluya çirkîn diler çirk Türkîde daḥı mmüsta‘meldür **sergîn** sîn-i mühmelenüñ fethiyle kemre ya‘nî ters ma‘nâsınadır ‘Arab ta‘rîb idüp serkîn dir [naḳale-yi lügatuñ muḥtârları budur] nâzım-ı merhûmuñ çirk ile (5) sergîni ikisin daḥı şamra ma‘nâsına kılması bunlaruñ muḥtâruna muḥâlifdür **çemin** cîm-i ‘Acemîniñ fethi ve mîmüñ (6) kesriyle Türkce sidik ‘Arabca bevl ma‘nâsına **kümîz** kâf-ı ‘Arabîniñ zammı ve mîmüñ kesriyle necis ki ma‘lûmdur beyle (7) daḥı dirler ḳaviğa kümîzdân dirler taḳtî‘ şamrâya çir fe‘ilâtün ki dimişler fe‘ilâtün daḥı sergî fe‘ilâtün (8) ni likîn fe‘ilât sidüğe po fe‘ilâtün ḫa çemin dir fe‘ilâtün ler ü hem da fe‘ilâtün ḫı kümîz fe‘ilât

224

Ğunde (9) örümcege di şaru arı munc-sütüh

Önegülük ḫu-sitih oldı hem istîze (10) sitîz

ğunde gayn-ı mu‘cemenüñ zammı ve nûnuñ sükûnı ve dâl-ı mühmelenüñ fethi ve hâ-yı ‘alâmet ile örümcek (11) ‘Arabca ‘ankebût dirler ve bûy didükleri ki bir küçük ağulu ḫayvândur ‘akrebdan yaramazdur ve şu (12) ḳabarcuğı ki ‘Arabca ḫabâb dirler ve ekşi ḫamîr ve ḳoḳu bû ma‘nâsına **munc** mîmüñ zammı ve nûnıla mîmüñ sükûniyyıla (13) zenbûr gibi bal arusu ma‘nâsınadır ve arular ki envâ‘ına şâmildür erbâb-ı lügatuñ yazdıkları böyle (14) dür nâzım-ı merhûmuñ şaruca arıya taḥşîşi bunlaruñ muḥtâruna muḥâlifdür **sütüh** sîn-i mühmelenüñ (15) zammı ve tâ-yı müşennât-ı fevḳiyyenüñ zammı ve vāvıla hânüñ sükûniyyıla şaruca aru ki bal eyler gâh olur vāvı taḫfif (16) idüp sütüh daḥı dirler ve ser-gerdân ve ‘âciz ḳalan kimseye daḥı sütüh dirler **sitih** sîn-i (17) mûhmele ile tâ-yı müşennât-ı fevḳiyyenüñ kesriyle ve yâ-yı müşennât-ı taḥtiyye ile hânüñ sükûniyyıla ‘inâd ü cedel ma‘nâsına ki Türkce (18) önegülük ta‘bîr iderler {ve

cedel iden kimseye öñegü âdem dirler} maşdarı sitîhîdendür öñegülük eylemek ma'nāsına *istîze* sitîz ikisi dağı (19) öñegülük ma'nāsınadır taqţî' günde örüm fa'ilâtün cege di şa fe'ilâtün ru arı mün {fe'ilâtün} ci sûtüh (20) fe'ilât öñegülük fe'ilâtün hu-sitih ol fe'ilâtün dı hem istî fe'ilâtün ze sitîz fe'ilât [M60b] (1)

225 Kārgāh oldı dükān çenbere āhence digil

Pāybāf oldıysa çulha dağı (2) kurbās ola biz

Kār kāf-ı 'Arabîyle iş *gāh* kāf-ı 'Acemînüñ fethîyle ism-i mekân kārgāh dimenüñ (3) ma'nā-yı la'viyesi iş yeri dimekdür dükān iş yeri olmağıla kārgāh didiler 'Arabca hānūt (4) dirler *āhence* medd-i hemze ile ve āhırında hā-yı 'alāmet ile çenber didükleridür ki cullāhlarıñ āletlerinden(5)dür iki ucu demürli bir ağacdur bezüñ eynin tokuriken derilmege kımaz ve hem eynin hıfz ider (6) *pāy* ayak *bāf* ba-yı muvaḥḥide ile vaşf-ı terkibidür maşdarı bāftendür dokumak ma'nāsına çulha (7) ayağıla dokuduğı içün pāybāf didüler *kurbās* kāf-ı 'Arabînüñ kesriyle muṭlaḳā bez ve huşuşıla (8) kıftanluk beze dağı dirler taqţî' kārgāh ol fe'ilâtün dı dükān çen fe'ilâtün bere āhen fe'ilâtün (9) ce digil fe'ilāt pāybāf ol fe'ilâtün dıysa çulha fe'ilâtün dağı kurbā fe'ilâtün sola biz (10) fe'ilāt

226 Pîşe di şan'ata bîşe meşeyistāna digil

Ma'nisi keş ü direfşîñ (11) biri başmak biri biz

Pîşe bā-yı 'Acemînüñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyyenüñ sükûnı ve şîñ-i mu'ceme ile (12) ve hā-yı 'alāmet ile şan'at ve hünere ma'nāsına ehl-i şan'ata ve üstāza pîşever dirler *bîşe* bā-yı (13) 'Arabînüñ kesri ile meşelik ve ormanlık ma'nāsına ve arslan yatağına ve her cānavar yatağına dağı (14) bîşe dirler *keş* kāf-ı 'Arabînüñ fethî ve fāyıla şîñ-i mu'cemenüñ sükûnıyıla başmak ma'nāsına başmakçıya (15) keşger dirler *direfş* dāl-ı mühmelenüñ kesri ve rā-yı mühmelenüñ fethî ve fāyıla şîñ-i mu'cemenüñ sükûnıyıla (16) biz ma'nāsına ki başmakçılarıñ ve serrācılarıñ āletidür ve demür bil ki anuñula bağ bellerler taqţî' (17) pîşe di şan fa'ilâtün 'ata bîşe fe'ilâtün meşeyistā fe'ilâtün na digil fe'ilāt ma'nisi keş (18) fe'ilâtün şü direfşîñ fe'ilâtün biri başmak fe'ilâtün biri biz fe'ilāt

227 Kārgaya zāğ di (19) dām ağ u penāğ iplik ucu

Bend bağ rāğ u tağ u bāğ ile bostān pālîz (20)

zāğ zā-yı mu'cemenüñ fethî ve ğayn-ı mu'cemenüñ sükûnıyıla muṭlaḳā kārgā ve huşuşıla kuzğuna ve burnı (21) kıızıl uzun kārgaya dağı dirler 'Arabîde ve Fārsîde müsta'meldür *dām* dāl-ı mühmelenüñ fethîyle [M61a] (1) ağ ve tuzak ism-i cinsdür

envā'ına şāmildür ve haşerāt-ı arza daḥı dām dirler **penāġ** bā-yı (2) 'Acemīnūñ fethiyile ve āhırında ġayn-ı mu'cemenūñ sūkūniyla iplik ucına dirler ba'zılar didiler ki iplik telidür (3) ve ba'zılar didiler ibrişim telidür ve ba'zılar didiler ipdür resīmān ma'nāsına **bend** {besten bā-yı 'Arabīnūñ fethiyile bağlamak ma'nāsınadır} bā-yı 'Arabīnūñ fethi ve nūnıla dāl-ı (4) mühmelenūñ sūkūniyla bağ 'Arabca kayd ma'nāsına ve bestenden şīġa-yı emr ve vaşf-ı terkībī gelür na'lbend (5) gibi na'l bağlayıcı ma'nāsına ve naqlbend gibi naql bağla(yı)cı ma'nāsına ve düğüm ve boğun ve bukaġunuñ egri yiridür (6) **rāġ** rā-yı mühmelenūñ fethi ve āhırında ġayn-ı mu'cemenūñ sūkūniyla taġ 'Arabca cebel ma'nāsına **pālīz** bā-yı 'Acemīnūñ (7) fethiyile bağ ve bostān ma'nāsınadır taġtī' ħargaya zā fā'ilātün ġı di dām a fe'ilātün ġu penāġ ip fe'ilātün (8) lik ucı fe'ilāt bend bağ rā fā'ilātün ġu taġ u bā fe'ilātün ġile bostān fe'ilātün pālīz fe'ilāt (9)

228 **Bir yürüyüş yūri kim saña kıyāmetde gerek**
Revişī rev ki turā bāyed-i derrüstāhīz (10)

Revişī rā-yı mühmelenūñ fethi ve vāvuñ kesri ve āhırında yā-yı vaḥdet ile ism-i maşdardur yürüyüş (11) ve gidiş ma'nāsına maşdarı reftendür rā-yı mühmelenūñ fethiyile yürimek ve gitmek ma'nāsına ve daḥı reviş (12) 'ādet ve töre ma'nāsına gelür ve rā-yı mühmelenūñ fethiyile şīġa-yı emrdür yūri ve git ma'nāsına (13) maşdarı reftendür ki kāf-ı 'Arabīnūñ kesri ve hā-yı ġayr-ı melfūza ile edāt-ı tavşīf turā saña bāyed (14) gerek der fī ma'nāsına **rüstāhīz** rā-yı mühmelenūñ zammı ve sīn-i mühmelenūñ sūkūniyla kıyāmet ġünine dirler (15) rüstehīz daḥı dirler elifni ħaşrıla taġtī' bir yürüyüş fā'ilātün yūri kim sa fe'ilātün ña kıyāmet (16) fe'ilātün de gerek fe'ilāt revişī rev fe'ilātün ki turā bā fe'ilātün yed-i derrūs fe'ilātün (17) tāhīz fe'ilāt

229 **Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilāt**
Görmeye hīç sa'ādet yüzün (18) oġlan ki ola hīz

hīz hā-yı mühmelenūñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyye ile zā-yı mu'cemenūñ sūkūniyla yaramaz muḥanneş (19) oġlandur bu lafz lügat-ı Pehlevīde aşlında ḥammām taşına dirler yaramaz oġlan ḥammām taşı gibi (20) elden ele varduġıçün aña daḥı hīz didiler aşlında ġüzelce hā iledür 'avām taḥrīf idüp (21) hā-yı ḥuṭṭī ile telaffüz ide ide meşhūr oldu 'Arabca me'būn dirler ve ol yaramaz ṭabī'ata ibne dirler [M61b] (1) taġtī' görmeye hī fā'ilātün çi sa'ādet fe'ilātün yüzün oġlan fe'ilātün k'ola hīz fe'ilāt ḥāmīşde (2) bu daḥı menķüldür

18 Gözüññ fitnesine her kim iderse nazarı
Şanemā kopdı şanur fitne-i (3) devr-i kameri

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilāt
Budur baħr-ı remel kim ola maħbūn (4) eşeri

Baħr-ı tis‘a-‘aşere kıt‘a-yı derbaħr-ı hezec-i aħrem

230 Tek ħamle vü қа‘r üzüm tekākīdür (5) tāk
Hem rezdūr üzüm çubuğı yırtıkdur çāk

[tekāpūy ve tek-pūy yilüp yupurmak ma‘nāsına] **Tek** tā-yı müşennāt-ı fevķiyyenūñ fethi ve kāf-ı ‘Arabīnūñ (6) sūkūniyla ħamle itmek ma‘nāsına ve dağı қа‘r ma‘nāsına gelür ki ‘Arabca dīb dimekdür nāzım-ı merħūm (7) қа‘r yirine dīb dise evlā ve enseb olurdı ve dağı tekīyelemek ma‘nāsına olan tekīdenden emr ve vaşf-ı (8) terkībī gelür meşelā bād-ı tek ve esb-i tek dirler bād-ı secer yaşlu ve at segirdişlü ma‘nāsına ve edāt-ı teşbīhdür (9) ismūñ āħırına lāħıķ olur māh-tek dirler ay gibi ma‘nāsına ve kuş burnı ve hemān ma‘nāsına dağı gelür (10) **tāk** kāf-ı ‘Arabīyle üzüm tekākī ya‘nī aşmasınūñ çıbuğı dimekdür ki yaşken tefek dirler (11) ve çırtlık şecerine dağı tāk dirler **rez** rā-yı mühmelenūñ fethi ba‘de zā-yı mu‘cemenūñ sūkūniyla bu dağı üzüm (12) aşmasınūñ çubuğına dirler ve şavaş ma‘nāsına dağı gelür **çāk** cīm-i ‘Acemī ve kāf-ı ‘Arabīyle yırtık (13) ma‘nāsına ve kaftānūñ yırtmacuna dağı dirler bā-yı ‘Acemīyle olan pāre ile bunun farkı oldur ki pāre bir cümleden ayrılmuşa (14) dirler Türkīde dağı bu ma‘nāya isti‘māl olunur bir bütün nesneyi toğrasalar pāre pāre oldı (15) dirler ammā çākde bir cümleden ayrılmak mu‘teber degildür ve dağı çāk bir nev‘ şadāya ism olmışdur ki (16) Türk çāk çāk didügi yirde ‘Acem çāk çāk dir taķtī‘ tek ħamle mef‘ülü vü қа‘r üzüm mefā‘ilün (17) tekākīdür mefā‘ilün tāk fā‘ hem rezdūr mef‘ülü üzüm çubu mefā‘ilün ğı yırtıkdur mefā‘ilün (18) çāk fā‘

231 Yaprak dağı bergdür ağac ħāşılı bār
Kök bīḡ velīk beksümedī bil kāk (19)

Berg bā-yı muvaḥḥidenūñ fethi ve rā-yı mühmele ile kāf-ı ‘Arabīnūñ sūkūniyla ma‘nā-yı ḥaķīķisi yırakdur yol (20) yırağına berg-rāh dirler yaprağa berg (21) didiler ‘alā ṭarīku’l-mecāz yaprağıñ aşlı lafz-ı mevzū‘-ı bahārdur ki zikri sebķ itdi ve berg lügat-ı müştereke olup [M62a] (1) kuvvet ve zīnet ve sāz ma‘nālarına dağı gelür **bār** {üzerinde yemiş olan şecere dıraḡt-ı bārdār dirler budāğına şāḡ-ı pürbār dirler} şecerde biten

yemişe dirler gerekse âdem yemege kâbil olsun (2) gerekse olmasun bunuñ ile ber u mîve beyninde fark oldur ki ber bâ-yı ‘Arabînüñ fethiyile ‘ale’l-ıtlâk bâğ u bahçe (3) vü bostân hâşılına ıtlâk iderler mîve huşûşıla âdem yemege kâbil olan yemişe dirler ki ‘Arabca fâkihe (4) dirler pes mîve hâşdur bâr ‘âmdur ber â‘mdur ve dağı bâr lügat-ı müşterekdür bâkî me‘ânisi ‘an karîb (5) gelür **biğ** bâ-yı muvaḥḥidenüñ kesri ve yâ-yı müşennât-ı taḥtiyye ile hâ-yı mu‘cemenüñ sükûniyyıla kök ya’nî şecerüñ köki ‘Arabca ‘ırku’l-(6) şecer ma‘nâsına **kāk** iki kâf-ı ‘Arabîyile Türkce beksümed didükleri etmektür ve mâverâü’n-nehr lügatında er demek olur (7) merd ma‘nâsına ve göz bebegine dağı dirler kim ‘Arab dilinde insânü’l-‘ayn dirler taḥtî‘ yaprak da mef‘ülü (8) hı bergdür a mefâ‘ilün ğac hâşılı mefâ‘ilün bâr fa‘ kök biğ mef‘ülü velik bek mefâ‘ilün sümedî bil (9) mefâ‘ilün kāk fâ‘

232

Boğmak hafe kerdin oldı silledür lers**Celd oldı (10) lügatde çâpük ü hem çâlâk**

hafe kerdin [boğaz] boğmak ma‘nâsına maşdardur **lers** lâmuñ fethi (11) ve rā-yı mühmele ile sîn-i mühmelenüñ sükûniyyıla sille ‘Arabca luṭme ma‘nâsına **celd** cîm-i ‘Arabînüñ fethi ve lâmla dâl-ı (12) mühmelenüñ sükûniyyıla çâpük âdeme dirler ve katı muḥkem yire ve kamçıya dağı celd dirler ‘Arabîde ve Fârsîde (13) müsta‘meldür ba‘z nüshada celd yirine çüst vâkı‘ olmuş çîm-i ‘Acemînüñ zammıyıla ol dağı şahîhdür zîrâ (14) çest dağı çâpük ma‘nâsına gelür **çâlâk** çîm-i ‘Acemî ile bu dağı çâpük ma‘nâsınadur taḥtî‘ boğmak ḥa mef‘ülü (15) fe kerdin ol mefâ‘ilün dı silledür mefâ‘ilün lers fâ‘ celd oldı mef‘ülü lügatde çâ mefâ‘ilün (16) pük ü hem çâ mefâ‘ilün lâk fâ‘

233

Hem jerf deriñ şigerf ulu gaf şikâf**Di yarığa (17) gev çukurdurur dağı meğāk**

Jerf zā-yı ‘Acemînüñ fethi ve rā-yı mühmele ile fānuñ sükûniyyıla deriñ ‘Arabca ‘amîk (18) ma‘nâsına ve isti‘âre tarîkıyıla çok ve büyük ma‘nâsına dağı isti‘māl olunur **şigerf** şîn-i mu‘cemenüñ kesri (19) ve kâf-ı ‘Arabînüñ fethi ve rā-yı mühmele ile fānuñ sükûniyyıla ulu kişi ma‘nâsına ve muḥteşem ve kavî ve büyük ve çâpük (20) ma‘nâlarına dağı gelür **gaf** kâf-ı ‘Arabîyile yaruḥdur yarmak ma‘nâsına olan kaftenden müştakḥdur ve gaf (21) yarıcı ma‘nâsına ism-i fâ‘il ve yar ma‘nâsına emr dağı olur **şikâf** şîn-i mu‘cemenüñ kesri ve kâf-ı ‘Arabînüñ fethiyile [M62b] (1) ayrık ma‘nâsına şikâften yarmakdur şükûfe bundan me‘ḥûzdur çiçekde açuldığı vaḳt parlamak (2) bulunur ve şikâf ism-i fâ‘il dağı gelür ve müşikâfdegi şikâf bu ma‘nâyadur müşikâfuñ (3) ma‘nâ-yı terkîbisi kıl yarıcıdur isti‘âre tarîkıyile taḥkîk-i kelâmda tedkîk iden kişiyeye müşkâf (4)

dirler ve gaf ile şikāfuñ ma'nāları [taḥkīk budur ki beyinlerinde fark vardır] birbirine karib olmağın Ebū Mansūr Esedī ve Şems Faḥrī (5) fark itmişler baḥru'l-ğarāyib şāḥibi de anlara uymuş ve monla Ḥalīmī ve Nimetullāh ve nāzım-ı merḥūm daḥı (6) baḥru'l-ğarāyib şāḥibine uymuşlar ammā fark oldur ki ma'nā-yı gafda ayrulup gitmek lāzım (7) degildür ammā şikāfde lāzımdur 'Arabīde faşm ile qaşm gibidür ve daḥı zıkr olınan ma'nāları kafilā (8) şikāfuñ ma'nā-yı ḥaḳīḳīleridür mecāzen aḥd-i ḥümānuñ aḥırda isti'mālī cāyızdır ve aralarında 'alāḳa-yı (9) mecāziyye zāhiredür ve daḥı bu beyt merḥūn ḳabīlindendür **gev** kâf-ı 'Acemīnūñ fetḥi ve vāvuñ sūkūnıyıla (10) Türkce çukur 'Arabca ḥafre ma'nāsınadır **megak** mīmūñ zammı ve ğayn-ı mu'cemenūñ fetḥi ve kâf-ı 'Arabīyile bu daḥı çukur (11) ma'nāsınadır taḳṭī' hem jerf mef'ülü deriñ şiger mefā'ilün f ulu gaf şı mefā'ilün kâf fâ' (12) di yarı mef'ülü ğa gev çukur mefā'ilün dur daḥı me mefā'ilün ğâk fâ'

234

Yük bār daḥı (13) yol üç kerre se-bār

Tāc efser ü gürsine aç zāc oldı zāk

Bār (14) yük 'Arabca ḥamil ma'nāsına {ve daḥı yol 'Arabca ṭarīḳ ma'nāsına} ve daḥı kerre ma'nāsına se-bār dirler üç kere ma'nāsına daḥı bār (15) yemiş ve icāzet ve destūr ma'nāsına gelür ki pādīşāhlaruñ kapusına bār-ğāḥ didükleri icāzet (16) yiri olduğıçündür ve ulu ma'nāsına gelür nitekim bār-ı ḥudā dirler ya'nī ey ulu pādīşāh dimekdür (17) ve bārīdenden {bārīde lāzımīdür yağmak ma'nāsınadır bārānīden mūte'addīsidür yağdurmak ma'nāsına} şīğa-yı emr ve vaşf-ı terkībī gelür ey eşkbār dirler göz yaşı yağdırıcı ma'nāsına (18) ya'nī dökici dimekdür ve meşkbār dirler meşk yağdırıcı ma'nāsına **efser** hemzenūñ fetḥiyile tāc ma'nāsınadır (19) **gürsine** aç ma'nāsına rā-yı mühmelenūñ sūkūnı ve sīn-i mühmelenūñ fetḥasıyıla ve 'aksiyile iki vechile faşīḥ (20) ve mūsta'meldür **zāk** zā-yı mu'cemenūñ fetḥi ve kâf-ı 'Arabīnūñ sūkūnıyıla zāc ma'nāsına ki Türkce ḳara büyü didükleri (21) ve şeb-i yemnīye ve loḥusa 'avrete daḥı zāk dirler taḳṭī' yük bār mef'ülü daḥı yol mefā'ilün üç kerre se {rā-yı şāniyyede fark miḳdārı te'ennī gerek} [M63a] (1) mefā'ilün bār fâ' tāc efse mef'ülü r ü gürsin'a mefā'ilün çı zāc oldı mefā'ilün zāk fâ' (2)

235

Ol ki oldı eyü vü toğrı aña ne ḳorḳu

Ān ki şud nīk ü rāst urā çı bāk (3)

ān ki ol ki **şud** fi'-li māzī ya'nī oldı **nīk** eyü ve **rast** ve toğrı **ūra** aña **çi bāk** (4) ne ḳorḳu taḳṭī' ol k'oldı mef'ülü eyü vü toğ mefā'ilün r'aña ne ḳor mefā'ilün ḳu fâ' (5) ān ki şud mef'ülü nīk ü rā mefā'ilün sīt urā çı mefā'ilün bāk fâ'

236 Mef'ülü mefā'ilün (6) mefā'ilün fā'
Devletlü o kim özin 'aybdan ide pāk

Takṭī' devletlü mef'ülü (7) o kim özin mefā'ilün 'aybdan ide mefā'ilün pāk fā' hāmişde
bu daḥı menķıldür (8)

19 Dil-bendedürür saña vü çāker hem cān
Şirin-lebūne rūḥ-ı revānım ḥayrān

Ma'lūm (9) ola ki müşābih katında rūḥ birdür bi-ḥasbü'l-i'tibār esmāsı muḥtelifdür
'ālem-i ḳudduse intisābı (10) olup ḥıla'ı ḳuddüsiye ile mülebbes olması i'tibāriyla rūḥ-ı
ḳuddüsī dirler ve 'ālem-i ceberūta intisābı (11) olup ḥıla'-ı ceberutiyye ile mülebbes
olması i'tibāriyla rūḥ-ı sultānī dirler ve a'lādan esfele (12) ve esfelden a'lāya ve vaṭan-ı
aşlısine seyr-ü sülūki olması i'tibāriyla rūḥ-ı seyrānī ve rūḥ-ı (13) revānī dirler ve
aşlında izāfet ve nisbeti i'tibāriyla rūḥ-ı izāfī dirler ḥāliya bu 'ālem-i cismāni (14) ile
'alāḳası olması i'tibāriyla rūḥ-ı cismānī dirler

Mef'ülü mefā'ilün mefā'ilün fā' (15)
Bu vezn-i rubā'idür ki olmuş pinhān

Baḥr-ı 'aşrın ḳıṭ'a-yı derbāḥr-ı recez-i maṭvī (16)

237 Bîḥten oldı elemek hem daḥı māşūdur elek
Hem daḥı aşu gil-i surḥ oldı sepūs (17) oldı kepek

bîḥten bā-yı 'Arabınūñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyye ile ḥā-yı mu'cemenūñ
sükūniyla elemek (18) ma'nāsına 'Arabca naḥl dirler müstaḳbelātında ḥā zāya ḳalb
olunup bized ve bızende dirler *māşū* (19) elek ve ḳalbire daḥı dirler māşüb mişlehu *gil-i*
surḥ *gil* kāf-ı 'Acemīnūñ kesri ile balçık ma'nāsına *surḥ* (20) kızıl ma'nāsına aşı
tobrağına kızıl olduğıçün gil-i surḥ dirler *sepūs* sīn-i mühmelenūñ fethi ve bā-yı (21)
'Acemīnūñ zammı ile kepek 'Arabca neḥāle dirler ve heriseye daḥı dirler takṭī' bîḥten ol
müfte'ilün dı elemek müfte'ilün [M63b] (1) hem daḥı mā müfte'ilün şūdur elek
müfte'ilün hem daḥı a müfte'ilün şu gil-i surḥ müfte'ilün oldı sepū (2) müfte'ilün soldı
kepek müfte'ilün

238 Ḥā'her kız ḳardeşe di māder ana ata peder (3)
Ādeme merdüm di velī merdüm-i çeşm oldı bebek

ḥā'her ḥā-yı mu'ceme aşlında mağmūme (4) idi lākin mekre zammesin fethaya imāle itdiler ve vāv-ı resmīdür kız kardeş 'Arabca uḥt (5) ma'nāsına *māder* dāl-ı mühmele ile meşhūrdur ve dāl-ı mu'ceme ile daḥı cāyızdır Türkce ana 'Arabca (6) vālide ma'nāsına *peder* bā-yı 'Acemīnūñ ve dāl-ı mühmelenūñ fethiyile Türkce ata 'Arabca vālid ma'nāsına *merdūm* {nitekim insān lafzı 'Arabīde bu iki ma'nāda müştereke olduğu gibi ve göz bebegine} (7) ādem oḡlanı ve daḥı göz bebegi ma'nāsınadır ki merdūm-i çeşm dirler {bā-yı 'Acemīyile kayd olındı zīrā bā-yı 'Arabīyile peder ḥāric ma'nāsınadır peder-reft dirler taşra gitdi ma'nāsına} 'Arabca insānū'l-'ayn (8) dirler taḡṭī' ḥā'her kız müfte'ilün kardeşe di müfte'ilün māder ana müfte'ilün ata peder müfte'ilün (9) ādeme mer müfte'ilün dūm di velī müfte'ilün merdūm-i çeş müfte'ilün moldı bebek müfte'ilün (10)

239 Hīme ve hīzūmdür odun hem daḥı ḥākister kül

Āzer od engüşt kömür aḥkere (11) köz ya'nī zelek

Hīme ve *hīzūm* ikisinde daḥı hānuñ kesriyiledür nāzım-ı merḥūm naḳale-yi (12) lügāte ittibā' idüp ikisini de odun 'Arabca ḥaṭab ma'nāsına kıldı ammā 'allāme-yi yegāne (13) Kemāl Paşāzāde Efendi Deḳāyıkında ikisini fark idüp hīzūmi kesilmedük şecer (14) ma'nāsına kılmış ve bu beyt ile istiḥād itmiş Beyt

Çü āmed berān kūh-ı hīzūm-firāz (15)

Bedānest bālā vü pehn ü dirāz²⁷⁹

Ve hīmeye kesildikten soñra şecerūñ yanacağı ma'nāsına (16) kılmış odun çekene hīmekeş dirler *ḥākister* ḥā-yı mu'ceme ile ve kāf-ı 'Arabīnūñ kesriyile kül 'Arabca (17) remād ma'nāsına ārız-ı meddile ve zā-yı mu'ceme-yi muḳaddimenūñ fethiyile ve rā-yı mühmelenūñ sükūniyila odun (18) yaḳarlar āteş ile bunuñ beyninde fark oldur ki āteş 'anāsır-ı erba'anūñ birisidür maḥsūs olsun (19) ḡayr-ı maḥsūs olsun *āzer* kızaran maḥsūs odun ismidür āzergūn {kāfı yāya ḳalb idüp āzeryūn da dirler} bundandır ki bir çiçek (20) adıdur {Türkīde aña ḥaṭmī dirler} rengi od rengine müḣābihdür ve semender didükleri kuşa od içinde ma'īšet itdügiçün [M64a] (1) Fārsīde āzertuş dirler {aşlı āzertüşdur} ve daḥı āzer ḥazret-i İbrāhīmūñ 'ammesi adıdur ḳavl-i ṣaḥīḥ budur {ibn ü 'Abbas ve Mücāhid ve ibn ü Cerīr ü Sedār buña zāhibūndur} zīrā (2) uşul-i enbiyā-yı 'aleyhimū's-selām denesi küfrden ṭāhirūndur babasınıñ adı tārāḥdur (3) ki ḥazret-i Nūḥ 'aleyhi's-selām şerī'atı üzere inmiş nazm-ı Kerīimde liebyehu üzere Āzer buyurulması

²⁷⁹ "Ağaçların yükseldiği o dağa doğru geldiğinde... Ulu, geniş ve uzun ağaçlar..."

(4) *ķāyide*-yi ‘Araba mebnīdür ki ‘Arab ‘amme eb ıtlāk ider kezā fī’l-ķāmūs *engüŝr* hemze (5) nūn fethi ve kâf {kâfuñ kesriyile kayd olundu zîrâ kâfuñ zammıyıla olup barmaķ ma’nāsına olur nitekim zikri sebķ itdi} ‘Arabīnūñ kesri ve ŝīnūñ sūkūniyıla kōmür ma’nāsına *āhger* hemzenūñ fethi ve hā-yı (6) mu’cemenūñ sūkūniyıla od gözi ki ķor dirler buña Fārsīde züleķ daķı dirler zā-yı mu’ceme ile (7) lâmuñ fethiyile nāzım-ı merhūmuñ ya’nī züleķ dimiŝ taŝhīh-i vezn içündür ve illā müfessirūñ müfesserden (8) evzāķ olması tefsīrūñ ŝartıdır taķtī‘ hīme ve hī mütefā‘ilün zümdür odun mütefā‘ilün hem daķı hā (9) mütefā‘ilün kister kül müfte‘ilün āzer od en mütefā‘ilün güŝt kōmür mütefā‘ilün aķkere kōz mütefā‘ilün ya’nī ze (10) lek mütefā‘ilün

240 Zinde diri jinde yamalu ŝona di daķı edīm

Saķtiyan u ķerm (11) gön vü post deri hāvste dilek

Zinde zā-yı ‘Arabīnūñ kesriyile diri (12) ‘Arabca ĥay ma’nāsına muķābili mürdedür ki Türkce ölü ‘Arabca meyyit ma’nāsınadır zindegi dirilik (13) ‘Arabca ĥayāt ma’nāsına zindegānī {kâf ve yā ve elif ve nūn mübālağa içün ziyāde olunmıŝdur} dirilik ĥayātdan temettu‘ ma’nāsına nitekim ‘Ömer Ĥayyāmuñ bu (14) rubā‘isinde zāhirdür Beyt

Mīgûŝ ki ‘ömr-i cāvidānī ĩnest

Ezhāŝilet ezrüz-ı (15) cevānī ĩnest

Hengām-ı gül ü bâde ve yārān-ı sermest

Ĥoŝ bāŝ demī ki zindegānī ĩnest²⁸⁰ (16)

Jinde zā-yı ‘Acemīnūñ {zā-yı ‘Acemīyile kayd olundu zîrâ zā-yı ‘Arabīyile zinde ma’nā-yı āķır ifāde ider büyük ŝuya zinde-rūd dirler} fethiyile yamalu ŝon ya’nī kōhne ķaftān ma’nāsına taķķīķ budur ki yıpramaķıla (17) pārelenmiŝ dirler ‘ale’l-ıtlāk *edīm* ‘Arabīdür Fārsīde daķı müsta‘meldür ŝaķtiyān ma’nāsına pes (18) nāzım-ı merhūmuñ daķı edīm kullı mābā‘dine merhūndur *ķerm* cīm-i ‘Acemīnūñ fethiyile ŝaķar günine dirler (19) *post* bā-yı ‘Acemīnūñ zammıyıla diri ve her nesnenūñ ķabında daķı isti‘māl olunur post bādām (20) ve post cevz dirler *hāvste* hā-yı mu’cemenūñ fethi ve vāvı resmīyile ism-i maŝdardur dilek ma’nāsına (21) ve ŝīĝa-yı māzī daķı olur ve maŝdarı hāvstendür dilemek ‘Arabca irādet ma’nāsına [M64b] (1) müstaķbelātında sīn hāya ķalb olunur hāvhed ve hāvhend dinilür taķtī‘ zinde diri müfte‘ilün (2) jinde yama müfte‘ilün lu ŝona di

²⁸⁰ “Bil ki sonsuz ömür budur. Gençlik günlerinin mahsulü budur. Gül, bâde ve sermest dostlar; ânımı hoş geķir ki sonsuzluk işte budur.”

müfte‘ilün daḥı edīm müfte‘ilün saḥtiyan u müfte‘ilün çerm gön vü müfte‘ilün (3) post deri müfte‘ilün ḥavste dilek müfte‘ilün

241 Boz ata di ḥınk semend oldu ḳula (4) oldu çemş

Serkeş ü süksük yilegen nerm-rev ol k’ola dölek (5)

ḥınk ḥā-yı mu‘cemenüñ kesri ve nūnıla kāf-ı ‘Arabīnüñ sükūnıyıla boz ata dirler *semend* sīn-i mühmele ile (6) mīmüñ fethiyile şāru at ki Türkce ḳula at dirler ve küñ renginde olan ata daḥı dirler *serkeş* (7) aşlında vaşf-ı terkībīdür ser ile keşden mürekkebdür baş çekici ma‘nāsınadır soñra çamış (8) olan ḥayvāna baş çekici olup rām olmadıḡıçün serkeş didiler ve insānda (9) daḥı ‘inād idüp baş çekici olan kimseye daḥı dirler ve muḥarref kesilmiş ḳaleme daḥı dirler (10) ve daḥı mışra‘-ı {evvelüñ āḥır-ı mışra‘-ı şānīnüñ evveline} merhūndur *süksük* iki sīn-i mu‘cemenüñ zammıyıla ve iki kāf-ı ‘Arabīnüñ (11) sükūnıyıla yilegen ṭavara dirler ve aḥlad emruduna daḥı dirler *nerm-rev* vaşf-ı terkībīdür yumşak (12) gidici dimekdür yumşak yürüyüşlü ata Türkce dölek at dirler Fārsīde nerm-rev dirler taḳṭī‘ (13) boz ata di müfte‘ilün ḥınk semen müfte‘ilün doldı ḳula müfte‘ilün oldu çemş müfte‘ilün serkeş ü sük (14) müfte‘ilün sük yilegen müfte‘ilün nerm-rev ol müfte‘ilün k’ola dölek müfte‘ilün

242 Çend şitābī (15) begūneh īn revīşet tā bekücā

Niçe iversin yazuḡa bu gidişīñ ḳandaya dek (16)

Çend {çendān niçe niçe dimekdür} cīm-i ‘Acemīnüñ fethiyile ‘Arabīyile cend mişlehu niçe ma‘nāsınadır ve gāḥ olur ḳaç ma‘nāsına ‘adedden (17) su‘āl olur burada ma‘nā-yı evvel murāddur *şitābī* yāsı ḥıṭāb içün şitāb ism-i (18) maşdardur ivme ma‘nāsına maşdarı şitābīdendür ivmek ‘acele ma‘nāsına Luṭfullāḥ Ḥalīmī ism-i maşdar (19) ile maşdarı fark itmeyüp şitāb ivmek ma‘nāsına ism-i maşdar didüğünde ḥıṭāb itmişdür burada (20) muzāri‘ ma‘nāsı virilür *çend şitābī* demek niçe iversin dimekdür *begūneh* bānuñ fethiyile *gūneh* günāhdan (21) muḥaffefdür Türkīsi yazıḡdur *īn* bu *revīşet* tāsı ḥıṭāb içün revīş rānuñ fethi ve vāvuñ kesriyile ism-i maşdar [rānuñ fethiyile ḳayd olundu zīrā rānuñ zammıyıla rüviş olursa yavuz ādem ve ḳatı ṭabī‘atlı ḳişi ma‘nāsına olur] [M65a] (1) dur gidiş ve yürüyüş ma‘nāsına maşdarı reftendür ve daḥı revīş ‘ādet ve tōre ma‘nāsına daḥı gelür (2) burada ma‘nā-yı evvel murāddur *tā bekücā* tā burada intehā ḡāyet içündür bekücā bānuñ fethiyile kücā (3) ḳande dimekdür tā bekücā demek ḳandeye dek dimekdür taḳṭī‘ çend şitā müfte‘ilün bī begūneh (4) müfte‘ilün īn revīşet müfte‘ilün tā bekücā müfte‘ilün niçe iver müfte‘ilün sin yazuḡa müfte‘ilün (5) bu gidişīñ müfte‘ilün ḳandaya dek müfte‘ilün

243 Müfte‘ilün müfte‘ilün müfte‘ilün müfte‘ilün (6)

Her ne şanursan işüñe hep başıña gelse gerek

Ya‘nî işüñ ve musāhibüñ (7) her ne şanursañ eger hayr eger şer heb kendü başuña gelse gerek anuñiçün hazret-i ‘Ali rāziy (8) allāhu te‘ālā anha buyurmuş ben bir kimesneye eyülik itmedüm ve kemlik itmedüm ya‘nî āhıra itdügüm (9) eyülük ve kemlik heb başuma geldi pes eyüligi ve kemlügi kimesneye itmedüm belki kendüme (10) itdüm dimekdür pes bu kelām muşahabet-i ‘azīmā-yı mutazammın oldı kim kişi āhıra dāyimā eyülik (11) şanmak gerek imiş tā ki āhıra şandığı eyülik kendüye işābet eyleye taqtı‘ (12) her ne şanur müfte‘ilün san işüñe müfte‘ilün hep başıña müfte‘ilün gelse gerek müfte‘ilün (13) hāmişde menķüldür

20

‘Āşık olan ey gül-i ter derdine bir çäre irer

Bir şanemi şarmgıla (14) sīnesine çäre irer

Müfte‘ilün müfte‘ilün müfte‘ilün müfte‘ilün

Bu recez-i maṭviyi (15) bil tā olasın ehl-i hüner

Baḥr-ı eḥad-ı ‘aşrın kıṭ‘a-yı derbaḥr-ı münserih (16)

244

Dübdüze hem-vāre di hem daḥı yeksān

Kes bübür enbür kısac örse di sindān (17)

Hemvāre hānuñ fetḥiyle hemvār mişlehu muṭlaḳ düz dimekdür ‘Arabca emles ma‘nāsına yerin ve ğayr-ı eşyānuñ (18) şıfatı olur nāzım-ı merḥūmuñ murādı budur ve gāh olur ḥuşuşıyıla düz yirde daḥı isti‘māl olunur (19) ve hemişe ma‘nāsına daḥı gelür *yeksān* bu daḥı düpdüz ma‘nāsınadır taḥḳıḳı budur ki yek ile (20) sāndan müreккеbdür yek bir sān vech ü i‘tibār ma‘nāsına yeksān bir vech ü i‘tibār üzere (21) dimekdür düpdüz olan nesneye bir vech ve bir i‘tibār üzere olduğıçün yeksān dinmişdür [M65b] (1) *bübür* bā-yı ūlā-yı zāyide ile bā-yı şāniye-yi aşıyyenüñ zammıyıla şīga-yı emr-i ḥāzırdur kes ‘Arabca ıḳṭa‘ ma‘nāsına (2) maşdarı bürīdendür bānuñ zammıyıla kesmek ‘Arabca kıṭ‘a ma‘nāsına rānuñ teşdīdiyile ve taḥḳıfiyile ikisi (3) daḥı lügatdür *enbür* hemzenüñ fetḥi ve nūnuñ sūkūnı ve bānuñ zammıyıla enbüre mişlehu kısac ‘Arabca kelüb ma‘nāsına (4) ve kelbetāna daḥı dirler *sindān* sīn-i mühmelenüñ kesriyile örs ma‘nāsına ki demürçilerüñ ve kuyumcılaruñ (5) ve sāyir od işi işleyenlerüñ āletlerindendür ‘Arabīdür Fārsīde daḥı müsta‘meldür örse (6) ‘Arabca ‘ālet daḥı dirler

Fârsîde sindâr dağı dirler { Şihâh-ı Cevherîde eydür *ve'l-âlatü's-sindân ve'l-cem'ü e'l-âlat yüķālu li'n-nāķati 'âlât-ı tüşebbeh bihâ fî şalâbetihâ* intehâ²⁸¹ } taķtî' dübdüze hem müfte'ilün (7) vâre di fâ'ilün hem dağı yek müfte'ilün sâñ fâ' kes bûbûr en müfte'ilün bûr kışac fâ'ilün (8) örse di sin müfte'ilün dâñ fâ'

245

Tîşe keserdür çekic hem dağı hâyisk

Dörpiye (9) di çûbsay hem ige sühân

tîşe tânuñ kesri ve yânuñ sükunı ve âhırında hâ-yı (10) ğayr-ı melfûza ile keser ki neccârlaruñ âletlerindendir külünge dağı dirler *hâyisk* hâ-yı mu'ceme ile (11) ve kesri yâ ile çekic 'Arabca mıtraķa ma'nâsına lûğat-ı Pehlevîde nesîdân ma'nâsına gelür *çûbsây* (12) cîm-i 'Acemî ile ve bâ-yı 'Acemînüñ kesriyle dörpü ki neccârlaruñ âletlerindendir 'Arabca sefn dirler (13) *sühân* ige didükleri âlet-i ma'rûfdur taķtî' tîşe keser müfte'ilün dür çekic fâ'ilün (14) hem dağı hâ müfte'ilün yisk fâ' dörpi ye di müfte'ilün çûb-say fâ'ilün hem ige sū müfte'ilün (15) hân fâ'

246

Oldı tuman ıldırım pejmile baĥnev

Şeb-nem çi hir tuman 'arş-ı (16) kerejmân

Pejm bâ-yı 'Acemînüñ fethi ve zâ-yı 'Acemînüñ sükunuyıla tuman ma'nâsına *baĥnev* bâ-yı muvaĥĥidenüñ (17) fethi ve hâ-yı mu'cemenüñ sükunı ve nûnuñ fethiyile aşı baĥnevedür hâ ile vezniçün ĥazf olınmışdır (18) ıldırım 'Arabca şâ'ikâ ma'nâsına ve gerek ğürlemege dağı dirler nem çi her gice düşen çiye *şeb-nem* (19) dirler kaçre kaçre olursa *jâle* dirler *hir* hânuñ kesriyle tuman ma'nâsına târ-ı meni' dirler (20) pejmile bunun farkı oldur ki pejm muṭlak tumanlıdır her kıızıl tumanlıdır ki yaz eyyâmında ĥarr-ı şedîd (21) vaķtinde zâhir olur kezâ sümi'a min ba'zi'l-esâtizeti'l-cehâbizeti *kerejmân* kâf-ı 'Arabîyle râ-yı [M66a] (1) mühmelenüñ fethiyile ba'de zâ-yı 'Acemînüñ sükunuyıla nemekdân vezni üzere ba'z erbâb-ı lûğat za'ferân (2) vezni üzere naķl itmiş 'arş u felek ve âsmân ma'nâlarına gelür kerj-bân meşele (3) taķtî' oldı tuman müfte'ilün ıldırım fâ'ilün pejmile ba müfte'ilün ĥnev fâ' şeb-nem çi (4) müfte'ilün hir tuman fâ'ilün 'arş-ı kerej müfte'ilün mân fâ'

247

Hem dağı raĥşendedür (5) ıldırayıcı

Hem dağı tâbândurur dağı direfşân

raĥşende şîĝa-yı ism-i fâ'ıldür ıldırayıcı (6) ma'nâsına maşdarı raĥşîdendür rânüñ fethiyile ıldırmaķ ma'nâsınadır ĥaşîden lafzından (7) taĥfîf olunmışdır raĥşendenüñ

²⁸¹ Cevheri Sihâhda "sindan âlettir çoĝulu âlâtdır." demiştir. Deveye de dayanıklılığına benzetilerek âlât denilmiştir.

şîga-yı mübālağası raḥṣā ve raḥṣān gelür mübālağa ile (8) ıldırıcı ma'nāsına **tāb** şu'le tābiden maşdardur ıldırmaḥ ma'nāsına şîga-yı fā'ili tābān gelür (9) **direfşān** dāl-ı mühmelenün kesri ve rā-yı mühmelenün fethiyile ıldırmaḥ ma'nāsına olan direfşiden (10) den ism-i fā'ildür ıldırıcı ma'nāsına taḳṭī' hem daḥı raḥ müfte'ilün şendedür fā'ilün ıldırayı (11) müfte'ilün {ḥı fā' medd-i yā ile oḡumaḥ gerek ki yānuḥ meddi bir ḥarf ma'nāsına} cı fā' hem daḥı tā müfte'ilün bāndurur fā'ilün daḥı diref müfte'ilün şān fā' (12)

248 Ma'nide deryāb ḥoş aña dimekdür

Hem zih ü zād döl ü döş yön yöş (13) sāmān

Deryāb şîga-yı emr-i ḥāzırdur aña dimekdür maşdarı deryāftendür yāften (14) bulmaḥ ma'nāsınadur evveline der idḥāl olınacaḥ añlamaḥ 'Arabca idrāk ma'nāsına olur (15) müstaḳbelātında fāyı bāya ḳalb idüp deryābed ve deryābende dirler ammā nāzım-ı merḥūmuḥ (16) ḥoş aña dimesi ḥoş añlanmadı zīrā ma'nā-yı deryābda dāḥil degildür vezn içün (17) gelmiş dinilürse veznün maḥşūşa aña tevaḳḳufı yokdur lafz-ı āḥır ityānıla daḥı olur **zih ü zād** (18) zā-yı mu'cemenün fethiyile mecmū'ı Türkce döl döş 'Arabca nesl ma'nāsına **sāmān** Türkce yön yöş (19) intizām-ı ḥarekāt ü sekenāt ma'nāsına yönsüz yöşsüz kişiye bī-sāmān dirler ve daḥı (20) sāmān 'aḳl ve şāliḥ ve mecāl ve ḥadd ü endāze ve nişāngāḥ ve eyü ḥū ve 'ādet ma'nāsına gelür (21) taḳṭī' ma'nide der müfte'ilün yābı ḥo fā'ilün şānla dimek müfte'ilün dūr fā' hem zih ü zād [M66b] (1) müfte'ilün döl ü döş fā'ilün yön yöş sā müfte'ilün mān fā'

249 Büklüm çin şar büplüç ḥam şud (2) egildi

Egri keḣ-i yüz çevür rüy bigerdān

Çin cīm-i 'Acemiyye büklüm ma'nāsına ve ṭoḡrı (3) rāst ma'nāsına ve bir memleket adıdur ki 'Arab ta'rīb idüp şīn dir ve dermek ma'nāsına olan (4) çindenden şîga-yı emr ve vaşf-ı terkībı olur gül-çin ve 'araḳ-çin gibi **büplüç** bā-yı ūlā (5) ziyāde olınmışdur bā-yı şāniye-yi 'Acemiyye āsliyyedür şîga-yı emr-i ḥāzırdur maşdarı püçidendür {şarmaḳ ve} ṭolamaḳ (6) ma'nāsına ve burmaḳ ve bükmeḳ ma'nāsına daḥı gelür **ḥam** feth-i ḥā-yı mu'ceme ile egri ve büklüm ve yaz evi ve şuffa (7) ve eyvān ma'nāsına ḥamiden egilmek ma'nāsına ḥamşud añladı dimekdür ve ma'lūm ola ki bu gelmek ile egilmek (8) beyinde fark vardır bir ṭoḡrı nesne her ḥanḳı ṭarafa egilse egildi dirler büküldi dimezler ḥam ile keḣün (9) farkı vardır bundan zāḥir oldı ḥalḳa olan nesneye bükülmüş olduḡıçün ḥam dirler nitekim (10) ḥalḳa-yı kemende ḥam-kemend dirler **keḣ** kāf-ı 'Arabünün fethi ve zā-yı 'Acemünün sükūniyyıla egri 'Arabca a'vec ma'nāsına (11) **rüy**

bigerdān rüy yüz bigerdān bā-yı zāidenüñ kesri ve kâf-ı ‘Acemîyle şîga-yı emrdür mecmû‘ı (12) yüz çevir ve yüz döndür ma‘nâsinadur maşdarı gerdānîdendür muṭlaḳā döndürmek (13) ma‘nâsinadur monla Ni‘metullāhuñ taḥvîl-i aḥvāle taḥşîş idüp bir ḥâlden bir ḥâle döndürmek (14) dimesi şaḥîḥ degildür ve daḥı gerdān vaşf-ı terkîbî daḥı gelür rû-gerdān dirler yüz döndürici (15) ma‘nâsına ve dönege ma‘nâsına şîga-yı mübālağa daḥı olur taḳṭî‘ büküm çîn müfte‘ilün (16) şar büpîç fâ‘ilün ḥam şud egil müfte‘ilün di fâ‘ {medd-i yâ bir ḥarf ma‘nâsına ḳâyımdür} egri keş-i müfte‘ilün yüz çevür fâ‘ilün (17) rüy biger müfte‘ilün dān fâ‘

250

Bügzer gec ü yi vü iç binuş biyâşām (18)

Konuḳ alan mîzbān konuğa mihmān

bügzer bā-yı zāidenüñ zammı ve vezn için kâf-ı (19) ‘Acemînüñ sükûniyile geç git ma‘nâsına şîga-yı emrdür *binuş* bā-yı zāidenüñ (20) zammıyile *biyâşām* bā-yı zāidenüñ kesriyle ikisi daḥı şîga-yı emrdür iç ‘Arabca işrab ma‘nâsına (21) maşdarları nüşiden ve âbşāmîdendür içmek ma‘nâsına yemek ma‘nâsına olması menḳûl degildür [M67a] (1) pes nâzım-ı merḥûmuñ yi dimesi müvecceḥ degildür *mîzbān* mîz mîmüñ kesriyle konuğa dirler {mîzgāḥ olur tebeddül ma‘nâsına olan mîzîdenden emr olur} mîzbān (2) konuḳ alup ri‘āyet idene dirler {‘Arabca mużîf dirler} lafz-ı mürekkebdür bir cüzi mîzdür ki konuḳ ma‘nâsına ve bir cüzi (3) bāndur ki ḥıfz idici ma‘nâsına zîrā bā ve elif ve nûn kelime âḥırında ḥıfz ve ḥırâset ma‘nâsın (4) ifāde ider *mihmān* konuğa ıtlāḳ olunur lafz-ı mürekkebdür bir cüzi mihdür ulu ma‘nâsına bir cüzi (5) daḥı bāndur beñzeyici ma‘nâsına ism-i fâ‘ildür mānistenden konuḳ müsteḥaḳ-ı ta‘zîm olup (6) ḳonduḳı yirde ri‘āyet olunduḳıçün mihmān {nâzım-ı merḥûma lâ‘îḳ olan ḡaynıla böyle yazmak gerek idi konuğa mihmānda ḡaynıla yazduḳı gibi zîrā ‘aref-i Türkîde kâf ḥarfî âḥıra muttaşıl olduḳda telaffuzda ve kitābetde ḡayna ḳalb olunur} didiler mîz ile bunuñ beyninde niseb-i erba‘ādan (7) tesāvî vardur ‘Arabîde bunuñ gibilere lafzān müterādifān dirler Kemāl Paşa-zāde (8) daḳāyıkda ḥuşuş u ‘umûm ile fark idüp mîz vaż‘-ı ḥāşıla mevzû‘dur mihmānuñ ıtlāḳı (9) vaż‘-ı ‘ām-ı terkîbî ḥasebiyiledür didigünüñ vechi zāḥir degildür zîrā ikisinüñ daḥı vaşfı ‘ām (10) olup konuḳ nev‘ine şāmîl olması izḥar-ı mine’ş-şemsdür taḳṭî‘ bügzer {sâkini çok olmaḳıla müfte‘ilün bir ḥarf ziyāde zarar itmez} gec ü (11) müfte‘ilün yi vü iç fâ‘ilün binuş biyâ müfte‘ilün şām fâ‘ konuḳ alan müfte‘ilün (12) mîzbān fâ‘ilün konuğa mih müfte‘ilün mān fâ‘

251 ʦağ depesine di şağ girīve beleñdür (13)

Gūh necis kūh ʦağ örgece kūhān

şağ şīn-i mu‘cemenūñ fethi ve hā-yı mu‘ceme ile ʦağ (14) depesine dirler ‘Arabca kulle ma‘nāsına ve bayır olan yire dağı dirler *girīve* kāf-ı ‘Acemīnūñ ve rā-yı mühmelenūñ (15) kesriyle ve yā-yı müsennāt-ı tahtıyyenūñ sūkūnı ve vāvuñ fethi ve hā-yı ğayr-ı melfūza (16) ile beleñ ma‘nāsına ki Türkīde iki {ʦağ} ortasına dirler ve çetiñ yol ve iniş ve yokuş ve ağıl ve yağa (17) ma‘nāsına gelür *gūh* kāf-ı ‘Acemīnūñ zammı ve vāvıla hānuñ sūkūnıyıla insān necāsetine dirler ‘Arabca ğā’it (18) dirler *kūh* kāf-ı ‘Arabīyle ʦağ ‘Arabca cebel ma‘nāsına *kūhān* kāf-ı ‘Arabīnūñ zammı ve vāvuñ sūkūnıyıla (19) deve örgecine dirler ‘Arabca zirve dirler ve dağı her hayvānuñ sırtına dağı dirler taqṭī‘ (20) ʦağ depesi müfte‘ilün ne di şağ fā‘ilün girīve bel müfte‘ilün eñdür fā‘²⁸² gūh necis müfte‘ilün (21) kūh ʦağ fā‘ilün örgece kū müfte‘ilün hān fā‘

252 Mīve yemiş bīve ʦul ħarbūze kavun [M67b] (1)

Pātīle tava vū reym hem ola tavan

Mīve mīmūñ kesriyle insān yiyecek yemiş *bīve* bā-yı (2) muvaḥḥidenūñ kesriyle ʦul ‘avret ‘Arabca ermele ma‘nāsına *ħarbūze* hā-yı mu‘cemenūñ fethi ve rā-yı mühmelenūñ (3) sūkūnı ve bā-yı muvaḥḥidenūñ zammı ve zā-yı mu‘cemenūñ fethi ve hā-yı ğayr-ı melfūza ile kavun ve karpuz cinsinūñ adıdır (4) nitekim ‘Arabīsi müşterekdür ki ikisine dağı biṭṭīḥ dirler *pātīle* bā-yı ‘Acemīyle ve tā-yı müsennāt-ı fevkiyyenūñ kesri (5) ve hā-yı ğayr-ı melfūza ile patile mişlehu tencereye dirler naḳale-yi lügātuñ naḳli budur nāzım-ı merḥūmuñ tava (6) ma‘nāsına kılması müvecceḥ degildür zīrā pātīlenūñ tava ma‘nāsına olması sābit degildür *tavan* (7) ve *reym* ‘Arabca deyn ma‘nāsına ve ālım ve borclu ve cürüm ve cināyet ve suç ma‘nāsına dağı gelür (8) taqṭī‘ mīve yemiş müfte‘ilün bīve ʦul fā‘ilün ħarbūze ka müfte‘ilün vun fā‘ pātīle ta (9) müfte‘ilün va vū reym fā‘ilün hem ola ta müfte‘ilün van fā‘

253 Kış evi kāşānedür (10) kāḫdurur köşk

Çardağa vervāre di hem dağı eyvan

Kāşāne (11) kış evi ve şehnişin ve şoḥbet yiri ve muṭlaḳ ev ma‘nāsına *kaḫ* köşk ve çardaḳ ve temāşāğāh (12) ve teferrücgāh ma‘nāsına *vervāre* çardaḳ ma‘nāsına ba‘z-ı nüşhada vārvāre vāḳı‘ olmuş ammā şaḫīḥ (13) degildür *eyvān* hemzenūñ fethiyle bu dağı çardaḳ ma‘nāsınadır ve muşandere ve oṭurası (14) ve ruvāk ki ‘Arabca ev öginūñ saḳfidur bu ma‘nālara dağı gelür taqṭī‘ kış evi kā müfte‘ilün (15) şānedür fā‘ilün

²⁸² Vezin aksamaktadır.

kāhdurur müfte‘ilün köşk fā‘ çardağa ver müfte‘ilün vāre di (16) fā‘ilün hem dağı ey müfte‘ilün vān fā‘

254

Mūnise di ğam-kūsar derddeşe hem-derd (17)

Dem nefes ü hem-dem iş şoña di pāyān

ğam-kūsār mūnis ve muşāhib ma‘nāsınadır (18) nāzım-ı merhūm mūnisi maḡam-ı Türkide kılup ğam-kūsarı bunuñ ile ta‘bīr eyledi lākin mūnis ‘Arabīdür (19) ma‘nā-yı terkībisi ögürdür hemderd hem muşāhabet içün bilme ma‘nāsına hemderddür derddeş degildür (20) *dem* dāl-ı mühmelenüñ fethiyile nefes ma‘nāsına fārsīdür ve demürçilerüñ küregi ve firun ve kızgün ve ‘ayş (21)u ‘işret ve zevk ve āḡ āḡ eylemek ma‘nāsına dağı gelür hemdem bolca oturup ṭuran ya‘nī eş ma‘nāsına [M68a] (1) *pāyān* bā-yı ‘Acemiyile şoñ ‘Arabca āḡır mā‘nāsına taḡtī‘ mūnise di müfte‘ilün ğam-kūsār fā‘ilün derddeşe hem (2) müfte‘ilün derd fā‘ {dem nefes ü müfte‘ilün hem-dem iş fā‘ilün şoña di pā müfte‘ilün yān fā‘}

255

Hırķa rukū arķa pūşt bil miyāndur

Āb-ı revān di aķar (3) şuya revān cān

Rukū rā-yı mühmele ile kāf-ı ‘Arabīnüñ zammıyıla rukūyden maḡşūrdur (4) bez pāresine dirler ki ‘Arabca hırķa dirler *pūşt* arķa ‘Arabca zāhr ma‘nāsına *miyān* kesr-i mīm ile bil (5) ma‘nāsına *āb-ı revān* āb şu revān reftenden mübālāğa ile ism-i fā‘ildür mübālāğa ile mūrūr idici (6) ma‘nāsına āb-ı revān vaşf-ı terkībīdür aḡıcı şu dimekdür *revān* cāna dağı dirler ma‘lūm ola (7) ki cān dağı Fārsīdür ‘Arabīsi rūḡdur revān ile cān beyninde fark oldur ki cān (8) rūḡ-ı ḡayvānīdür her diride vardur ḡayvana cānavar didükleri canlı olmaḡ i‘tisārıyladır {cānver Fārsīdür nitekim bu beytde vāḡı‘dur Beyt

Hümā berser-i murgān ezān şeref-dāred

Ki üstüḡvān ḡored cānvār neyāzāred²⁸³

Türkide isti‘mālī şāyi‘dür Fārsīde ver ‘Arabīde zū ma‘nāsınadır Türkide ol ma‘nādan lū ile ta‘bīr iderler meşelā Türk canlu dir ‘Arab zūrūḡ dir ‘Acem cānver dir fe‘l-yaḡfaz} (9) revān rūḡ-ı mücerreddür ki insāna maḡşūşdur ḡayvanātda olmaz ‘Arabīde aña nefs-i nāṡıķa (10) dirler fe‘l-yaḡfaz ve dağı revān mevzū‘-ı cān ve muṡlaķā aķar nesne ve tiz yürür nesne ve ḡuvvet ma‘nāsına (11) dağı gelür taḡtī‘ hırķa rukū müfte‘ilün arķa pūş fā‘ilün ti bil miy müfte‘ilün yāndur fā‘²⁸⁴ āb-ı revān (12) müfte‘ilün di aķar fā‘ilün şuya revān müfte‘ilün cān fā‘

²⁸³ “Hümā kuşların üstünde onunla şeref kazanır. Kemik yer ve diğēr cānavarlar onu zorda bırakmaz.”

²⁸⁴ Vezin aksamaktadır.

256 Men ben ü batman (13) menn ü kiledürür şa‘
Ölçege peymâne di ‘ahde di peymân

Men zamîr-i (14) mütekellimdür ‘Arabîde ene Türkîde ben ma’nâsına *menn* nûnuñ teşdîdiyile batman ma’nâsına ki ikiyüz (15) altmış dirhemdür her iklimde bir dürlü sayılır ‘Arabîde dahı men dirler teşdîdile *kile* (16) Fârsîdür Türkîde dahı şâyi‘dür {ölçek ma’nâsına} *şa‘* ‘Arabîdür Cevherî Şîhâhda eydür *eş-şa‘* (17) *mā yūktālū bihdūr*²⁸⁵ nâzım-ı merhûmuñ kileyi şa‘ ile ta‘bîri ğarîbdür *peymâne* bâ-yı ‘Acemînüñ fethiyile (18) ölçege dirler ve kadeh ma’nâsına meşhûrdur {peymûden ölçek müstaķbelâtında vâvı elife kalb idüp mabâ‘dine bir yâ ziyâde idüp peymâyed ve peymâyende dirler} peymân ‘ahd ü kavı ve karar ma’nâsına taķtî‘ men ben ü bat (19) müfte‘ilün man men ü fâ‘ilün kiledürür müfte‘ilün şa‘ fâ‘ ölçege pey müfte‘ilün mâne di fâ‘ilün (20) ‘ahde di pey müfte‘ilün mân fâ‘

257 Oldı girân u sebük ağır u yeyni
Duĥter kız (21) kız girân hem ucuz erzân

Girân kesr-i kâf-ı ‘Acemîyile ağır ‘Arabca şaķıl ma’nâsına sebküñ muķâbilidür {ve dahı girân bahalu nesneye dirler ağır bahalu nesneye serânümâye dirler ribh ma’nâsına dahı gelür} [M68b] (1) *Sebük* sîn-i mühmelenüñ fethi ve bâ-yı muvaĥĥidenüñ zammıyıla yeyni ‘Arabca ĥafîf ma’nâsına *duĥter* dâl-ı mühmelenüñ (2) zammı ve ĥâ-yı mu‘cemenüñ sükûnıyıla duĥt mişlehu kız ‘Arabca bint ma’nâsına ve kız toĥurucı ‘avrete duĥt-zây (3) dirler *girân* kâf-ı ‘Acemînüñ kesriyile Türkce kız ya‘nî bahalu ve kıymetlü ma’nâsına ‘Arabca ğâlî dirler erzânüñ (4) muķâbilidür *erzân* hemzenüñ fethi ve ba‘de râ-yı mühmelenüñ sükûnıyıla ucuz ‘Arabca raĥîş ma’nâsına (5) taķtî‘ oldı girâ müfte‘ilün nu sebük fâ‘ilün ağır u yey müfte‘ilün ni {medd-i yâ ĥarf maķâmına ķâyimdür} fâ‘ duĥter kız müfte‘ilün (6) kız girân fâ‘ilün hem ucuz er müfte‘ilün zân fâ‘

258 Şorarısañ şavlecan ne ola (7) çevġân
Yuvalanan topcaġız ġüyek-i ġaltân

çevġân cîm-i ‘Acemînüñ fethi ve vâvuñ (8) sükûnı ve kâf-ı ‘Arabîyile *şavlecân* {şavlecân Fârsîdür ta‘rib olunmışdur Cevherî Şîhâhda eydür *es-şavlecân bifethi’l-lām el-muĥaccen bih Fârsîyyün mu‘arrabün ve’l-cem‘u e’s-şavālice velhāu li’l-‘ucme*²⁸⁶ *intehā*} didükleri ucı egri ‘aşâdur pâdişâhlar (9) altundan ve ġümüşden idüp anuñıla

²⁸⁵ Bir şeyin kendisiyle ölçüldüğü, tartıldığı şeydir.

²⁸⁶ Savlecân lâmin fethiyle ucu eğriltilmiş anlamındadır. Çoġulu savâlic‘dir. Arapça‘dan Farsça‘ya ġeçmiş bir kelimedir.

meydānda ve şahrālarda top oynarlar *gūyek* kūy kâf-ı (10) ‘Acemīnūñ zammıyıla ve vāvıla yānuñ sūkūnıyıla top ki çevgānıla çalarlar ve her nesne ki topa beñzer yumrı ola (11) aña ıflāk olınur ve güften lafzından şığa-yı mübālağa ve vaşf-ı terkībī olur meşelā suhangūy (12) dirler ve söz gelici ma’nāsına dağı olur gūyekde olan yā-yı āhıra taşğır içündür topcağız (13) dimekdür *ğaltān* ğayn-ı mu’cemenūñ fetħiyile şığa-yı müşebbehedür maşdarı ğaltıdendür {ğaltiden mişlehu} yuvalanmağ (14) ‘Arabca tedāhıruc ma’nāsına gūyek-i ğaltān mecmū’ınuñ ma’nāsı yuvalanan topcağız dimekdür (15) ma’lūm ola ki ħarf-i tā şıfat-ı ittibākı ve şıfat-ı isti’lāyī cāmī’ olduğı sebebeden (16) ğalzetden ħālī degildür anuñiçün ehl her tayı tā okıdurlar ve ekşerni dağı tā yazılır ħattā (17) ğayrı dilde ve Qur’ānda vākı’ olan lügatleri bile böyle iderler fe’l-yahfaz tağtī’ şorarısañ (18) müfte’ilün şavlecan fā’ilün ne ola çev müfte’ilün gān fā’ yuvalanan müfte’ilün topcağız (19) fā’ilün gūyek-i ğal müfte’ilün tāt fā’

259

Jāle şuda binilen tuluğa dirler (20)

Hem dağı tağarcığa didiler enbān

Jāle zā-yı ‘Acemiyye ile şol tulumdur ki üfürürler (21) aña şuda binerler anuñıla yüzerler Türkce tulğuk dirler *enbān* hemzenūñ fetħi ve nūnuñ sūkūnıyıla [M69a] (1) tağarcığ ‘Arabca cerāb ma’nāsına tağtī’ Jāle şuda {dālde bir miqdār te’ennī gerek} müfte’ilün binilen fā’ilün tuluğa dir müfte’ilün (2) ler fā’ hem dağı ta müfte’ilün ğarcığa fā’ilün didiler en müfte’ilün bān fā’ (3)

260

Mihr güneş dağı bil mihr ü mehārī

Sevi burunduruğ deveci şütürbān

(4) *mihr* mīmūñ kesri ve hā ile rānuñ sūkūnıyıla güneş ma’nāsına ve dağı mihr sāvī ve muħabbet ma’nāsına (5) gelür pes bu beyt merhūn qabılindendür ve dağı mihr şefkat ve faşl-ı ħazānuñ evvel ayı (6) ve ayuñ on altıcı günü ve ilk yaz ayı ma’nāsına gelür *mehār* mīmūñ fetħiyile Türkce burunduruğ (7) ma’nāsına ki ħayvāna vurdukları yulara dirler şütür deve bān ħıfz idici *şütürbān* (8) deve ħıfz idici ya’nī deveci ma’nāsına ve dağı devecinūñ vāvı sākın okınur vezn (9) içün tağtī’ mihr güneş müfte’ilün dağı bil fā’ilün mihr ü mehār müfte’ilün rī fā’ (10) sevi vü bu müfte’ilün runduruğ fā’ilün devci şütür müfte’ilün bān fā’ (11)

261

Gey dağı geydür bipuş dağı bipuşān

Nıfedür iç ton yaqası yağa (12) ğirbān

Bipuş bā-yı ūlā-yı zāyide ile bā-yı ‘Acemiyye-yi aşıyyenūñ zammıyıla şığa-yı emrdür giy (13) ma’nāsına lāzımdur maşdarı pūşıdendür giymek ma’nāsına *bipuşān* bu dağı

şığa-yı (14) emrdür giydür ma'nāsına müte'addidür maşdarı pūşānīdendür giydirmek ma'nāsına *nīfe* (15) nūnuñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyyenūñ sūkūnı ve fānuñ fethi ve hā-yı ğayr-ı melfūza ile iç ṭon yaqası ya'nī (16) ṭuman ağı ki iki paçasınuñ arasına dirler ki oğlancuqlara dikmezler 'Arab ta'rib idüp (17) nīfaḵ dir Cevherī Şıḫāḥ[da] eydür *ve nefāḵu's-serāvil el-mevziu'l-müttesi'u minhā ve'l-āmmetu tekūlu "nīfaḵ" bikesri'n-nūn*²⁸⁷ intehā (18) *gīribān* kāf-ı 'Acemīyle rā-yı mühmelenūñ kesriyle eşvāb yaqası (19) ma'nāsına taḳṭī' gey daḥı gey müfte'ilün dür bipuş fā'ilün daḥı bipū müfte'ilün şān fā' (20) nīfedür iç müfte'ilün ṭon yaqası fā'ilün yaqa girī müfte'ilün bān fā'

262

Kamuyı besleyici (21) şaklayıcıdur

Bāheme Perverdigar hest nighbān

Bāheme kāmūyı ya'nī kamuḥluğı [M69b] (1) *perverdigār* bā-yı 'Acemīyle ve kāf-ı 'Acemīyle perverd ile gārdan mürekkebdür perverd fi'l-i māzī terbiye itdi besledi (2) ma'nāsına gār edāt-ı mübālağadur gāh olur şığa-yı māzīyyenūñ āḫırınā lāḫıḵ olur mübālağa-yı fā'il (3) ma'nāsına olur burada olduğı gibi perverdegār ki ma'nāsı mübālağa ile terbiye idüp besleyici dimekdür (4) 'Arabca rab ma'nāsına ve gāh olur emr āḫırına ulaşur āmūzgār gibi keşirü't-ta'līm ma'nāsına (5) *hest* var ma'nāsına *nighbān* nigāhbāndan maḳşūrdur nāzım-ı merḥūmuñ hest nighbān (6) kavlinde iki vech ile kelām vardur biri bu ki nāzım-ı merḥūmuñ böyle maḥalde kāyidesi (7) mışrā'ı Fārsīde olan kelimātınūñ her biri mışrā'-ı Türkīde olan kelimātınūñ her birine (8) muḳābil olmaḵdur burada bu kāyideye muḫālefet itdüğü mışrā'-ı Türkīde hestūñ muḳābili (9) yokdur ve biri daḥı şaklayıcı ile nighbān beyninde ittihād-ı ma'nī cihetiyle teḳābül yokdur zīrā (10) nighbānuñ ma'nāsı şaklayıcı demek degildür belki görüp göz daḥı 'Arabca raḳīb ma'nāsınadur (11) şaklayıcı ma'nāsına olan nighdārdur pes bu vechile daḥı kāyidesine muḫālefet eyledi (12) {buña göre est dır var lafzına muḳābil olurdu vezn için mışrā'-ı şānīde muḳābili muḳazzem olmuş olurdu} pes kamuyı besleyici gözleyicidür bāheme ve perverdigār est nighbān diseydi (13) bu iki i'tirāzdan kurtulurdu felyefhem taḳṭī' kamuyı bes müfte'ilün leyici fā'ilün (14) şaklayıcı müfte'ilün dur fā' bāheme per müfte'ilün verdigar fā'ilün hest nigh (15) müfte'ilün bān fā' {ba'z nüshada fā' yerine fe' vāḳı' olmuş ammā şaḫīḥ degildür}

²⁸⁷ Nefak iç don (pantolon)da oluşturulan genişletilmiş delik demektir. Halk nunun kesresiyle nīfak demiştir.

263

Müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'

Yâr ola dâ'im saña (16) himmet-i merdân

Merdân merdûn cem'idür burada merdâniden murâd ricâlullâh (17) Türkce erenlerdür meşâyıh katında mücâhede ve 'ibâdetile kuvvet-i seriyye kesb idüp (18) ser-i yüzünde esrâr tâlibine taşarrufa mâlik olan meşâyıha ıtlâk olunur taşarruf (19) fi'l-vücûd şart degildür taqî' yâr ola dâ müfte'ilün 'im saña fâ'ilün himmet-i mer müfte'ilün (20) dâñ fâ' hâmişde menkûldür

21

Pād-şehā rif'atūñ mezîd ola her gāh

Devlet (21) ü nuşret mu'în yarıcîñ Allāh

Müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'

Maṭviy ü meczû [M70a] (1) geldi münserih ey şāh

Cez' cîmüñ fethiyile şatrâniden ḥazf cez'-i bine dirler bahra meczû ıtlâkı (2) mücevvez tarîkıyladur zîrâ meczû ḥaḳîkatde cez'-i maḥzûfdur

Baḥr-ı işnâ 'ışrîn kıt'a-yı derbaḥr-ı (3) hezec-i maḥzûf

264

Çi ne kuş yemi çine daḥı kovcı süḥan-çîn

Ḥasûd oldı (4) bed-endiş özin görici ḥod-bîn

Çi ne dimekdür tafşîli sebķ itdi **çine** (5) cîm-i 'Acemînüñ kesri ve yānuñ sükûnı ve nūnuñ fethi ve hā-yı ğayr-ı melfûza ile dāne ki tūzağa qorlar anuñıla (6) kuş avlarlar ve kuş qurşağı ve faķ didükleri tūzaķ ma'nāsına gelür **süḥan-çîn** vash-ı (7) terkîbidür süḥan söz çîn didirüp divşürmek ma'nāsına olan çidenden süḥan-çîn söz (8) didirüp divşürici dimekdür kovcı olan kimseye söz derüp divşürüp bir yirden bi yire naķl (9) itdügiçün süḥan-çîn dirler 'Arabca nemmām dirler **bed-endiş** vash-ı terkîbidür yaramaz fikirlü (10) dimekdür ḥasûd ve 'adūya ḥased ve 'adâvet itdügi kimse ḥaḳķında fikri yaramaz olduğıçün (11) bed-endiş dirler **ḥod-bîn** daḥı vash-ı terkîbidür kendin görici dimekdür taqî (12) çi ne kuş ye mefâ'ilün mi çine fe'ülün daḥı kovcı mefâ'ilün süḥan-çîn fâ'ilün ḥasûd oldı (13) mefâ'ilün bed-endiş fe'ülün özin göri mefâ'ilün ci ḥod-bîn fe'ülün

265

Yoğun zeft (14) ü baḥîle digil züft ü velî zift

Nedür kayır di tîre bulanık töre āyîn (15)

Zeft zā-yı mu'cemenüñ fethi ve fâ ile tānuñ sükûnıyla yoğun kimseye daḥı dirler ve yumrı ve uşûlsüz ḥuşunet iden (16) kimseye **zûft** zā-yı mu'cemenüñ zammıyıla baḥîl ve bedḥū ma'nāsına gelür **zift** zā-yı mu'cemenüñ kesriyile (17) Türkîdür aşlı Fârsîdür **kayır** Fârsîdür mu'arrebdür ki 'Arabca daḥı kayır dirler ma'nāsı kara şaķızdur (18) muḥaḳķikāñ

eṭibbā kār lafzından taḥrīf olunmuşdur dimişler ve daḥı bu beyt merhūn (19) kabīlindendür **tīre** tā-yı müşennāt-ı fevḳıyyenūn kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyyenūn sükūnıyıla bulanıḳ ma'nāsına (20) ve ḳara gülek ve bir münevver nesne müteğayyir olup ḳararup ṭonıḳ olmaḳ ma'nāsına daḥı gelür (21) **āyīn** meddile tertīb ve tūra 'Arabca resm ve 'ādet ma'nāsına ve destī ki şu ḳoyıcaḳ ḳabdur buña [M70b] (1) daḥı dirler taḳṭī' yoğun zeft ü mefā'ilün baḥīle fe'ülün digil züft ü mefā'ilün velī zift fe'ülün (2) nedür ḳayır mefā'ilün di tīre fe'ülün bulanıḳ tö mefā'ilün re āyīn fe'ülün

266 Perend ibrişime (3) hem di dībāc u ipek kej
Güzel ḥūb ola zībā velī zıst ola çirkin (4)

Perend bā-yı 'Acemīyile rā-yı mühmelenūn fetḥiyile kesriyile daḥı cāyızdır ibrişime dirler ve pīk 'Arabca berīd (5) ve 'ilm pādīşāhı ve ḳılıc cevheri ki 'Arabca firind dirler ve ümmīd ṭutdı ma'nāsına daḥı gelür (6) **ibrişim** lafzı daḥı Fārsīdür Türkīde meşhūrdur ki ṭut yapraḡında ḥāşıl olur 'Arab ta'rīb (7) idüp ibrisim dir sin-i mühmele ile **dībāc** da-ı mühmelenūn kesriyile bu daḥı ibrişim ma'nāsına (8) dur mu'arrebdir aşlı dībādur 'alāmet-i ta'rīb için cīm ziyāde olunmuşdur **kej** fetḥ-i kāf-ı 'Acemī (9) ve zā-yı 'Acemīyile bu daḥı ibrişime dirler yā budur ki 'Arabī olan ḳaz lafzından ta'cīm olunmuşdur zīrā (10) 'Arab ba'z-ı lügāt-ı 'Acemi ta'rīb itdügi gibi 'Acem daḥı ba'z-ı lügāt-ı 'Arabı ta'cīm ider bunuñ neḳāyiri (11) {meşelā ayāz gibi ki ayāsıñ mu'accedür ve yāz gibi ki bāḡıñ mu'accedür ve ḳafes gibi ki ḳafaşuñ mu'accedür ilā emşāl} çokdur ve yāḥud ḳaz lafzı bundan ta'rīb olunmuşdur **ḥūb** güzel 'Arabca ḥasen ma'nāsına (12) **zībā** zībān mişlehu bu daḥı güzel ma'nāsına isti'māl olunur ammā aşl ma'nası yaraşuḳludur (13) ki taḥḳīḳi sebḳ itdi **zıst** zā-yı 'Acemīnūn kesriyile çirkin 'Arabca kabīḥ ma'nāsına ḥūbuñ muḳābilidür (14) taḳṭī' perend ibri mefā'ilün şime hem fe'ülün di dībāc u mefā'ilün ipek kej fe'ülün (15) güzel ḥūb o mefā'ilün la zībā fe'ülün velī zıst o mefā'ilün la çirkin fe'ülün

267 Nedür taḡ (16) erigi nilk ḳalem kilc ḳuru üzüm
Mevīz oldu vü ḳoz göz daḥı mürde ne mersin (17)

Nilk nūnuñ kesri ve lāmıla kāf-ı 'Arabīnūn sükūnıyıla taḡ erigi ki uvacuḳ ekşi olur ba'z-ı naḳale-yi (18) lügāt kestāne ma'nāsınadur diyü naḳl itmiş **kilc** kāf-ı {evveli ki kāfuñ 'Acemī olması daḥı cāyızdır} 'Arabīnūn kesri ve lāmıla kāf-ı 'Arabīnūn sükūnıyıla (19) ḳalem ma'nāsına isti'māl olunur ḥāme ile bunuñ beyninde fark vardur kilc ol ḳamışa dirler ki (20) andan ḳalem iderler andan olan o ki kilc dirler yonulup ḳalem olduḡdan soñra ḥāme (21) dirler fe'l-yahfāz **mevīz** mīmūn fetḥi ve vāvuñ kesri ve yā ile zā-yı

‘Arabînüñ sükûniyıla kuru üzüm aşlı ‘Arabîdür [M71a] {zâ-yı ‘Arabîyile kayd olundu zîrâ zâ-yı ‘Acemîyile kūj maḳ‘addan çıkan yele dirler} (1) Fârsîde daḫı müsta‘meldür kuru üzüm şuyına mevîzâb dirler aşlı âb-ı mevîzdür ‘ilm olmağıla (2) taḳdîm ü te’ḫîz olunmuşdur ve daḫı bu beyt merhûn ḳabîlindendür **göz** kâf-ı ‘Acemînüñ zammı ve vâvıla (3) zâ-yı ‘Arabînüñ sükûniyıla koz ‘Arabca cevz ma’nâsına koza Fârsîde kerdgân {iki kâf-ı ‘Acemîyile yâḥûz kâf-ı ûlâ-yı ‘Arabî ve şâniye-yi ‘Acemî ile} daḫı dirler **mürd** (4) mîmüñ zammı ve vâvuñ sükûnı ve râ-yı mühmelenüñ fethiyile mersin şeceri ki ‘Arabca âş dirler bâ‘z-ı naḳale-yi (5) lügat mersin şecerinüñ yemişi ma’nâsına naḳl itmiş mürdânenüñ mişli ḳılmış ve daḫı mürd (6) şu ortasında biten sebzeyle daḫı dirler taḳṭî‘ nedür tağ e mefâ‘îlün rigi nilk fe‘ûlün (7) kalem kilik mefâ‘îlün ḳur’üzüm fe‘ûlün mevîz oldu {âḫırındaki yâ mefâ‘îlündeki yânuñ meddi yirine gelmişdür nitekim daḫı mürde deki yâ mefâ‘îlündeki elifüñ meddi yirine gelmişdür} mefâ‘îlün vü koz göz fe‘ûlün daḫı mürde (8) mefâ‘îlün ne mersin fe‘ûlün

268 Di şîr arslana keftâr dinür sırtlana rûbeh (9)

Dinür dîlküye hem pârsdurur yûz u kûnâm in

Şîr {imâle ile dinür zîrâ kesre-yi şarîḥa ile olursa süd ma’nâsına olur nitekim sebḳ itdi} şînüñ kesrini fethaya imâle (10) ile arslan ‘Arabca esed ma’nâsına **keftâr** feth-i kâf-ı ‘Arabîyile Türkce sırtlan didükleri yırtıcı (11) cânavar ‘Arabca zabu‘ dirler **rûbeh** râ-yı mühmelenüñ zammı ve vâvuñ sükûnı ve bâ-yı muvaḥḫidenüñ (12) fethi ve hânuñ sükûniyıla rûbâhden maḳşûrdur dîlkü ‘Arabca şa‘leb ma’nâsına pes nâzımuñ rûbeh ḳavli (13) mışrâ‘-ı şâniye merhûndur **yûz** yâ-yı müşennât-ı taḫtiyyenüñ zammı ve vâvıla zâ-yı ‘Arabînüñ sükûniyıla pars (14) didükleri yırtıcı ḥayvândur ‘Arabca fehd dirler ve sıçırmak ve esinmek ma’nâsına daḫı gelür (15) **kûnâm** kâf-ı ‘Arabînüñ zammıyıla yırtıcı ḥayvânlaruñ îni ve ṭurağı ma’nâsına ve otluḳ yiri ve ḳuş (16) derneği ma’nâsına daḫı gelür taḳṭî‘ di şîr arsla mefâ‘îlün na keftâr fe‘ûlün dinür sırtla (17) mefâ‘îlün na rûbeh fe‘ûlün dinür dîlkü mefâ‘îlün ye hem pârs fe‘ûlün durur yûz u mefâ‘îlün (18) kûnâm in fe‘ûlün

269 Daḫı ḳuvvete di zûr daḫı dîr gic ü dîr

Irâḳ tağ eşigi (19) gûr daḫı gûrdurur sîn

Zûr zâ-yı ‘Arabînüñ zammıyıla idmân ile ḥâşıl olan (20) güc ü ḳuvvet ma’nâsına bunuñ ile tâb u tüvân beyninde fark evâ’il-i şerḥde sebḳ itdi (21) **dîr** dâl-ı mühmelenüñ kesri ve yânuñ sükûniyıla gic ma’nâsına **dîr** dâluñ zammıyıla ve vâvıla rânuñ sükûniyıla [M71b] (1) irâḳ ‘Arabca ba‘îd ma’nâsına pes bu beyt merhûn ḳabîlindendür **gûr** {ḥattâ bir gün

şikârda bir görk ardına düşüp gider gür bir mağaraya gider bu da ardınca andan sonra niçe olduğu ma'lûm olur} kâf-ı 'Acemînüñ zammı ve vāvıla rānuñ sükûnıyıla (2) tağ merkebi Türkce kulan dağı dirler Behrām-ı gür didükleri cebbār pādīşāhuñ vech-i tesmiyesi (3) aşı kelām-ı izāfîdür izāfeti ednā mülābese içündür 'ilm olmağıla muzāfuñ āhırından sonra sâkin kılmışlardır [şekārîñ aña taḥşîş itdüğüçündür (4) ve dağı *gür* lügat-ı müşterেকে olup *sîn* 'Arabca maḳbere ve 'ayş u 'işret ve neşâṭ (5) ve ocaḳ ve baḥîl ma'nāsına gelür taḳṭî' dağı kuvve mefā'îlün te di zū fe'ülün rı dağı dî mefā'îlün (6) ri gic dūr fe'ülün ırāḳ tağ e mefā'îlün şigi gū fe'ülün rı dağı gür mefā'îlün durur sîn (7) fe'ülün

270 Kise olsa tolu aḳça digil kîse-i pür-sîm

Ger olsa çanaḳ altun (8) dinür kâse-i zerrîn

Pür bâ-yı 'Acemînüñ zammıyıla tolu 'Arabca meşḥûn ma'nāsına *sîm* {yâ ile mîmüñ sükûnıyıla olursa otuzuncı ma'nāsına olur} (9) sînüñ kesri ve yâ ile mîmüñ sükûnıyıla gümüş 'Arabca fuḫḫa ma'nāsına ve aḳça ma'nāsına dağı isti'mâl (10) olunur gümüşden olduğuçün kîse-yi pür-sîm demek tolu aḳça kîse dimekdür *kâse* çanaḳ (11) 'Arabca ḳaş'a ma'nāsına *zerrîn* zer altun yâyıla nûn nisbet içündür kâse-yi zerrîn demek (12) altuna mensûb ya'nî altundan kâse dimekdür taḳṭî' kise olsa mefā'îlün ṭol'aḳça fe'ülün (13) digil kîse mefā'îlün i pür-sîm fe'ülün ger olsa ça mefā'îlün naḳ altun fe'ülün dinür kâse (14) mefā'îlün i zerrîn fe'ülün

271 Digil şalkıma ḥūşe dağı azuğa tūşe

Ṭatıḳ (15) nân-ḥurîş oldı digil hegbe ye ḥurçîn

ḥūşe ḥā-yı mu'cemenüñ zammı ve vāvuñ sükûnı (16) ve {ḥā-yı 'alāmet ile} fetḥ-i şîn-i mu'ceme ile üzümüñ ve ḥurmanuñ salḳumu ve buğdayuñ ve arpa (17) nuñ başı ve gökde bir burc adıdır ki sünbüle dirler *tūşe* zammı tā-yı müşennāt-ı fevḳıyye ile (18) ḥūşe vezninde azıḳ 'Arabca zād ma'nāsına nân-ḥurîş {kütb-i lügatında nân ḥurîş ile muttaşıl yazılmış nāzım-ı merḥûm dağı öyle itmek gerek idi} nân etmek ḥurîş ism-i maşdardur (19) yiyiş ma'nāsına nân-ḥurîş bu ikisinden mürekkebdür etmek ḳatıḡı 'Arabca idām ma'nāsınadır (20) vāvı resmîdür ḥurçîn ḥā-yı mu'cemenüñ zammı ve rānuñ sükûnı ve cîm-i 'Acemînüñ kesriyile ḥurç mişlehu *ḥurçîn* (21) kezâlik hegbe ma'nāsınadır ve ḥoros ibüğine dağı dirler taḳṭî' digil şalkı mefā'îlün ma ḥūşe [M72a] (1) fe'ülün dağı azu mefā'îlün ḡa tūşe fe'ülün ṭatıḳ nân-ḥū mefā'îlün riş oldı fe'ülün digil hegbe (2) mefā'îlün ye ḥurçîn fe'ülün

272

Göñül niçe bir aldar seni semiz ü tatlu

Dilā çend-i (3) firîbed turā ferbih ü şîrîn

Dilā ey göñül {dimekdür âhırındaki elif harf-i nidādur} *çend* (4) niçe *firîbed* aldar *turā* seni *ferbih* fānuñ fethi ve rānuñ sükunı ve bā-yı muvaḥḥidenüñ kesri ve hānuñ (5) sükunıyla ferbî mişlehu semiz ‘Arabca semîn ma’nāsına *şîrîn* tatlu taḳṭî‘ göñül niçe mefā‘ilün (6) bir aldar fe‘ülün seni semi mefā‘ilün zü tatlu fe‘ülün dilā çend-i mefā‘ilün firîbed fe‘ülün (7) turā ferbi mefā‘ilün hü şîrîn fe‘ülün

273

Mefā‘ilün fe‘ülün mefā‘ilün fe‘ülün (8)

Dürüş ‘ilm ü kemāle ideler saña taḥsîn

Taḳṭî‘ dürüş ‘ilm ü mefā‘ilün (9) kemāle fe‘ülün ideler sa mefā‘ilün ña taḥsîn fe‘ülün hāmişde bu daḥı menḳüldür (10)

22

Elā iy şeh-i {vezn için şîn sekte ile okınur} ḥübān dil ü cāmı ideyin cāy

Sa‘ādetle burayı (11) şerîf eyle ser-ā-pāy

Mefā‘ilün fe‘ülün mefā‘ilün fe‘ülün

Çü mekfûf (12) ola maḥzû hezec baḥrı dilā sāy

Dil ile āsāydan mürekkeb vaşf-ı terkibidür dil (13) göñül āsāy vaşf-ı terkibî maşdarı āsāyānidendür diñlendirmek ma’nāsına müte‘addidür (14) lāzumı āsāyidendür {diñlemek ma’nāsına} *dilā sāy* göñül dinlendirici ya’nî göñüle işrāḥat ve şafā virici (15) dimekdür baḥruñ şıfatıdır

Baḥr-ı şülüs-i ‘aşrîn kıṭ‘a-yı derbaḥr-ı fer‘-i medîd-i müsemmen (16)

274

Şāne taraḳ bıyık burût hem şaḳal adı rîşdür

Rîşe şaḳaḳdurur daḥı (17) bart baş adı rîşdür

Şāne şîn-i mu‘ceme ile ve nūnuñ fethiyle ve hā-yı ‘alāmet (18) ile şaḳal taraḳı ma’nāsına şāyî‘dür ve kıl taraḳına daḥı ıtlāḳ olınur *burût* bā-yı muvaḥḥidenüñ (19) ve rā-yı mühmelenüñ zammı ve vāvıla tānuñ sükunıyla bıyık ‘Arabca şārib ma’nāsına *rîş* kesre-yi (20) şariḥa ile şaḳal ‘Arabca liḥye ma’nāsına ve kişilik ṭon ve ferāce ve yūñ ma’nāsına *rîşe* şaḳaḳ (21) ma’nāsına *rîş* rānuñ kesresin fethaya imāle ile Türkce bart baş ‘Arabca qarḥa ma’nāsına [M72b] (1) taḳṭî‘ şāne taraḳ müfte‘ilün bıyık burût mefā‘ilün hem şaḳal a müfte‘ilün dı rîşdür mefā‘ilün (2) rîşe şaḳaḳ müfte‘ilün durur daḥı mefā‘ilün bert baş a müfte‘ilün dı rîşdür mefā‘ilün (3)

275 **Ṭaşağı dābe bād-künd arķası kuj ḥo kūj-pūšt**

Köse vü şaķalı ķaba (4) kūsec ü belme rīšdür

Bād-künd aşlında vaşf-ı terkībīdür debe kişiyē ‘ilm olmışdur (5) **kūj-pūšt** kūj ile pūştiden mürekkebdür kūj kāf-ı ‘Arabīnūñ zammı ve vāvuñ sūkūnı ve zā-yı (6) ‘Acemī ile egri ve iki bükülmüş ma‘nāsına pūšt arķa kūj-pūšt arķası bögri dimekdür (7) aşlında pūšt-i kūj idi ‘ilm olmağıla kūj taķdīm olundı ve daḥı nāzım-ı merḥūm bunı (8) arķası kūj ile ta‘bīr itmesi yirinde degildür zīrā kūj Türkīde isti‘māl olınmaz pes bunūñ (9) yirine arķası bögri kūj-ı pūšt dise ızhar olurdu **kūsec** kāf-ı ‘Arabīnūñ zammıyıla ‘alāmet-i (10) ta‘rīb içün āḥırına cīm ziyāde olunmışdur kūse lafzı Türkīde daḥı şāyi‘dür şaķalı (11) az ve seyrek olan kimesneye dirler pes nāzım-ı merḥūmuñ secī diyecegine lafz-ı (12) Fārsī getürüp kūse ve belme-rīšdür dise evlā olurdu nitekim Lūṭfullāh (13) Ḥalīmī böyle itmişdür zīrā anuñ vazīfesi elfāz-ı Fārsīyyenūñ me‘ānīsini beyāndur yoḥsa (14) elfāz-ı ‘Arabīyyenūñ me‘ānīsini beyān degildür **belme rīš** belme ile rīşden mürekkebdür belme bā-yı (15) muvaḥḥidenūñ fethi ve lāmuñ sūkūnı ve hā-yı ‘alāmet ile ulu büyük ma‘nāsınadur büzürg gibi (16) rīş şaķal şaķalı büyük ve ķaba olan kimseye belme rīş dirler bunūñ daḥı aşlı rīş-i belmedür (17) ‘ilm olmağıla taķdīm ü te’ḥīz olunmışdur taķtī‘ ṭaşağı dābe müfte‘ilün bād-künd mefā‘ilün (18) arķası kuj ḥo müfte‘ilün kūj-pūšt mefā‘ilün köse vü şa müfte‘ilün ķalı ķaba mefā‘ilün (19) kūsec ü bel müfte‘ilün me rīšdür mefā‘ilün

276 **Ḳuyruğa düm di rīm iriñ nīm (20) yarım şırım devāl**

Şu şıgırı başı nedür kelle-yi gāv-mışdür

Düm dāl-ı mühmelenūñ [M73a] (1) zammıyıla ḳuyruķ ma‘nāsına atda ve itde ve her ḥayvānda isti‘māl olunur ve bir sebīl-i isti‘āre her nesnenūñ (2) āḥırında isti‘māl olunur **rīm** rā-yı mühmelenūñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyenūñ sūkūnıyıla iriñ ‘Arabca şadīd (3) ma‘nāsına ve aķ geyige ve Mısır ķavağına daḥı dirler **nīm** nūnuñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyenūñ sūkūnıyıla yarım (4) ‘Arabca nışf ma‘nāsına **duvāl** {duvāl-pā ḳayış baldurlu dirler ṭā’ife-yi zer-Hindūsitānda yol üstüne oturup ayaķlarını düşürüp altına aldururmuş yanına gelen ādeme neyi getürsen ḥayra girsūñ dermiş ba‘zılar esr giyüp omzuna alup götürmek istedikde hemān ayaķlarını muḥkem ādemūñ beline ṭolarmuş ve daḥı aşığa yukaru şöyle segirtürmüş ki mecālī ḳalmayup düşer ölürmüş ‘ayyār olana daḥı duvālet dirler ṭā’ife-yi mezbūreye teşbihan} dāl-ı mühmelenūñ zammı ve vāvuñ fethiyle şırım didükleri ḳayışdur ki ḥayvānuñ (5) ḳarnı altına ve gerisine ururlar **kelle** kāf-ı ‘Arabīnūñ fethi ve lām-ı müşeddede ile muṭlaķā baş ve depe (6) ve

kafe ve nakl olunur ki Çin vilâyetinde bir âdem başıdır ki ol yirün pâdişâhınun şarâbhâne (7) sidür ol diyârda ne deñlü bağı büyük kimse varise üzümlerin anuñ içinde şıkarlar dağı tolmaz (8) *gāv-mış* şu şıgırı gāv ile mişden mürekkebdür aşı miş-i gāvdur {nīm çehre bir nev‘ maḥlūkdur ki yarım yüzlü ve bir gözlü ve bir ellü ve bir ayaklu irkegi sağ dişisi şol olur ikisini biri birine muttaşıl tursa hemân bir âdem şüretinde olur ve yine ayrılır dağı kalkı kalkı gider gâyetde kattâl ü hunḥvār olur ve insân şeklinde olur} ma‘nâ-yı terkîbisi gāvun (9) mişi ya‘nî koyuna benzeyen dimekdür vech-i müşâbehet oldur ki gāvun bir nev‘i min vechin ehlîdür (10) evde beslenür ḥıdmetlenürler ve min vechin deştîdür niçe ayular yabânda gezer kimse gözetmez miş cinsinün (11) dağı ‘umûmı vardur ehliye ve deştîye anuñiçün mezkûr ḥayvânun mişe izâfeti câyiz olunmuşdur (12) kelle-yi gāv-mış demek şu şıgırı başı dimekdür taḫtî‘ kuyruğa düm müfte‘ilün di rîm irin {‘ilm olmağıla taḫdîm ve te’ḥîr olunmuşdur} mefâ‘ilün (13) nīm yarım müfte‘ilün şırım devâl mefâ‘ilün şu şıgırı müfte‘ilün başı nedür mefâ‘ilün kelle-yi gâ (14) müfte‘ilün vemişdür mefâ‘ilün

277

Göz kapağına pîle di pür töludur kedû kabaḫ**Boş (15) tehî vü baş ser artuḫ dağı bîşdür²⁸⁸**

Pîle bâ-yı ‘Acemînün kesri ve yâ-yı müşennât-ı taḫtiyyenün sükûnı (16) ve hâ-yı ‘alâmet ile göz kapağı ‘Arabca cefn ma‘nâsına ve çerçi âleti ve gönül ibrişimi ve gönül kurdı (17) ve çatal demrenlü oḫ ma‘nâsına dağı gelür *pür* bâ-yı ‘Acemînün zammıyıla tölü ‘Arabca meşḥûn ma‘nâsına *kedû* kâf-ı (18) ‘Arabînün fethi ve dâl-ı mühmelenün zammı ve vâvun sükûnıyıla kabaḫ ‘Arabca kara‘ ma‘nâsına *tehî* tâ-yı müşennât-ı (19) fevkiyyenün fethi ve hânun kesri ve yânun sükûnıyıla boş ‘Arabca ḥâlî ma‘nâsına tehî tehün ittibâ u müzâvece (20) tarîkıyıla isti‘mâl olunur *ser* baş ‘Arabca re’s ma‘nâsına *bîş* bâ-yı ‘Arabînün kesriyile artuḫ (21) ‘Arabca zâ’id ve keşîr ma‘nâsına ba’z-ı nüshada artuğa ma‘nî bîşdür vâkı‘ olmuşdur ba’zısındda dağı [M73b] (1) artuḫ ya‘nî bîşdür vâkı‘ olmuşdur ammâ ikisi dağı şaḥîḥ degildür taḫtî‘ göz kapağı müfte‘ilün na pîle di (2) mefâ‘ilün pür töludur müfte‘ilün kedû kabaḫ mefâ‘ilün boş tehî müfte‘ilün vü baş ser mefâ‘ilün (3) artuḫ dağı müfte‘ilün ı bîşdür mefâ‘ilün

278

Çîre yegin di kimnüne zîre vü ḥîre yoşdur (4)**Balı arıñ çü nüşdur dikenî dağı nîşdür**

Çîre cîm-i ‘Acemînün kesri ve yâ-yı müşennât-ı taḫtiyyenün (5) sükûnı ve hâ-yı ‘alâmet ile yegin ‘Arabca ḡalib ma‘nâsına ve yürekli ve faşîḥ ve önegü ve bîdeb (6) ve büyük

²⁸⁸ Vezin aksamaktadır

yol ve bir otuñ adıdır çir mişlehu {ve eli uz olup neye yabırsursa elinden gelen kimseye çire-dest dirler} **zîre** zā-yı mu‘cemenüñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyyenüñ sükûnı ve hā-yı (7) ‘alāmet ile Türkce kimnün didükleri ot **hîre** hā-yı mu‘cemenüñ kesri ile zîre vezinde Türkce yoş (8) ya’nî tonuk âdem dimekdür yoş lafzı Fârsîdür Türkîde daḥı meşhûrdur ve daḥı hîre uyuşmuş (9) a‘zâ ve kamaşmış göz ve boş ve yorgun ve taḥayyür ve bilmezlik ve bed-endiş ve lecûc kimse ma‘nāsına gelür (10) hîr ve eli uz olmayup işe yakışmayan kimseye hîre-dest dirler **nûş** nūnuñ zammı ve vāvıla (11) şîn-i mu‘cemenüñ sükûniyıla bal ‘Arabca ‘asel ma‘nāsına ve çam ağacı ve ‘ākıbet ve lezzet ve lezzetlü (12) şerbetler ve nûşiden lafzından şîga-yı emr ve vaşf-ı terkibîdür ve içme ma‘nāsına ism-i maşdardur (13) maşdarı nûşidendür içmek ‘Arabca şurb ma‘nāsına pes Luṭfullāh Ḥalīmî nûş içmek şurb (14) ma‘nāsına ism-i maşdardur didüğünde ḥaṭā itmişdür kemāle’n-ḥafî **nîş** nūnuñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı (15) taḥtiyye ile şîn-i mu‘cemenüñ sükûniyıla muṭlaḳā ağulu ḥayvanātuñ ignesi ve dikenî naḳale-yi lügātuñ (16) naḳli böyledür nāzım-ı merḥūmuñ bal arusunıñ ignesine taḥşîşi anlarıñ ta‘mîmüne muḥālifdür maḳbûl (17) degildür taḳṭî‘ çire yegin müfte‘ilün di kimnüne mefā‘ilün zîre vü ḥî müfte‘ilün re yoşdur mefā‘ilün (18) bal arınıñ müfte‘ilün çü nûşdur mefā‘ilün dikenî da müfte‘ilün ḥî nîşdür mefā‘ilün (19)

279 Muştuluğa di müjde vü müzd kirā dönüm gerî

Vîje arı vü rîze uvaḳ yek (20) vîze bir qarışdur

Müjde mîmüñ zammı ve zā-yı ‘Acemînüñ sükûnı ve dāl-ı mühmelenüñ fethi ve hā-yı ‘alāmet (21) ile muştuluk ma‘nāsına ism-i maşdardur maşdarı müjdedāden ve müjdegerdendür {muştulamaḳ ma‘nāsına} {muştuglaḳ virilen nesneye müjdegānî dirler} **müzd** mîmüñ [M74a] (1) zammı ve zā-yı ‘Arabîyile dāl-ı mühmelenüñ sükûniyıla Türkce kirā ‘Arabca ücret ma‘nāsına ve şevāb ve müşterî yıldızı (2) **gerî** kâf-ı ‘Acemînüñ fethi ve rā-yı mühmelenüñ kesriyile dönüm ma‘nāsına ve evlik ma‘nāsına daḥı gelür ‘Arab (3) ta‘rîb idüp cerîb {Cevherî Sıḥāḥda eydür *el-cerîbu el-miḳdāru’l-ma’lūmu minhu’ṭ-ṭa’āmi ve’l-larṣ*²⁸⁹} dir **vîje** vāvuñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyyenüñ sükûnı ve zā-yı ‘Acemînüñ fethi (4) ve hā-yı ‘alāmet ile ḥālîş Türkce arı ve pāk ma‘nāsına vîj mişlehu ba‘z-ı naḳale-yi lügat ḥāşyiye ma‘nāsına (5) naḳl itmişler ve bi’l-külliyye ma‘nāsına daḥı naḳl olınmuş **rîze** {rîze rîze ok ok dimekdür} rā-yı mühmelenüñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyyenüñ (6) sükûnı ve rā-yı ‘Arabînüñ fethiyile rîz mişlehu uvaḳ uşak daḥı dirler ‘Arabca ḥard dirler ve dökmeḳ ma‘nāsına (7)

²⁸⁹ Cerîb, yiyecek ve herhangi bir toprak parçasından belli bir miktarın adıdır.

olan rîhtenden şîğa-yı emr ve vaşf-ı terkîbî olur hûn-rîze gibi kan dökici ma'nāsına (8) *vîze* vāvuñ kesri ve zā-yı 'Acemîñüñ fethi ve hā-yı 'alāmet ile qarış 'Arabca şibr ma'nāsına ba'z-ı nüshada (9) vîje düşmiş {ammā ğalaṭdur} yek vize bir qarış dimekdür taḳṭî' muştuluğa (10) müfte'îlün di müjde vü mefā'îlün müzd kirā müfte'îlün dönüm gerî mefā'îlün vîze arı müfte'îlün vü rîz'uvak (11) mefā'îlün yek vîze bir müfte'îlün qarışdur mefā'îlün

280 Revnaḳ u fer daḥı diger balta teber velî siper (12)

Ḳalkāna dirler oḳ u yay ḳoyacak adı kîşdür

fer fānuñ fethiyile revnaḳ ma'nāsına (13) *diger* dāl-ı mühmelenüñ kesri ve 'alāmet-i kesre olan yā ile daḥı 'Arabîde vāv-ı 'āṭfe ma'nāsına (14) ve ayrıḳ ve ikindü vaḳti 'aşr ma'nāsına *teber* tā-yı müşennāt-ı fevḳāniyye-yi muḳaddime ile bā-yı muvaḥḥidenün (15) fethiyile balta 'Arabca fe's ma'nāsına *siper* sîn-i mühmelenüñ kesri ve bā-yı 'Acemîñüñ fethiyile ḳalkān 'Arabca cünne (16) ma'nāsına ve üç ḳanatlu ma'nāsına gelür nāzımuñ velî siper didügi mışrā'-ı şānînüñ evveline merhündür (17) *kîş* kāf-ı 'Arabîñüñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyye ile şîn-i mu'cemenüñ sükūniyyıla şol şanduk ki içine oḳ (18) yay ḳoyarlar Türkce kîş dirler ve daḥı mezheb ve dîn ma'nāsına daḥı gelür nitekim şimdi gelicek beytde (19) gelür taḳṭî' revnaḳ u fer müfte'îlün daḥı diger mefā'îlün balta teber müfte'îlün velî siper mefā'îlün (20) ḳalkāna dir müfte'îlün ler oḳ u yay mefā'îlün ḳoyacak a müfte'îlün dı kîşdür mefā'îlün

281 Ṭapmağa (21) di perestiş ü beslemege di perveriş

Zāhide pārsā digil mezheb ü dîn ḥu kîşdür

[M74b] (1) *perestiş* bā-yı 'Acemîyile rānuñ fethiyile ṭapış ma'nāsına ism-i maşdardur maşdarı perestîdendür ṭapmak ma'nāsına (2) nāzım-ı merḥūmuñ perestişe ma'nā-yı maşdarı virüp ṭapmak ma'nāsına ḳılması şahîḥ degildür *perveriş* (3) bā-yı 'Acemîñüñ fethi ve rā-yı mühmelenüñ sükūnı ve vāvuñ fethi ve rā-yı mühmelenüñ kesriyile ism-i maşdardur besleyiş (4) ma'nāsınadır maşdarı perverdendür beslemek ma'nāsına nāzım-ı merḥūmuñ perverişi {daḥı beslemek} ma'nāsına (5) ḳılması şahîḥ degildür *pārsā* bā-yı 'Accemîyile ve vezn için rā-yı mühmelenüñ kesriyile zāhid ve 'ābid ve pāk (6) dāmen ve tezkiyelenmiş şāhed ve ḥilālzāde ve iş eri ve ivecek iş ma'nāsına taḳṭî' (7) ṭapmağa di müfte'îlün perestiş ü mefā'îlün beslemege müfte'îlün di perveriş mefā'îlün zāhide pā (8) müfte'îlün rısā digil mefā'îlün mezheb ü dîn müfte'îlün ḥu kîşdür mefā'îlün

282 Atlu süvār (9) u mertebe pāye piyādedür yaya

Sac ayağı se-pāyedür hem daḥı sīḥ (10) şışdūr

Süvār sîn-i mühmelenüñ zammıyıla atlu ‘Arabca fāris ma’nāsına **pāye** bā-yı (11) ‘Acemīyle ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyye ile ve hā-yı ğayr-ı melfūza ile ma’nā-yı ḥaḳīḳisi nerdübāndur isti‘āre (12) ṭarīkıyla mertebe ma’nāsına isti‘māl olunur ve ağac özdegi ve bahādur ve derece ma’nāsına **piyāde** (13) yaya ‘Arabca racil ma’nāsına ve şatranc piyādesi ma’nāsına **se-pāye** se-pa mişlehu sac ayak (14) ki üzerine tencere ve çölmek kōrlar ve her nesne ki incileyin üç ayaklu ola ki daḥı se-pā dirler (15) nitekim [çerāgdāraruñ] üzerine çıkup kandil yaḳduḳlarına se-pā didükleri gibi ki Türkīde daḥı meşhūrdur (16) ser ile pāyiden mürekkebdür ser üç ma’nāsına āḥırındaki hā-yı ‘alāmet-i fetḥadur lākin sîn-i (17) fetḥa-yı şarīḥa ile telaffuz olunmaz belki imāle ile telaffuz olunur ve ekşer (18) yirde işbā‘ olunup yā ile telaffuz olunur pāy ayak mezkūr şışlere se-pāyenüñ (19) ıtlāḳı üç ayaklu olduğıçündür **sīḥ** sîn-i mühmelenüñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyye ile (20) hā-yı mu‘cemenüñ sükūnuyla muṭlaḳā şış ki bir nesneyi şancarlar gerek şecerden olsun ve gerek demürden (21) ḥuşūşıla kebāb demürine dirler ve emzük ve naṭas ve pālāndüz demüri ve çuvāl ve ğırāre ağzına [M75a] (1) sacduḳları çuvāl-düz gibi şecerdür taḳṭī‘ atlu süvā müfte‘ilün r u mertebe mefā‘ilün pāye piyā (2) müfte‘ilün dedür yaya mefā‘ilün sac ayağı müfte‘ilün se-pāyedür mefā‘ilün hem daḥı sī (3) müfte‘ilün ḥı şışdūr mefā‘ilün

283 İnest āb-ı hoş-güvār āyed ān ki teşneest²⁹⁰ (4)Budur eyü siñici şu gele oña şuşamışdur²⁹¹

İnest budur **āb-ı hoş-güvār** (5) hoş-güvār ‘ibāreti vaşf-ı terkībīdür hoş ile güvārden mürekkebdür hoş eyü ma’nāsına (6) güvār kāf-ı ‘Acemīnūñ zammıyıla güvārīdenden vaşf-ı terkībīdür güvārīden şinmek ve siñirmek (7) ma’nāsına lāzım ve müte‘addī isti‘māl olunur āb-ı hoş-güvār demek eyü siñici şu dimekdür (8) **āyed** gele ma’nāsınadır ‘ale’l-işṭilāḥ **ānki** aşlı ānrā ki dūr ki zamīr-i mef‘ül olan (9) rānuñ şıfatıdır oña ki dimekdür teşneest şuşamışdur dimekdür {bu mādan murād zıkr olınan lügat-ı mühimmātdur ki mā gibidür teşne gibi olan ṭalibe nef‘-i küllī virür} {taḳṭī‘ İnesti ā müfte‘ilün bı hoş-güvār mefā‘ilün āyed ān ki müfte‘ilün teşneest mefā‘ilün budur eyü müfte‘ilün siñici şu mefā‘ilün gele ki şu müfte‘ilün şamışdur mefā‘ilün}

²⁹⁰ Vezin aksamaktadır.²⁹¹ Vezin aksamaktadır.

284 Müfte‘ilün (10) mefā‘ilün müfte‘ilün mefā‘ilün

‘İlm ü kemāl ü ma‘rifet ‘ārife özge ‘İşdur (11)

‘İş emşāline mevāzin olsun için kesr-i ‘aynıla okınur ve illā aşlı fethā iledür {taḳṭī‘ ‘ilm ü kemā müfte‘ilün li ma‘rifet mefā‘ilün ‘ārife öz müfte‘ilün ge ‘İşdür mefā‘ilün} (12) hāmişinde bu daḥı menḳūldür

23 Mürşid-i kāmīl ādemi cām-ı cihān-nümā ider

Cām-ı (13) cihān-nümā nedür āyine-i Ḥudā ider

Ma‘lūm ola ki cenāb-ı Ḥaḳḳ ‘azze şānuhu (14) kemāl-i ḳudretiyle vücūd-ı insānīyi meclā-yı (15) zāt u şıfāt olur mirāt olmağa müsta‘id-i ḥaḳḳ itmegile vücūd-ı ḥayvānīden (16) mümtāz ḳıldı pes bir ṭālib-i şādıḳ-ı müste‘id ḳaçan bir mürşid-i kāmīle teslīm-i vücūd idüp (17) andan māyeli tevḥīdi telaḳḳin itse ve irādet-i ḳaviyye birle tevḥīd ü ‘ibādāt ü riyāzāt (18) ve mücāhedāta meşḡul olsa ‘ale’tedric kendü ile Ḥaḳḳ beyninde olan yetmiş büyük (19) ḥicāb refi‘ olunup vücūd-ı āyīne {iskenderī ki cām-ı cihān-nümā dirler anuñ gibi} {āyīne-yi iskenderī bir ṭaşdur ki cümle ‘ālem anuñ içinde görünür} olur pes anda Ḥaḳḳ te‘ālānuñ zāt (20) ve şıfātı ve cümle ‘avālim ü ekvān nümāyān olur {ma‘lūm ola ki ol yetmiş biñ ḥicābuñ on biñi ḳalıbindadır on biñi daḥı nefisedür on biñi daḥı ḳalbedür on biñi daḥı rūḥdadur on biñi daḥı serdede on biñi daḥı ḥafidedür on biñi daḥı aḥḑādudur fe’l-yahḑaz} ol vaḳt kişi kendü nefsi-i ḳudsī (21) sinüñ ḥaḳīḳatini fehmi ider lākin ol maḥalde sālīke lāzımdur ki kendü nefsiyle Ḥaḳḳı temyīz [M75b] (1) eyleme eger nefsiye Ḥaḳḳ dise taḥḳīḳ kendüyi bulmamış olur maḥlūḳ-ı Ḥālīḳ olmaḳ nice mutaşavvurdur (2) sālīkinden niçeler bu arada ḡalaṭa düşmüşlerdür ma‘nā-yı nefsi Ḥaḳḳ şanmışlardur ene’l-Ḥaḳḳ (3) da‘vāsın urmuşlardur şeyḥ Ebū Yezīd Bestāmī ḳuddise sırrahu’s-sāmī buyurmuşlar otuz (4) yıl envā‘-ı mücāhedāt ve riyāzāt ve mezellet ḳapusunda oturdum otuz yıldan soñra (5) Ḥaḳḳıla benüm aramda olan ḥicābları ḳaldırdum gördüm Ebū Yezīd perde ardından zāhir (6) oldu ya’nī Ebū Yezīd yine ebū Yezīde mütecellī oldu öyle şandım ki istedigüm gine benmişüm ḳünkü (7) taḥḳīḳ bildüm taḥḳīḳ görinen ma‘nā-yı Ebū Yezīd imiş ḳünkü ma‘nā-yı Ebū Yezīdi bildüm (8) anda Ḥaḳḳı bildüm Beyt

Ey nüşḥa-yı nāme-yi ilāhī ki tuyī

V’ey āyīne-yi cemāl-i şāhī (9) ki tuyī

Dil āyine-yi cemāl-i šāhensāhest

Ey her dü cihān ğılāf-ı āyine-i (10) tuyı²⁹²

Fe'l-yeteḥakkak şümme'l-yefhem

Müfte'ılün mefā'ilün müfte'ılün mefā'ilün

Ḥabnıla ṭayyıla (11) recez ḳalbūni pür-şafā ider

Baḥr- erbā'-ı aşrın kıṭ'a-yı derbaḥr-ı remel-i maḥbūn (12)

285

Firīb aldamaḳ oldı firībiden aldanmaḳ

Kişi cāblūs itmek nedür (13) ya'nı yaldanmaḳ

firīb fā ile rā-yı mühmelenün kesriyile ism-i maşdardur aldayış ma'nāsına (14) gāh olur maşdar ma'nāsına daḥı isti'māl olunur anuñiçün nāzım-ı merḥūm bu ma'nāya (15) kıldı *firībiden* {firifden mişlehu} maşdar-ı müte'ddīdür aldamaḳ 'Arabca ḥıdā' ma'nāsınadır nāzım-ı merḥūmuñ aldanmaḳ ma'nāsına lāzım (16) kılması 'Arabīdür *cāblūs* cīm-i 'Arabīyile 'Acemīyile daḥı cāyızdır ve elifden şoñra bā-yı muvaḥḥide ile (17) lāmuñ zammıyıludur maşdar olduğı zemān gerden ile isti'māl olunup cāblūsgerden (18) dirler Türkce yaltaḳlanmaḳ {ve dilkilik itmek} ya'nı dostluḳ şüretin gösterüp ammā göñlünde olmamaḳ 'Arabca (19) tabaşbuş dirler pes nāzım-ı merḥūm daḥı cāblūsgerdendir ya'nı yaltanmaḳ dise evlā (20) olurdı taḳṭī' firīb al fe'ülün damaḳ oldı mefā'ilün firībī fe'ülün den aldanmaḳ (21) mefā'ilün kişi cā fe'ülün blūs itmek mefā'ilün nedür ya' fe'ülün ni yaldanmaḳ mefā'ilün [M76a] (1)

286

Keşīdendürür çekmek güşādendürür açmaḳ

Luḡatde bimenkiden ḳaḳuyup ṭoṭuldanmaḳ (2)

Keşīden kāf-ı 'Arabīnün fethi ve şin-i mu'cemenün kesriyile maşdardur çekmek ma'nāsına *güşāden* kāf-ı (3) 'Arabīnün zammıyıla maşdardur açmaḳ ve açılmaḳ ma'nāsına maşdarı lāzım isti'māl olunur müstaḳbelâtında (4) bir yā ziyāde idüp küşāyed ve küşāyende dirler *bimenkiden* {dendiden daḥı dirler} bā-yı zāyidenün zammı ve mīmün kesriyile bir kimseyi (5) ḳaḳuyup ṭoṭuldanmağa dirler maşdardur ve cümle bu baḥirde zıkr olınan kelimāt heb maşdardur taḳṭī' (6) keşīden fe'ülün dürür çekmek mefā'ilün güşāden fe'ülün dürür açmaḳ mefā'ilün luḡatde fe'ülün (7) bimenkiden mefā'ilün ḳaḳuyup fe'ülün ṭoṭuldanmaḳ mefā'ilün

²⁹² "Ey İlâhî mektubun bir nüshası olan ve ey sultanlığın güzellik aynası olan; gönül şâhlar şâhının güzellik aynasıdır. Her iki cihân, senin güzellik aynanın örtüsüdür."

287 Ğunūden ımızğanmak uyumak (8) biḡusbīden

Bebāliš nihāden ser-ḡu yaşduġa yaşdanmak

ğunūden ġayn-ı mu‘cemenūñ (9) zammıyıla bir şey’e tayanup uyumak ki Türkce ımızğanmak dirler *biḡusbīden* bā-yı zāyide ile ḡā-yı mu‘ceme (10) nūñ zammıyıla yatup uyumak ma‘nāsına *bebāliš* bā-yı ūlā-yı zāyidenūñ fethiyile bāliš yaşduk ‘Arabca (11) visāde ma‘nāsına *nihāden* nūnuñ kesriyile komaḡ ‘Arabca vaż‘ ma‘nāsına *ser* baş mecmū‘ınuñ ma‘nāsı (12) başı yaşduġa komaḡ ya‘nī yaşduġı yaşdanmak dimekdür taḡṭī‘ ğunūden fe‘ülün ımızğanmak (13) mefā‘ilün uyumak fe‘ülün biḡusbīden mefā‘ilün bebāliš fe‘ülün nihāden ser mefā‘ilün ḡu yaşdu (14) fe‘ülün ġa yaşdanmak mefā‘ilün

288 Begenmek pesendīden güziden öġütlemek

Serāyīden (15) ırlamak bişermīden utanmak

Pesendīden bā-yı ‘Acemīyile sīn-i mühmelenūñ fethiyile begenmek ‘Arabca (16) taḡsīn ma‘nāsına *güziden* {güzīn üründü ya‘nī her nesnenūñ eyüsü} kāf-ı ‘Acemīnūñ zammıyıla öġütlemek ya‘nī bir şeyūñ eyüsini üründüleyüp (17) seçmek ‘Arabca inteḡāb ma‘nāsına müstaḡbelātında nūn ziyāde olunup güzīnend ve güzīnende dinilür (18) *serāyīden* sīn-i mühmelenūñ fethiyile ve kesriyile cāyızdūr ırlamak ‘Arabca teġannī ma‘nāsına *bişermīden* (19) bā-yı zāidenūñ kesriyile utanmak ma‘nāsına taḡṭī‘ begenmek fe‘ülün pesendīden mefā‘ilün güziden fe‘ülün (20) öġütlemek mefā‘ilün serāyī fe‘ülün den ırlamak mefā‘ilün bişermī fe‘ülün den utanmak mefā‘ilün (21)

289 Çeşīdendürür tatmak yemek ḡurden ü emmek

Mezīden mekīden hem biġurriden ıñranmak

[M76b] (1) *çeşīden* cīm-i ‘Acemīnūñ fethi ve şīn-i mu‘cemenūñ kesriyile tatmak ‘Arabca zevk ma‘nāsına *ḡurden* ḡā-yı (2) mu‘cemenūñ zammı ve vāv-ı resmiyile yemek ‘Arabca ekel ma‘nāsına *mezīden* mīmūñ fethi ve zā-yı ‘Arabīnūñ kesriyile (3) bir şey’i sorup emmek ‘Arabca maşşe ma‘nāsına ve tatmak ma‘nāsına daḡı gelür (4) *mekīden* mīmūñ fethi ve kāf-ı ‘Arabīnūñ kesriyile bu daḡı emmek ma‘nāsınadır (5) pes bu beyt merhūn ḡabīlindendür *biġurriden* bā-yı zāide ile ġayn-ı mu‘cemenūñ zammıyıla ıñranmak (6) ya‘nī ġürlemek arslan ıñranması gibi ve gerinüp sünmek ma‘nāsına daḡı gelür taḡṭī‘ (7) çeşīden fe‘ülün dürür tatmak mefā‘ilün yemek ḡur fe‘ülün den ü emmek mefā‘ilün mezīden fe‘ülün (8) mekīden hem mefā‘ilün biġurri fe‘ülün den ıñranmak mefā‘ilün

290 Di süften delik delmek (9) direngiden eğlenmek
Di fincā vü gālīden gerinmek yuvalanmak

Süften sîn-i mühmelenüñ (10) zammıyıla delmek ‘Arabca şekab ma’nāsına sünbiden mişlehu müstakbelâtında fâ yirine nûn ve yâ getirüp (11) sînend ve sînende dirler *direngiden* dâl-ı mühmelenüñ kesri ve rā-yı mühmelenüñ fethi ve nûnuñ sükûnı ve kâf-ı (12) ‘Acemînüñ kesriyle eğlenmek ‘Arabca lebeş ma’nāsına direnggerden dağı dirler lâzımdur müte‘ddîsi direngâniden (13) dūr *fincā* fānuñ kesri ve nûnuñ sükûnıyıla aşı fincāgerdendür zarûret-i vezn için gerden hâzıf (14) olunmuşdur finciden mişlehu gerinmek ki ittibâkatinde ‘illet ‘add olunur ‘Arabca temattî dirler (15) *gālīden* gayn-ı mu‘cemenüñ fethi ve lâmuñ sükûnıyıla ‘Acem bu taları tâ okur belki gâhî tâ yazar yuvalanmak (16) ‘Arabca tedâhıruc ma’nāsına yuvalmak ma’nāsına olan gālânidenüñ me‘âvî‘idür taqtî‘ di süften (17) fe‘ülün delik delmek mefâ‘ilün direngi fe‘ülün den eğlenmek mefâ‘ilün di fincā fe‘ülün vü gālīden (18) mefâ‘ilün gerinmek fe‘ülün yuvalanmak mefâ‘ilün

291 Çerīdendür otlamak hem āğıştēn ıslamak (19)
Şuden ter zibārān ya’nî yağmurdan ıslanmak

Çerīden cīm-i ‘Acemînüñ fethi ve rā-yı mühmelenüñ kesriyle (20) ve rānuñ muhaffefiyle teşdīdiyle cāyızdūr otlamak ma’nāsına *āğıştēn* meddile ve gayn-ı mu‘cemenüñ kesriyle (21) aşı āğıştendür tahtîfi için yâ hâzıf olunmuşdur ıslamak ve ıslanmak ma’nāsına müte‘addî [M77a] (1) ve lâzım isti‘māl olunur *şuden ter* yaş olmak *zibārān* yağmurdan ya’nî yağmurdan ıslanmak (2) dimekdür taqtî‘ çerīden fe‘ülün dūr otlamak mefâ‘ilün hem āğış fe‘ülün ten ıslamak mefâ‘ilün (3) şuden ter fe‘ülün zibārān ya‘ mefâ‘ilün ni yağmur fe‘ülün dan ıslanmak mefâ‘ilün

292 Bihez cānest (4) İn güftār eger mīkūnī bāver
Bu söz yegdürür cāndan ger iderseñ inanmak

(5) *bihez cānest* cāndan eyüdü *İN güftār* bu söz *eger mīkūnī* eger idersen *bāver* (6) burada inanmak ‘Arabca taşdıķ ma’nāsına maşdar isti‘māl olunmuşdur ammā aşında ism-i maşdar (7) dur maşdarı bāverīdendür ve dağı bāver rāstgūy ya’nî tođrı söyleyici ma’nāsına dağı (8) gelür taqtî‘ bihez cā fe‘ülün nest İN güftā mefâ‘ilün reger mī fe‘ülün kūnī bāver mefâ‘ilün (9) bu söz yeg fe‘ülün dūrür cāndan mefâ‘ilün ger ider fe‘ülün señ inanmak mefâ‘ilün (10)

293 Fe‘ülün mefā‘lün fe‘ülün mefā‘lün

Kişi uşlulukdandır işi uşluya (11) **tanmak**

taḳṭī‘ kişi uş fe‘ülün lulukdandır mefā‘lün işi uş fe‘ülün luya **tanmak** (12) mefā‘lün hāmişde menḳüldür

24 Bu baḥr-ı ṭavīli gel işit ey boyı uzun (13)

Ki nice laṭīf ü ḥūb olur müntehā mevzūn

Fe‘ülün mefā‘lün fe‘ülün mefā‘lün (14)

Hemişe sa‘ādet yarıcın devletün efzūn

Baḥr-ı ḥāmis aşrın kıṭ‘a-yı derbaḥr-ı mütekārib (15)

294 Çam ağacı gīj ü kayın ağacı gūş

SAğaç delegen ḥūldur büm baykuş (16)

Gīj kāf-ı ‘Arabīnün kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyye ile zā-yı ‘Acemīnün sükūnıyla çam şeceri ki ‘Arabca şanevber (17) dirler *gūş* ḡayn-ı mu‘cemenün zammı ve vāvıla şīn-i mu‘cemenün sükūnıyla kayın şeceri ki andan ok (18) düzerler ve sāzendeler kabuğundan zaḥme dizerler ve buğday başı ma‘nāsına daḥı gelür (19) *ḥūl* ḥā-yı mu‘cemenün zammı ve vāvıla lāmuñ sükūnıyla ağaç delen kuşu ve ḥoros ibigi ve çavlaḳ (20) kuşu ve alaca serçe ve yayın balık ve ziyāraḳ merzā ve öz kuşu ma‘nāsına gelür (21) *büm* bā-yı ‘Arabīnün zammı ve vāvıla mīmün sükūnıyla ‘Arabīdür Fārsīde daḥı müsta‘meldür baykuş didükleri [M77b] (1) kuşdur ki emr-i Ḥaḳḳıla avı ayağına gelüp ba‘zan yir ve ba‘zan āzād ider ve ügi kuşu ve serḥad (2) ve qarargāh ma‘nāsına daḥı gelür taḳṭī‘ çam ağa fe‘ülün cı gīj ü fe‘ülün kayn ağa fe‘ülün cı gūş (3) fe‘ülün ağaç de {dālda bir ḥarf kadar te‘ennī gerek} fe‘ülün legen ḥū fe‘ülün lidur büm fe‘ülün baykuş fe‘ülün

295 Perīr öteki güne (4) di dey düne di

Dün ışrağı giceye dūş u perendūş

Perīr bā-yı ‘Acemīnün fethi (5) ve rā-yı mühmelenün kesriyle dün degil öteki gün *dī* dāl-ı mühmelenün kesriyle dün ‘Arabca emsī (6) ma‘nāsına *dūş* dāl-ı mühmelenün zammı ve vāvıla şīn-i mu‘cemenün sükūnıyla {dün gice ma‘nāsına} *perendūş* bā-yı ‘Acemīyile (7) rā-yı mühmelenün fethi ve nūnuñ sükūnı ve dāl-ı mühmelenün zammı ve vāvıla şīn-i mu‘cemenün sükūnıyla (8) dün gice degil öteki gice ma‘nāsına ki ḡalīz Türkīsi ışrağıdır {dünki güne degil öteki güne ışrağı gün dirler} taḳṭī‘ perīr ö fe‘ülün (9)

teki gü fe‘ülün ne di dey fe‘ülün düne di fe‘ülün dün ııra fe‘ülün ğı gıce fe‘ülün ye düş u
(10) fe‘ülün perendüş fe‘ülün

296 Döşek cāme-ḥvāb oldı ‘uryan yalıncaḳ (11)

Derāgüş kün ḳoc ḳucaḳ oldı āgüş

Cāme-ḥvāb döşek aşlnda cāme-yi ḥvābdur (12) ‘ilm olmağıla ḳāyide-yi terkīb tağayyūr olunup cāmenüñ āhırındaki hemze ki ‘alāmet-i izāfetdür (13) ḥazf olunmuşdur ‘*uryān* ‘Arabīdür Fārsīde müsta‘mel degildür bu ki ta‘arruz nāzım-ı merḥūmuñ (14) vazīfesi degildür *derāgüş kün* dāl-ı mühmele ile rā-yı mühmelenüñ fethiyile emr-i ḥāzırdur (15) ḳoc ma‘nāsına {der ile āgüşden müekkebdür} maşdarı āgüşgerdendür ḳoçmaḳ ‘Arabca yezummu ma‘nāsına āgüş meddile ve gayn-ı (16) mu‘cemenüñ zammıyıla bir ḳucaḳ arpa ve buğday destesi ḥuzme ma‘nāsına ve ḳucmaḳ ve ḳuculmaḳ ma‘nāsına (17) olan āgüşīdenden ism-i maşdar ve emr-i vaşf-ı terkībī daḥı gelür taḳṭī‘ (18) döşek cā fe‘ülün me-ḥvāb ol fe‘ülün dı ‘uryan fe‘ülün yalıncaḳ fe‘ülün derāgüş fe‘ülün şı kün ḳoc (19) fe‘ülün ḳucaḳ ol fe‘ülün dı āgüş fe‘ülün

297 Sümük ḥıımdür daḥı bīnī burundur (20)

Ḳafā ḥīre ḳulaḳ dibidür binā-güş

ḥııı ḥa-yı mu‘cemenüñ zammıyıla yāḥud kesriyle sümük ki burundan (21) çıkan balğamdur ‘Arabca muḥaṭ dirler ḥım mişlehu *bīnī* bā-yı muvaḥḥidenüñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyyenüñ sükūnı ve nūnuñ [M78a] (1) kesriyle burun ‘Arabca enf ma‘nāsına ve dīdenden şīga-yı muḥāṭab-ı müstaḳbeldür gör göresin ma‘nāsına (2) *ḥīre* ḥa-yı mühmelenüñ kesri ve yā-yı müsennāt-ı taḥtiyyenüñ sükūnı ve rā-yı mühmelenüñ fethi ve hā-yı gayr-ı melfūza ile ḳafa (3) Türkce eñse ma‘nāsına *binā-güş* bā-yı muvaḥḥidenüñ kesriyle ḳulaḳ tozı ma‘nāsına taḳṭī‘ sümük ḥıl (4) fe‘ülün midür da fe‘ülün ḥı bīnī fe‘ülün burundur fe‘ülün ḳafā ḥī fe‘ülün re ḳulaḳ fe‘ülün (5) dibidür fe‘ülün binā-güş fe‘ülün

298 Di kirpiye çizī vü maymuna kebī

Hem āḥū (6) geyik ṭavşana hem di ḥargüş

Çizī cīm-i ‘Acemīnüñ kesriyle bir nesne dimekdür {kirpi} ma‘nāsına (7) degüldür belki kirpi ma‘nāsına olan çizüdür çizuvā mişlehuḥū ğālibā nāsiḥūn çizüyı çizīye (8) taḥrīf itmişler *kebī* kāf-ı ‘Arabīnüñ fethi ve bā-yı müşeddedenüñ kesriyle maymun didükleri ḥayvāndur (9) *āḥū* meddile ve hānuñ zammıyıla geyik didükleri ḥayvān ‘Arabca zabī dirler ve ‘ayb ma‘nāsına daḥı gelür *ḥargüş* (10) ṭavşan ‘Arabca erneb ma‘nāsına ḥar ile güşden mürekkebdür ḥar merkeb güş ḳulaḳ ḳulağı (11) merkeb ḳulağına müşābih

olmağıla tavşana ħargūş dimişlerdür taḳṭī‘ di kirpi fe‘ülün (12) ye çizi fe‘ülün vü maymu fe‘ülün na kebī fe‘ülün hem āhū fe‘ülün geyik tav fe‘ülün şana hem fe‘ülün (13) di ħargūş fe‘ülün

299

Yemek ħordenī sīr toḳ rūze orçdur

Edik mūze oldı (14) papıç oldı pā-būş

ħordenī {ve ħürden lafzından māzī vü ism-i maşdardur ve şataşdı ve bulaşdı ma‘nāsına daḥı gelür} {ve daḥı cetsen ħamle eylemek şancmak ve zahmetlü olmak ma‘nāsına daḥı gelür} ħord vāv-ı resmīyle ta‘ām ma‘nāsına berd ü serd ḳāfiyesinde (15) isti‘māl olunur ħordeninün yāsı yā-yı mālđür ki evā’il-i şerḥde tafşīli sebḳ itdi yemege müntehī (16) ta‘ām dimekdür **sīr** {imāle ile ḳayd olundı zīrā imālesiz kesre-yi şariḥa ile olursa şarmaşık ma‘nāsına olur} sīn-i mühmelenün kesresin fetḥaya imāle ile toḳ ya’nī yemekden toymuş ‘Arabca (17) şeb‘ān ma‘nāsına **rūze** rā-yı mühmelenün zammı ve zā-yı ‘Arabınün fetḥi ve hā-yı ‘alāmet ile (18) oruç ‘Arabca şavm ma‘nāsına gün ma‘nāsına olan rūze ihtişāşı olduğından ötüri āḫırında (19) ki hā edātı ihtişāşdur rüzedār oruç tutucu ‘Arabca şā’im ma‘nāsınadır **mūze** mīmün (20) zammı ve vāvuñ sükünü ve zā-yı ‘Arabınün fetḥi ve hā-yı ‘alāmet ile edik ‘Arabca ḥuf ma‘nāsına **pā-būş** [pābük mişlehu pābünük kezālik] papıç ma‘nāsına (21) ayak ma‘nāsına olan pā ile örti ma‘nāsına olan pūşden mürekkebdür [M78b] (1) aşı pūş-ı pādur ayak örtüsü dimekdür ‘ilm olmağıla muzāfun ileyhe taḳdīm olunmuşdur ve daḥı (2) pūş örtmek ma‘nāsına olan pūşidenden şīga-yı emr ve vaşf-ı terkībī daḥı isti‘māl olunur (3) taḳṭī‘ yemek ħor fe‘ülün deni sī fe‘ülün ri toḳ rū fe‘ülün ze orçdur fe‘ülün edik mū fe‘ülün (4) ze oldı fe‘ülün papıç ol fe‘ülün dı pā-būş fe‘ülün

300

Uçuk tutmuşa dīv-fersāy (5) dirler

Ĥired ‘aḳla di ögi gitmişe bīhūş

Dīv-fersāy uçuk tutmuş kimesne (6) dīv ü versāy mişlehu **ħired** {ḥā-yı mu‘cemenün kesriyle ḳayd olundı zīrā zammıyıla ħured uvaḳ ma‘nāsınadır ve fetḥiyile ħared özlü balçuk ki ayaga yapışur} ḥā-yı mu‘cemenün kesri ve rā-yı mühmelenün fetḥiyile ‘aḳıl ma‘nāsına **bīhūş** ögi (7) gitmiş kimesne zīrā hūş ög ma‘nāsınadır ki ‘aḳılñ verāsında bir ḥāletdür ki tafşīli sebḳ (8) itdi taḳṭī‘ uçuk tut fe‘ülün muşa dī {şında bir miḳdār te’ennī gerekdür vezn için} fe‘ülün vi fersā fe‘ülün yı dirler fe‘ülün (9) ĥired ‘aḳ fe‘ülün la di ö fe‘ülün gi gitmi fe‘ülün şe bī-hūş fe‘ülün

301

Tokuşmakdur (10) *āsīb* ü *āşüb* ürkiUruş rezm *katı* vü *ğavğā* *halālūş*

āsīb (11) meddile ve *sīn*-i mühmelenün {kesri} ve *yā*-yı müsennāt-ı tahtiyye ile *bā*-yı muvaḥḥidenün *sükūnıy*ıla tokuşma ve yan başı gelme (12) ma'nāsına ism-i maşdardur soñra zaḥmet ve meşkül ma'nāsına şāyî' olmışdur nāzım-ı merḥūm ma'nā-yı (13) maşdar ile ta'bīr idüp tokuşmak dir *āsīb* dimesi yirinde degildür *āşüb* meddile (14) ve *şīn*-i mu'cemenün zammı ve vāvıla *bā*-yı muvaḥḥidenün *sükūnıy*ıla ürki ya'nī her nesnenün (15) ürküp biri birine qarışması ism-i maşdardur maşdarı aşüftendür ve daḥı *āşüb* deñiz (16) mevci ve kesgü ki anuñıla od qarışdururlar ve aşüftenden şīga-yı emr ve vaşf-ı terkībī (17) daḥı gelür *rezm* rā-yı mühmele-yi muḳaddimenün fethi ve zā-yı mu'ceme ile mīmün *sükūnıy*ıla uruş ya'nī *ğavğā* (18) ve cenk ma'nāsına *halālūş* meşhurdur ḥırārūş mişlehu ammā nādirdür *katı* *ğavğā* ma'nāsına (19) ve muṭlaḳā galebe ve *katı* ve güft ü güy ya'nī dedi ḳodı ve şürsāv ve ḥalk arasında (20) olan çāv ma'nāsına daḥı gelür taḳṭî' tokuşmak fe'ülün dur *āsī* fe'ülün bü *āşū* (21) fe'ülün bi ürki fe'ülün uruş rez fe'ülün mi dür *ka* fe'ülün tı *ğavğā* fe'ülün *halālūş* [M79a] (1) fe'ülün

302

Ferişte sürüş u edeb oldı ferheng

Delüye di *dīvāne* hem daḥı (2) medhūş

Sürüş *sīn*-i mühmele ile rā-yı mühmelenün zammı ve vāvıla *şīn*-i mu'cemenün *sükūnıy*ıla (3) cānib-i Ḥaḳḳdan enbiyāya ḥaber getüren ferişteye dirler Şems Faḥrî ve ebū Mañşūr Esedî Cebrā'îl (4) dirler dimişler ferişte hā-yı ḡayr-ı melfūza ile muṭlaḳā melege dirler pes nāzım-ı merḥūmün muḳayyedi (5) muṭlaḳ ile teḡayyür idüp ferişte sürüş dimesi maḥall-i kelāmdur ve daḥı firişte daḥı Fārsîdür (6) Türkîde şāyî'dür aşı perhüşte per ile hiştenden mürekkebdür per *bā*-yı 'Acemîyle *kanat* ma'nāsınadır (7) bānuñ fāya tebdīlī şāyî'dür yarısı da pārsîde Fārsî ve işbahānda işfahān didükleri gibi (8) hişte şalı virmek ma'nāsına olan hiştenden ism-i mef'uldür *kuş* *kanatlarını* yaysa fūrū (9) hişt dirler taşvvirlerde ferişte *kanatlarını* açık yazduḳlarıçün perhişte dinmişdür (10) bu daḥı cāyizdür ki feriştenün {cüz'-i āḥır} hişte ola ki şīga-yı mazīdür āḥırındaki hā ma'nā-yı 'ām-ı (11) terkībiden ma'nā-yı ḥāşş-ı 'ilmîye naḳl içün ola nitekim hemḥābedeki hā gibi *ferheng* fer ile (12) hengden mürekkebdür fer ol ma'nādan 'ibāretdür ki Türkîde aña fer dirler heng ağırluḳ ma'nāsına (13) dur bunuñıla edebden kināye iderler nitekim böyle kināye Türkîde daḥı vardır ki fūlan edeblidir (14) diyecek yirde ağırdur dirler pes mecmū'-ı mürekkeb-i işṭilāḥ-ı ehl-i Fūrde edeb ma'nāsına isti'māl (15) olunur *dīvāne* delü 'Arabca mecnūn ma'nāsına taḥḳîḳi budur ki āḥırındaki

hā teşbîh içündür (16) ki dīve teşbîh olunmuşdur elif ile nūn teşbîhde mübālağa içündür ve bunuñ neẓāyiri (17) Fārsīde çokdur tettebbu‘ idene hafī degildür *medhūş* bu dağı delü ma‘nāsınadır taḳṭī‘ (18) ferişte fe‘ülün sürüş u fe‘ülün edeb ol fe‘ülün dı ferheng fe‘ülün delüye fe‘ülün di dīvā (19) fe‘ülün ne hem da fe‘ülün hı medhūş fe‘ülün

303 Şalıvir diseñ di rehā kūn di ten zen (20)

Diseñ epsem ol hem di mībāş hāmūş

Rehā kūn emr-i hāzırdur şalıvir dimekdür (21) maşdarı rehāgerdendür şalıvirmek ma‘nāsına rehānden mişlehu *ten zen* emr-i hāzırdur [M79b] (1) epsem ol dimekdür maşdarı ten zedendür epsem olmak ma‘nāsına tem zeden mişlehu pes ten zen kavli mişrā‘-ı (2) şānīnūñ evveline merhūndur *mībāş hāmūş* bu dağı epsem ol dimekdür emr-i hāzırdur maşdarı (3) hāmūş şudendür epsem olmak ma‘nāsına hāmūşiden mişlehu lāzımdur müte‘addisi hāmūş (4) gerdendür epsem eylemek ma‘nāsına taḳṭī‘ şalıvir fe‘ülün diseñ di fe‘ülün rehā kūn fe‘ülün (5) di ten zen fe‘ülün diseñ ep fe‘ülün sem ol hem fe‘ülün di mībā fe‘ülün şı hāmūş fe‘ülün (6)

304 Diyeyin saña diyecekler sen işit

Bigüyem betū güftenihā tu bünyüş (7)

Bigüyem diyeyin *betū* saña *güftenihā* diyecekler güfteninūñ cem‘idür güftenide olan yā yā-yı (8) mālđür söylencek ya‘nī söylenmege lāyık söz dimekdür *tu* sen *bünyüş* emr-i hāzırdur (9) işit ma‘nāsına evveline bā ile yā ziyāde olunmuşdur maşdarı yüşiden ve yā-yı müşennāt-ı taḳṭiyyenūñ (10) zammıyıla işitmek ma‘nāsına ba‘z-ı nüshada bīnüş vāḳı‘dur nūnıla ammā ğalāṭdur taḳṭī‘ diyeyin (11) fe‘ülün saña di fe‘ülün yecekler fe‘ülün sen işit fe‘ülün bigüyem fe‘ülün betū güf (12) fe‘ülün tenihā fe‘ülün tu bünyüş fe‘ülün

305 Fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün

İt üstāza (13) hıdmet şaḳın olmağıl lüş

Lüş lāmuñ zammı ve vāvıla şīn-i mu‘cemenūñ sūkūnuyla (14) Fārsīdür Türkīde dağı meşhūrdur süst ü kāhil ya‘nī tembel ādem dimekdür ve balçık (15) ki hayvān batar aña dağı lüş dirler taḳṭī‘ it üstā fe‘ülün za hıdmet fe‘ülün şaḳın ol (16) fe‘ülün mağıl lüş fe‘ülün hāmışde bu dağı menḳūldür

25 Nigārā semen-ber şeker-leb (17) perī-rū

Beñi ‘anber-i ter şaḳı ğāliye-bū

Semen sīn-i mühmele ile mīmūñ fetḫiyle bir nev‘ (18) aḳ çiçekdür ki ba‘z-ı yirde aña yağmur çiçegi dirler ve yasemīne ve yonca çiçegine dağı (19) dirler *ber* göğüs

ma'nāsına *semen-ber* demek semen göğüslü dimekdür nigāruñ gögsi (20) beyāz şāfī olmada ol çiçege yāhūz yāsemen çiçegine teşbihdür *şeker-leb* şeker (21) tutaqlu dimekdür bu dağı nigāruñ şıfatıdır lezzetde nigāruñ tutağı şekere teşbih olunmışdır [M80a] (1) perī Fārsīdür 'Arabīsi cinnīdür ve dağı güneş ma'nāsına da gelür nitekim burada bu ma'nāyadır (2) *perī-rū* demek güneş yüzlü dimekdür *'anber-i ter* 'anberrağ dimekdür 'anber ma'rūf koşulu (3) nesnedür ter edāt-ı tafzīldür gāliye kılye mişk didükleri tayb-ı ma'rūfdur ki hātūnlar (4) isti'māl iderler *gāliye-bū* demek kılye mişk koşulu dimekdür

Fe'ülün fe'ülün fe'ülün (5) fe'ülün

Tekārüb k'ola sālīm uş ey perī-rū

Baħr-ı sitte 'ısrın kıt'a-yı (6) derbaħr-ı hafif

306

Hem periden uçmak u hem dağı uçmak oldu behişt (7)

Dūzağ oldu tamu adı geşt oldu ekdi bigeşt

Periden bā-yı 'Acemīnūñ (8) fethi ve rā-yı mühmelenūñ kesriyle uçmak {ba'z-ı nüshada uçmak ve hem vāqı' olmuş ammā gālaṭdur vechi mirārā geçmişdir} 'Arabca ṭayarān ma'nāsına rānuñ teşdidi ve taḥfifi (9) ikisi dağı lügatdür *behişt* bā-yı muvaḥḥide ile hānuñ kesriyle Türkce uçmak 'Arabca cennet (10) ma'nāsına *dūzağ* dal-ı mühmelenūñ zammı ve vāvuñ sükunı ve zā-yı mu'cemenūñ fethiyile Türkce tamu 'Arabca (11) cehennem ma'nāsına *geşt* kāf-ı 'Acemīnūñ fethiyile oldu 'Arabca şār ma'nāsına fi'l-i māzīdür maşdarı (12) geştendür olmak 'Arabca şayrūret ma'nāsına ve dağı dönmek 'Arabca 'avd ve bir hālden bir hāle (13) dönmek ınkılāb ma'nāsınadır belki şayrūret ma'nāsına isti'mālī bundandır ki şayrūret (14) hālden hāle intikālden 'ibāretdür *bigeşt* bā-yı zāyide ile kāf-ı 'Arabīnūñ kesriyle (15) fi'l-i māzīdür ekdi ma'nāsına maşdarı giştendür ekmek 'Arabca zirā'at ma'nāsına (16) müstaḳbelātında şīn zāya ibdāl olup ve māḳablinde bir elif ziyāde olup gāred (17) ve gārende dirler taḳṭī' hem periden fā'īlātün uçmak u hem müfte'ilün dağı uçmak fā'īlātün (18) oldu behişt müfte'ilün dūzağ oldu fā'īlātün tamu adı müfte'ilün geşt oldu (19) fā'īlātün ekdi bigeşt müfte'ilün

307 İncil adı engiliyūn büt-perest puta tapucu (20)

Hem telīse hegbedürür hem kelīse oldu künişt

Engiliyūn hemzenūñ fethi ve nūnuñ sükunı (21) ve kāf-ı 'Acemīyle lāmuñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyyenūñ zammı ve vāvıla nūnuñ sükunıyla incil ma'nāsına ki gökden

[M80b] (1) inen dört kitābuñ biridür ve tersā [tersā naşrānī dimekdür] beyninde bir muʿteber kitābdur ve bir kumaşdur ki yedi dürlü rengi (2) ve dürlü dürlü çiçekleri vardır **büt** bā-yı ʿArabīnūñ zammıyıla ol şüretdür ki kâfırlar düzerler (3) bezerler tañrı diyü taparlar ʿArabca şanem dirler büt-perest vaşf-ı terkībīdür büte pucı dimekdür (4) **telīse** tā-yı müşennāt-ı fevkiyyenūñ fethi ve lāmuñ kesriyile Türkce hegbe maʿnāsına ki maʿrūfdur **kūnişt** kāf-ı ʿArabīnūñ (5) zammı ve nūnuñ kesriyile muṭlaḳ kelīse maʿnāsına ḥuşūşıla cehūdlerūñ kilīsesine kūnişt {kūnş iş maʿnāsına çok istiʿmāl olunur aşlında ism-i maşdardur eyleş maʿnāsına zīrā her emr-i mücerred ki āhrına şīn ḥaḳ ola ism-i maşdardur dāneş ve bīnuş gibi ilā emşāl ve ḥū ve ʿādet ve yaramaz işlü ve ḥūlu maʿnāsına daḥı gelür} dirler taḳṭīʿ (6) incil adı fāʿilātūn engiliyūn müfteʿilūn büt-perest pu fāʿilātūn ta tapucı {tā sekte ile okınur taşhīḥ-i vezn için} müfteʿilūn hem telīse (7) fāʿilātūn hegbedür müfteʿilūn hem kelīse fāʿilātūn oldı kūnişt müfteʿilūn

308 Sumcdur (8) yir altı zalaḳ yaḥc oldı raḥc u feraḥc

Çirkin ü çepel daḥı di çirkine ḥuşūk di (9) zişt

Sumc sīn-i mühmelenūñ zammı ve mīm ile cīmūñ sükūniyıla naḳb ki yir altında ḳazup (10) ḳalʿalara yol iderler ammā ʿibāret-i nāzımuñ bu maʿnāya delāleti zāhire degildür ve daḥı (11) mağara ve çirki ḳoḥulu ādem maʿnāsına daḥı gelür semce mişlehu **yaḥc** yā-yı müşennāt-ı fevkiyyenūñ fethi ve ḥā-yı (12) muʿceme-yi muḳaddime ile cīmūñ sükūniyıla zalaḳ maʿnāsına **zalaḳ** zā-yı muʿceme ile lāmuñ fethiyile ṭayrınmaḳ (13) ve buz urmaḳ maʿnāsına ʿArabīdür Fārsīsi zelaḥdur ḥā-yı muʿceme ile nāzım-ı merḥūmuñ yaḥcı lafz-ı (14) ʿArabīyile taʿbīri vaḳīfesi degildür **raḥc** rā-yı mühmelenūñ fethi ve ḥā-yı muʿceme-yi muḳaddime ile cīmūñ (15) sükūniyıla çirkin maʿnāsına **feraḥc** fā ile rā-yı mühmelenūñ fethi ve ḥā-yı muʿceme ile ve āhırında cīm-i ʿAcemīyile (16) çepel maʿnāsına ve ḡāyet çirkin maʿnāsına daḥı gelür ve bu beyt merḥūn ḳabīlindendür (17) **ḥuşūk** ḥā-yı muʿceme ile şīn-i muʿcemenūñ zammıyıla ve vāvıla kāf-ı ʿArabīnūñ sükūniyıla bu daḥı çirkin (18) maʿnāsına ve ḥaramzāde maʿnāsına daḥı gelür zişt zā-yı ʿArabīnūñ kesriyile bu daḥı çirkin maʿnāsına (19) dur meşhūrudr taḳṭīʿ sumcdur yir fāʿilātūn altı zalaḳ müfteʿilūn yaḥc oldı fāʿilātūn (20) raḥc u feraḥc müfteʿilūn çirkin ü çepel fāʿilātūn pel daḥı di müfteʿilūn çirkine ḥuşū fāʿilātūn (21) ku di zişt müfteʿilūn

309 Geliserdürür başıña ol ezel ne yazdı ise

Ḥāʿhed [M81a] (1) āmeden beseret vʿey nuḥust her çi nūbişt

ḥāʿhed āmeden yirine ḥāʿhed āmedest (2) dise evlā olurdı zīrā geliserdür maʿnāsına olan ḥāʿhed āmedestdür ḥāʿhed āmeden (3) degildür **beseret** başıña **vey** ol **nuḥust** ezel **her çi**

her ne *nübişt* nün-ı muḳaddimenüñ (4) zammı ve bā-yı muvaḥḥidenüñ kesriyle fī'l-i māzīdür yazdı ma'nāsına maşdarı binüştendür 'Arabca kitābet (5) ma'nāsına müstaḳbelâtında yā vāva ve şīn sīne ḳalb olunup ve mābeyne bir vāv ziyāde (6) olunup nüvised ve nüvisende dinilür taḳṭī' geliserdür fā'ilātün rür başına (7) müfte'ilün ol ezel ne fā'ilātün yazdı ise müfte'ilün ḥā'hed āme fā'ilātün den beseret (8) müfte'ilün v'ey nuḥust he fā'ilātün ri çī nūbişt müfte'ilün

310 Fā'ilātün müfte'ilün fā'ilātün (9) müfte'ilün

ekşer nüşhada fā'ilātü müfte'ilün fā'ilātü müfte'ilün vāḳı'dur ammā ğalaṭ (10) dur

Ṭab'ı vü ṭabī'atıdur ādemiñ nihād u sirişt

Nihād kesr-i nūnıla aşl u būnyād (11) beden ma'nāsınadır ṭab' ü ṭabī'at ma'nāsına olması manḳūl degildür ve daḥı nihād resm ve āyīn (12) ma'nāsına ve ḳomaḳ ma'nāsına olan nihādenden {müstaḳbelâtında elif ḥazf olunup nihad ve nihande dirler} şīğa-yı māzīdür *sirişt* sīn-i mühmele (13) ile rā-yı mühmelenüñ kesriyle mizāç ve ṭabī'at ve 'anāşır-ı erbā'a ve ḥu ma'nāsına ve yoğurmak ma'nāsına (14) olan siriştenden ism-i maşdardur yoğuruş dimekdür taḳṭī' ṭab' vü ṭa bī fā'ilātün (15) 'atıdur ā müfte'ilün {dāl sekte ile okınur taşhīḥ-i vezn içün} demiñ nihā fā'ilātün du sirişt müfte'ilün hāmişde menḳūldür (16)

26 Yār-ı gül-'izārum eger göz ucıyla ḳıla nazar

ḥurrem ola cān u göñül medḥin ide (17) şām useḥer

Fā'ilātün müfte'ilün fā'ilātün müfte'ilün

Ṭayy iderse muḳteẓī dinür (18) aña ehl-i hūner

Baḥr-ı seb'a ısrīn ḳıṭ'a-yı derbaḥr-ı medīd-i müseddes (19)

311 Cāh manşib çāh ḳuyı rāh yol

Kāh şaman keh daḥı kāhū marul (20)

Cāh cīm-i 'Arabīyle 'Arabīdür {Ceherī şihāḥda *eydür el-cāh el-ḳadr ve'l-menzile vefülān zū cāhin* ²⁹³intehā} Fārsīde daḥı müsta'meldür manşib ve ḳader ve devlet (21) ve ğirret ma'nāsına *çāh* cīm-i 'Acemīyle muṭlaḳā ḳuyı gerekse şu ḳuyusı olsun ve gerekse içinde [M81b] (1) ādem ḥabs itdükleri ḳuyı olsun *rāh* yol 'Arabca ṭarīḳ ma'nāsına elifni ḳaşr ile reh daḥı lügatdur (2) *kāh* kāf-ı 'Arabīyle şaman 'Arabca tibn

²⁹³ Cāh, değer ve yer anlamına gelir; filan değerlidir, bir konum sahibidir denilir.

ma'nāsına ve manşib u minder ve mesned ve marul ma'nāsına (3) ve eksik itmek ve eksülmek ma'nāsına olan kâstenden şığa-yı emr ve vaşf-ı terkîbî ve ism-i (4) maşdardur elifni kaşr ile ki dağı lügatdür **kāhū** kâf-ı 'Arabîyle marul ki bağçelerde ekerler şatarlar (5) taḳṭî' cāh manşib fā'ilātün çāh kuyı fā'ilātün rāh yol fā'ilāt kāh şaman (6) fā'ilātün keh dağı kâ fā'ilātün hū marul fā'ilāt

312

Ḳaynana zen (7) māder ü bil şūy er**Yenge ḳaynata peyū vū zen-peder**

Zen burada er 'avreti 'Arabca (8) zevce ma'nāsınadır zen-māderūn aşı māder-i zendür kelām-ı izāfīdür 'avretūn anası dimekdür (9) 'ilmiyyete naḳl ile muzāfun ileyh muzāf üzerine taḳdīm olunmuşdur **şūy** şīn-i mu'cemenūn zammı ve vāvıla yā-yı (10) müšennāt-ı taḳtiyyenūn sükūniyıla er ya'nî 'avret eri 'Arabca zevce ma'nāsına zenūn muḳābilidür ma'nā-yı mezkūr (11) i'tibāriyıla yāsız şū dağı lügatdür **peyū** bā-yı 'Acemîyle yā-yı müšennāt-ı taḳtiyyenūn zammıyıla yenge ve gelin ve dize (12) ve ikiz oğlan ve güve didükleri ḳurdcağızdur ki eşvāb ü kitāb maḳūlesin helāk eyler (13) **zen-peder** ḳaynata dimekdür aşı peder-i zendür 'avretūn babası dimekdür 'ilm olmağıla muzāfun ileyhe (14) taḳdīm olunmuşdur taḳṭî' ḳaynana zen fā'ilātün māder ü bil fā'ilātün şūy er fā'ilāt (15) yenge ḳayna fā'ilātün ta peyū vū fā'ilātün zen-peder fā'ilāt

313

Nūl ḳaz burnıdurur ferzend (16) oğul**Güyegü dāmāddur oynaş mūl**

Nūl nūnuñ zammı ve vāvıla lāmuñ sükūniyıla muṭlaḳā (17) ḳuş burnına dirler naḳale-yi lügatuñ naḳli böyledür nāzım-ı merḥūmuñ ḳaz burnına taḥşişinūn vechi (18) zāhir degildür ve dağı nūl ağız ki taşrasına ve tanıyacak nesneye dağı dirler **ferzend** fānuñ fethi (19) ve rā-yı mühmelenūn sükūnı ve zā-yı 'Arabīnūn fethi ve nūnuñ sükūniyıla oğul ma'nāsına ekşer-i isti'māli bu ma'nāda (20) dur ve gāh olur oğul ve kız 'Arabca veled ma'nāsına ve tāze çimen ma'nāsına dağı isti'māl olunur (21) **dāmād** güyegü 'Arabca ḥatn ma'nāsına **mūl** mīmūn zammı ve vāvıla lāmuñ sükūniyıla oynaş ma'nāsına [M82a] (1) ki ma'rūfdur ve eglenmek ma'nāsına olan mūlīdenden ism-i maşdar ve emr-i vaşf-ı terkîbî dağı gelür (2) taḳṭî' nūl ḳaz bur fā'ilātün nıdurur fer fā'ilātün zend oğul fā'ilāt güyegü dā fā'ilātün (3) māddur oy fā'ilātün naş mūl fā'ilāt

314

Ḥışmgīn ṭire tebīredür ṭavul**Oğul (4) oğlıdur nebīre köpri pūl**

ḥışm kasr-i ḥā ile meşhūrdur fethiyile efşāhdur ḡaḍab ma'nāsına (5) dur **gīn** kesr-i kâf-ı 'Acemîyle edāt-ı nisbetdür **ḥışmgīn** ḥışmılu ve ḡaḍablu kimesne dimekdür (6) ḡamgīn

ve nem-gîn gibi **fire** fā-yı mühmelenüñ kesri ve yā-yı müsennāt-ı tahtiyyenüñ sükûnı ve rā-yı mühmelenüñ fethiyle (7) hışm ü ğaḍab ma'nāsınadur {maşdarı tayreşuden mişlehu ğaḍab itmek ma'nāsına} pes kelām-ı nāzımda kelām vardur zîrā ḥaml şaḥîḥ degildür zîrā (8) hışmlu kimesne ğaḍab degildür **tebîre** tā-yı müsennāt-ı fevkiyyenüñ fethi ve bā-yı muvaḥḥidenüñ kesriyle Türkce (9) ṭavul ma'nāsına kôs ve zurna ki çalarlar ve pāre pāre ma'nāsına daḥı gelür **nebîre** nūnuñ fethi ve bā-yı (10) muvaḥḥidenüñ kesriyle oğul ve oğlı ma'nāsına nebîr mişlehu **pûl** bā-yı 'Acemînüñ zammıyıla köpri 'Arabca cesr (11) ma'āsına {ve ayak ökçesi ma'nāsına daḥı gelür} vāvıla puvl daḥı lügatdur taḫṭî' hışm-gîn ṭî fā'ilātün re tebîre fā'ilātün (12) dūr ṭavul fā'ilāt oğul oğlı fā'ilātün dur nebîre fā'ilātün köpri pûl fā'ilāt (13)

315

Düledür kaşırğa yelken bādbān**Emcege pistān di çalkoyan sitān (14)**

Düle dal-ı mühmelenüñ zammı ve vāvuñ sükûnı ve lāmuñ fethi ve hā-yı 'alāmet ile kaşırğa 'Arabca (15) i'sār ma'nāsına kaşırğaya Fārsîde bād-gerd daḥı dirler **bādbān** gemi yelkeni 'Arabca şîrā' (16) ma'nāsına yel ma'nāsına olan bād ile ḥāfız ya'nî şaklayıcı ma'nāsına olan bānden mürekkebdür (17) bādbānuñ ma'nā-yı lağviyesi şatıcı dimekdür yelken rûzgārı ḥıfz itdügiçün (18) bādbān tesmiye olunmuşdur **pistān** bā-yı 'Acemînüñ kesri ve sîn-i mühmelenüñ sükûnıyıla emcek ma'nāsına (19) emcek Türkmān lügatıdur meme 'Arabca şedy ma'nāsınadur **sitān** sîn-i mühmelenüñ kesriyle arḳası (20) üzere çalaḳ koyun yatan kimseye dirler ve almaḳ ma'nāsına olan sitedenden şîğa-yı emr (21) ve vaşf-ı terkîbî gelür dil-sitān gibi gönül alıcı ma'nāsına ve edāt-ı ism-i mekândur ki taḫḳîḳi [M82b] (1) ve dān ile nūnuñ beyninde farkı evā'il-i şerḥde sebḳ itdi taḫṭî' düledür ḳa fā'ilātün (2) şırğa yelken fā'ilātün bād-bān fā'ilāt emcege pis fā'ilātün tān di çalko fā'ilātün (3) yan sitān fā'ilāt

316

Yele püş düşāb pekmez ḥvāb düş**Kebk (4) keklik pire geyik bit süpüş**

Püş bā-yı 'Acemînüñ zammı ve şîn-i mu'ceme ile at yelesi ma'nāsına (5) ve ḳuyumcı ma'nāsına **düşāb** dāl-ı mühmelenüñ zammı ve vāvuñ sükûnıyıla pekmez 'Arabca debs dirler (6) ittibāḳatında muṭlaḳā düşāb ve debs zıkr olınsa ḥurma pekmezi murād olur üzüm pekmezine (7) rabbü'l-'ineb dirler **ḥvāb** fethi ḥā-yı mu'ceme ile ve vāv-ı resmîyile düş 'Arabca rû'yā ma'nāsına (8) ve gāḥ olur uyḥu 'Arabca nevm ma'nāsına da gelür ma'lûm ola ki ḥānuñ maḥreci aḡzuñ (9) boḡaza manzım olduḡı yirden olmaḡıla ekşeriya Fārsîde ḥā-yı meftûḥa ve meksüreden şoñra (10) revmî zammeye işāret idüp vāv-ı resmî

yazarlar ki telaffuzda aşla dahli yokdur ḥvāb (11) ve ḥvān ve üstühvān gibi **kebk** kāf-ı ‘Arabīnūn fethi ve bā-yı muvaḥḥidenūn sükūnıyla keklik kuşu (12) ve nādān ve marul ma’nāsına **geyik** kāf-ı ‘Arabīnūn fethi ve yā-yı müsennāt-ı taḥtiyyenūn sükūnıyla pire ki (13) insāna ve ḥayvāna üşer ‘Arabca bürgüş dirler ve imāle-yi kāfıla göz bebegine dirler ‘Arabca (14) insānu’l-‘ayn ma’nāsına **süpüş** sīn-i mühmele ile bā-yı ‘Acemīnūn zammıyla bit ma’nāsına olanda (15) šīn-i mu’ceme ile şüpüş daḥı lügatdür {süpüşün bāsi te’ennī ile okınur vezn için} taḫṭī‘ yele püş dü fā‘ilātün šāb pekmez fā‘ilātün (16) ḥvāb düş fā‘ilāt kebk keklik fā‘ilātün pīre geyik fā‘ilātün bit süpüş fā‘ilāt (17)

317

Çükre tamlı küflü etmek faḥfere

Erre bıçku küf kelāş u hem kere

(18) **çükre** cīm-i ‘Acemīnūn fethi ve kāf-ı ‘Arabīnūn sükūnı ve rā-yı mühmelenūn fethi ve hā-yı ‘alāmet ile tamlı ma’nāsına (19) çekke daḥı lügatdür ve köpük ma’nāsına daḥı gelür gerek şunuñ olsun ve gerek gayrınıñ **faḥfere** fānuñ (20) fethi ve ḥa-yı mu’cemenūn sükūnı ve yine fā ile rā-yı mühmelenūn fethi ve hā-yı ‘alāmet ile küflü etmek ma’nāsına (21) **erre** hemze ile rā-yı mühmele-yi müşeddede yāḥud muḥaffefenūn fethi ile ve hā-yı ‘alāmet ile bıçku ki neccārlaruñ āletlerinden [M83a] (1) dūr **kelāş** kāf-ı ‘Arabīyile lāmuñ fethiyile küf ki demürde ve etmekde ve gayrı nesnelerde olur [muḥaffefe ile kayd olundu zīrā kerre teşdīd-i rā ile devlet ve uşul ve bir kerre ma’nāsına ‘Arabīdür ve daḥı kelāş ögi ve baykuş ve ḥoros ve nıgehbān ve nıgehdār ma’nāsına gelür] (2) kelāşekre mişlehu **kere** kāf-ı ‘Arabīyile rā-yı mühmele-yi taḥffifenūn fethiyile ve hā-yı ‘alāmet ile bu daḥı küf (3) ma’nāsınadur taḫṭī‘ çükre tamlı fā‘ilātün küflü etmek fā‘ilātün faḥfere - faḥferede dehmekerede olan rālarda iki ḥarf mıkḍarī eklemek gerek vezn için - fā‘ilāt erre bıçku (4) fā‘ilātün küf kelāş u fā‘ilātün hem kere fā‘ilāt

318

Püz hem bed-füz ağız avurd-ı (5) zem

Guşsa vü kaygu nijend ü hem düjem

Püz bā-yı ‘Acemīnūn zammı ve vāvıla zā-yı ‘Arabīnūn sükūnıyla (6) ağız ‘Arabca fem ma’nāsına ve ağız çevresi ma’nāsına daḥı mervīdür **bed-füz** bā-yı muvaḥḥidenūn (7) fethiyile bu daḥı ağız ma’nāsına ve çevresi ma’nāsına daḥı mervīdür **jem** feth-i zā-yı ‘Arabī yāḥuz (8) ‘Acemīyile avurd ma’nāsına **nijend** nūnuñ kesri ve zā-yı ‘Acemīnūn fethi ve nūnıla dāluñ sükūnıyla (9) aşlında müteḡayyirü’l-ḥāl ma’nāsınadur ve bu ma’nā-yı ‘āmuñ taḥtesinde mūnderic olan melül (10) ve guşşalı ma’nāsına da isti’māl olunur nāzım-ı merḥūmuñ nefsi-i guşşa ma’nāsına kılması menkūl (11) degildür ve daḥı

furümānde kalmıſa ve öykelenmiſe ve ſolmiſa dağı dirler ki her birinde (12) teğayyür-i hāl mütehaqqıkdur **düjem** dāl-ı mühmelenün kesri ve zā-yı ‘Acemīnün fethiyile bu dağı aſlında müteğayirü’l- (13) hāl ma’nāsınadır ādeme ve gayrıya ſıfat vākı’ olur ve guſſaluya düm dirler teğayyür-i’l-hāl mevcūd olması i’tibarıyla nāzım-ı (14) merhūm bunı dağı nefsi guſſa ve kaygu ma’nāsına kıldı ammā menkūl degildür ve ma’nā-yı (15) mesfuruñ vücūdı i’tibarıyla ökelü ādeme {ve heybetlü ādeme} dağı dijem dirler taqtı’ pūz hem bed (16) fā’ilātün fūz ağız a fā’ilātün vurd-ı jem fā’ilāt guſſa vü kay fā’ilātün (17) gu nijend ü fā’ilātün hem dijem fā’ilāt

319 **Ŧurmağ oldu İstāden (18) kāsten**

Oldı eksilmek ü kalkmak ḥāsten

İstāden hemzenün kesriyle (19) giderken ṭurmağ yāsuz dağı lügatdur müstaḳbelātında düşer isted dirler **kāsten**{nāzım-ı merhūm kāfı ğayna ḳalb idüp ṭurmağuldu dimek gerek idi ki vechi mirārā geçmiſdür} (20) maſdardur eksimek ve eksilmek ‘Arabca naḳſ ve intikāſ ma’nāsına müte’addı ve lāzım isti’māl (21) olunur müstaḳbelātında sīn hāya ḳalb olunup kāhed ve kāhende dinilür pes [M83b] (1) beytde merhūn vardur **ḥāsten** kalkmak ‘Arabca ḳıyam ma’nāsına maſdardur taqtı’ ṭurmağ oldu (2) fā’ilātün İstāden fā’ilātün kāsten fā’ilāt oldu eksil fā’ilātün mek ü kalkmak (3) fā’ilātün ḥāsten fā’ilāt

320 **Hem perestü ḳırlağuc sīm-ābdur**

Jīve çigiñ (4) çeres añıt surḥābdur

Perestü bā-yı ‘Acemīyle rā-yı mühmelenün fethi ve sīn-i mühmelenün sūkūnı (5) ile ḳırlağuc didükleri ḳuş ki meſhūrdur peresten miſlehu ve ḳuzı ḳulağı **sīmāb** sīn-i (6) mühmelenün kesri ve yā-yı müſennāt-ı taḥtiyyenün sūkūniyla jīve Türkīde taḥrīf idüp ſīve dirler (7) ‘Arabca zībaḳ dinür **jīve** zā-yı ‘Acemīyle bu dađı Fārsīdür Türkīde dađı ſāyi’ olmiſdür (8) ve dađı beytde merhūn vardur **çeres** cīm-i ‘Acemīnün fethi ve rā-yı mūhmele ile sīn-i mühmelenün sūkūniyla (9) Türkce çigiñ didükleri ḳuşdur ki alaca başın ve ḳuyruğun oynadur **surḥāb** sīn-i (10) mühmelenün zammıyla Türkce añıt didükleri ḳuşdur ki ördege beñzer ve egri otı ve Tebrīzde (11) olan teferrücgāh ve figer ya’nı ‘avretler ḳızılcası ve ḳızıl ſu ve ḳan ve bir ſehr adıdur ve bir pehlivāndur (12) ve Rüstem cihangīrūñ atlarından bir at adıdur ki surḥābtāz dirler idi taqtı’ hem perestü fā’ilātün (13) ḳırlağuc sī fā’ilātün mābdur fā’ilāt jīve çigiñ fā’ilātün çeres añıt sur fā’ilātün (14) ḥābdur fā’ilāt

321

Dîdebân gözci tanıkdur hem güvâh

Şıgıncak yire di (15) cāy-ı penâh

Dîdebân {dîdenün hâ-yı gayr-ı melfûzası ‘inde’t-terkîb sâkıta olmuştur} göz ma’nâsına olan dîde ile edât-ı nisbet olup Türkce (16) ci ma’nâsına olan bândan mürekkebdür ma’nâsı gözci ‘Arabca ‘ayn ü talî‘a {dirler} **güvâh** (17) kâf-ı ‘Acemînün zammıyıla Türkce tanıkdur ‘Arabca şâhid ma’nâsınadır **cāy** yir ‘Arabca mekân ma’nâsına yāsız (18) cā dağı lügatdır **penâh** bā-yı ‘Acemînün fetḥiyle şıgıncak yir ‘Arabca melce’ ma’nâsına penâgâhdan muḥaffedür (19) ammâ aşlında penâh ilticâ Türkce şıgıncak ma’nâsına olan penâhîdenden ism-i maşdar ve emr (20) ü vaşf-ı terkîbîdür lîk mef’ûliyyet ma’nâsınadır pâdişâh ‘âlem-i penâh gibi ki ‘âlem şıgınmış (21) pâdişâh dimekdür cāy-ı penâh şıgıncak yir dimekdür ma’nâ-yı mekân penâhde var iken cāy [M84a] (1) zikri penâhı ma’nâ-yı mekândan tedrice mebnîdür taḳṭî‘ dîdebân göz fâ‘ilâtün ci tanıkdur fâ‘ilâtün (2) hem güvâh fâ‘ilât şıgıncak fâ‘ilâtün yire di cā fâ‘ilâtün yı penâh fâ‘ilât (3)

322

Di kaçacak yire hem cāy-ı girîz

Depeye târek di tâdek dağı nîz

Girîz kâf-ı (4) ‘Acemînün zammıyıla ve kesriyle cāyîzdür ism-i maşdardur kaçma ve kaçış ma’nâsına maşdarı giriḥtendür kâf-ı (5) ‘Acemînün zammıyıla ve kesriyle cāyîzdür kaçmak ‘Arabca firâr ma’nâsına müstaḳbelâtında ḥâ zāya ḳalb olunup (6) gürîzed ve gürîzende dinilür **cāy-ı girîz** kaçacak yir dimekdür târ muṭlaḳâ depe gerek âdemün olsun (7) ve gerek gayrınun {ve dağı târ (...) ve tuman ve ḳarañu ve bulanmak ma’nâsına dağı gelür} **târek** depecik dimekdür kâf taşğîr içündür nâzım-ı merḥûm depecik (8) târek di dise evlâ olurdu zîrâ ma’nâ-yı lafzuñ ‘aynını getürmüş olurdu ma’lûm (9) ola ki lügat-ı ‘Arabîde şîğa-yı taşğîr isti‘mâl olınan yirlerde ḥaḳîḳaten şîğar bulunmak (10) lâzum degildür gâh olur fi’l-ḥaḳîḳa kebîr iken taḥḳîran şîğa-yı taşğîrile ta‘bîr iderler (11) ve gâh olur aḥd-i zıddını âḥır için isti‘âre tarîḳıyıla ta‘zîm yirinde dağı isti‘mâl iderler (12) ve gâh olur şîğa-yı mezkûre ile telaṭṭuf ḳaşd iderler lügat-ı Fârsîde dağı kâf-ı (13) taşğîrün isti‘mâli bu vücûh üzeredür ve dağı edât-ı taşğîrile şîğar-ı miḳdârdan ta‘bîr (14) itdükleri gibi ḳuşûr-ı şândan da ta‘bîr iderler meşelâ gözlüğe görmek ḥuşûşunda gözden (15) ḳuşûrı olduğıyîçün çeşmek dirler ve dağı Fârsîde delâlet-i vaż’iyye ḥasebiyle ḳıṭ‘â (16) ma’nâ-yı şağiri ifâde iden ‘ibâret çedür ki âḥır kelimeye lâḥıḳ olur ol kelimenün (17) medlûlünde şağir ma’nâsın ifâde ider meşelâ küçücük bağa bağçe dirler bâğuñ leṭâfetinden (18) ta‘bîr ḳaşd itseler bâğak dirler şağirinden ḥaber virmek dileseler bağçe dirler fe’l-yahfaz fe innehu nefisün (19) **tâ**

Fārsīde edāt-ı gāyetdür Türkce dek ma'nāsına tānuñ sāyır ma'nāsını sebķ itdi *nīz* (20) daħı dimekdür 'Arabīde vāv-ı 'āṭıfa ma'nāsına taķṭī' di kaçacak fā'ilātün yire hem cā fā'ilātün (21) yı girīz fā'ilāt depeye tā fā'ilātün rek di tādek fā'ilātün daħı nīz fā'ilāt [M84b] (1)

323 Tāşdur yüzde çıgıt hem dāmğül
Ürdur u zānū diz ü topuķ pezül

(2) *tāş* ol haṭdur ki yüzde çod ile 'avretler iderler ki Türkīde aña çıgıt dirler (3) *dāmğül* ur didükleri şışdür ki ādemde ve ğayrı ḥayvānda olur aĝrımaz ḥunām (4) rencine de dirler pes beytde merhūn vardur *zānū* diz 'Arabca rükbe ma'nāsına *pezül* bā-yı (5) 'Acemīyle zā-yı 'Arabīnūñ zammıyıla topuķ ve aşık ve baldır ve incik ve kızcaĝızlaruñ debselim oyunu ki (6) 'Arabca ḥakīk dirler taķṭī' tāşdur yüz fā'ilātün de çıgıt hem fā'ilātün dāmğül (7) fā'ilāt ürdur u zā fā'ilātün nū diz ü to fā'ilātün puķ pezül fā'ilāt (8)

324 Çeşn bayramdur bişi lālengdür
Hem süci sīĝī vū maşlık bengdür (9)

Çeşn cīm-i 'Acemīnūñ fethiyile ve āhırında nūnıla ve nūnsuz daħı lūĝatdür bayrām 'Arabca 'īd ma'nāsına (10) ve düĝün 'Arabca velīme ma'nāsına çeşed mişlehu *lāleng* bişi ki yağda bişürdükleri ḥamīr (11)dür taṭlu ma'nāsına lālenk mişlehu *sīĝī* sin-i mühmelenūñ kesri ve vezn için zıyāde (12) olınan yānuñ sūkūnı ve kāf-ı 'Acemīnūñ kesriyle Türkce süci ya'nī şarāb ma'nāsınadır ḥaķīkatde (13) müşelleşūñ adıdur ammā isti'māl-i ehl-i Fürsde süci murād olur ve şarāb-ḥāneye sīĝī-ḥāne (14) dirler *beng* bā-yı 'Arabīnūñ fethi ve nūnıla kāf-ı 'Arabīnūñ sūkūniyıla esrār ma'nāsına ki Türkce maşlık (15) 'Arabca ğubrā dirler lākin bu ma'nāda isti'mālī ıştılāḥ-ı 'avām üzeredür dimişler aşl ma'nāsı (16) bezrebendür taķṭī' çeşn bayram fā'ilātün dur bişi lā fā'ilātün lengdür fā'ilāt (17) hem süci sī fā'ilātün ĝī vū maşlık fā'ilātün bengdür fā'ilāt

325 Korkulu işe di (18) kār-ı sehmnāk
Balçık iltecekleri şanduga lāk

Kār kāf-ı 'Arabīyile iş ma'nāsına (19) *sehm* {Fārsīde dindi zīrā 'Arabīde oķ ve naşīb ma'nāsınadır} Fārsīde korku ve heybet ma'nāsına *nāk* {burada dindi zīrā nāk ğāḥ olur mişk otı mişk gibi koķar ve ğāḥ olur mişk meşşūş ki cigerle sersete olmış ola ol ma'nāya olur} burada edāt-ı ittişāl {kelimenūñ āhırına lāḥıķ olur ittişāl ve ittişāf ma'nāsın ifade ider zehrīnāk ve ḥaşmnāk ferşnāk gibi ile'l-emşāl} ve ittişāfdur *kār-ı sehmnāk* (20) korkulu iş dimekdür *lāk* muṭlaķā teknedür gerek balçuķ teknesi olsun ve gerek ḥamīr (21) teknesi olsun ve gerek ĝiysi teknesi olsun nāzım-ı merḥūmuñ balçık teknesine

taḥṣiṣi naḳale-yi [M85a] (1) lügatuñ ta‘mîmine muḥâlifdür ve daḥı lāk lük ma‘nâsına gelür lük ol nesnedür ki anuñıla kıızıl renk (2) boyarlar hindûsitândan gelür ki anda serv gibi bir otuñ üstine gökden yağar taḳṭî‘ (3) ḳorḳulu i fâ‘ilâtün şe di kâr-ı fâ‘ilâtün sehmñāk fâ‘ilât balçık ilte fâ‘ilâtün (4) cekleri şan fâ‘ilâtün duğa lāk fâ‘ilâtün

326

Pejğ şu bendi gözen oldu şıgın (5)

Ḥāk-i tûde oldu toprakdan yığın

Pejğ bā-yı ‘Acemîñ fethi ve zā-yı ‘Acemîyle ğayn-ı mu‘cemenüñ sükûnıyıla (6) şu bendi ya‘nî şu arḳı degirmen arḳı gibi ve ḳurbağa ve seme âdem ma‘nâsına da gelür {bā-yı ‘Acemî ve zā-yı ‘Acemî ile ḳayd olındı zîrâ bā-yı ve zā-yı ‘Arabiyyeteyn ile bez‘ bâğ tengi ve heregi ma‘nâsınadır} *gözen* kâf-ı (7) ‘Arabîñ zammı ve vāvuñ fethi ve zā-yı mu‘ceme ile nūnuñ sükûnıyıla sığın geyik ma‘nâsına gözene mişlehu *ḥāk* (8) toprak *tûde* tā-yı müşennât-ı fevḳıyyenüñ zammı ve vāvuñ sükûnı ve dāl-ı mühmelenüñ fethi ve hā-yı ‘alâmet ile (9) aşlında depeye dirler ve her nesne ki çeç gibi yığıla bersebîl-i teşbîh aña daḥı tûde dirler (10) nitekim burada toprak yığınınā ḥāk-tûde didükleri gibi taḳṭî‘ pejğ şu ben fâ‘ilâtün (11) di gözen ol fâ‘ilâtün dı şıgın fâ‘ilât ḥāk-i tûde fâ‘ilâtün oldu toprak fâ‘ilâtün (12) dan yığın fâ‘ilât

327

Oldı âverden getürmek rîḥten

Dökmek ü ḳaçmaḳdurur (13) bigrîḥten

âverden meddile ve vāvuñ fethi ve rānuñ sükûnuyla getürmek ma‘nâsına maşdardur (14) müstaḳbelâtında rāya fethā hareket virilüp âvered ve âverende dinilür *rîḥten* rā-yı (15) mühmelenüñ kesri ve yā ile ḥā-yı mu‘cemenüñ sükûnıyıla dökmek ‘Arabca şab ma‘nâsına (16) maşdardur müstaḳbelâtında ḥā rāya ḳalb olınup rîzed ve rîzende dinilür pes beytde (17) merhûn vardur bigrîḥten bā-yı zâidenüñ zammıyıla ve kesriyle cāyızdür ba‘îdenden olan kâfuñ (18) zammı ve kesri cāyız olduğıçün taḳṭî‘ oldı âver fâ‘ilâtün den getürmek fâ‘ilâtün rîḥten (19) fâ‘ilât dökmek ü ḳaç fâ‘ilâtün maḳdurur big fâ‘ilâtün rîḥten fâ‘ilât

328

Māḥçî palan (20) atıdur üştülüm

‘Arbededür tıynağa di sünb ü süm

māḥçî palan atı ya‘nî semer (21) atı ki aña sîḥâne dirler *üştülüm* hemzenüñ zammı ve şîn-i mu‘cemenüñ sükûnı ve tā ile rānuñ zammıyıla [M85b] (1) ceza‘ u feza‘ ma‘nâsınadır ‘arbede ma‘nâsına olması menḳûl degildür ve daḥı ‘arbede lafzı ‘Arabîdür (2) Şîḥâḥ-ı Cevherîde eydür *el-‘arbedetu sū’u’l-ḥuluḳ ve fulānun mu‘arbidun yuvezzî*

*nedîmuhû fîsukrihi*²⁹⁴(3) Fârsiye ‘Arabile ta‘bîr nâzım-ı merhûmuñ vazîfesi degildür ve dağı beytde merhûn vardur (4) **sünb** sîn-i mühmelenüñ zammıyıla ve kesriyle dağı menkuldür süm sîn-i mühmelenüñ zammıyıla ikisi dağı (5) tıynağ ma‘nâsınadur tıynağ Türkman lügatıdır tırnağ dimekdür taqti‘ mâhçı pa fâ‘ilâtün (6) lan atıdır fâ‘ilâtün üştülüm fâ‘ilât ‘arbededür fâ‘ilâtün tıynağa di fâ‘ilâtün (7) sünb ü süm fâ‘ilât

329 Esnemek âsâ vü surfa öksürük

Gizlidür püşide (8) püşide çürük

âsâ medd-i hemze ile esneme ma‘nâsına ism-i maşdardur maşdarı âsâ (9) keşidendür esnemek ma‘nâsına nâzım-ı merhûm ism-i maşdar ile maşdarı fark {itmeyüp} âsâyı esnemek (10) ma‘nâsına kılması yirinde degildür Luṭfullāh Ḥalīmī dağı âsâ esnemek ma‘nâsına ism-i maşdardur (11) didügünde işâbet itmişdür ve dağı âsâ mişlehu uyğuda ağzı açık kalmak ve âsâyis (12) ve rāḥat kākım didükleri ḥayvān ma‘nâsına gelür **surfa** sîn-i mühmelenüñ zammıyıla öksürük (13) ārabca su‘āl ma‘nâsına ‘illete ve ma‘lûle ıtlāk olunur maşdarı surfidendür (14) öksürmek ma‘nâsına **püşide** gizlü ve örtülü ‘Arabca ḥafî ve mestür ma‘nâsına {aşlında örtmek ma‘nâsına olan püşidenden ism-i mef‘üldür} ve mestüre (15) ve pāk ‘avrete dağı dirler **püşide** çürük nesne {aşlında çürimek ma‘nâsına olan püşidenden ism-i mef‘üldür çürümüş dimekdür} taqti‘ esnemek ā fâ‘ilâtün sâ vü surfa (16) fâ‘ilâtün öksürük fâ‘ilât gizlidür pū fâ‘ilâtün şide püşî fâ‘ilâtün de çürük (17) fâ‘ilât

330 Uyğuda ḥoruldamağ oldı buḥust

Hem şikestedür şınık (18) bütün dürüst

buḥust bâ-yı muvaḥḥide ile ḥā-yı mu‘cemenüñ zammıyıla fi‘l-i mâzîdür uyğuda (19) ḥoruldadı dimekdür nâzım-ı merhûmuñ lafzı mezkûra ma‘nâ-yı maşdar virüp uyğuda (20) ḥoruldamağ oldı buḥust dimesi şavāb degildür zîrâ ma‘nâ-yı mezkûr buḥustüñ maşdarı (21) olan buḥustenüñ ve buḥustgerdenüñ ma‘nâsıdır ba‘z-ı maḥallerde Fârside mâzîye [M86a] (1) maşdar ma‘nâsı virilür lâkin ol ancak mâzî-yi maşdar maḳāmında isti‘māl olunan yirlerde olur (2) her yirde olmaz pes nâzım-ı merhûm uyğuda ḥorladı oldı buḥust didi işâbet (3) itmiş olurdu **şikeste** şîn-i mu‘cemenüñ kesri ve kâf-ı ‘Arabînüñ fetḥiyile aşlında ism-i mef‘üldür şınmış (4) ma‘nâsına soñra muṭlaqâ şınık nev‘ine ism olmuşdur maşdarı şikestendür şınık ve şınmak (5) kesri ü inkisār ma‘nâsına müte‘addî ve lâzım isti‘māl olunur müstaḳbelâtında sîn nûna ḳalb olunup (6) şikened ve şikenende dinilür ve dağı şikeste ḥaste ma‘nâsına dağı gelür mizâcî şinduğıçün (7) **dürüst** dāl-ı

²⁹⁴ Arbede, çirkin ahlak anlamındadır. Filan çirkin ahlaklıdır, yani sarhoşluğunda yüzü değişmiştir derler.

mühmele ile rā-yı mühmelenüñ zammıyla bütün ve sağ ve sikkelenmiş altun ve gümüş ma'nāsına (8) taḳṭī' uyḡuda ḡo fā'ilātün ruldamaḡ ol fā'ilātün dı buḡust fā'ilāt hem šikeste (9) fā'ilātün dūr šınıḡ bũ fā'ilātün tün dūrũst fā'ilāt

331 Mühre boncuḡ mühre hem (10) vālā-zene

Kāv ḡaḡmaḡ suḡte āteš-zene

Mühre boncuḡ kāḡıd ve bez mühresi (11) ve oñurḡa kemüḡi vālā-zene kāḡıd mühresi **sūḡte** kāv ki anuñıla āteš yaḡarlar ve yanmaḡ (12) ve yandıрмаḡ ma'nāsına olan sūḡtenden ism-i mef'ũldür yanmış ma'nāsına **ātešzene** ḡaḡmaḡ (13) ki anuñıla od ḡıḡarurlar taḳṭī' mühre boncuḡ fā'ilātün mühre hem vā fā'ilātün lā-zene fā'ilāt (14) kāv ḡaḡmaḡ fā'ilātün suḡte ā fā'ilātün teš-zene fā'ilāt

332 Kāsnĩ güneyik yüzerlik (15) sepend

Hem venĩje günlük ü ḡušburnu šend

Kāsnĩ kāf-ı 'Arabĩyle güneyik didükleri (16) ot ki 'Arabca hindubā dirler ḡāyet nāfi'dür ašl budur ki ḡıḡegine ıtlāḡ olunur (17) ve bir nev' marul ḡašnĩ ma'nāsına daḡı gelür **sepend** sīn-i mühmelenüñ kesri ve bā-yı 'Acemĩnüñ (18) fetḡi ve nūnıla dāl-ı mühmelenüñ sũkũnyıla yüzerlik toḡumu ki yüz göz šerrinden tũtsi virirler (19) **venĩje** vāvuñ fetḡi ve nūnuñ kesri ve yā-yı müšennāt-ı taḡtiyyenüñ sũkũnı ve zā-yı 'Acemĩnüñ fetḡi ve hā-yı 'alāmet ile (20) günlük ki ma'rũfdur ve kenker šaḡızına daḡı dirler **šend** šīn-i mu'cemenüñ fetḡi ve nūnıla dāl-ı mühmelenüñ (21) sũkũnyıla ḡuš minḡarĩ šenĩd mišlehu taḳṭī' kāsnĩ ḡũ fā'ilātün neyik yüzer fā'ilātün [M86b] (1) lik sepend fā'ilāt hem venĩje fā'ilātün günlük ü ḡuš fā'ilātün burnu šend fā'ilāt (2)

333 Ġalebe enbũh u ḡašnĩ engüzed

Avdur naḡcĩr ü hem yırtıcı ded

Enbũh hemzenüñ fetḡiyile ġalebe (3) Türkce görũmek ma'nāsına **engüzed** fetḡ-i hemze sũkũn-ı nũn ve kāf-ı 'Acemĩnüñ zammı ve rā-yı 'Acemĩnüñ fetḡiyile (4) Türkce ḡašnı didükleri ki šaḡız gibi bir nesnedür ṡabĩblerde olur 'ilāc iḡũn isti'māl (5) iderler ve bašra balına daḡı dirler **naḡcĩr** nūnuñ fetḡi ve hā-yı mu'cemenüñ sũkũnı ve ba'de cĩmũñ kesriyle av (6) 'Arabca šayd ma'nāsına avcıya naḡcĩrdār dirler ve pũsũ ve bevl ma'nāsına daḡı gelür **ded** dāl-ı ũlā-yı (7) mühmelenüñ fetḡi ve šāniyenüñ sũkũnyıla yırtıcı cānavara ıtlāḡ olunur yırtıcı olmayana dām ıtlāḡ (8) olunur taḳṭī' ġalebe en fā'ilātün bũh u ḡašnĩ fā'ilātün engüzed fā'ilāt avdur naḡ (9) fā'ilātün cĩr ü hem yırtıcı fā'ilātün tıcı ded fā'ilāt

hast fi'l-i mâzîdür tırmaladı ma'nāsına (11) ammā bizüm katumuzda olan kütb-i luğâtta lafz-ı mezkûruñ {maşdarı olan hastenüñ} ma'nā-yı mesfûre olması mezkûr degildür (12) *sest* şîn-i mu'cemenüñ fethi ve sîn-i mühmele ile tānuñ sükûnıyla balık ağı ve balık avlayıcak (13) olta ki şu'arā maḥbûblaruñ zülfüñ ekşeriyyā aña teşbîh iderler ve büyük barmağdan ok atıcak (14) kiriş koyucak yir ve ince ve laṭîf ve altmış 'aded ma'nāsına *nîst* mürekkebdür kelime-yi nefy olan (15) nî ile rābıta olan {hüküm ü haber ma'nāsın ifāde iden} estden aşlı nî estdür terkîb olıcak elif ḥazf olunmuşdur (16) ma'nāsı yokdur pes nāzım-ı merhūmuñ nîsti yok ma'nāsına kılması bu taḥkîk-i ḥaḳîkden (17) gâfil olduğuçündür belki yok nînuñ ma'nāsıdır ve daḥı nîst hestüñ muḳābilidür (18) ki ma'nāsı vardır demekdür bu daḥı fi'l-cümle vücûda delâlet iden 'ibâret-i hâ ile rābıta olan (19) estden mürekkebdür aşlı hâ estdür terkîb olıcak iki elif ḥazf olunmuşdur ve ma'lûm (20) ola ki lafz-ı est kaçan âḥırî meftûḥ olan kelimeye muttaşıl olsa ḥaṭda elifni işbât vâcibdür ḥvâceest (21) lafzında cāyizdür ammā kaçan yâ vaz'an ve yâ isti'mâlen âḥırî sākin olan kelimeye muttaşıl olsa hem lafzından {bu kelāmı zikr itdüğü yirde ve ḳad yuḥḫefu zālîke ya'nî el-lafzu'l-kā'ine ed-dāllu 'alāma'ne'l-ictimā'i beyne'l-mevzû'i ve'l-maḥmûli fîluğāti'l-'Arabi'l-aşl keḳavlinā zeydun kâtibun ve ḥaḳḳuhu en yuḳāle zeydün hüve kâtibun ve ḳad lâ yümkinu ḥazfuhu fîba'zi'l-luğāti kemā fi'l-Fārsiyyeti'l-aşliyyeti est fî ḳavlinā zeyd debîrest ve hāzihi'l-lafzatu tusemmā rābıta²⁹⁵ intehā} {estüñ Fārsîde rābıta olmasına re'îsü'l-ḥukemā İbn Sînâ İşârât²⁹⁶ında taşriḥ itmişdür} [M87a] (1) ve hem ḥaṭdan elifni ḥazf {ve ba'de'l-ḥazf sükûn ile telaffuz olunur zîdest gibi ammā faşîḥi budur ki bunuñ gibileri sākin şüretinde ḥareket ihtilâşıyla telaffuz oluna fel-yahḫaf} {zarûret-i şu'arā içün gâḥ olur sîn taḥrîk olunur} vâcibdür menest vāvest gibi cem'i end gelür fe'l-yahḫaf (2) ve daḥı estüñ ma'nāsı durdur hestüñ ma'nāsı vardır demekdür mecāzen gâḥ olur est (3) hest ma'nāsına da isti'māl olunur nitekim bu beytde vāḳı'dur Beyt

²⁹⁵ Arap dilinde konu ve yüklem (mevdu, mahmul) arasındaki bir araya gelme manasındaki lafız bazen düşürülür. Bizim “zeyd kâtiptir” sözümüzde olduğu gibi. Olması gereken “zeyd, o kâtiptir.” şeklinde olmalıdır. Burada Farsça'da olduğu gibi zamirin düşürülmesi doğru değildir. Bizim sözümüzdeki est lafzı “zeyd debîrest” demektir, yani “o saray kâtibidir.” Bu söze bağlama, rabıta ismi verilir.

²⁹⁶ İbn Sînâ'nın (ö. 428/1037) mantık, fizik ve metafiziğe dair en son görüşlerini ihtiva eden eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Durusoy, “el-İşârât ve't-Tenbîhât”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 23, s. 421-422, İstanbul, 2001.

[mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün]

Cihān gerçi serāser (4) lālezārest

Bürehne-pā merev āncā ki ḥārest²⁹⁷

Murād-ı şā‘ir yalıñ ayak gitme şol yire ki (5) diken vardur dimekdür yoḥsa yalıñ ayak gitme şol yire ki dikendür demek degildür nīstī yoḥluḡ (6) ma‘nāsınadur hestī varluḡ ma‘nāsınadur ma‘lūm ola ki hestī ile būdenūñ ma‘nīleri birbirinden (7) mümtazdur hestīnūñ ma‘nāsı varluḡdur būdenūñ ma‘nāsı olmaḡdur ki ‘Arab dilinde andan (8) ‘ibāret kūn ile ta‘bīr iderler vūcūd lafzı kūn lafzına mūrādıfdir taḥḡīḡ-i ma‘nā-yı (9) hestī ma‘nā-yı vūcūda muḡāyir idūḡüne delīl-i ḡaṭ‘ī budur ki est mevcūda lāḡıḡ olunur mevcūdest (10) dinilür heste lāḡıḡ olmaz hestest dimezler ammā būde est dirler mezkūr rābıṭa lafzına ki (11) mūrādif-i mevcūddur lāḡıḡ olur eger hestīnūñ ma‘nāsı vūcūd ma‘nāsına mūrādif olaydı mevcūda (12) lāḡıḡ olan rābıṭa heste de lāḡıḡ olurdı niteki būda lāḡıḡ olur ma‘nā-yı būd ma‘nā-yı (13) vūcūd olduḡından ötürī fe‘l-yahfāz hāzā el-taḥḡīḡü’l-ḡaḡīḡ **ārī** medd-i hemze ve kesr-i yā ile Fārsīde (14) ḡarf-i icābdur Türkce eved he de dirler ‘Arabca ne‘am ve belā ma‘nāsına ve daḡı āverdenden istifhāmdur (15) getürür misin ma‘nāsına yāḡud ḡaberdür getürürsin ma‘nāsına taḡṭī‘ ırmaladı fā‘ilātün ḡast balıḡ (16) fā‘ilātün aḡı şest fā‘ilāt nīst yoḡ ā fā‘ilātün rī eveddür fā‘ilātün var hest (17) fā‘ilāt

335

Sū-be-sū her yañadur pusu kemīn

Hem yüzük engüşterī ḡaşı nigīn (18)

Sū sīn-i mühmelenūñ zammıyıla ṭaraf Türkce yañ ma‘nāsına **sū-be-sū** her yaña dimekdür **kemīn** kāf-ı ‘Arabīnūñ (19) fetḡı ve mīmūñ kesriyile kemī mişlehu pusu ki bir leşkercenūñ maḡallinde bir bölük ādemi bir yirde şaḡlarlar (20) kemīngāḡ u kemīngeḡ pusu yiri dimekdür (21) **engüşterī** hemzenūñ fetḡı ve nūnūñ sūkūnı [M87b] (1) ve kāf-ı ‘Acemīnūñ zammı ve şīn-i mu‘cemenūñ sūkūnı ve tānuñ fetḡı ve rānuñ kesri ve yā-yı aşlıyye ile yüzük ‘Arabca ḡātem ma‘nāsına (2) taḡḡīḡ-i yā baḡşinde sebḡ itdi ve daḡı engüştvāne ma‘nāsınadur ki derzilerūñ barmaklarına ḡeçirüp (3) anuñıla iş dıkdükleri nesnedür ve zihḡīr ma‘nāsınadur ki anuñıla oḡ atarlar **nigīn** nūnıla kāf-ı ‘Acemīnūñ (4) kesriyile yüzük ḡaşı ‘Arabca faş ma‘nāsına taḡṭī‘ sū-be-sū her fā‘ilātün yañadur pu

²⁹⁷ “Dünya gerçi baştanbaşa güllük gülistanlıktır ama oraya yalın ayak gitme, çünkü dikenliktir.

fā'ilātün (5) su kemîn fā'ilât hem yüzük en fā'ilātün güşterî ka fā'ilātün şı nigîn fā'ilât (6)

336 Penbe panbuķ hinduvâne ķārpüz

İkidür püzîne meymun yarpuz

Penbe Fārsî panbuķ (7) Türki **hinduvâne** ķarpuz ma'nāsına hinduvānî mişlehu **püzîne** bā-yı 'Acemînüñ zammıyladur bu mışrā'ũñ ma'nāsı (8) oldur ki püzinenüñ ma'nāsı ikidür biri meymün didükleri cānavardur ve biri yarpuzdur (9) ki yaban ma'nāsına Türkce yarpuz dirler taķtî' penbe panbuķ fā'ilātün hinduvâne fā'ilātün (10) ķārpüz fā'ilât ikidür pū fā'ilātün zîne meymun fā'ilātün yarpuz fā'ilât (11)

337 Dest-i ebrecin bilezik gūşvār

Küpe tihū çil şıgırcık kuşı sār (12)

Ebrecin {dest-i ebrecin aşlı ebrecin-destdür 'ilm olmağıla muzāfun ileyhe taķdīm olunmuşdur pāy-ı ebrecin dağı böyledür} hemzenüñ fethi ve bā-yı muvaḥḥidenüñ sūkūnı ve rā-yı mühmelenüñ kesri ve nūnuñ sūkūnı ve cīmüñ fethi ile muṭlaķā (13) bilezige dirler ķola taķılan bilezige dest-i ebrecin dirler 'Arabca sivār dirler ayağa geçirdükleri (14) bilezige pāy-ebrecin dirler 'Arabca ḥalḥal dirler **gūşvār** ķulaķ ma'nāsına olan gūş ile (15) edāt-ı muşāḥebet ve mülābese ve te'alluķ olan vardan mürekkebdür küpeye ķulağa taķılmağıla (16) ķulağa melābese ve ta'alluķı olduğıcün gūşvār dinmişdür ve dağı gūşvār dürr-i yekdāneye dağı (17) dinilür gūşvāre mişlehu pes beytde merhūn vardur {vāv elif rā kelime āhırında bunuñ gibi ma'nā ifāde ider ve dağı vār gāh olur edāt-ı teşbih olur şırvār dirler arslan gibi ma'nāsına} **tihū** tā-yı müşennāt-ı fevķiyyenüñ kesri veyā-yı (18) müşennāt-ı taḥtiyyenüñ sūkūnı ve hānuñ zammı ve vāvuñ sūkūnıylā çil didükleri kuşdur 'Arab ta'rib (19) idüp ṭihūc dirler ve ḥalīm ma'nāsına dağı gelür **sār** şıgırcık kuşı ki bir ķara ile beyāz (20) ķarışık alaca kuşdur 'Arabca zerzūr dirler yaşıł şıgırcuğa sārbesez dirler ve dağı [M88a] (1) sār kelle ma'nāsınadur bunuñ ile ser beyninde farķ sebķ itdi ve Fūrsūñ nişānı ve ķışla ve nisbet (2) ve izāfet ma'nāsınadur ve gāh olur keşretten ve büyüklükden kināye olur ve ser ma'nāsına dağı (3) gelür elif zāyide olur sebk-sār ve sebk-ser gibi taķtî' dest-i ebren fā'ilātün cin bilezik (4) fā'ilātün gūşvār fā'ilât küpe tihū fā'ilātün çil şıgırcık fā'ilātün kuşı sār (5) fā'ilât

338

Hem şuda yüzmek şināvidendürür

Hem daḥı şızmaḵ tirāvidendürür (6)

Şināviden şin-i mu‘cemenüñ kesriyle maşdardur şuda yüzmek ‘Arabca sibāḥat ma‘nāsına (7) şināgerden mişlehu şinārīden kezālik *tirāviden* tā-yı müşennāt-ı fevḳıyyenüñ kesriyle maşdardur (8) şızmaḵ ma‘nāsına ‘Arabca tereşşuḥ dinilür tirābīden mişlehu taḳṭī‘ hem şuda yüz fā‘ilātün mek şināvī (9) fā‘ilātün dendürür fā‘ilāt hem daḥı şız fā‘ilātün maḵ tirāvī fā‘ilātün dendürür fā‘ilāt (10)

339

Hem binālīden iñildenmekdürür

Hem zinūyīden siñildenmekdürür (11)

Binālīden bā-yı zāyidenüñ kesriyle nālīden iñildemek ma‘nāsına maşdardur iñildiye (12) nāle dirler *zinūyīden* zā-yı mu‘cemenüñ kesriyle maşdardur siñildemek ma‘nāsına ve at kişnemek (13) ve it ulumaḵ ve buña beñzer ma‘nālara gelür taḳṭī‘ hem binālī fā‘ilātün den iñilden fā‘ilātün mekdürür (14) fā‘ilāt hem zinūyī fā‘ilātün den siñilden fā‘ilātün mekdürür fā‘ilāt (15)

340

Hem şırıتماḵ ḥod-gümārīdendürür

Hem siñüp ḵanmaḵ güvārīdendürür (16)

Gümārīden kāf-ı ‘Acemīnūñ zammıyıla şırıتماḵ ma‘nāsına ‘Arabca tebessüm dirler ism-i maşdarı gümārdur [ve daḥı gümār şığa-yı emr ve vaşf-ı terkibī daḥı gelür] (17) *güvārīden* kāf-ı ‘Acemīnūñ zammıyıla maşdardur siñmek ve siñilmek ve ḵanmaḵ ma‘nāsınadır nāzım-ı (18) merḥūm siñmegü ḵanmaḵ güvārīdendürür dise evlā olurdu taḳṭī‘ hem şırıتماḵ fā‘ilātün (19) ḥod-gümārī fā‘ilātün dendürür fā‘ilāt hem siñüp ḵan fā‘ilātün maḵ güvārī fā‘ilātün (20) dendürür fā‘ilāt

341

Müstemend eñlūdürür lāgar arıḵ

Telḥ acı ekşi turuş (21) güre ḵoruk

Müstemend mīmüñ zammı ve sīn-i mühmelenüñ sükūnı ve tā ile mīmüñ fethiyile eñlü ya‘nī [M88b] (1) ḥācetlü ve şikāyetlü ve ḡamlu ma‘nāsına da gelür *lāgar* arıḵ ‘Arabca hüẓāl ma‘nāsına *telḥ* acı turuş (2) tā ile rānuñ zammıyıla fūrūş vezninde aşlı budur ve ḡāḥ olur taḥḥif-i ḵaşd idüp rā-yı sākin (3) ḵılurlar ekşi ma‘nāsına turuşīden ekşimek bunda rā elbette sākin telaffuz olunur *güre* (4) ḡayn-ı mu‘cemenüñ zammı ve vāvuñ sükūnı ve rā-yı mühmelenüñ fethi ve hā-yı ḡayr-ı melfūza ile ḵoruk ma‘nāsına mi‘yār-ı (5) Cemālīde eydür bu lafz-ı müşterekdür pamuk ḵozasına daḥı dirler ammā meşḥūr ve mesmu‘ oldur ki (6) bu ma‘nāya zā-yı mu‘ceme ile isti‘māl olunur taḳṭī‘ müstemend eñ

fā'ilātün lüdürür lā fā'ilātün (7) ğar arık fā'ilāt telḥ acı ek fā'ilātün ſi turuſ ğū fā'ilātün re
koruk fā'ilāt (8)

342

Ev kumāşıdur ḥanūr u bārdān

Kābķacaķdur oķlaġudur vārdān (9)

ḥanūr ḥā-yı mu'cemenūñ fetḥi ve nūnuñ zammı ve vāvıla rā-yı mühmelenūñ sükūniyıla
ev esbābı 'Arabca meṯā'u'l-beyt (10) ma'nāsına kābā kaçaġa ve balta ve kesere ve
ġayrıya 'āmdur ve daḥı çölmeklerūñ altına ve kumbaraya daḥı (11) dirler **bārdān** ḥāşdur
ev metā'ından kaba ve kaçaġa ıtlāķ olınur ve daḥı evde yük (12) yıġacaķ yire daḥı
bārdān dirler ve daḥı beytde merḥūn vardur **vārdān** metā'-ı beytten oķlaġaya (13) dirler
ve ḥırār ve çuvāl ma'nāsına daḥı gelür taķṯī' ev kumāşı(dur) fā'ilātün [dur] ḥanūr u
fā'ilātün (14) bār dān fā'ilāt kābķacaķdur fā'ilātün oķlaġudur fā'ilātün vārdān fā'ilāt (15)

343

Aġlayan derdile oldı zār zār

Lābe yalvarmaķ arıkdur hem nizār (16)

Zār zār {ve daḥı zārī yalvarmaķ ve inlemek ve feryād ve fiġān ve aġlamaķ ma'nāsına
daḥı gelür zīrā böyle kayd olındı zīrā jāj evvelde ve āḥırda zā-yı 'Acemīyile kōlġan
dikenı ve bāṯıl söz ve ḥarman ve çörçöb ve ḥarman kapusı ve deve dikenı ma'nāsına
gelür} ikisinde daḥı evvelde zā-yı 'Arabī ve āḥırında rā-yı mühmele ile inleyici nālān
(17) ma'nāsına gelür nāzım-ı merḥūmuñ irād itdüġi ma'nā menķül degildür pes inleyici
derdile (18) ol zār zār dise evlā olurdı ve daḥı zār edāt-ı ism-i mekāndur ve ekşeriya
kelimenūñ (19) āḥırına lāḥıķ olur ismūñ keşretine delālet ider lālezār ve ġülzār gibi zārı
inledü (20) nāle ma'nāsına zāre mişlehu zārīden maşdardur inlemek ma'nāsına **lābe** ism-i
maşdardur yalvarma (21) ma'nāsınadır {lāb mişlehu ġāḥ olur yalvarmaķ ma'nāsına
daḥı isti'māl olınur nāzım-ı merḥūmuñ kelāmı bu ki} lābīden ve lābe-gerdendür
yalvarmaķ 'Arabca tazarru' ma'nāsınadır aşlında [M89a] (1) ve daḥı lābe ve laṯife ve
maşḥaralık (2) ve füsüs ma'nāsına daḥı gelür **nizār** nūnuñ kesri ve zā-yı 'Arabī ve
āḥırında rā-yı mühmele ile arık (3) ve ince ma'nāsına gelür taķṯī' aġlayan der fā'ilātün
dile oldı fā'ilātün zār zār (4) fā'ilāt lābe yalvar fā'ilātün maķ arıkdur fā'ilātün hem nizār
fā'ilāt (5)

344

Ḥastegīdür şayruluķ derd aġrıdur

Aşılan āvīḥte düzd uğrıdur (6)

ḥastegī şayruluķ ma'nāsınadır āḥırındaki yā vaşfiyyet içündür mā kablindeki kāf-ı (7)
'Acemī ol ma'nā-yı vaşfiyyeti te'kid için ziyāde kılınmışdur {ḥasten ḥamle eylemek ve
şancımaķdur ḥamlu olmaķ ma'nāsına daḥı gelür} ḥastenūñ ma'nā-yı ḥaķīķisi

yârelenmişdür (8) maşdarı hastendür hānuñ fethiyle yaralamak ma'nāsına her şayruya haste didükleri (9) mecāzdur {ve dağı haste (...) ma'nāsına dağı gelür} **derd** ağrı ve sızı ve bürî 'Arabca veca' ma'nāsına derdgerden maşdardur ağrımak (10) ağrıtmak ma'nāsına **āvîhte** medd-i hemze ve kesr-i vāv ile aşlinda ism-i mef'üldür aşılmış ma'nāsına (11) maşdarı āvîhtendür aşılmaq ma'nāsına müstakbelâtında hā zāya kalb olup āvîzed (12) ve āvîzende dinilür ve dağı āvîhte şarkmış ve aşacak nesne ve her nesnenüñ çevresi (13) ma'nāsına da gelür āvîz mişlehu **düzd** dāl-ı mühmelenüñ zammı ve zā-yı mu'ceme (14) ile dāl-ı mühmelenüñ sükūniyle uğrı 'Arabca sārık ma'nāsına her gördüğün uğurlayan (15) uğrıya düzd-efşār dirler düzdiden maşdardur uğurlamak ma'nāsına {düzd-efşer mişlehu} taqṭī' (16) hastegidür fā'ilātün şayruluğ der fā'ilātün dağıdır fā'ilāt aşılān ā fā'ilātün (17) vîhte düz fā'ilātün duğıdır fā'ilāt

345 Yâften bulmak dimek güftendürür (18)

Hem delik delmek dağı süftendürür

Yâften bulmak ma'nāsına burada tekrār vāqı' (19) olmışdur zîrā bağr-ı tāsî'de zikr-i sebḳ itdi idi **güften** maşdardur dimek tekellüm ma'nāsına (20) **süften** delmek ma'nāsına bunda dağı tekrār vāqı' olmuş zîrā yigirmi beşinci bağırde (21) zikri sebḳ itdi idi taqṭī' yâften bul fā'ilātün mağ dimek güf fā'ilātün tendürür fā'ilāt [M89b] (1) hem delik del fā'ilātün mek dağı süf fā'ilātün tendürür fā'ilāt

346 Tü dimekdür şüh dimek (2) heybet şüküh

Oldı Kürdistanda bir tağ Kirdeküh

şüh şîn-i (3) mu'cemenüñ zammı ve hānuñ sükūniyle {kelime-yi tağrırdür tü ma'nāsına} ve bir kimsenüñ yüzine tükürmek ma'nāsına ve tuf (4) üf ve qarış virmek ve bizār olmak ma'nāsına da gelür **şüküh** şîn-i mu'ceme ile (5) kâf-ı 'Arabînüñ zammıyla heybet ve haşmet ve yaraşıklıq ve 'aceb ma'nāsına taḥfif olup şüküh (6) dağı dirler ululuğa şükühî dirler ululanmağa şükühiden dirler maşdardur **kirdeküh** (7) kâf-ı 'Arabînüñ kesri ve āhırında hā-yı 'alāmet ile şāyi'dür Kürdistānda bir büyük tağdur (8) kavminüñ ekşerî melāḥde imiş faḳîr-i ḥaḳîr zann iderüm ki bu 'ibāretde tağyîr ü taşḥîf vardur (9) şaḥîḥi kürdikühdur kâf-ı 'Arabînüñ zammı ve daluñ kesriyle aşı küh-ı kürdidür kürd tağı dimekdür (10) 'ilm olmağıla muzāfun ileyhe taqḍim olunmışdur taqṭī' tü dimekdür fā'ilātün şüh dimek hey (11) fā'ilātün bet şüküh fā'ilāt oldı Kürdis fā'ilātün tанда bir tağ fā'ilātün Kirdeküh (12) fā'ilāt

347 Bād-ı bizen bādden hem yelpaze

Bīmeze tatsuz u tatlu bāmeze (13)

Bād-ı bizen bādden ikisi de yelpāze ma'nāsına 'Arabca mirveḥā dirler bād-bār mişlehu bād-bāz (14) kezālik **bī** ḥarf-i nefy **meze** mīmüñ fetḥi ile yāḥud zammıyla ve zā-yı 'Arabīnün fetḥi ve hā-yı 'alāmet ile (15) tad ya'nī çāşni ve lezzet ma'nāsına bīmeze tatsuz dimekdür **bā** mu'ıyyet ve muşāḥabet ma'nāsına (16) 'Arabca me'a gibi bāmeze tatlu dimekdür taḫṭī' bād-ı bizen fā'ilātün bādden hem fā'ilātün yelpaze (17) fā'ilāt bīmeze tat fā'ilātün suz u tatlu fā'ilātün bāmeze fā'ilāt

348 Ḥabbe dāne (18) ḥūşe adı sünbüle

Dabbe gön bardaḫ kilindür bülbüle

ḥabbe Fārsīde **dāne** (19) ma'nāsına isti'māl olunmaz belki bir çekirdek ağırında isti'māl iderler ki iki arpa ağırdur dāne ma'nāsına (20) olan ḥabbe 'Arabīdür pes kelām-ı nāzımda ḥabbe 'Arabīdür lafz-ı 'Arabīnün ḥalline ta'arruż nāzımuñ vazīfesi (21) degildür ma'lūm ola ki zebān-ı Fārsīde hā-yı mühmele olmaz belki ya 'Arabīden alup isti'māl ve kendü [M90a] (1) dilleri gibi taşarruf iderler lisān-ı 'Arabī cümle dillerün eşrefi ve efşahı olduğıçün ve yāḥud gayrı (2) dilden naḫl iderler ve yāḥud 'avām taḥrīf idüp ḥā ile telaffuż iderler fe'l-yahfaz (3) **ḥūşe** hā-yı mu'cemenün zammı ve vāvuñ sükūnı ve şīn-i mu'cemenün fetḥi ve hā-yı 'alāmet ile buḡdayuñ (4) ve arpanuñ başı ki'Arabca sünbüle dirler ve bunlara beñzer ḥubūbātuñ başı ve şalkım ve elegimşaḡmel (5) ve gökde sünbüle burcı ma'nāsına da gelür **dabbe** dāl-ı mühmele ile bā-yı muvaḥḥidenün fetḥiyile bardaḫdur (6) ki gönden olur matara gibi seferlerde şu kabı iderler ve gönden yağ u bal ve ma'cūn (7) qablarına daḫı dirler aşlı 'Arabīdür lisān-ı 'Arabīde ma'nā-yı āḫırda isti'māl olunur açık (8) nitekim Cevherī şaḥḥāḥda eydür *ve'd-debbetü'l-letī hiye li'd-dühni*²⁹⁸ intehā **bülbüle** iki bā-yı muvaḥḥidenün (9) zammıyla bir ḥamr ḳadehidür ki ḳurşundandır Türkce kilindür dirler kāf ile lāmuñ kesriyle ve emzüklü (10) bardaḡa daḫı dirler 'Arabīdür Fārsīde daḫı müsta'meldür taḫṭī' ḥabbe dāne fā'ilātün (11) ḥūşe adı fā'ilātün sünbüle fā'ilāt dabbe gön bar fā'ilātün daḫ kilindür fā'ilātün (12) bülbüle fā'ilāt

349 Büklüme oldu sigiziden sūtür

İlkıya dirler geviş (13) dūr nışḥūr

²⁹⁸ Debbe içine yağ konulan kaptır.

Sigiziden sin-i mühmele ile kâf-ı ‘Acemîniñ kesriyle Türkce büklümek ya’nî (14) kalkımak ma’nāsına ve çalkınmak ma’nāsına da gelür *sütür* sîn-i mühmele ile tā-yı müsennāt-ı (15) fevkiyyeniñ zammıyıla ism-i ‘āmdur {tuvar ma’nāsına} muṭlaqā dört ayaklu olanlara ıtlāḡ olunur ba’z-ı erbāb-ı (16) lügat ögrek ma’nāsına kılmışlar ki kışrak sürüsine dirler Türkmān tā’ifesi ilk (17) ta’bîr iderler nāzım-ı merhūmuñ kelāmı bu kavı üzere mebnîdür {ve daḡı beytde merhūñ vardır} *nîşhūr* dāl-ı mühmele ile (18) nîşhūrdan maḡşūrdur vezn için zîrā dālsuz lügat olması menḡul degildür (19) geviş ma’nāsına ki ba’z-ı ḡayvān yem yedikden soñra gevişir ṭurur taḡṭî‘ büklümek ol fā’ilātün (20) dı sigîzî fā’ilātün den sūtür fā’ilāt ilkiya dir fā’ilātün ler geviş dūr fā’ilātün (21) nîşhūr fā’ilāt

350

İçkırıḡ oldu zaḡang ammā arūḡ

Oldı gegirmek daḡı [M90b] (1) yalan dūrūḡ

zaḡang zā-yı ‘Arabîyile ḡayn-ı mu’cemeniñ fethiyile içkırıḡ ‘illeti ki ittîbāḡatında fuvāḡ (2) dimek ile ma’rūfdur ve göz ḡapamak ki ‘Arabca laḡza dirler içkırmaḡa zaḡangiden dirler *arūḡ* medd-i (3) hemze ile ḡaşrıla daḡı cāyizdür ve rā-yı mühmeleniñ zammıyıla gegirmek ‘Arabca cūṣā’ dirler {aşlı arūḡgerdendür gerden ḡazf olunmuşdur ve daḡı} pes beytde (4) merhūn vardır *dūrūḡ* dāl-ı mühmele ile rā-yı mühmeleniñ zammıyıla yalan ‘Arabca kizb ma’nāsına (5) yalanciya dūrūḡzen ve dūrūḡḡūy dirler taḡṭî‘ içkırıḡ ol fā’ilātün dı zaḡang am (6) fā’ilātün mā arūḡ fā’ilāt oldu gegir fā’ilātün mek daḡı ya fā’ilātün lan dūrūḡ (7) fā’ilāt

351

İç yaḡı pîh ü ḡaḡırdāḡ ḡızdere

Dūde oba ḡadıra ḡayme ḡere (8)

Pîh bā-yı ‘Acemîniñ kesri ve yā-yı müsennāt-ı taḡṭiyye ile hānuñ sūkūniyila iç yaḡı ve surḡa ma’nāsına (9) *ḡızdere* cîm-i ‘Acemîniñ {fethi} kesri ve zā-yı ‘Arabîniñ sūkūni ve dāl-ı mühmele ile rā-yı mühmeleniñ fethi ve hā-yı ‘alāmet (10) ile ḡaḡırdāḡ ki ma’rūfdur {ve ṭāru ḡuşı ḡızde mişlehu} *dūde* dāl-ı mühmeleniñ zammıyıla küçük ḡabîleye dirler Türkce (11) oba dirler büyük ḡabîleye dūdemān dirler *ḡayme* ḡadır ma’nāsına ‘Arabîdür Fārsîde (12) daḡı müsta’meldür *ḡere* cîm-i ‘Acemîyile ve rā-yı mühmeleniñ fethiyile ve hā-yı ‘alāmet ile bu daḡı ḡadıra dirler (13) taḡṭî‘ iç yaḡı pî fā’ilātün hū ḡaḡırdāḡ fā’ilātün ḡızdere fā’ilāt dūde oba (14) fā’ilātün ḡadıra ḡay fā’ilātün me ḡere fā’ilāt

352

İç derun hāmūn yazı ḡırañ (15) kenār

Oldı süpürge diken ḡārūb u ḡār

Derun iç ve içerü ma'nāsına (16) *hāmūn* düz yir Türkce yazı 'Arabca şahrā dirler *kenār* kāf-ı 'Arabīnūn fethiyile Türkce kırañ 'Arabca (17) taraf ma'nāsına ve dağı kenār hālet-i vuşlatda kuçmak ma'nāsına gelür bunuñla ve şalātden (18) kināye iderler *çārūb* cīm-i 'Arabīyile süpürge 'Arabca migisene dirler {cārū mişlehu} ve dağı çārūb şığa-yı emrdür (19) yir süpür dimekdür {yāhūd süpür} vaşf-ı terkībīdür süpürge çalıcı dimekdür *hār* hā-yı mu'ceme ile diken 'Arabca (20) şevk dirler taqṭī' iç derun hā fā'ilātün mun yazı kı fā'ilātün rañ kenār fā'ilāt (21) oldı süpür fā'ilātün ge diken çā fā'ilātün rūb u hār fā'ilāt

353

Beñdeşe hemtā digil [M91a] (1) hem-zād ikiz

Ābgīr oldı göl ü deryā deñiz

Hemtā hānuñ fethiyile aślında beñdeş ma'nāsınadır ki (2) bir ādem bir ādeme beñzese ol beñzeyen ādeme dirler şoñra muṭlaqā (3) naẓīr ü şibih ma'nāsına isti'māl olındı bī-naẓīre bī-hemtā dirler *hemzād* bele toğmış ya'nī (4) ikiz 'Arabca tev'em ma'nāsına *ābgīr* aślında vaşf-ı terkībīdür şu tutucı dimekdür göl şu (5) tutup kendīde şuyı cem' itdügiçün ābgīr didiler *deryā* deñiz 'Arabca baħr dirler deryāçe göl (6) deryācık dimekdür taqṭī' beñdeşe hem fā'ilātün tā digil hem fā'ilātün zād ikiz fā'ilāt (7) ābgīr ol fā'ilātün dı göl ü der fā'ilātün yā deñiz fā'ilāt

354

Gūr-hāne daħmedür (8) giñiş ferāḥ

Hem çaķıl çaķal şeğal ü senglāḥ

daħme dāl-ı mühmelenūn fethi (9) ve hā-yı mu'cemenūn sūkūnı ile gūr-hāne ma'nāsına gūr-hāne dağı Fārsīdür şol eve dirler ki (10) içinde ķabir ola aşı hāne-yi gürdür 'ilm olmağıla muzāfun ileyhe taķdīm olmuşdur Türkīde (11) dağı şāyi'dür *ferāḥ* fānuñ fethiyile giñiş 'Arabca vāsi' ma'nāsına giñlige ferāḥī [eli geniş ğanī ādeme ferāḥ-dest dirler] (12) ve ferāḥa dirler *şeğal* şīn-i mu'cemenūn fethiyile Türkce çaķal didükleri ma'rūf hayvāndur (13) *senglāḥ* sīn-i mühmelenūn fethi ve nūnıla kāf-ı 'Arabīnūn (14) sūkūnıyıla taşlı ve çağılı yire dirler nāẓım-ı merḥūm-ı nefis çaķıl ma'nāsına ķıldı ammā (15) menķūl degildür *çaķıl* 'ibāreti Türkīdür uvaķ taşlara dirler çağıl dağı dirler ve dağı (16) nāẓım-ı merḥūm bu mışra'da tertıbe ri'āyet itdi naẓımdan ötüri taqṭī' gūr-hāne (17) fā'ilātün daħmedür gi fā'ilātün ñiş ferāḥ fā'ilāt hem çaķıl ça fā'ilātün ķal şeğal ü (18) fā'ilātün senglāḥ fā'ilāt

355

Loḥuşa zāc oldı māmī pişyār (19)

Bu yıl imsāl oldı bildir oldı pār

Zāc zā-yı 'Arabīyile ve āḥırında cīmīle (20) Fārsīdür loḥuşa 'avret ma'nāsınadır 'Arab ta'rib idüp ķara boya ve mürekkebe ķoyduķları (21) nesne ma'nāsına isti'māl ider *pişyār*

bā-yı ‘Acemîniñ kesriyle Türkce māmî ya’nî ebe ki ‘avret [M91b] (1) toğurdur ‘Arabca qābile dirler *imsāl* aşlı im olup Fārsice in Türkce bu ma’nāsına olan im (2) ile yel ma’nāsına olan sâlden mürekkebdür bu yıl dimekdür *pār* bā-yı ‘Acemîyle Türkce bildir ya’nî (3) giçen yıl ma’nāsına taqṭī‘ loḥuṣa zā fā‘ilātün coldı māmî fā‘ilātün pīşyār fā‘ilāt (4) bu yıl imsāl fā‘ilātün oldı bildir fā‘ilātün oldı pār fā‘ilāt

356

Hem çeriden otlamak (5) otla biçer

Otacı çerçi pizişk ü pīlever

Çeriden cīm-i ‘Acemîniñ fethi ve rā-yı mühmele-yi (6) taḥaffife yāḥud müşeddedenüñ kesriyle maşdardur otlamak ‘Arabca ra‘î ma’nāsına *biçer* bā-yı zā‘idenüñ (7) kesri ve cīmüñ fethiyile emr-i ḥāzırdur otla dimekdür *pizişk* bā-yı ‘Acemîyle zā-yı ‘Arabîniñ kesriyle (8) ve şīn-i mu‘ceme ile kāf-ı ‘Arabîniñ sükūnıyla Türkce otacı ya’nî ba‘z edviye için ot (9) şatan ḥekim dimekdür *pīlever* bā-yı ‘Acemîniñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥṭiyyenüñ sükūnı ve lām ile (10) vāvuñ fethiyile Türkce çerçi ‘Arabca şaydelānî dirler taqṭī‘ hem çeriden fā‘ilātün otlamak ot (11) fā‘ilātün la biçer fā‘ilāt otacı çer fā‘ilātün çi pizişk ü fā‘ilātün pīle-ver fā‘ilāt (12)

357

Gevdede āmās şişdür ābile

Ten kabarcuğı şunuñdur kūbile (13)

āmās medd-i hemze ile qaşrıla daḥı lügatdür gövdede olan şiş ve verem ve yel tutmak (14) ma’nāsına daḥı gelür {āmāḥ mişlehu} şişmege āmāsiden dirler maşdardur *ābile* medd-i hemze ve kesri bā-yı muvaḥḥide (15) ve feth-i lām ve hā-yı ‘alāmet ile tende olan kabarcuḡ ki ekseriyā ḥılṭī ṭabī‘at def‘ itdiginden olur (16) ve ḥukemā katında ādemüñ a‘zāsında olan çiçekdür ki ‘Arabca cūderî dirler ve it didükleri (17) ‘illetdür ve daḥı beyte merhūn vardır *kūbile* kāf-ı ‘Arabîniñ zammı ve vāvuñ sükūnı ve bā-yı (18) ‘Acemîniñ kesri ve lāmuñ fethi ve hā-yı ‘alāmet ile {kūpa mişlehu} şu üzere olan kabarcuḡ ki yağmur yağarken olur (19) ‘Arabca ḥabāb dirler {göz kıyruḡında çıkan çibana ki it dirseḡi ta‘bīr olunur Fārside ābile çeşm dirler} taqṭī‘ gevede ā fā‘ilātün mās şişdür fā‘ilātün ābile fā‘ilāt (20) ten kabarcu fā‘ilātün ḡı şunuñdur fā‘ilātün kūbile fā‘ilāt

358

Kih kiçidür mih uludur (21) ayva bih

Hem gürūha yumaḡ u düḡüm girih

Kih kesr-i kāf-ı ‘Arabî ve sükūn-ı hā ile {ḡayd olındı zīrā kih hā-yı ḡayr-ı melfūza ile ki hā-yı ‘alāmetdür için ma’nāsına gelür ve bir kelimeyi bir kelimeye rābṭ için gelür ve kim dimekdür ‘Arabide men istifhāmiyye ma’nāsına} kiçi ‘Arabca [M92a] (1) şaḡīr ma’nāsına ve şānı alçaḡ denî ma’nāsına da gelür *mih* kesr-i mīm ve sükūn-ı hā ile ulu

‘Arabca (2) seyyid ma’nāsına ve ne ya’nî yok ma’nāsına da gelür *bih* ba-yı muvaḥḥidenüñ kesri ve hānuñ sükūnyıla (3) ayva didükleri mîve ‘Arabca sefercel dirler ve eyü ‘Arabca ḥasen ma’nāsına da gelür *gürüha* (4) kāf-ı ‘Acemîyle rānuñ zammı ve vāvuñ sükūnı ve hānuñ fethi ve āhırında hā-yı ‘alāmet ile yumaḵ ve yumrı (5) yuvalaḵ nesnelere ıtlāḵ olunur her ne olursa olsun ve ḥuşuşıla kelleye daḥı gürüha (6) dirler *giriḥ* kāf-ı ‘Acemîyle rā-yı mühmelenüñ kesri ve hānuñ sükūnyıla düğüm ‘Arabca ‘ükde ma’nāsına (7) taḳṭî‘ kih kiçidür fā‘ilātün mih uludur fā‘ilātün ayva biḥ fā‘ilāt hem gürüha (8) fā‘ilātün yumaḵ u dü fā‘ilātün güm giriḥ fā‘ilāt

359 Hem dıraḥt u şāḥ ağac (9) oldı budak

Mînihed qorlar nihāgendür qomaḵ

diraḥt dāl-ı mühmelenüñ (10) kesri ve rā-yı mühmelenüñ fethiyile kesilmemiş şecer kesildikten soñra çöb dirler ve daḥı isti‘āre (11) tarîkıyla kesilmiş şecere daḥı ıtlāḵ olunur nitekim bu beyte vāqı‘dur Beyt

Lāle (12) ḥaddiñden meger gül-i reng-i bû uğurlamış

Kim dıraḥta şāruben gözdür diler bāzārda (13)

hoş isti‘āre vāqı‘ olunmuş dimekdür ki gül reng ü bû bulup tāze ve ter olmuştur (14) lāle-yi ḥadd-i maḥbûbe muḳārin olmağıla ve çöb çıkar kuvvet-i gāziye ve nāmiye isti‘dāden (15) bolup dıraḥt mertebesine varmışdır ve bu ma’nāda ḥikāyet olunur ki şāḥ-ı (16) Mañşūruñ üstādı ki şāḥ oğlan iken ayva çubuğıyla te’dīb idüp vururdu (17) pādīşāḥ olduğdan soñra üstāduñ da‘vet itdüğü ‘itāb ide üstādı bildi ki (18) derūnuñda ayva çubuğı acısı vardur yeñi içinde bir ayva gizledi ḳatına varıcaḵ ‘itāb ile (19) ḥiṭāb idecek ayvayı yeñiden çıkardı ve ḳodı ve eyitdi ki İn mîve-yi ān (20) dıraḥtest ya’nî bu ādāb u me‘ārif ol şecerüñ semeresidür (21) *şāḥ* budak ve boyunuz ma’nāsına da gelür şāḥā mişlehu *mî* edāt-ı ḥāl *nihend* [M92b] (1) nūnuñ kesri ve hānuñ fethiyile fi‘l-i muzārī‘ cem‘-i mezkūr gā‘ibdür qorlar dimekdür müfredi nihdedür maşdarı nihāden (2) dūr nūnuñ kesriyle qomaḵ ‘Arabca vaḻ mā’nāsına taḳṭî‘ hem dıraḥt u fā‘ilātün şāḥ ağac ol (3) fā‘ilātün dı budak fā‘ilāt mînihed qor fā‘ilātün lar nihāden fā‘ilātün dūr qomaḵ (4) fā‘ilāt

360 Encümen ābisten ü zāden dimek

Dernek ü yüklü toğ urmaḵ renc (5) emek

Encümen hemzenüñ fethi ve nūnuñ sükūnı ve cīm-i ‘Arabīnūñ zammı ve mīmüñ fethiyile aşlında dernek (6) ve cem‘iyyet yiri ma’nāsınadır ‘Arabca maḥfil ü meclis dirler *ābisten* medd-i hemze ve kesr-i bā-yı muvaḥḥide (7) ile insāndan ve ḥayvāndan

yüklü olan dişiye dirler **zāden** zā-yı ‘Arabîyle toğmak (8) ve toğurmak lāzım ve müte‘addī gelür maşdardur müstaḳbelâtında dāl-ı mühmele yāya (9) ḳalb olunup zāyed ve zāyende dinilür pes bu beytün mışra‘-ı evveli mışra‘-ı şāniye merhūndur (10) **renc** rā-yı mühmelenün fethiyile emek ve zaḫmet ve ḫastaluḳ renc̄e mişlehu ve incinmek ma‘nāsına olan (11) renc̄idenden emrdür ḫasta ve zaḫmetlū kişiye renc̄ūr dirler {lāzımdur müte‘addisi renc̄ānīdendür incitmek ma‘nāsına} taḳṭī‘ encümen ā fā‘ilātün (12) bisten ü zā fā‘ilātün den demek fā‘ilāt dernek ü yük fā‘ilātün lū toğurmak fā‘ilātün (13) renc̄ emek fā‘ilāt

361

Serv ile kendir kenefşile kenev

Laḳ daḫı şālāḳ pelās u (14) yeñi nev

Kenefş kāf-ı ‘Arabîyle nūnuñ fethiyile ve fā ile şīn-i mu‘cemenün sūkūniyila serv şeceri ki bir ma‘rūf (15) toğrı şecerdür zīrā maḫbūblaruñ boyunu aña teşbīh iderler serv Fārsīde daḫı müsta‘meldür {ba‘z-ı nüṣḫada servile kenefşile kendir kenu düşmüş ammā evlā ve enseb olan bizüm nüṣḫamızda olunur} {serv şecerine serv-i āzād daḫı dirler rivāyet olunur ki bir gün Mecnūn gördi bir baḡbān bir serv şecerni keser mecnūn eydür ey baḡbān bunuñ ḳaddi yāruñ ḳaddine beñzer kesme yazuḳdur diyüp baḡbānden şatun alup āzād eyledi ol serve serv-i āzād dirler idi keşret-i isti‘māle şimdi her serve ki ḳaddi ḡāyetle mevzūn olsa aña daḫı serv-āzād isti‘māl iderler şu‘arā mābeyninde çok isti‘māl olunur} (16) **kenev** kāf-ı ‘Arabîyle nūnuñ fethiyile kendir didükleri kettāndur ki andan urḡan iderler kendir toḫumuna (17) kenevdān ve kenevdāne dirler **lak** lāmuñ fethiyile şālāḳ mişlehu şāl kezālīk **pelās** ya‘nī eski (18) ḳaftan ma‘nāsına **nev** feth-i nūnıla şāyi‘dür zammıyila daḫı lūḡatdür yeñi ‘Arabca cedīd ma‘nāsına (19) taḳṭī‘ serv ile ken fā‘ilātün dir kenefşi fā‘ilātün le kenev fā‘ilāt laḳ daḫı şā fā‘ilātün (20) laḳ pelās u fā‘ilātün yeñi nev fā‘ilāt

362

Dīvçe oldu sülük daḫı zelū

Yu bişū (21) bügzār ḳo boḡaz gelū

Dīvçe ‘amme-yi naḳale-yi lūḡat ḳatında taḫıl biti ve güve ma‘nāsınadır [M93a] (1) ammā şeyḫ ebū İsmā‘il Cürcānī sülük ma‘nāsına da naḳl eylemiş nāzım-ı merḫūmuñ kelāmı buna mebnīdür (2) **zelū** zā-yı ‘Arabîyle ‘Acemîyle de menḳūldür mişlehu zele taḫffif-i lāmıla kezālīk bişū bā-yı zāyide ile (3) şīn-i mu‘cemenün zammıyila emr-i ḫāzırdur **yu** ‘Arabca **ig̃sal** ma‘nāsına maşdarı şestendür şīn-i (4) mu‘ceme-yi muḳaddimenün zammıyila yumaḳ ma‘nāsına müstaḳbelātınsa sīn-i mühmele yirine yā ile vāv getirüp (5) şūyed ve şūyende dirler **bügzār** bā-yı zāyidenün zammı ve vezn için

kāf-ı ‘Acemîniñ sükûniyla (6) emr-i hâzırdur ço ma’nāsına maşdarı güzâştendür kâfuñ zammıyla komağ ve şalı virmek (7) ve geçmek ma’nāsınadur müstakbelâtında şîn rāya kalb olunur güzâred ve güzârende (8) dinilür **gelū** kāf-ı ‘Acemîniñ fethiyile boğaz ‘Arabca halk ma’nāsına {‘avretleriñ boğazlarına aşdukları boğmağa gelū-bend dirler} {ve dağı güzâr vaşf-ı terkîbî dağı gelür gam-güzâr gibi} taqtî‘ dīvçe ol fâ‘ilâtün (9) dı sülük da fâ‘ilâtün hı zelū fâ‘ilât yu bişū büg fâ‘ilâtün zâr ço bo fâ‘ilâtün (10) gaz gelū fâ‘ilât

363

Pābürehne yalın ayak bendegî**Qulluğ oldu kay hem bārendegî (11)**

pā ayak pāyden maqşūrdur **bürehne** bā-yı muvaḥḥidenüñ kesri ve rānuñ fethiyile yalıncağ ‘Arabca ‘ārî (12) ma’nāsına **pābürehne** {kāf-ı ‘Acemî ziyādesinüñ vechi oldur ki Kemāl Paşa-zāde risāle-yi yā’iyyesinde dimişdür ki ismüñ āḫırında hā-yı ğayr-ı melfūza olsa ol isme yā-yı vaşfiyyet lâḫıq olıcağ āḫırında bir kāf-ı ‘Acemî ziyāde olunur ḥ‘āceğî veznindeki ve bendegî gibi fe’l-yaḥfaz ve mā‘lüm ola ki āḫırında hā-yı ğayr-ı melfūza olan ismüñ āḫırına yā-yı vaşfiyye ve kāf ziyāde olıcağ hā-yı mezkûre kitābetden düşer fe’l-yaḥfaz} yalın ayak dimekdür **bende** kul taşîli sebḳ itdi bendegî kāf-ı ‘Acemî (13) ve yā-yı vaşfiyyet ile kulluğ dimekdür pes beytde merhūn vardur **bārendegî** kış günlerinde ya’nî (14) yağmur ile qarışuğ qardur ki Türkce aña kay dirler yağış dağı dirler taqtî‘ (15) pā-bürehne fâ‘ilâtün yalın ayak fâ‘ilâtün bendegî fâ‘ilât kulluğ oldu fâ‘ilâtün (16) kay hem bā fâ‘ilâtün rendegî fâ‘ilât

364

Bes yeter ḫaylî pes eyle olsa pes (17)**Yetişen qalmışlara feryād-res**

Bes bā-yı ‘Arabîniñ fethiyile yeter ve ancak ve niçe ve ḫayli (18) ve mānend ma’nāsına gelür **pes** bā-yı ‘Acemîyle edāt-ı cezādur ‘Arabca izā kāne kezālik Türkce öyle olsa (19) ma’nāsınadur ve şoñ ve ard ve eñse ma’nāsına da gelür **feryāдрес** vaşf-ı terkîbîdür ma’nāsı (20) meded irişdiricüdür meded ma’nāsına olan feryād ile ilişdürmek ma’nāsına olan resāndenden (21) müştakḳ olan resden mürekkebdür qalmışlara meded irişdirüp mu‘āvenet iden kişiyе feryād-res dirler [M93b] (1) taqtî‘ bes yeter ḫay fâ‘ilâtün lî pes eyle fâ‘ilâtün olsa pes fâ‘ilât yetişen qal (2) fâ‘ilâtün mışlara fer fâ‘ilâtün yād-res fâ‘ilât

365

Hem taru gāvers ü peygüle (3) bucağ**Hem dağı encüğ u āteşdān ocağ**

Gāvers kāf-ı ‘Acemîyle vāvuñ fethi ve rā-yı (4) mühmele ile sîn-i mühmelenüñ sükûniyla taru ki ma’rūfdur **peygüle** bā-yı ‘Acemîniñ fethi ve yā-yı müşennāt-ı (5)

tahtıyyenüñ sükûnıyla muṭlaḳā bucaḳ ma'nāsına gerek ev bucağı olsun ve gerek ğayrı ve ʔar soḳaḳ (6) ve tekye ma'nāsına da gelür peygüle mişlehu **encüg** hemzenüñ fethi ve nûnuñ sükûnı ve cîmüñ zammı ve âhırında (7) ğayn-ı mu'ceme ile ocaḳ ki anda âteş yanar ve inçırırık ve ocaḳ ve büküm ma'nāsına da gelür (8) **âteşdân** bu daḫı ocaḳ ma'nāsınadır ve âteş-perest ya'nî âteşe ʔapucı ma'nāsına da (9) gelür taḳṭî' hem ʔaru gâ fâ'ilâtün vers ü peygü fâ'ilâtün le bucaḳ fâ'ilât (10) hem daḫı en fâ'ilâtün cüg u âteş fâ'ilâtün dān ocaḳ fâ'ilât

366

Pîre bulı (11) dur ʔaber-ḫûn taḫgilün

Koz çetügi şimdi eknün u kenün

ʔaber-ḫûn tā-yı (12) mühmele ile bā-yı muvaḫḫidenüñ fethiyile kızıl sükût bîd ʔaberi daḫı dirler ve ʔurı şecer ve tāziyâne (13) ve ʔabılġû şeceri ki bir özü kızıl şecerdür ma'rûfdur ve yemiş ki girebolı dirler pîre bolı {pire-bolı arunuñ ʔovan ağzuna yapduğı ladin gibi bir nesnedir ma'rûfdur} (14) ma'nāsına olması menḳül degildür faḳîr ʔann iderüm ki bu 'ibâretde nâsiḫların taşḫîf (15) ü taġyîri vardur aşlı girebolıdır ki mezkûr şecerüñ yemişidür **taḫgilün** tā-yı müşennât-ı (16) fevḳıyyenüñ fethi ve ḫā-yı mu'cemenüñ sükûnı ve kāf-ı 'Arabîyile lâmuñ zammıyla çetig ceviz ki içün çıkarmada (17) 'usret olur taḫgilün mişlehu **eknün** hemzenüñ fethiyile kāf-ı 'Arabînüñ sükûnıyla şimdi (18) 'Arabca el-ân ma'nāsına **kenün** kāfuñ zammıyla bundan maḳşûrdur bu daḫı şimdi ma'nāsınadır (19) ve inşā'allāh ma'nāsına da gelür taḳṭî pîre bulı fâ'ilâtün dur ʔaber-ḫûn fâ'ilâtün (20) taḫgilün fâ'ilât koz çetügi fâ'ilâtün şimdi eknü fâ'ilâtün nu kenün fâ'ilât (21)

367

Reşk günü puşḳ kıġ berk üstüvân

At ʔonıdur ḫod ıṣıḳ yel pehlüvân

[M94a] (1) **reşk** rā-yı mühmelenüñ fethiyile günü ve ğayret ma'nāsına **puşḳ** bā-yı 'Acemînüñ zammıyla ʔoyun ve keçi ve deve tersi (2) ʔur'a ve ʔoġrıcaḳ ve bozca kırağı ve kıvırcık saç ma'nāsına da gelür **berk üstüvân** bā-yı (3) 'Arabîyile ve 'Acemîyile menḳüldür at ʔonı ya'nî at esbābı Türkce çuḳāl dirler **ḫod** {sükûn-ı vāv ile ʔayd olundu zîrā vāv-ı resmîyile ḫod bed ḳāfiyesinde kendü ma'nāsınadır} ḫā-yı mu'cemenüñ (4) zammı ve vāvıla dāluñ sükûnıyla ḫod ve bod ḳāfiyesinde isti'māl olunur tuġulġa ki (5) demür taḳıyedür bahā dirler cenk güninde başa giyerler Türkce eşḳ dirler (6) **yel** {yā-yı müşennât-ı tahtıyyenüñ fethiyile yāḫud kesriyile pehlüvân ve bahādur ve şālîme ʔavār ma'nāsınadır cem'i yālân gelür pehlüvân lafzı daḫı Fârsîdür Türkîde daḫı şāyi' olmağıla nāzım-ı merḫûm yeli bunuñıla ta'bîr eyledi pehlüvân Fârsîde} şecā'atlı ve ʔuvvetlü ve

dilber ve şu başı ve ser-‘asker ve Fürsden (7) bir fā’ife ma’nāsına gelür İbn Kemāl ‘aleyhi’r-raḥmeti’l-Melikü’l-Müte‘āl Deḡāyıkda eydür pehlüvān (8) müfred olmak añlanur ki sipāhīnūn müfredi ola ammā muḡtezā-yı tedḡīḡ-i naẓar oldur ki mürekkeb (9) ola bir cüz’i pehldür ki ḡışmdur ‘Arab ḡīl ve ḡışm dir ‘Acem sipeh ve pehil dir ve bir cüzi vān (10) dur ki aşı bāndur ḡāfız ma’nāsına nitekim sek-bān ve ḡar-bān dirler pehlüvān demek ma’nā-yı (11) terkībisi ḡāfız-ı ḡışmdur aşı vān-ı pehldür ‘ilmiyyeye naḡl olunduḡda muzāfun ileyhe taḡdīm (12) olunup ḡāyide-yi terkīb ta’yīr olunmuşdur taḡṡī‘ reṡḡ ḡüni fā‘ilātün piṡḡ ḡıḡ ber (13) fā‘ilātün küstüvān fā‘ilāt at ṡonıdur fā‘ilātün ḡod ışıḡ yel fā‘ilātün (14) pehlüvān fā‘ilāt

368 **Reste vü ḡasr u ḡasū yine nedür**

Er şırası ḡaynata ḡaynanadur (15)

Reste rā-yı mühmelenūn fetḡiyile rest miṡlehu er şırası ya’nī ṡaf ma’nāsına ve bu ma’nādan eḡaz (16) olunup biri biri yanında şıra şıra bazar dükkānlarında isti‘māl iderler ve daḡı bazar (17) ma’nāsına da isti‘māl iderler **ḡasr** ḡa-yı mu‘cemenūn ḡammı ve sīn-i mühmele ile rā-yı mühmelenūn sükūniyyıla (18) ḡayn ata ma’nāsına ḡust miṡlehu ḡuster ve ḡustere kezālik **ḡasū** yine ḡa-yı mu‘ceme ile sīn-i mühmele (19) nūn ḡammıyıla (20) ḡayn ata ma’nāsına menḡüldür ḡasru yine miṡlehu (21) ḡusur ve ḡusrine ve ḡusūr ve ḡusüre kezālik pes beytūn mıṡra‘-ı evveli mıṡra‘-ı ṡānīsine merḡındur [M94b] (1) taḡṡī‘ reste vü ḡas fā‘ilātün ru ḡasū yi fā‘ilātün ne nedür fā‘ilāt er şırası (2) fā‘ilātün ḡaynata ḡay fā‘ilātün nanadur fā‘ilāt

369 **Varluḡ hestīdürür peyveste (3) dür**

Ulaṡıḡ yab yab olan āhestedür

Hestī varluḡ ma’nāsına tafṡīli (4) sebḡ itdi **peyveste** [maṡdarı peyvestendür oluṡmaḡ ve oludurmaḡ ‘Arabca ittiṡāl ve iṡāl ma’nāsınadur müstaḡbelātında sīn yirine nūn ve dāl getirüp peyvend dirler] ulaṡıḡ ve ḡapıḡ ma’nāsına da gelür pes beytde merḡūn vardur (5) **āheste** meddile yab yab ma’nāsına ve nerm ve dōlek ve ṡavar ve dōlek adım ma’nāsına da gelür (6) taḡṡī‘ varluḡ hes fā‘ilātün tīdürür pey fā‘ilātün veste dür fā‘ilāt (7) ulaṡıḡ yab fā‘ilātün yab olan ā fā‘ilātün hestedür fā‘ilāt

370 **Küpecik bestū (8) sitī ḡatun sitem**

Güc tüfek zebṡāne körük oldı dem

Bestū bā-yı (9) ‘Acemīnūn fetḡiyile bestūḡa miṡlehu küpecik dimekdür ya’nī küḡük küp ki ḡavānos gibi içine akḡe (10) ḡorlar **sitī** sīn-i mühmelenūn kesriyyile ḡatun ma’nāsına

sitem sîn-i mühmelenüñ kesri ve tãnuñ (11) fethiyile Türkce güc ‘Arabca cevır ma’nāsına güc idici zālîme sitemkâr dirler ve dağı beytde (12) merhûn vardır *zebîâne* zâ-yı ‘Arabînüñ fethiyile ağız tüfegine dirler ve dilki tuzagına dağı (13) dirler *dem* dâl-ı mühmelenüñ fethiyile demürcilerüñ küregi tağtı‘ küpecik bes fâ’ilâtün (14) tû sitî ha fâ’ilâtün tun sitem fâ’ilât güc tüfek zeb fâ’ilâtün fâne körük (15) fâ’ilâtün oldu dem fâ’ilât

371

Bıkr kıız dūşize kâlim er gören

‘Avret ü (16) belham felâhandur şapan

dūşize dâl-ı mühmelenüñ zammı ve vâvuñ sükûniyila (17) kıız ya’nî kızoğlan ma’nāsına kıızlığa dūşizegi dirler *kâlim* kâf-ı ‘Arabîyile er görmüş (18) ‘avret ya’nî eri olup berâde dağı varan ‘avret ammâ meşhûr olan oldur ki (19) er görmüş ‘avrete ıtlâk olunur ve dağı beytde merhûn vardır *belham* bâ-yı ‘Arabînüñ (20) fethiyile *felâhan* fânuñ fethiyile ikisi dağı şapan ma’nāsına ki anuñıla taş atarlar tağtı‘ (21) bıkr kıız dū fâ’ilâtün şize kâlim fâ’ilâtün er gören fâ’ilât ‘avret ü bel fâ’ilâtün [M95a] (1) ham felâhan fâ’ilâtün dur şapan fâ’ilât

372

Yüce bālā yorucı dellâledür (2)

Hem oyuk tendîse pîse aladur

Bālā yüce ma’nāsına *dellâle* yorucı ‘avret (3) ya’nî pezevenklik idici ‘avret *tendîse* tâ-yı müşennât-ı fevkiyyenüñ fethiyile oyuk ki bostanlarda (4) iderler kuş ürkmekden ötürî ve muṭlakâ düzme şûret ve alaca ma’nāsına da gelür (5) *pîse* bâ-yı ‘Acemînüñ kesriyile ala nesne ve alaca ve ala qarğa ve humâz qarğa ve şağşağan ve ibraş (6) ma’nāsına da gelür tağtı‘ yüce bālā fâ’ilâtün yorucı de fâ’ilâtün lâledür fâ’ilât (7) hem oyuk ten fâ’ilâtün dîse pîse fâ’ilâtün aladur fâ’ilât

373

Hem neyistandur (8) kamışlık perniyân

Oldı naqışlu hüveydâdur ‘ayân

Ney kamış ‘Arabca (9) kaşab ma’nāsına *sitân* zarf-ı mekân taḥkîki evâ’il-i şerḥde sebḳ itdi *neyistan* (10) kamışlık ma’nāsınadur *perniyân* bâ-yı ‘Acemînüñ fethiyile naqışlu hazır çinidür gerek pîle toḳûnmuş olsun (11) ve gerek elile eylenmiş olsun ve atlas ve vele ma’nāsına da gelür ve dağı beytde merhûn vardır (12) *hüveydâ* zamm-ı hâ ile süveydâ vezninde meşhûrudur ve fethile kesr özinde câyizdür âşikâre (13) ve ‘ayân ma’nāsına tağtı‘ hem neyistan fâ’ilâtün dur kamışlık fâ’ilâtün perniyân (14) fâ’ilât oldu naqış fâ’ilâtün lu hüveydâ fâ’ilâtün dur ‘ayân fâ’ilât (15)

374

Teknedür zenber çekürgedür melāh

Şūh kirdür çirk tazīce vü saḥ

zenber zā-yı (16) ‘Arabīnūn fethi ve nūnūn sūkūnı ve bā-yı muvaḥḥidenūn fethiyile tezkere ki anuñıla balçık ya ğayri nesne (17) götürürler zenbūd mişlehu nāzım-ı merḥūmuñ tekne didüğünden murād tezkere demek ise tezkere (18) ye tekne ıtlākı ma‘rūf degildür ve eger ma‘rūf olan tekne demek ise aña zenber ıtlākı (19) menkūl degildür *melāh* mīm ile lāmuñ fethi ve ḥā-yı mu‘cemenūn sūkūnıyıla Türkce çekürge ‘Arabca cerād ma‘nāsına (20) *şūh* şīn-i mu‘cemenūn zammı ve vāvıla ḥā-yı mu‘cemenūn sūkūnıyıla {ki ‘Arabca denes ma‘nāsına} ve kirli nesneye de dirler bākī me‘ānisi (21) evā’il-i şerḥde sebķ itdi ve kirlenmege şūḥiden dirler maşdardur ve *saḥ* vāvıla sīn-i mühmelenūn [M95b] (1) fethiyile çirk ma‘nāsına ‘Arabīdür Fārsīde daḥı müsta‘meldür ‘ibāret-i nāzımda *tazīce* demek (2) ‘Arabīce dimekdür taḳṭī‘ teknedür zen fā’ilātün ber çekürge fā’ilātün dūr melāh fā’ilāt (3) şūh kirdür fā’ilātün çirk tazī fā’ilātün ce vü saḥ fā’ilāt

375

Dünbe kıyruḳ (4) sıtma teb raḥne gedik

Baḥye ma’nide nigendedür didik

Dünbe dāl-ı mühmelenūn (5) zammıyıla kıyruḳ ma‘nāsına ekşeriyā koyun kıyruğında isti‘māl olunur gāḥī aña teşbīhā (6) ādemde daḥı isti‘māl olunur *teb* evvelinde tā-yı müşennāt-ı fevķiyyenūn fethiyile ısıtma ‘Arabca (7) ḥummā ma‘nāsına ki ‘inde’l-eṭṭibbā’ altmış nev‘a yetişir *raḥne* rā-yı mühmelenūn fethiyile gedik ve yāy (8) gözi ve her şınıklık nerede gerekse olsun kılıç yüzinde ve divārda cümlesine ıtlāk (9) olunur *baḥye* bā-yı muvaḥḥidenūn fethi ve ḥā-yı mu‘cemenūn sūkūnıyıla nigende ki derziler penbe (10) ile kaftana pul pul dıkerler taḳṭī‘ dünbe kıyruḳ fā’ilātün sıtma teb raḥ fā’ilātün (11) ne gedik fā’ilāt baḥye ma’nī fā’ilātün de nigende fā’ilātün dūr didik fā’ilāt (12)

376

Gıcık ḥāriş daḥı oldı zerīr

Şarılık hem yazıcı oldı debīr (13)

ḥāriş ḥā-yı mu‘ceme ile gıcık didükleri marāzdur ‘Arabca ḥıkke dirler ve gıcimek ma‘nāsına (14) olan ḥārīdenden ism-i maşdardur gıcış dimekdür *zerīr* zā-yı ‘Arabīnūn fethi ve rā-yı (15) mühmelenūn kesriyile şarılık ve şarılık otı ‘ārıza ve ma‘rūza ıtlāk olunur (16) ve bir şaru otdur zerdeçöp dirler ve yarağan marāzına ve ma‘lūlüne daḥı ıtlāk (17) iderler {yarağan şaruluk marāzına dirler} ve daḥı beytde merḥūn vardur *debīr* dāl-ı mühmele ile bā-yı muvaḥḥidenūn kesriyile yazıcı (18) ‘Arabca kātib ma‘nāsına mektebe debīrsitān dinilür ki yazı yazıcaḳ ve yazı (19) öğrenecek yirdür eger çi oğlancuḳlar

oқыacaq yirde şā'ir olmışdur taqtı' (20) gıcık[i]hā fā'ilātün riş dağı ol fā'ilātün dı zerir fā'ilāt şarulık hem fā'ilātün (21) yazıcı ol fā'ilātün dı debir fā'ilāt

377

Gergedān erc oldı kıcık ğalmilic [M96a] (1)**Hem sipārīdür añız ezdef alıc**

Gergedān iki kâf-ı 'Arabî'nün fethiyile ve sükûnı-ı rā-yı (2) mühmele ile bir cānavardur bir rivāyetde kuşdur ki Hindistān cezirelerinde olur (3) arslan pençesi gibi pençesi ve depesinde bakır boynuzı gibi boynuzı olur fili boynuzuna (4) urur getirür filün yağı erür iz gözlerine aķa aķa kör olur 'Arabca ħarīş dirler (5) Cevherī Şahāhda eydür *ve'l-ħarīş dābbetehu lehā meħālibe kemaħālibi'l-esedi velehā ħarnun vāhidun* (6) *fī hāmetihi yusemmihā e'n-nāsu el-kerken* ²⁹⁹ intehā ve dağı rivāyet olunur ki bir büyük kuş (7) olurmış gelürmiş filile ikisin bile ħapar yuvasına iledür el-'uhdetü 'ale'r-rāvi (8) {ve dağı gergedan mu'arredür şedid-i nūniladur} ve dağı gergedān ħaķal ma'nāsına dağı gelür gergedan mişlehu **erc** 'ibāre-i hemzenün fethi ve rā ile (9) cīmün sükūnıyila gergedanun Türkisidür erc Fārside dağı isti'māl olunur kıymet (10) u zibālik ve devlet ü miķdār ma'nāsına **ġalmilic** {ba'z-ı nüshada kılcık ġalmilic düşmüş ammā ġalātdur} ġayn-ı mu'cemenün fethiyile kıcıkılanmaķ ki bir kimsenün (11) ħoltuġın yāhud tabanun ħaşıyıcak güler aña dirler {'Arabca daġdaġa dirler} (12) ġalgılıca kezālik **sipārī** sin-i mühmelenün kesri ve bā-yı 'Acemiyile Türkce añız ya'nı tereke biċöldükden soñra (13) yirine añız dirler **ejdef** {aşlında} medd-i hemze iledür vezn içün ħaşrıla oķnur ve zā-yı 'Acemî'nün sükūnıyila (14) dur 'Arabiyile dağı rivāyet olunur ve dāl-ı mühmelenün zammıyıludur Türkce aluċ didükleri yimüşdür ki (15) taġ mîvelerindendür şecerine dağı ıtlāķ olunur 'Arabca zu'rūr dirler taqtı' (16) gergedān erc fā'ilātün oldı kıcık fā'ilātün ġalmilic fā'ilāt hem sipārī fā'ilātün (17) dür añız ez fā'ilātün def alıc fā'ilāt

378

Biddür söġüt gez ılgundur nihāl (18)**Tāze dal oldı vü boyun oldı yāl**

Bīd bā-yı 'Arabî'nün kesriyile söġüt şeceri (19) 'Arabca ħılāf dirler ve ġüzel ħoķulusına bīd-müşk dirler ve dağı bīd ola baş ed ma'nāsına (20) da gelür {bā-yı 'Arbiyile ħayd olundu zīrā 'Acemiyile pīdāyeċ yaġına dirler} **gez** feth-i kâf-ı 'Acemiyile ve zā-yı 'Arabiyile ılgun şeceri ve arşun ki anuñıla biz ölċerler (21) ve ċetel ve ışramaķ ma'nāsına olan kezidenden emr ü vaşf gelür **niħāl** kesr-i nūnila tāze [M96b] (1) dal ki şecerden ċıķar pes beytde merhūn vardur **yāl** yā-yı müşennāt- taħtiyye ile boyun gerdān

²⁹⁹ ħarīs bir hayvandır, aslan gibi pençeleri ve başında bir boynuzu vardır insanlar buna kekreden der.

(2) mā'nāsına ve boy bos ma'nāsına da gelür taqṭī' biddür sö fā'ilātün güt gez ılğun fā'ilātün (3) dur nihāl fā'ilāt tāze dal ol fā'ilātün dı vü boyun fā'ilātün oldı yāl fā'ilāt (4)

379

Ota dārū di sīsām künciddürür

Biste fistiḳ igde hem sünciddürür (5)

Dārū dāl-ı mühmele ile ve ba'de'l-elif rā-yı mühmelenün zammıyla aşlnda dermān 'Arabca devā ma'nāsına (6) dur ḥekīm otudur māne sebep olamağıla aña ıtlāḳ olunmuşdur aql alıcı ota dārū-yı bihūş {dārū-yı bihūş her 'aql gideren nesneye de ıtlāḳ olunur ve bir maḥşūş otuñ ismidür} (7) ve dārū-yı huşber dirler ve daḥı dārū eyü kişi ma'nāsına da gelür **küncid** kāf-ı 'Arabīnün zammı ve nūnuñ (8) sükūnı ve cīm-i 'Arabīnün kesriyle küncid daḥı lügatdür belki küncid bundan ḳaşr olunmuşdur sīsām (9) didükleri ma'rūf nesne 'Arabca simsim dirler **bitse** bā-yı 'Acemīnün yāḥud 'Arabīnün kesriyle baḥcīvānī (10) bā-yı 'Arabīnün zammıyla diyü taṣḥīḥ eylemiş fistiḳ didükleri yemiş ma'nāsınadır **süncid** sīn-i mühmelenün kesri (11) ve nūnuñ sükūnı ve cīm-i 'Arabīnün kesriyle süncid mişlehu igde didükleri yemişe ıtlāḳ olunur ekşeriyā (12) ve gāḥ olur şecerine daḥı ıtlāḳ olunur bir nev'ine ḳızılca igde dirler aña Fārsīde süncid-rāzī (13) dirler ḡunnāb daḥı bir nev'idür aña süncid-i ḡürgānī dirler taqṭī' ota dārū fā'ilātün (14) di sīsām kün fā'ilātün ciddürür fā'ilāt biste fistiḳ fā'ilātün igde hem sūn fā'ilātün (15) ciddürür fā'ilāt

380

Oldı gehvāre beşik lümter büyük

And sevgend ü ḡürūḥ (16) oldı bölük

Gehvāre kāf-ı 'Arabīnün fethi ve hānuñ sükūnıyla beşik 'Arabca mehd dirler (17) gāhvāreden maḳşūrdur **lümter** lāmuñ zammı ve mīmūñ sükūnıyla büyük ve semiz ve ḳuvvetlü ve ol (18) kimsedür ki lāubālī ola hiç nesneden ḳayırmaya lümṭar mişlehu bā'z-ı nūşhada lümter yirine mühter vāḳı' (19) olmuş ol daḥı ṣaḥīḥdür **sevgend** sīn-i mühmelenün fethi ve vāvuñ sükūnı ve ḳāf-ı 'Arabīnün (20) fethiyile and 'Arabca yemīn ve ḳasem ma'nāsına and içmege sevgend-ḥūzden dirler maşdardur (21) **ḡürūḥ** kāf-ı 'Acemīyile rā-yı mühmelenün zammıyla bölük 'Arabca ḥizb ma'nāsına gāḥ olur şu'arā vāvun [M97a] (1) ḥazf idüp ḡürḥ dirler taqṭī' oldı gehvā fā'ilātün re beşik lüm fā'ilātün ter büyük (2) fā'ilāt and sevgend fā'ilātün dü ḡürūḥ ol fā'ilātün dı bölük fā'ilāt (3)

381

Sāv egindüdür sepet sāvın dıger

Dūk ig pervā ḳolay perḥū kiler (4)

Sāv egindü ya'nī altun uvağı ma'nāsına {sāvīden maşdardur ezmek ve süzmek ma'nāsına da gelür sāvīden mişlehu} ve şatun alınmuş altun ve ḥarac ve dörpülmek

ma'nāsına (5) olan sāvīdenden emr ü vaşf-ı terkībīdür sāve mişlehu *sāvin* penbe ve panbuğ sebedi (6) ve kufa ki deñiz kenārında biter {sāvin mişlehu} *diger* 'ibāreti dağı ma'nāsınadır vezn için gelmişdür *dūk* (7) dāl-ı mühmelenün zammı ve vāvıla kâf-ı 'Acemīnün sükūnıyla ig ki anuñla iplik ve ip egirürler (8) *pervā* bā-yı 'Acemīnün fethiyile kolay ve tākāt ve ferāğ ve heves ve āgāh ve meyl ve mübālāt ma'nāsına (9) gelür *perhū* bā-yı 'Acemīnün fethi ve rā-yı mühmelenün sükūnı ve hā-yı mu'cemenün zammı ve vāvuñ sükūnıyla kiler (10) ki anda zaḥīre qorlar ve şapan ve şādīlūğ ve ta'am ma'nāsına da gelür taḫṭī' (11) sāv egindü fā'ilātün dūr sepet sā fā'ilātün vin diger fā'ilāt dūk ig per fā'ilātün (12) vā kolay per fā'ilātün hū kiler fā'ilāt

382

Sürb qurşun şuredür çorağ (13) serāb

Şüre yer kim görünür ırakdan āb

Sürb sīn-i mühmele ile (14) rā-yı mühmelenün zammıyla cünüb vezninde yāḥud sükūnıyla türb vezninde qurşun ma'nāsına (15) dur zīr-i zemīn ma'nāsına da gelür *şüre* şīn-i mu'cemenün zammı ve vāvuñ sükūnı ve rā-yı (16) mühmelenün fethi ve hā-yı 'alāmet ile çorağ yir kim anda ekin ve ot bitmez {zemīn-şüre dağı dirler} ve tozlu ve mürekkeb (17) didükleri yemiş ki turunc envā'ındandır ve gereklü şu ve at bazarı ma'nāsına da gelür *serāb* (18) sīn-i mühmele ile rānuñ fethiyile şahrālarda ıssı vaḫtlerde şu gibi görünür çorağ yirlerde (19) güneşün pūr tābundan bu şureti bağlar pes beytde merhūn vardır va dağı serāb (20) 'Arabīdür {'Arabīde dağı} ma'nā-yı mezkūrda müsta'meldür Fārsīde dağı şāyi'dür ve Türkīde dağı müsta'meldür (21) elegim şağmal ma'nāsına taḫṭī' sürb qurşun fā'ilātün şuredür ço fā'ilātün rağ serāb fā'ilāt [M97b] (1) şüre yer kim fā'ilātün görünür ı fā'ilātün rağdan āb fā'ilāt

383

Hem çuvalduz toz ola (2) pendüz gerd

Issı germ oldu vü şovuk oldu serd

Pendüz bā-yı 'Acemīnün zammı (3) ve nūnuñ sükūnıyla çuvalduz 'Arabca mismār ma'nāsına *gerd* {kâf-ı 'Acemīyile kayd olındı zīrā 'Arabīyile ger eyledi ma'nāsına fi'l-i māzīdür ve bahādur ma'nāsınadır} kâf-ı 'Acemīnün fethiyile toz 'Arabca ḡubār (4) ma'nāsına *germ* kâf-ı 'Acemīnün fethi ve rā-yı mühmelenün sükūnıyla ıssı 'Arabca ḥār ma'nāsına *serd* sīn-i (5) mühmelenün fethi ve rā-yı mühmele ile dāl-ı mühmelenün sükūnıyla şovuk 'Arabca berd ma'nāsına şu şovudacağ (6) yire serdāb ve serdābe dirler taḫṭī' hem çuvalduz fā'ilātün toz ola pen fā'ilātün düz gerd (7) fā'ilāt ıssı germ ol fā'ilātün dı vü şovuk fā'ilātün oldu serd fā'ilāt (8)

384

Kāc sille oldu gerc oldu dilim

Hem bürîn oldu sirişimdür yelim (9)

Kāc kāf-ı ‘Arabîyle ve āhırında cīm-i ‘Arabîyle ve ‘Acemîyle daḥı menkûldür sille ki bir âdemüñ yüzine ururlar (10) ve bir şecerüñ adıdur **gerc** kāf-ı ‘Arabînüñ fethi ve rā-yı mühmelenüñ {kesri ve} cīm-i ‘Acemînüñ sükûniyle vezn için (11) rā sākin kılınur muṭlaḳā pāre ma’nāsınadır her neden olursa olsun meşelā ḳavun dilimine (12) gerḳ ḥarbüze dirler ve yaḳa oyundusuna girḳ-i girîbān dirler nāzım-ı merḥūma daḥı lāyık olan (13) nāḳale-yi lügate ittibā‘ idüp muṭlaḳā pāre ma’nāsına ḳılmaḡdı **bürîn** bā-yı ‘Arabînüñ fethi ve rā-yı (14) mühmelenüñ kesriyle ulu ma’nāsınadır ekşer nüshada hem bürîn oldu düşmüş ammā ḡalaṭ-ı zāhirdür (15) ve daḥı bürîn şulu yir ve ḳoḳar şu ve yukarudaki nesne ve her nesnenüñ laṭîferegi ve yüceregi (16) ma’nāsına {gelür} gerek zātda olsun ve gerek mertebede **sirişim** sîn-i mühmele ile rā-yı mühmelenüñ (17) kesriyle Türkce yilim {dilimde ve yelimde telaffuzda yā-yı ziyāde olıncaḳ gerek taṣḥîḥ-i vezn için nitekim taḳṭî‘inde öyle yazıldı} tutḳal ma’nāsına taḳṭî‘ kāc sille fā‘ilātün oldu gerc ol fā‘ilātün (18) dı dilim fā‘ilāt hem bürîn ol fā‘ilātün dı sirişim fā‘ilātün dür yelim fā‘ilāt (19)

385

Miḥnet ü işkence oldu pîc pîc

Yola ‘azm itmek yaraḡ oldu besîc (20)

Pîc pîc bā-yı ‘Acemînüñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥṭiyye ile ve cīm-i ‘Acemînüñ sükûniyle miḥnet ve işkence ve belā ma’nāsınadır (21) **besîc** bā-yı ‘Arabînüñ yāḥud ‘Acemînüñ fethi ve sîn-i mühmelenüñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taḥṭiyye ile cīm-i ‘Arabînüñ sükûniyle yol [M98a] (1) yaraḡı ma’nāsınadır nāzım-ı merḥūmuñ yola ‘Arabca ḡarm itmek yaraḡ oldu dimesi rekîkdür ve daḥı yir ḳılınmaḡa (2) besiciden dirler taḳṭî‘ miḥnet ü iş fā‘ilātün kence oldu fā‘ilātün pîc pîc fā‘ilāt (3) yola ‘azm it fā‘ilātün mek yaraḡ ol fā‘ilātün dı besîc fā‘ilāt

386

Hem nevā naḡme (4) naşîb oldu nevā

Hem kişi kākādurur iş güç kiyā

Nevā nūnuñ fethi (5) yāḥud zammıyladır ‘ilm-i mūsikîde bir maḳāmuñ adıdur nāzım-ı merḥūmuñ naḡme didüḡi bu ki işāretdür (6) ve daḥı nevā behre ya’nî naşîb ve çekirdek ve ṭūṭî ḳuşı ve bāylık ve ni‘met ve ‘asker ḳalıcılaruñ (7) sazı ve gerü ve üç ki ucuşurlar ve destān ve ḡanā ve revnaḳ ḥāl ma’nāsına da gelür (8) **kākā** iki kāf-ı ‘Arabîyle kişi ve hindi âdem ve ulu kişi ma’nāsınadır **kiyā** kāf-ı ‘Arabînüñ (9) kesriyle iş güç ma’nāsına ve âdemler ve dört ṭabî‘at ve seprendi ma’nāsına da gelür {dört ṭabî‘atdan murād ḥarâret

bürüdet ruṭūbet yebūsetdür} (10) taḳṭīf hem nevā nağ fā'ilātün me naşīb ol fā'ilātün dı nevā fā'ilāt hem kişi kâ fā'ilātün (11) kâdurur iş fā'ilātün güç kiyā fā'ilāt

387 **Hab kün epsem ol dimek balçık ḫalāb (12)**

Zeb geñez oldu vü şāfī oldu nāb

ḫab kün ḫā-yı mu'cemenūñ fethiyile şīga-yı emr-i ḫāzırdur (13) epsem ol dimekdür maşdarı ḫābgerdendür epsem olmak ma'nāsına **ḫalāb** ḫā-yı mu'cemenūñ (14) kesriyle balçık 'Arabca ṭayn ma'nāsına ve çirkāb ve nefis-i emmāreye uymuş kimse ma'nāsına da gelür (15) **zeb** zā-yı 'Arabīnūñ fethiyile geñez ya'nī kolay ve āsān ma'nāsına raygan ma'nāsına da gelür (16) **nāb** ma'nā-yı ḫaḳīḳisi ḫālīşdür mecāzen şāfī ma'nāsına isti'māl olunur ve mānend ve azu dīş (17) ve ḡāyetde büyük dīş ma'nāsına da gelür meşelā filūñ ve ḫınzıruñ dīşine dirler taḳṭīf (18) ḫab kün epsem fā'ilātün ol dimek bal fā'ilātün çık ḫalāb fā'ilāt zeb geñez ol fā'ilātün (19) dı vü şāfī fā'ilātün oldu nāb fā'ilāt

388 **Ezber it kim dördtürür ma'nī-yi tāb (20)**

Biri tāb-ı āftāb u māhtāb

{mışra'-ı evvelūñ ma'nāsı} ḫazf ile kim tāb lafzınuñ ma'nāsı dördtür (21) bundan añlanan tābuñ me'ānīsini dörde ḫaşrdur ammā yirinde degildür zīrā tābuñ daḫı niçe ma'nālaru vardur ki [M98b] (1) on üçünci baḫruñ şerḫinde sebḳ itdi mışra'-ı şānīnūñ ma'nāsı ol dörd ma'nānuñ biri güneşūñ (2) ve ayuñ ziyāsıdur lākin bunda iki vechile kelām vardur biri budur ki tābuñ ma'nāsı (3) olan şu'ledür {nitekim Cevherī Saḫḫāḫda eydür e'ş-şu'letü mine'n-nār} {ki 'Arabca āteş ziyāsına ıtlāḳ olunur} nāzım-ı merhūmuñ güneşūñ ve ayuñ ziyāsı ma'nāsına ḳılması yirinde degildür ve biri (4) daḫı beyānuñ şart-ı mübeyyin-i mübeyyenden vāzī olmaḳdur ki beyān-ı müteḫaḳḳıḳ ola nāzım-ı merḫūm ise tābı (5) yine tāb ile beyān eyledi fāyinü'l-beyān taḳṭīf ezber it kim fā'ilātün dördtürür ma' fā'ilātün (6) nī-yi tāb fā'ilāt biri tāb-ı fā'ilātün āftāb u fā'ilātün māhtāb fā'ilāt (7)

389 **Biri kızmaḳ biri ṭāḳat birisi**

Zülfiñ ipiñ egilüp bükülmesi

Ya'nī (8) tābuñ me'ānīsiniñ biri kızmaḳdur ammā maḫall-i kelāmdur zīrā kızmaḳ tābuñ ma'nāsı degildür (9) belki maşdar olan tābidenūñ ma'nāsıdur meger tāb tābiden ma'nāsına ola lākin naḳale-yi (10) lügatuñ naḳline muḫtācdur naḳl ise ma'rūf degildür ve daḫı tābuñ bir ma'nāsı daḫı ṭāḳatdır ki taḫḳīḳi (11) evvel-i şerḫde sebḳ itdi ve biri daḫı muṭlaḳā egilüp bükülmek ma'nāsınadır zülfe maḫşuş degildür (12) murād-ı nāzım daḫı taḫşış degildür belki taḫşīl-i vezn içün kelāmını ol ḳalıba ifrağ itmişdür (13) pes

beytde merhūn vardur taḳṭī‘ biri kızmaḳ fā‘ilātūn biri ṭāḳat fā‘ilātūn (14) birisi fā‘ilāt zülfiñ ipiñ fā‘ilātūn egilüp bñ fā‘ilātūn külmesi fā‘ilāt (15)

390

Hem kitābñ evveli fihrist hem

Bir ḥakīmiñ adı Zerdüş ey dedem

Fihrist fānuñ (16) kesri ve hānuñ sükūniyla kitābuñ evveline dirler ve daḥı ḳānun ve zābiṭa-yı icmālīdür ki kitāblar evvelinde (17) eydürler ol kitāblaruñ bāblaruñ yazarlar bābları bulması āsān olsun diyü fihrin mişlehu ve daḥı (18) fihrist mu‘arrebdir ‘Arabīde āḥırında tāsız isti‘māl olunur ḳāmūsda eydür *el-fihris bi’l-kesri el-küttāb ellezīne yectemi‘u fīhi el-kütübü mu‘rebu fihrist feḳad fehrese kitābehu*³⁰⁰ intehā (19) ve daḥı mışra‘-ı evvelüñ (20) āḥırndaki hem ‘ibāreti mışra‘-ı şāniye merhūndur **Zerdüş** zā-yı ‘Arabīnūñ fethi ve rā-yı mühmelenūñ sükūnı (21) ve dāl-ı mühmelenūñ zammıyla İbrāḥim ‘aleyhi’s-selāmuñ milletinden bir ḥekīmūñ adıdur zerādüş mişlehu **dedemde** [M99a] (1) ikinci dāldan şoñra hā-yı ḡayr-ı melfūza ile yazılır nüşhada yazılması nāsıḥlaruñ cehlindendir dede ‘ibāreti (2) ded gibidür yırtıcı cānavara dirler Fārsīde ehl-i taşavvufa dede dinmesi teşbīhdür a‘dā-yı zāhire (3) ve bāṭınaya muḳāvetmede şecā‘at ü ḡayret şāḥiblerü olduklarıçündür taḳṭī‘ hem kitābñ fā‘ilātūn (4) evveli fih fā‘ilātūn rist hem fā‘ilāt bir ḥakīmiñ fā‘ilātūn adı Zerdüş fā‘ilātūn tey dedem (5) fā‘ilāt

391

Yarılup açılmış olsa kefte di

Egilüp ṭolaşmış olsa cefte di (6)

Kefte kāf-ı ‘Arabīnūñ fethiyle ism-i mef‘ūldür yarılup {açılmaḳ ve ‘aciblemek ma‘nāsına da gelür} dimekdür maşdarı keftendir yarılup {ekşer nüşhada yarılup yirine yazılup düşmüş ammā ḡalaṭ-ı zāhirdür} açılmaḳ ma‘nāsına (7) şükūften mişlehu **cefte** cīm-i ‘Arabīnūñ fethiyle ism-i mef‘ūldür egilüp ṭolaşmış ma‘nāsına maşdarı (8) ceftendir egilüp ṭolaşmaḳ ve aşmaya herek eylemek ve meyl eylemek ve yabāna ḳaymaḳ ma‘nāsına taḳṭī‘ (9) yarılup a fā‘ilātūn çılmış olsa fā‘ilātūn kefte di fā‘ilāt egilüp ṭo fā‘ilātūn laşmış olsa (10) fā‘ilātūn cefte di fā‘ilāt

392

Oldı isperḡam ‘Arabca zaymurān

Fesligendür yiñ bunı (11) Türki hemān

isperḡam kesr-i hemze ve sükūn-ı sīn-i mühmele ve feth-i bā-yı ‘Acemīyle Fārsīdür ḥaḳ budur ki cem‘i (12) feslegen envā‘ına ıtlāḳ olunur ism-i ‘āmdur ‘Arabīde ism-i ‘āmı reyḥāndur zaymurān degildir (13) zīrā **zaymurān** zād-ı mühmelenūñ fethi ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyyenūñ sükūnı ve mīmūñ zammıyla reyāḥīn-berden (14) bir nev‘ine

³⁰⁰ Fihris kitapların bir araya toplandığı yere denir. Arap “kitabını fihristledi der”.

yāḥud reyḥān-ı Fārsīye ıtlāk olunur İmām Firūzābādī kāmūsda eydür (15) *vel-żaymurān ve'l-żavmūrānū min reyḥānū'l-birrā ve'l-reyḥānū'l-Fārsī intehā* pes nāzım-ı merḥūm (16) żaymurānı reyḥāna tebdıl itse ulā olurdu ve daḥı lafz-ı 'Arabīye ta'arruż nāzımuñ vażıfesi degıldür (17) *yıñ* bunı yıñ bir *bun* bā-yı muvaḥḥidenüñ zammıyıla her nesnenüñ dibine ıtlāk olunur bunıdaki yā-yı nisbet {yir dibili dimekdür} (18) yeñ bunı reyāḥın envā'ından bir nev' feslegen (19) dür ki ancaḥ bir dib olur pes mışra'ı-ı şānīnūñ ma'nāsı yıñ bunı lafzınuñ Türkisi feslegendür (20) dimekdür berāy nazm-ı tertīb-i 'ibāret ta'yır olunmışdur taḫṭī' oldı isper fā'ilātün ğam 'Arabca (21) fā'ilātün żaymurān fā'ilāt fesligendür fā'ilātün yıñ bunı Tür fā'ilātün kī hemān fā'ilāt [M99b] (1)

393

Gök gibi ya'nı sipehr-āsā siperm

Oldı hem reyḥān utanmaḥ oldı şerm (2)

Sipehr {ve daḥı sipehr çarḥ felek ve zamāna ve āf-tāb ma'nāsına da gelür} sīn-i mühmele ile bā-yı 'Acemīnūñ kesriyile gök 'Arabca semā' ma'nāsına *āsā* medd-i hemze ile burada {burada dindi zīrā āsā esnemek ve uyḥuda ağızı uçuklamak ve āsāyiş ve rahat ve kākım didükleri cānavarcuk ma'nāsına da gelür} (3) mişl ma'nāsınadur fūlan āsā dirler fūlan mişillü ma'nāsına burada daḥı sipehr-āsā sipehr (4) mişillü Türkce gök gibi dimekdür *siperm* sīn-i mühmelenüñ kesri ve bā-yı 'Acemīnūñ fethiyile reyḥān Türkce (5) feslegen ma'nāsına pes beytde merḥūn vardur *şerm* şīn-i mu'cemenüñ fethi ve rā-yı mühmele ile mīmüñ (6) sükūniyıla ud 'Arabca ḥayā ma'nāsına ism-i maşdardur maşdarı şermīdendür utanmaḥ ma'nāsına (7) nāzım-ı merḥūmuñ şermi utanmaḥ ma'nāsına kılması nakle muḥtācdur nakl ise yokdur belki 'ämme-yi (8) ehl-i lügāt ud ma'nāsına ism-i maşdar nakl itmişlerdür ve daḥı şerm şermīdenden şīğa-yı (9) emr ve vaşf-ı terkībī daḥı gelür {şermterüñ āmizā dinüp dürlü dürlü renge giren kişi} şermār utanan ve ud çeken kimse şermgīn mişlehu taḫṭī' (10) gök gibi ya' fā'ilātün nı sipehr-ā fā'ilātün sā siperm fā'ilāt oldı hem rey fā'ilātün (11) ḥān utanmaḥ fā'ilātün oldı şerm fā'ilāt

394

Fām gūne gibi ya'nı zerd-fām (12)

Şaruşın gül-gūne gül gibi iy hūmām

Fām {ve daḥı fām dīn ya'nı bun ma'nāsına da gelür aşlı vāmder vāvıla fā beyninde tüvāḥī olmağıla fā vāvdan bedel kılinmışdur} ve *gūne* ikisi daḥı gibi 'Arabca mişal ma'nāsına (13) dur ya'nı 'ibāreti fām u gūneyi tefsīrdür bākī taḫṭīkleri sebḫ itdi zerd-fām şaruşın (14) ma'nāsına fām burada renk ma'nāsınadur kelime āḥırına gelür ol renge artuḥ meyli olduğuna delālet (15) ider gül-gūne gül gibi dimekdür taḫṭīkī sebḫ itdi *hūmām* zamm-ı hā ile 'Arabīdür aşlında büyük (16) pādīşāh ma'nāsınadur soñra her ulu

kişiyi ıtlāk olındı taḳṭī' fām gūne fā'ilātün (17) gibi ya'nī fā'ilātün zerd-fām fā'ilāt saruşın gül fā'ilātün gūne gibi fā'ilātün (18) iy hümām fā'ilāt

395

Tün küllhan şām ağacı merḥdür**Köşk kerḥ oldı biraz (19) hem berḥdür**

Tün tā-yı müşennāt-ı fevḳıyyenüñ zammı ve vāvıla nūnuñ sükūniyyıla küllhan (20) ve şark tarafında bir memleket adıdır küllhanda yiten cimriye tūnī {ve uzak yirden gelmiş kimseye de tūnī dirler} dirler yāsı nisbet içündür (21) **merḥ** mīmüñ fethi ve rā-yı mühmele ile ḥā-yı mu'cemenüñ sükūniyyıla mağrib vilāyetinde iki şecerdür ikisin biri birine [M100a] (1) sürerler od çıkar şām Türkisidür ba'z-ı nüshada şām yirine çam düşmesi ğalāṭdur (2) **kerḥ** kāf-ı 'Arabīnūñ fethi ve rā-yı mühmele ile ḥā-yı mu'cemenüñ sükūniyyıla köşk ve me'vā ve bir meşhūr şehir (3) dūr ki ḳuṭbü'l-evliyā-yı ḥazret-i ma'rūf-ı Kerḥi ol şehre menşūbdur aşl ma'nā-yı mevzū'ıla (4) ol yirdür ki cemī' zīnet ve ārayiş ile ārāste ola şehir-i mezbūra kerḥ ıtlāk (5) vech-i mezkūr üzere müzeyyen olduğı içündür **berḥ** bā-yı 'Arabīnūñ fethi ve rā-yı mühmele ile ḥā-yı mu'cemenüñ (6) sükūniyyıla biraz 'Arabca ba'z ma'nāsına ve köşk ve yer ev ve naşīb ma'nāsına da gelür berḥi mişlehu (7) bā-yı 'Acemīyile perḥ kezālik {ve daḥı perḥ ḥāncān ve gecmez nesne ma'nāsına da gelür} taḳṭī' tün küllhan fā'ilātün şām ağacı fā'ilātün merḥdür (8) fā'ilāt köşk kerḥ ol fā'ilātün dı biraz hem fā'ilātün berḥdür fā'ilāt (9)

396

Ma'nide nādān u ğāfildür levend**Hem daḥı ta'yīni yok şağış idend**

Levend (10) lāmıla vāvuñ fethi ve nūnıla dāl-ı mühmelenüñ sükūniyyıla nādān ve ğāfil ve bīnevā ve dāyimā nefis arzusına (11) tābi' olan kimesne {levend feth-i lāmıla ḳayd olındı zīrā keriyile livend büyük ḳazan ma'nāsınadır} {rūsbi 'avrete levend-zen dirler} **idend** kesr-i hemze ve feth-i dāl-ı mühmele ve sükūn-ı nūn ve dāl-ı mühmele ile şağış ki (12) mu'ayyen olmaya ve denk ki yüküñ bir tarafıdır ve dirhemüñ bir cānibi ma'nāsına da gelür ba'z-ı (13) nüshada idend yirine end düşmüş ol daḥı şaḥīḥdür zīrā end gāh olur niçe ma'nāsına ism (14) gelür ki muṭlaḳā 'aded-i meḥḥūlden 'ibāretdür ba'z-ı erbāb-ı lūgāt üçden ona varınca 'aded-i meḥḥūlden (15) 'ibāretdür dimişler ve daḥı end gāh olur emīz ṭutmaḳ ma'nāsına olur ve gāh olur edāt-ı (16) cüz olan estüñ cem'i olur ve āḥırındaki elif vāv olan isme ulaşa cāyızdır ki (17) elif yirine yā getüreler meşelā āşināyend ve mihrūyend gibi bunlardan ğayri isme ulaşa elif (18) ḥazf olur cānend ve şāfi'iyend gibi ve gāh olur est rābıtası ṭururken getürürler (19) nitekim ḥ'āce Sinānīnūñ bu beytinde vāḳı'dur Beyt

İn girühî ki nevresîdestend

‘İşve-yi (20) cān-vezir harîde sitend

fe’l-yahfaz takṭî‘ ma’nide nā fā’ilātün dān u gāfil fā’ilātün (21) dūr levend fā’ilāt hem daḥı ta‘ fā’ilātün yîni yok şa fā’ilātün gış idend fā’ilāt [M100b] (1)

397

Lāf urup söz çeyneme ya’nî melend

Hem yavuz olan harûn oldu vü tünd (2)

Melend edât-ı nehî olan mîmûn fethi ve lâmuñ zammı ve nûnıla dāl-ı mühmelenüñ sükûnıyla nehî hâzırdur laf (3) urup söz çeyneme dimekdür maşdarı lündîdendür laf urup söz çeynemek ma’nāsına (4) **harûn** feth-i hâ-yı mühmele ve zamm-ı rā-yı mühmele ile ‘Arabîdür Fârsîde daḥı müsta’meldür iki dilde esb-i (5) nāfercām ya’nî öğrenmedik tosun at ma’nāsına isti’māl olunur Cevherî Şihâhda eydür (6) *Fürs-i harûn lā yuntekâdu izâ iştedde bihi el-ceryü veḳafe*³⁰¹ intehâ (7) kelām-ı nāzımdan müstefād olan ki muṭlaḳā yavuz ma’nāsına olmasıdır menḳûl degildür **tünd** (8) tā-yı müşennât-ı fevḳıyyenüñ zammı ve nûnıla dāl-ı mühmelenüñ sükûnıyla muṭlaḳā şarp nesne ma’nāsınadır yavuz (9) ma’nāsına olması menḳûl degildür takṭî‘ lāf urup söz fā’ilātün çeyneme ya‘ fā’ilātün nî melend (10) fā’ilāt hem yavuz o fā’ilātün lan harûn ol fā’ilātün dı vü tünd fā’ilāt

398

Di vedā‘ (11) itdi diseñ bedrûd kerd

Ḥamle vü ceng itmege dirler neberd

Bedrûd kerd bā-yı muvaḥḥide (12) nûn fethi ve dāl-ı mühmelenüñ sükûnı ve rā-yı mühmelenüñ zammıyla mecmû‘ı fi’l-i mâzîdür maşdarı bedrûd gerden (13) dūr Türkce esenlemek ya’nî sefere gideni tañrıya ısmarlamak ve sefere giden kişi yirinde ḳalanlara (14) esen ḳalun demek ma’nāsına **neberd** nûnıla bā-yı muvaḥḥidenüñ fethiyile ceng ü ḥamle (15) ma’nāsına ve cenk idici bahâdur kimseye neberde dirler takṭî‘ di vedā‘ it fā’ilātün di di (16) señ bed fā’ilātün rûd kerd fā’ilāt ḥamle vü cen fā’ilātün gitmege dir fā’ilātün (17) ler neberd fā’ilāt

399

Uyanık bîdâr u ‘âşık kirdâr

Hem ḥaşıl âhâr u muḥkem (18) üstüvâr

Bîdâr bā-yı ‘Arabînüñ kesri ve yā-yı müşennât-ı taḥtiyyenüñ sükûnıyla uyanık ma’nāsına maşdarı (19) bidârişdendür uyanmak ma’nāsına **kirdâr** ḳaf-ı ‘Acemînüñ fethiyile ‘âşık ma’nāsınadır **âhâr** (20) medd-i hemze ile iplik ve bezek ḥaşılı ve şaçak ma’nāsına da gelür **üstüvâr** hemzenüñ zammı ve sîn-i mühmele (21) nûn sükûnı ve tā-yı müşennât-ı fevḳıyyenüñ zammıyla muḥkem ve bark ve âmîn ma’nāsına üstüvân

³⁰¹ Fürs-i Harûn öyle bir attır ki kendisiyle koşulduğunda durdurulamaz.

mişlehu taḳṭī' [M101a] (1) uyanık bī fā'ilātün dār u 'āşık fā'ilātün kirmdār fā'ilāt hem
ḥaşıl ā fā'iāltün (2) hār u muḥkem fā'ilātün üstüvār fā'ilāt

400 İnce yol bennā ipi hencārdur

Ulu (3) ve leşker başı sālārdur

Hencār hānuñ fethi ve nūnuñ sükünü ve cīmile evvelā ince yol (4) mā'nāsına ba'z-ı
erbāb-ı lügat muṭlaḳā yol ma'nāsına nakl itmişler şāniyā bennā ipi ki anuñıla divarı (5)
toğru yaparlar ve daḥı beraber yola gitmek ve direnmek ve guşşā ma'nāsına da gelür (6)
hencā mişlehu **sālār** ulu kişi ve 'asker başı iki ma'nāya da gelür ve daḥı naḳīb (7) nā'ib
ve şihne ma'nāsına da gelür taḳṭī' ince yol ben fā'ilātün nā ipi hen fā'ilātün (8) cārdur
fā'ilāt ulu ve leş fā'ilātün ker başı sā fā'ilātün lārdur fā'ilāt (9)

401 Yaşlu çaylak sügvār u müşvār

Hem yavaş kişiyē dirler bürd-bār (10)

Süg sīn-i mühmelenüñ zammı ve vāvıla kāf-ı 'Arabīnūñ sükünüyla yaş ve muşibet ve
küsererek (11) şaḳl ve terke başı **sügvār** yaşlu dimekdür vār edāt-ı nisbetdür sügdār
mişlehu (12) **müşvār** mīmüñ zammı ve vāvıla şīn-i mu'cemenüñ sükünü ve ḥā-yı
mu'cemenüñ fethi ve vāv-ı rasmī ile (13) çaylak didükleri kuş **bürd-bār** aşl ma'nā-yı
terkībisi yük getiricidir (14) 'Arabca ḥamu'l ma'nāsına yük getürdüğüçün yavaş ādeme
bürd-bār didiler bürdār mişlehu (15) taḳṭī' yaşlu çaylak fā'ilātün sügvār u fā'ilātün
müşvār fā'ilāt (16) hem yavaş ki fā'ilātün şiye dirler fā'ilātün bürd-bār fā'ilāt

402 Ağlamak müyiden (17) efsāne semer

Hem pirinc boncuḳ şebedür ḳaḥbe ğar

müyiden zamm-ı mīm ve sükün-ı vāv (18) ile ağlamak ma'nāsına maşdardur ve şaḡu
şaḡumak ma'nāsına da gelür **semer** sīn-i mühmele ile (19) mīmüñ fethiyile efsāne ya'nī
kışsa ve ḥikāye ma'nāsına efsāne lafzı daḥı Fārsīdür lākin Türkīde (20) daḥı müsta'mel
olmağın nāzım-ı merḥūm semeri bunuñıla ta'bīr eyledi **şebe** şīn-i mu'ceme ile bā-yı
muvaḥḥidenüñ (21) fethi ve hā-yı {aşlında hā-yı aşıldır lākin keşret isti'mālī olmağıla
taḥfif için hā-yı 'alāmet ile isti'māl iderler} 'alāmet ile şaru pirinc 'amelīsine ve
ma'denisine şāmindür ve ḳara boncuḳ ve tūc [M101b] (1) ve ğicelik ve bir dikenlü
şecerdür ki zirā' miḳdārı boyı olur ḳatı berk yirlerde teber budakları ḳatı olur (2) mersin
yaprağı gibi yaprağı olur ve yeşil şaruluğa māyıl kızıl çiçeği olur ve kendir tohumı gibi
tohumı olur (3) tohumın şıkıcaḳ yılmışüñ çerisine beñzer ruṭubet çıkar ol ruṭubet ile
'amel iderler **ġar** ğayn-ı mu'cemenüñ (4) fethi ve rā-yı mühmelenüñ sükünüyla rūsbī
'avret ve ḥayz oğlan ve debe ma'nāsına ba'z-ı erbāb-ı lügat (5) debe ma'nāsına olan

zamm-ı ğaynıladur dimişler taḳṭī‘ aġlamaḳ mū fā‘ilātün yīden efsā fā‘ilātün (6) ne semer fā‘ilāt hem pirinc bon fā‘ilātün cuḳ ŧebedür fā‘ilātün ḳaḫbe ġar fā‘ilāt

403

Hem daḫı (7) ḥāṣḥāṣ oldı kūknār

Hem peyū güye kelerdür sūsımār

Kūknār kāf-ı ‘Arabīnūñ (8) zammı ve vāvıla kāf-ı ‘Arabīnūñ sūkūnıyıla ḥāṣḥāṣ ve bir nev‘ çam ŧecerine dirler **peyū** bā-yı (9) ‘Acemī-yi muḳaddimenūñ fethi ve yā-yı müŧennāt-ı taḫtiyyenūñ zammıyıla güve didükleri ḳurdcagızdur ki yaz vaḳtinde ġiyāsilerde (10) ve kürklerde ve ŧoflarda ve kitāblar durur yir helāk eyler ‘Arabca ‘uŧŧe dirler **sūsımār** sīn-i mühmelenūñ (11) zammı ve vāvıla sīn-i mühmelenūñ sūkūnıyıla keler ‘Arabca ḫabb taḳṭī‘ hem daḫı ḥāṣ fā‘ilātün (12) ḥāṣ oldı fā‘ilātün kūknār fā‘ilāt hem peyū gü fā‘ilātün ye kelerdür fā‘ilātün sūsımār (13) fā‘ilātün

404

Hem ḫazīne oldı gencür ey püser

İsteyüci kimse oldı ḫüzeger (14)

Gencür kāf-ı ‘Acemīnūñ fethi ve nūnuñ sūkūnıyıla genc ya‘nī ḫazīne ma‘nāsına ve ḫazīnedār ma‘nāsına da gelür (15) **ḫüzegār** ḫā-yı mu‘cemenūñ zammıyıla defīne isteyüci ve arayıcı kimse dimekdür taḳṭī‘ hem ḫazīne fā‘ilātün (16) oldı gencü fā‘ilātün rey püser fā‘ilāt isteyüci fā‘ilātün kimse oldı fā‘ilātün ḫüzeger (17) fā‘ilātün

405

İki köydür Rāz u Mervezdür biri

Ol vilāyetdeki ŧehridür Hirī (18)

Rāz rā-yı mühmelenūñ fethi ve āḫırında zā-yı ‘Arabīnūñ sūkūnıyıla ŧīrāz’a yaḳın bir köydür ḳumı sinnī (19) dūr ḫazret-i Mevlānā ḳuddise sırrahu’l-a‘lā {Meŧnevī’nūñ cild-i evvelünde} lafz-ı mezkūrı ma‘nā-yı meŧfūrda īrād buyırmuŧdur (20) ve daḫı rāz ‘Arabca sir ma‘nāsına ve balçıġcı ve balçıġılādīvār yapucı ve ‘unnāb ma‘nāsına da gelür (21) **Mervez** mīmūñ zammı ve rā-yı mühmelenūñ sūkūnı ve vāvıñ fethi ve zā-yı ‘Arabıñ sūkūnıyıla Hirī ŧehrine yaḳın bir köydür [M102a] (1) ḳumı rāfzīdür pes nāzım-ı meḫūmuñ biri didüġi mıŧra‘-ı ŧānīye merḫündür ol birden murādı (2) Mervezdür ya‘nī bu iki köyüñ biri ol vilāyetdedür ki Hirī ol vilāyetüñ ŧehridür Hirī ḫā (3) ile rā-yı mühmelenūñ kesriyile Ḥorasan memleketünūñ taḫtgāhıdur taḳṭī‘ iki köydür fā‘ilātün Rāz u Mervez (4) fā‘ilātün dūr biri fā‘ilāt ol vilāyet fā‘ilātün deki ŧehri fā‘ilātün dūr Hirī fā‘ilāt (5)

406

Hem ‘Alem bir şehir adıdır hem Tırâz

Di yarağa âlete çalguya sâz

‘Alem ‘ayn-ı mühmele ile (6) lâmuñ fethiyile bir şehir adıdır ve bir nesnedür ki kaftân omuzınâ {ve yeñine} dikerler şimdi itmezler (7) ve nişâne ve tağa dağı dirler ‘Arabîde dağı ma‘nâ-yı mezkûrede müsta‘meldür (8) Cevherî Şihâhda eydür *el-‘alem el-alâmetu ve ‘l-‘alemü ‘l-cebeli ve ‘l-‘aleme ‘alemü ‘s-sevbi*³⁰² intehâ **tırâz** tã-yı (9) mühmelenüñ kesri ve rã-yı mühmelenüñ fethi ve âhırında zã-yı ‘Arabînüñ sükûniyila ‘Alem didükleri şehrdür (10) ve kaftan omzuna ve yeñine dikdükleri nesne ve yaraşukluk ve zibâ ve tırâzîdenden {tırâzîden zerdüzler altuna dikmek ve kaftana ‘alem dikmek ve omuz eylemek dürlü dürlü yaraşuklı nesneler dikmek ve muṭlaḳâ dikmek ve bezemek ma‘nâsına} şîğa-yı emr (11) ve vaşf-ı terkîbî gelür tırâz mişlehu **sâz** {sâzîden düzmek ve yaraqlamak ma‘nâsına} yarağ ve âlet ve çalgı ma‘nâsına taḳṭî‘ hem ‘alem bir (12) fã‘ilâtün şehir adıdır fã‘ilâtün hem Tırâz fã‘ilât di yarağa fã‘ilâtün âlete çal fã‘ilâtün (13) guya sâz fã‘ilât

407

Lîz hõr enderzdür ısmarlamak

Hem büyük gebz oldu gürz oldu (14) çomak

Lîz lâmuñ kesri ve yã-yı müsennât-ı taḥtiyye ile zã-yı ‘Arabînüñ sükûniyila hõr ve ḥaḳîr kimse ma‘nâsına (15) **enderz** hemzenüñ fethi ve nûnuñ sükûnı ve dâl-ı mühmelenüñ fethi ve rã-yı mühmele-yi muḳaddime ile zã-yı ‘Arabînüñ (16) sükûniyila rã-yı mühmelenüñ fethasıyla da ism-i menḳûldür aşlında ism-i maşdardur ısmarlama ma‘nâsına (17) ve enderzgerden ya‘nî ısmarlamak ma‘nâsına da menḳûldür **gebz** kãf-ı ‘Arabînüñ fethi ve bâ-yı muvaḥḥide ile zã-yı (18) ‘Arabînüñ sükûniyila büyük ‘Arabca ‘aẓîm ma‘nâsına ve semiz ma‘nâsına da gelür **gürz** kãf-ı ‘Acemînüñ zammı ve rã-yı mühmele (19) zã-yı ‘Arabînüñ sükûniyila demür çomak çomağa laḥt de dirler ki sebḳ itdi bunuñıla anuñ beyninde (20) farḳ budur ki laḥt muṭlaḳ çomağa dirler ammâ gürz demür çomağa dirler ba‘z-ı erbâb-ı lügat büyük çomak (21) ma‘nâsına naḳl itmişlerdür taḳṭî‘ lîz hõr en fã‘ilâtün derzdür ış fã‘ilâtün marlamak fã‘ilât [M102b] (1) hem büyük geb fã‘ilâtün zoldı gürz ol fã‘ilâtün dı çomak fã‘ilât

408

Esnekdür ḥâmyâz u (2) şaşı kâj

Ger ola teynûs ḫırmen oldu jâj

ḥâmyâz ḥã-yı mu‘ceme ile esnemek ‘Arabca (3) teşâ‘üb ma‘nâsına **kâj** kãf-ı ‘Acemî ve zã-yı ‘Acemî ile şaşı ‘Arabca eḥvel ma‘nâsına ve sâye bân (4) ve ṭurna ma‘nâsına da

³⁰² Alem, alâmet anlamındadır, dağın veya elbisenin alemin denilir.

gelür *teynūs* tā-yı müşennāt-ı fevķıyyenüñ kesri ve yā-yı müşennāt-ı taħtiyyenüñ sükūnı ve nūnuñ (5) zammıyıla ħarmandaki tereke ki Türkide tınās dirler *jāj* iki zā-yı ‘Acemī ile ħarman ve ħarman ħapusı ve deve (6) dikenı ve çör çöb ve bāıl söz ve ħulağun dikenı ve bir otdur ki ‘Arabca ġalīs ve ġalīs dirler (7) taķtī‘ esnemekdür fā‘ilātün ħāmyāz u fā‘ilātün şaşı kāj fā‘ilāt ger ola tey (8) fā‘ilātün nūs ħırmen fā‘ilātün oldı jāj fā‘ilāt

409

İssilik tefş orta yay adı temüz (9)

Daħı fi’l-cümle dimekdürür henüz

tefş tā-yı müşennāt-ı fevķıyyenüñ fethi ve fā ile şın-i mu‘cemenüñ sükūnıyıla (10) isilik ‘Arabca ħarāret ma‘nāsına ve köpük ma‘nāsına da gelür ‘amme-yi nüşhada tefs vāķı‘dur sın-i (11) mühmele ile ammā şaħiħ degildür *temüz* tā-yı müşennāt-ı fevķıyyenüñ fethi ve mīmüñ zammı ve vāv ile zā-yı mu‘cemenüñ sükūnıyıla (12) orta {yaz} ayı ba‘ż-ı erbāb-ı lügat orta güz ayı ma‘nāsına naķl itmişler *henüz* (13) hānuñ fethi ve nūnuñ zammıyıla fi’l-cümle dimekdür ammā bu ma‘nāya olması ma‘rūf degildür belki ma‘rūf (14) olan şimdi ma‘nāsına olmasıdur taķtī‘ issilik tef fā‘ilātün şorta yay a fā‘ilātün (15) dı temüz fā‘ilātün daħı fi’l-cüm fā‘ilātün le dimekdü fā‘ilātün rür henüz fā‘ilāt (16)

410

Hem füsüs oldı daħı ħayf eylemek

Daħı hezl ü bī-hude söz söylemek (17)

Füsüs fā ile sın-i mühmelenüñ zammıyıla ħayf eylemek {ve hezl ü bī-hude söz söylemek ma‘nāsına mışra‘-ı şānī mışra‘-ı evvelde füsüsüñ ma‘nā-yı evveli üzere ma‘tūfdur} ve daħı uvaķ toğranmuş nesne ve tanz (18) ya‘nī musaħħarlığa almak ma‘nāsına da gelür taķtī‘ hem füsüs ol fā‘ilātün dı daħı ħay fā‘ilātün (19) feylemek fā‘ilāt daħı hezl ü fā‘ilātün bī-hude söz fā‘ilātün söylemek fā‘ilāt (20)

411

Çağz içi çirklü çıbandur hem denes

Çirkdür bir şehr adıdur hem Ṭabes (21)

çağz cīm-i ‘Acemīnüñ fethi ve ġayn-ı mu‘ceme ile zā-yı ‘Arabīnüñ sükūnıyıla içi çirklı çıban dimekdür bāķī me‘ānisi [M103a] (1) sebķ itdi *denes* dāl ile nūnuñ fethiyile çirkl ma‘nāsınadur ve daħı denes lafzı ‘Arabīdür lafz-ı (2) ‘Arabīye ta‘arruz nāzım-ı merħūmuñ vazīfesi degildür *çirkl* lafzı Türkide şāyi‘dür ammā aşlı Fārsīdür (3) kir ü pas ma‘nāsınadur kirlü ve paslu ādeme çirkin dirler *ṭabes* ṭā-yı mühmele ile bā-yı muvaħħidenüñ (4) fethiyile bir şehrüñ adıdur taķtī‘ çağz içi çirkl fā‘ilātün lü çıbandur fā‘ilātün hem denes fā‘ilāt (5) çirkdür bir fā‘ilātün şehr adıdur fā‘ilātün hem Ṭabes fā‘ilāt

412 Hem meniş tab‘ u sigāliş (6) hîle mekr
Bevş keşret ya‘nî cem‘-i Zeyd ü Bekr

Meniş mîmüñ fethi ve nûnuñ kesriyle tab‘ u tabi‘at (7) ma‘nāsına ve gönül hoşluğu ve kibar ve arzu ve himmet ve oluk ma‘nāsına da gelür {menişkeşten gönül dönmek ma‘nāsına menişger mişlehu} **sigāliş** sîn-i (8) mühmelenüñ kesri ve kâf-ı ‘Acemîyle hîle ve mekr ma‘nāsına ve endîşe ve da‘vet ma‘nāsına da gelür [sigāl yaramaz fıkır ve ğıybet ma‘nāsına] (9) **bevş** bâ-yı ‘Arabînüñ fethi ve vāvıla şîn-i mu‘cemenüñ sükûniyıla keşret ya‘nî derindi cemā‘at ma‘nāsına (10) ve muṭlaḳā çok ve büyük ve şöhret ve faḥr ma‘nāsına da gelür lafz-ı ‘Arabîdür Fârsîde dahı müsta‘meldür (11) ‘Arabîde ma‘nâ-yı evvelde müsta‘meldür Cevherî Şîḥâḥda eydür *el-bevşü el-cemā‘atü mine’n-nâsi* (12) *el-muḥteḷitine yuḳālu bevşun bâ’işun ve’l-evbāşu maḳlûbun minhu*³⁰³ intehâ taḳṭî‘ hem meniş tab (13) fâ‘ilâtün ‘u sigāliş fâ‘ilâtün hîle mekr fâ‘ilât bevş keşret fâ‘ilâtün ya‘nî cem‘-i (14) fâ‘ilâtün Zeyd ü Bekr fâ‘ilât

413 Pehlevîce oldı güneş raḥş u vaḥş
Belḥde (15) şeh̄r ıldıramāḳdur dıraḥş

raḥş rā-yı mühmelenüñ fethi ve ḥā-yı mu‘ceme ile şîn-i mu‘cemenüñ (16) sükûniyıla lügat-ı Pehlevîde güneş ma‘nāsınadur ammā lügat-ı derîde şu‘lenüñ divārda (17) yāḥud ğayri yirde ‘aks urduğına ve yıldırıma ve alaca beñli boz ata ve yügrek ata (18) ve ḳara şakala düşen nışf miḳdārı aḳa dirler ki ağarur gūyā içinde ışılar ve Pehlevî ile (19) derînüñ taḥḳîḳi evā’il-i şerḥde sebḳ itdi {raḥşiden yıldırmaḳ dıraḥşiden lafzından taḥfîf olunmuşdur} **vaḥş** vāvuñ fethi ve ḥā-yı mu‘ceme ile şîn-i mu‘cemenüñ (20) sükûniyıla Belḥde bir şeh̄r adıdır {pes beytde merhûn vardır} ve her işe ibtidāya dahı vaḥş dirler **dıraḥş** dāl-ı mühmelenüñ (21) kesri ve rāyı mühmelenüñ fethiyile dıraḥşiden ya‘nî yıldırmaḳ ma‘nāsına isti‘māl olunur ammā aşlında [M103b] (1) ism-i maşdardur yıldırayış dimekdür ve dahı dıraḥş yıldırım ve şimşek ve ‘alem ve tufān-ı Nūḥ ‘aleyhi’s-selām (2) ma‘nāsına ve dıraḥşidenden şîġa-yı emr ve {sitāre-yi dıraḥşan gibi} vaşf-ı terkibî dahı gelür taḳṭî‘ pehlevîce fâ‘ilâtün (3) oldı güneş fâ‘ilâtün raḥş u vaḥş fâ‘ilât belḥde şeh̄r fâ‘ilâtün rıldırmaḳ fâ‘ilâtün (4) dur dıraḥş fâ‘ilât

³⁰³ Bevş insanlar arasında karışıklık çıkaran grup anlamındadır. “evbaş” bevş kelimesinden maktûbdur, çevrilmiştir.

414

Muğ gavur şu'le fūrūğ u hezl lāğ

Karañu mağ gice karañusu (5) māğ

muğ mīmūñ zammı ve ğayn-ı mu'cemenūñ sūkūnıyıla kelām-ı nāzımdan mefhūm olan gibi muṭlakā kāfir ma'nāsına (6) degildür belki maḥşüşā āteşe ṭapan kāfire ıtlāk olunur ve zındık ya'nī münkir kıyāmet ve bakır (7) boynuzı ma'nāsına da gelür *fūrūğ* fā ile rā-yı mühmelenūñ zammı ve vāvıla ğayn-ı mu'cemenūñ sūkūnıyıla şu'le (8) ya'nī āteş aydınlığı ma'nāsına ve 'alev ve yaraşuk ma'nāsına da gelür *lāğ* āhırında ğayn-ı mu'ceme ile (9) Türkce ḥorata 'Arabca hezl ma'nāsına nāzım-ı merḥūm hezli ḥorataya tebdil itse evlā olurdu (10) *mağ* mīmūñ fethi ve ğayn-ı mu'ceme ile karañu ma'nāsına *māğ* maḥşüşā gice karañusına dirler ve şu üzerinde (11) yürüyen kara böcük ve kara batağ kuşu ve çayır çimen ve murğzār ve saḥtiyānuñ ve ğayrı derilerūñ iç yanı (12) ma'nāsına da gelür taḳṭī' muğ gavur şu' fā'ilātün le fūrūğ u fā'ilātün hezl lāğ fā'ilāt (13) karañu mağ fā'ilātün gice kara fā'ilātün nusu māğ fā'ilāt

415

Hem nügül oldu deriñ (14) daḥı güzāf

Bihūde sözdür 'aḳılsızdur nişāf

nügül nūnıla ğayn-ı mu'cemenūñ (15) zammıyıla vāvıla ve vāvsuz lügatdür deriñ 'Arabca 'amīk ma'nāsına ve ince ve āteşperest kāfir ma'nāsına (16) da gelür *güzāf* kāf-ı 'Acemīnūñ zammı ile güzāfe mişlehu kolayına bihūde söz ve bī-hūde ve bāṭıl (17) ve 'abeş iş ma'nāsına 'Arab ta'rib idüp cüzāf dir pes beytde merḥūn vardur (18) *nişāf* kesr-i nūnıla 'aḳılsuz aḥmak kimse taḳṭī' hem nügül ol fā'ilātün dı deriñ da fā'ilātün (19) hı güzāf fā'ilāt bī-hude söz fā'ilātün dūr 'aḳılsız fā'ilātün dur nişāf fā'ilāt (20)

416

Rüşť hıfırık u nişānedür hedef

Kıfdurur bir nev'e kab kāv oldu ḥaf (21)

rüşť rā-yı mühmelenūñ zammı ve şīn-i mu'ceme ile tā-yı müşennāt-ı fevḳıyyenūñ sūkūnıyıla kaḫşāk ki bir divār [M104a] (1) eskiyüp yıkılmağa başlar ve her nesne ki eskiyüp yıkılmağa ve bozulmağa başlar bezde ve kaḫtānda (2) ve ğayrıda isti'māl olunur *ğalīz* Türkisi hıfırıkdur *nişāne* kesr-i nūnıla ok nişānı 'Arabca (3) hedef dirler nāzım-ı merḥūmuñ hedef ile ta'bīr-i taḫşil-i kāfiye-yi vezn için olmağ gerek ve daḥı (4) nişāne 'alāmet ma'nāsına olan nişān ma'nāsına daḥı gelür *kıf* kesr-i kāfıla bir nev'e kab (5) dur murād destidür *ḥaf* feth-i ḥā-yı mu'ceme ile bezden olan kāv ma'nāsına taḳṭī' rüşť hıfır fā'ilātün (6) ku nişāne fā'ilātün dūr hedef fā'ilāt kıfdurur bir fā'ilātün nev'e kab kā fā'ilātün (7) völdi ḥaf fā'ilāt

417 **Kaşda alında çin ājengdür****Şıklıg u āvāze hunbek (8) tangdur**

ājeng medd-i hemze ve feth-i zā-yı ‘Acemî ve sükün-ı nūn ve kāf-ı ‘Arabîyile kaşda ve alında (9) ve yüzde olan büküm ve buruşuk pırlıkden yāhud gāzabdan ola *çin* lafzı dahı Fārsîdür (10) büküm ma’nāsınadır *hunek* hā-yı mu’cemenūn zammıyıla şıklıg ma’nāsına huşeyk dahı dirler *tang* t̄a-yı mühmelenūn (11) fethi ve nūnıla kāf-ı ‘Arabînūn sükūnyıla āvāz ma’nāsına taqtî‘ kaşda {medd-i elif ile ve dālda tevaffuk ile okunmak gerek} a fā‘ilātūn lında çin ā fā‘ilātūn (12) jengdür fā‘ilāt şıklıg u ā fā‘ilātūn vāze hunbek fā‘ilātūn tangdur fā‘ilāt(13)

418 **Hem tekeledür bağltak oldı heng****Ḳuvvete di şivelü maḥbūba şeng (14)**

bağltak bā-yı muvaḥḥide ile gāyn-ı mu’cemenūn fethiyile tekele kaftan *heng* hānuñ fethi ve nūnıla kāf-ı ‘Arabînūn (15) sükūnyıla ḳuvvet ma’nāsınadır pes beytde merhūn vardur ve dahı heng uş ve mevc-i deryā (16) ve edeb ve işe kaşd ve mağara ma’nāsına da gelür *şeng* şīn-i mu’cemenūn fethi ve nūnıla kāf-ı (17) ‘Arabînūn sükūnyıla şīrīn ve şivelü maḥbūb ma’nāsına ve dahı bedhū ve dil-güşā ve bir kimse ki uzun (18) şekli ola ve yoğun ve semiz ve enine büyümüş ve filūn burnı ve bir köki katı (19) yemişi olmaz şecer ma’nāsına da gelür taqtî‘ hem tekele fā‘ilātūn dūr bağltak fā‘ilātūn oldı heng(20) fā‘ilāt ḳuvvete di fā‘ilātūn şivelü maḥ fā‘ilātūn būba şeng fā‘ilāt

419 **Dahı (21) çürpük hezl oldı çeng lūk****El ayağı egr’olan tasa ḥuzūk**

Çürpük cīm-i ‘Arabînūn [M104b] (1) zammı ve rā-yı mühmelenūn sükūnı ve bā-yı muvaḥḥidenūn fethi ile nüktelü ve hūrtelü söz nāzım-ı merḥūmuñ (2) hezl didügünden murād budur *çeng lūk* cīm-i ‘Acemînūn fethi ve nūnuñ sükūnı ve kāf-ı ‘Acemînūn fethiyile (3) eli ve ayağı egrilmüş kimse ya ḳocalıḳda yāhud tıfıl iken dāyenūn yaramaz tutduğından (4) ve yāhud bir āfet sebebinden pes beytde merhūn vardur *ḥuzūk* hā-yı mu’ceme ile zāl-i mu’cemenūn (5) zammı ve vāvıla kāf-ı ‘Arabînūn sükūnyıla tasa ve hūdük ya’nı üşendirmek ve zaḥmet virmek Türkide (6) dahı isti’māl olınur ki hūdük ve yarma dirler ve gāzab ma’nāsına da gelür ve evsüz (7) dahı isti’māl olınur ‘ämme-yi nüshada ḥuzūk dāl-ı mühmele ile vāḳı’dur ammā şahīḥ degildür taqtî‘ (8) dahı çürpük fā‘ilātūn hezl oldı fā‘ilātūn çeng lūk fā‘ilāt el ayağı fā‘ilātūn egr’olan ta (9) fā‘ilātūn sa ḥuzūk fā‘ilāt

420

Hem tebūrāk iki tahtadur ki hūş

Bağlayup (10) çatladuban ürküde kuş

Tebūrāk tā-yı müşennāt-ı fevkıyyenün fethi ve bā-yı muvaḥḥidenün zammıyıla (11) zaḥr didükleri tahteciklerdür ki oğlancuklar ve kuşbāzlar anuñıla kuş ürküdürler ve def ma'nāsına (12) da gelür taḳṭī' hem tebūrā fā'ilātün kiki tahta fā'ilātün dur ki hūş fā'ilāt bağlayup çat (13) fā'ilātün laduban ür fā'ilātün küde kuş fā'ilāt

421

Gökçek ü ğamlu hunük ğamnākdür (14)

Nāvek oḳdur mişk otı hem nākdür

hūnük ḥā-yı mu'ceme ile nūnuñ zammıyıla gökçek 'Arabca ḥasen (15) ma'nāsına {ḥā ile nūnuñ zammıyıla kayd olundu zīrā fethiyile mu'tedil ve āsān ve necetlü 'Arabca ṭübile ma'nāsına Türkide ne mutlu dimekdür} ve hevā-yı mu'tedil ma'nāsına da gelür *ğamnāk* gām le nākdēn mürekkebdür {ğamlu ma'nāsına ğamgīn mişlehu} nāk edāt-ı ittişāl (16) ve ittişāfdur kelime āḥırına lāḥıḳ olur ma'nā-yı mezkūrı ifāde ider zehrāk ve ḥışmnāk (17) ve ğazabnāk ve feraḥnāk gibi *nāvek* koğuş oḳı ḥaḳīḳatde ol oluḳ gibi nesnenün adıdur ki (18) anuñ içinden ol oḳı atarlar ol atılan oḳa tīznāvek dirler ammā şāyi' olan oldur ki (19) oḳ ola ve şaban demüri ve kumaşlık ve ikinci ma'nāsına da gelür *nāk* mişk otı ya'nī bir otdur ki (20) mişk gibi ḳoḳar {tağlarda ve şulu ve gürlü yirlerde biter} ve mişk mağşūş ki cigerle sirişte olmuş ola taḳṭī' gökçek ü ğam fā'ilātün (21) lu hunük ğam fā'ilātün nākdür fā'ilāt nāvek oḳdur fā'ilātün mişk otı hem fā'ilātün nākdür [M105a] (1) fā'ilāt

422

Daḥı nāfercām u daḥı nāsezā

Ol kişi ola ki lāyık olmaya

Nāfercām (2) ve *nāsezā* ikisi daḥı bir şey'e lāyık olmayan kişi ve lāyık olmayan nesne ma'nāsına gelürler (3) ve daḥı nā-fercām yaramaz ve āḥırı eyü degil ve 'ayblu iş ve fāyidesüz ve kiçirek ma'nāsına da gelür (4) taḳṭī' daḥı nā-fer fā'ilātün cām u daḥı fā'ilātün nā-sezā fā'ilāt ol kişi o fā'ilātün (5) la ki lāyık fā'ilātün olmaya fā'ilāt

423

Ma'nide tüzīm ya'nī güsterīm

Türkisi döşeyelim (6) bırağalum

Tüzīm ve *güsterīm* ikisi daḥı döşeyelim bırağalum ma'nāsına {muzāri'den} şīğa-yı mütekellim me'a'l-ğayrdur (7) maşdarları türinden ve güsterdendür türinden irkmek ve ürmek ve ḳazanmāk {ve döşeyüp bıraḳmāk} ma'nāsına tūhten (8) mişlehu güsterden döşemek ma'nāsına güsteriden mişlehu {tüzīyā-yı tūzi ve ṭaleb ve ḳazanmāk ve ḥarāret

ve tūhtenden şîğa-yı emr ve vaşf-ı terkibîdür} taqṭî' ma'nide tū fā'ilātün zīm ya'nî fā'ilātün (9) gösterim fā'ilāt Türkisi dö fā'ilātün şeyelim bı fā'ilātün rağalum fā'ilāt (10)

424

Hem şühülîdendürür urmaq şafir

Hem nügühîden yarup biçmege dir

şühülîden (11) şîn-i mu'ceme ile hā-yı mu'cemenüñ zammıyıla muṭlaḳā çağırmaq {ma'nāsına maşdardur nāzım-ı merhūmuñ şıklık urmağıla çağırmaq ma'nāsına kıлмаğıla taḥşîşi naḳale-yi lügatuñ ta'mîmine muḥālîfdür ve daḥı şühülîden} gürlemek ḥurūşîden gibi ve at (12) kişnemek ma'nāsına da gelür **nügühîden** nūnuñ kesri yāḥud zammıyıla ve kāf-ı 'Arabîñüñ zammıyıla (13) yarup biçüp ḥorlamak ma'nāsına maşdardur taqṭî' hem şühülî fā'ilātün dendürür ur fā'ilātün (14) maq şafir fā'ilāt hem nügühî fā'ilātün den yarup biç fā'ilātün mege dir fā'ilāt (15)

425

Hem daḥı tüzîden ü tülîdeniñ

Ma'nisi kazanmaq ıñranmaq biliñ

Tüzîden kazanmaq 'Arabca (16) kesb ma'nāsına ki sebḳ itdi **tülîden** tā-yı müşennāt-ı fevḳıyyenüñ zammı ve vāvuñ sükūnıyıla ıñranmaq (17) ve arslan ıñranması gibi ve daḥı aşılamak ve şancımaq ma'nāsına da gelür taqṭî' hem daḥı tū fā'ilātün (18) zîden ü tū fā'ilātün lîden ıñ fā'ilāt ma'nisi ḳa fā'ilātün zanmaq ıñran fā'ilātün maq biliñ (19) fā'ilāt

426

Hem Buḥārā cānibind'Āmūn digil

Bir ovaya ocağa kânūn digil (20)

Āmūn medd-i hemze ile Buḥārā cānibinde bir ovanuñ adıdır pes beytde merhūn vardır Buḥārā (21) aşlında buḥārdan müştakḳdur muḡān ya'nî büt perestler lügatında mecmu'ı 'ilm ma'nāsınadır ve daḥı **āmūn** [M105b] (1) muḥkem ve berk ve sürçmez at ma'nāsına da gelür vāvsuz āmun daḥı lügatdır **kânūn** kāf-ı 'Arabîyile 'Arabîdür (2) Fārsîde daḥı müsta'meldür iki lügatde de demürden veyā baḳırdan düzilmüş od yakacak ocaḳ (3) minḳal daḥı dirler ve tāriḥ-i Rūmda iki ayuñ adıdır birine ḳānūn-ı evvel dirler ki ḳış ayıdır güneş (4) anuñ on üçünci günü cedî burcuna itti'ḳāl iderler birine daḥı kânūn-ı āḥır dirler orta ḳış ayıdır (5) güneş anuñ on üçünci günü delev burcuna ittiḳāl ider ve daḥı kânun ağır ādem ma'nāsına da gelür (6) Cevherî Şiḫāḥda eydür *ve'l-kānūne ve'l-kānūnete el-mūḳad ve yuḳālu li's-şakīl mine'r-ricālî*³⁰⁴ kânūn ve kânūnu'l-evvel ve kânūnu'l-āḥır şehrāni fî ḳalbi's-şitā biluḡati ehli'r-rūm intehā (7) intehā ve Fārsîde ayuñ

³⁰⁴ Kânun ve kânune yakılan ocak, tandır mânâsınadır ve ağır hareket eden erkeklere de söylenilir. Aynı zamanda Rum halkı arasında kânun-ı evvel ve kânun-ı ahır olarak iki ḳış ayının ismidir.

evveli (8) ve gevher ocağı ma'nāsına da gelür taqṭī' hem Buḥārā fā'ilātün cānibind'Ā fā'ilātün mūn digil (9) fā'ilāt bir ovaya fā'ilātün ocağa kâ fā'ilātün nūn digil fā'ilāt

427

Ḥīz me'bundur (10) daḥı ḥatun tegi**Pād-şāhlar oldı keyhān ey aḥı**

Me'būn lafzı übne şacı (11) dimekdür 'Arabîdür Fārsîde daḥı müsta'meldür ḥīz oğlana dirler taḥḳīki sebḳ itdi ve daḥı (12) me'būn ḥāyin ma'nāsına da gelür nāzım-ı merḥūmuñ ḥīz me'bundur didügi ḥīzüñ Fārsîsi me'būn (13) dur dimekdür **tegi** tā-yı müşennāt-ı fevkiyyenüñ fethiyile ḥatun dimekdür **keyhān** kāf-ı 'Arabînüñ fethiyile ve yānuñ sükūniyla (14) pādīşāhlar dimekdür ve yüce ve cihān ve ikinci ma'nāsına da gelür taqṭī' ḥīz me'bun fā'ilātün (15) dur daḥı ḥa fā'ilātün tun tegi fā'ilāt pād-şāhlar fā'ilātün oldı keyhā fā'ilātün ney aḥı fā'ilāt (16)

428

Sürtüni sürtüni ya'nı ğajġajān**Hem 'aşire vü kabîle düdmān**

ġajġajān ġayn-ı (17) mu'cemenüñ fethi ve zā-yı 'Acemînüñ sükūnı ve yine ġayn-ı mu'cemenüñ fethi ve zā-yı 'Acemînüñ fethiyile sürtüni sürtüni (18) ve emekleyü emekleyü yürütücü kimse şığa-yı mübālağadur maşdarı ġajīdendür {ġajīden oturaḳ üstine sürtünmek ve ġajġarmak ma'nāsına maşdardur} **düdmān** dāl-ı mühmelenüñ (19) zammı ve vāvuñ sükūnı ve yine dāl-ı mühmelenüñ fethiyile 'aşire ve kabîle ve büyük boy ma'nāsına taqṭī' (20) Sürtüni sür fā'ilātün tini ya'nı ā'ilātün ġajġajān fā'ilāt hem 'aşire fā'ilātün vü kabîle (21) düdmān fā'ilāt

429

Hem ıtarılğanmak terencīdendürür**Daḥı orta kış ayı [M106a] (1) behmendürür**

Terencīden tā-yı müşennāt-ı fevkiyye ile rā-yı mühmelenüñ fethiyile ıtarılğanmak ma'nāsına maşdardur ve kuşağı (2) ve kulağı muḥkem çekmek ve yencub şıḳmak ve ıaşılmaq ma'nāsına da gelür **beahmen** bā-yı muvaḥḥidenüñ fethi ve hānuñ (3) sükūnı ve mīmüñ fethiyile tāriḥ-i Furs-i qadīmde ve tāriḥ-i Celālīde bir ayuñ adıdur tāriḥ-i Celālīde (4) müte'ayyin orta kış ayıdur tāriḥ-i Fursde gebise itibār olunmaduğundan ötüri ayları (5) ve giri devr ider ve daḥı Furs aylarınıñ ikinci günü ki behmen ayunda ol günü [mülük-ı Furs] bayrām iderler ve (6) ġayetde ta'zīm idüp ta'āmlar bişürürlerdi ol ta'āma behmen-sürḥ ve behmen-sepīd koyup (7) ġāyet mübārek tutarlardı {ve cemi' ehl-i ḥarf cem' olup birbirini teftiş iderlerdi} ol güne behmencine dirler idi ve daḥı behmen bir şahsuñ adıdur ṭabībler (8) ıatında ma'rūf iki dürlü devādur bir dürlüsi aḡ olur

beahmen-sepīd dirler ve bir dürlüsi (9) kızıl olur beahmen-sürh dirler ve zu‘frāne beñzer bir çiçekdür ba‘z-ı erbāb-ı lügat zu‘frān ma‘nāsına (10) nakl itmiş taḳṭī‘ hem ıarılğan fā‘ilātün maḳ terencī fā‘ilātün dendürür (fā‘ilāt) daḳı orta (11) fā‘ilātün kış ayı beh fā‘ilātün mendürür fā‘ilāt

430 Ödemek ḳulluḡı tüzīdendürür (12)

Şaḳlayup ṭaḳmaḳ süpüzīdendürür

Tüzīden maşdardur ḳulluḳ ödemek ya‘nī (13) ḥıdmet itmek ma‘nāsına *süpüzīden* sīn-i mühmele ile bā-yı ‘Acemīnūñ zammı ve vāvuñ sükūnı ve zā-yı (14) ‘Arabīnūñ kesriyle ‘unf ile bir şey’ ṭaḳmaḳ semerciler şuḡ ile saz ṭaḳdıḳları gibi taḳṭī‘ (15) ödemek ḳul fā‘ilātün luḡı tüzī fā‘ilātün dendürür fā‘ilāt şaḳlayup ṭaḳ fā‘ilātün (16) maḳ süpüzī fā‘ilātün dendürür fā‘ilāt

431 Oldı fersūden bozılup eskimek (17)

Daḳı şādırvāndurur büyük döşek

Fersūden fānuñ fethi ve rā-yı mühmelenūñ sükūnıyıla (18) maşdardur bürülüp esnemek ve aşınmaḳ ve aşındırmaḳ ve sürmek ve ayaḡıla depmek ve süzmek (19) ve şolmaḳ ve uşanmaḳ ve bir nesne üzerine geçmek ve anuñ üzerine muşırr olmaḳ ma‘nāsına müstaḳbelātında (20) aşl budur ki vāv yirine elif ve yā getirüp fersāyid ve fersāyide dirler *şādırvān* (21) büyük menaḳḳuş döşek ve ay ve kün āḡılı ma‘rūf nesnedür ki içinden şı çıkup aḳar Türkīde {idüp fersūden dirler maşdardan vavı ḥazf ve fersende dirler nitekim ḥazf olunup fersed olur elif ve yā-yı aşl budur dindi zīrā gāh} [M106b] (1) müsta‘meldür münakḳaş derīm evi ve büyük zeyllü ki ḳālīçe gibi düşünürler ve serāy ma‘nāsına taḳṭī‘ (2) oldı fersū fā‘ilātün den bozılup fā‘ilātün eskimek fā‘ilātün daḳı şādır fā‘ilātün (3) vāndurur bü fā‘ilātün yük döşek fā‘ilātün

432 Ṭa‘ne peygāre bezek oldı firih (4)

Oldı hem bir işte artuḳluḳ firih

peygāre bā-yı ‘Acemīnūñ fethi ve yā-yı müşennāt-ı taḥtiyyenūñ sükūnı (5) ve ḡayn-ı mu‘ceme ile ṭa‘ne ya‘nī bahānelü söz söylemek ve bühtān ve nākes ve cenk ve la‘net ma‘nāsına (6) da gelür *firih* fānuñ kesri yāḥud fethiyile ve rā-yı mühmelenūñ kesriyle bezek ve hırāşīde faẓl (7) ya‘nī artuḳluḳ ve dikleniş ve hırāşīde ḡalabaluḳ ma‘nāsına taḳṭī‘ ṭa‘ne peygā fā‘ilātün (8) re bezek ol fā‘ilātün dı firih fā‘ilāt oldı hem bir fā‘ilātün işte artuḳ fā‘ilātün (9) luḳ firih fā‘ilāt

433

Dağı bitmek oldu rüyiden dağı

Oldı rüziden zebûna (10) sugbe di

Rüyiden rā-yı mühmelenün zammı ve vāvuñ sükūnıyla bitmek ‘Arabca nebet ma’nāsına (11) lāzımdur müte‘addisi rüyānīdendür bitürmek ‘Arabca inbāt ma’nāsına *rüziden* rā-yı (12) mühmelenün zammı ve vāvuñ sükūnı ve zā-yı ‘Arabīnün kesriyle bu dağı rüyiden ma’nāsına pes beytde (13) merhūn vardır *sugbe* sīn-i mühmelenün zammı ve gayn-ı mu‘cemenün sükūnı ve bā-yı muvaḥḥidenün fethi ve hā-yı (14) ‘alāmet ile zebūn ma’nāsına taḳṭī‘ dağı bitmek fā‘ilātün oldı rüyī fā‘ilātün (15) den dağı fā‘ilāt oldı rüzī fā‘ilātün den zebūna fā‘ilātün sugbe di fā‘ilāt (16)

434

Hem gürāziden şalınmağ bertıla

Börk Nūḥ’uñ ‘avretidür Vāhile

Gürāziden (17) kāf-ı ‘Arabīnün zammı ve rā-yı mühmelenün fethi ve bā‘de’l-elif zā-yı ‘Arabīnün kesriyle şalınmağ ve şalını (18) şalını gitmek ma’nāsına {zā-yı ‘Arabī ile kayd olundı zīrā ‘Acemīyle gürājiden kuş parlamak ma’nāsına gelür} *bertıla* bā-yı ‘Arabīnün fethiyle börk ma’nāsına pes beytde merhūn vardır (19) ve dağı kızıl taḳıye ve ḳalbak ma’nāsına da gelür bertıla mişlehu *Vāhile* Nūḥ peygamberün ‘avretünün adıdır (20) taḳṭī‘ hem gürāzī fā‘ilātün den şalınmağ fā‘ilātün bertıla fā‘ilāt börk Nūḥ’uñ (21) fā‘ilātün ‘avretidür fā‘ilātün Vāhile fā‘ilāt

435

Nesterin nesrin gülidür tîre mäh [M107a] (1)

Güze dirler ulu yoldur şāh-rāh

Nesterin nūnuñ fethi ve sīn-i mühmelenün sükūnı (2) ve tā-yı müşennāt-ı fevḳıyyenün fethiyle nesrin güli ya‘nī gül-i naşr didükleri güldür nester ve nesteri ve nesterün (3) emşāl *tîre-mäh* nāzım-ı merḥūm bunı güz ma’nāsına tutup māba‘dine merhūn ḳılmışdır (4) ammā menḳül degildür belki menḳül olan Fûrs aylarundan ilki yaz ayı ma’nāsına olmaşdır (5) *şāh-rāh* ulu yol ma’nāsına ki sultān yolu dirler aşlı rāh-ı şāhdur kelām-ı (6) izāfīdür ‘ilm olmağıla muzāfun ileyhe taḳdīm olunmuşdur taḳṭī‘ nesterin nes fā‘ilātün (7) rīn gülidür fā‘ilātün tîre mäh fā‘ilāt güze dirler fā‘ilātün ulu yoldur fā‘ilātün (8) şāh-rāh fā‘ilāt

436

Hem şu sızmağdur zehiden tañtana

Di çağılduya (9) vü çay āvāzına

Zehiden zā-yı ‘Arabīnün fethiyle maşdardur şu sızmağ taşra çıkmak (10) ma’nāsına ve oyunda ütmek ma’nāsına da gelür lāzımdur nūte‘ddīdi zehānīdendür (11) şu sızırmağ ma’nāsına *tañtana* tā-yı mühmelenün fethi ve nūnuñ sükūnı ve yine tā-yı mühmelenün

fethi ve nūnuñ (12) fethiyile çağıldı vü çay āvāzı ma'nāsına pes beytde merhūn vardur taḳṭī' hem şu sızmaḳ (13) fā'ilātün dur zehīden fā'ilātün taṇṭana fā'ilāt di çağıldı fā'ilātün ya vü çay ā (14) fā'ilātün vāzına fā'ilāt

437 Hem levīşedür yavaşa hem daḫı

Ṭuşaḳa (15) dirler duşāḫa ey aḫī

Levişe lāmuñ fethi ve vāvuñ kesriyile yavaşa şeceri ki na'lbandlar (16) yavuz olan atların burnuna geçirürlerdi **duşāḫa** Fārsīdür bir nev' köstege dirler ki (17) iki başlıdur ortası biri birine muttaşıldur Türkce tuşak ta'bir iderler taḳṭī' (18) hem levīşe fā'ilātün dūr yavaşa fā'ilātün hem daḫı fā'ilāt tuşaka dir fā'ilātün (19) ler duşāḫa fā'ilātün ey aḫī fā'ilāt

438 Derd-i zih oḡlan toḡurmak zaḫmeti (20)

Kāga nādān yāre bilgil rişveti

Derd-i zih oḡlan bürüsi ki 'avretler toḡururken (21) olur derd-zī mişlehu **kāga** kāf-ı 'Arabīyile ve ba'de'l-elif ḡayn-ı mu'cemenüñ fethi ile **nādān** ya'nī cāhil ve ebleh [M107b] (1) ma'nāsına **yāre** yā-yı müşennāt-ı taḫṭiyye ile rüşvet ve yārec didükleri dārū-yı mürekkeb ki tenḳīh-i dimāḡ için (2) dürlü dürlü terkībler itmişlerdür ve ḳul yaḡı ve şiddet ve ḳudret ve zaḫm ve cerāḫat ve elde (3) bilezük yiri ki 'Arabca mı'şam dirler ve şūḫ şāṭir ma'nāsına gelür {ve daḫı bā-yı 'Arabīyile bāre bir kere ve esb-i nigū ve cānib-i Ḥaḳḳ ve dīvār-ı şehri destūr ve ebr u salāḫ ve bār-gir ve ḫariş ma'nāsına da gelür ve bā-yı 'Acemīyile pāre yeme ve kesk ma'nāsına da gelür} (4) ve bā-yı 'Arabīyile yāre ve 'Acemīyile pāre daḫı rişvet ma'nāsına gelür taḳṭī' derd-i zih oḡ fā'ilātün (5) lan toḡurmak fā'ilātün zaḫmeti fā'ilāt kāga nā-dān fā'ilātün yāre bilgil fā'ilātün rişveti (6) fā'ilāt

439 Oldı baḫsīden zebūn olmak igen

Demdeme āvāze şülle ferc-i (7) zen

baḫsīden bā-yı muvaḫḫidenüñ fethi ve ḫā-yı mu'cemenüñ sükūniyile maşdardur ziyāde zebūn olmak (8) ma'nāsına **igen** 'ibāreti Türkīdür ziyāde dimekdür ve daḫı baḫsīden tarılğanmaḳ (9) ve yürük yanmaḳ ve müteḡayyir olmak ve erinmek ve çamdelmek ma'nāsına da gelür **demdeme** iki dāl-ı mühmele (10) nūñ fethi ve evvelki mīmüñ sükūni ve ikinci mīmüñ fethiyile āvāze ya'nī ün ma'nāsına demdeme lafzı 'Arabīdür (11) Fārsīde daḫı menḳūldür {demdeme Fārsīde ḡavḡā ve ḡalebe ve kükremek ma'nāsına da gelür ve āvāze Fārsīde çār u çaḡu ve şöhet ma'nāsına da gelür} ve **āvāze** lafzı Fārsīdür Türkīde daḫı müsta'meldür **şülle** {lām-ı müşeddede ile ḳayd olundu zīrā lām-ı taḫfife ile

şele hamāmcıların gūr koyıcağ yirleri ma'nāsına gelür} şın-i (12) mu'cemenün zammı ve lām-ı müşeddedenün fethiyile 'avret ferci taqtı' oldu bahsī fā'ilātün den zebūn ol fā'ilātün (13) mağ igen fā'ilāt demdeme ā fā'ilātün vāze şülle fā'ilātün ferc-i zen fā'ilāt (14)

440

Hamre bulğur şorbası[dur] küpecik

Humre oldu hev budak kırmak didik

hamre hā-yı (15) mu'cemenün fethi ve mīmün sükūniyila bulğur şorbası *humre* hā-yı mu'cemenün zammıyila küpecik ya'nī küçük (16) küp ki içine aqçe qorlar qumre dirler ve küçük küp ki içine galle ya'nī zaḥīre qorlar pes (17) nāzımuñ küçük didüğü ma'bā'dine merhūndur *hev* hā-yı mu'cemenün fethiyile şecer budagı ve qaramıq otı (18) ki ekin içinde bitüp ekini za'if eyler 'ibāret-i nāzımda kırmakdan murād budur vezn için (19) rā sākin kılınmışdur 'amme-yi nüshada kāfuñ {kesri} ve mīmün fethiyile i'hām olunmuş budak kırmak (20) ma'nāsına ammā taḥīf kabīlindendür zīrā hevün ma'nā-yı mezkūre gelmesi menkūl degildür (21) ve daḥı hev pençe ve şarmaşuq ve bennāların kara çāvi ma'nāsına da gelür {heviden gevşemek çinük ma'nāsınadır gālibā ve öksürmek ma'nāsına da gelür} taqtı' hamre bulğur fā'ilātün [M108a] (1) şorbası[dur] fā'ilātün küpecik fā'ilāt humre oldu fā'ilātün hev budak kır fā'ilātün mağ didik (2) fā'ilāt

441

Māh-kāne aylık oldu pışgāh

Şadr u ferzāne uludur vaqt (3)gāh

māh-kāne kāf-ı 'Acemiyile aylık ya'nī aylık 'ulūfe ma'nāsına māh-kānī mişlehu *pışgāh* bā-yı {'Acemīnün} (4) kesriyile şadr ya'nī evlerde şadr olan yer ki ulular otururlar murād-ı nāzım budur ve gāh (5) olur ādemīlerün şadri ya'nī ulusu ve kapu öni ve vaqt-ı evvel ma'nāsına da gelür pışgeh (6) mişlehu ve daḥı beytde merhūn vardur *ferzāne* fānuñ fethi ve rā-yı mühmelenün sükūniyila ulu ma'nāsına (7) ve ḥekīm 'ārif ve zū fūnūn ve uşlu ve mu'teber ve kuvvetlü ve mübārek ma'nāsına da gelür gāh (8) kāf-ı 'Acemiyile vaqt ma'nāsına taqtı' māh-kāne fā'ilātün aylık oldu fā'ilātün pışgāh (9) fā'ilāt şadr u ferzā fā'ilātün ne uludur fā'ilātün vaqt gāh fā'ilāt (10)

442

Yāfe hedyān söz ki ola herze ū

Herze söz söyleyicidür yāve-gū (11)

Yāfe yā-yı müşennāt-ı taḥtiyye ile fānuñ fethi ve hā-yı 'alāmet ile hedyān ve herze söz (12) hiciv ve laṭife gibi ve herze söylici ma'nāsına da müsta'meldür yāve mişlehu *yāve-gū* (13) vaşf-ı terkībīdür yāve söylici dimekdür taqtı' yāfe hedyān fā'ilātün söz ki ola

(14) fā'ilātün herze ü fā'ilāt herze söz söy fā'ilātün leyicidür fā'ilātün yāve-gū (15) fā'ilāt

443 Didiler pā'ile ol bir çenbere

Ayak altın'ala batmaya kara (16)

Pā'ile bā-yı 'Acemī ile ve cīm-i 'Acemīnün kesriyle bir çenberdür ki avcılar ayaklarına eylerler tolarlar ve ayağa (17) muhkem bağlarlar çok kar yağduğu vakıtlarda anuñla yürüyib batmazlar av avlarlar ve bir nev'ayak (18) kabına da dirler taqtı' didiler pā fā'ilātün çile ol bir fā'ilātün çenbere fā'ilāt (19) ayak altı fā'ilātün n'ala batma fā'ilātün {yāda iki harf kadar ve rāda iki harf kadar te'ennī gerek} ya kara fā'ilāt

444 Oldı ħah ħah ma'nide zihī (20) zihī

Di içi pāšāya tī ya'nī tehi

ħah ħah ikisinde daħı ħā-yı mu'cemenün fethi ve hānuñ (21) sükūnıyıla kelime-yi taħsındür zihī zihī ya'nī ne gökçek ne gökçek ma'nāsına zihī zihī daħı [M108b] (1) Fārsīde kelime-yi taħsındür Türkīde müsta'mel degildür pes nāzım-ı merħūmuñ ħah ħahı bunuñla ta'bīri vazīfe (2) sine ki Fārsīyi Türkī ile ta'bīr ve tefsīrdür muħālīfüdür ve daħı ħah ħah nīgā nīgā ve 'aceb 'aceb hī hī (3) ve hoş geldük ma'nāsına da gelür ħah ħah mişlehu {debgūs ya'nī çalış ve dürüş ma'nāsına da gelür} *ıç* hemze ile cīm-i 'Acemīnün kesriyle paşa (4) ve vezir ma'nāsına 'Arabīdür ve atmaca kuşu ma'nāsına da gelür paşa geldügi gibi *tī* tā-yı müsennāt-ı (5) tahtıyyenün kesri ve yānuñ sükūnıyıla tehi ya'nī boş 'Arabca hālī ma'nāsına te mişlehu tehi daħı fārsīdür (6) Türkīde müsta'mel degildür pes bu maħalde daħı vazīfe-yi mezkūresine muħālīf eyledi ba'z-ı nüshada (7) mışra'ı sānī di içi boş olana ya'nī tehi düşmüş ammā eşşah ve efyed olan evvelkidür (8) taqtı' oldı ħah ħah fā'ilātün ma'nide zi fā'ilātün hī zihī {evvelki zihīnün hāsı teşdīd olunur vezni için anuñiçün taqtı'de mükerrer yazuldı} fā'ilāt di içi pā (9) fā'ilātün şāya tī ya' fā'ilātün nī tehi fā'ilāt

445 Hem ħadū tükürük tükürmekdür tūfū (10)

Hem Kātū bir yer gözemekdür refū

ħadū ħā-yı mu'cemenün fethi ve dāl-ı mühmelenün zammıyıla tükürük ma'nāsına (11) ħayū mişlehu *tūfū* tā-yı müsennāt-ı fevķıyye ile fānuñ zammıyıla yüze tükürmek ki ğazab maħallinde yüze tū diyüp (12) tükürürler *kātū* kāfuñ fethi ve tā-yı müsennāt-ı fevķıyyenün zammıyıla bir yirdür ya'nī bir vilāyet adıdır refū (13) rā-yı mühmelenün fethi ve fānuñ zammıyıla refūhden maķşūrdur gözeme dirler (14) bir dikişdür ve gözeme dikişni dikmek ma'nāsına da gelür ki nāzım-ı merħūmuñ nakli budur ki

gözemeciye (15) refüger dirler ve dağı refü yama ma'nāsına da gelür ki kaftana yamarlar taḳṭī' hem ḥadū tük fā'ilātün (16) rük tükürmek fā'ilātün dūr tūfū fā'ilāt hem Kaṭū bir fā'ilātün yer gözemek fā'ilātün (17) dūr refü fā'ilāt

446

Kendirikle yaylağaç ma'nîleri**Oldı kendüri vü destenbū biri (18)**

Kendüri kāf-ı 'Arabînün fethiyle kendirik didükleri büyük sofraya ki etrāk tā'ifesinde çok (19) olur ve pişkîr ve izârdur ki sofraya üzerine korlar ve balçığula ve tersle şıvanmış büyük (20) galle koyacak seped ma'nāsına da gelür kendür mişlehu kendüle kezâlik **destenbū** dāl-ı mühmelenün fethiyle (21) yaylağaç ma'nāsına yaylağaç 'ibâreti Türkîdür şol kiçirek kavundur ki yeşil ve kırmızı ve şaru hatları [M109a] (1) vardır ve gökçek rāyihāsı vardır ḥüsni ve rāyihāsıçün bostan arasına ekerler 'Arabca şemmāme (2) dirler şîn-i mu'cemenün fethi ve mîmün teşdidiyle destenbūye mişlehu ve beytün mışra'-ı evveli (3) mışra'-ı şānîye merhündür ve mışra'-ı şānînün evvelinde biri lafzı ḥazf olunmuşdur vezn (4) için taḳdîri bir oldı kendüri ve destenbū biri dir taḳṭī' kendirikle fā'ilātün (5) yaylağaç ma' fā'ilātün nîleri fā'ilāt oldı kendü fā'ilātün ri vü desten fā'ilātün (6) bû biri fā'ilāt (7), (8), (9)

Derḥisāb-ı ebced

447

Diñlegil ebced ḥisābın iy püser (10)**Kim eliften yāya dek bir bir şayar**

Beyānı budur elif birdür be ikidür cim üçdür (11) dal dördür he beşdür vav altıdır ze yedidür ḥa sekizdür ṭı toḳuzdur ye ondur taḳṭī' diñlegil eb fā'ilātün ced ḥisābın fā'ilātün iy püser fā'ilāt (12) kim eliften fā'ilātün yāya dek bir fā'ilātün bir şayar fā'ilāt

448

Şay yeden kāfa dek (13) on on aña pek

Beyānı budur (14) kef yigirmi lam otuz mim kırk nun ellisinaltmış 'ayn yetmiş ra seksen şad toḳsan (15) kaf yüz

Kāfdan yüz yüz şayarlar ḡayna dek

beyānı budur ra iki yüz şin (16) üç yüz te dört yüz şe beş yüz ḥı altı yüz zel yedi yüz zad sekiz yüz (17) zı toḳuz yüz ḡayn biñ taḳṭī' şay yeden kā fā'ilātün fa dek on on fā'ilātün aña pek (18) fā'ilāt kāfdan yüz fā'ilātün yüz şayarlar fā'ilātün ḡayna dek fā'ilāt (19)

449

Çün ḥisāb-ı ebcedi bildiñ temām**Tuḥfemiñ tārīḫini bil ey ḥümām (20)**

tuḥfemi miñ 'ibâretine muttaşıl yazan nāsıḥlar ḥaṭā itmişlerdür şavāb olan munfaşıla [M109b] (1) ve tuḥfenün hā-yı ḡayr-ı melfūzasını işbāt ile yazılmaḳdur zîrā kāyide oldur

ki āhırında hā-yı (2) ğayr-ı melfūza olan kelimenüñ āhırına zemāyir lāhıka olsa munfaşıla ve ol kelimenüñ hāsını işbāt (3) ile yazılır fe'l-yahfaz taḳṭī' çün hisāb-ı fā'ilātün ebcedi bil fā'ilātün diñ temām (4) fā'ilāt tuhfemiñ tā fā'ilātün riḥini bil fā'ilātün iy hümām fā'ilāt(5)

450 Bu hisāb üzr'it bu mışra'dan şumār

Bu mışra'dan murād (6) mā ba'dinde olan mışra'-ı şānīdür *şumār* şīn-i mu'cemenüñ zammıyıla şağış ve hisāb ma'nāsına (7)

Qaldı senden Şāhidī nev-yādigār

yādigār kelimesi añmak ma'nāsına olan (8) yād ile kāf-ı 'Acemīyile gārdan mürekkebdür ma'nā-yı terkībisi añdurıcı tuhfedür ve daḥı hisāb (9) mezkūr üzere mecmu' bu mışra'uñ ḥurūfinuñ a'dādınuñ mecmu'ı toḳuz yüz yigirmi birdür (10) taḳṭī' bu hisāb üz fā'ilātün r'it bu mışra' fā'ilātün dan şumār fā'ilāt (11) qaldı senden fā'ilātün Şāhidī nev fā'ilātün yādigār fā'ilāt (12)

{Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt

Bu kitābı öğren iç āb-ı ḥayāt

Taḳṭī' bu kitābı fā'ilātün örgeñ iç ā fā'ilātün bı ḥayāt fā'ilāt hāmişde menḳūldür

27 Her ki ḥūb aḥlākıla mevşūf ola

Devlet-i kevneyn aña ma'ṭūf ola

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt

Vezni budur çün remel maḥzūf ola}

biḥamdüli'l-lāhi te'ālā bu kitāb-ı tuhfetü'l-mülūk temām ve bu 'ilm-i fāhirde te'līf ve taşnīf olan (13) kütüb-i vāfireye imām oldı bu müdde'ī ehl-i inşāf katında müsellemdür ehl-i i'tisāfa (14) bu iki beyt cevāb-ı şavābdur lillāhi derru kā'iluhumā³⁰⁵

Qul limen lem yere'l-me'āşıra şey'en

Ve yerā (15) li'l-evā'ili't-taḳdīmen³⁰⁶

İnne zāke'l-ḳadīme kāne cediden

Ve seyebḳā hāze'l-cedīdü (16) ḳadīmen³⁰⁷

ve nes'elullāhe te'ālā et-tesdīd ve't-te'bīt ve en yec'alehu ḥālişan livechihi müciben (17) min keremihi li'l-mezīd ve şalli ve sellim 'alā ḥazretü'reşüli'l-ferīdi'l-vaḥīd ve 'alā

³⁰⁵ Söyleyenin ağzına sağlık.

³⁰⁶ Zorluk gören şeylere ve başlangıçlarla ilgili konuşanlara bir şey söyle.

³⁰⁷ Eski yenidir ve bu yeni de eski olarak kalacaktır.

sāyiri'l- (18) enbiyāi ve'l-mürselīne'd-dā'īne ilā ṭarīķu't-tevhīd ve 'alā tābi'ihim ve etbā'ü tābi'ihim (19) mine'l-'ulemā'i'l-kirāmi aşḥābi't-tenķīd ve'l-evliyāi'l-'izāmi (20) ve'l-meşāyīḥu'l-fiḥāmi erbābi't-tecrīd rabb (21) iḥşurnā ma'hüm taḥtelivā'ihim yā Mecīd ³⁰⁸ {vaḳa'a envā'un mine'l-cemi' ve't-te'līf senetühü şelāşün ve sittün ve elf min hicratin men lehu'l-'izzü ve's-sa'ādetü ve's-şerafu fī evā'il-i şehir-i cemādiye'l-ülā yessera'l-lāhu te'ālā ³⁰⁹ ...}

³⁰⁸ Biz Allah Teâladan doğru ve sürekli olarak kalmasını ve onu rızasına uygun kılmasını ve keremini artırmasını istiyoruz. Eşsiz ve tek olan Rasûle ve diğer gönderilen nebilere, tevhid yoluna davet edenlere onların peşinden giden tabilere ve tabilere tabi olanlara, değerli ve kıymetli sahabelerine şanı yüce velilerine ve şeyhlerine, tevhid ehline selam olsun. Duaları kabul eden rabbim bizi onların sancağı altında topla.

³⁰⁹ Hicri 1063 tarihinde cemādiyel-ülâ ayının başında bu kitabın yazılması ve toplanması gerçekleşti. İzzet ve mutluluk ve şeref O'na aittir. Allah işini kolaylaştırsın.

IV. BÖLÜM: ŞERH SÖZLÜĞÜ HAKKINDA

Tuhfetü'l-Mülûk adlı manzum sözlük şerhinin tenkitli metnine ek olarak hazırlanan bu sözlük şerh sözlüğü olarak şekillendirilmiştir. Sadece bu metne özgü kelimelerin günümüz Türkçesindeki karşılıkları verilerek bir tasarı olan “Mesnevî Şerhleri Sözlüğü”ne katkı sağlayacağına inanılmış, ayrıca kullanımdan düşmüş ve kullanımı azalmış kelimelerin manâlarının verilmesiyle bir hatırlatma, geriye dönüş, yok olmayı engelleme sağlanmaya çalışılmıştır.

Atabey Kılıç'ın “Mesnevî Şerhleri Sözlüğü” adlı makalesinde “*Mesnevî'deki kimi mefhumlar, mânâ zenginliği dolayısıyla farklı tarikat ve meşreplerden şârihlerce muhtelif şekillerde ve nüanslarla yorumlanmıştır. Bu yorum farklılıklarında hiç şüphesiz şârihlerin birikimleri, şerh yapma işindeki niyetleri, şerhin hedef kitlesi gibi konuların da etkisini göz önünde bulundurmak gerekir.*”³¹⁰ sözleriyle Mesnevî için belirttiği husus aslında bütün önemli eserlerimiz için söz konusudur. Diller göre manzum sözlük şerhleri için yalın olacak olan sözlüklerin edebiyatımız ve kültürümüz açısından çok verimli çalışmalar olacağı düşünülmektedir. Bu anlamda yine Kılıç'ın, “*Manzum sözlükler bildiğimiz mânâda sözlük olmamakla beraber belli bir maksat ve belli kelimeler seçilmek suretiyle oluşturuldukları için, hem ezberi kolay hem de ihtisas sözlüğü olarak dikkat çeken eserlerdir. Genellikle dört beş yüz beyit hacminde ve dört beş bin kelime ihtiva etmekte olan manzum sözlükler, özel lugatler olarak bir hayli ilgi çekicidir. Türk eğitim sisteminde, özellikle mahalle mekteplerinde bir tanesi ders kitabı olarak mutlaka okutulmuş olan bu eserler, eğitim-öğretim metodu açısından ayrıca değerlendirilmesi gereken eğitim araçları arasında da bulunmaktadır.*”³¹¹ sözleriyle ortaya koyduğu tespitler bir hayli dikkat çekicidir.

Şerh sözlüğünün oluşturulmasında metne bağlı kalınmaya özen gösterildi. Kelimelerle ilgili metinde yapılan, tanıma yönelik açıklamalar metinden olduğu gibi

³¹⁰ Atabey Kılıç, “Mesnevî Şerhleri Sözlüğü”, Sûfî Araştırmaları, S.5, s.1.

³¹¹ Atabey Kılıç, “Türk Klâsik Şiirinde Manzum Sözlükler ve Bazılarındaki Bedene Ait Unsurlar”, Klâsik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler, Turkish Studies Yay., Ankara 2007, s. 252.

aktarılmaya çalışıldı. Bu aktarımların diğer açıklamalarla karışmasını önlemek için *italik* yazı şekli tercih edildi. Sözlüğün sistematik ve kullanışlı olmasını sağlamak amacıyla, metindeki beyit numaralarına göre hangi beyitte ya da beyitlerde geçtiği, bahsedilen alıntının sonuna eklenmiştir. Çeşitli beyitlerde birkaç defa geçen kelimelerle ilgili tanımların aynı olduğu durumlarda tekrar etmekten kaçınılmış, aktarımın sonuna diğer beytin ya da beyitlerin numaraları eklenmiştir. Farklı tanımlar ise alt alta yine beyit numaraları verilerek sıralanmıştır.

Kelimeler klâsik sözlük tertîbiyle alt alta ve Türk alfabesine göre dizilmiştir. Kelimelerin kökenleri parantez içerisinde yanlarında belirtilmiş, açıklama kısımlarında Günümüz Türkçesinde o kelimeyi karşılayan ifâdeye yer verilmiştir. Bu ifadenin Türkçe kökenli olup olmadığına –günümüz Türkçe’sine mâl olmuş bir kelime olması hasebiyle- dikkat edilmemiştir. Metinden yapılan aktarmada şârihin tercihinine göre verdiği Arapça karşılıklar Türkçe karşılıkların ardına eklenmiştir. Şâyet bir kelimenin birden çok manâsı verilmişse, aynı zamanda bu manâlardan bir ya da birkaçı Arapçasıyla birlikte verilmişse, numaralandırma yöntemine gidilmiştir. Hem Türkçe hem de Arapça karşılıkları verilen kelimeler paralel olarak sıralanmıştır.

İlk defa denenen bir şerh sözlüğü çalışması olması nedeniyle eksiklikleri ve hataları olabileceğinin tahmin edildiği belirtilmelidir. Herşeye rağmen bilim âlemi için faydalı olacağına olan inancımız tamdır.

4.1.Şerh Sözlüğü

A

- āb (Far.):** Tür. 1. su, 2. av, 3. yaz ayı
şu āv dahı lügatdür 12
su ve yaz ayı 87
- ābgīne (Far.):** Tür. sırça; Ar.zücâc
Türkce sırça didükleri ‘Arabca zücâc dirler 103
- ābgīr (Far.):** Tür. su biriken yer
şu tıtuıcı dimekdür göl şı tıtuı kındide şııı cem‘ itdüğüçün ābgīr didiler 353
- āb-ı revān (Far.):** Tür.akar su
mürūr idici ma‘nāsına aķıcı şı dimekdür 255
- ābile (Far.):** Tür. 1. Çiçek, 2. sivilce, çıban, su kabarcığı, 3. İt hastalığı; Ar. cüderî
tende olan ķabarcuķ ki ekşeriyā hılťi řabî‘at def‘ itdiginden olur ve ĥukemā řatında ādemüñ a‘zāsında olan çiçekdür ki ‘Arabca cüderi dirler ve it didükleri ‘illetdür 357
- ‘abīr (Ar.):** Tür. güzel koku
ĥoş ķoĥulu nesne ki gül ķurusından ve benefşe dibinden ve şandaldan olur lügat-ı müşterekdür üç dilde řāyi‘dür 15
- ābisten (Far.):** Tür. hâmile
insāndan ve ĥayvāndan yüklü olan dişıye dirler 360
- ādem (Ar.):** Tür. insanlığın babası olan Âdem.
üns tıtuımaķ ma‘nāsına ebu’l-beşer olan ĥazret-i Ādeme ıtlāķ olunur 24
- āferiden (Far.):** Tür. yaratmak; Ar. halk
yaratmaķ ‘Arabca ĥalk ma‘nāsına 185
- āferinende (Far.):** Tür. yaratan, yaratıcı; Ar. hâlık
yaradıcı ma‘nāsına ki ‘Arabca ĥālķ dirler 185

- āgūş (Far.):** Tür. deste, kucak; Ar. huzme
bir kucağ arpa ve buğday destesi huzme ma'nāsına 296
- āgūşgerden(Far.):** Tür. kucaklamak; Ar. buzi'
koçmak 'Arabca buzi' ma'nāsına 296
- āgişten (Far.):** Tür. ıslatmak, ıslanmak
ıslamak ve ıslanmak ma'nāsına müte'addi ve lāzım isti'māl olunur 291
- āhār (Far.):** Tür. 1. İplik, 2.nişastalı yumurta,3. saçak
iplik ve bezek haşılı ve saçak ma'nāsına da gelür 399
- āheg (Far.):** Tür. kireç
alçı balçığı dimekdür 198
- āhen (Far.):** Tür.demir; Ar. hadîd
demir 'Arabca hadîd ma'nāsına 111,160
- āhen (Far.):** Tür.demir çelik
demür pülâde 111
- āhence (Far.):** Tür. çember
çenber didükleridür ki cüllāhlaruñ âletlerindendür iki ucu demürlü bir ağacdur bezüñ eynin tokuriken derilmege kımaz ve hem eynin hıfzı ıder 225
- āhenger (Far.):** Tür. demirci; Ar. haddâd
demürce dimekdür 'Arabca haddâd dirler 160
- āheste (Far.):** Tür. 1.yavaş, ağır, 2. yumuşak, 3. uslu, 4. davar, 5. adım
yab yab ma'nāsına ve nerm ve dölek ve tavar ve dölek ve adım ma'nāsına da gelür 369
- āhger (Far.):** Tür. kor; Far. zelik
od gözi ki kıor dirler buña Fârsîde zelik dağı dirler
- āhır (Ar.):** Tür. son
şoñ ma'nāsına evvelüñ zıddıdır 35
- ahter (Far.):** Tür. 1.yıldız, 2. Tali 3. İyi fal
yılduz ma'nāsınadır ve tâlî' ma'nāsına da gelür eyü fâl ma'nāsına da gelür 94
- āhū (Far.):** Tür. 1. geyik, 2. ayıp; Ar. zabî

geyik didükleri hayvân ‘Arabca zabî dirler ve ‘ayb ma’nāsına dağı gelür 298

ājah (Far.): Tür. siğıl; Ar. tü’lül

sigil didükleri bir i’illetdür ki a’zāda olur ‘Arabca tü’lül dirler 172

ājeng (Far.): Tür. yüzdeki kırışıklık

kaşda ve alında ve yüzde olan büklüm ve buruşuk pîrlikden yâhud gâzabdan ola 417

āl (Ar.): Tür. âile, evlât, sülâle

ehl ü ‘iyāl ve dağı etbā‘ ma’nāsına gelür 7

‘alef (Ar.): Tür. yem

hayvâna virdükleri yigü gerek ot olsun gerek şaman ve gerek gayri 194

āleh (Far.): Tür. tavşancıl kuşu; Ar. ‘ukkâb

tavşancıl didükleri kuşdur ki yırtıcılarıñ seyyîdidür ‘Arabca ‘ukḳâb dirler 204

‘ālem (Ar.): Tür. dünya, cihan

māsivallāha ıtlāḳ olunur yâhud felek-i atlasuñ ya’ni ‘arş-ı a’zamuñ ihātâ itdügi mevcûdâta ıtlāḳ olunur 4, (8), 20, 24, 61, 182, 207

‘alem (Far.): Tür. 1. Bir şehir adıdır, 2. kaftanın omzuna ve yenine dikilen parça, 3. işaret, 4. dağ

bir şehir adıdır ve bir nesnedür ki kaftân omuzınâ ve yeñine dikerler şimdi itmezler ve nişâne ve tağa dağı dirler 406

alp (Tür.) : yiğit

bahâdur ma’nāsına 170

ālū (Far.): Tür. erik, Ar. ıcās

Türkce erik didükleri yemiş ‘Arabca ıcās dirler 203

‘ām (Far.): Tür. halk

haşşuñ zıddı olan ‘amma mensûbdur ṭab’ı selīm ve zihn-i müstaḳīm aşḫābı olan havâşdan olmayan kişidür 57

āmāde (Far.): Tür. hazırlanmış

yaraḳlanmış ve ḫazırlanmış ma’nāsına 179

āmāden (Far.): Tür. hazırlanmak

yaraḳlanmaḳ ma’nāsına 179

āmās (Far.):	Tür. insan vücûdunda hâsıl olan şiş ve kabarcık, <i>gövdede olan şiş ve verem ve yel tutmak ma'nāsına dahı gelür</i> 357
āmeden (Far.):	Tür. gelmek <i>gelmek ma'nāsına</i> 309
āmiḥten (Far.):	Tür. karışmak, karıştırmak <i>karışmak ve karışdurmak ma'nāsına</i> 90
āmūn (Far.):	Tür. 1. Buhâra'da bir ova adı, 2. sağlam, 3. iyi koşan at <i>Buḥarā cānibinde bir ovanuñ adıdur muḥkem ve berk ve sürçmez</i> <i>at ma'nāsına da gelür</i> 426
āmūzgār (Far.):	Tür. öğretici; Ar. kesirü't-ta'lim <i>keşirü't-ta'līm ma'nāsına</i> 262
ān (Far.):	Tür. 1.en kısa zaman, 2.ol; Ar.zalike <i>ki olaki</i> 153 <i>ol dimekdür 'Arabīde zalike ma'nāsına ba'ide işāretdür</i> 114
'anber-i ter (Far.):	Tür. anber gibi, taze anber <i>'anberraḳ dimekdür</i> (25)
ancā (Far.):	Tür. onda <i>onda</i> 115
ārām (Far.):	Tür. karar, dinlenme, durma <i>dölenmek 'Arabca qarār ma'nāsına</i> 161
ārām-gāh (Far.):	Tür. dinlenme yeri <i>Fārsīde qarār idicek yire dirler</i> 161
ārāmgār (Far.):	Tür. rahat yaşayan adam <i>dölek işlü ve te'ennī ile işleyici kimseye</i> 161
ārāmīden (Far.):	Tür. dinlenmek, karar vermek <i>dölenmek ve qarār itmek ma'nāsına</i> 161
ārāste (Far.):	Tür. süslenmiş <i>bezenilmiş ma'nāsına gelür</i> 128
ārāsten (Far.):	Tür. süslemek; Ar. zînet <i>bezemek 'Arabca zînet etmek ma'nāsına</i> 128
ārāyiş (Far.):	Tür. süsleme; Ar. zînet <i>Türkce bezemek 'Arabca zînet ma'nāsına</i> 161

- ârd (Far.):** Tür. 1. un, 2. son, 3. ense; Ar. 1. dakîk, 2. fâ-yı cezâ'ıyye
un 'Arabca dakîk 66
şoñ ve eñse ve fâ-yı cezâ'ıyye ma'nāsına gelür 114
- ârî (Far.):** Tür. evet, he;
Ar. ne'am, belâ
Türkce eved he de dirler 'Arabca ne'am ve belâ ma'nāsına 334
- arûğ (Far.):** Tür. geçirmek; Ar. cüsâ'
geçirmek 'Arabca cüsâ' dirler 350
- âs (Far.):** Tür. 1. yumuşak, 2. hayvan, 3. un öğütmek
yumuşak nerm ma'nāsına ve kaçım didükleri hayvân ve un öğütmek ma'nâlarına da gelür 82
- āsā (Far.):** Tür. 1. Esneme, 2. benzeme
esneme ma'nāsına 329
mişl ma'nāsınadur 393
- āsān (Far.):** Tür. rahat, kolay
geñez ve kolay ma'nāsına 112
- āsā keşiden (Far.):** Tür. esnemek
esnemek ma'nāsına 329
- aşfūr (Ar.):** Tür. sarı
aşfer ma'nāsına dahı gelür 120
- aşhâb (Ar.):** Tür. sâhipler
şahbuñ cem'idür 7
- āsīb (Far.):** Tür. çarpışma
tokušma ve yan başı gelme ma'nāsına 301
- āsītān (Far.):** Tür. kapı eşiği; Ar. 'atebe
eşik, kapu eşiği 'Arabca 'atebe ma'nāsına 152
- āsiyā (Far.):** Tür. su değirmeni; Ar. tahûn
şu degirmenine dirler 'Arabca tāhûn dirler 82
- āstīn (Far.):** Tür. kaftan
kaftān yeñi 74
- āşinā (Far.):** Tür. 1. Bilgili, 2. yüzücü
biliş ki bīgānenûñ zıddıdur ve yüzgeç ma'nāsına 77
- āşiyān (Far.):** Tür. yuva

	<i>yuva ma'nāsınadır</i> 151
āṣiti (Far.):	Tür. barışmak <i>barışmak ma'nāsına</i> 90
āṣūb (Far.):	Tür. 1. kargaşalık, karıştırıcı, 2. Deniz dalgası, 3. keski <i>ürki ya'ni her nesnenün ürküp biri birine karışması deñiz mevci ve kesgü ki anuñıla od qarışdururlar</i> 301
āteş (Far.):	Tür. od, ateş; Ar. nâr <i>Fārsīdür Türkce od dimekdür 'Arabca nâr</i> 87
āteşdān (Far.):	Tür. 1. ocak, 2. Ateşperest <i>ocak ma'nāsınadır ve āteş-perest ya'ni āteşe tapucı ma'nāsına da gelür</i> 365
āteşzene (Far.):	Tür. çakmak <i>çaçmak ki anuñıla od çıkarurlar</i> 331
āvāze (Far.):	Tür. 1.ses, 2.ün,nam <i>çār u çağı ve şöhret ma'nāsına da gelür</i> 439
āverden (Far.):	Tür. getirmek <i>getürmek ma'nāsına</i> 115 <i>getürmek ma'nāsına</i> 327
āvīhte (Far.):	Tür. 1. Asılmış, 2. Sarkmış, 3. Nesnelerin çevresi <i>aşılmış ma'nāsına ve dağı şarkmış ve aşacak nesne ve her nesnenün çevresi ma'nāsına da gelür</i> 344
āvīhten (Far.):	Tür. asılmak <i>aşılmaq ma'nāsına</i> 344
āyīn (Far.):	Tür. 1.düzenleme, 2. desti; Ar. resim <i>tertīb ve tūra 'Arabca resm ve 'ādet ma'nāsına ve destī ki şu koyıcağ kabdur buña dağı dirler</i> 265
āz (Far.):	Tür. 1.aç gözlülük, 2.istek <i>hırş u fama' ve ārzu ma'nāsınadır</i> 217
āzer (Far.):	Tür. kızarmış odun <i>kızaran maḥsūs odun ismidür</i> 239
'azīz (Ar.):	Tür. daima galip gelen <i>gālib dimekdür</i> 154
āzmūn (Far.):	Tür. 1. Sınamak, 2.tecrübe

tecrübe ya'ni şınamağ ve imtiḥān ma'nāsına 135

B

- bā (Far.):** Tür. ile; Ar. me'a
mu'ıyyet ve muşāḥabet ma'nāsına 'Arabca me'a gibi 347
- bād (Far.):** Tür. 1. Yel, 2. Farisi ayların 22. Günün; Ar. rîh
yıl ki eser 'Arabca rîḥ dirler ve daḥı ve Fûrs aylarının yigirmi ikinci gününe bād dirler 87
- bade (Far.):** Tür.süci,içki
 süci ma'nāsına 102
- bād-bān (Far.):** Tür. yelken; Ar. şirâ'
gemi yelkeni 'Arabca şirâ' ma'nāsına 315
- bād-künd (Far.):** Tür. fıtıklı kimse
debe kişiye 'ilm olmuştur 275
- bādden (Far.):** Tür. yelpaze; Ar. mirvehâ
yelpāze ma'nāsına 'Arabca mirvehâ dirler 347
- bāften (Far.):** Tür. örmek, dokumak
örmek ve doḡumağ ma'nāsına 140, 225
- bağal (Far.):** Tür. koltuk; Ar. ibta
ḡoltuğ ki 'Arabca ibṭa dirler 193
- bağltağ (Far.):** Tür. kaftan
tekele ḡaftan 418
- bahār (Far.):** Tür. yaprak
Yaprağdur 177
- bāheme (Far.):** Tür. cümle, hep
ḡāmūyı ya'ni ḡamuḡluğı 262
- baḡnev (Far.):** Tür. 1.yıldırım, 2. gürlemek; Ar. şa'ika
ıldırım 'Arabca şā'ikā ma'nāsına ve gerek gürlemege daḥı dirler 246
- baḡsiden (Far.):** Tür. 1. çok zayıf olmak, 2. darılmak, üzölmek, 3.hâlden hâle girmek, 4. erinmek, 5. çam delmek

*ziyāde zebūn olmak ma'nāsına ve daḥı ʔarılğanmak ve yürek
yanmak ve müteğayyir olmak ve erinmek ve çamdelmek
ma'nāsına da gelür* 439

bāḥter (Far.):

Tür. batı; Ar. mağrib

gün batduğı yir ki 'Arabca mağrib dirler 169

baḥye (Far.):

Tür. bir tür kaba dikiş

nigende ki derziler penbe ile ʔaftana yol yol dikerler 375

bāl (Far.):

Tür. 1. kanat, 2. koku, 3. bürçek, 4. sıva, 5. köle, 6. hâl, 7. kâr

*ʔanat ma'nāsınadur bûy ve hevâ ve bürçek ve sıva ve âdem ʔulı
ve ʔuşuñ şeh-peri ve ḥāl ve kâr ma'nālarına gelür* 93

bālā (Far.):

Tür. 1. yukarı, 2. boy, 3. yüce ; Ar. 1. fevk, 2. kâmed

yüce ma'nāsına 372

yukaru 'Arabca fevḳ ma'nāsına 114

'Arabca ʔāmet ma'nāsına gelür 164

bāliş (Far.):

Tür. yastık; Ar. visāde

yaşduḳ 'Arabca visāde ma'nāsına 287

bām (Far.):

Tür. 1. sabah, 2. üst, 3. Dudak

*Türkce ṭaṇ ya'ni şabāḥ ma'nāsınadur fevḳ ve dudak ma'nāsına da
gelür* 79

ṭam üstine ıtlāk olunur 107

-bān (Far.):

Tür. kelime sonunda koruyucu demektir.

kelime āḥırında ḥıfṣ ve ḥırāset ma'nāsın ifāde ider 250

bār (Far.):

Tür. 1. yük, 2. yol, 3. ağaçta büyüyen meyve , 4. ulu, 5. kez, 6.

İzin; Ar. 1. hamil, 2. ʔarīḳ

şecerde biten yemişe dirler 231

*yük 'Arabca ḥamil ma'nāsına ve daḥı yol 'Arabca ʔarīḳ ma'nāsına
ve daḥı kerre ma'nāsına yemiş ve icāzet ve destūr ma'nāsına gelür
ve daḥı ulu ma'nāsına* 234

bārān (Far.):

Tür. 1. gökten yağan şey, yağmur

*her ne ki gökden yağar aña şādıḳdur ḥuşuşıla yağmura ıtlāk
olmağıla şāyi' olmışdur* 67

bārdān (Far.):

Tür. 1. Kap kakak gibi ev eşyası, 2. Evde yük konulan yer.

ev metā'ından kaba ve kacağa ıtlāk olunur ve dağı evde yük yığacak yire dağı bārdān dirler 342

bārendegī (Far.): Tür. yağış
kış günlerinde ya'ni yağmur ile karışuk kardur ki Türkce aña kay dirler yağış dağı dirler 363

bāşe (Far.): Tür. 1. atmaca kuşu 2. vezir
atmaca didükleri kuşdur ve vezire dağı dirler 204

bāşiden (Far.): Tür. olmak; Ar. sayrûret
olmak 'Arabca şayrûret ma'nāsına 91

bağ (Ar.): Tür. kaz
kaz didükleri kuşdur 151

bağar (Ar.): Tür. 1. çok sevinme, 2. şaşırma, 3.korku, 4. büyüklenme
ziyāde sevinmek ve hayret ve dehşet ve tekebbür ma'nāsına 205

bā-tu (Far.): Tür. seninle
senüñile dimekdür 92

bāver (Far.): Tür. 1. inanmak, 2. doğru sözlü; Ar. tasdik
inanmak 'Arabca tasdik ma'nāsına ve dağı rāstgūy ya'ni toğrı söyleyici ma'nāsına dağı gelür 292

bāy (Far.): Tür. yönetici, zengin
devletlü olan kimse 63

bāz (Far.): Tür. 1. doğan kuşu, 2. geri, 3. ulaşan, 4. çünkü, 5. açık, 6. aydınlık, 7. fark, 8. seçmek, 9. kulaç, 10. oyun
toğan didükleri kuş ve girü ve erişen ve zira' ve açık ve rüşen ve fark ve temyîz itmek ve kulâc ve oyun 204

bāz-gün (Far.): Tür. 1.tersine, 2. gerisine
'aksine ve başı aşağı ve girüsine ma'nāsınadır 204

bāziden (Far.): Tür. 1. oynamak, 2. ölçmek
oynamak ma'nāsına 214
kulaçlayup ya adımlayup ölçmek ma'nāsına 209

bāzī (Far.): Tür. oyun; Ar. la'b
oyun 'Arabca la'b ma'nāsına 214

bāzū (Far.): Tür.1. kol, 2. Düşünme gücü, 3. güç, 4. kapı mili; Ar. 'azud

kol, ‘Arabca ‘azud ma’nāsına, qarîha ve kuvvet ve kapu sövesi ma’nāsına dağı isti’māl olunur 209

beçe (Far.): Tür. yavru

her canludan toğan küçücük yavruya dirler 151

bed-endîş (Far.): Tür. kötülük düşünen; Ar. hasûd, ‘adû

yaramaz fikirlü dimekdür hasûd ve ‘adûya hased ve ‘adâvet itdügi kimse haqqında fikri yaramaz olduğıün dirler 264

bed-füz (Far.): Tür. ağız, ağız çevresi

ağız ma’nāsına ve çevresi ma’nāsına dağı mervîdür 318

bedrûd gerden (Far.): Tür. vedâ etmek, Allâh’a ısmarlamak

Türkce esenlemek ya’ni sefere gideni tañrıya ısmarlamak ve sefere giden kişi yirinde kalanlara esen kalun demek ma’nāsına 398

beğ’âhî (Far.): Tür. dilersen

dilersen ma’nāsınadır 189

beheme(Far.) : Tür. 1. cümle, bütün; 2. halkın tamamı

cümleye ve cemî‘-i halka dimekdür 196

behişt (Far.): Tür. uçmak; Ar. cennet

Türkce uçmak ‘Arabca cennet ma’nāsına 306

behmen (Far.): Tür. bir ay adı

bir ayuñ adıdur 429

behrâm (Far.): 1. Kuş yünü 2. Merih yıldızı, 3. Erkek ismi 4. Ayın yirminci günü 5. Pâdişâh, 6. Far. Bir pâdişâh ismi

Mirrîh yıldızına dirler ve esmâ-yı ricâldendür ayuñ yigirminci gününe dirler ve bir meşhûr pâdişâhuñ ismidür ve muṭlaḳâ pâdişâh ma’nāsına da gelür ve kuş yüñüne dağı behrâm dirler 123

behre (Far.): Tür.1. yük dengi, 2. kısmet, özellik; Ar. ‘ıdl

Türkce ulu ki naşîb ü haşşa ma’nāsınadır ve yüküñ dengine dağı dirler ‘Arabca ‘ıdl dirler 150

belham (Far.): Tür. sapan

şapan ma’nāsına ki anuñıla taş atarlar 371

belme rîş (Far.): Tür. kaba sakal

şakalı büyük ve kaba olan kimseye dirler 275

- bemen (Far.):** Tür. ben, bana
baña demekdür 166
- bemiyân (Far.):** Tür. ortada, ortaya
ortaya ma'nâsınadır 181
- bend (Far.):** Tür. 1.bağ 2. düğüm, 3. boğun, 4. bukağunun eğri yeri; Ar. kayd
bağ 'Arabca kayd ma'nâsına ve düğüm ve boğun ve bukağunuñ egri yiridür 227
- bende (Far.):** Tür. kul, köle;Far.
kul (14), 363
Fârsîde kul ma'nâsınadır dışisine ve erkeğine şâmindür 102
evde toğan kula dirler 167,
- beng (Far.):** Tür. esrar, 2. ban otu tohumu; Ar. gubrâ
esrâr ma'nâsına ki Türkce maşlık 'Arabca gubrâ dirler lâkin bu ma'nâda isti'mâlî ıstılâh-ı 'avâm üzeredür dimişler aşl ma'nâsı bezrebencdür 324
- ber (Far.):** Tür. 1. yemiş, 2. göğüs; Ar. fâkihe
yemiş 'Arabca fâkihe ma'nâsına 165
göğüs ma'nâsına 25
göğüs ma'nâsınadır ve dağı ber yemiş ve naşib ve 'alî ve yukarı [ma'nâsına gelir] 110
- berbağ (Far.):** Tür. 1. kopuz, 2. ud, 3. şeşta
kopuz didükleri sâzdur ve ud ve şeştâ ma'nâsına dağı gelir 69
- ber-bend (Far.):** Tür. gömüldürük; Far. sînepûş
egerüñ göğüslüğüne ki Türkçe aña gömüldürük ta'bîr iderler ve ehl-i Fûrs aña sîne-pûş ve sîne-bend dağı dirler 104
- berçe (Far.):** Tür. yukarı
yukarı kalkı demekdür 214
- berdâhte (Far.):** Tür. düzeltme,düzleme
düzelmiş tām olmuş ma'nâsına 179
- berdâşten (Far.):** Tür. kaldırma
bir şey'i kaldurup götürmek 144
- berde (Far.):** Tür. esir,köle
kul karavaş ki esîr idüp kâfir ilinden sûrî ile çıkarurlar 167

bere (Far.):	Tür. kuzu <i>ķuzu dimekdür</i> 155
berf (Far.):	Tür. kar; Ar. selc <i>ķar, ‘Arabca selc ma‘nāsına</i> 155
berg (Far.):	Tür. uzak; 2. güç, 3.süs, 4. saz <i>Yırak dimekdür kuvvet ve zînet ve sâz ma‘nâlarına daķı gelür</i> 231
berzger (Far.):	Tür. ikinci; Ar.harîs <i>ekinci ‘Arabca ķârîs ma‘nâsınadır</i> 89
berķ (Far.):	Tür. 1. biraz, 2. köşk, 3. kısım; Ar. ba’z <i>biraz ‘Arabca ba’z ma‘nāsına ve köşk ve yer ev ve naķîb ma‘nāsına</i> 395
berkenden (Far.):	Tür. koparmak ķoparmak 138
berk üstüvân (Far.):	Tür. at kıyafeti <i>at tonı ya‘nî at esbâbı Türkce ķuķâl dirler</i> 367
berķıla (Far.):	Tür. şapka, kalpak <i>börk ma‘nāsına ve daķı kızıl taķıye ve ķalbak ma‘nāsına da gelür</i> 434
bes (Far.):	Tür. 1. yeter, 2. ancak, 3. nice, 4. benzer <i>yeter ve ancak ve niķe ve ķayli ve mânend ma‘nāsına gelür</i> 364
besîc (Far.):	Tür. sefer, yol hazırlığı <i>yol yarağı ma‘nâsınadır</i> 385
beste (Far.):	Tür. bağlanmış <i>Bağlanmış ma‘nāsına gelür</i> 131
besten (Far.):	Tür. bağlamak <i>bağlamak ma‘nāsına gelür</i> 227
bestü (Far.):	Tür. küçük küp <i>ķüpecik dimekdür ya‘nî küçük küb ki ķavanoş gibi içine akķe ķorlar</i> 370
beter (Far.):	Tür. daha kötü <i>yaramazrak dimekdür</i> 117
bevş (Far.):	Tür. 1. Topluluk, 2. Bolluk, çokluk, 3. Şöhret, 4. Övgü

*keşret ya'ni derindi cemā'at ma'nāsına ve muṭlaḳā çok ve büyük
ve şöhrat ve fahr ma'nāsına da gelür 412*

beyt (Ar.): Tür. iki satırdan oluşan şiir birimi
'inde ş-şu'ārā iki mışrā'a ıtlāḳ olunur 36

bib'in (Far.): Tür. gör
gör ma'nāsına 211

biçer (Far.): Tür. otla
otla dimekdür 356

bīd (Far.): Tür. söğüt ağacı; Ar. hılâf
söğüt şeceri 'Arabca hılâf dirler 378

bīdār (Far.): Tür. uyanık
uyanık ma'nāsına 399

bidārişden (Far.): Tür. uyanmak
uyanmak ma'nāsına 399

bidest (Far.): Tür. karış; Ar. şibr
karış ma'nāsınadır ki 'Arabca şibr dirler 209

bidrev (Far.): Tür. biç
biç ma'nāsına 89

bigâne (Far.): Tür. yabancı
yād ecnebī ma'nāsına 77

bigerdiden (Far.): Tür. 1.halden hale döndürmek, 2.yapmak
*bir ḫālden bir ḫāle döndürmek ma'nāsınadır ve eylemek
ma'nāsına daḫı gelür 142*

bigurriden (Far.): Tür. 1. Kükremek, 2. Esnemek
*ıñranmak ya'ni gürllemek arslan ıñranması gibi ve gerinüp sünmek
ma'nāsına daḫı gelür 289*

bigūş (Far.): Tür. çalış
dürüş ve çalış ma'nāsına 91

bih (Far.): Tür. 1. Ayva, 2. İyi; Ar. 1. Sefercel, 2. Hasen
*ayva didükleri mīve 'Arabca sefercel dirler ve eyü 'Arabca ḫasen
ma'nāsına da gelür 358*

eyü 100

bīḫ (Far.): Tür. kök; Ar. 'ırk

biḥvān (Far.):	Tür. oku <i>oḡı dimekdür</i> 91 <i>kök ya'ni şecerüñ köki 'Arabca 'ırḡu'l-şecer ma'nāsına</i> 231
biḥand (Far.):	Tür. gül <i>gül ma'nāsına</i> 220
biḥten (Far.):	Tür. elemek <i>elemek ma'nāsına 'Arabca naḥl dirler</i> 237
bihter (Far.):	Tür. en iyi <i>yigreḡ</i> 153
bihrāş (Far.):	Tür. kuş <i>kuş ma'nāsına gelür</i> 132
biḥūde (Far.):	Tür. anlamsız, boş <i>'abeş ve bâṭıl nesneye ıtlāḡ olunur</i> 70
biḥusbiden (Far.):	Tür. uyumak <i>yatup uyumaḡ ma'nāsına</i> 287
biḥūş (Far.):	Tür. aklı gitmiş kimse <i>öḡi gitmiş kimesne</i> 300
bikār (Far.):	Tür. ek <i>ek ma'nāsına</i> 89
biken (Far.):	Tür. kopar. <i>ḡopar ma'nāsına gelür</i> 132
bikūb (Far.):	Tür. dök <i>dök ma'nāsına</i> 89
bilaḡzed (Far.):	Tür. takılasın, kayasın <i>sürçe ṡayına ya'ni sürçesün ve ṡayınsun dimekdür</i> 103
bīm (Far.):	Tür. 1.korku, 2. kuyu <i>ḡorḡu ve ḡuyu ma'nāsına</i> 216
bīmār (Far.):	Tür. hasta <i>şayru ve ḡaste ma'nāsına ve ḡastelikden ḡalkmış ḡişinüñ āşına daḡı dirler</i> 216
bimenkiden (Far.):	Tür. kızmak <i>bir kimseyi ḡaḡuyup ṡotuldanmaḡa dirler</i> 286
bīnā (Far.):	Tür. gören, görücü

ziyāde görür ma'nāsına

- bīnī (Far.):** Tür. 1. Burun, 2. gör, göresin; Ar. enf
burun 'Arabca enf ma'nāsına ve dīdenden şīğa-yı muḥāṭab-ı müstaḳbeldür gör göresin ma'nāsına 297
- binā-gūş (Far.):** Tür. kulak tozu
ḳulaḳ tozı ma'nāsına 297
- binuş (Far.):** Tür. iç; Ar. işrab
iç 'Arabca işrab ma'nāsına 250
- binūşten (Far.):** Tür. yazmak; Ar. kitābet
yazmaḳ 'Arabca kitābet ma'nāsına 309
- bipuş (Far.):** Tür. giy
giy ma'nāsına 261
- bipūşān (Far.):** Tür. giydir
giydür ma'nāsına müte'addīdür 261
- birūn (Far.):** Tür. dışarı
taşra ma'nāsına 136
- bisāy (Far.):** Tür. ez
ez ma'nāsına 211
- bisāz (Far.):** Tür. 1. Düz koş, 2. hazırla
düz ḳoş ve yaraḳla ve ḥazırla dimekdür 216
- bīst (Far.):** Tür. 1. Yirmi, 2. durma
yigirmi 'Arabca 'aşrūn ma'nāsına ve tevaḳḳūf eyle dimekdür ve ziyān olmuş nesne 134
- bisūz (Far.):** Tür. yak
yaḳ ma'nāsına 211
- bisyār (Far.):** Tür. çok; Ar. kesīr
çok 'Arabca keşīr ma'nāsına gelür 128, 216
- bīş (Far.):** Tür. 1. Artık, 2. Zehirli bir ot; Ar. zāid, kesīr
artıḳ ma'nāsınadur ve bir otdur ki zehirdür kim yise öldürür 37
artuḳ 'Arabca zā'id ve keşīr ma'nāsına 277
- bişāş (Far.):** Tür. işe
tebevṵl eyle ma'nāsına gelür 132
- bīşe (Far.):** Tür. 1. meşelik, ormanlık, 2. yırtıcı hayvan yuvası

- meşelik ve ormanlık ma'nāsına ve arslan yatağına ve her cānavar yatağına dağı dirler* 226
- bişermiden (Far.):** Tür. utanmak
utanmak ma'nāsına 288
- bişitāb (Far.):** Tür. 1. iyi, 2. acele ile
eyü 'acele ile ma'nāsına 167
- bişmār (Far.):** Tür. say
şay dimekdür 135
- bitāz (Far.):** Tür. koş
segird ma'nāsına 212
- bitrāş (Far.):** Tür. traş et
yon ma'nāsına 132
- bitse (Far.):** Tür. fıstık
fıstık didükleri yemiş ma'nāsınadır 379
- bīve (Far.):** Tür. dul kadın; Ar. ermele
ţul 'avret 'Arabca ermele ma'nāsına 252
- biyāşām (Far.):** Tür. iç; Ar. İşrab
iç 'Arabca işrab ma'nāsına 250
- biyefşān (Far.):** Tür. sıç
şıç ma'nāsına 132
- bizen (Far.):** Tür. ur
ur dimekdür 132
- būd (Far.):** Tür. vücut
vücūd ma'nāsına 65
- büdem (Far.):** Tür. olaydım
olaydum ma'nāsına 92
- buḥustgerden (Far.):** Tür. horlamak
uykuda ḥoruldamak 330
- būm (Far.):** Tür. 1. Baykuş, 2. Puhu kuşu, 3. Sınır, 4. Karargah
baykuş didükleri kuşdur ki emr-i Ḥaqqıla avı ayagına gelüp ba'zan yir ve ba'zan āzād ider ve ügi kuşu ve serḥad ve qarargāh ma'nāsına dağı gelür 294
- bun (Far.):** Tür. dip, son

her nesnenüñ dibine ıtlâk olunur 392

burût (Far.): Tür. bıyık; Ar. şârib

bıyık ‘Arabca şârib ma’nāsına 274

būs (Far.): Tür. öpüş

öpüş 113

būsiden (Far.): Tür. öpmek

öpmek ma’nāsına 113

bübâz (Far.): Tür. oyna

oyna ma’nāsına 214

bübür (Far.): Tür. kes; Ar. ıkta

kes ‘Arabca ıkta‘ ma’nāsına 244

bügzâr (Far.): Tür. koy

ko ma’nāsına 362

bügzer (Far.): Tür. geç, git

geç git ma’nāsına 250

bülend (Far.): Tür. yüksek, tepe

yüksek ve inişlü ma’nāsına 125

bülbüle (Ar.): Tür. kurşundan küçük testi, emzikli su kabı

bir hamr kadehidür ki kurşundandır Türkce kilindür dirler ve emzüklü bardağa dahı dirler 438

bügsüst (Far.): Tür. üzülmüş

üzülmüş demekdür 183

bürâder (Far.): Tür. arkadaş; Ar.eh

arkadaş ‘Arabca eh ma’nāsına 85

bürden (Far.): Tür. iletmek, oyunda yenmek

iletmek ma’nāsına 63

iletmek ve oyunda ütmek ma’nāsına gelür 115

bürd-bâr (Far.): Tür. yük taşıyan; Ar. hamu’l

aşl ma’nâ-yı terkibîsi yük getiricidir ‘Arabca hamu’l ma’nāsına yük getürdüğüçün yavaş âdeme bürd-bâr didiler 401

bürehne (Far.): Tür. çıplak; Ar. ârî

yalıncağ ‘Arabca ârî ma’nāsına 363

büriden (Far.): Tür. kesmek; Ar. kıt’a

- kesmek ‘Arabca kıt’a ma’nāsına 244*
- bürîn (Far.):** Tür. 1. Ulu, 2. Sulu yer, 3. Her nesnenin en güzeli ve en yücesi, 4. kokan su, 5. Yüksekte duran nesne
ulu ma’nāsınadır şulu yir ve koçar şu ve yukarudaki nesne ve her nesnenüñ laîferegi ve yüceregi (16) ma’nāsına gelür 384
- büsüden (Far.):** Tür. 1. sürmek, 2. El yıkamak, 3. Kavramak, 4. Bırakmak, 5. Yutmak, 6. görmek
sürmek ve el yıkaamak ve kavramak ve bırakmak ve yutmak ve görmek ma’nāsına gelür 139
- büt (Far.):** Tür. put; Ar. sanem
ol şüretdür ki kâfirler düzerler bezerler tañrı diyü taparlar ‘Arabca şanem dirler (307)
- büt-perest (Far.):** Tür. puta tapıcı
büte pucı dimekdür 307
- büzürg (Far.)** : Tür. yüce, büyük
Ulu 123
‘azîm ve büyük ma’nāsınadır 62

C

- cāblūs (Far.):** Tür. yaltaklanmak; Ar. tabasbus
Türkce yaltaqlanmak ve dilkilik itmek ya’ni dostluk şüretin gösterüp ammā gönünde olmamak ‘Arabca tabaşbuş dirler 285
- cāh (Ar.):** Tür. 1. Devlet, 2. Kader, 3. İzzet
Fārsîde dahı müsta’meldür manşib ve kader ve devlet ve ‘izzet ma’nāsına 311
- cām (Far.):** Ar. kadeh
‘Arabca kadeh ma’nāsınadır 102
- cāme (Far.):** Tür. 1. Giyisi, 2. Yarısı yanmış kumaş, 3. Kadeh, 4. Şiirin şah beyiti, 5. sürahi
ton ya’ni geyisi ve nîm suhte ya’ni yarusı yanmış igsî ve döşek ve kadeh ve şi’rûñ şāh beyti ve şürāhî ma’nāsına gelür 131, 296
- cāme-ḥvāb (Far.):** Tür. döşek
döşek 296

- cān (Far.):** Tür. 1.can, hayat, dirilik, 2. Cinlerin anası, 3. Ağız; Ar. rūh
‘Arabca rūḥ ma’nāsınadır ve cinnîlerüñ anası adıdur ve āğız ma’nāsına daḥı gelür 11
- cāy (Far.):** Tür. yer; Ar. mekân
yir ‘Arabca mekân ma’nāsına 321
- cāy-ı girîz (Far.):** Tür. kaçacak yer
kaçacak yir dimekdür 322
- cefte (Far.):** Tür. dolaşmış
egilüp tolaşmuş ma’nāsına 391
- ceften (Far.):** Tür. 1. Dolaşmak, 2. Asma ve fidanlara destek çubuğu dikmek, 3. meyletmek
egilüp tolaşmak ve aşmaya herek eylemek ve meyl eylemek ve yabāna kaymak ma’nāsına 391
- cehd (Ar.):** Tür. çalışma, çabalama
tāḳat ü meşakḳat ma’nāsına gelür 10
meşakḳat ma’nāsına 51
- celd (Far.):** Tür. 1.kıvrak, 2. Sert, sağlam yer, 3. kamçı
çāpūk ādeme dirler ve ḳatı muḥkem yire ve ḳamçıya daḥı dirler 232
- cenk (Far.):** Tür. savaş; Ar.harb
şavaş ‘Arabca ḥarb ma’nāsına 90
- cennet (Ar.):** Tür. ağaçlıklı bahçe
eşcār ile mestüre olan bağçeye iḥlāk olunur 21
- cev (Far.):** Tür. arpa; Ar.şâir
arpa ma’nāsına ‘Arabca şa‘îr dirler 81
- cevāhir (Ar.):** Tür. 1.cevherler, 2.ana maddeler
şol cüherdür ki andan müntefa‘un biḥ bir şey’ istiḥrāc olunur her şey’üñ cibilleti ki bir şey’ üzere vaż‘ olunmuş ola 31
- cihân (Far.):** Tür. dünyâ, âlem, âhiret
dünyādur ve âḥirete daḥı dirler 23
- cüşîd (Far.):** Tür. kaynadı
ḳaynadı ma’nāsına 105
- cüşîden (Far.):** Tür. kaynamak; Ar. galeyân

- cüvân (Far.):** *kaynamağ ‘Arabca galeyân ma’nâsına* 105
Tür. yiğit; fetâ
yigit ‘Arabca fetâ ma’nâsına 98

Ç

- çağz (Far.):** Tür. 1.ağzı kapandığı halde içinde cerâhat bulunan yara,
2.kurbağa, 3. İplik, 4. üzerine iplik geçirilen demir iğ
îçi çirkli çıban dimekdür 411
ķurbağa ve iplik ve sırçan 75
- çâh (Far.):** Tür. kuyu
*muṭlakâ kuyı gerekse şü kuyusı olsun ve gerekse içinde âdem
ķabs itdükleri kuyu olsun* 311
- çâk (Far.):** Tür. 1. Yırtık. 2. Kaftanın yırtmacı 3. Seda.
*yırtık ma’nâsına ve kaftânuñ yırtmacuna daķı dirler ve daķı çâk
bir nev’ şadâya ism olmışdur* 230
- çâker (Far.):** Tür. köle
ķâş ķul (14),(19),167
- çaķıl (Tür.):** ufak taşlara denir
uvaķ taşlara dirler 354
- çâş (Far.):** Tür. buğday, arpa 2. kum yığını, 3. keten tohumu
*buğday ve arpa ve ķum ve ğayrınıñ yığınınına dirler ve kettân
toķumuna çâş dirler* 89
- çe (Far.):** Tür. ne
istifhâmdur ne dimekdür 73
- çep(Far.):** Tür.sol; Ar. yesâr
şol ‘Arabca yesâr ma’nâsına 222
- çemîn (Far.):** Tür. idrar; Ar. bevl
sidik ‘Arabca bevl ma’nâsına 223
- çend (Far.):** Tür.1.nice, 2. birkaç
nîçe ma’nâsınadır ve ğâh olur kaç ma’nâsına ‘adedden su’âl olur
242
nîçe 272
- çârüb (Far.):** Tür. süpürge; Ar. mukannese

süpürge ‘Arabca mukannese dirler 352

çeng lük (Far.): Tür. çocuklukta ya da yaşlılıkta çeşitli sebeplerden meydâna gelen elde ve ayakta eğrilik

eli ve ayağı egrilmüş kimse ya kıocalıkda yâhud tıfil iken dâyenüñ yaramaz tutduğundan ve yâhud bir âfet sebebinden 419

çerâ (Far.): Tür. otlağ
otlağ 194

çere (Far.): Tür. çadır
çadıra dirler 351

çeres (Far.): Tür. çigin kuşu
Türkce çigin didükleri kuşdur ki alaca başın ve kıuyruğun oynadur 320

çeriden (Far.): Tür. otlamak; Ar. ra’î
otlamak ma’nâsına 291
otlamak ‘Arabca ra’î ma’nâsına 356

çeşiden (Far.): Tür. tatmak; Ar. zevk
taṭmak ‘Arabca zevk ma’nâsına 289

çeşm (Far.): Tür. 1.göz, 2. İnsanı nazardan korumak için boynuna asılan nesne, nazarlık
göz ve ta’vîz ve ḥamâyile daḥı dirler 64

çeşme (Far.): Tür. 1. Pınar, 2. İğne, çuvaldız deliği
bînar ve iğne yurdusı ve çuvalduz yurdusı ma’nâsına gelür 118

çeşn (Far.): Tür. 1. Bayram, 2. Düğün; Ar. 1. ‘îd, 2. velîha
bayrâm ‘Arabca ‘îd ma’nâsına ve düğün ‘Arabca velîha ma’nâsına 324

çehiden (Far.): Tür. kalkmak
kalkmak ma’nâsına 214

çehre (Far.): Tür. yüz ,sûret
yüz ve şûret mâ’nâsınadur 165

çerağ (Far.): Tür. cüsseli doğan
çaķır toğan ba’zılar balabandur dimişler 111

çi (Far.): Tür. ne
ne dimekdür 73, 189,309

- çil (Far.):** Tür. kırk
kırk ma'nāsına 134
- çin (Far.):** Tür. 1. Büklüm, 2. Doğru, 3. Bir memleket adı
büklüm ma'nāsına ve toğrı rāst ma'nāsına ve bir memleket adıdır 249
büklüm ma'nāsınadır 417
- çine (Far.):** Tür. 1. Kuş yemi, 2. Kuş kursağı, 3. tuzak
Dāne ki tūzağa qorlar anuñla kuş avlarlar ve kuş kurşağı ve faq didükleri tūzaq ma'nāsına gelür 264
- çirā (Far.):** Tür. niçin
niçün demek 73
- çire (Far.):** Tür. 1. Kazanmış, 2. Yürekli, 3. Açık, 4. İnatçı, 5. Edebsiz, 6. Büyük yol, 7. Bir ot adı; Ar. gâlib
yegin 'Arabca gâlib ma'nāsına ve yürekli ve faşih ve öñegü ve bīdeb ve büyük yol ve bir otuñ adıdır 278
- çirk (Far.):** Tür. kir, pas, pislik
Türkce şamra ve kir ü pās ma'nāsınadır 223
kir ü pas ma'nāsınadır kirlü ve paslu ādeme çirkin dirler 411
- çiz (Far.):** Tür. nesne; Ar. şey'
nesne dimekdür 'Arabca şey'e dirler (222)
- çizdere (Far.):** Tür. 1. Kıkırdak, 2. Darı kuşu
kağırdak ki ma'rūfdur ve tārū kuşu 351
- çizl (Far.):** Tür. bir nesne
bir nesne dimekdür 298
- çübsāy (Far.):** Tür. törpü; Ar. sefn
dörpü ki neccārlaruñ āletlerindendir 'Arabca sefn dirler 245
- çüje (Far.):** Tür. kuş yavrusu
kuş yavrusına dirler 222
- çükre (Far.):** Tür. 1. damla, 2. köpük
taṃla ma'nāsına çekke daḥı lügātdür ve köpük ma'nāsına daḥı gelür gerek şunuñ olsun ve gerek gayrınıñ 317
- çün (Far.):** Tür. nasıl, nede; Ar. keyfe
niçe ve nete dimekdür 'Arabīde keyfe ma'nāsına 73

çürpük (Far.): Tür. nükteli ve alaylı söz
nüktelü ve hürtelü söz nâzım-ı merhûmuñ hezl didüğünden murâd budur 419

D

dabbe (Far.): Tür. deri bardak, deri kap
Bardağdur ki gönden olur matara gibi seferlerde şu kabı iderler ve gönden yağ u bal ve ma'cûn kablarına dağı dirler 348

dādār (Far.): Tür. adaleti uygulayan, adil olan, 2. Allah'ın isimlerindendir.
'adl tutucu demek ve 'adl idici demekdür ve Cenâb-ı Haqquñ esmâsındandır 166

dāden (Far.): Tür. vermek; Ar. a'tâ
virme, 'Arabca a'fā ma'nāsına 166,185

dāder (Far.): Tür. kardeş
kardaş, 'Arabca eḥī ma'nāsına 166

daḥme (Far.): Tür. türbe
gür-ḥāne ma'nāsına gürḥāne dağı Fārsîdür şol eve dirler ki içinde kabir ola aşı ḥāne-yi gürdur 354

dāl (Far.): Tür. 1. kartal, 2. büyük balık
ḳartal didükleri büyük ḳara ḳuştur ve yavruya ve büyük balığa dağı dāl dirler 93

dām (Far.): Tür. tuzak, ağ, 2. Zararlı böcekler
tuzak ağ cinsinden olana ve ḡayriye ıtlāk olunur ḥaşarāt-ı arıza dağı dirler 79
ağ ve tuzak ḥaşerāt-ı arza dağı dām dirler 227

dāmād (Far.): Tür. güveyi; Ar. hatn
güvegü 'Arabca ḥatn ma'nāsına 313

dāmenet (Far.): Tür. eteğin
etegüñ demekdür 108

dāmḡül (Far.): Tür. 1. ur, 2. ağırlı at çıbanı
ur didükleri şışdür ki âdemde ve ḡayrı ḥayvānda olur aḡrımaz ḥunām rencine de dirler 323

dāmīden (Far.): Tür. savurmak

- şavurmak* 141
- dān (Far.):** Tür. bilgili
söz bilicidir 20
- dānā (Far.):** Tür. bilici, bilen; Ar. ‘âlim, ‘alîm
*ma‘nāsı bilicidir ‘Arabîde ‘âlim gibi dānā mübālağa ile bilür
dimekdür ‘Arabîde ‘alîm gibi* 1
- dār (Ar.):** Tür. ev, yer, yurt
şol maḥalldür ki anı binā ve ‘arşa cem‘ ider 14
- dārū (Far.):** Tür. 1. derman, 2. Hekim otu, 3. İyi kişi; Ar. devâ
*dermān ‘Arabca devā ma‘nāsınadır ḥekīm otıdır māne sebeb
olamağıla aña ıtlāk olunmuşdur ve daḥı eyü kişi ma‘nāsına da
gelür* 379
- dās (Far.):** Tür. 1. orak, 2. kil, 3. helal, 4. Fesad; Ar. mincel
*Türkce orak ki anuñla ot biçerler ‘Arab mincel dir ve çanak
çölmek balçuğı helāl ve fesād ma‘nāsına da isti‘māl olunur* 194
- dāse (Far.):** Tür. ekinde olan sap
kılçığ ki ekin başında olur 198
- dārā (Far.):** Tür. yüce hükümdar
ulu pādīşāha dirler 168
- dāver (Far.):** Tür. 1. hak üzere hüküm eden kişi, 2. Allah’ın isimlerindendir
*Ḥaḫḫ üzerüne ḥükm idici kimesne Ḥaḫḫ Celle ve ‘alā ḥākim-i
‘ādil olduğıçün Cenāb-ı Ḥakkā daḥı Fārsīde ism olmuşdur* 168
- debîr (Far.):** Tür. yazıcı; Ar. kâtip
yazıcı ‘Arabca kâtib ma‘nāsına 376
- debîrsitān (Far.):** Tür. okul; mektep
mektebe dinilür ki yazı yazıcaḫ ve yazı öğrenecek yirdür 376
- ded (Far.):** Tür. yırtıcı hayvan
yırtıcı cānavara ıtlāk olunur 333
- dede (Far.):** Tür. 1. yırtıcı hayvan, 2. Tasavvuf ehli kimse
*ded gibidür yırtıcı cānavara dirler Fārsīde ehl-i taşavvufa dede
dinmesi teşbîhdür* 390
- deh (Far.):** Tür. on; Ar. ‘aşr
on ‘Arabca ‘aşr ma‘nāsına 14

- dehān (Far.):** Tür. ağız; Ar. fem
ağız ki ‘Arabca fem dirler 148
- dehende (Far.):** Tür. veren kimse, verici
virici ma‘nāsına 185
- dejyiye (Far.):** Tür.bez; Ar. gudde
Türkce bez didükleri ki deri altında olur. ‘Arabca gудde dirler 172
- dele (Far.):** Tür. sansar
sañsar didükleri hayvān 148
- dellāle (Far.):** Tür. bir kadınla bir erkek veya bir erkek ve bir kadın arasında aracılık eden kadın.
yorucu ‘avret ya‘ni pezevenklik idici ‘avret 372
- dem (Far.):** Tür. 1. nefes, 2. demircilerin küreği, 3. fırın, 4. kızgın fırın 5. yeme-içme, eğlenme 6. âh eyleme
nefes ma‘nāsına fārsīdür ve demürcilerün küregi ve firun ve kızgın ve ‘ayş u ‘işret ve zevk ve âh âh eylemek ma‘nāsına dahı gelür 254
demürcilerün küregi 370
- demdeme (Ar.):** Tür. 1. ün, şöhret, 2. kükremek; Far. kavga, gürültü
āvāze ya‘ni ün ma‘nāsına demdeme lafzı ‘Arabīdür Fārsīde ğavġā ve ğalebe ve kükremek ma‘nāsına da gelür 439
- deme (Far.):** Tür. 1. Tipi, 2.körük, 3. duman
Türkce dipi didükleri ki şarp sovuġdan ‘ibāretdür ve od üfürecek kürüġe ve ıumāna dahı deme dirler 155
- demīden (Far.):** Tür.1. üfürmek, 2. rüzgarın esmesi, 3. açılmak, 4. ortaya çıkmak, 5. vücutta oluşan kabarcıklar
üfürmek ma‘nāsına ve yel esmek ve açılmaġ ve şabaġ vaġti belürmek ve bir nesne’ zāhir olmaġ ve ‘azā ġabar ġabar olmaġ ma‘nāsına dahı gelür 141
- dendān (Far.):** Tür. diş; Ar. zırs
Türkce diş ‘Arabca zırs ma‘nāsına 163
- denes (Ar.):** Tür. kir, pas, pislik
ġirk ma‘nāsınadır 411
- der (Far.):** Tür. 1.içeri, 2. taşra, 3.zirve,doruk, 4.devşiren

- kapudur içerü ve  aşra ve     depesi ma n larına da gelür* 76
 deg iric  dimekdür 113
içerü ma n sınadır 174
- der  (Far.):** T r.  ingirak,  an; Ar. ceres
 ag ma n sına  Arabca ceres dirler
- deriden (Far.):** T r. yırtmak
yırtmak  ark ma n sına 76
- derd (Far.):** T r. 1. ağrı, sızı, 2. kurşun; Ar veca'
ağrı ve  ızı ve b r   Arabca veca  ma n sına 344
- der-     (Far.):** T r. kucaklama
 o mak ma n sına 296
- derdgerden (Far.):** T r. a rımak, a rıtmak
a rımak a rıtmak ma n sına 344
- derd-i z h (Far.):** T r. doğum yaparken çekilen zahmet
o lan b r si ki  avretler  o ururken olur 438
- der  r (Far.):** T r. uygun
l y k ma n sına 161
- derice (Far.):** T r. pencere
terece ya ni pencere ma n sına 76
- deriz (Far.):** T r. bitişme  izgisi, ek
yiv ve ek ma n sına 143
- der n (Far.):** T r. i , i eri
i er  ma n sına 351
- dery  (Far.):** T r. deniz; Ar. bahr
de iz  Arabca ba r dirler 353
- dery b (Far.):** T r. anla
a la dimekdür 248
- dery  e (Far.):** T r. g l
g l dery c k dimekdür 353
- dery ften (Far.):** T r. anlamak; Ar. idr k
a lamak  Arabca idr k ma n sına 248
- dest (Far.):** T r. el
 el 64

e/108

deste (Far.): Tür. 1. ekin biçilen nesne, 2. nesnelerin kulpu, 3. ip yumağı, 4. küstahlık

ekin biçdikleri ve kat bağladıkları deste ki Türkîde dağı şâyî'dür ve her nesnenün kulpına ve ipün kelebine ve küstahluk eylemege dağı dirler

destenbū (Far.): Tür. hoş kokulu ve hoş görünümlü bir tür kavun; Ar. şemmâme
yaylağaç ma'nāsına yaylağaç 'ibāreti Türkîdür şol kiçirek kavundur ki yaşil ve kıızıl ve şaru haıları vardur ve gökçek rāyihāsı vardur hūsnı ve rāyihāsıçün bostan arasına ekerler 'Arabca şemmâme dirler 446

deşne (Far.): Tür. hançer
hançere dirler hançer lafzı Fārsîdür ālet-i ma'rūfeye ihtişāşı yokdur büyük bıçağı da hançer dirler 106

deşt (Far.): Tür. ova
ova 'Arabca şahrā ma'nāsına 202

devāl (Far.): Tür. sırim
şırım didükleri kayışdur ki hayvānuñ karnı altına ve gerisine ururlar 276

devende: segirdici ma'nāsına

deviden (Far.): Tür. koşmak
segirtmek ma'nāsına 187

devlet (Ar.): Tür.1. çarpışan iki askerden birinin galip gelmesi, 2.savaş, cihad
'inde'l-muḥārebe iki 'asker biri āhıra gālib olmak ve ḥarbde ve cāhde müsta'meldür 45

dey (Far.): Tür. kış
kış ayıdur 149

dıraşş (Far.): Tür. 1. ışıık saçma, 2. Yıldırım, imşek, 3. İşâret, 4. Nûh tufânı
yıldırayış dimekdür ve dağı dıraşş yıldırım ve şimşek ve 'alem ve tufân-ı Nûh 'aleyhi's-selām ma'nāsına 413

dıraht (Far.): Tür. 1.ağaç, 2. kesilmiş odun
kesilmemiş şecer kesildikten sonra çöb dirler ve dağı isti'āre тариқıyla kesilmiş şecere dağı ıtlāk olunur 359

dırāz (Far.):	Tür. uzun; Ar. tavîl <i>cism-i mümtedd ma'nāsına Türkîde uzun dirler 'Arabîde tavîl dirler</i> 210
di (Far.):	Tür. dün; Ar. emsî <i>dün 'Arabca emsî ma'nāsına</i> 295
dībā (Far.):	Tür. 1.kumaş, 2.altın işlemeli ipek <i>aţlas ve altunlu �ar�r</i> 29
dībāc (Far.):	Tür. �i�ekli ipek kumaş <i>ibri�im ma'n�sınadur</i> 266
d�de (Far.):	T�r. g�z; Ar. ayn <i>g�z ma'n�sınadur 'Arabca 'ayn dirler</i> 211
d�deb�n (Far.):	T�r. gözcü; Ar. 'ayn u tal�' <i>g�zci 'Arabca 'ayn � tal�'a dirler</i> 321
d�den (Far.):	T�r. görmek <i>görmek ma'n�sına</i> 211
d�g (Far.):	T�r. tencere <i>��lmek ve ism-i �amdur her nesne ki içinde ta'am bi�e ta'bir olana T�rk�de {tencere} �azgan dirler</i> 105
diger (Far.):	T�r. 1. Başka, �teki, 2. İkinci vakti; Ar. 1. V�v-ı 'atıf, 2. 'asr <i>'Arab�de v�v-ı ��fe ma'n�sına ve ayri� ve ikindü v�kti 'a�r ma'n�sına</i> 280
dil (Far.):	gönül <i>g���l</i> (4)
dil� (Far.):	T�r. ey gönül <i>dimek ey g���l dimekdür</i> (4)
dilber (Far.):	T�r. gönül �alan güzel <i>g���l alıcı dimekdür</i> (2) g���l alıcı ma'n�sınadur (4)
d�n (Ar.):	T�r. All�h'a inanma ve bağlanma <i>l��atde ��'at ma'n�sınadur</i> 6
d�r (Far.):	T�r. geç <i>gic ma'n�sına</i> 269
dire���n (Far.):	T�r. ��ldayan, parıldayan

- ıldırıcı ma'nāsına* 247
- direfşiden (Far.):** Tür. ışık vurmak
ıldırmaḡ ma'nāsına 247
- dil (Far.):** Tür. 1.gönül, 2.yürek, 3. göz
dil gönül ve yürek ve göz ma'nālarına gelür 71
gönül 219
- dilā-sāy (Far.):** Tür. gönlü rahatlatan
gönül dinlendirici ya'ni gönüle işrāḡat ve şafā virici dimekdür
 (22)
- dilr (Far.):** Tür. heybetli, pehlivan
dilāver ve gürbüz ve pehlivān ma'nāsınadır 170
- direfş (Far.):** Tür. 1.biz 2. Bel
biz ma'nāsına ki başmaḡcılaruñ ve serrācılaruñ aletidür ve demür
bil ki anuñla baḡ bellerler (226)
- direngiden (Far.):** Tür. duraksamak; Ar. lebes
eglenmek 'Arabca lebeş ma'nāsına 290
- direviden (Far.):** Tür. biçmek; Ar.hasād
biçmek ma'nāsına her neyi gerekse olsun biçin ma'nāsına 'Arabca
ḡaşād dirler 89
- dīvāne (Far.):** Tür. deli; Ar. Mecnûn
delü 'Arabca mecnûn ma'nāsına 302
- diyār (Ar.):** Tür. il, memleket
ışılāḡda vilāyet ma'nāsına isti'māl olındı 41
- dīvçe (Far.):** Tür. 1.güve, 2. Sülük
taḡıl bitı ve güve ma'nāsınadır ammā şeyḡ ebü İsmā'il Cürcānı
sülük ma'nāsına da naḡl eylemiş 362
- dīv-fersāy (Far.):** Tür. vücudunda uçuk çıkmış kimse
uçuk ḡutmuş kimesne 300
- dūd (Far.):** Tür.1. tütün, 2. aḡız
dütün deḡān ma'nāsına 65
- dūde (Far.):** Tür. oba
küçük ḡabīleye dirler Türkce oba dirler 351
- dūdmān (Far.):** Tür. topluluk

- ‘aşîre ve kabîle ve büyük boy ma‘nāsına* 428
- dūhten (Far.):** Tür. dikmek
dikmek ma‘nāsına 143
- duḡter (Far.):** Tür. kız; Ar. bint
ķız ‘Arabca bint ma‘nāsına 256
- duḡt-zāy (Far.):** Tür. kız çocuk doğuran anne
ķız ṭoḡurucı ‘avrete dirler 256
- dūje (Far.):** Tür. pıtırak bitkisi
butraḡ ki ḡaftana yapışur 222
- dūk (Far.):** Tür. iḡ
ig ki anuñıla iplik ve ip egirürler 381
- dūle (Far.):** Tür. kasırğa; Ar. i’sâr; Far. bâd-gerd
ķaşırḡa ‘Arabca i’sâr ma‘nāsına ķaşırḡaya Fârsîde bâd-gerd daḡı dirler 315
- dumr (Tür.):** Far. def
defüñ Türkîsidür 69
- dūn(Ar.):** Tür. 1. asılsız, 2. hakir, 3. kötü
‘Arabîdür aşılsız ve ḡaķîr ve kötü ma‘nāsınadır 46
- dūr (Far.):** Tür. uzak; Ar. ba’îd
ıraķ ‘Arabca ba’îd ma‘nāsına 269
- dūş (Far.):** Tür. 1. omuz, 2. dün gece, 3. yapıştırıcı lehim, 4. Sersem; Ar. menkib
omuz ve çegen ki ‘Arabca menkib dirler ve dün gice ve lūk ve lehmdür ki anuñıla baķır ve demür yapışdururlar ve aḡmaķ ma‘nāsına 65
dūn gice ma‘nāsına 295
- dūşāb (Far.):** Tür. hurma pekmez; Ar. debs
pekmez ‘Arabca debs dirler iṭṭibāķatında muṭlaķā dūşāb ve debs zikr olınsa ḡurma pekmezi murād olur 316
- duşāḡa (Far.):** Tür. Hayvanın sakıncalı yerlere gitmemesi için ön ayaklarına bağlanan ip
bir nev‘ köstege dirler ki iki başlıdur ortası biri birine muttaşıldur Türkce ṭuşaķ ta‘bîr iderler 437

- düşîze (Far.):** Tür. kız
kız ya'ni kızoğlan ma'nāsına 371
- dūzah (Far.):** Tür. tamu; Ar. cehennem
Türkce tamu 'Arabca cehennem ma'nāsına 306
- düdük (Tür.):** Far. nây
nāyuñ Türkîsidür 69
- düjem (Far.):** Tür. 1. değişen haller, 2. öfkeli ve heybetli kimse, 3. dün gece
aşlında müteğayirü'l-hāl ma'nāsınadır ādeme ve gayrıya şıfat vākı' olur öykelü ādeme ve heybetlü ādeme dahı 318
dün gice ma'nāsına 295
- düm (Far.):** Tür. 1. kıvrık, 2. kuyruk
kıvrık ma'nāsınadır 180
- dümüy (Far.):** Tür. birazı kara ağarmış sakal
kırgıl ki şakalınuñ birazı ağarmış ve birazı kara ola 99
kuyruk ma'nāsına atda ve itde ve her hayvānda isti'māl olunur ve bir sebīl-i isti'āre her nesnenüñ āhırında isti'māl olunur 276
- dünbe (Far.):** Tür. kuyruk
kuyruk ma'nāsına ekşeriyā koyun kuyruğında isti'māl olunur 375
- dünbel (Far.):** Tür. çıban
çıban ma'nāsına 172
- dürr (Ar.):** Tür. büyük inciler
'Arabîdür dürrenüñ cem'idür dürre büyük incüye dirler 22
- dürüg (Far.):** Tür. yalan; Ar. kizb
yalan 'Arabca kizb ma'nāsına 450
- dürüst (Far.):** Tür. 1. bütün, 2. mühürlenmiş altın ve gümüş
bütün, sağ ve sikkelenmiş altın ve gümüş ma'nāsına 330
- dürüş (Far.):** Tür. 1. iri ve eğri nesne, 2. kuşkusuz
iri ve nāhemvār ya'ni düzdegil nesne veyā kuşkusuz ma'nāsına gelür 122
- düşnāmdāden (Far.):** Tür. sövmek ve beddua etmek
sögmek ve ilenmek ma'nāsına 202
- düz (Far.):** Tür. hırsız; Ar. sârik
uğrı 'Arabca sârik ma'nāsına 344

düzdi (Far.): Tür. hırsızlık yapmak
ugurlamak ma'nāsına 344

E

ebr (Far.): Tür. bulut
bulut ma'nāsına 67

ebrencin (Far.): Tür. bilezik; Ar. 1. Sivâr, 2. halhal
*bilezige dirler kola taķılan bilezige dest-i ebrencin dirler 'Arabca
 sivâr dirler ayaĝa geĝirdükleri bilezige pây-ebrencin dirler
 'Arabca ĝalĝal dirler* 337

ebru (Far.): Tür. kaş
kaş ma'nāsınadır 85

edim (Far.): Tür. deri
şahitiyân ma'nāsına 240

efrâşten (Far.): Tür. kaldırmak
bir şey'i kaldırmak 144

efsâr (Far.): Tür. yular
yular ma'nāsına 104

efser (Far.): Tür. hükümdarların başlarına giydikleri cevahirli başlık
tâc ma'nāsınadır 234

ejdef (Far.): Tür. alıç, alıç ağacı; Ar. zu'rûr
*Türkce aluĝ didükleri yimüşdür k taĝ mîvelerindendür şecerine
 daĝı ıtlâķ olunur 'Arabca zu'rûr dirler* 377

eknûn (Far.): Tür. şimdi; Ar. elân
şimdi 'Arabca elân ma'nāsına 366

elĝâf (Ar.): Tür. lütuflar
lütüfuñ cem'idür Allâh te'âlânuñ lütüfi tevfiķ ü 'ismetidür 40

enbân (Far.): Tür. daĝarcık; Ar. cerâb
taĝarcık 'Arabca cerâb ma'nāsına 259

enbâz (Far.): Tür. ortak; Ar. şerîk
Türkce ortak 'Arabca şerîk ma'nāsına 218

enbiyâ' (Ar.): Tür. müstakil şeriat sahibi olmayan peygamberler
nebî'nüñ cem'i olur 5

- enbür (Far.):** Tür. kerpeten, kısıkaç Ar. kellub; Far. kelbetan
kısac ‘Arabca kellüb ma’nāsına ve kelbetāna dahı dirler 244
- enbüh (Far.):** Tür. çok, kalabalık
galebe Türkce görüme ma’nāsına 333
- encām (Far.):** Tür. işin sonu
işin şönu ve āhırı ma’nāsına 202
- encüg (Far.):** Tür. 1. ocak, 2. hıçkırık, 3. büklüm
ocak ki anda āteş yanar ve inçkırık ve ocağ ve büklüm ma’nāsına da gelür 365
- encümen (Far.):** Tür. dernek; Ar. mahfil ü meclis
Dernek ve cem’iyyet yiri ma’nāsınadır ‘Arabca mahfil ü meclis dirler 360
- endahten (Far.):** Tür. atmak
atmak ma’nāsına gelür 119
- endek (Far.):** Tür. az; Ar. kalıl
az ‘Arabca kalıl ma’nāsına 216
- enderün (Far.):** Tür. içeri
içerü ma’nāsına 136
- enderz (Far.):** Tür. ısmarlama, sipariş etme
ışmarlama ma’nāsına 407
- enderzgerden (Far.):** Tür. ısmarlamak
ışmarlamak ma’nāsına 407
- enduh (Far.):** Tür. keder, üzüntü
guşsa ma’nāsınadır 206
- endühten (Far.):** Tür. kazanmak
kazanmak, ‘Arabca kesb ma’nāsına 181
- endüzî (Far.):** Tür. kazanırsın
kazanursın ma’nāsına 181
- engāştēn (Far.):** Tür. sezmek, işlemek
sezmek ve nağş eylemek 144
- engebîn (Far.):** Tür. bal; Ar. ‘al
bal ‘Arabca ‘al 96
- engiliyün (Far.):** Tür. 1. incil, 2. kumaş

incil ma'nāsına ki gökden inen dört kitābuñ biridür ve tersā beyninde bir mu'teber kitābdur ve bir kumaşdur ki yedi dürlü rengi ve dürlü dürlü çiçekleri vardır 307

- engür (Far.):** Tür. üzüm; Ar. 'ineb
üzüm, 'Arabca 'ineb ma'nāsına 203
- engüşr (Far.):** Tür. kömür
kömür ma'nāsına 239
- engüş (Far.):** Tür. parmak
barmağ 123,239
- engüşterî (Far.):** Tür. 1. yüzük, 2. terzilerin iş yaparken parmaklarına taktıkları nesne, 3. ok atanların parmaklarına geçirdikleri halka; Ar. hâtem
yüzük 'Arabca hâtem ma'nāsına ve dağı engüştvâne ma'nāsınadır ki derzileruñ barmağlarına geçirüp anuñıla iş dikdikleri nesnedür ve zihgîr ma'nāsınadır ki anuñıla ok atarlar 335
- engüzed (Far.):** Tür. 1.doktorların kullandığı sakız türü bir nesne, 2. basra balı
Türkce kaçını didükleri ki şakız gibi bir nesnedür tabiblerde olur 'ilâc için isti'mâl iderler ve başra balına dağı dirler 333
- e'rac (Ar.) :** topal, aksak
ağsak 171
- erc (Far.):** Tür. 1. gergedan, 2. kıymet, değer
gergedanuñ Türkîsidür erc Fârsîde dağı isti'mâl olunur kıymet ü zîbâlık ve devlet ü miqdâr ma'nāsına 377
- eriş (Far.):** Tür. bilek; Ar. sa'id
Türkce bilek 'Arabca sâ'id ma'nāsına 163
- erjeng (Far.):** Tür. mânî kitabı
Çin diyârında Mânî didükleri naqqâşuñ kitâbıdur 199
- erre (Far.):** Tür. bıçkı
bıçku ki neccârlaruñ âletlerindendir 317
- erzân (Far.):** Tür. ucuz; Ar. rahîş
ucuz 'Arabca rahîş ma'nāsına 257
- erzen (Far.):** Tür. 1.darı, 2.bir çeşit ağaç ismi
taru ma'nāsınadır ve bir nev' katı şeceruñ ismidür 81
- erzîr (far.):** tür. kalay

	<i>kalay ma'nāsına</i> 112
ester (Far.):	Tür. katır; Ar. begıl <i>katır ki 'Arabca begıl dirler</i> 68
eşk (Far.):	Tür. gözyaşı <i>gözyaşı</i> 87
evvelâ (Ar.):	Tür. birinci olarak, her şeyden önce <i>fî evvel-i emr dimekdür</i> 11
eyvân (Far.):	Tür. 1. Çardak, 2. Üstü kapalı oturacak yer; Ar. ruvâk <i>çardak ma'nāsınadır ve muşandere ve oturası ve ruvāk ki 'Arabca ev öginüñ saḳfıdur</i> 253
ez (Far.):	Tür. den hal eki; Ar. min <i>den dimekdür min ve 'an ma'nāsınadır</i> 73 <i>'Arabca min ma'nāsına</i> 108
ez-dür (Far.):	Tür. inciden <i>incüden</i> 100
ezmen (Far.):	Tür. benden <i>benden</i> 100
Ezyah (Far.):	Tür. buzdan <i>buzdan dimekdür</i> 146

F

fahfere (Far.):	Tür. küflü ekmek <i>küflü etmek ma'nāsına</i> 317
fahr (Ar.):	Tür. övünme, övünç, şeref <i>şeref ma'nāsınadır</i> 24
fahte (Ar.):	Tür. üveyik kuşu <i>ügeyik dirler kameriye beñzer bir kuşdur</i> 151
fām (Far.):	Tür. 1. ten rengi, 2. yağız, 3. gibi, benzer; Ar. misal <i>âdem a'zāsınuñ levninde isti'māl olunır ki andan Türkîde yağız ile ta'bîr olunur meşelâ kara yağız ve şaruşın gibi</i> 79 <i>gibi 'Arabca mişal ma'nāsına</i> 394
fārsî (Far.):	Tür. Fars'a mensup <i>parsînuñ mu'arrebidür pārsa mensûb dimekdür</i> 37

felâhan (Far.):	Tür. sapan <i>şapan ma'nāsına ki anuñla taş atarlar</i> 371
fer (Far.):	Tür. parlak <i>revnaķ ma'nāsına</i> 280
ferâh (Far.):	Tür. geniş; Ar. vâsi' <i>giñiş 'Arabca vâsi' ma'nāsına</i> 354
feraħc (Far.):	Tür. 1. Kirli, pis, 2. çirkin <i>çepel ma'nāsına ve ġāyet çirkin ma'nāsına daħı gelür</i> 308
ferbih (Far.):	Tür. semiz, etli; Ar. semîn <i>semiz 'Arabca semîn ma'nāsına</i> 272
ferdā (Far.):	Tür. yarın <i>yārın ma'nāsına</i> 181
ferhāl (Far.):	Tür. sarkık saç <i>şarkuk saç</i> 97
ferheng (Far.):	Tür. edep <i>ıstılāh-ı ehl-i Fürsde edeb ma'nāsına isti'māl olunur</i> 302
ferħunde (Far.):	Tür. kutlu, bahtı açık <i>ķutlu ve baħtlu ma'nāsınadur</i> 184
fermān (Far.):	Tür. buyruk <i>buyruk ma'nāsına</i> 174
fermānber (Far.):	Tür. boyun eğ, emre uy <i>buyruġı yirine ileť ya'ni tüt dimekdür</i> 174
ferruħ (Far.):	Tür. kutlu, bahtı açık <i>ķutlu ve baħtlu ma'nāsınadur</i> 184
fersūden (Far.):	Tür. 1. Esnemek, 2. Aşınmak, aşındırmak, 3. Sürmek, 4. Ayakla vurmak, 5. Süzmek, 6. Solmak, 7. Usanmak, 8. Sırr olmak <i>bürülüp esnemek ve aşınmaķ ve aşındırmaķ ve sürmek ve ayaġıla depmek ve süzmek ve şolmaķ ve uşanmaķ ve bir nesne üzerine geçmek ve anuñ üzerine muşırr olmaķ ma'nāsına</i> 431
fertüt (Far.):	Tür. bunamış; Ar. harif <i>bunamış 'Arabca ġarif ma'nāsına</i> 99
feryādes (Far.):	Tür. feryād edenin imdādına yetişen

*meded irişdiricüdür meded ma'nāsına olan feryād ile ilişdürmek
ma'nāsına olan resāndenden müřtaķ olan resden mürekkebdür
meded irişdirüp mu'āvenet iden kişiye dirler* 364

ferzāne (Far.): Tür. 1. bilgili, 2. ılımlı, 3. kuvvetli, 4. bereketli
*hekīm 'ārif ve zü fūnūn ve uřlu ve mu'teber ve kuvvetlū ve
mübārek ma'nāsına da gelür* 441

ferzend (Far.): Tür. 1. çocuklar, 2. oğul, 3. taze çimen; Ar. veled
*oğul ma'nāsına ve gāh olur oğul ve kız 'Arabca veled ma'nāsına
ve tāze çimen ma'nāsına dağı isti'māl olunur* 313

feřāndan (Far.): Tür. işemek, sıçmak
şıçmak ma'nāsına gelür 132

Feřānden (Far.): Tür. saçmak
şaçmak ma'nāsına 192

Fesāne (Far.): Tür.hikaye
meşel ve kışsa ve hikāyet ma'nāsına 191

fevāyid (Ar.): Tür. faydalar, yararlar
fāyidenüñ cem'idür 27

fihrist (Far.): Tür. bir kitabın içinde neler olduğunu gösteren ve kitabın ya
başına ya sonuna konulan cetvel, indeks
*kitābuñ evveline dirler ve dağı kānun ve zābıta-yı icmālīdür ki
kitāblar evvelinde eydürler ol kitāblaruñ bāblaruñ yazarlar bābları
bulması āsān olsun diyü* 390

filīve (Far.): Tür. eksik akıl
seme ādem dimekdür 'Arabca nāķıřu'l-'aķl ma'nāsına 157

fincāgerden (Far.): Tür. gerinmek; Ar. temattî
gerinmek ki ittibāķatinde 'illet 'add olunur 'Arabca temaťtî dirler
290

firāz (Far.): Tür. 1.yokuş, yukarı, 2. Karşı, 3. toplanmak
yokuş ve yukarı ve karşı ve cem' olmak ma'nāsına 125

firāvān (Far.): Tür. 1. bol,çok, 2. ufak yıldız
bol vāfir ma'nāsına ve uvaķ yılduzlara dağı dirler 217

firīb (Far.): aldanış
aldayış ma'nāsına 285

- firibed (Far.):** Tür. aldatır
Aldar 272
- firibiden (Far.):** Tür. aldatmak; Ar. hıdâ'
aldamak 'Arabca hıdâ' ma'nâsınadır 285
- fisân (Far.):** Tür. bileği taşı
bilegü taşı ki bıcağ ve gayrı nesneler bilerler 191
- füle (Far.):** Tür. ağız
ağız ki her dişi hayvân ki toğurcağ evvel bir nice gün memeleründen gelen süde dirler 148
- fürü (Far.):** Tür. aşağı
aşağa ma'nâsına gelür 119
- fürüg (Far.):** Tür. 1. Aydınlık, 2. Alev, 3. güzel
şu'le ya'ni âteş aydınlığı ma'nâsına ve 'alev ve yaraşuğ ma'nâsına da gelür 414
- fürühten (Far.):** Tür. satmak
şatmak bey' ma'nâsına 88
- fürü-mâye (Far.):** Tür. alçak, sütü bozuk kimse
aşlı alçağ ve aşsız ve cimri âdeme dirler 178
- füsüs (Far.):** Tür. 1. hayıflanmak, 2. küçük doğranmış nesne, 3. dalga geçmek
hayf eylemek ve dahı uvağ toğranmuş nesne ve tanz ya'ni musahharlığa almak ma'nâsına da gelür 410
- füsürden (Far.):** Tür. donmak
toñmak ma'nâsına 192
- füşürden (Far.):** Tür. sıkamak; Ar. asr
şıkmağ ma'nâsına ki 'Arabca 'aşr dirler 192

G

- gaf (Far.):** Tür. yarık
Yarukdur 233
- ğajğajân (Far.):** Tür. emekleyerek yürütmek
sürtüni sürtüni ve emekleyü emekleyü yürütücü kimse 428
- gâh (Far.):** Tür. yer, mekan
mağal ma'nâsınadır 194

- ġāliye (Far.):** Tür.kalye isimli denizden elde edilen koku
ķalye mişk didükleri şayb-ı ma'rûfdur ki ĥātûnlar isti'mâl iderler
 (25)
- ġāliye-bû (Far.):** Tür. kalye ve misk kokulu
ķalye mişk ķoķulu dimekdür (25)
- ġālîz (Far.):** Tür. kaba, çirkin
Türkîsi ĥıfırıķdır 416
- ġalle (Far.):** Tür. tahıl
Türkce taĥıl ma'nāsına 156
- ġalmilic (Far.):** Tür. gıcıklanmak
ķıcıķlanmak ki bir kimsenüñ ķoltuĥın yāĥud şabanun ķaşıyıcak
güler aña dirler 377
- ġaltān (Far.):** Tür. yuvarlanan, yuvarlanıcı
Yuvalanan dimekdür 258
- ġaltiden (Far.):** Tür. yuvarlanmak; Ar. tedahruc
yuvalanmak 'Arabca tedahruc ma'nāsına 290
- ġam-kūsār (Far.):** Tür. gam ve kederi yok eden; Ar. mûnis, musâhib
mûnis ve muşāhib ma'nāsınadır 254
- ġamnāk (Far.):** Tür. üzüntülü
ġamlu ma'nāsına 421
- ġān (Far.):** Tür. cinsi münasebet
cimā' ma'nāsına 113
- ġar (Far.):** Tür. kahpe kadın, homoseksüel erkek
rûsbî 'avret ve ĥayz oĥlan ve debe ma'nāsına 402
- ġarāyib (Ar.):** Tür. tuhaflıklar
ġarîbüñ cem'idür 33
- ġāv (Far.):** Tür. öküz
öküz ma'nāsına 68
- ġāvers (Far.):** Tür. darı
şaru 365
- ġav-miş (Far.):** Tür. su sığırır
şu řıĥırır 276
- ġāvřeng (Far.):** Tür. deĥnek

	<i>ögendire didükleri degnekdür ki anuñıla öküz sürerler</i> 156
ğāyet (Ar.):	Tür. son <i>her şey'ün nihāyetine dirler</i> 2
gebz (Far.):	Tür. 1. büyük, 2. besili; Ar. 'azîm <i>büyük 'Arabca 'azîm ma'nāsına ve semiz ma'nāsına da gelür</i> 407
gedā (Far.):	Tür. dilenci, fakir <i>faķîr ma'nāsınadur</i> 14
gehvāre (Far.):	Tür. beşik; Ar. mehd <i>beşik 'Arabca mehd dirler</i> 380
gej (Far.):	Tür. eğri <i>egri ma'nāsınadur</i> 46
gej-düm(Far.):	Tür. akrep <i>'akreb</i> 180
gele (Far.):	Tür. hayvan sürüsü <i>sûri ya'ni ḥayvân sürisi ma'nāsına</i> 148
gelū (Far.):	Tür. boğaz; Ar. halk <i>boğaz 'Arabca ḥalk ma'nāsına</i> 362
gencūr (Far.):	Tür. hazine, hazine koruyucu <i>genc ya'ni ḥazîne ma'nāsına ve ḥazînedār ma'nāsına da gelür</i> 404
gendüm (Far.):	Tür. buğday <i>buğday ma'nāsına</i> 81
ger (Far.):	Tür. uyuz; Ar. cereb <i>Türkce uyuz, 'Arabca cereb dirler</i> 172
gerc (Far.):	Tür. parça <i>pāre ma'nāsınadur her neden olursa olsun</i> 384
gerd (Far.):	Tür. toz; Ar. gubâr <i>toz 'Arabca gubār ma'nāsına</i> 383
gerdāniden (Far.):	Tür. döndürmek <i>döndürmek ma'nāsınadur</i> 249
gerde (Far.):	Tür. yapmış, etmiş <i>eylemiş ma'nāsına</i> 113
gerden (Far.):	Tür. etmek <i>eylemek ma'nāsına</i> 113

- gergedān (Far.):** Tür. gergedan; Ar. harîş
bir cānavardur ‘Arabca harîş dirler 377
- gerî (Far.):** Tür. 1.dönüm, 2.sahip olunan toprak
dönüm ma’nāsına ve evlik ma’nāsına dağı gelür 279
- germ (Far.):** Tür. sıcak; Ar. hâr
ıssı ‘Arabca hâr ma’nāsına 383
- germā (Far.):** Tür. 1.sıcak vakti, 2. Yaz mevsimi
ışıcağ vakti ma’nāsınadır mevsim-i yaz murād olunur 177
- geşt (Far.):** Tür. oldu; Ar.sâr
oldı ‘Arabca şâr ma’nāsına 306
- geşten (Far.):** Tür. 1. Olmak, 2.dönmek, 3. Bir halden bir hale dönme; Ar. 1. Sayrûret, 2. ‘avd, 3. inkılâb
olmak ‘Arabca şayrûret ma’nāsına ve dağı dönmek ‘Arabca ‘avd ve bir hâlden bir hâle dönmek inkılâb ma’nāsınadır belki şayrûret ma’nāsına isti’mâli bundandır ki şayrûret hâlden hâle intikâlden ‘ibâretdür 306
- gev (Far.):** Tür. Çukur; Ar. hafre
Türkce çukur ‘Arabca hafre ma’nāsınadır 233
- geyik (Far.):** Tür. pire; Ar. bürgûş
pîre ki insāna ve hayvāna üşer ‘Arabca bürgûş dirler 316
- gez (Far.):** Tür. 1. ılgın ağacı, 2. kumaş ölçtükleri cetvel
arşun ve cetel ve oğ gezi 213
ılgun şecerî ve arşun ki anuñıla biz ölçerler 377
- geziden (Far.):** Tür. ısırmak; Ar. azz
ışırmağ ‘Arabca ‘azz ma’nāsına 142
- gijiden (Far.):** Tür. 1. Sürtünmek, 2. Emeklemek, 3. Dayanmak
sürtünmek ma’nāsına ve emeklemek ve tayanmağ ma’nāsına dağı gelür 142
- gılâf (Far.):** Tür. her nesnenin kını
kın ve her nesnenüñ zarfına ıtlâğ olunur 106
- gic (Far.):** Tür. ahmak, sersem
uya âdem dimekdür 157
- gij (Far.):** Tür. çam ağacı; Ar. sanevber

- çam seçeri ki ‘Arabca şanevber dirler* 294
- gil (Far.):** Tür. balçık, çamur; Ar. tıyn
balçık ma‘nāsınadır 85
balçık ma‘nāsına ‘Arabca tıyn dirler 237
- gîr (Far.):** Tür. tutan, yakalayan
tutucu 108
- girân (Far.):** Tür. 1. ağır, 2. pahalı nesne, 3. kız; Ar. 1. sakîl, 2. ribh, 3. galî
ağır ‘Arabca şakîl ma‘nāsına bahalu nesneye dirler ribh ma‘nāsına dağı gelür 257
Türkce kız ya‘ni bahalu ve kıymetlü ma‘nāsına ‘Arabca gālî dirler 257
- gird (Far.):** Tür. yuvarlak
degirmî ma‘nāsınadır 210
- giriḳbān (Far.):** Tür. elbise yakası
eşvāb yaķası ma‘nāsına 261
- giriḳten (Far.):** Tür. tutmak
tutmaķ ma‘nāsına 108
- giriḳ (Far.):** Tür. düğüm; Ar. ‘ukde
düğüm ‘Arabca ‘ukde ma‘nāsına 358
- giriḳten (Far.):** Tür. kaçmak; Ar. firār
kaçmaķ ma‘nāsına 116
kaçmaķ ‘Arabca firār ma‘nāsına 322
- giriḳ (Far.):** Tür. kaçma, kaçış
kaçma ve kaçış ma‘nāsına 322
- giriḳve (Far.):** Tür. 1. dağ geçidi, 2. çetin yol, 3. iniş ve yokuş, 4. göz ucuyla bakma, 5. yaka
beleñ ma‘nāsına ki Türkîde iki tağ ortasına dirler ve çetiñ yol ve enis ve yokuş ve ağıl ve yaķa ma‘nāsına gelür 251
- giriḳten (Far.):** Tür. ağlamak; Ar. bukâ
ağlamaķ ‘Arabca bukâ ma‘nāsına 184
- giryē (Far.):** Tür. ağlama, ağlayış
ağlayış ve ağlama ma‘nāsınadır 184
- gîsū (Far.):** Tür. yüze veya omuza dökülen saç

şaç bölüğü ki yüz üzerine şarkıdurlar 97

gişten (Far.):

Tür. ekmek; Ar. zirâ'at

ekmek 'Arabca zirâ'at ma'nāsına 306

giyâh (Far.):

Tür.ot

ot ma'nāsına 194

göz (Far.):

Tür. Ceviz; Ar. cevz; Far. kerdgân

koz 'Arabca cevz ma'nāsına koza Fārsīde kerdgân dahı dirler 267

gözen (Far.):

Tür. geyik

sığın geyik ma'nāsına 326

gūh (Far.):

Tür. pislik; Ar. ga'it

insān necāsetine dirler 'Arabca gā'it dirler 251

gūk (Far.):

Tür. 1.örümcek, 2. su kabarcığı, 3. kurbağa, 4. ok nişanı, 5. buy;

Ar. 1. ankebût, 2. habâb

kurbağa ve ok nişanı ma'nāsına da gelür 75

örümcek 'Arabca 'ankebût dirler ve bûy didükleri ki bir küçük

âgulu hayvāndur 'akrebden yaramazdur ve şu kabarcuğı ki

'Arabca habâb dirler ve ekşi hamîr ve koğu bû ma'nāsına 224

gül (Far.):

Tür. ahmak; Ar. ebleh

böñ ma'nāsına 'Arabca ebleh dirler 157

gūlām (Far.):

Tür. erkek köle,kul

Fārsīde kul ma'nāsınadır erkeğine maḥşūşdur 102

gūn (Far.):

Tür. türlü

dürlü ma'nāsına 28,129

gūn (Far.):

Tür. türlü

gunde (Far.):

Tür. 1. örümcek, 2. su kabarcığı, 3. bûy, 4. ekşi hamur, 5. koku;

Ar. 1.ankebut, 2. habâb

örümcek 'Arabca 'ankebût dirler ve bûy didükleri ki bir küçük

âgulu hayvāndur 'akrebden yaramazdur ve şu kabarcuğı ki

'Arabca habâb dirler ve ekşi hamîr ve koğu bû ma'nāsına 224

gūne (Far.):

Tür. gibi, benzer; Ar. misal

gibi 'Arabca mişal ma'nāsına 394

gunūden (Far.):

Tür. uyuklamak

bir şey'e ṭayanup uyumaḥ ki Türkce ımızğanmaḥ dirler 287

- gūr (Far.):** Tür. yaban eşiği
tağ merkebi Türkce kulan dağı dirler 269
- güre (Far.):** Tür. koruk, olmamış, ham üzüm
koruk ma'nāsına 341
- gurīz (Far.):** Tür. kaç
kaç dimekdür 116
- gūş (Far.):** Tür. 1. kayın ağacı, 2. buğday başağı
- gūş (Far.):** Tür. 1. kulak, 2. bıyık
kulağ ve bıyık seblet ma'nāsına 65
kayın şeceri ki andan ok düzerler ve sāzendeler kabuğundan zaḥme dizerler ve buğday başı ma'nāsına dağı gelür 294
- gūşiden (Far.):** Tür. çalışmak
dürüşmek çalışmak ma'nāsına 91
- gūşt (Far.):** Tür. et; Ar. lahm
et ma'nāsına 'Arabca lahm dinür 80
- gūşvār (Far.):** Tür. 1.küpe, 2.nadir, eşsiz inci
küpeye kulağa taḳılmağıla kulağa melābese ve ta'alluḳı olduğıün gūşvār dinmişdür ve dağı gūşvār dürr-i yekdāneye dağı dinilür 337
- gūyek (Far.):** Tür. cirit oyununda kullanılan top
top ki çevgānıla çalarlar ve her nesne ki topa beñzer yumrı ola aña ıtlāḳ olunur 258
- gūzāb (Far.):** Tür. büryan aş
büryān aşı ya'ni büryān altında bişmiş birinc veyā buğday aş 201
- gūften (Far.):** Tür. söylemek; Ar. tekellüm
dimek tekellüm ma'nāsına 345
- gūftenī (Far.):** Tür. söylenmeye layık söz
söylencek ya'ni söylenmege lā'ıḳ söz dimekdür 304
- gül-güne figer (Far.):** Tür. kadınların yüzlerine sürdükleri kızılca nesne
'avretlerüñ yüzlerine sürdükleri kızılca gül-güne 129
- gūlnār (Far.):** Tür. 1.kiraz, 2. nar çiçeği
kiras didükleri yemiş ve enār çiçegine dağı dirler 203
- güm (Far.):** Tür.1.kayıp, 2. belirsiz; Ar. dalle

*yavu, yitik ‘Arabca zâlle ma‘nâsına ve nâbedîd ya‘ni belürsüz
ma‘nâsına dağı gelir 140*

gümân (Far.): Tür. sanmak; Ar. zann

Türkce şanu ‘Arabca zann ma‘nâsına 154

gümârîden (Far.): Tür. hafifçe gülümsemek; Ar. tebessüm

şırtmak ma‘nâsına ‘Arabca tebessüm dirler 340

güneh (Far.): Tür. yazık

günâhdan muhaffefdür Türkîsi yazıkdur 242

günâh (Far.): Tür. suç

şuç ma‘nâsına gelir 132

güncüşk (Far.): Tür. serçe kuşu; Ar. ‘usfur

*serçe kuşu ki ‘Arabca ‘uşfur dirler ve serçe kadar olan küçük
kuşlara dağı ıtlâk olunur 103*

gürâzîden (Far.): Tür. salınarak yürümek

şalınmak ve şalını şalını gitmek ma‘nâsına 434

gürbe (Far.): Tür. kedi

kedi ya‘ni çatak 78

gürde (Far.): Tür. böbrek

sorulmuş yer ma‘nâsına gelir 130

gürsine (Far.): Tür. aç, fakir

aç ma‘nâsına 234

gürüh (Far.): Tür. bölük; Ar. hizb

bölük ‘Arabca hizb ma‘nâsına 380

gürûha (Far.): Tür. yuvarlak olan nesneler için kullanılır

*yumak ve yumrı yuvalak nesnelere ıtlâk olunur her ne olursa olsun
ve huşûşla kelleye dağı gürûha dirler 358*

gürz (Far.): Tür. demir çomak

demür çomak 407

güsisten (Far.): Tür. üzölmek

üzölmek ve üzmek ma‘nâsına 183

güsterden (Far.): Tür. döşemek bırakmak

döşeyüp bırakmak ma‘nâsına 423

güsterîm (Far.): Tür. döşeyelim, bırakalım

- döşeyelüm bırağalum ma'nāsına* 423
- güşāden (Far.):** Tür. açmak, açılmak
açmak ve açılmak ma'nāsına maşdarı lâzım isti'māl olunur 286
- güvāh (Far.):** Tür. tanık; Ar. şâhid
Türkce tanıķ 'Arabca şâhid ma'nāsınadır 321
- güvāriden (Far.):** Tür. kanmak
şînmek ve siñirmek ma'nāsına lâzım ve müte'addī isti'māl olunur 283
siñmek ve siñilmek ve kanmak ma'nāsınadır 340
- güzāf (Far.):** Tür. 1. boş söz, boş iş; Ar. cüzâf
kolayına bî-hûde söz ve bîhûde ve bâtıl ve 'abeş iş ma'nāsına 'Arab ta'rib idüp cüzāf dir 415
- güzārden (Far.):** Tür. ödemek
ödemek ma'nāsına 115
- güzāştēn (Far.):** Tür. 1. koymak, 2. salıvermek, 3. geçmek
komak ve şalı virmek ve geçmek ma'nāsınadır 362
- güzīden (Far.):** Tür. bir şeyin iyisini seçmek; Ar. intihâb
ögütlemek ya'ni bir şeyüñ eyüsini üründüleyüp seçmek 'Arabca intiḥâb ma'nāsına 288
- güzīne (Far.):** Tür. büyük tokmak
büyük tokmak 121

H

- ḥvāb (Far.):** Tür. 1. düş, 2. uyku; Ar. 1. rü'ya, 2. nevm
düş 'Arabca rü'yā ma'nāsına ve gāh olur uyḥu 'Arabca nevm ma'nāsına da gelür 316
- ḥabbe (Ar.):** Tür. tane
dāne ma'nāsına 348
- ḥabbe (Far.):** Tür. iki arpa ağırlığı
bir çekirdek ağırlığında isti'māl iderler ki iki arpa ağırdur 348
- ḥābgerdendür (Far.):** Tür. sessiz olmak
epsem olmak ma'nāsına 387
- Ḥabīb (Ar.):** Tür. sevgili

maḥbūb ma'nāsına maḥbūb-ı Hudā dimekdür 5

ḥab kün (Far.):

Tür. sessiz ol

epsem ol dimekdür 387

ḥadd (Ar.):

Tür. sınır

her şey'ün sınıırına dirler 2

ḥadīs (Ar.):

Tür. 1. Haber, 2. Peygamberimizin kutsal sözü

aşlında muṭlakā ḥaber ma'nāsınadır şoñra ḥadīs Resūlullāha maḥşūş oldu 24

ḥadū (Far.):

Tür. tükürük

tükürük ma'nāsına 445

ḥaf (Far.):

Tür. ateş tutuşturmak için bezden parça

bezden olan ḳāv ma'nāsına 416

ḥafe kerdn (Far.):

Tür. boğmak

boğaz boğmak ma'nāsına maşdardur 232

ḥvāh (Far.):

Tür. iste

iste ma'nāsına 189

ḥah ḥah (Far.):

Tür. 1. ne güzel ne iyi, 2. şaşırma belirtir

zihī zihī ya'ni ne gökçek ne gökçek ma'nāsına ve doḥı nīgā nīgā ve 'aceb 'aceb hey hey ve hoş geldük ma'nāsına da gelür 444

ḥā'her (Far.) :

Tür. kız kardeş; Ar. uht

kız kardeş 'Arabca uḥt ma'nāsına 238

ḥāk (Far.):

Tür. toprak

ṭopraḳ 54

ṭopraḳ 87

ṭopraḳ 326

Ḥaḳḳan (Far.):

Tür. 1.Hakka tapan, 2. ot

Ḥaḳḳā Ḥaḳḳan taḳdīrindedür şebete şübūten ma'nāsına 117

ḥākister (Far.):

Tür. kül; Ar. remād

kül 'Arabca remād ma'nāsına 239

ḥāl (Tür.):

Far. ben; Ar. dayı

Fārsīde beñ ma'nāsınadır 'Arabīde ḥāl ana ḳardaşına dirler 97

ḥalāb (Far.):

Tür. 1.çamur, 2. Nefsine uyan kimse; Ar. tayn

balçık ‘Arabca tayn ma’nāsına ve çirkāb ve nef̄s-i emmāreye uymuş kimse ma’nāsına da gelür 387

ḥalālūs (Far.): Tür. 1. büyük kavga, 2. karışıklık, 3. dedi kodu, 4. şamata; Far. 1. güft ü gûy, 2. şûrsāv
ḳatı ḳavğa ma’nāsına ve muṭlaḳā gālebe ve ḳatı ve güft ü gûy ya’ni dedi ḳodı ve şûrsāv ve ḥalḳ arasında olan çāv ma’nāsına daḥı gelür 301

hālīḳ (Ar.): Tür. 1. değer biçme, 2. yoktan var etme, 3. yaratma
bir ḳaç ma’nāya gelür biri taḳdīr ma’nāsına biri daḥı ibdā’ ya’ni min ḡayri aṣlīn bir nesneyi icād ma’nāsına ve biri daḥı tekvīn ma’nāsına 1

halīden (Far.): Tür. salıvermek
ṣalıvirmek ve elden ḳomaḳ ma’nāsına 153

ḥalḳ (Ar.): Tür. insan, yaratılmış
ḥalīḳa gibi nās ma’nāsınadur 25

ḥam (Far.): Tür. 1.eğri, 2. büklüm, 3. yaz evi, 4. eyvan
egri ve büklüm ve yaz evi ve ṣuffa ve eyvān ma’nāsına 249

ḥām (Far.): Tür. 1.çiğ et, olmamış yemek 2.yetmemiş yemiş, 3. tabaklanmamış deri
çig ma’nāsına ta’amda ve etde isti’māl olunur ve yetişmemiş yemişe ve dibāḡat olunmamış gūne daḥı ḥām dirler 105

ḥamd (Ar.): Tür. Allāh’a olan şükran duygularını bildirme
ta’zīm vechi üzere fī’l-i cemīl ile vaṣf ma’nāsınadur ancak lisānla olur 2

ḥāme (Far.): Tür. 1. ucu açılmış kalem, 2. çardak, 3. kamış, 4. mürekkep, 5. kum yığını
yonulmuş ḳalem ve ḳıldan ev ve muṭlaḳā ḳamış ve mürekkeb ve ḳum yığını ma’nāsına daḥı gelür 131

ḥāmīden (Far.): Tür. eğilmek; Ar. inhinā
egilmek ‘Arabca inhīnā ma’nāsına 143
egilmek ma’nāsına 249

ḥamre (Far.): Tür. bulgur çorbası
bulḡur ṣorbası 440

- hāmūn (Far.):** Tür. yazı; Ar. sahrâ
düz yir Türkce yazı ‘Arabca şahrâ dirler 352
- hāmūş gerden (Far.):** Tür. susturmak, sessizleştirmek
epsem eylemek ma’nāsına 303
- hāmūş şuden (Far.):** Tür. sessiz, suskun olmak
epsem olmağ ma’nāsına 303
- hāmyāz (Far.):** Tür. esnemek; Ar. tesâüb
esnemek ‘Arabca teşā’üb ma’nāsına 408
- hṡān (Far.):** Tür. tabak
içinde ta’am yinen nesneye dirler 128
- hānde (Far.):** Tür. gülme
gülme ve gülüş ma’nāsına 184
- hṡānden (Far.):** Tür. 1. okumak, 2. davet etmek
okımağ kırā’at ma’nāsına ve dāvet itmek ma’nāsına 91
- hāndīden (Far.):** Tür. gülmek; Ar. zıhk
gülmek ‘Arabca zıhk ma’nāsına 184
- hāne (Far.):** Tür. ev
muṡlağ menzīldür 152
- hānūr (Far.):** Tür. 1.ev eşyası, 2. Çömleğin alt kısmı, 3. kumbara; Ar.metâ’ul-beyt
ev esbābı ‘Arabca meṡā’u’l-beyt ma’nāsına kabā kacağ ve balta ve kesere ve gayrıya ‘āmdur ve dağı çölmeklerüñ altına ve kumbaraya dağı dirler 342
- hār (Far.):** Tür. diken; Ar. şevk
diken ‘Arabca şevk dirler 352
- har (Far.):** Tür. eşek
merkebüñ ehlīsine yabānīsine göre dirler ki Türkce aña kulan ta’bīr iderler 68
merkeb 208, 298
- hārbūze (Far.):** Tür. kavun, karpuz; Ar. bittīh
kavun ve karpuz cinsinüñ adıdur nitekim ‘Arabīsi müşterekdür ki ikisine dağı biṡṡīḡ dirler 252
- hared (Far.):** Tür. çamur

- özlü balçuk ki ayağa yapışur* 300
- hargez (Far.):** Tür. üvez
Türkce üyez didükleri siñek ekşeriyyā merkebe üşdügiçün ol siñege dirler 208
- hargüş (Far.):** Tür. tavşan; Ar. erneb
tavşan ‘Arabca erneb ma’nāsına 298
- hārḥār (Far.):** Tür. 1.üzüntü, 2. sıcaklık, 3. yırtık, 4. yara
tasa ve guşsa ve ḥarāret ve yırtık ve cerāḥat ma’nālarına gelür 205
- ḥariden (Far.):** Tür. kaşınmak
kaşımak ve gicimek ma’nāsınadır 115
gicimek ma’nāsına 376
- hāriş (Far.):** Tür. kaşınma hastalığı, uyuz; Ar. hıkke
gicik didükleri marāzdur ‘Arabca hıkke dirler 376
- ḥarūn (Far.):** Tür. eğitilemeyen at
esb-i nāfercām ya’ni öğrenmedik tosun at ma’nāsına 397
- ḥasr (Far.):** Tür. kayınbaba
ḳayn ata ma’nāsına 368
- ḥast (Far.):** Tür. tırmaladı
tırmaladı ma’nāsına 334
- ḥāʾste (Far.):** Tür. dilek
dilek ma’nāsına 240
- ḥastegī (Far.):** Tür. hastalık, rahatsızlık
şayruluḳ ma’nāsınadır 344
- ḥasten (Far.):** Tür. 1. hamle yapmak, 2. sancımak, 3. hamile olmak, 4. yaralanmak
ḥamle eylemek ve şancımaktadır ḥamlu olmak ma’nāsına daḥı gelür ve yaralamak ma’nāsına 344
- ḥāsten (Far.):** Tür. kalkmak; Ar. kıyām
ḳalkmak ‘Arabca kıyam ma’nāsına 319
- ḥāsten (Far.):** Tür. dilemek; Ar. irādet
dilemek ‘Arabca irādet ma’nāsına
- ḥasū (Far.):** Tür. kayınbaba
ḳayn ata ma’nāsına 368
- ḥaşr (Ar.):** Tür. toplamak, toplanmak

cem' ma'nāsına 23

ḥatne (Far.): Tür. sünnet; Ar. hitân

sünnet 'Arabca ḥitân ma'nāsına ismdür 200

ḥāver (Far.): Tür. doğu; Ar. maşrık

gün toğduğu yir ki 'Arabca maşrık dirler 169

ḥayāt (Ar.): Tür. dirilik, canlılık

bir kışrak at şüretindedür ki ḥazret-i Cebrā'îl 'aleyhi's-selām ve enbiyā-yı kirām 'aleyhîmü'l-ekrām aña binerler idi ḥumārdan büyük bağilden küçük 'ādemîn gözi irdigi yire erer her şey'e uğrasa ve her şey' anuñ rāyîhasın tuysa fî'l-ḥāl diri olur 3

ḥāyiden (Far.): Tür. çiğnemek

çiynek ma'nāsınadır 70

ḥayr (Ar.): Tür. iyi, faydalı

ism-i tafzîldür 24

hayy (Ar.): Tür. diri

zû'l-ḥayāt ma'nāsınadır 1

ḥayme (Ar.): Tür. çadır

çadır ma'nāsına Fārsîde daḥı müsta'meldür 351

ḥāyisk (Far.): Tür. çekiç; Ar. mitraka

çekiç 'Arabca mītraḳa ma'nāsına 245

ḥāzık (Ar.): Tür. becerikli

māhîr ma'nāsına 51

heft (Far.): Tür. yedi

Yedi 201

heftād (Far.): Tür. yetmiş

Yetmiş 134

hem (Far.): toplum

ḳamu ma'nāsına 158

Hem çü (Far.): Tür. örnek

mīşal ma'nāsına 83

hempā (Far.): Tür. ayakdaş

iki kişi yürümekde ayakları biribirine uyunca dirler 173

hemrāh (Far.): Tür. yoldaş; Ar. refik

- yoldāş ‘Arabca refīk ma‘nāsına 85*
- hemtā (Far.):** Tür. benzer
beñdeş ma‘nāsınadır ki bir ādem bir ādeme beñzese ol beñzeyen ādeme dirler 353
- hemvāre (Far.):** Tür. 1.düz, pürüzsüz, 2. daima; Ar. emles
muṭlaḳ düz dimekdür ‘Arabca emles ma‘nāsına yerin ve ğayr-ı eşyānuñ şıfatı olur hemīşe ma‘nāsına daḫı gelür 244
- hemzād (Far.):** Tür. ikiz; Ar. tev’em
bele toğmış ya‘ni ikiz ‘Arabca tev’em ma‘nāsına 353
- hencār (Far.):** Tür. 1. ince yol, 2. duvarı düz yapmak için kullanılan ip, 3. birlikte yola çıkmak, 4. direnmek, 5. üzüntü
evvelā ince yol mā‘nāsına şāniyā bennā ipi ki anuñıla divārı toğru yaparlar ve daḫı beraber yola ğitmek ve direnmek ve ğuşşā ma‘nāsına da gelür 400
- heng (Far.):** Tür. 1. ağırlık, 2.edep, 3. mağara, 4. kuvvet, 5. akıl, 6. deniz dalgası
ağırluḳ ma‘nāsınadır bunuñıla edebden kināye iderler nitekim böyle kināye Türkīde daḫı vardur ki fūlan edeblidür diyecek yırde ağırdur dirler 302
ḳuvvet ma‘nāsınadır ve daḫı uş ve mevc-i deryā ve edeb ve işe ḳaşd ve mağara ma‘nāsına da gelür 418
- henüz (Far.):** Tür. 1. bütün, 2. şimdi
fi’l-cümle şimdi ma‘nāsına 409
- her (Far.):** Tür. tümüyle
küllī efrādı ma‘nāsına 189
- hest (Far.):** Tür. var
var ma‘nāsına 262, 334
- hestī (Far.):** Tür. varlık
varlıḳ ma‘nāsına 369
- heştād (Far.):** Tür. seksen
seksen 135
- heştdeh (Far.):** Tür. on sekiz
on sekiz 135

heştad (Far.):	Tür. sekiz yüz <i>sekiz yüz</i> 135
hev (Far.):	Tür. 1. Ağaç budağı, 2. Karamık otu <i>şecer budağı ve karamık otı ki ekin içinde bitüp ekini za'îf eyler</i> 440
heyd (Far.):	Tür. yaba <i>Türkce yaba didükleri ki barmaqlu görkdür anuñla şaman sürerler dānesin ayırtlamağıcün</i> 156
hezār (Far.):	Tür. bin <i>biñ</i> 135
hezārvā (Far.):	Tür. bülbül <i>bülbüle dirler</i> 135
hılm (Far.):	Tür. sümük; Ar. muhat <i>sümük ki burundan çıkan balğamdur 'Arabca muḥaṭ dirler</i> 297
hınk (Far.):	Tür. boz at <i>boz ata dirler</i> 241
hırāmiden (Far.):	Tür. salınmak <i>şalınmaḵ ma'nāsına</i> 141
hırāşiden (Far.):	Tür. tırmalamak, kaşımak <i>tırımalamaḵ ma'nāsına ve kaşımaḵ ve kazımaḵ ma'nāsına daḥı gelür</i> 141
hıred (Far.):	Tür. akıl <i>'aḳıl ma'nāsına</i> 300
hıriden (Far.):	Tür. almak <i>almaḵ iṣṣterā ma'nāsına</i> 88
hırs (Far.):	Tür. ayı; Ar. dubb <i>ayu didükleri cānavardur 'Arabca dubb dirler</i> 208
hışm (Far.):	Tür. kızgınlık; Ar. gazap <i>ğadaḇ ma'nāsınadır</i> 314
hışmgın (Far.):	Tür. kızgın, öfkeli <i>hışmlu ve ğadaḇlu kimesne dimekdür</i> 314
hışt (Far.):	Tür. 1. kerpiç, 2. kiremit, 3. savaş kılıcı <i>kerpic ve kiremid ve ḥarbenüñ yalmanı</i> 86

ḥı̄d (Far.):	Tür. yeşil arpa <i>Türkce ḥaṣīl ma'ṇāsına ya'ni eylük yaz atlara virdükleri ḥaṣīl ki yeşil arpadur</i> 218
hilal (Ar.):	Tür. yeniay <i>yeñi ay 'Arabîdür</i> 94
hilem (Far.):	Tür. koyayım <i>ḳoyam dimekdür</i> 108
ḥı̄me (Far.):	Tür. odun; Ar. ḥaṭab <i>odun 'Arabca ḥaṭab ma'ṇāsına</i> 339
hinduvāne (Far.):	Tür. karpuz <i>ḳarpuz ma'ṇāsına</i> 336
hir (Far.):	Tür. 1. Duman, 2. Keskin karanlık <i>ḥuman ma'ṇāsına tār-ı meni' dirler</i> 245
hirāsān (Far.):	Tür. korku <i>ḳorḳu dimekdür</i> 126
hirāşīden (Far.):	Tür. kusmak <i>ḳuşmak ma'ṇāsına gelür</i> 132
ḥı̄re (Far.):	Tür. baş; Ar. kafā <i>ḳafā Türkce eñse ma'ṇāsına</i> 297
ḥı̄re (Far.):	Tür. 1. kamaşık, donuk, uyuşmuş aza, 2. kötülük düşünen, 3. boş, 4. yorgun, 5. hayrete düşme, 6. bilmeme, 7.inatçı <i>Türkce yoş ya'ni ṭonuḳ âdem dimekdür</i> ve dahı uyuşmuş a'zâ ve ḳamaşmış göz ve boş ve yorgun ve taḥayyür ve bilmezlik ve bed-endiş ve lecûc kimse ma'ṇāsına gelür 278
hirî (Far.):	Tür. Horasan memleketinin başkentidir <i>Ḥorasan memleketünün taḥtgāhıdur</i> 405
ḥı̄ş (Far.):	Tür. saban oku <i>şaban oḳına dirler ki anuñıla ekinciler yir sürerler</i> 156
ḥı̄îş (Far.):	Tür.kendi <i>ḥı̄şm-ı ḳarîb ma'ṇāsına ve kendü ḥod ma'ṇāsına da gelür</i> 77
ḥı̄îşten (Far.):	Tür. kendi <i>kendü ma'ṇāsına</i> 146
ḥı̄z (Far.):	Tür. 1. yaramaz 2. ibne oğlan; Ar. muḥanneş, me'bûn

yaramaz, muḥanneş oğlandır ‘Arabca me‘būn dirler ve ol yaramaz ṭabī‘ata ibne dirler 229

hizüm(Far.): Tür. odun; Ar. ḥaṭab
odun ‘Arabca ḥaṭab ma‘nāsına 339

ḥod (Far.): Tür. 1. kendi, 2. demir başlık
kendü dimekdür 116
kendü ma‘nāsına 188
tuḡulğa ki demür taḳıyedür bahā dirler cenk güninde başa giyerler Türkce eşḡ dirler 367

ḥod-bīn (Far.): Tür. kendini beğenmiş, bencil
kendin görici dimekdür 264

ḥordenī (Far.): Tür. yenilecek
yemege müntehī ṭa‘ām dimekdür 299

ḥorsend (Far.): Tür. kanaatkar
ḡāni‘ ya‘ni ehl-i ḡanā‘at olup ḡariṣ olmayan kişi 217

ḥoş (Far.): Tür. 1.yumuşak huylu, 2. kaynana, 3.iyi,güzel
mülāyim ve ḡaynana ve eyü yaḡşı ma‘nāsına 26

ḥoy (Far.): Tür. 1.ter, 2.demir başlık, 3. eyer altına konulan keçe, 4.kir,pas
Türkisi derdür ‘Arabca ‘araḡ dirler ve demür taḳıyye ki tuḡulğa dirler ve tegelti ve kir pas ma‘nāsına daḡı gelür 113, 164

ḥūb (Far.): Tür. güzel; Ar. hasen
güzel ‘Arabca ḡasen ma‘nāsına 266

ḥūb-rū (Far.): Tür. güzel yüzlü
güzel yüzlü ve güzel yüz ṣaḡı dimekdür 220

ḥudāvend (Far.): Tür.1. mal sahibi 2. İlim sahibi ve devlet adamlarına verilen isim;
Ar. mālīk
mülk ıssı, ‘Arabca mālīk ma‘nāsınadır ve ‘azīzlere ve ṣāḡib-i devletlere ve ‘ilm ü kemāl ehillerüne ḡudāvend dirler 167

ḡudāy (Far.): Tür. sahip
ma‘nāsı ṣāḡibdür 62

ḡūk (Far.): Tür. domuz
ṭoñuz 138, 208

ḡūk ü ḡürāz (Far.): Tür. domuz; Ar. hınzır

- Türkce toñuz ‘Arabca ħınzîr dirler* 208
- ħul (Far.):** Tür. 1. ağaçkakan, 2. horoz ibiği, 3. çavlak kuşu, 4. alaca serçe, 5. yayın balığı, 6. dere kuşu
ağaç delen kuşu ve ħoros ibigi ve çavlak kuşu ve alaca serçe ve yayın balık ve ziyārağ merzā ve öz kuşu ma‘nāsına gelür 294
- ħum (Far.):** Tür. 1. küp, 2. çalgı aleti olan boru
küb ve boru ki çalarlar 114
- ħumre (Far.):** Tür. küçük küp
küpecik ya‘ni küçük küb ki içine akçe qorlar ħumre dirler ve küçük küb ki içine ġalle ya‘ni zaĥîre qorlar 440
- ħun (Far.):** Tür. kan; Ar. dem
қан ‘Arabca dem ma‘nāsın 128
- ħunbek (Far.):** Tür. sıklık
şıqlıġ ma‘nāsına 417
- ħunük (Far.):** Tür. güzel; Ar. hasen
gökçek ‘Arabca ħasen ma‘nāsına 421
- ħur (Far.):** Tür. güneş
güneş ma‘nāsına 67
- ħurçın (Far.):** Tür. 1. heybe, 2. horoz ibiği
hegbe ma‘nāsınadur ve ħoros ibüġine daĥı dirler 271
- ħürden (Far.):** Tür. yemek; Ar. ekel
Yemek ‘Arabca ekel ma‘nāsına 289
- ħured (Far.):** Tür. ufak
uvağ ma‘nāsınadur 300
- ħurrem (Far.):** Tür. mutlu kimse
şād u mesrūr kimse ma‘nāsınadur 184
- ħuş (Far.):** Tür. 1. Ana, 2. can, 3. helak
bir ħāletdür ki Türkide andan öġ ile ta‘bîr iderler ve ġāh cān ma‘nāsına ve ġāh helāk ma‘nāsına gelür 65
- ħuşğ (Far.):** Tür. 1. kuru, 2. huysuz, 3. işe yaramaz ; Ar. yâbis
ķuru ‘Arabca yâbis ve bedĥū ve nâkes ma‘nāsına da gelür 87
- ħuşūşā (Ar.):** Tür. başkaca, ayrıca

aşlinda mef'ul-i muṭlaḳdur fi'l maḥzūfdur aḥaṣṣ u ḥuṣūṣā taḳdīrindedür 5

aşlinda 16

ḥuṣe (Far.): Tür. 1. üzüm ve hurma salkımı, 2. başak, 3. sünbüle, 4. gökkuşağı; Ar. sünbüle

üzümün ve ḥurmanun salkımı ve buğdayun ve arpanun başı ve gökde bir burc adıdır ki sünbüle dirler 271

buğdayun ve arpanun başı ki'Arabca sünbüle dirler ve bunlara beñzer ḥubūbātuñ başı ve şalkım ve elegimşāgmel ve gökde sünbüle burcı ma'nāsına da gelür 348

ḥuṣūk (Far.): Tür. 1. çirkin, 2. haram yiyen
çirkin ma'nāsına ve ḥaramzāde ma'nāsına daḥı gelür 308

ḥūzegār (Far.): Tür. defineci
define isteyüci ve arayıcı kimse dimekdür 404

ḥuzūk (Far.): Tür. 1. Tasa, 2. zahmet vermek, 3. öfke, 4. evsiz
tasa ve hüdük ya'ni üşendirmek ve zaḥmet virmek Türkide daḥı isti'māl olunur ki hüdük ve yarma dirler ve ğazab ma'nāsına da gelür ve evsüz daḥı isti'māl olunur 419

hümām (far.): Tür. ulu kişi
aşlinda büyük pādīṣāh ma'nāsınadır ṣoñra her ulu kişiye ıtlāḳ olındı 394

hümāyūn (Far.): Tür. kutlu
kutlu dimekdür ferḥunde ve ferruḥ ma'nāsına 36

hüveydā (Far.): Tür. açık, belli
āṣikāre ve 'ayān ma'nāsına 373

I

'ıyş (Ar.): Tür. hayat
hayat ma'nāsınadır 159

İ

ibrişim (Far.): Tür. ipek iplik; Ar. ibrisim

tut yaprağında hâşıl olur ‘Arab ta’rīb idüp ibrisim dir sin-i mühmele ile 266

içî (Ar.): Tür. 1. Paşa, vezir, 2. Atmaca kuşu
paşa ve vezir ma’nāsına ‘Arabîdür ve atmaca kuşu ma’nāsına da gelür 444

idend (Far.): Tür. 1.sayarak belirleme, 2. denklik
şağış ki mu’ayyen olmaya ve denk ki yüküñ bir tarafıdur ve dirhemüñ bir cānibi ma’nāsına da gelür 396

ider (Far.): Tür. 1.dâimâ, 2. şimdi, 3. burada
hemîşe ya’ni dā’im ma’nāsınadır ve bu yaña ve burada dimekdür 174

igen (Tür): Tür. çok; Ar. ziyâde
ziyâde dimekdür 439

‘ilm-i Rabbānî (Ar.): Allâh’a mahsus ilim
Rabbü’l-‘Ālemîne mensüb bir ‘ilm dimekdür murād kitāb-ı Meşnevî-yi tavşîf ve medhdür 16

İmrüz (Far.): Tür. bugün
bugün dimekdür 181

İmsâl (Far.): Tür. bu yıl
bu yıl dimekdür 355

İN (Far.): Tür. işaret ismi, bu
Fārsîde ism-i işâretdür qurbına işâret olunur 71
bu dimekdür qarîbe işâretdür hazā gibi 114

İncâ (Far.): Tür. mekan
mekân 115

İnek (Far.): Tür. işte
işte ma’nāsına 196

İrşād (Ar.): doğru yolu gösterme, uyarma
‘Arabca toğrı yola delîl olmağa dirler 18

İslām (Ar.): Tür. boyun eğme, kendini teslim etme
inkıyād ma’nāsına 6

ispergam (Far.): Tür. fesleğen; Ar. reyhân

*feslegen envā'ına ıtlāk olunur ism-i 'āmdur 'Arabīde ism-i 'āmı
reyhāndur 391*

istāden (Far.): Tür. yürürken durmak
giderken tırmağ 319

İy (Far.): Tür. seslenme
harf-i nidādur 84

ızzet (Far.): Tür. şeref
şeref ma'nāsına 45

istīze (Far.): Tür. inat etmek
öñegülük ma'nāsınadır 224

J

jāle (Far.): Tür. 1. kırağı, 2. tulum
*gökden yağan çiye dirler şol tulumda dağı dirler ki anuñıla şuda
yüzerler 67*

Her gice düşen kaçre kaçre çiye dirler 245
şol tulumdur ki üfürürler aña şuda binerler anuñıla yüzerler
Türkce tulğuk dirler 259

jāj (Far.): Tür. 1. harman, 2. deve dikenini, 3. çer çöp, 4. batıl söz, 5. bir ot;
Ar. galīs
bāṭıl söz ve hırman ve kulagın dikenini ve çer çöb ve deve dikenini
ma'nalarına gelür 70

harman ve harman kapısı ve deve dikenini ve çör çöb ve bāṭıl söz
ve kulugun dikenini ve bir otdur ki 'Arabca galīs ve gālīş dirler 408

jāj-ḥāy (Far.): Tür. söz söyleyen
söz çiyneyici ya'ni söyleyici dimekdür 70

jem (Far.): Tür. avurd
avurd ma'nāsına 318

jeng (Far.): Tür. is, pas
is ve pas ma'nāsına 71,199

jerf (Far.): Tür. derin; Ar. 'amık
deriñ 'Arabca 'amiğ ma'nāsına 233

jinde (Far.): Tür. yamalı elbise, eski elbise

yamalu ʔon yaʕni köhne ʔaftān maʕnāsına 240

K

- ʔabā (Far.):** Tür. kaftan
ʔaftān 74
- kāc (Far.):** Tür. 1. tokat, 2. bir ağaç adı
sille ki bir ādemūñ yüzine ururlar ve bir şecerūñ adıdur 384
- kadīm (Ar.):** Tür. eski
ʕindeʕl-felāsifede üç nevʕ üzeredür biri ʔadīm biʕz-zātdur biri daḥı ʔadīm biʕz-zemāndur biri daḥı ʔadīm biʕl-izafedür 1
- kādir (Ar.):** Tür. kudret sahibi
şol şeyʕe dinür ki dilerse bir şeyʕ işler ve dilerse terk ider
- kāğa (Far.):** Tür. bilgisiz, cahil
nādān yaʕni cāhil ve ebleh maʕnāsına 438
- kaḥ (Far.):** Tür. 1. köşk, 2. eğlence ve gezinti yeri
köşk ve ʔardaḥ ve temāşāgāh ve teferrücgāh maʕnāsına 253
- kāh (Far.):** Tür. 1. saman, 2. makam sahibi olmak; 3. kaynak 4. marul Ar. tibn
şaman ʕArabca tibn maʕnāsına ve manşıb u minder ve mesned ve marul maʕnāsına 311
- kāhū (Far.):** Tür. marul
marul ki bağçelerde ekerler şatarlar 311
- kāj (Far.):** Tür. 1. şaşı, 2. gölgelik, 3. turna; Ar. ehvel
şası ʕArabca eḥvel maʕnāsına ve sāyebān ve ʔurna maʕnāsına da gelür 408
- kāk (Far.):** Tür. peksimet
beksümed didükleri etmekdür 231
- kākā (Far.):** Tür. 1. kişi, 2. hindistanlı, 3. ulu kişi
kişi ve hindī ādem ve ulu kişi maʕnāsınadır 386
- kālā (Far.):** Tür. 1. Eşya, , 2 kumaş, 3. Ses, seda, 4. Feryat, 5. kap, kacak, 5. Örtü,yatak, 6. Ev eşyası
üç maʕnāya gelür evvel meʔāʕ ve ʔumaş şānī ev eşvābı ki ʕArabīde esāsüʕl-beyt dirler şālīş bāng u şadā ve feryād ʔumaş ve evde

müsta‘mel olan kab kaçak ve örtü döşek ve emsâli metâ‘ül-beyt ma‘nâsına 88

kâlim (Far.): Tür. kadın
er görmüş ‘avret ya‘ni eri olup berâde dahı varan ‘avret ammâ meşhûr olan oldur ki er görmüş ‘avrete ıtlâk olunur 371

kâlîve (Far.): Tür. 1. ahmak, 2. baş ağrısı, 3. gönüllü, 4. gösterişli kimse
bön ve ebleh ve ahmağ ve baş ağrısı ve gönüllü ve şol kimesnedür ki kendüyi düzer koşar güzel gösterür görenler güzel şanur 134

kâluc (Far.): Tür. serçe parmak
şırça barmağ 124

kânûn (Ar.): Tür. 1. ocak , 2. ay adı, 3. oğlak burcu, 4. kova burcu, 5. ağırkanlı
demürden veyâ bakırdan düzilmüş od yakacak ocak minkal dahı dirler ve târîh-i Rûmda iki ayuñ adıdur birine kânûn-ı evvel dirler ki kış ayıdur güneş anuñ on üçünci günü cedî burcuna itti‘kâl iderler birine dahı kânûn-ı âhır dirler orta kış ayıdur güneş anuñ on üçüncü günü delev burcuna itti‘kâl ider ve dahı kânun ağır âdem ma‘nâsına da gelür 426

kâr (Far.): Tür. 1. iş, 2. ekin
iş ve ekin ma‘nâsına 113
iş ma‘nâsına 325

kârd (Far.): bıçak; Ar. sikkin
bıçağ ‘Arabca sikkîn 66

kârgâh (Far.): Tür. iş yeri; Ar. hânût
iş yeri dimekdür ‘Arabca hânût dirler 225

kâriz (Far.): Tür. ark; Ar. kanât
arh ma‘nâsına ki yir içünde itdükleri şu yolına dirler ‘Arabca kanât ta‘bîr iderler 82

kâse (Far.): Tür. çanak, kase; Ar. kas’a
Türkce çanak ‘Arabca kaş’a dirler 201
çanak ‘Arabca kaş’a ma‘nâsına 270

kâsnî (Far.): Tür. 1. gündöndü çiçeği, 2. Bir çeşit marul; Ar. hindibâ

güneyik didükleri ot ki ‘Arabca hindubā dirler dirler ġāyet nāfi‘dür aşl budur ki çiçegine ıtlāk olunur ve bir nev‘ marul kaşnī ma‘nāsına dağı gelür 332

kāsten (Far.): Tür. eksilmek; Ar. naks, intikâs
eksik itmek ve eksülmek ma‘nāsına 311
eksimek ve eksilmek ‘Arabca nakş ve intikāş ma‘nāsına müte‘addī ve lāzım isti‘māl olunur 319

kāş(Far.): Tür. keşke; Ar. leyte
kāşki ‘Arabca leyte ma‘nāsınadır 92

kāşāne (Far.): Tür. 1. kış evi, 2. balkon, 3. sohbet yeri, 4. ev
kış evi ve şehnişîn ve şöhet yiri ve muṭlaḳ ev ma‘nāsına 253

katū (Far.): bir il adı
bir yirdür ya‘ni bir vilāyet adıdır 445

kāz (Far.): Tür.1. altın ve gümüş kesilen keski, 2. cetvel, 3.kez,defa, 4.in, mağara
şındı ve huşūşıla ol şındıya dirler ki anuñıla altun ve gümüş keserler ve cetel ma‘nāsına gelür ki Türkce kez dirler Fārsice kāz dirler ve tağlarda ve yabān yirlerde olan iniler ki koyun kuşlar ve kavranīler şıgınır

kāze (Far.): Tür.
gömele ki bostāncılar ve şayyādlar eşcārdan çatarlar ve üstin otlā deper ağıla örterler içinde otururlar ve gürdlerüñ alçuğına dağı dirle 152

keb (Far.): Tür. 1.sataşmak, 2. avurd içi
laf urmaḳ ve sürçmege ve āvirdüñ iç yanına dağı keb dirler 188

kebī (Far.): Tür. maymun
maymun didükleri hayvāndur 298

kebk (Far.): Tür. 1. keklik, 2. bilgisiz, 3. marul
keklik kuşı ve nādān ve marul ma‘nāsına 316

kebūd (Far.): Tür. gök rengi
gök levne dirler 120

kebüter (Far.): Tür. güvercin
gögercin ehlīsine dirler 93

kebş (Ar.):	Tür. koç <i>koç ‘Arabîdür 112</i>
keb-zende (Far.):	Tür. sataşan <i>lafurucı ma’nāsına 188</i>
kec (Far.):	Tür. kireç <i>kirec nevre ma’nāsınadır 86</i>
kedü (Far.):	Tür. kabak; Ar. kara’ <i>ḳabak ‘Arabca ḳara‘ ma’nāsına 277</i>
kef (Far.):	Tür. 1.el ayası, 2. yasaklama, 3. tutucu <i>el ayası ma’nāsına ve men‘ ma’nāsına maşdar daḥı isti‘māl olunur 123</i> <i>tutucu dimekdür 105</i>
kefe (Far.):	Tür. harman sonu kesmik didükleridür ki ḥarmanuñ soñıdur 218
kefgîr (Far.):	Tür. delikli kepçe <i>deliklü kepce ki anuñıla çölmekden kef alurlar 105</i>
keş (Far.):	Tür. ayakkabı <i>başmak ma’nāsına 226</i>
keşger (Far.):	Tür. ayakkabıcı <i>aşmakçıya dirler 226</i>
keftâr (Far.):	Tür. sırtlan; Ar. zabu’ <i>Türkce sırtlan didükleri yırtıcı cānavar ‘Arabca zabu‘ dirler 268</i>
keften (Far.):	Tür. yarılp açılmak <i>yarılup açılmaḳ ma’nāsına 391</i>
keh (Far.):	Tür. saman şaman dimekdür 85
keh-gil (Far.):	Tür. samanlı balçık <i>şamanlu balçuḳ dimekdür 85</i>
kehkeşân (Far.):	Tür. samanyolu <i>gökdeki aḳ yol ki Türkîde aña şaman uğrısı ta‘bîr olunur 95</i>
kej (Far.):	Tür. 1. eğri, 2. ipek iplik; Ar. a‘vec <i>tab‘ı egrilici kimesne dimekdür 57</i> egri ‘Arabca a‘vec ma’nāsına 249

ibrîşim ma'nāsına 266

kelāje (Far.): Tür. saksagan; Ar. akmak

şaksagan didükleri kuş 'Arabca 'akmak dirler 151

kelāş (Far.): Tür. 1.küf, 2. baykuş, 3. horoz, 4. bekçi

küf ki demürde ve etmekde ve ğayrı nesnelerde olur ügi ve baykuş ve ħoros ve nıgehbān ve nıgehdār ma'nāsına gelür 317

kelle (Far.): Tür. kafa

baş ve depe ve kafa 276

kem (Far.): Tür. 1. Eksik, 2. Yüce, muhterem; Ar. nākıs

eksik ve ednā ve 'azīz ve muhterem ma'nālarına gelür 37

eksük 'Arabca nākıs ma'nāsına 217

kemālāt (Ar.): Tür. olgunluklar, yetkinlikler

kemālūñ cem'idür 8

kemer (Far.): Tür. 1. kuşak, 2. kirpi, 3.kaya

kuşak ve kirpi ve tağdan yonulmuş kaya ma'nāsına gelür 110

kemīn (Ar.): Tür. pusuya gizlenmiş adam

pusu ki bir leşkercenūñ maħallinde bir bölük ādemi bir yırde şaklarlar 335

kenār (Far.): Tür. yan; Ar. taraf

Türkce kırañ 'Arabca taraf ma'nāsına ve daħı kenār ħālet-i vuşlatda kuçmak ma'nāsına gelür bunuñıla ve şalatden kināye iderler 352

kende (Far.): Tür. 1.kopmuş, 2. kokmuş

kopmuş dimekdür 183

koğmuş dimekdür 183

kenden (Far.): Tür.1. koparmak, 2. kazmak, 3. koymak, 4. deri yüzmek, 5. Bulmak

koparmak ma'nāsına ve kazmak ve koymak ve deri yüzmek ve bir nesne' çıkarmak ve bulmak ma'nāsına da gelür 183

kenden (Far.): Tür. ölü gibi kokmak

murdār koğmak ma'nāsınadır 183

kendīde (Far.): Tür. kokmuş şey

koğmuş ve yimiş murdār koğulu nesnedür 183

- kendiden (Far.):** Tür.ölü gibi kokmak
murdār koḡmak ma'nāsınadır 183
- kendü (Far.):** Tür. 1. bal kovanı, 2.çaba
bal kovarı ve çaba ma'nāsına da gelür 96
- kendüri (Far.):** Tür. 1. sofrası, 2. örtü, 3.sepet
kendirik didükleri büyük sofrası ki etrāk tã'ifesinde çok olur ve pişkîr ve izârdur ki sofrası üzerine korlar ve balçığula ve tersle sıvanmış büyük galle koyacak sepet ma'nāsına da gelür 446
- kenefş (Far.):** Tür. selvi ağacı
serv şeceri ki bir ma'rûf toğrı şecerdür zîrâ maḥbûblarıñ boyunu aña teşbîh iderler 361
- kenev (Far.):** Tür. kendir
kendir didükleri kettândur ki andan urğan iderler 361
- keñîz (Far.):** Tür. 1. kadın köle, 2. kırnak
bendenüñ dişisidür ki Türkîde aña kırnâḡ ta'bîr iderler 102
- kenûñ (Far.):** Tür. şimdi; Ar. inşaallah
şimdi ma'nāsınadır ve inşâ'allâh ma'nāsına da gelür 366
- ker (Far.):** Tür. sağır; Ar. asamm
ḡulağı sağır olan kimesneye dirler 'Arabca aşamm dirler 171
- kere (Far.):** Tür. küf
küf ma'nāsına 317
- kerejmân (Far.):** Tür.gökyüzü
'arş u felek ve âsmân ma'nâlarına gelür 246
- kerḡ (Far.):** Tür. 1. köşk, 2. meşhur bir şehir
köşk ve me'vâ ve bir meşhûr şehîr dür ki ḡutbü'l-evliyâ-yı ḡazret-i ma'rûf-ı Kerḡî ol şehre menşûbdur 395
- kes (Far.):** Tür. kimse
kimse dimekdür 83
- keş (Far.):** Tür. 1. koltuk içi, 2. güzel; Ar. begal
güzel ve güzâḡî ma'nāsına 157
ḡoltuḡ içi 'Arabca begal ma'nāsına 157
- keşende (Far.):** Tür. çekici
çekici ma'nāsına 186

keşiden (Far.):	Tür. çekmek <i>çekmek ma'nāsına</i> 186, 286
keşten (Far.):	Tür. 1. tepelemek, 2. ekmek; Ar. 1. katl, 2. zirâ'at <i>depelemek, 'Arabca katl ma'nāsınadır</i> 186 <i>ekmek 'Arabca zirâ'at ma'nāsına</i> 89
keştî (Far.):	Tür. büyük gemi; Ar. sefine <i>büyük gemi 'Arabîsi seffinedür</i> 124
kevn (Ar.):	Tür. var olma <i>hudûş ma'nāsınadır</i> 3
kevşer (Ar.):	Tür. 1. cennet ırmağı, 2. hayırlı insan, 3. Her şeyin çoğulu, 4. İslam, 5. peygamberlik <i>uçmak ırmaqlarundan bir ırmağın adıdır ki cümle uçmağın ırmaqları andan akar, hayr u ihşânı çok ulu kişi seyyid kişi el-hayr ma'nāsına ve her şey'ün keşîrine ve islâm ve nübüvvete dahı dirler</i> 175
key (Far.):	Tür. 1. yüce hükümdar, 2. ne zaman <i>ulu pâdişâha ve ulu hâna ya'ni ulu bege dirler ve dahı kaçan ve ne vakit ma'nāsına gelür</i> 149
key (Far.):	Tür. 1. kaçan, 2. ne zaman <i>kaçan ve ne vakt ma'nāsına</i> 108
keyğar (Far.):	Tür. iyi ya da kötü işlere verilen karşılık <i>cezâ ve yaramazluğa 'ıvaz ve mükâfât ma'nāsına isti'mâl olunur</i> 173
kehân (Far.):	Tür. 1. padişahlar, 2. yüce, 3. cihan, 4. ikinci <i>pâdişâhlar dimekdür ve yüce ve cihân ve ikinci ma'nāsına da gelür</i> 427
keyvân (Far.):	Tür. 1. zuhal yıldızı, 2. erkek adı <i>zuhal dirler bir yıldızdır ki yedinci kat gökde olur ve felek-i zuhale dahı dirler ve esmâ-yı ricâldendür</i> 169
kıf (Far.):	Tür. bir çeşit kap <i>bir nev'e kabdur murâd destîdür</i> 416
kıf'a (Ar.):	Tür. 1. Parça, 2. Kafiyeleleri aynı olan iki beyit

pāre ma'nāsına ve iki beyt dirler ki kâfiyeleri bir ola ammā maṭla'ı olmaya 35

ki (Far.): Tür. vasıf edatı
Edât-ı tavşîfdür 27, 126

kih (Far.): Tür. 1. küçük, 2. şanı alçak; Ar. 1. sagîr, 2. denî
kiçi 'Arabca şagîr ma'nāsına ve şânı alçaq denî ma'nāsına da gelür 358

kîle (Far.): Tür. ölçek; Ar. sa'
ölçek ma'nāsına şa''Arabîdür 256

kilk (Far.): Tür. kâmiş kalem
qalem ma'nāsına isti'mâl olunur hâme ile bunuñ beyninde fark vardır kilik ol qamışa dirler ki andan qalem iderler andan olan o ki kilik dirler yonulup qalem olduqdan soñra hâme dirler 267

kîmuht (Far.): Tür. eşek
Türkce şagrı ma'nāsına ki merkeb ve qatır şagrisından iderler 106

kink (Far.): Tür. kart oğlan, gürüz
qart oqlana ki Türkce gürüz ta'bîr iderler 98

kirbās (Far.): Tür. kumaş, özellikle kaftan dikilecek kumaş
bez ve huşûşla qaftanluk beze dağı dirler 225

kirdekūh (Far.): Tür. kürdistan'da bir büyük dağ
kürdistānda bir büyük tağdur 346

kirmdār (Far.): Tür. âşık
'âşîk ma'nāsınadır 399

kîş (Far.): Tür. 1. içine ok koyulan sandık, 2. din, mezheb
şol şanduk ki içine ok yay koyarlar Türkce kiş dirler ve dağı mezheb ve dîn ma'nāsına dağı gelür 280

kişt (Far.): Tür. 1. ekin, 2. boş bük
ekin ma'nāsına boş bük ma'nāsına da isti'mâl olunur 89

kişver (Far.): Tür. ülke, memleket
iqlîm ü memleket ma'nāsına 160

kiyā (Far.): Tür. 1. iş güç, 2. insanlar, 3. dört mevsim
iş güç ma'nāsına ve âdemler ve dört tabi'at ve seprendi ma'nāsına da gelür 386

- kös (Far.):** Tür. dişi organı
ferc-i zen ma'nāsınadır 107
- kūbile (Far.):** Tür. su yüzeyinde oluşan damlacık; Ar. habâb
şu üzere olan kabarcuğ ki yağmur yağarken olur 'Arabca habâb dirler 357
- kūf (Far.):** Tür. büyük yırtıcı kuş, baykuş; Ar. hâme
büyük yırtıcı kuşdur ki gice uçar 'Arabca hâme dirler ve baykuşa dağı dirler 151
- kūh (Far.):** Tür. dağ; Ar. cebel
tağ 'Arabca cebel ma'nāsına 251
- kūhân (Far.):** Tür. 1. deve hörgücü, 2. hayvanların sırt bölümü; Ar. zirve
deve örgecine dirler 'Arabca zirve dirler ve dağı her hayvānuñ sırtına dağı dirler 251
- kūj (Far.):** Tür. eğri
egri ve iki bükülmüş ma'nāsına 275
- kūj-püş (Far.):** Tür. arkası eğri
arkası bügri dimekdür 275
- kūknâr (Far.):** Tür. 1.haşaş, 2. bir tür çam ağacı
hâşhâş ve bir nev' çam şecerine dirler 403
- kūsec (Far.):** Tür. köse
şakalı az ve seyrek olan kimesneye dirler 275
- küşâde (Far.):** Tür. açık
açık ma'nāsınadır 85
- kūşe (Far.):** Tür. 1. bucağ, 2. kap kacak kulpu, 3. dövme kulp; Far. künc
bucağ künc ma'nāsına ve kab kacağın kulpu ve dövme iyilik 76
- ķūt (Ar.):** Tür. yaşamak için yenilen şey
bedeni imsāk iden bedel-i mā yetehallül olan gızāya dirler 17
- kūteh (Far.):** Tür. kısa; Ar. kasr
ķışa ma'nāsına 'Arabca ķaşr dirler 210
- kūze (Far.):** Tür. bardak
bardağ ma'nāsına gelür 118
- kūzek (Far.):** Tür. küçük oğlan; Ar.sabî
küçük oğlan 'Arabca şabî ma'nāsına 98

- kücā (Far.):** Tür. nerede
ķande dimekdür 242
- küften (Far.):** Tür. dökmek; Ar.kari'
dökmek Arabca ķari' ma'nāsına 89
- küleng (Far.):** Tür. turna kuşu
turna didükleri kuş 200
- kümīz (Far.):** Tür. pislik
necis ki ma'lūmdur 223
- kün (Ar.):** Tür. ol
eyle dimekdür 71, 196, 296, 303, 387
- künām (Far.):** Tür.1. vahşi hayvan ini, 2. kuş yuvası
yırtıcı ḥayvānların ini ve turağı ma'nāsına ve otluq yiri ve kuş
dernegi ma'nāsına dağı gelür 268
- künc (Far.):** Tür. kenar
bucaķ ma'nāsına 193
- küncid (Far.):** Tür. susam; Ar. simsim
Sīsām didükleri ma'rūf nesne 'Arabca simsim dirler 379
- küned (Far.):** Tür. eder
ider ma'nāsına 111
- künişt (Far.):** Tür. havra
*mutlaķ kelīse ma'nāsına ḥuṣūśıla cehūdlerün kilīsesine künişt
dirler* 307
- kürre (Far.):** Tür. atı ve eşeğin genci
atdan ve merkebden genc olana dirler 68
- küşt (Far.):** Tür. 1.taraf, ön arka, 3. öldürmek
*yan ma'nāsına ve būkr ü müşt ma'nāsına ve gāh maşdar
maķāmında öldürmek ma'nāsına* 130
- küşende (Far.):** Tür. katil
depeleyici ma'nāsına 186

L

- lābe (Far.):** Tür. 1.yalvarma, 2. şaka, 3. ele geçirilmişlik, 4. nükte, maskaralık
yalvarma ma'nāsınadır laṭīfe ve musahḥaralık ve füsūs ma'nāsına daḥı gelür 343
- lābegerden (Far.):** Tür. yalvarmak; Ar. tazarru'
yalvarmak 'Arabca tazarru' ma'nāsınadır 343
- lāğ (Far.):** Tür. alaya alma, şaka yapma; Ar. hezl
Türkce ḥorata 'Arabca hezl ma'nāsına 414
- lāğar (Far.):** Tür. zayıflık; Ar. hüzâl
arık 'Arabca hüzâl ma'nāsına 341
- lağziden (Far.):** Tür.kaymak
ṭayınmak ma'nāsına 103
- laḥt (Far.):** Tür. 1. çomak, 2. parça
çomak ve pāre ma'nāsına gelür 122
- lāk (Far.):** Tür. tekne
muṭlaḳā teknedür gerek balçuk teknesi olsun ve gerek ḥamīr teknesi olsun ve gerek giysi teknesi olsun 325
- lāl (Far.):** Tür. dilsiz; Ar. ahras
Türkce dilsüz demekdür ki 'Arabca aḥras dirler ve l'al ma'nāsına daḥı gelür 171
- lāleng (Far.):** Tür. bişi, tatlı
bişi ki yağda bişürdükleri ḥamīrdür ṭaṭlu ma'nāsına 324
- lāne (Far.):** Tür. yuva
yuva 151
- lāyiden (Far.):** Tür. ulumak
ürmek ve ulumak ve sızlamak ma'nāsına 142
- leb (Far.):** Tür. 1.dudak, 2. kenar
ṭudak ve kenār ma'nāsına 64
- leng (Far.):** Tür. aksak; Ar. e'rac
ağsak 'Arabca e'rac dirler 171
- lers (Far.):** Tür. sille
sille 'Arabca luṭme ma'nāsına 232

- levend (Far.):** Tür. cahil, bilgisiz
nādān ve ġāfīl ve bīnevā ve dā'imā nefis arzusına tābī' olan kimesne 396
- levīşe (Far.):** Tür. 1.bir tür ağaç, 2. Atların burunlarına takılan halka,esnek
yavaşa şeceri ki na'ibandlar yavuz olan atların burnuna geçirürlerdi 437
- ligām (Far.):** Tür. uyan; Ar.ta'rib
Türkce uyan didükleri ki 'Arabca ta'rib idüp licām dir 104
- liyākat (Ar.):** Tür. layık olma
lāyık olmak ma'nāsına 45
- līz (Far.):** Tür. hor hakîr kimse
hor ve haķîr kimse ma'nāsına 407
- lūbiyā (Far.):** Tür. bōrölce
bōgrölce ma'nāsınadır 81
- lūce (Far.):** Tür. şaşı; Ar. ehvel
egri gözlü kişi ki şaşı dirler, 'Arabca ehvel dirler 171
- lūk (Far.):** Tür. eli ayağı kesilmiş olan
eli ayağı kesik kimseye dirler 171
- lūş (Far.):** Tür.1. tembel insan, 2.hayvanların girdiği çamur
süst ü kâhil ya'ni tembel âdem dimekdür ve balçık ki hayvân batar aña dağı lūş dirler 305
- lū'lı' (Ar.) :** Tür. inci
 incü 'Arabîdür (1)
- lūk (Far.):** Tür. kızıl renk veren bir nesne
ol nesnedür ki anuñla kızıl renk boyarlar hindūsitāndan gelür ki anda serv gibi bir otuñ üstine gökden yağar 325
- lūmter (Far.):** Tür. kuvvetli, heybetli
büyük ve semiz ve kuvvetlü 380
- Lünc (Far.):** Tür. avurd
avurduñ taş yanı ve muṭlakā avurd ma'nāsına 193
- Lündiden (Far.):** Tür. laf vurmak
Laf urup söz çiynek ma'nāsına 397

M

- mā (Far.):** Tür. biz; Ar. nahnü
biz ma'nāsına 'Arabīde naḥnū dirler 219
- māde (Far.):** Tür. dişi
dişi 112
- māder (Far.):** Tür. ana; Ar. valide
Türkce ana 'Arabca vālide ma'nāsına 238
- mağ (Far.):** Tür. karanlık
ḡarañu ma'nāsına 414
- māğ (Far.):** Tür. 1. gece karanlığı, 2. kara bataklık, 3. çayır çimen, 4. kuş bahçesi, 5. derilerin iç yanı
maḥşūsā gice ḡarañusına dirler ve şu üzerinde yürüyen ḡara böcük ve ḡara bataklık kuşu ve çayır çimen ve murğzār ve saḥtiyānuñ ve ḡayrı derileruñ iç yanı ma'nāsına da gelür 414
- mağbūn (Ar.):** Tür. aldanmış
aldanmış ma'nāsına 'Arabīdür 50
- mağz (Far.):** Tür. beyin, ilik
beyni ve ilik ve mecāzen her nesnenüñ üzerine ve içine ve her nesnenüñ ḥulāşasına mağz dirler 16
beynī ve ilik ve mecāzā her nesnenüñ özine ve içüne mağz dirler ve her nesnenüñ ḥulāşası ve yağı ma'nāsına 75
- māh (Far.):** Tür. 1. ay, 2. aybaşı
semāda olan ay ve bir yılañ on iki bahşından bir bahşına māh dirler 67
ay 99
- maḥbūb (Ar.):** Tür. güzel oğlan
güzel oğlana ıtlāḡ 29
- maḥbūn (Ar.):** Tür. kıtlık için saklanan şey
ḡabenlenmiş dimekdür (17)
- māḥcī (Far.):** Tür. koşu atı
palan atı ya'ni semer atı ki aña sīḡāne dirler 328

māhī (Far.):	Tür. balık; Ar. semek <i>balık ‘Arabca semek ma‘nāsına</i> 180
māhir (Ar.):	Tür. kabiliyetli <i>hāzık ma‘nāsınadır</i> 13
māh-kāne (Far.):	Tür. aylık <i>aylık ya‘ni aylık ‘ulūfe ma‘nāsına</i> 441
maḳām (Ar.):	Tür. durulan, durulacak yer <i>aşlında mevzi‘-i ḳademeyne dinür idi şoñra her iḳāmet olunan mevzi‘a ıtlāḳ olundu</i> 21
mākiyān (Far.):	Tür. tavuk; Ar. decāce <i>tavuk ki ‘Arabca decāce dirler</i> 150
ma‘nā (Ar.):	Tür. anlam, maksat <i>maḳşūd ma‘nāsına</i> 24
mānden (Far.):	Tür. kalmak <i>ḳalmaḳ ma‘nāsına</i> 136
mānisten (Far.):	Tür. benzetmek; Ar. müşāhabet <i>beñzetmek ‘Arabca müşābehet ma‘nāsına</i> 67, 162, 250
mār (Far.):	Tür. yılan; Ar. hayye <i>yılan ‘Arabca hayye ma‘nāsına</i> 180
māsa (Far.):	Tür. kürek <i>kürek ma‘nāsına</i> 198
māst (Far.):	Tür. yoğurt <i>yoğurt ma‘nāsınadır</i> 80
māstabā (Far.):	Tür. yoğurtlu çorba <i>bozca aşına dirler ki ma‘rūfdur</i> 80
māş (Far.):	Tür. 1.mercimek, 2. Börülce Türkce mürdümek didükleri nesnedür ve ḳaraca bögrülceye daḫı <i>māş dirler</i> 215
māşū (Far.):	Tür. elek, kalbur <i>elek ve ḳalbire daḫı dirler</i> 237
māye (Far.):	Tür. asıl <i>her şey‘üñ aşlına dirler</i> 178
me‘būn (Ar.):	Tür. 1. ibne, ibne saçı, 2. hâin

- übne şacı dimekdür ‘Arabîdür Fârsîde dağı müsta‘meldür hîz
oğlana dirlerhâyin ma‘nâsına da gelür 427*
- mecûy (Far.):** Tür. isteme
isteme dimekdür 118
- medhûş (Far.):** Tür. deli
delü ma‘nâsınadır 302
- meh(Far.):** Tür. ay
mâhdan taḥḥf olunmuşdur ay ma‘nâsına 95
- meğak (Far.):** Tür. çukur
çuḡur ma‘nâsınadır 233
- meger (Far.):** Tür. halbuki
edât-ı istiṣnâdur 51
- meges (Far.):** Tür. sinek; Ar. zübâb
siñek ‘Arabca zübâb ma‘nâsına 208
- mehâr (Far.):** Tür. yular
*Türkce burunduruḡ ma‘nâsına ki ḡayvâna vurduḡları yulara dirler
260*
- mekîden (Far.):** Tür. emmek
emmek ma‘nâsınadır 289
- meknûn (Ar.):** Tür. 1. Saklı, gizli, 2. dizilmiş
*iki ma‘nâya olur biri mestûr ma‘nâsına ve biri manẓûm ya‘nî
dizilmiş ma‘nâsına 22*
- mekûn (Far.):** Tür. yapma, etme
eyleme dimekdür 206
- melâḡ (Far.):** Tür. çekirge; Ar. cerâd
Türkce çekürge ‘Arabca cerâd ma‘nâsına 374
- melend (Far.):** Tür. söz çiğneme
laf urup söz çiyneme dimekdür 397
- men (Far.):** Tür. ben; Ar. ene
*Fârsîde ben dimekdür (2)
zamîr-i mütekellimdür ‘Arabîde ene Türkîde ben ma‘nâsına 256*
- mencû (Far.):** Tür. mercimek; Ar. ‘ades
mercimek ‘Arabca ‘ades ma‘nâsına 215

- menn (Far.):** Tür. batman; Ar. menn
batman ma'nāsına ki ikiyüz altmış dirhemdir her iklimde bir dürlü sayılır 'Arabide dağı menn dirler teşdidile 256
- meniş (Far.):** Tür. 1. huy, 2. gönül hoşluğu, 3. kibar, 4. arzu, 5. himmet, 6. oluk
tab' u tabi'at ma'nāsına ve gönül hoşluğu ve kibar ve arzu ve himmet ve oluk ma'nāsına da gelür 412
- merd (Far.):** Tür. erkek; Ar. racül
Türkce er, 'Arabca racül ma'nāsına 172
- merdān (Far.):** Tür. yiğitler, erenler
ricālullāh Türkce erenlerdür meşâyih katında mücāhede ve 'ibādetile kuvvet-i seriyye kesb idüp ser-i yüzünde esrār tālībīne taşarrufa mālīk olan meşâyihā ıtlāk olunur taşarruf fi'l-vücūd şart degildür 263
- merdüm (Far.):** Tür. göz bebeği; Ar. insanü'l-ayn; Far. merdüm-i çeşm
ādem oğlanı ma'nāsına 146
ādem oğlanı ve dağı göz bebegi ma'nāsınadır ki merdüm-i çeşm dirler 'Arabca insānū'l-ayn dirler 238
- merğül (Far.):** Tür. örülü saç
örülü saç ma'nāsına 97
- merḥ (Far.):** Tür. bir yeşil ağaç
mağrib vilāyetinde iki şecerdür ikisin biri birine sürerler od çıkar şām Türkisidür 395
- merḥabā (Ar.):** Tür. 1. saat, 2. yaklaşma
'Arabīdür sa'at ma'nāsınadır 'Arablar merḥaben ve ehlen dirler ya'ni sen sa'ate ve ehle geldüñ imdi istīnās ile istīḥāş eyleme dimekdür 84
- mervez (Far.):** Tür. Hirî şehrine yakın bir köy
Hirî şehrine yakın bir köydür kumı rāfzīdür 405
- meske (Far.):** Tür. tereyağı; Ar. zebed
tere yağı ki 'Arabca zebed dirler 150
- meşnevî (Ar.):** Tür. her beyti başlı başına kafiyeli ve başından sonuna kadar aynı vezinde olan manzûme
şol beyte dinür ki mışra'larınuñ ḥarf-i āḫırı bir ola 17

- meşām (Ar.):** Tür. burun
aşlında burun içinde olan ālet-i şemme ıtlāk olunurdi soñra burunuñ kendüye meşām ıtlāk olundı 11
- mevîz (Far.):** Tür. kuru üzüm
ķuru üzüm 267
- mey (Far.):** Tür. şarap; Far.bâde
süci ya‘ni şarāb ma‘nāsına, Fārsīde bâde dağı dirler 149,324
- meze (Far.):** Tür. tat; Ar. lezzet
ķad ya‘ni ķāşni ve lezzet ma‘nāsına 347
- meziden (Far.):** Tür. 1. emmek, 2. tatmak; Ar. masse
bir şey’i şorup emmek ‘Arabca maşşe ma‘nāsına ve ķatmak ma‘nāsına dağı gelür 289
- mışrā (Ar.):** Tür. 1.Kapı kanadı, 2. Şiirin her bir satırı
ķapu ķanadı ma‘nāsınadur şu‘arā irādesinde nışf-ı beyte ıtlāk olundı 37
- mî (Tür.):** Tür. soru edatı
Türkīde edāt-ı istifhāmdur 53
- mıçeked:** tamar ma‘nāsına gelür
- mih (Far.):** Tür. 1. ulu, 2. yok; Ar. seyyid
ulu ma‘nāsına 250
ulu ‘Arabca seyyid ma‘nāsına ve ne ya‘ni yok ma‘nāsına da gelür 358
- mihmān (Far.):** Tür. konuk
ķonuğa ıtlāk olunur 250
- mihr (Far.):** Tür. 1. güneş, 2. sevgi, muhabbet, şefkat; Far. 1.sonbaharın ilk ayı, 2. ayın on altıncı günü, 3. ilk yaz ayı
güneş ma‘nāsına ve dağı mihr sevi ve muhabbet ma‘nāsına gelür ve dağı mihr şefķat ve faşl-ı ķazānuñ evvel ayı ve ayuñ on altıcı günü ve ilk yaz ayı ma‘nāsına gelür 260
- mikun āzmūn (Far.):** Tür. sına
şına, imtiķān eyle dimekdür 135
- mīmān (Far.):** Tür. kal
ķal ma‘nāsına 136

- mīniyāmed (Far.):** Tür. gelmedi
gelmedi demekdür 219
- mis (Far.):** Tür. bakır
bakır 111
- mītīn (Far.):** Tür. 1.büyük çekiç, 2.kazma
külüng ki anuñıla taş keserler kazmaya da dirler 198
- mīve (Far.):** Tür. meyva, yemiş
insān yiyecek yemiş 252
- miyān (Far.):** Tür. 1. bel, 2.aralık, 3. iç
orta ve bel ve aralık ve iç ma'nāsına 76
bil ma'nāsına 252
bil ve her şey'ün ortası ve aralık ve iç ma'nāsınadır 110
- mīzbān (Far.):** Tür. misafir kabul eden; Ar. muzîf
konuk alup ri'āyet idene dirler 'Arabca muzîf dirler 250
- muğ (Far.):** Tür. 1. ateşe tapan kâfir, 2. dinsiz, 3. kıyâmet, 4. bakır boynuzu
âteşe tapan kâfire ıtlâk olunur ve zındık ya'ni münkir kıyâmet ve bakır boynuzu ma'nāsına da gelür 414
- mukābele (Ar.):** Tür. yüzyüze
muvācehe ma'nāsına ya'ni yüzbeyüz 38
- mül (Far.):** Tür. oynaş
oynaş ma'nāsına 313
- müliden (Far.):** Tür. eğlenmek
eglenmek ma'nāsına 313
- mūr (Far.):** Tür. karınca; Ar.neml
karınca ki 'Arabca nemle dirler 180
- murgāb (Far.):** Tür. ördek
ördek ma'nāsına 111
- murūd (Far.):** Tür. armut
Türkce emrūd didükleri yemişdür 203
- muştafā (Ar.):** Tür. seçilmiş
maḥlūkāt beyninden kurbet-i ḥāşşaya ve maḳām-ı maḥbūbiyyete ıstıfā' ve ihtiyār olunmuş demekdür 5
- müş (Far.):** Tür. 1. fayda, 2.koyun

	<i>fāyide ma'nāsına</i> 65
	<i>çoyun ma'nāsına</i> 155
müşār (Far.):	Tür. çaylak kuşu <i>çaylak didükleri kuş</i> 401
müy (Far.):	Tür. saç, kıl <i>kıl ve saç ma'nāsına gelir</i> 131
müyiden (Far.):	Tür. ağlamak <i>ağlamak ma'nāsına</i> 402
müze (Far.):	Tür. çizme; Ar. huf <i>edik 'Arabca huf ma'nāsına</i> 299
mühezzeb (Ar.):	Tür. temiz, hâlis <i>pāk ve hālîş ma'nāsınadır</i> 58
mühre (Far.):	Tür. 1. boncuk, 2. kağıt ve bez mührresi, 3. Omurga. <i>boncuğ kâğıd ve bez mührresi (11) ve oñurğa kemügi</i> 331
müjde (Far.):	Tür. muştı, sevinç haberi <i>muştuluk ma'nāsına</i> 279
müje (Far.):	Tür. kirpik <i>kirpik ma'nāsına</i> 64
müjgân (Far.):	Tür. kirpikler <i>kirpikler ma'nāsına</i> 64
mül (Far.):	Tür. süci,içki <i>süci ma'nāsına</i> 102
münc (Far.):	Tür. bal arısı <i>bal arusu ma'nāsınadır ve arular ki envā'ına şāmildür</i> 224
münevver (Ar.):	Tür. aydınlatılmış <i>nūrlandırılmış ma'nāsınadır</i> 23
mürd (Far.):	Tür. 1. mersin ağacının meyvesi, 2. suyun ortasında yetişen sebze; Ar. âş <i>mersin şeceri ki 'Arabca âş dirler bâ'z-ı naķale-yi lüğat mersin şecerinüñ yemişi ma'nāsına naķl itmiş mürdānenüñ mişli kılmış ve daķı mürd şu ortasında biten sebzeye daķı dirler</i> 267
mürğ (Far.):	Tür. kuş; Ar. tayr <i>kuş 'Arabca tayr ma'nāsına</i> 151

- müş** (Far.): Tür. yumruk, 2. ..3. avuç, 4. tokmak
yumruk ve başmağcı müştesi ve avuç ve tokmak 124
- müstemend** (Far.): Tür. üzüntülü, kederli
eñlü ya'ni hâcetlü ve şikâyetlü ve gamlu ma'nāsına da gelür 341
- müsteşâb** (Ar.): Tür.temiz, güzel
ṭayyib ve pāk bulunmuş dimekdür 48
- müzd** (Far.): Tür. 1. Kira, 2. yıldız; Ar. ücret, sevab
 Türkce kirā 'Arabca ücret ma'nāsına ve şevāb ve müşterī yıldızı

N

- nāb** (Far.): Tür. 1. samimi, katıksız, 2. benzer, 3. azı diş, büyük diş
ma'nā-yı haḳīḳisi ḥālīşdür mecāzen şāfī ma'nāsına isti'māl olunur ve mānend ve azu dişi ve gāyetde büyük diş ma'nāsına da gelür 387
- nādān** (Far.): Tür. bilgisiz, cāhil
 bilülü degildür dimekdür 116
ya'ni cāhil ve ebleh ma'nāsına 438
- nāfe** (Far.): Tür. ceylanın göbeğinden çıkan misk
göbek miski ma'nāsına gelür 110
- nāfercām** (Far.): Tür. bir şeye layık olmamak
bir şey'e lāyık olmayan kişi ve lāyık olmayan nesne ma'nāsına gelür 422
- nağz** (Far.): Tür. 1.iyi, 2. Temiz, 3.çapük,astar, 4.saf,katıksız
eyü ve pāk ve çapük ve ḥālīş ma'nālarına da gelür 75
- naḥcīr** (Far.): Tür. 1. av, 2. işeme, 3. pusu; Ar. 1. sayd, 2. bevl
av 'Arabca şayd ma'nāsına avcıya naḥcīrdār dirler ve pusu ve bevl ma'nāsına daḡı gelür 333
- nāḥun** (Far.): Tür. tırnak; Ar. zufr
tırnağ, 'Arabca zufr ma'nāsına gelür 123
- nāk** (Far.): Tür. mişk otu
mişk otı ya'ni bir otdur ki mişk gibi hoşar 421
- nākır** (Ar.): Far. 1.çalgı aleti, 2. kuş yuvası, 3. yırtıcı hayvan pençesi

çeng ve çeng-i sâz ma'rûf ma'nâsına olduğu gibi kuş kaynağı ve yırtıcı cānavarların pençesi ve âdem pençesi ma'nâlarına dağı isti'mâl olunur 6

nāliden (Far.):

Tür. inlemek

iñildemek ma'nâsına 339

nām (Far.):

Tür. ad

ād ma'nâsına 1

nāme (Far.):

Tür. mektup

Türkce biti ya'ni mektûb ma'nâsına gelür 131

mektûb ma'nâsınadır 26

nāmevzûn (Far.):

Tür. biçimli olmayan

dimek mevzûn değil dimekdür 57

nān (Far.):

Tür. etmek

etmek ma'nâsına 80

nān-ḥurîş (Far.):

Tür. katık, ekmeğe katık edilen şey; Ar. idām

etmek katığı 'Arabca idām ma'nâsınadır 271

nār (Far.):

Tür. nar; Ar. rumman

Türkce enār ma'nâsına 'Arabca rummān dirler 203

nāsezā (Far.):

Tür. 1 bir şeye layık olmamak, 2. yaramaz, 3. geleceği iyi olmayan, fayda sağlamayan 4. küçücük

bir şey'e lā'îk olmayan kişi ve lā'îk olmayan nesne ma'nâsına gelür yaramaz ve āhır eyü değil ve 'ayblu iş ve fā'idesüz ve kiçirek ma'nâsına da gelür 422

nāvdān (Far.):

Tür. oluk

oluk gerek degirmen oluğı olsun ve gerek tām oluğı 82

nāvek (Far.):

Tür. ok

koğuş okı 421

nāve (Far.):

Tür. ağaçtan içi oyulmuş nesne

şecerden her içi oyulmuş nesne 78

nāviden (Far.):

Tür. içi oyulmuş ağaç nesne

şecerüñ için oyup nāve eylemekdür 78

nāyije (Far.):

Tür. çeşme lülesi

lüle ya'ni çeşme lülesi 222

nāziden (Far.):	Tür. nazlanmak <i>nāzlanmaq ma'nāsınadır</i> 220
naẓir (Ar.):	Tür. benzer <i>mişl ma'nāsınadır</i> 26
naẓm (Ar.):	Tür. dizme, tertip etme, sıraya koyma <i>dizmege dirler</i> 22
neberd (Far.):	Tür. hamle, cenk <i>ceng ü hamle ma'nāsına</i> 398
nebire (Far.):	Tür. oğul, torun <i>oğul ve oğlu ma'nāsına</i> 314
nef'(Ar.):	Tür. fayda, yarar <i>fāyide ma'nāsına zāraruñ zıddıdır</i> 27
nehre (Far.):	Tür. 1. yayık, 2. güveç, 3. Bardak <i>Türkce yayık didükleri bir şey'dür ki yogurdu yayup yağ çıkarurlar güvece ve yaşşı bardağa dağı dirler</i> 150
nemek (Far.):	Tür. tuz <i>tuz ma'nāsına</i> 80
neng (Far.):	Tür. utanma, namus <i>'ār ve nāmūs ma'nāsına</i> 200
ner (Far.):	Tür. erkek <i>erkek</i> 112
nergis (Far.):	Tür. 1. bi çiçek, 2. sevgilinin gözü ma'ruf çiçekdür maḥbūblaruñ gözin şā'irler aña teşbīh iderler (1)
nerm-rev (Far.):	Tür. yavaş gitme <i>yumşak gidici dimekdür</i> 241
nesl (Ar.):	Tür. nesil, kuşak <i>halk ve veled ma'nāsınadır cem'i ensāl gelür</i> 5
nesterin (Far.):	Tür. bir çeşit gül <i>nesrīn gül-i ya'ni gül-i naşr didükleri güldür</i> 435
nev (Far.):	Tür. yeni; Ar. cedid <i>yeñi</i> 19 <i>yeñi ma'nāsına</i> 95 <i>yeñi 'Arabca cedid ma'nāsına</i> 361

- nevā (Far.):** Tür. müzükde bir makam
‘ilm-i mūsikīde bir maḳāmuñ adıdur ve daḥı nevā behre ya‘ni naşīb ve çekirdek ve tūṭī kuşı ve bāylık ve ni‘met ve ‘asker ve çalıcılarıñ sazı ve gerü ve evc ki ucuşurlar ve destān ve ğınā ve revnaḳ ḥāl ma‘nāsına da gelür 386
- neved (Far.):** Tür. doksan
toḳsan 135
- neverdiden (Far.):** Tür.dürmek; Ar. tay
dürmek ‘Arabca tay ma‘nāsına 138
- ney (Far.):** Tür. kamış; Ar. kasab
kaṃış ki ‘Arabca kaşab ma‘nāsına ve meşhūr ney ki mevlevīler çalar
kaṃış ‘Arabca kaşab ma‘nāsına 373
- neyistān (Far.):** Tür. kamışlık
kaṃışlık ma‘nāsınadır 373
- niçe (Far.):** Tür. çok
Türkīdür çok ma‘nāsına 27
- nīfe (Far.):** Tür. astar
iç ton yaḳası ya‘ni tuman ağı ki iki paçasınıñ arasına dirler ki oğlancuḳlara dikmezler 261
- nigeriden (Far.):** Tür. bakmak; Ar. nazar
baḳmaḳ, ‘Arabca naẓar ma‘nāsına 211
- nigehbān (Far.):** Tür. besleyici, gözleyici
besleyici gözleyicidür 262
- nigīn (Far.):** Tür. yüzük kaşı; Ar. fas
yüzük kaşı ‘Arabca faş ma‘nāsına 335
- nihād (Far.):** Tür. 1. bir şeyin aslı, 2. beden, 3. âyin
aşl u būnyād beden ma‘nāsınadır resm ve âyīn ma‘nāsına 310
- nihāden (Far.):** Tür. koymak; Ar. vaz’
ḳomaḳ ‘Arabca vaż‘ ma‘nāsına 287, 359
ḳomaḳ ma‘nāsına 310
- nihāl (Far.):** Tür. taze dal
tāze dal ki şecerden çıkar 378

*ķalem ki işlerler ve fidān ve şî'r-i eşcerüñ dibinden toğrı çıkan
ince ve nāzik tal ma'nāsına isti'māl idüp maħbūblaruñ boyun aña
teşbîh iderler 53*

- nihend (Far.):** Tür. koyarlar
ķorlar dimekdür 359
- nijād (Far.):** Tür. asıl, soy
aşl ve neseb ma'nāsınadur 178
- nijend (Far.):** Tür. değışen haller
*müteğayyirü'l-hāl ma'nāsınadur ve bu ma'nā-yı 'āmuñ tahtesinde
münderic olan melūl ve guşşalu ma'nāsına da isti'māl olunur 317*
- nîl (Far.):** Tür. 1.çivit boyası, 2. Nil ırmağı
çivid ve Mışır ırmađımuñ adıdur 121
- nilk (Far.):** Tür. 1. dağ eriği, 2. kestane
*tağ erigi ki uvacuķ ekşi olur ba'z-ı naķale-yi lüğat kestāne
ma'nāsınadur diyü naķl itmiş 267*
- nîm (Far.):** Tür. yarım; Ar. nısf
yarım 'Arabca nısf ma'nāsına 276
- nîst (Far.):** Tür. yok
ma'nāsı yokdur 334
- nîş (Far.):** Tür. 1. iğne, diken, 2. zehir
muţlakā agulu hayvanātuñ ignesi ve dikenini 278
- nişāf (Far.):** Tür. akılsız, ahmak
'aķılsuz aķmak kimse 415
- nişānden (Far.):** Tür. 1.dikmek, 2. nasip olma, 3.oturtmak
*dikmek ma'nāsına ya'ni şecer dikmek ve taş dikmek ve bir
kimseyin bir iş için naşb eylemek ve oturtmak iclās ve iķ'ād
ma'nāsına 192*
- nişāne (Far.):** Tür. 1. nişan noktası, 2. belirti; Ar. hedef
*oķ nişānı 'Arabca hedef ma'nāsına 'alāmet ma'nāsına olan nişān
ma'nāsına dağı gelür 416*
- nişāsden (Far.):** Tür. oturtmak; Ar. iclās
oturtmak 'Arabca iclās ma'nāsına 116
- nîşesten (Far.):** Tür. oturmak; Ar. cūlus

- oturmaḵ ‘Arabca cūlūs ma‘nāsına* 116
- nîṣṣhurd (Far.):** Tür. geviş
geviş ma‘nāsına ki ba‘ż-ı ḥayvān yem yedikden soñra gevişir ṭurur
 349
- nîṣṣimen (Far.):** Tür. 1.oturacak yer, 2. vahşi hayvan ini
oturcaḵ yir ma‘nāsına ve kuş yuvası ve cānavarlaruñ yatağı
ma‘nāsına daḥı gelür 193
- nîv (Far.):** Tür. yiğit,pehlivan
dilāver ve gürbüz ve pehlivān ma‘nāsınadur 170
- niyā (Far.):** Tür. dede; Ar. ced
dede ‘Arabca ced ma‘nāsınadur 78
- niyām (Far.):** Tür. kılıç kını
ḵın ma‘nāsınadur 106
- nîz (Far.):** Tür. dâhi; Ar.atıf vavı
daḥı dimekdür ‘Arabīde vāv-ı ‘ātıfa ma‘nāsına 322
- nizār (Far.):** Tür. zayıf, ince
arıḵ ve ince ma‘nāsına gelür 343
- nîze (Far.):** Tür. 1. süngü, 2.mızrak
sūñü ya‘ni mızrāḵ ma‘nāsına 66
- nül (Far.):** Tür. 1. kuş burnu, 2. ağızın kenar kısmı, 3. bilindik şey
kuş burnına dirler ve daḥı nül ağız ki taşrasına ve tanıyacaḵ
nesneye daḥı dirler 313
- nūş (Far.):** Tür. 1. bal, 2. tat, 3. çam ağacı; Ar. 1. ‘asel, 2. lezzet
bal ‘Arabca ‘asel ma‘nāsına ve çam ağacı ve ‘āḵıbet ve lezzet ve
lezzetlü şerbetler 278
- nūşiden (Far.):** Tür. içmek, Ar. şurb
içmek ma‘nāsına 250
içmek ‘Arabca şurb ma‘nāsına 278
- nübişt (Far.):** Tür. yazdı
yazdı ma‘nāsına 309
- nügühiden (Far.):** Tür. 1. yarıp, biçmek, 2. utandırmak
yarup biçüp ḥorlamaḵ ma‘nāsına maşdardur 424
- nügül (Far.):** Tür. 1. derin, 2. ince, 3. ateşperest, 4. kâfir; Ar. ‘amîk

*deriñ ‘Arabca ‘amîķ ma‘nāsına ve ince ve âteşperest kâfir
ma‘nāsına da gelür* 415

nühâz (Far.): Tür. 1.er geç, 2.alıştırılmış iri koç
er geç ve kûsem ki kaçşābuñ koyunları önünce yürür 112

nühüfte (Far.): Tür. gizlenmiş
gizlenmiş ma‘nāsına 113

nühüften (Far.): Tür. gizlemek, gizlenmek
gizlemek ve gizlenmek ma‘nāsına 113

nümüden (Far.): Tür.1.göstermek, 2. görünmek; Ar. irâdet
görünmek ma‘nāsına 83
*göstermek ‘Arabca irâdet ma‘nāsına ve görünmek ma‘nāsına daħı
gelür* 139

nüvâr (Far.): Tür. halat
urģan ma‘nāsına 194

P

pā-büş (Far.): Tür. papuç
*papıç ma‘nāsına ayaķ ma‘nāsına olan pā ile örti ma‘nāsına olan
püşden mürekkebdür* 299

pābürehne (Far.): Tür. yalın ayak
yalın ayaķ dimekdür 363

pāçile (Far.): Tür. avcıların kış günlerinde ava giderken giydikleri ayakkabı
*bir çenberdür ki avcılar ayaķlarına eylerler tolarlar ve ayaģa
muħkem bağlarlar çok ĵar yağduğı vaķtlarda anuñıla yürüyib
batmazlar av avlarlar ve bir nev‘ayaķ ĵabına da dirler* 443

pādāş (Far.): Tür. 1. karşılık, 2. Ayakdaş
cezā ve yaramazluģa bedel ve ‘ıvaż ma‘nāsınadır 173

pāk (Far.): Tür. arı, temiz
Fārsîdür arı ma‘nāsına 54
Türkce arı ma‘nāsına 178

pāk-nijād (Far.): Tür. temiz soylu
aşlı arı ĵasīb ü nesīb-i ādem dimekdür 178

pālîz (Far.): Tür. bağ, bostan

- bağ ve bostān ma'nāsınadır* (227)
- pār (Far.):** Tür. geçen yıl
Türkce bildir ya'ni giçen yıl ma'nāsına 355
- pārsā (Far.):** Tür. 1. sofı, 2. aklanmış şahid, 3. usta, 4. acele iş
zāhid ve 'ābid ve pāk dāmen ve tezkiyelenmiş şāhid ve helālzāde ve iş eri ve ıvecek iş ma'nāsına 281
- pāru (Far.):** Tür. kürek
kürek ma'nāsına 198
- pātile (Far.):** Tür. tencere
tencereye dirler 252
- pāy (Far.):** Tür. ayak
ayağ ve ĩz ve akındı ve girü ve bahāne ve yuğaru ve ğanılığ 64
ayağ 225
- pāyān (Far.):** Tür. son; Ar. āhir
şoñ 'Arabca āhır mā'nāsına 254
- pāye (Far.):** tür. 1. merdiven, 2. ağaç kütüğü, 3. bahadır
nerdübāndur isti'āre şarıkıyla mertebe ma'nāsına isti'māl olunur ve ağac özdegi ve bahādur ve derece ma'nāsına 282
- pāyız (Far.):** Tür. sonbahar; Ar. hıryef
güz faşlı, 'Arabca hıryef dirler 177
- peder (Far.):** Tür. ata; Ar. valid
Türkce ata 'Arabca vālid ma'nāsına 238
- pegāle (Far.):** Tür. 1. bahane bulmak, 2. asılsız söz, 3. savaş, 4. beddua
ta'ne ya'ni bahānelü söz söylemek ve bühtān ve nākes ve cenk ve la'net ma'nāsına da gelür 432
- pehen (Far.):** Tür. 1. en, 2. yassı; Ar. arz
aşlında ol bu'da dirler ki Türkide andan in ile ta'bır iderler 'Arabide 'arz dirler ve mecāzen yaşıya dağı dirler 210
- pehlü (Far.):** Tür. 1. kaburga kemiğı 2. yan; Far. İran şehri
eyegü ya'ni yan ma'nāsına ve şehir-i ĩrāna dağı dirler 130
- pejg (Far.):** Tür. 1. su bendi, su arkı, 2. kurbağı, 3. şaşkın kimse
şu bendi ya'ni şu arkı degirmen arkı gibi ve kurbağı ve seme ādem ma'nāsına da gelür 326

pejm (Far.):	Tür. duman, sis <i>ţuman ma'nāsına</i> 245
pelās (Far.):	Tür. eski kaftan <i>eski kaftan ma'nāsına</i> 361
peleng (Far.):	Tür. kaplan <i>kaplañ didükleri yırtıcı cânavar</i> 199
penāğ (Far.):	Tür. iplik ucu iplik ucına dirler
penāh (Far.):	Tür. sığınacak yer; Ar. melce' <i>şığınacak yir 'Arabca melce' ma'nāsına</i> 321
penbe (Far.):	Tür. pamuk <i>panbuk</i> 336
pençāh (Far.):	Tür.elli; Ar. hamsûn <i>elli 'Arabca hamsûn ma'nāsına</i> 134
pend (Far.):	Tür.öğüt <i>naşîhat Türkce öğüt</i> 196
pendāştēn (Far.):	Tür.sanmak <i>şanmak ma'nāsına</i> 144
perdāhtēn (Far.):	Tür. sona erdirmek <i>düzüp temām eylemek ma'nāsına</i> 179
pendüz (Far.):	Tür. çuvaldız; Ar. mismâr <i>çuvalduz 'Arabca mismâr ma'nāsına</i> 383
per (Far.):	Tür. 1. kanat, 2. ok yeleği, 3. tacın kıvrılan yeri, 4. parmak hesabı <i>kanat ma'nāsınadır ok yeleği ve askef (eşik)üñ ve tâcuñ kıvrılan yirleri ve barmağıla olan hesâb ma'nâlarına gelür</i> 93
perendüş (Far.):	Tür. öteki gece <i>dün gice değil öteki gice ma'nāsına</i> 295
perestâr (Far.):	Tür. hizmetçi, köle <i>kul karavaş ma'nāsına</i> 78
perestîş (Far.):	Tür. tapınış, şiddetli sevgi <i>tapış ma'nāsına</i> 281
perestû (Far.):	Tür. kırlangıç <i>kırlaguc didükleri kuş ki meşhûrdur</i> 320

- perhū (Far.):** Tür. 1. kiler, 2. sapan, 3. mutluluk, 4. yemek
kiler ki anda zaḥīre ḳorlar ve ṣapan ve ṣādīlūk ve ta‘ām ma‘nāsına da gelür 381
- perī (Far.):** Tür. 1. diş cin, 2. güneş; Ar. cinnî
‘Arabīsi cinnīdür ve daḥī güneş ma‘nāsına da gelür 25
- periden (Far.):** Tür. uçmak; Ar. tayarân
uçmak ma‘nāsına 93, 204
uçmak ‘Arabca ṭayarān ma‘nāsına 306
- perīr (Far.):** Tür. evvelki gün, öteki gün
dün degil öteki gün 295
- perī-rū (Far.):** Tür. güneş yüzlü
güneş yüzlü dimekdür 25
- perniyān (Far.):** Tür. 1. ipekten dokunmuş, bir nevi işlemeli kumaş, nakışlı atlas, 2. kahr, hışım
nakışlu ḥazır çinidür gerek pīle toḳūnmış olsun ve gerek elile eylenmiş olsun ve atlas ve veleḥ ma‘nāsına da gelür 373
- pervā (Far.):** Tür. 1. Güç yetirme, 2. Kolay, 3. meyil
ḳolay ve ṭāḳat ve ferāḡ ve heves ve āḡāḥ ve meyl ve mübālāt ma‘nāsına gelür 381
- perverden (Far.):** Tür. beslemek
beslemek ma‘nāsına 281
- perverdigār (Far.):** Tür. besleyici, rızıklandırıcı; Ar. rab
mübālaḡa ile terbiye idüp besleyici dimekdür ‘Arabca rab ma‘nāsına 262
- perverīṣ (Far.):** Tür. besleyiş
besleyiş ma‘nāsınadır 281
- pervīn (Far.):** Tür. ülker yıldızı; Ar. süreyyâ
ülker ki ‘Arabca süreyyâ dīrler 94
- pes (Far.):** Tür. öyle ise, sonuç olarak; Ar. izâ,kâne
edāt-ı cezādur ‘Arabca izā kâne kezālık Türkce öyle olsa ma‘nāsınadır ve soñ ve ard ve eñse ma‘nāsına da gelür 364
- pesendiden (Far.):** Tür. beğenmek; Ar. tahsîn
beğenmek ‘Arabca taḥsīn ma‘nāsına 288

- pest (Far.):** Tür. 1. alçak, aşağı, 2. başıboş
alçağ ve küstāh ve düz ve baḥīl ma'nāsına gelür 125
- pester (Far.):** Tür. gerilik
girilük dimekdür 164
- peşiz (Far.):** Tür. pul
pul ma'nāsına 222
- peşm (Far.):** Tür. yün; Ar. sūf
Türkce yūn ki koyundan kırkarlar 'Arabca şūf dirler 163
- pey (Far.):** Tür. 1. sığır, 2. yol, iz 3. gece, 4. bahane; Ar. 1. 'asab, 2. isr, 3. Far.
 için
*şığır ki 'Arabca 'aşab ma'nāsına ve İz ki 'Arabca işr manāsına ve
 o gice ve bahāne ve baḥru ve berāy ma'nāsına*
- peyām (Far.):** Tür. haber
haber ma'nāsınadır 103
- peygamber (Far.):** Tür. ilahî haber ileten
haber iletici dimekdür 63
- peygüle (Far.):** Tür. 1. bucak, 2. dar sokak, 3. dayanma
*muṭlaḳā bucağ ma'nāsına gerek ev bucağı olsun ve gerek gayrı ve
 tar soḳağ ve tekye ma'nāsına da gelür* 365
- peyk (Far.):** Tür. 1. ipek, 2. kılıç cevheri, 3. ümit etmek; Ar. 1. berīd, 2. Firind
*ibrişime dirler ve peyk 'Arabca berīd ve 'alem pādīşāhı ve kılıc
 cevheri ki 'Arabca firind dirler ve ümmīd tutdı ma'nāsına daḥı
 gelür* 266
- peykān (Far.):** Tür. 1. ok temreni, 2. kalp
oḳ demreni ve gāhī ḳalb ma'nāsına da isti'māl olunur 66
- peykār (Far.):** Tür. savaş; Ar. harb
şavaş ve cenk ma'nāsına 'Arabca ḥarb dirler 165
- peyker (Far.):** Tür. şekil
şūret ve şekil ma'nāsınadır 165
- peymān (Far.):** Tür. yemin, and
'ahd ü ḳavl ve ḳarār ma'nāsına 256
- peymāne (Far.):** Tür. 1. ölçek, 2. kadeh
ölçege dirler ve ḳadeḥ ma'nāsına meşhūrdur 256

- peyrev (Far.):** Tür.tâbi olan
izce gidici dimekdür ıstılâha uyucıya dahı dirler 165
- peyû (Far.):** Tür. 1. kurtçuk, güve, 2. yenge, 3. renk, 4. ikiz erkek; Ar. usse
yenge ve gelin ve dize ve ikiz oğlan ve güve didükleri kurdcağızdur ki eşvâb ü kitâb maķûlesin helâk eyler 312
güve didükleri kurdcağızdur ki yaz vaķtinde giyâsilerde ve kürklerde ve şoflarda ve kitâblar durur yir helâk eyler ‘Arabca ‘usse dirler 403
- peyvesten (Far.):** Tür. oluşmak, oldurmak; Ar. ittisâl, îsâl
oluşmaķ ve oldurmaķ ‘Arabca ittişâl ve îşâl ma‘nâsınadur 369
- pezûl (Far.):** Tür. 1. Topuk, 2. aşık kemiği, 3. baldır, incik, 4. debselim; Ar. hakîk
topuķ ve aşık ve baldır ve incik ve kızcağızlaruñ debselim oyunu ki ‘Arabca ģakîk dirler 323
- pîc pîc (Far.):** Tür. 1.sıkıntı, 2. işkence, 3.belâ
mihnet ve işkence ve belâ ma‘nâsınadur 385
- pîh (Far.):** Tür. iç yağı
iç yağı ve şürģa ma‘nâsına 351
- pîle (Far.):** Tür. 1. göz kapağı, 2. çerçi aleti, 3. çatal temrenli ok, 4. gönül ipeğı, 5. gönül kurdu; Ar. cefn
göz kapağı ‘Arabca cefn ma‘nâsına ve çerçi âleti ve gönül ibrişîmi ve gönül kurdı ve çatal demrenlü oķ ma‘nâsına dahı gelür 277
- pîlever (Far.):** Tür. çerçi; Ar. saydelânî
Türkce çerçi ‘Arabca şaydelânî dirler 356
- pingân (Far.):** Tür.1. büyük tas, 2. legen, 3. saat şişesi
büyük tas dimekdür sâ‘at şişesi ve legen ma‘nâsına dahı gelür 202
- pîrâhen (Far.):** Tür. gömlek; Ar. kamîşun
gönlek ‘Arabca kamîşun 74
- pirâmen (Far.):** Tür. çepeçevre; Ar. havâlî
çep çevre ‘Arabca ģavâlî ma‘nâsına 160
- pirâye (Far.):** Tür. süs; Ar.zînet
bezek ‘Arabca zînet ma‘nâsınadur 179
- pîre-zen (Far.):** Tür.koca karı; Ar.’acûz

ķoca ķarı ki ‘Arabca ‘acūz dirler 99

pīrūz (Far.): Tūr. uğurlu; Ar. zafer

yegin, ‘Arabca ķafer ma‘nāsına 173

pīse (Far.): Tūr. 1. ala nesne, 2. alaca karga, 3. saksagan, 4. miskin

ala nesne ve alaca ve ala ķargā ve humāz ķargā ve řaęřaęan ve ibrař ma‘nāsına da gelūr 372

pistān (Far.): Tūr. emzik; Ar. sedy

emcek ma‘nāsına emcek Tūrkmān lūęatıdır meme ‘Arabca sedy ma‘nāsınadır 315

pister (Far.): Tūr. 1.yatak, 2.halı

ķalı ki ma‘rūf nesnedūr evde dōřerler ķalı daķı dirler 163

piř (Far.): Tūr. ileri

ilerū ma‘nāsına 164

pīř (Far.): Tūr. 1.ön, 2.ileri, 3.önde giden, 4.saygı deęer

ōñ ve ilerū ve muķtedā ve muķterem ve zamme ma‘nāsına ki Tūrķide öterū dirler 114

pīřāni (Far.): Tūr. alın; Ar. cehm

alın ‘Arabca cehm ma‘nāsınadır 85

pīře (Far.): Tūr.hüner, sanat

şan‘at ve hüner ma‘nāsına 226

pīřever (Far.): Tūr. sanatkar

ehl-i şan‘ata ve üstāza 226

pīřord (Far.): Tūr. buęday ütmesi; Ar. ahāli

buędāyı ütmesi ki temām olmadın ķılıķıķın od yalgına dutup üterler daķı yirler ‘Arabca ‘ahālī dirler 218

pīřgāh (Far.): Tūr. 1. oturulacak en iyi yer, 2. büyük, ulu, 3. kapı önü, 4.önceki zaman

řadr ya‘ni evlerde řadr olan yer ki ulular otururlar ve gāh olur ādemīlerūñ řadrı ya‘ni ulusı ve ķapu öñi ve vaķt-ı evvel ma‘nāsına da gelūr 441

piřter (Far.): Tūr. ilerilik

ilerleg dimekdūr 164

pīřyār (Far.): Tūr. ebe; Ar. kābile

- Türkce mami ya'ni ebe ki 'avret toğurdur 'Arabca kâbile dirler*
355
- piyâde (Far.):** Tür. 1. yaya, 2. satranç taşı; Ar. racil
yaya 'Arabca racil ma'nāsına ve şatranc piyâdesi ma'nāsına 282
- piyâle (Far.):** Ar.kadeh
'Arabca kadeh ma'nāsınadır 102
- piyâz (Far.):** Tür. soğan; Ar.basal
şoğan 'Arabca başal ma'nāsına 215
- pizişk (Far.):** Tür. hekim, aktar
Türkce otacı ya'ni ba'z edviye için ot şatan hekim demekdür 356
- post (Far.):** Tür. 1.diri, 2. kap
diri ve her nesnenün kabında dağı isti'mâl olunur 240
- pūd (Far.):** Tür. kumaş ipi
kumaşuñ ve bezuñ argacı demekdür 163
- puht (Far.):** Tür. bişti
bişti ma'nāsına 105
- pūhten (Far.):** Tür. bişirmek,bişmek
bişirmek ve bişmek ma'nāsına 105
- pül (Far.):** Tür. 1. Köprü, 2. topuk; Ar. cistr
köpri 'Arabca cistr ma'āsına ve ayak ökçesi ma'nāsına dağı gelür
314
- pūr (Far.):** Tür. oğul
oğul ma'nāsına ferzend gibi 98
- pūsīde (Far.):** Tür. çürük nesne
çürük nesne 329
- pūşānīden (Far.):** Tür. giydirmek
giydirmek ma'nāsına 261
- pūşīde (Far.):** Tür. 1. gizli, örtülü, 2. örtülü ve temiz kadın; Ar. hafī, mestūr
gizlü ve örtülü 'Arabca hafī ve mestūr ma'nāsına mestūre ve pāk
'avrete dağı dirler 329
- pūşīden (Far.):** Tür. giymek, örtmek
giymek ma'nāsına 261
örtmek ma'nāsına 299

- puşk (Far.):** Tür. 1. kura, 2. boz, kırağı, 3. kıvırcık saç
koyun ve keçi ve deve tersi kur'a ve toğrıcağ ve bozca kırağı ve kıvırcık saç ma'nāsına da gelür 367
- püyende (Far.):** koşucu
yelici ma'nāsına 187
- püyiden (Far.):** Tür. hızlı yürümek
yelmek ma'nāsına 187
- püz (Far.):** Tür. ağız, ağız çevresi; Ar. fem
ağız 'Arabca fem ma'nāsına ve ağız çevresi ma'nāsına dağı mervîdür 318
- püzine (Far.):** Tür. 1. maymun, 2. yarpuz
ma'nāsı ikidür biri meymûn didükleri cānavardur ve biri yarpuzdur ki yaban ma'nāsına Türkce yarpuz dirlir 336
- püçiden (Far.):** Tür. 1. sarmak, 2. toplamak, 3. burmak, 4. bükmek
şarmağ ve tolamağ ma'nāsına ve burmağ ve bükmek ma'nāsına dağı gelür 249
- pür (Far.):** Tür. dolu; Ar. meşhûn
tolu 'Arabca meşhûn ma'nāsına 270, 277
- pürhâş (Far.):** Tür. 1. kargaşa, 2. yumruk savaşı, 3. fitne, bir şeyi güçleştirme
meşele ve karkâşa ve yumruk cengi ve fitne ve kimse güç itmek 90
- püser (Far.):** Tür. oğul
oğul ma'nāsına 116
- püş (Far.):** Tür. 1. At yelesi, 2. kuyumcu
at yelesi ma'nāsına ve kuyumcı ma'nāsına 316
- püşt (Far.):** Tür. 1. arka, 2. hamal semeri; Ar. zahr
arğa ve arğa hammâlı semeri ma'nāsına da gelür 115
arğa 'Arabca zahr ma'nāsına 255

R

- râğ (Far.):** Tür. dağ; Ar. Cebel
tağ 'Arabca cebel ma'nāsına 227
- râh (Far.):** Tür. yol; Ar. tarîk

- yol ‘Arabca tarîk ma’nāsına 311*
- raḥc (Far.):** Tür. çirkin
çirkin ma’nāsına 308
- raḥmet (Ar.):** Tür. acıma, esirgeme, koruma
lüğatde ḥunuvv ü ḳalbe dirler 9
- raḥne (Far.):** Tür. yarık
gedik ve yāy gözi ve her şınıklık nerede gerekse olsun ḳılıç yüzinde ve divārda cümlesine ıtlāk olunur 375
- raḥş (Far.):** Tür. 1. ışık yansıması, yıldırım, 3. gösterişli, yürük at, 4. kara sakala düşen ak
şu’lenüñ divārda yāḥūd gayri yirde ‘aks urduḡına ve yıldırıma ve alaca beñli boz ata ve yügrek ata ve ḳara şaḳala düşen nişf miḳdârı aḳa dirler ki aḡarur gūyā içinde ışıllar 413
- raḥşende (Far.):** Tür. parıldayan, parıldayıcı
ıldırayıcı ma’nāsına 247
- raḥşiden (Far.):** Tür. parıldamak
ıldırmaḳ ma’nāsınadır 247
- rām (Far.):** Tür. 1.yavaş, mülayim, 2.Fârisi aylarının on ikinci günü
yavaş ve muṭî‘ ve mülāyım ve Fûrs aylarınun on ikinci gününe dirler 90
- Ra’nā (Ar.):** Tür. 1. nazlı 2. kaygısız; Far. nerm, nâzik güzel
nerm ü nâzük ki ḥūbluḡundan ta’accüb olunur ve kendüye nâzlanan kimse ve ḳayḡusuz 34
- rast (Far.):** Tür. 1. doğru, 2. sağ taraf, 3. sağ el; Ar. müstakîm
toḡrı ‘Arabca müstaḳîm ma’nāsına ve her nesnenün toḡrısı ve şāḡ yān ve şāḡ el ma’nālarına daḡı gelür 46, 180, 235
- rāz (Far.):** Tür. 1. duvar yapan kimse, 2. Şîrâz’a yakın bir köy 3. sır; Ar. ‘unnâb
sır ma’nāsınadır 221
Şîrâz’a yakın bir köydür ḳumı sinnîdür ve daḡı rāz ‘Arabca sır ma’nāsına ve balçığı ve balçığıla dîvār yapıcı ve ‘unnâb ma’nāsına da gelür 405
- rebâb (Far.):** Tür. 1. siyah veya beyaz bulut, 2. kopuz; Ar. ıklık denilen tür saz,

*ıklık didükleri sâzdur ‘Arabîdür ve bulut pâresine ve ak ve siyâh
görünen buluğa ve kopuza dağı ıtlâk olunur* 69

- rebâniden (Far.):** Tür. koşturmak
kopdurmak ma‘nâsına 139
- reften (Far.):** Tür. 1. yürümek, 2. süpürmek
süpürmek ma‘nâsına 73, 143, 158, 165, 174, 189, 219, 228, 242, 255
yürümek ve gitmek ma‘nâsına 73, 228
- reg (Far.):** Tür. damar; Ar. ırk
şamar, ‘Arabca ‘ırk ma‘nâsına gelür 128
- rehâ kerden (Far.):** Tür. 1. kurtarmak, 2. salıvermek; Ar. tahlîs
şalıvirmek ma‘nâsına 303
kurtarmak ‘Arabca tahlîş ma‘nâsına 116
- rehâ kün (Far.):** Tür. kurtar
kurtar demekdür 116
- reh-ber (Far.):** Tür. kılavuz
kulavuz ma‘nâsınadır 165
- rehî (Far.):** Tür. kul; Ar. abd
Fârsîce kul ‘Arabca ‘abd ma‘nâsınadır 153
- reh-nümâ (Far.):** Tür. yol gösteren, kılavuz
yol gösterici ma‘nâsınadır delîl ü kılavuza dağı dirler 62
- rekîk (Far.):** Tür. eğri
egri ma‘nâsınadır 48
- reme (Far.):** Tür. hayvan sürüsü
hayvân sürüsü 155
- remâniden (Far.):** Tür. ürkütmek
ürkütmek ma‘nâsına 145
- renc (Far.):** Tür. emek
emek ve zahmet 360
- renciden (Far.):** Tür. incinmek
incinmek ma‘nâsına 360
- reng (Far.):** Tür. 1. boya, 2. dağ tekesi, 3. geyik yanrusu, 4. hîle

tağ keçisi ya'ni tağ tekesi ki yabānīdür ve geyik buzağusına ve hîle ve mekre dağı dirler 30, 200

boya ve tağ tekesi ki yabānīdür ve geyik buzağusı ve hîle ve mekr ma'nāsına dağı isti'māl iderler 22

reng-āmīz (Far.): Tür. 1. karışmış, karışık, 2. her şeyden haberdar olan kimse, 3. hilekâr

karışmış ve her nesneden haberdâr ve hîlekâr kimesne 22

resānīden (Far.): Tür. ulaştırmak; Ar. îsāl

irgürmek 'Arabca îşāl ma'nāsına 145

resen (Far.): Tür. ip; Ar.habl

ip, 'Arabca habl ma'nāsına 140

resīden (Far.): Tür. ulaşmak; Ar.vusûl

bir şey'e irmek 'Arabca vuşûl ma'nāsına 140

resm (Ar.): Tür. örf, adet

'âdetdür 39

reste (Far.): Tür. 1.kurtulmuş, 2.sıra; Ar. saff

kurtulmuş ma'nāsına 131

er sırası ya'ni şaf ma'nāsına ve bu ma'nâdan eḥaz olup biri biri yanında sıra sıra bazar dükkanlarında isti'māl iderler ve dağı bazar ma'nāsına da isti'māl iderler 368

resten (Far.): Tür. 1. kurtulmak, salıvermek 2. bitmek

kurtulmak ma'nāsına ve şalıvirmek ma'nāsına dağı gelür 131

bitmek ma'nāsınadır 19

reşk (Far.): Tür. kıskançlık; Ar. gayret

güni ve gayret ma'nāsına 367

rev (Far.): Tür. giden

git var ma'nāsına 189

revān (Far.): Tür.1.can, 2. yürüyen, giden, 3. kuvvet; Ar. nefs-i nâtıka

rūḥ-ı mücerreddür ki insāna maḥşûşdur ḥayvanâtda olmaz 'Arabîde aña nefs-i nâṭıka dirler ve dağı mevzû'-ı cān ve muṭlaḳā aḳar nesne ve tîz yürür nesne ve kuvvet ma'nāsına dağı gelür 255

reviş (Far.): Tür. 1.adet, töre, 2. gidiş

'âdet ve töre ma'nāsına gelür 228

gidiş ve yürüyüş ma'nāsına 242

revişi (Far.): Tür. yürüyüş, gidiş

yürüyüş ve gidiş ma'nāsına 228

reym (Far.): Tür. 1. borç, 2. suç, 3. kederli; Ar. 1. deyn, 2. cürm

'Arabca deyn ma'nāsına ve ālim ve borclu ve cürüm ve cināyet ve suç ma'nāsına dağı gelür 252

rez (Far.): Tür. 1. üzüm asmasının çubuğu. 2. savaş.

üzüm aşmasının çubuğına dirler ve savaş ma'nāsına dağı gelür 230

rezm (Far.): Tür. kavga; Ar. cenk

uruş ya'ni gavgā ve cenk ma'nāsına 301

rīg (Far.): Tür. 1. kum, 2. kır, 3. dağ, 4. altın tozu

ķum 'Arabca reml ma'nāsına ve ķır ve şağ ve řařā ve zere řařduķları rīg 85

rīhten (Far.): Tür. dökmek; Ar. sab

dökmek 'Arabca şab ma'nāsına 327

rīm (Far.): Tür. 1. irin, 2. beyaz geyik, 3. Mısır kavağı; Ar. sadīd

iriñ 'Arabca řadīd ma'nāsına ve aķ geyige ve Mışır ķavağına dağı dirler 276

rīş (Far.): Tür. 1. sakal, 2. giyecek, 3. yün, 4. yara; Ar. 1. lihye, 2. karha

řaķal 'Arabca liħye ma'nāsına ve keşilik şon ve ferāce ve yün ma'nāsına 274/1

Türkce bart baş 'Arabca ķarħa ma'nāsına 274/2

rīşe (Far.): Tür. saçak

řaçaķ ma'nāsına 274

rīze (Far.): Tür. küçük, ufak; Ar. hurd

uvaķ uřaķ dağı dirler 'Arabca ħurd dirler 279

riziden (Far.): Tür. büyük abdest bozma

teğavvuş itmek ma'nāsınadır 132

rūbeh (Far.): Tür. tilki; Ar. sa'leb

dilkü 'Arabca şa'leb ma'nāsına 268

rūd (Far.): Tür. 1. ırmak, çay, 2. sazın sesi

- ırmağ çay ma'nāsına ve sāzuñ sesine ve ırlamağa dağı rūd dirler*
65
- rūde (Far.):** Tūr. 1. bağırsak, 2. saz kılı
bağırsak ve saz kılına dağı dinür 130
- rūgan (Far.):** Tūr. yağ
yağ ma'nāsına 201
- ruḥ (Far.):** Tūr. yanak; Ar. hadd
yañağ ma'nāsına 16
yañağ ma'nāsınadır ki 'Arabca ḥadd dirler 64
- rukū (Far.):** Tūr. bez parçası; Ar. hırka
bez pāresine dirler ki 'Arabca ḥırka dirler 255
- rūy (Far.):** Tūr. 1.yüz, 2.tunç; Ar.suğr
yüz ma'nāsına 64
tūc 'Arabca şuğr ma'nāsınadır 112
- rūyāniden (Far.):** Tūr. bitirmek; Ar. inbāt
bitürmek 'Arabca inbāt ma'nāsına 433
- rūyiden (Far.):** Tūr. bitmek; Ar. nebat
bitmek 'Arabca nebat ma'nāsına lāzımdur 433
- rūz (Far.):** Tūr. gün; Ar. yevm
gün 'Arabca yevm ma'nāsına 91
- rūze (Far.):** Tūr. oruç; Ar. savm
oruç 'Arabca şavm ma'nāsına 299
- rūzedār (Far.):** Tūr. oruç tutan; Ar. sâim
oruç tutucı 'Arabca şā'im ma'nāsınadır 299
- rūzī (Far.):** Tūr. günlük
gün gün ta'yın olan vazıfedür ki Türkide aña günlük dirler 185
- rūzī-dehende (Far.):** Tūr.rızık veren
rızık virici dimekdür 185
- rūziden (Far.):** Tūr. bitmek; Ar. nebat
bitmek 'Arabca nebat ma'nāsına lāzımdur 433
- rübūden (Far.):** Tūr. kopmak; Ar. hatfe
ķopmak 'Arabca ḥatfe ma'nāsına 139
- rüstāḥız (Far.):** Tūr. kıyamet günü

kıyāmet günine dirler 228

rüş̄t (Far.): Tür. bez kaftan ve başka nesnelerin bozulmaya başlaması
kaşşāk ki bir divār eskiyüp yıķılmağa başlar ve her nesne ki eskiyüp yıķılmağa ve bozulmağa başlar bezde ve kaftānda ve ğayrıda isti‘māl olunur 416

S

ş̄a‘ (Ar.): Tür. ölçek
ölçek ma‘nāsına ş̄a‘ ‘Arabîdür 256

sa‘âdet (Ar.): Tür. 1. iyilik, 2. mübarek
iyilik ve mübâreklik ma‘nāsına 45

şad (Far.): Tür. yüz
Yüz 448

şad-pāye (Far.): Tür. çıyan
çıyān 180

şah̄ (Ar.): Tür. pis, kir
çirķ ma‘nāsına ‘Arabîdür Fārsîde daķı müsta‘meldür 374

şaķt (Far.): Tür. 1. katı, 2. sık bez, 3. terazi
katı ve sık bez ve tarāzu ma‘nāsına gelür 122

sā‘î (Ar.): Tür. 1. bir işe niyet etmek, 2. irâde, 3. düşman, 4. kazanma
sa‘î kaşd u ‘amel ve meşiyı ve ‘adüv ve kesb ma‘nâlarına gelür 25

sāl (Far.): Tür. yıl
yıl 14,99

sale (Far.): Tür. hayvanların yaşı
ħayvānāt yaşı 14

sālār (Far.): Tür. 1. ulu kişı, 2. asker başı, 3. vekil, 4. zabıta
ulu kişı ve ‘asker başı iki ma‘nāya da gelür ve daķı naķīb nā‘ib ve şihne ma‘nāsına da gelür 400

şalāt (Ar.): Tür. Hz. Muhammed’e “aleyhissalātu vesselām”, “salavâtullāhi aleyh”, sallallāhu aleyhi ve sellem” duâlarından birini okuma
taşliyeden ismdür şalāt ve taşliye ikisi daķı isti‘māl olunur ve daķı şalāt lûgatde du‘ā ma‘nāsınadır 6

- sāmān (Far.):** Tür. 1. yön yöş, 2. davranışlardaki düzen, 3. akıl, 4. sâlih, 5. tâkat, 6. hedef yeri, 7. iyi huy, 8. âdet
Türkce yön yöş intizâm-ı harekât ü sekenât ma'nāsına 'aql ve şâlih ve mecâl ve hadd ü endāze ve nişāngāh ve eyü hū ve 'âdet ma'nāsına gelür 248
- şanem (Ar.):** Tür. 1. put, 2. Sevgili
'Arabîdür büte ıtlāk olunur şu'arā beyninde ekşeriyā maḥbūba ıtlāk olunur (2)
- sār (Far.):** Tür. 1. sığircık, 2. kelle; Ar. zerzûr
şığircık kuşu ki bir kara ile beyāz karışık alaca kuşdur 'Arabca zerzûr dirler yaşıl şığircuğa sârbesez dirler ve daḥı sār kelle ma'nāsınadır 337
- sārā (Far.):** Tür. 1. saf, katıksız, 2. kokulu
ḥālîş ve қоһulu dimekdür (1)
- sāv (Far.):** Tür. altın tozu
egindü ya'ni altun uvağı ma'nāsına ve şatun alınmuş altun ve ḥarac 381
- sāvin (Far.):** Tür. 1.sepet, 2. deniz kenarı bitkisi
penbe ve panbuқ sebedi ve қufa ki deñiz kenārında biter 381
- şavlecān (Far.):** Tür. ucu eğri baston
ucı egri 'aşādur pādişāhlar altundan ve gümüşden idüp anuñıla meydānda ve şahrālarda top oynarlar 258
- sāye (Far.):** Tür. gölge; Ar. zıll
gölge, 'Arabca zıll ma'nāsına 176
- sāyiden (Far.):** Tür. 1. ezmek, 2. süzmek, 3. törpülemek
ezmek ma'nāsına ve süzmek ve dörpilemek ma'nāsına daḥı gelür 211
- sāz (Far.):** Tür. 1. teşhizat, alet, 2. çalgı
yarağ ve ālet ve çalgu ma'nāsına 406
- sāziden (Far.):** Tür. 1. düzmek, 2. koşmak, 3. hazırlamak
düzmek қоşмақ ve yaraқlamaқ ma'nāsınadır 211
- sebū (Far.):** desti
desti ma'nāsına 114

- sebük (Far.):** Tür. yeğni; Ar. hafif
yeyni ‘Arabca hafif ma’nāsına 256
- sebz (Far.):** Tür. yeşil, taze
yeşil ve taze ma’nāsına 121
- seg (Far.):** Tür. köpek; Ar. kelb
it ‘Arabca kelb ma’nāsına 208
- segāliden (Far.):** Tür. sanmak
şanı şanmak ma’nāsına 173
- segāliş (Far.):** Tür. 1. fikir, 2. sanı
fikir ve şanu ma’nāsına 173
- sehm (Far.):** Tür. korku, heybet; Ar. ok, nasīb
‘Arabide ok ve naşīb ma’nāsınadır Fārsīde korku ve heybet ma’nāsına 325
- seksek (Far.):** Tür. 1. hızlı koşan hayvanlar, 2. ahlat meyvesi
yilegen tavara dirler ve ahlad emruduna dağı dirler 241
- selām (Ar.):** Tür. sonu iyi ve hayırlı çıkma
ba‘z-ı ‘ulemā şalāt ma’nāsına kılmışlar ammā kul za‘īfdür kul kavī oldur ki selāmdan murād küduretlü nesneden ve sâ‘ir ma‘kām-ı ekmeline nakş viren nesnelerden selāmet dimekdür 6
- selīs (Ar.):** Tür. düzgün, akıcı
zū selāset dimekdür 22
- semen (Far.):** Tür. 1. yasemin, 2. yonca
bir nev‘ ak çiçekdür ki ba‘z-ı yirde aña yağmur çiçegi dirler ve yasemīne ve yonca çiçegine dağı dirler 25
- semen-ber (Far.):** Tür. göğsü yasemin gibi beyaz olan
semen göğüslü dimekdür nigāruñ göğsi beyāz şāfī olmada ol çiçege yāhūz yāsemen çiçegine teşbihdür 25
- semend (Far.):** Tür. sarı ve gri at
şāru at ki Türkce kula at dirler ve kül renginde olan ata dağı dirler 241
- semer (Far.):** Tür. efsane
efsāne ya‘ni kışşa ve hikāye ma’nāsına 402
- şenā (Ar.):** Tür. övme, güzel, hayırlı konuşma

	<i>muṭlaḳā zıkr-i bi'l-ḥayr ma'nāsınadır 2</i>
seng (Far.):	Tür. taş <i>taş ma'nāsına 86</i>
senglāḥ (Far.):	Tür. taşlık <i>taşlı ve çağıllı yire dirler 354</i>
se-pāye (Far.):	Tür. sac ayak <i>sac ayak ki üzerine tencere ve çölmek қorlar ve her nesne ki incileyin üç ayaklu ola ki daḥı se-pā dirler nitekim çerāḡdārlaruñ üzerine çıkup қandil yaқduқlarına se-pā didükleri gibi ki Türkīde daḥı meşhūrdur 282</i>
sepend (Far.):	Tür. yüzerlik tohumu <i>yüzerlik tohumı ki yüz göz şerrinden tütsi virirler 332</i>
sepīd (Far.):	Tür.ak; Ar.beyaz <i>aқ, 'Arabca beyāz ma'nāsına gelür 120</i>
sepūs (Far.):	Tür. 1. kepek, 2. keşkek yemeḡi; Ar. nehāle <i>kepek 'Arabca neḡāle dirler ve herīseye daḥı dirler 237</i>
ser (Far.):	Tür. baş; Ar. re's <i>baş 'Arabca re's ma'nāsına 277</i>
serā (Far.):	Tür. padişah sarayı <i>pādişahlar ve ulular evlerine dirler 76</i>
serāb (Ar.):	Tür. 1.çölde sıcak ve işiḡin tesiriyle ilerde veya ufukta su ve yeşillik var gibi görünme olayı, 2. gökkuşaḡı <i>şahrālarda ıssı vaқtlerde şu gibi görünür қoraқ yirlerde güneşüñ pür tābundan bu şūreti baḡlar elegim şaḡmal ma'nāsına Fārsīde daḥı şāyi'dür ve Türkīde daḥı müsta'meldür 382</i>
serāyīden (Far.):	Tür. 1. Emir almak, mırıldanmak; Ar. tegannî emralmak ma'nāsınadır 76 <i>ırlamak 'Arabca tegannî ma'nāsına 288</i>
serd (Far.):	Tür. soḡuk; Ar. berd <i>şovuk 'Arabca berd ma'nāsına 383</i>
sere (Far.):	Tür. her nesnenin en iyisi <i>her nesnenüñ maқbūlüne ve eyüsine ıtlāk olunur 158</i>
sergin (Far.):	Tür. ters

kemre ya'ni ters ma'nāsınadır 223

serkeş (Far.): Tür.dik başlı, inatçı
baş çekici ma'nāsınadır soñra çamış olan hayvāna baş çekici olup rām olmadığiçün serkeş didiler ve insānda dañı 'inād idüp baş çekici olan kimseye dañı dirler ve muħarref kesilmiş kalemeye dañı dirler 241

serm (Far.): Tür. bir tür acı ot
ķıķı dirler bir acı otdur 215

sermā (Far.): Tür. 1.kış mevsimi
vaķti ma'nāsınadır mevsim-i ķış murād olunur 177

ser-māye (Far.): Tür. ana mal; Ar. re'sü'l-māl
māl başı dimekdür 'Arabca re'sü'l-māl ma'nāsına 182

ser-nigūn (Far.): Tür. baş aşağı
başı aşığa 129

ser te ser (Far.): Tür. baştan başa
başdan başadañ dimekdür (6)

sevgend (Far.): Tür. and; Ar. kasem
and 'Arabca yemīn ve ķasem ma'nāsına 380

sezāvār (Far.): Tür. layık
lāyık ma'nāsınadır 161

sezīden (Far.): Tür.1.yaramak, 2. layık olmak
yaramak ve lā'yık olmak ma'nāsına 162

sī (Far.): Tür. otuz; Ar. sūlasūn
otuz 'Arabca sūlaşūn ma'nāsına 134

sīb (Far.): Tür. elma; Ar. tuffāf
elma 'Arabca tuffāf dirler 203

sifāl (Far.): Tür. 1. Saksı, 2. Toprak kap, 3.ceviz,badem,findık kabuğu
şaksı ve toprakdan olan kab kaçak ve cevizūñ ve bādāmuñ ve finduğuñ kabuğına dañı dirler 85

sigāl (Far.): Tür. 1. kötü düşünce, 2. dedikodu
yaramaz fikr ve ğıybet ma'nāsına 412

sigāliş (Far.): Tür. 1. hile, 2. endişe, 3. dāvet

hîle ve mekr ma'nāsına ve endîşe ve da'vet ma'nāsına da gelür
412

sîgî (Far.):

Tür. şarab

Türkce süci ya'ni şarāb ma'nāsınadır haķīkatde müşelleşüñ
adıdır ammā isti'māl-i ehl-i Fürsde süci murād olur ve şarāb-
hāneye sîgî-hāne dirler 324

sigiziden (Far.):

Tür. 1. bükülmek, 2. kalkmak, 3. karışmak

Türkce bükümek ya'ni kalkımaķ ma'nāsına ve çalķanmaķ
ma'nāsına da gelür 349

sîh (Far.):

Tür. 1. şiş, 2. çuvaldız

şiş ki bir nesneyi şancarlar gerek şecerden olsun ve gerek
demürden huşuşıla kebāb demürine dirler ve emzük ve naţas ve
pālāndüz demüri ve çuvāl ve gırāre ağzına sancduķları çuvāl-düz
gibi şecerdür 282

sîm (Far.):

Tür. 1. gümüş, 2. akçe; Ar. fuzza

gümüş 'Arabca fuzza ma'nāsına ve akça ma'nāsına daķı isti'māl
olınur gümüşden olduķıçün 270

gümüş 'Arabca fızza ma'nāsına 111

sîmāb (Far.):

Tür. civa; Ar. zîbak

jîve Türkîde taķrîf idüp şîve dirler 'Arabca zîbak dinür 320

sime (Far.):

Tür 1.damga 2.öküzün boyunduruğa bağlandığı nesne

Türkce zevle didükleri ki öküzün boynını boyunduruğa anuñıla
bağlarlar 156

sîn (Far.):

Tür. 1. kabir, 2. yiyip içme, eğlence, 3. sevinç, 4. cimri; Ar. 1.
makbere, 2. ayş u işret, 3. neşât, 4. bahîl

'Arabca maķbere ve 'ayş u 'işret ve neşât ve ocaķ ve baķîl
ma'nāsına gelür 269

sindān (Far.):

Tür. örs; Ar. sendan, alet; Far. sindar

örs ma'nāsına ki demürcilerün ve kuyumcılarun ve sâ'ir od işi
işleyenlerin âletlerindendir 244

sîne (Far.):

Tür. göğüs; Ar.sadr

göğüs 'Arabca şadr ma'nāsına 110

sipās (Far.):

Tür. minnet, şükretmek

minnet ve şükr ma'nāsına 2,200

sipehbüd (Far.):

Tür. başkomutan

çeri başı ve 'asker begi demekdür 168

sipehdār (Far.):

Tür. başkomutan

çeri başı ve 'asker begi demekdür 168

sipehr (Far.):

Tür. gök; Ar. semâ

gök 'Arabca semâ' ma'nāsına 393

siperm (Far.):

Tür. fesleğen; Ar. reyhân

reyhân Türkce feslegen ma'nāsına 393

sipārī (Far.):

Tür. anız

Türkce anız ya'ni tereke biçüldükdenşoñra yirine anız dirler 377

sipās (Far.):

Tür. övmek

ögmek ma'nāsınadır 2

siper (Far.):

Tür. 1. kalkan, 2. üç kanatlı; Ar. cünne

kalkın 'Arabca cünne ma'nāsına ve üç kanatlu ma'nāsına gelür

280

sîr (Far.):

Tür. tok; Ar. şeb'ân

toğ ya'ni yemekden toymuş 'Arabca şeb'ân ma'nāsına 299

sirişim (Far.):

Tür. tutkal

Türkce yilim tutkal ma'nāsına 384

sirişt (Far.):

Tür.1. yaradılış, huy, 2. 'anâsır-ı erbâ'a, 3. yoğuruş

mizâç ve tabi'at ve 'anâsır-ı erbâ'a ve hu ma'nāsına ve yoğuruş

demekdür 310

sirişten (Far.):

Tür. yoğurmak

yoğurmak ma'nāsına 310

sitân (Far.):

Tür. 1. al (emir), 2. sırt üstü yatan kimse; Ar.huz

al 'Arabca huz ma'nāsına 100

arçası üzere çalağ koyun yatan kimseye dirler 315

sitâre (Far.):

Tür. 1.yıldız, 2.tâlî, 3. kargaşa, 4.üç kat perde

yılduz ma'nāsınadır ve tâlî' ma'nāsına da gelür kûğ (kargaşa,

karışıklık) ve üç kat ve tutuk ma'nāsına 94

sitayiş (Far.):

Tür.övmek

ögüş ma'nāsınadır 202

sitebr (Far.):	Tür. kalın, kaba, yoğun <i>yogun ve kalîñ ve kavî ve sık ma'nâlarına gelür</i> 210
siteden (Far.):	Tür. almak <i>almak ma'nâsına</i> 315
sitem (Far.):	Tür. güç; Ar. cevır <i>Türkce güc 'Arabca cevır ma'nâsına</i> 370
sitemkâr (Far.):	Tür. zalim <i>güc idici zâlîme</i> 370
siterven (Far.):	Tür. kısır; Ar. 'akim sitervândan ma'şûrdur ol dişiye dirler ki hergiz toğurmaya 'Arabca 'akim dirler Türkce kısır dirler
sitî (Far.):	Tür. hanım <i>hatun ma'nâsına</i> 370
sitih (Far.):	Tür. inat, zorlu <i>'inâd ü cedel ma'nâsına ki Türkce öñegülük ta'bîr iderler</i> 224
sitîz (Far.):	Tür. çekişme <i>öñegülük ma'nâsınadır</i> 224
siyeh (Far.):	Tür. siyah, kara <i>qara ma'nâsına gelür</i> 120
sû (Far.):	Tür. 1. yan, taraf, 2. ışık taraf ve cihet ma'nâsına ziyâ ve rûşenâyî ma'nâsına dağı gelür 114 <i>taraf ve cihet Türkce yaña ma'nâsına ve ziyâ' ve rûşenâyî ma'nâsına da gelür</i> 130 <i>taraf Türkce yañ ma'nâsına</i> 335 taraf ve cihet ma'nâsına ziyâ ve rûşenâyî ma'nâsına dağı gelür 114
sûd (Far.):	Tür. kazanç <i>aşşırac ma'nâsına</i> 88
sûfâr (Far.):	Tür. 1. ok gezi, 2. İğne deliği <i>ok gezine dirler ve iğne ve çuvalduz yordusına dağı dirler</i> 213
sugbe (Far.):	Tür. zayıf, güçsüz <i>zebûn ma'nâsına</i> 433
sûgvâr (Far.):	Tür. üzüntülü, yaşlı <i>yaşlu dimekdür</i> 401

- suḥan (Far.):** Tür. söz; Ar. kelâm
ma'nāsı sözdür ki 'Arabîde aña kelâm dirler 20
- sūhān (Far.):** Tür. törpü
ig didükleri âlet-i ma'rûfdur 245
- sūḥte (Far.):** Tür. yanmış
ḳāv ki anuñıla âteş yaqarlar yanmış ma'nāsına 331
- sūḥten (Far.):** Tür. yanmak
yanmaḳ ve yandırmaḳ ma'nāsına 211
- sūk (Far.):** Tür. 1.sıkıntı, felaket, 2. köse sakal, 3. tereke başı
yas ve muşîbet ma'nāsınadır ve köse şaḳal ve tereke başı ma'nāsına daḫı isti'māl olunur 206
- sultān (Ar.):** Tür. pâdişâh
pâdişāha dirler 16
- sumc (Far.):** Tür.1. yer altı yol, 2. kötü kokulu insan; Ar. nakb
naḳb ki yir altında ḳazup ḳal'alara yol iderler mağara ve çirkin ḳoḫulu âdem ma'nāsına daḫı gelür 308
- sūr (Far.):** Tür.şenlik. düğün; Ar. velime
düğün ve cem'îyyet ma'nāsınadır 'Arabca velîme dirler 206
- surfā (Far.):** Tür. öksürük; Ar. su'âl
öksürük Arabca su'âl ma'nāsına 'illete ve ma'lûle ıtlâḳ olunur 329
- surfiden (Far.):** Tür.öksürmek
öksürmek ma'nāsına 329
- surḥ (Far.):** Tür. kızıl
ḳızıl ma'nāsına 237
- surḥāb (Far.):** Tür. anıt kuşu
Türkce añıt didükleri ḳuşdur ki ördege beñzer ve egrî otı ve Tebrîzde olan teferrücgāh ve figer ya'ni 'avretler ḳızılcası ve ḳızıl şu ve ḳan ve bir şehr adıdur ve bir pehlivāndur ve Rüstem cihangîrûñ atlarından bir at adıdur ki surḥābtāz dirler idi 320
- Sūsīmār (Far.):** Tür. kertenkele; Ar. zabb
keler 'Arabca zabb 403
- sūzen (Far.):** Tür. iğne; Ar.ibre
igne 'Arabca ibre ma'nāsına 213

süci (Tür.):	Ar. şarab <i>Türkîdür şarab dimekdür</i> 102
süften (Far.):	Tür. delmek Ar. sekab <i>delmek ‘Arabca şekab ma‘nāsına</i> 290 <i>delmek ma‘nāsına</i> 345
sühan-çîn (Far.):	Tür. söz taşıyan, ara bozan; Ar. nemmâm
sühan-dâr (Far.):	Tür. söyleyecek sözü olmak <i>ma‘nâsı söz tutıcı</i> 100 <i>söz didirüp divşürici dimekdür kovcı olan kimseye söz derüp</i> <i>divşürüp bir yirden bi yire nakl itdügiçün suhan-çîn dirler ‘Arabca</i> <i>nemmâm dirler</i> 264
sühanem (Far.):	Tür. sözümü <i>sözimiye muķābildür</i> 71
süm (Far.):	Tür. tırnak <i>tıynaķ ma‘nāsınadır tıynaķ Türk mân lüğatıdur tırnaķ dimekdür</i> 328
sünb (Far.):	Tür. tırnak <i>tıynaķ ma‘nāsınadır tıynaķ Türk mân lüğatıdur tırnaķ dimekdür</i> 328
süncid (Far.):	Tür. iğde <i>iğde didükleri yemişe ıtlāķ olunur ekşeriyā ve gāh olur şecerine</i> <i>dağı ıtlāķ olunur</i> 379
süpüziden (Far.):	Tür. zorla bir şey takmak <i>‘unf ile bir şey’ taķmaķ semerciler şuğ ile saz taķdıkları gibi</i> 430
süpüş (Far.):	Tür. bit <i>bit ma‘nāsına</i> 316
sürb (Far.):	Tür. 1. Kurşun, 2. Yer altı <i>ķurşun ma‘nāsına dur zîr-i zemîn ma‘nāsına da gelür</i> 382
sürhîje (Far.):	Tür. kızamık <i>ķızamuğ didükleri ‘illetdür</i> 172
sürün (Far.):	Tür. kalça başı <i>Türkce uca ya‘ni uyluğun ķaba yiri</i> 130
sürüş (Far.):	Tür. 1. Melek, 2. Cebrâil; Far. firişte

cānib-i Haqqdan enbiyāya haber getüren firişteye dirler 302

sütüden (Far.):

Tür.övmek; Ar. medh

ögmek, ‘Arabca medh ma’nāsına 188

sütün (Far.):

Tür.direk, destek; Ar.’imād

‘Arabca ‘imād dirler diregi olmayan kayaya 152

sütür (Far.):

Tür.kısrak sürüsü

tuvar ma’nāsına muṭlaḳā dört ayaklu olanlara ıtlāḳ olunur ba’z-ı erbāb-ı lügāt ögrek ma’nāsına kılmışlar ki kışrak sürüsine dirler Türkmān tā’ifesi ilk ta’bīr iderler 349

sütüh (Far.):

Tür.1.sarı arı, 2.başı dönmüş olan, 3. Âciz kalan kimse

şaruca aru ki bal eyler, ser-gerdān ve ‘âciz kalan kimseye daḥı dirler 224

sütürden (Far.):

Tür. kazımak; Ar. halak

kazımak ma’nāsına ‘Arabca ḥalaḳ dirler ve daḥı yonmak ve yolmak ma’nāsına daḥı gelür 191

sütürre (Far.):

Tür. ustura

Türkce uşura ma’nāsına 191

süvār (Far.):

Tür. atlı; Ar. fāris

atlu ‘Arabca fāris ma’nāsına 282

Ş

şād (Far.):

Tür. mutlu, rahat

Fārsīde feraḥ ma’nāsınadır 21

şādırvān (Far.):

Tür. 1.büyük döşek, 2.etrafi musluklu kubbeli çeşme

büyük mūnaḳḳaş döşek ve ay ve kūn āḡılı ma’rūf nesnedür ki içinden şu çıḳup aḳar 431

mūnaḳḳaş derīm evi ve büyük zīlū ki ḳaliçe gibi düşünürler ve serāy ma’nāsına 431

şādī (Far.):

Tür. sevinmek

sevinmek ma’nāsına 206

şāh (Far.):

Tür. pâdişah

pādişāh ma’nāsınadır 6

şāḥ (Far.):

Tür. boynuz

- budağ ve boyunuz ma'nāsına da gelür* 359
- şah (Far.):** Tür. 1.dağ tepesi, 2. bayır; Ar. kulle
tağ depesine dirler 'Arabca kulle ma'nāsına ve bayır olan yire dağı dirler 251
- şāh-rāh (Far.):** Tür. büyük yol
ulu yol ma'nāsına ki sulṭān yolu dirler 435
- şāl (Far.):** Tür. 1.aba 2. konuşan; Ar. 'abâ
aba 'Arabca 'abā ma'nāsına ve geçer ki kelīm ve aḳ palās 95
- şalvār (Far.):** Tür. iç giysi
iç eşvābı 74
- şām (Ar.):** Tür. 1. akşam, 2. şam şehri, 3. ben
aḥşam vaḳtidür 'Arabīdür ve bir meşhur şehriñ adıdur Dımışk dağı dirler ve ḥāl ya'ni beñ ma'nāsına da gelür 79
- şāne (Far.):** Tür. tarak
şakal tarağı ma'nāsına şāyi'dür ve kıl tarağına dağı ıtlāk olunur 274
- şaşt (Far.):** Tür. altmış
altmış 134
- şeb (Far.):** Tür. gece
gīce 204
- şebe (Far.):** Tür. 1. siyah kehribar, 2. sarı pirinç, 3. gecelik, 4. kara boncuk, 5. ayva
şaru pirinc 'amelīsine ve ma'denīsine şāmildür ve kara boncuḳ ve tūc ve gīcelik ve bir dikenlü şecerdür 402
- şeb-nem (Far.):** Tür. çiy tanesi
her gice düşen çiyedirler 245
- şeb-pere (Far.):** Tür. yarasa
gīce uçucısı dimekdür ve yarasa didükleri ḳuş gice uçmağıla añā 'alem oldı 204
- şeğal (Far.):** Tür. çakal
Türkce çakal didükleri ma'rūf ḥayvāndur 354
- şehlā (Far.):** Tür. 1. İri, şaşı göz, 2. alaca

alagöz ve büyük göz ve şaşı göz ve alaca nesne ma'nalarına gelir
(1)

şeker-leb (Far.): Tür. şeker dudaklı
şeker tuşaklu dimekdür bu dahı nigāruñ sıfatıdır lezzetde nigāruñ
tuşağı şekere teşbîh olınmuştur 25

şemem (Far.): Tür. çarık
çāruḳ ki ekinciler hām gönden dikerler ayaklarına giyerler 195

şend (Far.): Tür. kuş burnu
kuş minḳārî 332

şeng (Far.): Tür. şirin, nazlı sevgili
şîrîn ve şîvelü maḥbûb ma'nāsına ve dahı bedhû ve dil-güşâ ve bir
kimse ki uzun şekli ola ve yoğun ve semiz ve enine büyümiş ve
fîlûñ burnı ve bir köki katı yemişi olmaz şecer ma'nāsına da gelir
418

şerm (Far.): Tür. utanç; Ar. hayâ
ud 'Arabca ḥayâ ma'nāsına 393

şermiden (Far.): Tür. utanmak
utanmak ma'nāsına 393

şest (Far.): Tür. 1. balık oltası, 2. okçu yüzüğü, 3. ince, latif, 4. altmış
balıḳ ağı ve balıḳ avlayıcaḳ olta ki şu'arâ maḥbûblaruñ zülfüñ
ekşeriyyâ aña teşbîh iderler ve büyük barmaḳdan ok atıcaḳ kiriş
koyucaḳ yir ve ince ve laṭîf ve altmış 'aded ma'nāsına 334

şesten (Far.): Tür. yıkamak
yumaḳ ma'nāsına 362

şevher (Far.): Tür. koca
'avret erî 113

şevi (Far.): Tür. ihtimal
olası ma'nāsına 158

şeyâr (Far.): Tür. 1. dışkı kabı
naṭas ki ḥaste ḳārûresine de dirler 89

şeydâ (Far.): Tür. deli; Ar. mecnûn
delü 'Arabca mecnûn ma'nāsına 302

şîb (Far.): Tür. 1. iniş, 2. korkmuş; Ar. taht

- eniş ki yokuş muḳābelesinde ve medhūs ve alt ki ‘Arabca taḥt ma‘nāsına
- şigerf (Far.):** Tür. 1. ulu kişi, 2. muhteşem, 3. büyük, 4. kıvrak
ulu kişi ma‘nāsına ve muhteşem ve ḳavī ve büyük ve ḳāpük ma‘nalarına daḥı gelür 233
- şikāf (Far.):** Tür. ayrık
ayrık ma‘nāsına 233
- şikem (far.):** tür. karın; ar. batın
ḳarın ‘Arabca baṭın ma‘nāsınadır 110
- şikeste (Far.):** Tür. kırılmış, kırık
şınmış ma‘nāsına soñra muṭlaḳā şınıḳ nev‘ine ism olmışdur 330
- şikesten (Far.):** Tür. 1. kırık, kırmak, 2. hasta; Ar. inkisār
şınıḳ ve şınmak kesri ü inkisār ma‘nāsına müte‘addī ve lāzım isti‘māl olunur ve daḥı şikeste ḥaste ma‘nāsına daḥı gelür mizācı şındugıçün 330
- Şimşîr (Far.):** Tür. kılıç
ḳılıca ıtlāḳ olunur 106
- şināḥten (Far.):** Tür. anlayan
añlayıcı dimekdür 136
- şināviden (Far.):** Tür. yüzmek; Ar. sibāhat
şuda yüzmek ‘Arabca sibāḥat ma‘nāsına 338
- Şir (Far.):** Tür.süt; Ar.lebene
süd ‘Arabca lebene ma‘nāsına 148
- şîr (Far.):** Tür. arslan; Ar. esed
arслан ‘Arabca esed ma‘nāsına 268
- şîrîn (Far.):** Tür. tatlı
ṭatlu 272
- şitāb (Far.):** Tür. acele, çabukluk
ivme ma‘nāsına maşdarı 242
- şitābiden (Far.):** Tür. acele etmek
eyümek ‘acele eylemek 167
- şubān (Far.):** Tür. çoban
Türkce çoban dirler 155

- şuden (Far.):** Tür. olmak
olmak ma'nāsına 174
- şūḥ (Far.):** Tür. 1. kirli, 2. hoş, düzgün, sıcakkanlı, 3. utanmaz, 4. zâlim ; Ar. denes
'Arabca denes ma'nāsına ve kirli nesneye de dirler 374
maṭbū' ve mevzūn olan kimseye dirler ki Türkce ısıcaḳ kanlı demek ile ta'bīr iderler ve yüzüz ve şātır ve bī-şerm ve zālīm ve kirli ve kulaḳ çirki ma'nāsına daḫı gelür 22
- şūḥiden (Far.):** Tür. kirlenmek
kirlenmege dirler 374
- şumār (Far.):** Tür. sayış, hesap
şāḡış ve ḥisāb ma'nāsına 450
- şumārden (Far.):** Tür. saymak
şaymak ma'nāsına 135
- şüre (Far.):** Tür. 1. çorak yer, 2. mürekkebitkisi, 3. at pazarı
çoraḳ yir kim anda ekin ve ot bitmez ve tozlu ve mürekkebit didükleri yemiş ki turunc envā'ındandır ve gereklü şu ve at bazarı ma'nāsına da gelür 382
- şūy (Far.):** Tür. er; Ar. zevc
er ya'ni 'avret eri 'Arabca zevc ma'nāsına zenūñ muḳābilidür 312
- şūh (Far.):** Tür. 1. bir kimsenin yüzüne tükürmek, yuf; 2. pişman olmak
bir kimsenūñ yüzine tükürmek ma'nāsına ve tūf ūf ve ḳarış virmek ve bizār olmak ma'nāsına da gelür 346
- şūḫūliden (Far.):** Tür. 1. çağırma, 2. gürelemek, at kişnemesi
çaḡırmaḳ ma'nāsına gürelemek ve at kişnemek ma'nāsına da gelür 424
- şükr (Ar.):** Tür. görülen iyiliğe karşı gösterilen memnuniyet
muḥsin üzerine şenādur itdüḡi ni'met üzerine lisānıla ve cenānıla ve erkānıla olur ni'mete i'tirāf ve ni'meti virene şenādur 2
- şükūfe (Far.):** Tür. bir çeşit çiçek
çiçek envā'ına 'āmdur 96
- şükūh (Far.):** Tür. 1. heybet, haşmet, 2. yakışıklılık, 3. acaba
heybet ve ḥaşmet ve yaraşukluḳ ve 'aceb ma'nāsına 346

şülle (Far.):	Tür. kadın uzvu <i>‘avret ferci</i> 439
şüş (Far.):	Tür.akciğer <i>Türkce öygün ma‘nāsına ya‘ni aķciger</i> 130
şütür (Far.):	Tür. deve <i>deve</i> 260
şütürbān (Far.):	Tür. deve çobanı <i>deve hıfz idici ya‘ni deveci ma‘nāsına</i> 260

T

tāb (Far.):	Tür. 1.sıcaklık, 2. ışık, 3. zahmet, 4.kuvvet, 5.acelecilik, 6.bulmak <i>ḥarāret ma‘nāsına gelür, şu‘le ve renc ve tākat ve tezlik ve bulmak ma‘nāsına da gelür karceşmek ve tolaşmak ve burğuşmak ma‘nālarına daḥı gelür</i> 388
tābe (Far.):	Tür. tava, tencere, 2.tığān <i>Fārsīde tava ki tencer gibidür ammā ḳolı olur içinde ba‘z eṭ‘am bişürürler Türkīde aña tığān ta‘bīr iderler</i> 105
ṭabes (Far.):	Tür. bir şehir adıdır <i>bir şehriūn adıdır</i> 411
tābiden (Far.):	Tür. ışık vurmak <i>ıldırmaḳ ma‘nāsına</i> 247
ṭabiden (Far.):	Tür. 1. çırpınmak, 2. korkmak <i>ṭalabımaḳ nitekim ḳuzı boğazlanıcaḳ ṭalabır ve yürek oynamaḳ ma‘nāsına daḥı gelür</i> 145
tāften (Far.):	Tür. bükmek <i>bükmeḳ ma‘nāsına</i> 140
taḡgilūn (Far.):	Tür. çetin ceviz <i>çetig ceviz ki içün çıkarmada ‘usret olur</i> 366
tāk (Far.) :	Tür.1.asmanın çubuḡu. 2. çırtlık ağacı <i>üzüm tekākī ya‘ni aşmasınıñ çıbuḡı dimekdür ki yaşken tefek dirler ve çırtlık şecerine daḥı tāk dirler</i> 230
taḳṭī (Ar.):	Tür.1. parça parça etmek, kesmek. 2. vezin

*pāre pāre eylemeye dirler ıstılāh-ı ehl-i ‘arūzda eczā’ı ‘arūzıla
vezne dirler 47*

ṭang (Far.): Tür. ses, seda
āvāz ma‘nāsına 417

ṭanṭana (Far.): Tür. çağıldı
çağıldu vü çay āvāzı ma‘nāsına 436

tār (Far.): Tür. arşın; Ar. zerâ’
Türkce eriş ya‘ni arşın ma‘nāsınadır ‘Arabca zerā’ dirler 163

tārek (Far.): Tür. tepecik
depecik dimekdür 322

tāş (Far.): Tür. çil
*ol ḥaṭdur ki yüzde çod ile ‘avretler iderler ki Türkîde aña çığıt
dirler 323*

tāş (Far.): Tür. ortak
ortak ma‘nāsınadır 173

ṭaşt (Far.): Tür. leğen
legen didükleri ki içinde giyecek yıkarlar 202

tavan (Far.): Tür. 1. borç, 2. suç, 3. kederli; Ar. 1. deyn, 2. cürm
*‘Arabca deyn ma‘nāsına ve ālim ve borclu ve cürüm ve cināyet ve
şuç ma‘nāsına dahı gelür 252*

ṭayreşuden (Far.): Tür. öfkelenmek, kızmak
ğadab itmek ma‘nāsına 314

tāzice (Far.): Tür. Arpça
‘Arabice dimekdür 374

tāziden (Far.): koşmak
segirtmek ma‘nāsına 212

tāziyāne (Far.): Tür. kamçı
kamçı dimekdür 212

teb (Far.): Tür. sıtma; Ar. hummâ
ısıtma ‘Arabca hummā ma‘nāsına 375

tebār (Ar.): Tür. 1. kabile, 2. helâk
ḳavm ü ḳabîle ve helâkluk ma‘nāsına da gelür ‘Arabîdür 77

teber (Far.): Tür. balta; Ar. fe’s

- balta ‘Arabca fe’s ma’nāsına* 280
- tebîre (Far.):** Tür. 1. davul, zurna, kös, 2. parça parça
Türkce tavul ma’nāsına kös ve zurna ki çalarlar ve pâre pâre ma’nāsına dağı gelür 314
- tebûrâk (Far.):** Tür. 1. sapan, 2. def
zağr didükleri tahteciklerdür ki oğlancuıklar ve kuşbâzlar anuñıla kuş ürküdürler ve def ma’nāsına da gelür 420
- tef (Far.):** Tür. 1. ateş, 2. eşya çıkını
ateş yalgı ma’nāsına ve buğ ve zebâne-yi âteş ma’nāsına dağı gelür 143
- tefş (Far.):** Tür. 1. isilik, 2. köpük; Ar. harâret
isilik ‘Arabca harâret ma’nāsına ve köpük ma’nāsına da gelür 409
- tegerk (Far.):** Tür. dolu; Ar. bered
tolu ki gökden yağar ‘Arabca bered dirler 155
- tegi (Far.):** Tür. hatun
hātun dimekdür 427
- tehi (Far.):** Tür. boş; Ar. hâlî
boş ‘Arabca hālî ma’nāsına 277
- tek (Far.) :** Tür. 1. hamle yapmak, 2. dip Ar. ka’r
hamle itmek ma’nāsına ve dağı ka’r ma’nāsına gelür ki ‘Arabca dîb dimekdür 230
- tele (Ar.):** Tür. tuzak, 2. ütü, 3. hayvan kesim yeri
fağ ki anuñıla kuş tutarlar ve derzileruñ ve külâh düzenleruñ ütüsü ve tavâr boğazlanan yire dağı dirler 79
Tükce toyra ma’nāsınadır ki bir nev’ kîsedür 148
- telh (Far.):** Tür. acı, ekşi
acı turuş ekşi ma’nāsına 341
- telîse (Far.):** Tür. heğbe
Türkce hegbe ma’nāsına ki ma’rûfdur 307
- temûz (Far.):** Tür. temmuz
orta yaz ayı 409
- ten (Far.):** Tür. vücut
beden ve gövde ma’nāsınadır 130

- tendîse (Far.):** Tür. oyuk
oyuk ki bostanlarda iderler kuş ürkemekden ötüri ve muṭlaḳā düzme şūret ve alaca ma'nāsına da gelür 372
- tenhā (Far.):** Tür. 1. genler, 2. yalnız
tenler ma'nāsında olur yalıñuz ma'nāsına 28
- ten zen (Far.):** Tür. sessiz ol
epsem ol dimekdür 303
- ten zeden (Far.):** Tür. suskun olmak, sessiz olmak
epsem olmaḳ ma'nāsına 303
- teng (Far.):** Tür. 1. eyer, 2. daracık, 3. çuval, 4. taşkın dere, 5. sıkıntı, 6. zirve
Türkce ḳolañ ya'ni eyer ḳolañı ve ṭaracık ma'nalarına gelür ve çuval ve şarp dere ve müşkil ve denk ki yüküñ bir yanı ve taḡ depesi ma'nalarına daḥı gelür 199
- ter (Far.):** Tür. yaş; Ar. ratb
yaş 'Arabca raṭb ma'nāsına 87
- terāşiden (Far.):** Tür. kazmak
yonmaḳ ma'nāsına ve ḳazmaḳ ma'nāsına daḥı gelür 132
- terenciden (Far.):** Tür. 1. ezilmek, büzülmek, 2. sıkmak, kasılmak
ṭarılğanmaḳ ma'nāsına ve ḳuşaḡı ve ḳulaḡı muḥkem çekmek ve yencub şıkmaḳ ve ḳaşılmaḳ ma'nāsına da gelür 429
- tertib (Ar.):** Tür. düzenleme
yerlü yerince ḳılmaḡa dirler 39
- teynūs (Far.):** Tür. dövdükdten sonra savurmak üzere biriktirilmiş tahıl yığını
ḥarmandaki tereke ki Türkîde tınās dirler 408
- ṭırāz (Far.):** Tür. 1. Alem dedikleri şehir adı, 2. kaftan omzuna ve yenine dikdikleri parça, 3. yakışıklılık
'Alem didükleri şehrdür ve ḳaftan omzuna ve yeñine dikdükleri nesne ve yaraşuḳluḳ ve zibā 406
- ṭırāziden (Far.):** Tür. dikmek
dikmek ve bezemek ma'nāsına 406
- tî (Far.):** Tür. boş; Ar. hâlî
teḥî ya'ni boş 'Arabca ḥālî ma'nāsına 444
- tîḡ (Far.):** Tür. 1. kılıç, 2. ok ucu, 3. süngü ucu, 4. daḡın sivri yanı

*muṭṭaḥ keskin nesnedür gerek demürden olsun gerek ğayrıdan
kılıca ve oḡ demrenine ve süñü demrenine {ve ṭağın sivri yanına}
tiğ dirler 106*

tihū (Far.):

Tür. 1. çil kuşu, 2. Yumuşak huylu

çıl didükleri kuşdur ḥalīm ma'nāsına daḥı gelür 337

tīr (Far.):

Tür. 1. ok, 2. Farsça ayların on üçüncü günü, 3. topluluk önderi, 4. bulanık, 5. karanlık, 6. kalem ucu, 7. gemi direği, 8. evin damına konulan ağaç, 9. yağcı değirmeninin direği, 10. utarit yıldızı, 11. şevkli, hevesli, 12. kılavuz, 13. güz ayı, 14. kaftan eteğinin çevresi, 15. bir tür kuş, 16. ok dermeni, 17. oklava; Ar. şuftîn

*oḡ ve yaz ayı ve Fūrs aylarınñ on üçüncü günü ve re'īsü'l-ḳavm
ve bulanıḡ ve zūlmet ve kıl etegi ve gemi diregi ve saḳf-ı
ḥāneye konulan şecer ve yağcı değirmeninin diregi ve 'uṭārid
yıldızı şā'iḳa ve pālān ve ḳulağuz ve güz ayı ve ḳaftān eteginün
çevre yanı ve bir kuşdur ki ügeyik miḳdārı 'Irāḳ diyārında çok
olur 'Arabca şuftîn dirler ve od gözi ve oḡ demreni ve oḡlağı 66*

tirāviden (Far.):

Tür. sızmak, sızıntı yapmak; Ar. tereşşuh

şızmaḡ ma'nāsına 'Arabca tereşşuh dinilür 338

tīre (Far.):

Tür. bulanık, kara, karanlık

*bulanıḡ ma'nāsına ve ḳara gülek ve bir münevver nesne
müteğayyir olup ḳararup ṭonuḡ olmaḡ ma'nāsına daḥı gelür 265*

ṭīre (Far.):

Tür. öfke ve kızgınlık

ḥışm ü ğaḏab ma'nāsınadur 314

tīre-māh (Far.):

Tür. yaz ayı

Fūrs aylarundan ilki yaz ayı ma'nāsına 435

tīşe (Far.):

Tür. keser, balta

keser ki neccārlarınñ āletlerindendür külünge daḥı dirler 245

tīz (Far.):

Tür. 1. keskin, 2. acele yürüyen

keskin ve ītī ve kekre ve ta'cīl yüregen ma'nāsınadur 111

tu (Far.):

Tür. sen; Ar. ente

sen dimekdür 'Arabca ente ma'nāsına 83

tū (Far.):

Tür. 1. süt kaymağı

kaymak sūd kaymağı ma'nāsına 148

tūde (Far.):

Tür. tepe

aşlında depeye dirler ve her nesne ki çeç gibi yığıla 326

tuhfe (Far.):

Tür. hediye

hediyeye ki bir kimesneye iletürler 26

tūliden (Far.):

Tür. 1. kükreme, 2. asılmak, 3. sancımak, ağrımak

mīranmak ve arslan mīranması gibi ve dahı aşılmağ ve şancımağ ma'nāsına da gelür 425

tūn (Far.):

Tür. 1. hamam ocağı, 2. doğuda bir yer adı

kūlhan ve şark tarafında bir memleket adıdır 395

tūrinden (Far.):

Tür. 1. korkmak, 2. kazanmak, 3. döşeyip bırakmak

irkmek ve ürkmek ve kazanmağ ve döşeyüp bırakmağ ma'nāsına 423

turüşiden (Far.):

Tür. acımak, ekşimek

ekşimek 341

tūziden (Far.):

Tür. kazanmak; Ar. kesb

kazanmağ 'Arabca kesb ma'nāsına 425

tūzīm (Far.):

Tür. döşeyelim, bırakalım

döşeyelüm bırağalum ma'nāsına 423

tūziden (Far.):

Tür. kulluk

kulluk ödemek ya'ni hıdmet itmek ma'nāsına 430

tūşe (Far.):

Tür. azık, aç kalmayacak kadar yenilen şey; Ar. zād

azık 'Arabca zād ma'nāsına 271

tūfū (Far.):

Tür. öfke anında yüze tükürmek

yüze tükürmek ki gāzab maḥallinde yüze tü diyüp tükürürler 445

tünd (Far.):

Tür. katı nesne

şarp nesne ma'nāsınadır 397

türktāz (Far.):

Tür. koşarak saldırma, yağma etme

yort itmek ya'ni segirtmek ma'nāsınadır 212

tüvānā (Far.):

Tür. güçlü

güçlü dimekdür 1

U

‘uryān (Ar.): Tür. çıplak
yahıncak 296

Ü

üstühvān (Far.): Tür. kemik; Ar. ‘azm
Türkce süñük ya‘ni kemük ma‘nāsına ki ‘Arabca ‘azm dirler 149

üstüvār (Far.): Tür. kuvvetli, dayanıklı, emniyet veren
muḥkem ve bark ve āmīn ma‘nāsına 399

üştür (Far.): Tür. deve
deve 68

üştülüm (Far.): Tür. 1. sızlayarak inleme, 2. kavga, gürültü
ceza‘ ve feza‘ ma‘nāsınadır 328

V

vaḥş (Far.): tür. 1. Belh’de bir şehir adıdır, 2. her işin başlangıcı
Belḥde bir şehır adıdır ve her işe ibtidāya daḥı dirler 413

vāhile (Far.): Tür. Nûh Peygamber’in eşinin adı
Nūḥ peygamberüñ ‘avretünüñ adıdır 434

vālā-zene (Far.): Tür. kağıt mühresi
kağıd mühresi 331

vām (Far.): Tür. borç; Ar. deyn
Fārsīce borc ‘Arabca deyn ma‘nāsınadır 107
borc ‘Arabca deyn ma‘nāsına 115

vār (Far.): Tür. 1. yakınlık, 2. layık olma
münāsebet ve liyākāt ma‘nāsınadır 161

vārdān (Far.): Tür. ev eşyasından oklava çuval gibi malzemeler
metā‘-ı beytden oklaḡaya dirler ve ḥırār ve çuvāl ma‘nāsına daḥı gelür 342

vārin (Far.): Tür. dirsek; Ar. mirfak
dirseg, ‘Arabca mirfak ma‘nāsına 209

velī (Tür.): ama, fakat
lafzı Türkīdür lākin maḡāmında isti‘māl olunur 32

venīje (Far.): Tür. 1. günlük, 2. kengel sakızı

günlük ki ma'rûfdur ve kenker şakızına dağı diler 332

verne (Far.): Tür. yoksa

yoğsa dimekdür 136

verväre (Far.): Tür. çardak

çardak ma'nāsına 253

verziden (Far.): Tür. 1. özenmek, 2. ekin ekmek

bir şey'e öykünmek ve özenmek ve bir nesneyi 'âdet edinmek ve ekin ekmek ma'nāsına 138

vezağ (Far.): Tür. 1. kurbağa, 2. kertenkele

kurbağa ve kertenkele 75

vîje (Far.): Tür. arı, pak; Ar. 1. hâlis, 2. bi'l-küllüyye

hâliš Türkce arı ve pāk ma'nāsına ba'z-ı naķale-yi lügat hāşşıye ma'nāsına naķl itmişler ve bi'l-küllüyye ma'nāsına dağı naķl olınmuşdur 279

vîze (Far.): Tür. karış; Ar. şibr

karış 'Arabca şibr ma'nāsına

Y

yād (Far.): Tür. anmak, hatırlamak

añmak ve hātırda tutmak 61

iki ma'nāya gelür biri añmak ve biri hātırda tutmāk 71

yād kün (Far.): Tür. ezberlemek

hātırında tut ya'ni hıfz ve ezber it dimekdür 71

yāfe (Far.): Tür. boş konuşan, dalga geçen

hedyān ve herze söz hiciv ve laţife gibi ve herze söylici ma'nāsına da müsta'meldür 442

yāften (Far.): Tür. bulmak; Ar. vicdān

bulmak 'Arabca vicdān ma'nāsına

bulmak ma'nāsına 345

yağ (Far.): Tür. buz

buz 146

yağc (Far.): Tür. kaygan yer

zalağ ma'nāsına 308

- yahçe (Far.):** Tür. küçük buz
buzcağız dimekdür 155
- yakîn (Ar.):** Tür. sağlam bilgi, iyi olarak bilme
bir şey'e gönül karar virmege dirler 19
bir nesnenün haqîkine kalb dolanmağa dirler 49
- yāl (Far.):** Tür. 1. Boyun, 2. boy
boyun gerdān mā'nāsına ve boy bos ma'nāsına da gelür 378
- yāy (Far.):** Tür. yaz
yāz dimekdür 176
- yeksān (Far.):** Tür. düz
düpdüz ma'nāsınadur 244
- yel (Far.):** Tür. yiğitlilik, yüreklilik
şecā'atlü ve kuvvetlü ve dilber ve şu başı ve ser'asker ve Fürsden
bir tā'ife ma'nāsına gelür 367
- Yezdān (Far.):** Tür.yaratıcı; Ar. Hâlık
yaradıcı 'Arabîde Hâlık ma'nāsına 62
- yūğ (Far.):** Tür. boyunduruk
boyunduruğ ki öküz boynuna takup çift sürerler ve kağıya ve
'arabaya koşarlar 156
- yūhe (Far.):** Tür. doğan
delüce toğandur 204
- yūşîden (Far.):** Tür. işitmek
işitmek ma'nāsına 304
- yüz (Far.):** Tür.1. pars, 2.küfür ; Ar. fehd
pars didükleri yırtıcı hayvāndur 'Arabca fehd dirler ve sıçırmağ ve
esinmek ma'nāsına dağı gelür 268

Z

- zāc (Far.):** Tür. Lohusa kadın
lohuşa 'avret ma'nāsınadur 'Arab ta'rib idüp kara boya ve
mürekkebe koydukları nesne ma'nāsına isti'māl ider 355
- zāden (Far.):** Tür. doğmak, doğurmak
toğmağ ve toğurmağ lāzım ve müte'addī gelür 360

- zāğ(Far.):** Tür.; Ar.; Far.; 1. karga, 2. kuzgun
muṭlaḳā ḳargā ve ḥuṣūṣıla ḳuzḡuna ve burnı ḳızıl uzun ḳargaya daḫı dirler(227)
- zağang (Far.):** Tür. 1. hıçkırık, 2. göz kapamak; Ar. 1. fuvâk, 2. lahza
ıçkırık ‘illeti ki iṭṭibâkatında fuvâḳ demek ile ma‘rûfdur ve göz kapamak ki ‘Arabca laḫza dirler 350
- zāk (Far.):** Tür.1. kara büyü, 2. Uğurlu gece, 3. Loğusa kadın
zâc ma‘nâsına ki Türkce ḳara büyü didükleri ve şeb-i yemniye ve loḡusa ‘avrete daḫı zāk dirler 234
- zāl (Far.):** Tür. 1. yaşlı, kocamış, 2. Şehnâme Kahramanı Rüstem’in babasının adı
pîr ḳoca ma‘nâsına ve Rüstem cihāngîr ki atası adıdır 98
- zalaḳ (Ar.):** Tür. 1. Kaymak, sürmek, 2. Buz delmek; Far. zelah
ṭayrınmak ve buz urmak ma‘nâsına ‘Arabîdür Fârsîsi zelaḫdur (308)
- zânû (Far.):** Tür. diz; Ar. rûkbe
diz ‘Arabca rûkbe ma‘nâsına 323
- zâr (Far.):** Tür. –lik; Ar. kesret
keşret ma‘nâsına Türkîde andan lik ile ta‘bîr iderler 194
- zârî (Far.):** Tür. 1. yalvarmak, 2. feryat eylemek, 3. ağlamak
yalvarmak ve inlemek ve feryâd ve fiğân ve ağlamak ma‘nâsına daḫı gelür 343
- zârîden (Far.):** Tür. inlemek
maşdardur inlemek ma‘nâsına 343
- zeb (Far.):** Tür. 1. Kolay, 2. bedava
geñez ya‘ni ḳolay ve âsân ma‘nâsına ve raygan ma‘nâsına da gelür 387
- zebân (Far.):** Tür. dil; Ar. lisân
Türkce dil ‘Arabca lisân ma‘nâsına 171
- zeber (Far.):** Tür.yukarı, 2. tekne; Ar. fevk
yuḳaru ‘Arabca fevḳ ma‘nâsına ve tekne ma‘nâsına daḫı gelür 114
- zebtâne (Far.):** Tür.tilki tuzağı
ağız tüfegine dirler ve dilki tuzağına daḫı dirler 370

- zeden (Far.):** Tür. 1.vurmak, 2. meyletmek; Ar.darb
urmak, ‘Arabca z̄arb ma‘nāsınadır ve meyl eylemek ma‘nāsına da isti‘māl olunur 188
- zeft (Far.):** Tür. 1. iri, şişman, 2. kaba
yoğun kimseye dağı dirler ve yumrı ve uşulsüz huşunet iden kimseye dirler 265
- zeğan (Far.):** Tür. çaylak
çaylak dölengec dağı dirler 93
- zehiden (Far.):** Tür. 1.suyun sızıp dışarı çıkması, 2. oyunda kazanmak
şu sızmağ taşra çıkmak ma‘nāsına ve oyunda ütmek ma‘nāsına da gelür 436
- zehre (Far.):** Tür. 1.öd, 2. mecal; Ar. merâre
Türkce öd ki yürekde olur ‘Arabca merâre dirler ve dağı zehre mecāl ma‘nāsına dağı isti‘māl olunur 150
- zelū (Far.):** Tür. yıka; igsāl
yu ‘Arabca iğsal ma‘nāsına 362
- zemīn (Far.):** Tür. göğün karşıtı, yer
göge muķābil olan yirdür 67
yir 152
- zen (Far.):** Tür. 1.kadın, eş, 2. nikahlı erkek, 3. sevinçle yürüyen kimse
er ‘avreti ‘Arabca zevce ma‘nāsınadır 312
‘avret ve menkūha-yı merd ve nāzıla ve neşātila yürüyen kimse 113
- zenaḥ (Far.):** Tür. çene; Ar. zekan
Türkce eñek ‘Arabca zekan ma‘nāsına 110
- zenber (Far.):** Tür. sedye
tezkere ki anuñıla balçık ya gayri nesne götürürler 374
- zenbūr(Far.):** Tür. arı; Ar. nahl
arı ki bal eyler ‘Arabca nahl ma‘nāsına ve ism-i ‘āmdur cemi‘ arılara ıtlāk olunur 96
- zenende (Far.):** vuran
urucu ma‘nāsına 188
- zen-māder (Far.):** Tür. kadının annesi

- ‘avretüñ anası dimekdür* 312
- zen-peder (Far.):** Tür.kaynata
ķaynata dimekdür ‘avretüñ babası dimekdür 312
- zer (Far.):** Tür. altın; Ar. zeheb
altun ‘Arabca zeheb ma‘nāsına 111
- zerd (Far.):** Tür. 1. sarı, 2.maruz olan şey
şaru vü ‘ārız olan levne ve ma‘rūz olan şey’e ıtlāk olunur 120
- zerdüşt (Far.):** Tür. İbrahim Peygamberin milletinden bir hekimin adı
İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāmuñ milletinden bir hekimüñ adıdur 390
- zerîr (Far.):** Tür. 1. sarılık, 2. zerdeçal
şarılık ve şarılık otı ve bir şaru otdur zerdeçöp dirler ve yaraķan marazına ve ma‘lülüne dahı ıtlāk iderler 376
- zerger (Far.):** Tür. kuyumcu
ķuyumcı 160
- zerrîn (Far.):** Tür. altından yapılmış, altın gibi
altuna mensüb ya‘ni altundan 270
- zevāyid (Ar.):** Tür. faydasızlar, fazlalıklar
zāyidüñ cem‘idür 27
- zeyn (Far.):** Tür. güzellik, süs
şeynüñ zıddıdur 30
- zîb (Far.):** Tür. 1. yüz, 2. güzellik
cemāl ü yaraşuķ 29
- zîbā (Far.):** Tür. güzel, yakışıklı
güzel ve bezeklü ve yaraşuķlu 29
güzel ma‘nāsına isti‘māl olunur ammā aşl ma‘nāsı yaraşuķludur 266
- zîbîden (Far.):** Tür. yakışmak
yaraşmaķ ma‘nāsınadur 162
- zidāyîden (Far.):** Tür. pas açmak
pāsun açup sayķıllamaķ ma‘nāsına 71
- zidūden (Far.):** Tür. cilalamak, pastan kurtarmak
paşdan açup sayķallamaķ 71
- zih (Far.):** Tür. 1. kiriş, 2. yaka, 3. güzel, 4. birisinin çocuk doğurması

- kiriş ve yağa ve zencef ve taḥsîn zihî ma'nāsına ve oğlan toğmak birüsi ma'nâlarına gelür* 66
- zihî (Far.):** Tür. 1. üzülmeye, 2.güzel, hoş
ḥayf ma'nāsına ve gâh kelime-yi taḥsîn olup ne gökçek ma'nāsına olur 45
- zihn (Ar.):** Tür. anlama kâbiliyeti
fiṭnat zeyreklik ma'nāsınadır 59
- zih ü zād (Far.):** Tür. döl döş; Ar. nesil
Türkce döl döş 'Arabca nesl ma'nāsına 248
- zim (Far.):** Tür.soğuk; Ar. bürûdet
şovuk 'Arabca bürudet 176
- zîn (Far.):** Tür. eyer; Ar. serc
eyer ki at arkasına ururlar 'Arabca serc dirler 104
- zinde (Far.):** Tür. diri; Ar. hay
diri 'Arabca ḥay ma'nāsına 240
- zinüyiden (Far.):** Tür. çenilemek
siñildemek ma'nāsına ve at kişnemek ve it ulumağ ve buña beñzer ma'nâlara gelür 339
- zîr (Far.):** Tür. 1. aşağı, 2. ocakta pişen şey
aşağa ve küster ü büryân altında bişmiş nesne 114
- zîre (Far.):** Tür. kimyon
Türkce kimnûn didükleri ot 278
- zişt (Far.):** Tür. çirkin; Ar. kabîh
çirkin 'Arabca kabîḥ ma'nāsına ḥûbuñ muḳâbilidür 266
- zîve (Far.):** Tür. süs
bezek ma'nāsınadır altunıla ve incüyile ve kıymetli taşlarla ola 161
- zûd (Far.):** Tür. keskin
tîz dimekdür 65
- zûr (Far.):** Tür. kuvvet, güç
idmân ile ḥâşıl olan güc ü kuvvet ma'nāsına 269
- züft (Far.):** Tür. cimri; Ar. bahîl; Far. bed-hû
baḥîl ve bed-ḥû ma'nāsına gelür 265

SONUÇ

Eski Türk Edebiyatı verimlerimizin günümüze aktarılmasında önemli bir basamağı oluşturan manzum sözlük ve şerhleri kapsamında ele aldığımız bu metnin neşri ile ilim âlemine faydalı olacağı inancındayız.

Garp memleketlerinde esere yönelik sözlük çalışmalarının yapılması husûsu önemli bir husustur. Edebiyatımızda ilk olarak “Ferišteoğlu Lugatı” ve “Tuhfe-yi Hüsâmî” ile başlayan manzum sözlükler, yüzyıllar geçtikçe birbirlerine nazire olmak sûretiyle veya yeni bir manzum sözlük oluşturulmak sûretiyle gelişme göstermiş bir alandır. Yapılan çalışmalar çerçevesinde anlıyoruz ki manzum sözlük çalışmalarının başlangıcı çoğunlukla Kur’ân-ı Kerîm ve Mesnevî’nin doğru anlaşılması temeli üzerine kurulmuş ve bu temelde dil öğretimi, aruz öğretimi, kolay öğrenme, şâirliğe meyilli minik nesil için kazanç sağlama ve bunların yanında neslin yetişmesine katkı sağlayacak küçük ipuçları, nasihatlar verme gibi görevleri üstlenen etkili ve değerli çalışmalar olmuştur. Arapça ve Farsça dilleriyle oluşturulan manzum sözlükler özel bir görevi icrâ etmiş; günümüzde ilköğretim derslerinde okutulan Türkçe ve Matematik dersleri nasıl bir öneme sahip ise bu manzum sözlükler de Osmanlı medeniyetinde, sıbyan mekteplerinde aynı öneme sahip olmuşlardır.

Çalışmamıza konu olan sözlüğün ve sıbyan mekteplerinde temel ders olarak okutulan ya da dil öğretimi için oluşturulmuş olan sözlüklerin manzum şekilde kaleme alınması bir başka önemli husustur. İnsan doğasında fitraten âhenkli seslere olan meyil sonucunda, bu sözlükler her ne kadar küçükler için yazılmışsa da manzum metinlerin büyükler üzerindeki tesirinin fark edilmesi sayesinde manzum oluşturulmuş olsa gerektir.

Manzum sözlük şerhleri ise yukarıda bahsedilen amaçların genelini kapsamakla birlikte, özeldir içeriği daha kapsamlı ve bilgi yönü daha ağır basan metinlerdir. Manzum sözlük şerhleri vasıtasıyla özellikle Arapça, Farsça gibi dillerin sözcüklerinin açıklanmasında kullanılan hareke sistemi çocukların dil eğitimine büyük katkıda bulunmaktadır. Sadece çocukların değil büyüklerin dil öğrenimi için de değerli

kaynaklar oldukları söylenebilir. Bu şerhlerin bilimsel anlamda doyurucu olmadıkları ileri sürülse de hitap ettiği kesim ve ele aldığı konu bakımından yeteri derecede olgun metinler olduğu belirtilmelidir. Sözcüklerin açıklanmasında şârihin tutumu sonucunda oluşan nasihat verme ve ayrıntılı bilgilere yer verme husûsu bu şerhleri zenginleştirmiştir.

Son araştırmalara göre edebiyatımızda yaklaşık olarak yüz yirmi manzum sözlük tespit edilebilmiştir. Her geçen gün artan sayı Atabey Kılıç'ın manzum sözlüklerin bakir bir alan olduğunu ileri süren tespitinin ne kadar yerinde olduğunu göstermiştir. Manzum sözlükler sadece kendi başlarına, şerhlerinin de hesaba katılmasıyla incelemeler için ciddî bir yekun; başlı başına bir alan oluşturmaktadır.

Malumdur ki nesillerin eğitimi, toplumların kültürel ve sosyal değerlerinin bozulmaya uğramadan, doğru ve korunaklı bir şekilde aktarılmasını sağlamak açısından oldukça kıymetlidir. Osmanlı medeniyetinde bu eğitimin ciddî bir parçasını oluşturan manzum sözlükler, ilk bakışta önemli dil verimleri olarak görünseler de içeriklerinin değerlendirilmesiyle ortaya çıkan, neslin yetişmesine sağladıkları katkı oldukça kıymetlidir.

Çalışılan eserde zengin bir dil varlığı göze çarpmaktadır. Esere eklenen *Şerh Sözlüğü* bunu alenen kanıtlamaktadır. Farsça ve Arapça'da verilen, bilinmeyen kelimelerin karşılıklarının yanı sıra eş anlamları verilmiş, ayrıca Türkçe kelimeler için de fazladan açıklamalar yapılmıştır. Bu bağlamda günümüzde değeri, anlamı, kullanım yeri kaybolmuş Türkçe kelimelerin de ortaya çıkarılmasında çalışılan metnin büyük payı olmuştur. Eserde takrîbî olarak 1450 Farsça kelime ve 500 Arapça kelime mevcuttur. Münserih, serî, müctes, mütekârib, ahreb, recez, hezec, remel, kâmil, vâfir, hecez ve hafîf olmak üzere on iki bahir ve yirmi sekiz aruz kalıbı kullanılmıştır.

Manzum sözlükler enfüsî olarak görülmeyen bir nesil yetiştirme görevi üstlenmişlerdir. Bu sebeple edebiyatımızın önemli verimleri olan manzum sözlüklerin pedagojik boyutunun değerlendirilmesi ve günümüz eğitim anlayışında nasıl kullanılabileceğinin araştırılması gerektiği düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akar, Metin, *Su Kasidesi Şerhi*, TDV Yay., Ankara, 1994.

Aksoy, Ömer Asım, *Hasan Aynî ve Nazmu'l-Cevâhir*, Gaziantep Kültür Yay., Gaziantep, 1959.

Aksoyak, İsmail Hakkı, *Metin Şerhi Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, (Haz. Mustafa İsen, Muhsin Macit, Osman Horata, Filiz Kılıç, İ.Hakkı Aksoyak), Grafiker Yay., Ankara, 2002.

Altun, Kudret, “*Tuhfe-i Kusûrî, Tazmîn-i Şahidî (İnceleme-Metin-Sözlük)*”, Laçın Yayınları, Kayseri 2002.

Andrews, Walter G., *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*, İletişim Yay., İstanbul, 2008.

Bilkan, Ali Fuat, *Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar*, L&M Yay., İstanbul, 2006.

Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbâ'a-yı Âmire, İstanbul, 1914.

Ceylan, Ömür, *Tasvıfî Şiir Şerhleri*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2000.

Ceylan, Ömür, *Böyle buyurdu Sûfî* (Tasavvuf ve Şerh Edebiyatı Araştırmaları), Kapı Yay., İstanbul, 2005.

Çağiran, Önder, *Ferişteoğlu Sözlüğü Üzerine Bir Dil İncelemesi*, Bizim Gençlik Yay., Ankara, 2000.

Çavuşoğlu, Mehmet, *Divanlar Arasında*, Akçağ Yay., Ankara, 1998.

Çavuşoğlu, Mehmet, *Bâkî ve Divânından Örnekler*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2001.

Çavuşoğlu, Mehmet, *Necâtî Bey Divanı'nın Tahlili*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2001.

Çelebioğlu, Amil, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul, 1998.

Çıpan, Mustafa; *Muğlalı Şâhidî Dede(Hayatı-Sanatı-Eserleri)*, Nur Basımevi, Konya, tarihsiz.

Demirel, Şener, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun)'den Metin Şerhi Örnekleri*, Araştırma Yay., Ankara, 2005.

- Doğan, Muhammet N., *Fatih Divanı ve Şerhi*, Erguvan Yay., İstanbul, 2004.
- Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Matbaası, C.1, İstanbul, 1977
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Gülşen-i Râz Şerhi*, MEB Yay., İstanbul, 1972.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mesnevî ve Şerhi I-VI*, KB Yay., Ankara, 2000.
- Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, (İnceleme-Tenkitli Metin), Haz. Ramazan Ekinci, Buhara Yay, İstanbul, 2014.
- Holbrook, Victoria Rowe, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İletişim Yay., İstanbul, 2012.
- Kam, Ömer Ferit, *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş (Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı)*, (Haz. Halil Çeltik), MEB Yay., İstanbul, 2003.
- Kaplan, Mahmut, *Divan Şiiri Kıyısında*, Kaşgar Yay., Ankara, 2003.
- Kara, İsmail, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz (Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not)*, Dergâh Yay., İstanbul, 2011.
- Karahan, Abdülkadir, *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis: Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, DİB Yay., Ankara, 1991.
- Karatay, Fehmi Ethem, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, Topkapı Sarayı Müzesi Yay. 1961
- Kartal, Ahmet, *Tuhfe-i Remzî*, Akçağ Yay., Ankara, 2003.
- Kavakçı, Y.Ziya, *İslam Araştırmalarında Usûl*, DİB Yay., Ankara, tarihsiz.
- Kılıç, Atabey, *Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Turkish Studies Yay., Ankara, 2007.
- Kılıç, Atabey, *Mustafâ bin Osmân Keskin, Manzûme-i Keskin*, Laçın Yay., Kayseri 2001.
- Kılıç, Atabey, *Mustafa bin Osman Keskin, Manzume-i Keskin*, TDK Yay., Ankara 2009.
- Kılıç, Atabey, *Manzum Sözlük Mecmuası, (Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 4026), Tuhfe-i Vehbî Tuhfe-i Şâhidî-Sübha-i Sıbyân, (İnceleme-Metin)*, Laçın Yay., Kayseri, 2007.

Kılıç, Atabey, *Bosnavî Mehmed Necîb Sübhâ-i Şıbyân Şerhi Hediye-tü'l-Ihvân* (İnceleme-Metin), Laçın Yay., Kayseri, 2007.

Konuk, A.Avni, *Fusûsü'l Hikem Tercüme ve Şerhi I-IV*, (Haz. Dr. Selçuk Eraydın, Dr. Mustafa Tahralı) Marmara Üni. İlahiyat Fak. Yay., İstanbul, 1992.

Kortantamer, Tunca, *Eski Türk Edebiyatı-Makaleler*, Akçağ Yay., Ankara 1993.

Kurnaz, Cemal, *Türküden Gazele*, Akçağ Yay., Ankara, 1997.

Kurnaz, Cemal ve Mustafa Tatçı, *Bitmedik Ot Dibinde Doğmadıcak Bir Göcen*, Akçağ Yay., Ankara, 2001.

Kurnaz, Cemal ve Mustafa Tatçı, *Hasan Lütfî Şerh-i Gazel-i Cemâl*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2001.

Levend, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK, Ankara, 1998.

Mengi, Mine, *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ Yay., Ankara, 2000.

Mesud Lütfî Efendi, *Tuhfe-yi Lütfî Türkçe-Farsça Manzum Sözlük*, (Haz. Ahmet Tanyıldız), Akademik Kitaplar Yay., İstanbul, 2012.

Muhtar, Cemal, *İki Kur'an Sözlüğü: Lugat-ı Ferišteoğlu ve Lugat-ı Kânûn-ı İlâhî*, Marmara Üni. İlahiyat Fak. Vkf. Yay., İstanbul, 1993.

Olgun, Tahir, *Divan Edebiyatının Bazı Beyitlerinin İzahına Dair Edebî Mektuplar*, (Haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yay., Ankara, 1995.

Onan, N. Halil, *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi*, MEB Yay., İstanbul, 1991.

Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-yi Evliyâ*, Der. Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul, 2015.

Öz, Yusuf, *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*, Selçuk Üni. Yay., Konya, 1999.

Öztahtalı, İbrahim İmran, *Lâmi'î Çelebi ve Lügat-ı Manzumu (Tuhfe-i Lâmi'î)*, Gaye Kitabevi, Bursa 2004.

Pala, İskender, *Müstesnâ Güzeller*, Ötüken Yay., İstanbul, 1997.

Pala, İskender, *Şi'r-i Kadîm*, Ötüken Yay., İstanbul, 1997.

Pala, İskender, *Âh Mine'l-Aşk*, Ötüken Yay., İstanbul, 1999.

Pala, İskender, *Fatih Sultan Mehmed*, Şule Yay., İstanbul, 1999.

- Pala, İskender, *Ve Gazel Yeniden*, Ötüken Yay., İstanbul, 2001.
- Pala, İskender, Akademik Divân Şiiri Araştırmaları, L&M Yay., İstanbul, 2003.
- Pekolcay, Neclâ, “İslami Türk Edebiyatı Metinleri Tetkik Metodları”, Marmara Üni. İlahiyat Fak. Yay., İstanbul, 1986.
- Pekolcay, Neclâ, Selçuk Eraydın ve Mustafa Tahralı ve Mustafa Uzun ve M. Husrev Subaşı, İslâmî Türk Edebiyatı Giriş, Dergâh yay. İstanbul, 1981.
- Polat, Selahattin, Habil Nazlıgöl ve Süleyman Doğanay, *Hadis Araştırma ve Tenkit Kılavuzu*, Marmara Üni. İlahiyat Fak. Vkf. Yay., İstanbul, 2008.
- Saruhânî, İbn İsâ, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, (Haz. Yrd. Doç. Dr. Numan Külekçi), Akçağ Yay., Ankara, Tarihsiz.
- Seyyid Muhammed Nûrî'l-Arabî, *Mısrî Niyâzî Divanı Şerhi*, (Haz. Mahmut Sadettin Bilginer), Esmâ Yay., İstanbul, 1982.
- Şentürk, Ahmet Atilla, *Yahya Beğ'in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995.
- Şeyh Gâlib, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, (Haz. Turgut Karabey, Mehmet Vanlıoğlu, Mehmet Atalay), Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Yay., Erzurum, 1996.
- Tarlan, Ali Nihad, *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1981.
- Tarlan, Ali Nihad, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara, 1998.
- Tarlan, Ali Nihad, *Bâkî Divanı Şerhi Notları*, (Haz. Fazıl Duru, Sait Okumuş), Meneviş Yay., Ankara, 2003.
- Tarlan, Ali Nihad, *Şeyhî Divanı'nı Tetkik*, Akçağ Yay., Ankara, 2004.
- Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Şerhleri*, MEB Yay., İstanbul, 2005.
- Tolasa, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.
- Tökel, Dursun Ali Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Akçağ yay., Ankara, 2000, s.267-272.
- Tulum, Mertol, *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul / Menâkıbu'l-Kudsîyye Üzerinde Bir Deneme*, Deniz Kitabevi, İstanbul 2000.

Türcan, Zişan, *Hadis Şerh Geleneği (Doğuşu, gelişimi ve dönüşümü)*, TDV Yay., İstanbul, 2012.

Utku, Mustafa, *İsmail Hakkı Bursevî Ferahu'r-Rûh: Muhammediyye Şerhi*, Uludağ Yay., Bursa, 2000.

Wellek, René ve Austin Warren, *Edebiyat Teorisi*, Çev. Ömer Faruk Huyugüzel, Akademi Kitabevi, İzmir, 2001.

Yılmaz, H. Kâmil, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi*, Marmara Üni. İlahiyat Fak. Yay., İstanbul, 1990.

Makaleler, Tebliğler, Ansiklopedi Maddeleri, Basılmamış Tezler

Açıkgöz, Namık. “Fuzulî'nin Bir Beyiti Hakkında Düşünceler”, *Azerbaycan Türkleri Dergisi*, 1990, s. 38-40.

Akar, Metin. “Hasan Dede'nin Bir Dörtlüğünün Şerhi”, *BİR Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 8, 1997, s. 7-11.

Akay, Hasan. “Tarih-i Kadîme Dair Aykırı ve Neşeli Bir Şerh”, *BİR Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 8, s. 18.

Akçay, Gülçiçek, “Pend-nâme Şerhleri Üzerinden Klâsik Şerh Yöntemlerine Karşılaştırmalı Bir Bakış” *IX. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu Hatırasına)*, Kayseri, Erciyes Üni., 15-16 Mayıs 2014

Akçay, Yusuf, “Manzum Sözlüklerin Modern Sözlükçülüğe Uygulanabilirliği”, *Turkish Studies/Türkoloji Çalışmaları*, Volume 4/4, Summer, 2009.

Akkuş, Metin. “Tarlan Mektebinden Haluk İpekten'e”, *Yedi İklim Dergisi*, S. 32, Kasım 1992, s. 67-68.

Akkuş, Metin. “Gönüldeki Tecelli (Osman Hulûsi Efendinin Bir Gazelinin Şerhi)”, *Somuncu Baba Dergisi*, S. 57, Temmuz 2005.

Akkuş (Ölker), Perihan, Mahmûdiyye Adıyla Bilinen Manzum Lügat (Metin-Sözlük), *Selçuk Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (yayımlanmamış yüksek lisans semineri), Konya, 2004.

Aksoy, Ömer Asım. “Dürrü'n-Nizâm ve Nazmu'l-Cevâhir”, *TDAY Belleten* 1960, *Başpınar Dergisi*, S.29, Temmuz, 1941, s. 713

Aksoy, Ömer Asım. “Nazmü’l-Le’âl’i Buldum”, *Gaziantep Kültür Dergisi*, C.1.

Aksoy, Ömer Asım. “Şeyh Ahmet ve Nazmü’l-Le’âl Üzerine Tamamlayıcı Bilgiler”, *Gaziantep Kültür Dergisi*, Broşür Yay., Gaziantep, 1961.

Aksoy, Ömer Asım. “Şeyh Ahmed ve Nazmü’l-Le’âl”, *TDAY Belleten* 1959, Ankara, 1988, s. 205-248.

Alparslan, Ali. *Manzum Lûgatler ve Tuhfe-i Vehbî’nin Alfabetik Tertibi*, İstanbul, 1946-1947. (Mezuniyet Tezi)

Alparslan, Ali. “Gazel Şerhi Örnekleri”, *Türk Dili* (Türk Şiiri Özel Sayısı II: Divan Şiiri), S. 415-417, Temmuz-Ağustos-Eylül, 1986, s. 248-259.

Altuner, Nuran. “Şâhin-zâde El-Mar’aşî “Şeyh Alî Dilkesîr”in Tuhfetü’l-Vüzerâ” Adlı Eserinin Tanıtımı, Kahramanmaraş Sempozyumu, 2004, C.1.,s. 143-154.

Alptekin, Turan. “Yunus Şiirlerinin Stilistik ve Yapısal Çözümleme Denemesi İçin Bir Prolegomen” *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, In Memoriam Agâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı I, S. 1. 2000, s. 9-56.

Arslan, Mehmet ve İsmail Hakkı Aksoyak, “Gelibolulu Âli’nin Şerh Muhtevalı Dört Risalesi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 1998, S. 6, s. 263-288.

Ateş, Ahmet. "Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman münasebeti ile)", *Türkiyât Mecmuası*, C.VII-VIII, 1942.

Avşar, Ziya, “Rûhü’l-Mesnevî’de Mesnevî’nin İlk On Sekiz Beytinin Şerh Yöntemi”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Bilgi Şöleni*, Kayseri, 10-12 Nisan, 2006.

Avşar, Ziya, “Tenkitli Metin Neşrinde İmlâ Sorunu Üzerine Düşünceler, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 3/6 (Prof. Dr. İsmail Ünver Adına-The Serial Of Special Volumes- İmlâ/Ortographic)* Fall, 2008, s. 71-111.

Aycan, İrfan, “Ebû Mervân”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, C. 29, s. 225-227, 2004, İstanbul.

Başaran, Orhan, “İdrîs-i Bitlisî’nin Şerh-i Kaside-i Hamriyye’si ve İki Yazma Nüshası”, *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Journal of Oriental Studies IV*, S. 12 Kış 2004, s. 7-15.

Batıslam, H. Dilek, “Tokatlı Ebubekir Kânî Efendi’nin Mensur Letâifnâme ve Hezliyyâtındaki Şerhler”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Bilgi Şöleni*, Kayseri, 10-12 Nisan, 2006.

Bayak, Cemal, “Divan Şiiri Üzerindeki Akademik Araştırmalar ve Bir Divan İnceleme Metodu”, *Turkish Studies/Türkoloji Çalışmaları*, Kaf Dağının Ötesine Varmak, Dest Script in Honor of Günay Kut, Essays Presented by Her Colleagues and Students II, 27, S.2, 2003, s. 179-202.

Belge, Murat, “Divan Edebiyatı ve Metin Eleştirisinde Yöntem”, *Yeni Dergisi*, C.3, S. 36, 1967, s. 215-224.

Bilgin, Azmi, “Eski Türk Edebiyatında Şerh”, *Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Bilgi Şöleni*, Kayseri, (12-13 Nisan, 2001), Bildiriler C.I, 2001, s. 169-173.

Bilgin, Orhan, “Esedî”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 11, s. 370, 1995, İstanbul.

Canım, Rıdvan, “Metin Şerhi Geleneğimiz Çerçevesinde Tarlan ve İpekten’in Kaleminden Fuzulî’nin Sana Redifli Gazeli”, *Fuzulî Kitabı*, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul, 1996, s. 129-140.

Cerrahoğlu, İsmail, “İmâm Kelbî” TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 25, s. 205-206, İstanbul, 2002.

Ceviz, Nurettin ve Soner Gündüzöz “Osmanlı Medrese Kültüründe Manzum İlmî Eser Geleneğinin Güzel Bir Örneği: Lügat-i Yûsuf”, *Ekev Akademi Dergisi*, 10. Yıl, S. 29, Güz 2006, s. 223.

Ceyhan, Adem, “Kânûnî’nin Bir Gazelinin Düşündürdükleri”, *Yağmur Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, S. 1, Ekim-Kasım-Aralık, 1998, s. 59-62.

Ceylan, Ömür, “Halk İçre Bir Âyineyim”, (Sohbet), *Dergâh*, C.9, S.127, Eylül 2000, s. 12-13.

Coşkun, Ali Osman, “Bir Beytin Düşündürdükleri”, *Kubbealtı Akademi Mecmuâsı*, 27, S. 3, Temmuz 1989, s. 11-15.

Cündioğlu, Düccane, “Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası; Osmanlı Tefsir Mirası”, *İslâmiyât*, II/4, Ekim-Aralık, 1999, s. 51-73.

Çağiran, Önder, “Ferişteoğlu Sözlüğü Hakkında”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.8, No: 2, Kastamonu 2000.

Çakan, Lütfü ve Muhammed Eroğlu, “İbni Abbas”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 1, s. 76-79, İstanbul, 1988.

Çalışkan, Adem, “Yunus Emre’nin Bir İlahisi ve Dilbilimsel Açısından İncelenmesi”, *Tasavvuf Dergisi*, S. 12, 2004, s. 137-157.

Çavuşoğlu, Mehmet, “Nef’î’nin Kasidelerinden Örnekler ve Açıklamaları”, Ölümünün Üç yüz ellinci Yılında Nef’î, *AKM*, Ankara, 1991, s. 91-135.

Çavuşoğlu, Mehmet, “Bir Beyitin Çevresinde”, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, (Haz. Mehmet Kalpaklı), *YKY*, İstanbul, 1999, s. 204-207.

Çelebioğlu, Amil, “Yunus’un Şiirleriyle İlgili Şerhler”, *Türk Edebiyatı*, S. 193, İstanbul, 1989, s.28.

Çelebioğlu, Amil, “Yunus’un Bir Şiirinin Şerhi”, *Yunus Emre Sempozyumu*, 2-5 Mayıs 1988, Bildiriler s. 95.

Çelik, İsa, “Mevlana’nın Mesnevi’sinin Tercüme ve Şerhleri”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 9, S. 19 (2002), s. 71-94.

Çelik, İsa “Tasavvufi Şerh Edebiyatı Bağlamında Mesnevi Şerhlerinden Kırk Beyit Yorumu Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme” *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, yıl: 10 S.23, 2003, s.33-56.

Çevirme, Hülya, “Yunus Emre’nin Bir Şiirinin Göstergebilim Açısından İncelenmesi” *Atatürk Üni. Türkiyat Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz Özel Sayısı)*, S. 17, 2000, s. 75-80.

Çınar, Bekir, “Manzum Sözlüklerimizden Miftâh-ı Lisân’ın Şekil, Dil ve Üslup Özellikleri” *38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu C.1.

Çıpan, Mustafa, “Şeyyad Hamza’nın Hayatı, Eserleri, Şahsiyeti, Kasidesinin İncelenmesi ve On İkinci Beytinin Şerhi”, *Konya Ticaret Odası Yeni İpek Yolu Dergisi*, (700. Yıl Konya Özel Sayısı I), Konya, Mayıs 1998, s. 351-360.

Çöğenli, Sadi Eski Harflerle Basılmış Türkçe Sözlükler Kataloğu”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2, S. 7-8, Kasım 2000-Nisan 2001

Dağlar, Abdülkadir, “Ahmet Cevdet Paşa’nın Belâgat-ı Osmâniyye’sine Hacı İbrâhim Efendi’nin Şerhi: Şerh-i Belâgat”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Bilgi Şöleni*, Kayseri, 10-12 Nisan, 2006.

Dağlar, Abdülkadir, Şem’î Şem’ullâh Şerh-i Mesnevî, C.1 (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük), (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), (yayımlanmamış doktora tezi), Kayseri, 2009.

Dağlar, Abdülkadir, “Vassâf Tarihi Şerhinden Hareketle Şerh Kaynakları Meselesi”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/4*, 2007, s.293-307.

Dağlar, Abdülkadir, “Âyîneye Düşen Sır: “Nihânuz” Gazelini Şerh Ve Tahlil Denemesi”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/4*, 2007, s.308-320.

Dağlar, Abdülkadir, “Klasik Türk Edebiyatı Şerh Geleneği ve Hacı İbrâhim Efendi’nin Şerh-i Belâgat’ına Dair”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/2*, 2007, s.161-178.

Dağlar, Abdülkadir, “Hacı İbrâhim Efendi’nin “Şerh-i Belâgat”ı Metin”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/4*, 2007, s.321-370.

Dağlar, Abdülkadir, “Kâmil-i Mevlevî’nin Kendi Şiirine Tuttuğu Ayna: Adem Kasîdesi ve Yorumu”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 3/4*, 2008, s.335-371.

Dağlar, Abdülkadir, “Ebussuûd Efendi’nin Teleffuz-İmlâ Üzerine Dikkatleri Ve İki Risâlesi”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 3/6*, 2008, s.186-214.

Dağlar, Abdülkadir, “Bilim, Düşünce ve Edebiyatın Filolojik Kavşağı: Türkçe Şerh Geleneği”, *III. Uluslar arası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, (16-18 Aralık), İzmir, 2010.

Demirci, Mehmet, “Mesnevî Şerhleri ve Şârihleri”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: 33, S. 1, (Ocak 2004), s. 20-28.

Demirel, Gamze, “Neşati’nin Bile Redifli Gazeli Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, *Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 11, Temmuz 2001, s. 137-146.

Demirel, Şener, “Ateş Redifli İki Matla Beytinin Karşılaştırılmalı Tahlil Denemesi”, *Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, 2000, C. 10, S. 2, s. 65-89.

De Vaux, Carra, “Şerh” İslam Ansiklopedisi, C. 11, 1979, s. 429.

Dilçin, Cem, “Fuzûlî’nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelemesi”, *Türkoloji Dergisi*, C.9, 1991, s. 43-98.

Dilçin, Cem, “Divan Şiirindeki Paralel ve Ortak Söz Yapılarından Metin Eleştirisinde Yararlanma”, *Türkoloji Dergisi*, C.13, S. 1, 1999, s. 34-66.

Doğan, Muhammet N., “Metin Şerhi Bakımından Klâsik Türk Edebiyatı Kaynaklarına Toplu Bir Bakış”, *İ.Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu*, Ankara 17-18 Ocak 1992.

Doğan, Muhammet N., “Metin Şerhi Üzerine”, *Yedi İklim* 9, S.63 (Haziran 1995), s.70-74.

Doğaner, Elif Karasioğlu, “Hâcî İsmâ’îl zühdi b. Ömer Şerh-i Sübha-yı Sıbyân”, (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kayseri, 2011.

Duman, H. Harun, “Tuhaf Bir Lügat: Miftâh-ı Lisân”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 54, 1998

Durmuş, İsmail, Tahsin Yazıcı ve Ahmet Topaloğlu ve Mustafa S. Kaçalın, “Sözlük” TDV İslam Ansiklopedisi, *İSAM*, c. 37, s. 398-414, İstanbul, 2009

Durusoy, Ali, “El-İşârât ve’t-Tenbîhât”, TDV İslam Ansiklopedisi, *İSAM*, c. 23, s. 421-422, İstanbul, 2001.

Erdem, Mehmet Dursun, “Manzum Sözlükler ve Tuhfe-i Âsım”, *International Journal of Central Asian Study*, Volume 10-1, 2005.

Erdem, Mehmet Dursun; Osmanlı Dönemi Manzum Çocuk Sözlükleri ve Bir Lugât-ı Sıbyân Yazması”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, Yıl 9, Sayı 104-105, Ağustos-Eylül 2005, s. 178-189.

Erdoğan, Mustafa , “Niyaz-î Mısri Şerhleri”. *Dergâh*, C.6, S.17, 1996.

Erdoğan, Mustafa, “Şerh-i Noksânı Neylerler ?”, *Dergâh* 12, S.137, Temmuz 2001, s.20-1., Tanıtma.

Erdoğan, Mustafa, “Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış”, *Celal Bayar Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, Manisa, 1997, s. 286-293.

Filizok, Rıza, “Metin Şerhi, Metin Tahlili ve Mehmet Kaplan”, *Dergâh*, C.17, S.194, 2006, s.10-11.

Genç, İlhan, “Klasik Türk Edebiyatı Metinlerini Anlamada Modern Yaklaşımlar”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 2/4, 2007.

Gökyay, Orhan Şaik, “Bakî’nin Bir Beyti Üzerine” Kim Etti Sana Bu Kârı Teklîf: Seçme Makaleler 2, *İletişim*, İstanbul 1997.

Gökyay, Orhan Şaik, “Şair Necatî’nin Bir Beyti Üzerine”, Kim Etti Sana Bu Kârı Teklîf: Seçme Makaleler 2, *İletişim*, İstanbul 1997, s.399-404.

Güleç, İsmail, “Türk Edebiyatında Cezîre-i Mesnevî Şerhleri”, *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies* (Prof.Dr. Nejat Göyünç Armağan) 2, S. 24, 2004 .

Güleç, İsmail, “Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri”, *Journal of Turkish Studies / Türkoloji Çalışmaları*, Kaf Dağının Ötesine Varmak, Fest Scrift İn Honnor Of Günay Kut, Essays Presented by Her Colle Agues and Students II, 27,S.2, 2003.

Güleç, İsmail, “Klâsik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli?”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 42, S. 42, 2010, s.83-112

Gülhan, Abdülkerim; Manzum Sözlük Nazmü’l-Leâl’in Dil ve Üslûp Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Celal Bayar Üni. “II. Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi*, 11-12-13 Kasım 2005, Manisa.

Gümüş, Zehra, “Pîrî Paşazâde Mehmed b. Cemâlî’nin Tuhfe-i Şâhidî Şerhi: Tuhfe-i Mîr”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni*, Kayseri, 10-12 Nisan 2006.

Gümüş, Zehra, “Tuhfe-i Şâhidî Şerhlerinden Tuhfe-i Mîr’in Şerh Metodu”, *Mevlânâ, Mesnevi, Mevlevihaneler Sempozyumu*, 30 Eylül- 01 Ekim 2005, Manisa.

Gümüş, Zehra, “Şemsî’nin Cevâhirü’l-Kelimât’ı”, (Danışman: Doç. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2003. (Lisans Tezi),

Gümüş, Zehra, “Pîrî Paşa-zâde Mehmed b. Abdü’l-bâkî El-Cemâlî’nin Tuhfe-yi Şâhidî Şerhi: Tuhfe-i Mîr”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/3*, 2007, s. 296-312.

Gümüş, Zehra, “Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şerhleri”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 2/4*, 2007, s.423-431.

Gümüş, Zehra, “Sarf ve İmlâ Encümeni’nin “Usûl-i İmlâ” İsimli Eseri ve İmlâ Meselelerimiz”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 3/6*, 2008, s.303-319.

Gümüş. Zehra, “Mesnevî’ye Cevrî’nin Manzum Şerhi: Hall-i Tahkîkât”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları, Volume 4/6*, 2009, s.

Hatiboğlu, İbrahim, “İmâm Hâkîm Müstedrek” TDV İslam Ansiklopedisi, *İSAM*, c. 32, s. 134-135, 2006, İstanbul.

Hıfzır Rahman Raşit Öymen, “İslâmiyette Öğretim ve Eğitim Hareketleri”, *Ankara Üni. İlâhiyat Fak. Dergisi*, C. XI, s. 61.

Holbrook, Victoria Rowe, “Klasik Sonrası İmge, Okyanussal Benlik”, *Toplum ve Bilim*, S.70, Kış 1996, s.199-214.

Horata, Osman, “Necati Beyden Baki’ye Döne Döne”, *Bilig*, S.7, Güz 1998, s.44-46.

Horata, Osman; “Klasik Edebiyatımıza Ait Metinlerin Neşrinde Karşılaşılan İmlâ İle İlgili Bazı Problemler”, *I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu, İLESAM*, Ankara 17-18 Ocak 1992.

İlaydın, Hikmet, “Fuzuli’nin Bir Gazeli”, Makaleler, (Haz. Nihal İlaydın), Aydın Kitapevi, Ankara 1999.

İlhan, Seyfettin, Şemsî Cevâhirü’l-Kelimât (Mukayeseli İnceleme), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zülfü Güler), Fırat Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1997. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi)

İnce, Yılmaz, “Manzum Sözlükler ve ‘Şemsî’nin Cevâhirü’l-Kelimât’ı Üzerine Bir Dil İncelemesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 2, Elazığ, 2002

İnce, Adnan, “Tenkitli Metin Kurmada Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri”, *I.Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu, İLESAM*, Ankara 17-18 Ocak 1992.

İpekten, Haluk, “Gazel Şerhi Örnekleri II”, *Türk Dili (Türk Şiiri Özel Sayısı II Divan Şiiri)*, S.415-417, Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s.260-290.

İmamoğlu, Ahmet Hilmi, “Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şahidi’nin Sözlüğü (İnceleme-Metin)”, (yayımlanmamış doktora tezi), Erzurum, 1993

Kandemir, M.Yaşar, “İmâm Nevevî”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 33, s. 45-49, İstanbul, 2007.

Kara İsmail, “Unuttuklarını Hatırla!” Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not, Dîvân, *Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, c. 15, S. 23, s. 1-67

Karabey, Turgut, “Metin Şerhi”, *I.Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu*, Ankara 17-18 Ocak 1992.

Karabey, Turgut ve Numan Külekçi, “Sünbülzâde Vehbî, Tuhfe (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük)”, Erzurum, 1990.

Karacabey Salih, “Hattâbî’nin Hadis İlmindeki Yeri ve Şerh Metodu”, (yayımlanmamış doktora tezi), Bursa, 1990.

Karaismailoğlu, Adnan, “Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Remzî”, *Millî Kültür*, Temmuz 1990, S. 74, s. 60-61.

Kartal, Ahmet, “Sa’dî-i Şîrâzî’nin Bostan İsimli EserininTürkçe Tercüme ve Şerhleri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi The Journal of Turkish Cultural Studies*, S.5, Güz 2001, s.99-120.

Kartal, Ahmet, “Ahmet Remzî’nin Tuhfe-i Remzî İsimli Eseri”, *Bilge*, S. 28, Ankara.

Kazan, Şevkiye, “Celîlî’nin Gazellerinde Şerh Kavramının Kullanımı Ve Şerh Redifli Gazelinin Şerhi”, *Turkish Studies / Türkoloji Çalışmaları*, C. IV, sy. 6, 2009, s. 291-325

Kılıç, Atabey, “Nef’î’nin Bir Beyti Üzerine Düşünceler”, Erciyes, *Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, Yıl 24, S.284, Ağustos 2001, s.4-5.

Kılıç, Atabey, “Karnım Açtır Karnım Aç!”, *Berceste*, S.13, Temmuz 2003, s.3-6.

Kılıç, Atabey, “Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân Şerhi Hediyyetü’l-İhvân”, *Celal Bayar Üniversitesi II. Uluslar arası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi*, Manisa 11-12-13 Kasım 2005; “Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân Şerhi Hediyyetü’l-İhvân”, *Turkish Studies / Türkoloji Çalışmaları*, C. 1. S. Temmuz-Ağustos- Eylül 2006, s.19-28.

Kılıç, Atabey, “Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân”, *Prof. Dr. Abdülkadir Karahan’a Armağan Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu*, 6-7 Mayıs 2005, Urfa, (Haz. Eyüp Azlal, Necmi Karadağ, M. Emin Karahan), Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Şanlıurfa, 2006.

Kılıç, Atabey, “Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân”, *Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, Kayseri, 2006/1.

Kılıç, Atabey, “Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân -1-”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 1/2 Fall 2006.

Kılıç, Atabey, “Altıparmak Mehmed Efendi’nin Şerh-i Telhîs-i Miftâh’ında Şerh Metodu”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni*, Kayseri 10-12 Nisan 2006.

Kılıç, Atabey, “Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân -2-” (Metin), *Turkish Studies/Türkoloji Çalışmaları*, Volume 2/1, Winter, 2007, s. 29-71.

Kılıç, Atabey; “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî (Metin)”, *Turkish Studies/Türkoloji Çalışmaları*, Volume 2/2 (Osman Nedim Tuna Armağanı), Spring 2007, s. 410-475.

Kılıç, Atabey; “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî (Metin)”, *Turkish Studies/Türkoloji Çalışmaları*, Volume 2/3 (Tunca Kortantamer Özel Sayısı II), Fall 2007, s. 516-548

Kılıç, Atabey, “Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyân-1- İnceleme” , *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 1/2, 2006, s.85-104.

Kılıç, Atabey, “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî” , *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 2/2, 2007.

Kılıç, Atabey, “Altıparmak Mehmed Efendi ve Şerh-i Telhîs-i Miftâh’ında Şerh Metodu”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 2/3, 2007,

Kılıç, Atabey, “Denizlili Mustafa B. Osman Keskin Ve Eseri Manzûme-yi Keskin”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 2/3, 2007. s.340-348.

Kılıç, Atabey, “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî” , *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 2/4, 2007, s.516-548.

Kılıç, Atabey, Manzum Sözlük Mecmuası (Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 4026), Tuhfe-i Vehbî – Tuhfe-i Şâhidî – Sübha-i Şıbyân, (İnceleme-Metin), Laçın yay., Kayseri, 2007.

Kılıç, Atabey, “Aruz İmlâsı Üzerine Notlar”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 3/6, 2008, s.471-487.

Kılıç, Atabey “Mesnevî Şerhleri Sözlüğü”, *Sûfî Araştırmaları*, S.5.

Kılıç, Atabey, “Geleneksel Şerh ve Modern Metin İncelemelerine Eleştirel Bir Bakış: Metotlar, Çalışmalar, Beklentiler ”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 4/6, 2009, s.326-334.

Kılıç, Atabey, “Dağılan İncileri Toplamak: Bir Şerh Tasnifi Denemesi”, Klâsik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler, Turkish Studies Publication, Ankara, 2007.

Kılıç, Atabey, “Kadı Burhaneddin’in Bir Gazelinden Hareketle”, *Bercestte Aylık Kültür Sanat Edebiyat Dergisi*, Yıl 5, S. 54 Aralık 2006, s.21-24.

Kılıç, Atabey; “Manzum Sözlüklerimizden Manzûme-i Keskin”, *Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni*, Kayseri, 12-13 Nisan 2001,

Kılıç, Atabey; “Günümüzde Metin Neşri ve Problemleri Üzerine Düşünceler”, *I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni, 8-10 Ekim 2003, Kırşehir; I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni, 8-10 Ekim 2003 Bildiriler*, (Haz. Yrd. Doç. Dr. Ahmet Günşen) Kırşehir, 2004, s. 331-345.

Kılıç, Hulusi, “Cevherî Sıhhâh” TDV İslam Ansiklopedisi, *İSAM*, c. 7, s. 459, İstanbul, 1993.

Kılıç, Hulusi, “İmâm-ı Firûzâbâdî “, TDV İslam Ansiklopedisi, *İSAM*, c. 13, s. 142-145, İstanbul, 1996.

Kırbıyık, Mehmet, “Ferrî Mehmed’in Bir Gazelinin Şerhine Dair”, *Selçuk Üni. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.7, 2000, s.343-359.

Kırbıyık, Mehmet, “Miftâh-ı Lisân Adlı Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük Üzerine”, *Selçuk Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.11 – 2002.

Kırbıyık, Mehmet, “Miftâh-ı Lisân adlı Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük Üzerine”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.11, 2002, s. 181-200.

Kırbıyık, Mehmet, “Klâsik Türk Edebiyatı Öğretici Manzum Eserleri Üzerine Bazı Düşünceler”, International Symposium on Changes and New Trends in Education, s.1-8.

Koçoğlu, Turgut; Şem’i Şem’ullah Şerh-i Mesnevi (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük), (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi), Kayseri, 2009.

Koçoğlu Turgut, “Nâbî’nin “Gelür Gider” Redifli Gazaline Yapılan İki Şerhin Metot Açısından Mukayesesi”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 2/3, 2007, s.376-385.

Koçoğlu Turgut, “Muhammed El-Hâc Muslî’nin “Şefik-Nâme Şerhi”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 2/4, 2007, s.549-554.

Koçoğlu Turgut, “Metin Neşrinde İmlâ Üzerine Görüşler Ve Uygulamalara Dâir”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 3/6, 2008, s.488-498.

Koçoğlu Turgut, “Rusçuklu Zârîfî Ömer Baba ve Manzum-Mensur Tasavvuf Terimleri Lügatçesi: Istilahât-ı Meşâyih”, *Turkish Studies/Türkoloji Çalışmaları*, Volume 7/3, 2012, s.1751-1776.

Koçoğlu Turgut, “Mesnevî Şârihi Şem’i Şem’ullah’ın Şerh Yöntemi İle Walter G. Andrews’un Sözdizimsel Metin Yorumlama Yöntemi Arasındaki Benzerlik”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 7/4-II, 2012, s.2249-2258.

Kortantamer, Tunca; “Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışları”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, C.VII, İstanbul 1993, s. 337-365.

Kortantamer, Tunca, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu, Ankara 17-18 Ocak 1992; *Ege Üni. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.VIII, 1994, s.1-10.

Köksal, Fatih, “Sühan Kasidesinini Tahlili Üzerine”, Güneysu 2. Dönem, S.31,Ocak-Şubat 1991.

Köprülü, Fuad; “Türk Edebiyatı Tarihi’nde Usûl”, *TTK Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1999, s.47.

Kuloğlu, Nazan, “Fuzûlî’nin Bir Gazelinin Yapısal İncelenmesi”, *Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.1-2, 1994, s.213-227.

Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli (Haz.: Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrıçı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut), TDV Yay., Ankara, 1997.

Kurnaz, Cemal, “Necâtî Beğ, Ahmet Paşa, Hayâlî Beğ ve Nev’î Divanlarındaki Teşbih ve Mecaz Unsurları”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXV/I, 1987, s. 127-164.

Kurnaz, Cemal, “Âşık Oldur Ki Kılar Cânın Fedâ Cânânına”, *Dergâh* 14, S.157(Mart 2003), s.11-22.

Kurnaz, Cemal,”Bülbül”. TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 6, TDV, İstanbul 1992, s.485-86.

Kurnaz, Cemal-M. Tatçı-H. Çelik, “Manzum Bir Şathiye Şerhi: “Mehmet Nesim Efendi’nin Tuhfe-i Verdiyye’si”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*,: Essays in Honour of Barbara Flemming Barbara Flemming Armağanı II 26, S.2(2002): s.69-95.

Kutluer, İlhan, “Şifâ”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 39, s. 131-134, İstanbul, 2010.

Kutluer İlhan, “Câlinûs”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c 7, s. 32-34, İstanbul,1993.

Lewis, Franklin. “[Batıda Mesneviden Yapılan İlk] Çeviriler, Şerhler, Uyarlamalar ve Esinlenmeler”, (Çev: İsmail GÜLEÇ), *İlim Araştırmalar*, S.20, 2005, s.183-202.

Mengi, Mine, “Metin Çalışmaları Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni*, Kayseri 10-12 Nisan 2006.

Morkoç, Yasemin Ertek, “Hâfız-ı Şîrâzî’nin Bir Gazelinin Yapısal Yönden İncelenme Denemesi”, *Dergâh*, C.16, S.190, s.17-20.

Muhtar, Cemal, “İslâmda Sözlük Çalışmaları”, *Marmara Üni. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3, İstanbul, 1985, s. 363

Muhtar, Cemal, İki Kur’an Sözlüğü, Luğat-ı Ferišteoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî, *Marmara Üni. İlâhiyat Fakültesi Vakfı*, İstanbul, 1993.

Okumuş, Necdet, “Nâilî-i Kadîm’in “Halvetîleriz” Adlı Şiirinin Ali Nihad Tarlan Tarafından Yapılan Şerhi”, *Dergâh*, C.6, S.68, 1995, s.22.

Okuyucu, Cihan, “Gazel Şerhi Örnekleri (I)”, *Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.4, 1990, s.467-482.

Okuyucu, Cihan, “Gazel Yorumları 8”, *Yitik Düşler*, S. 32, Mayıs 2003, s. 6-7.

Okuyucu, Cihan, “Gazel Yorumları 10”, *Yitik Düşler*, S. 33, Temmuz 2003, s.6-7.

Okuyucu, Cihan, “Gazel Yorumları 11”, *Yitik Düşler*, S. 34, Ağustos 2003, s.3-4.

Okuyucu, Cihan, “Gazel Yorumları 12”, *Yitik Düşler*, S. 36, Ekim 2003, s.6-7.

Okuyucu, Cihan, “Gazel Yorumları 13”, *Yitik Düşler*, S. 37, Kasım 2003, s.6-7.

Okuyucu, Cihan, “Gazel Yorumları 14”, *Yitik Düşler*, S. 340-41, Mart 2004, s.9.

Okuyucu, Cihan, “Bir Gazel Şerhi”, *Yağmur*, S. 27, Nisan- Mayıs- Haziran 2005.

Ölker, Gökhan, “Tuhfetü’l-Uşşâk (Metin-Sözlük)”, *Selçuk Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (yayımlanmamış yüksek lisans semineri), Konya, 2004.

Ölker, Gökhan, “Rumca-Türkçe Manzum Sözlük Tuhfetü’l-Uşşâk”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Volume 4/4, Summer 2009. s.856-872

Ölker, Perihan, “Klâsik Edebiyatımızda Manzum Lügat Geleneği ve Mahmûdiyye”, *Turkish Studies/Türkoloji Çalışmaları*, Volume 4/4, 2009, s. 873-888

Ölmez, Ahmet, “Şeyh Galib’in Bir Gazelini Şerh”, *Türk Bilimi Araştırmaları*, S.9, 2000, s.317-327.

Öz, Yusuf, “Tuhfe-i Vehbî Şerhleri”, *İlmi Araştırmalar*, S.5, 1997, s.219-232.

Öz, Yusuf; Tarih Boyunca Farsça Türkçe Sözlükler, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara, 1996.

Özek, Ali, “Zemahşerî Keşşâfda”, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 25, s. 329-330, İstanbul, 2002.

Özkan, Ferudun, “Bozoklu Osman Şâkir ve Şehdû Elfâz”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, C.6, S. 26, Bahar 2013.

Öztoprak, Nihat, “Yensiz Gömlek Giyip Ağaç Ata Binmek: Yunus Emre’nin Ölüm Konulu Bir Gazelinin Şerhi”, *Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu*, Marmara Üni., İstanbul 25-26 Kasım 2004.

Özyıldırım, Ali Emre, “Nedim’in Meşhur Beytine Vakanüvis Es’ad Efendi’nin Şerhi”, *Türkoloji Dergisi*, S. 1, 2000, s. 139-143.

Paksoy, Kezban, “Şemseddin-i sivâsî’nin Şerh-i Gazeliyyât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis’i”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Bilgi Şöleni*, Kayseri, 10-12 Nisan, 2006.

Paksoy, Kezban, “Şerhu Gazeliyyâtû’s-Sultân Murâdu’s-Sâlis”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 2/3, 2007, s.444-448.

Paksoy, Kezban, “Selahattin-i Uşşâkî’nin Bir Nutuk Şerhi”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 2/4, 2007, s.704-709,

Paksoy, Kezban, “Tuhfe-İ Mîr’de Aruz İmlâsına Dâir Husûsiyetler”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 3/6, 2008, s.521-535.

Paksoy, Kezban, “Bursevî’nin Bir Eseri: Şerh-i Rumûzât-ı Hacı Bayram Velî”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 4/6, 2009, s.374-386.

Pala, İskender, “Yol Yol Olmuş Mısralar”, *İsfalt Yol Kültürü*, S.1, Mart 1998, s. 164-170.

Pekolcay, Nejla, “Metin Şerhi”, *I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu*, Ankara, 17-18 Ocak 1992.

Samî, Abdurrahman, “Seyyid Nesimî’nin Bir Beyitinin Şerhi, (Haz. Erol Kılıç), *Dergâh Yay.*, C.5, S. 51, Mayıs 1994, s. 8-9.

Saraç, M. Ali Yekta, “Divan Tahlilleri Üzerine”, *İlmî Araştırmalar*, S. 8, 1999, s. 209-21

Saraç, M. Ali Yekta, “Şerhler”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C.2., İstanbul, 2006, s.121-132

Sefercioğlu, M. Nejat, “Gitti Ey Dil Kimi Sevdik İse Cânan Diyerek”, S. 328, Ağustos 1990, s.496-501.

Soyçekiç, Serap, “Nâdîde Ahmed Efendi’nin Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî’si” , *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 4/4, Yaz 2009

Şentürk, Atilla, “Zâtî’nin bir Gazeli ve Düşündürdükleri”, *Türk Dili*, S. 464, 1990,s. 78-82.

Şeyh Abdurrahman Sâmi, “Seyyid Nesîmî’nin Bir Beytinin Şerhi”, (Haz. Erol Kılıç), *Dergâh*, C. 5, S. 51, 1994, s. 8-9.

Tanyıldız, Ahmet, İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî (Mecmû’atü’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif), (İnceleme-Metin-Sözlük) C.1., (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi), Kayseri, 2010.

Tanyıldız, Ahmet, “Sürelî Yayınlar Bağlamında Bazı Çevri Yazı Sorunları”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 2/3, 2007, s.525-534.

Tanyıldız, Ahmet, “Mesnevî’de Vezin Ve Kafiye’nin İmlâya Etkisi”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 3/6, 2008, s.576-587.

Tanyıldız, Ahmet, “Mesnevî Şerhlerinde Sözden Ma’nâya Yorum Farklılıkları”, *Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 4/6, 2009, s.407-426.

Tarlan, Ali Nihad, “Bir Rubaî’nin Düşündürdükleri”, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan’ın Makalelerinden Seçmeler, *AKM*, Ankara, 1990.

Tatçı, Mustafa, “Şeyh Ali Nakşibendî’nin ‘Şerh-i Güfte-i Yûnus Emre’ Adlı Risalesi”, *Türk Kültürü*, S. 29, 1990.

Tatçı, Mustafa, “Nutk-ı Şerîf-i Hazret-i Yûnus Emre ve Şerh-i Hazret-i Mısıri”, *Türk Kültürü*, S.330, 1990.

Tatçı, Mustafa, “Gülzâr-ı Aşk (Mevlid Şerhi) Vesîletü’n-Necât’ı Anlama Çabasıdır”, *Dergâh*, C. 17, S. 194, 2006, s. 12-15.

Tökel, Dursun Ali, “Ontolojik Analiz Metodu ve Bu Metodun Bâkî’nin Bir Gazeline Uygulanışı”, *Yedi İklim 11*, S. 74, Mayıs 1996, s. 53-59.

Tökel, Dursun Ali, “Bir Gazel Anlambilimle Nasıl Açıklanır”, *Dergâh* 13, S.150, Ağustos 2002, s.10-11,23.

Tökel, Dursun Ali, “Divan Şiirine Modern Metin Çözümleme Yöntemlerinden Bakmak”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Bilgi Şöleni*, Kayseri, 10-12 Nisan, 2006.

Tökel, Dursun Ali, “Divan Şiirinin Anlaşılmasında Sözlüklerin Rolü Nedir?”, *II Turkish Studies/ Türkoloji Çalışmaları*, Volume 4/4, Yaz,2009.

Tulum, Mertol, “Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüş ve Tenkitler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 1983.

Türcan, Zişan; “Hadis literatüründe şerh geleneği ve özellikleri”, (Danışman: Prof. Dr. Ali Dere), (basılmamış doktora tezi) Ankara, 2008.

Türcan, Zişan, “Hadis şerhçiliğinin doğuşu ve gelişimi”, *Hitit Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, 2009/2, c. 8, s. 16, s. 101-134.

Türker, Ömer, “İmâm Muḩâtil“, TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, c. 31, s. 134-136, İstanbul. 2006.

Türkmen, Dursun Ali, “Mütercim Âsım Efendi ve Tuhfe-i Âsım”, *On dokuz Mayıs Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü.*, (Danışman: Doç. Dr. Hüseyin Elmalı) (basılmamış yüksek lisans tezi), Samsun 1995.

Ünver, İsmail; “Arapça Farsça Kelimelerin İmlâsı”, *I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu, İLESAM*, Ankara, 17-18 Ocak 1992.

Ünver, İsmail; “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Türkoloji Dergisi*, C. XI, Ankara, 1993. S.1, s.51-89.

Üzgör, Tahir, “Metin Şerhi Usûlüne Dair”, *I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu*, Ankara, 17-18 Ocak 1992.

Üzgör, Tahir, “Su Kasidesi’nin İlk Beyitine Dair Bazı Spekülatif Görüşler”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 28, 1998.

Yakar, Halil İbrahim, “Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Fedâî”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/4, Fall 2007.

Yakar, Halil İbrahim, “Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Nazm-ı Ferâ'id”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Volume 4/4, Summer 2009.

Yavaş, Serap, “Nâdîde Ahmed Efendi Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî”, (İnceleme-metin-sözlük-tıpkıbasım), (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış yüksek lisans tezi), Kayseri, 2013.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Beyzâvî “TDV İslam Ansiklopedisi, *İSAM*, c. 6, s. 100-103, 1992, İstanbul.

Yavuz, Yusuf Şevki, “İmâm Râzî“,TDV İslam Ansiklopedisi, *İSAM*, c. 6, s. 402-403, 1992, İstanbul.

Yazar, Sadık, “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”, (basılmamış doktora tezi), İstanbul, 2011.

Yekbaş, Hakan, “Metin Şerhi Geleneği Çerçevesinde Şârihlerin Divan Şiirine Yaklaşımları”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 23, 2008, s.189-217.

Yenikale, Ahmet, “Necâtî'nin Kağıt Redifli Gazeli Üzerinde Bir İnceleme”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Prof. Dr. Fahreddin Kırzioğlu'na Armağan, S.143, (Mart-Nisan 2003), s. 193-198.

Yeniterzi, Emine, “Metin Şerhi İle İlgili Görüşler” *I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu*, Ankara, 17-18 Ocak 1992.

Yetiş, Kazım, “Belâgat Rhetorique ve Edebiyat Nazariyesi Sahasında Türkçe Neşredilmiş Kitapların Açıklamalı Bibliyografyası I”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1987, s. 367-406.

Yıldırım, Ali, “Baki'nin Devriye Türünde Yazdığı bir Gazeli” *Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S.1, 2000, s. 207-215.

Yıldırım, Ali, “Rodôsî-zâde'nin Kasîde-i Nevrûziyye Şerhi”, *Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, 1999, s. 217-239.

Yılmaz, Ali, “Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbni İsâ-yı Saruhânî'nin ‘Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı”, *Cumhuriyet Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, S. 2, 1998, s. 1-34.

Yılmaz, Ozan, “Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü”, *Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.5, S. 9, 2007, s. 271-304.

Yılmaz, Şadiye, “Osmanlıdan Cumhuriyete Sıbyan Mekteplerinde Yenilik ve Gelişmeler”, (Danışman: Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı), Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış yüksek lisans tezi), Konya, 2009.

Yurtgezen, Ali, “Fuzûlî’nin Musammat Gazelini Şerh Denemesi”, *Gülbang*, S.6, Kasım 2000.

Yurtseven, Necmettin, “Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Manzum Lugatler ve Sünbülzâde Vehbî’nin Nuhbe’si”, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara 2003.

Sözlükler

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul, 2004.

Çakmak, Merete ve Mary IŞIN, *Anadolu Kuş Adları Sözlüğü, Türkçe-İngilizce-Latine*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Yayınları, Ankara, 2008.

Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

Hüseyin Kazım Kadrî, *Büyük Türk Lügati*, İstanbul 1943.

İmamoğlu, Ahmet Hilmi, *Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede Tuhfe-i Şâhidî Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Muğla Üni. Yayınları, Muğla 2006.

Kanar, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yay., İstanbul, 2013.

Karabey, Turgut ve Numan Külekçi, *Sünbülzâde Vehbî, Tuhfe (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük)*, Erzurum 1990.

Kartal, Ahmet, *Tuhfe-i Remzî*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

Kılıç, Atabey, *Mustafa Bin Osman Keskin, Manzume-i Keskin*, TDK Yay., Ankara 2009.

Muhtar, Cemal, *Luğat-ı Feriştioğlu ve Luğat-ı Kanun-ı İlâhi*, Marmara Üni. İlahiyat Fak. Vkf. Yay., İstanbul 1993.

Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.

Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Haz.: Cemal Kurnaz) TDV Yay., Ankara 1992.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 1995.

Redhouse, Sir James W., *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 1996.

Steingass, F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Librairie du Liban, Beirut 1975.

Tekin, Arslan, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, Bilge Oğuz Yay., İstanbul 2010.

Tulum, Mertol, *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, TDK Yay., Ankara, 2011.

Yıldırım, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2006.

Yılmaz, Mehmet, *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Yay., İstanbul 1992

TIPKIBASIM

شرح منظومة الشيخ محمد الحسني بن محمد الملوک
للحقیر عبد الرحمن القدوسی طاب ثوابه والمحبون

طريقا، المغنسيوم تحت عفا

الدرستی حق و باطنی را

107

اسم الحرف الكسبي

三

七

卷之四

10

6299

مصحف
مصحف
مصحف

Handwritten signature or note in Arabic script, likely a personal or library mark.

الطیلسی و میریو نو کا ۱۵۰ لبر
طیلسی نو کا ۱۵۰ لبر / سو ادری کے

القصص والخيال - فليد
سلا - محمد الحكيم - عالم

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

[illegible]

الحمد لله الذي جعل
العلم نوراً والدين
هدى والعباد
مخلصين

卷之四

三

الکیمی

من المرقومين

والتقى العزيم ومحمداً

617

...

光緒

150

277

...

...

طبرستان

10

5

[illegible]

This image shows a blank, aged, cream-colored page, likely an endpaper or flyleaf of a book. The paper has a slightly textured appearance with some faint smudges and discoloration, particularly along the edges, suggesting it is old. There is no text or other markings on the page.

[illegible]

18

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰

۱۰۰

مضار زہریلاں

21

...

طالع

في سنة ١١٨٦

卷之六

2

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

11

—

1872

...

六

[illegible]

4

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

فانظر

7

三

五

105

طوبى لمن

2

三

9

30a

[illegible][illegible]

[illegible]

خطه و خطه

14

319

శా. పా. 6. 6. 2

卷之四

[illegible]

۵۴

[illegible]

جلد ۱

5

بیت

...

215

10

10

卷

10

1

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

41a

[illegible]

2

[illegible]

[illegible][illegible]

وہی حضرت فاروقیؓ

一

卷之六

三

۱۱۲

卷之四

المجلد

١٠٠

11

مردود و استعجاب

5

منه

الحمد لله

...

مَدِينَة

باب

مغزل

卷一

و غیر از اینها که در

مكتبة
دار الكتب/القدس

م

24

[illegible][illegible]

تصنيف

[illegible]

[illegible]

مجلس شورای ملی
انتهای فرجه
که در این مجلس

[illegible][illegible]

عمر بن الخطاب

درمستگان

3

18

مدرسه علمیه

31

وہی ہے جس نے

۱۱۱۱

سنة ١٠٠٠

در وقت

یہ دیکھو

الحمد لله الذي جعل في كل شيء
دلالة على قدرته وكرمه

والمسلمون

10

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

...

卷之四

五

الحمد لله الذي جعل في كل شيء
لهذا الدنيا والآخرة

عظمي عظمي في شرح الوصود
الاسماء

ای که مکرر در ده و ده گیسو میماند و زبان از کزاید و طوطو که بگویند که ستره جانه جانان
کرانید و صورتها که در جبهه جسم باریک میمانند معینه هستند و بچه سکه کش
در جان از کزاید و هستند و در اسباب هستند و در اول تن هستند و غرض از کز
افش هستند و اول کز کزاید و او را کز یک کلمه معینه و اجتناب میماند
بواجل کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید
حق و آنده که کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید
او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید
که در کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید
قدیر است و غرض از کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید
که کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید
کلمه معینه کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید
کرانید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید
کرانید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید
هر ستمی که کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید
ای که کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید
فقط کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید
مستغلات و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید
سند کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید
غایب است و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید
سین است و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید
س که کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید و او را کز کزاید

[illegible]

مجلسه اول
در تاریخ ۱۳۰۲/۱۲/۲۵

21

三

卷之四

3

۱۰۰۰

53a

53a

از جمله ارباب

三

ملک

卷八

فصل

九

A red circular library stamp is located at the bottom center of the page. It contains the word "BIBLIOTHEQUE" in a curved path along the top inner edge and the word "MUSEUM" in a curved path along the bottom inner edge. In the center of the stamp, there are three horizontal lines. The stamp appears to be from a French institution.

مستور و مخفی است

سعدی

[illegible][illegible]

مكتبة
الملك

三

انجام و تمام

بسم الله الرحمن الرحيم

علامہ علی بن ابراہیم

卷之四

1

七

5

三

13

خاص

卷二

مجله

برجیہ

تفكر في قلوبنا:

卷之六

五

انبار

قصیدہ

سید

60

سید محمد

مقالة في التفسير

جامعہ اسلامیہ دارالعلوم دیوبند

●

卷之四

المؤيد

十

دوم و سراسر کج

1957

[illegible]

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript or letter, written on aged paper. The text is written in a single column and appears to be in a historical or religious context.

20

64a

[illegible]

Handwritten text in Urdu script, likely a signature or a note, located at the bottom of the page.

تصنيف
مؤلف

مجلس

[illegible]

کتابخانه

[illegible]

الملك الناصر
في دار السلطنة
مطهر

五

卷

[illegible]

فولان

[illegible]

73a

[illegible]

Handwritten text in Urdu script, likely a signature or note, located at the bottom of the page.

والله اعلم
بما في صدور
الغيب

[illegible][illegible]

[illegible]

五

80

一

[illegible]

[illegible]

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

کشتن
دخانی
آوردن
خوردن
کشتن
کودن

[illegible]

الحمد لله رب العالمين

۵۰

卷之六

256

[illegible][illegible]

89a

ملفوظ

[illegible]

[illegible][illegible]

92a

[illegible]

卷之四

卷五

卷之四

卷之二

10

١٩١٩

...

الصفحة ١٧١

۱۰۵

4

[illegible]

Handwritten text in Arabic script, likely from a manuscript.

[illegible]

五

[illegible]

فصل اول در بیان اقسام علم
علم را به دو قسم تقسیم می کنند یکی علم حصولی و دیگری علم عملی
علم حصولی آنست که در آن چیزی را به گونه ای که هست می بینیم و از آن خبر داریم
علم عملی آنست که در آن چیزی را به گونه ای که باید باشد می بینیم و از آن خبر داریم
علم حصولی را به دو قسم تقسیم می کنند یکی علم کلی و دیگری علم جزئی
علم کلی آنست که در آن چیزی را به گونه ای که هست می بینیم و از آن خبر داریم
علم جزئی آنست که در آن چیزی را به گونه ای که هست می بینیم و از آن خبر داریم
علم عملی را به دو قسم تقسیم می کنند یکی علم کلی و دیگری علم جزئی
علم کلی آنست که در آن چیزی را به گونه ای که باید باشد می بینیم و از آن خبر داریم
علم جزئی آنست که در آن چیزی را به گونه ای که باید باشد می بینیم و از آن خبر داریم

فصل دوم در بیان اقسام علم
علم را به دو قسم تقسیم می کنند یکی علم حصولی و دیگری علم عملی
علم حصولی آنست که در آن چیزی را به گونه ای که هست می بینیم و از آن خبر داریم
علم عملی آنست که در آن چیزی را به گونه ای که باید باشد می بینیم و از آن خبر داریم
علم حصولی را به دو قسم تقسیم می کنند یکی علم کلی و دیگری علم جزئی
علم کلی آنست که در آن چیزی را به گونه ای که هست می بینیم و از آن خبر داریم
علم جزئی آنست که در آن چیزی را به گونه ای که هست می بینیم و از آن خبر داریم
علم عملی را به دو قسم تقسیم می کنند یکی علم کلی و دیگری علم جزئی
علم کلی آنست که در آن چیزی را به گونه ای که باید باشد می بینیم و از آن خبر داریم
علم جزئی آنست که در آن چیزی را به گونه ای که باید باشد می بینیم و از آن خبر داریم

[illegible]

[illegible][illegible]

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

[illegible]

100

منه

[illegible]

00

وہ

卷之四

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰

تصحيح / د.

اویق

[illegible]

卷之四

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

[illegible]

محمود

محمود خان

4

茶

五

8/10/10

[illegible][illegible]

کتابت

卷之四

تاریخ

卷五

تجدید و ترمیم

سورۃ التکوین

17

[illegible][illegible]

Handwritten text in Arabic script, likely a continuation of the previous page, mentioning "والتاريخ" (and the date).

[illegible][illegible]

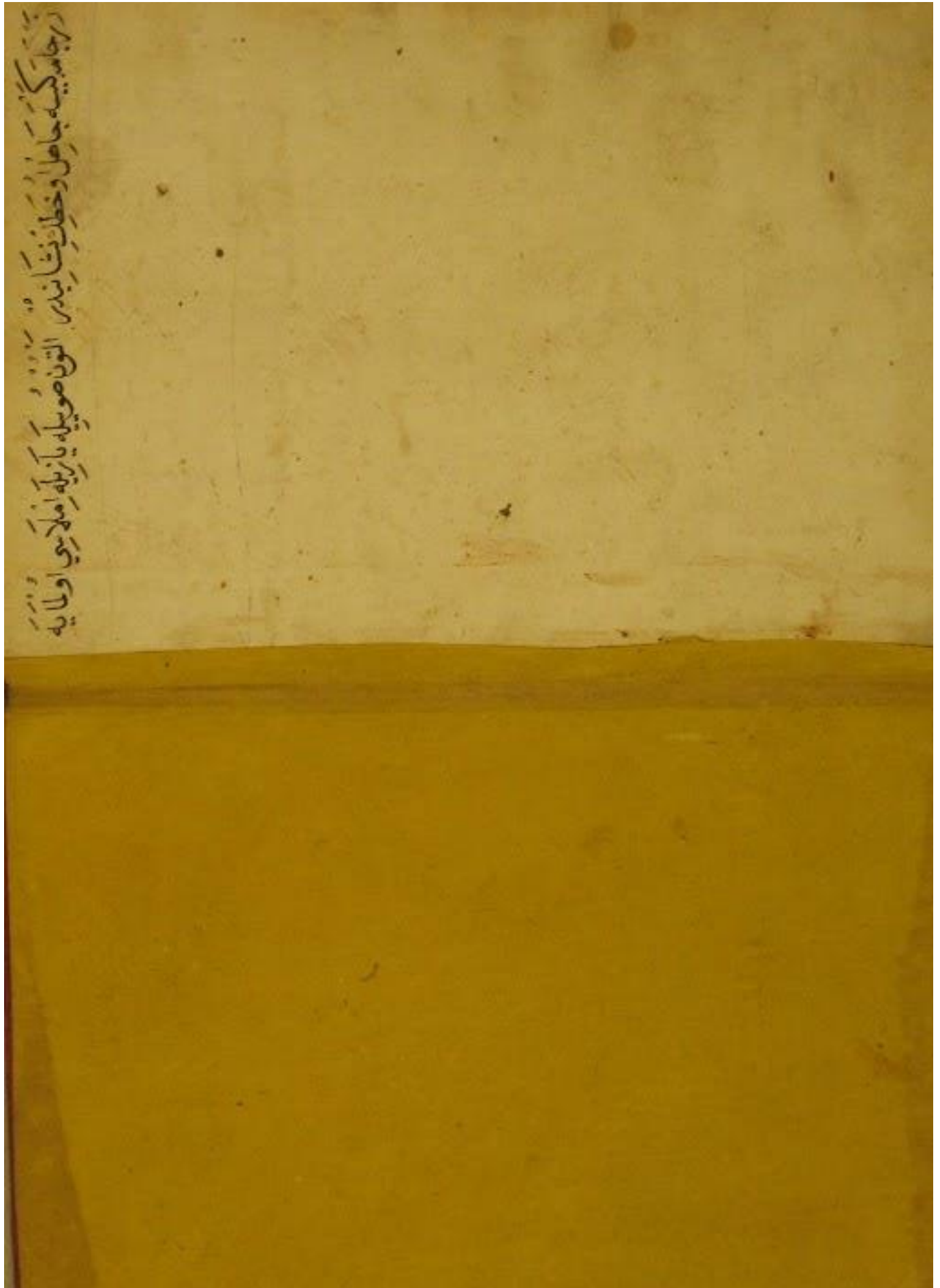
[illegible][illegible][illegible]

دو روز

[illegible]

[Faint handwritten text in Devanagari script]

[illegible][illegible]

ÖZGEÇMİŞ

Şeyma Nur Zararsız, 29 Ağustos 1990 Kayseri, Melikgazi’de doğdu. İlköğretime Esentepe Mumcular İlköğretim Okulu’nda başladı. 80. Yıl Cumhuriyet İlköğretim Okulu ile İlköğretimi tamamladı. Ortaöğretimi yabancı dil ağırlıklı Kocasinan Lisesi’nde bitirdikten sonra 2008 yılında Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandı. 2011 yılında almaya başladığı formasyon eğitimi için gerekli olan stajı Sema Yazar Anadolu Lisesi’nde tamamladı. 2012 yılında Ali Emîrî tarafından kaleme alınan “Levâmi-i Hamîdiyye” isimli bitirme tezi ile ders dönemini başarıyla tamamlayarak mezun oldu. Halen Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

Adres: Yaylacık Mh. Ulubatlı Hasan Cd. Niğdelioğlu Apt. 10/43
Kırıkkale/Merkez

Tel: 0507 553 9008

e-posta: seymanurzararsiz@gmail.com